

LIMBA ROMÂNĂ

Anul LXXI

2022

Nr. 1–2
ianuarie – iunie

SUMAR

*Omagiu dlui prof. GHEORGHE CHIVU,
membru corespondent al Academiei Române,
la 75 de ani*

GHEORGHE CHIVU, Lucrări publicate (1971–2021)	3
LILIANA AGACHE, Normele literare în scrierile copiate de popa Florea din Doblicionești ...	19
MONICA BUSUIOC, Introducere la <i>Dicționarul limbii române</i> – ediția a doua	25
IOSIF CAMARĂ, Izvodul bilingv al <i>Psaltirii Hurmuzaki</i>	39
CRISTINA-IOANA DIMA, Elemente lexicale inedite în prima tipăritură a mitropolitului Dosoftei	55
FLORICA DIMITRESCU, Din lexicul actual al „ocupațiilor profesionale”	63
ADINA DRAGOMIRESCU, Un experiment de morfologie verbală în didascaliiile din teatrul lui Vasile Alecsandri	73
ALEXANDRU GAFTON, Filologia și literele	83
ALIN-MIHAI GHERMAN, Un manuscris necunoscut al lui Teodor Corbea	95
ALEXANDRU MAREȘ, <i>Sfântul Gheorghe și balaurul</i> . Versiunile românești din secolul al XVII-lea	101
MARIA MARIN, Câteva trăsături specifice graiurilor din centrul Transilvaniei	125
MARIUS MAZILU, Norma literară în <i>Pravila</i> tradusă de Moxa (Mănăstirea Govora, 1640)	139
CRISTIAN MOROIANU, Din perspectiva <i>DELR</i> . Etimoane latinești contaminate, moștenite în limba română	147
DANIAR MUTALÂP, Normă și grai în tipăriturile realizate de Mihail Strilbițchi la finele veacului al XVIII-lea	157
MARIANA NEȚ, Substantive colective în peste un secol de traduceri românești din literatura franceză (1896–2004)	175

GABRIELA PANĂ DINDELEGAN, Despre integrarea flexionară a împrumuturilor nominale recente	181
EUGEN PAVEL, <i>Psaltirea</i> în limba română. Modele și izvoare	191
ANCA SAPOVICI „Lor li s-a dat și legarea și dezlegarea și cheile cerului, de închid și deschid”: cele două sfaturi ale lui Matei al Mirelor, din volumul <i>Învățăături peste toate zilele</i> , tipărit în 1642, la Câmpulung	211
CRISTINEL SAVA, Două exemplare inedite ale unor tipărituri de la sfârșitul secolului al XVIII-lea	219
MARIA STANCIU ISTRATE, Aspecte ale conversiunii într-un roman popular de la jumătatea secolului al XVII-lea	229
EMANUELA TIMOTIN, Rețetele medicale manuscrise, o sursă insuficient explorată pentru studierea terminologiei botanice românești	241

RECENZII ȘI NOTE BIBLIOGRAFICE

<i>Dicționar de termeni oficiali din limba română actuală (DOF)</i> , Ioana Vintilă-Rădulescu (coord.), Cristiana Aranghelovici, Ana-Maria Barbu, Iulia Barbu Comaromi, Teodora Codiță Toroipan, Emanuela Dima, Ana Iorga Mihail, Florin Negruțiu, Mariana Neț, Nicoleta Petuhov și Ioana Vintilă-Rădulescu, Academia Română, Institutul de Lingvistică „Jorgu Iordan–Alexandru Rosetti”, București, Univers Enciclopedic Gold, 2022, 624 p. (Antonia Ciolac); Mihaela Ilioiaia, <i>Non-canonical subject marking in Romania. Status and evolution of the <i>mihī est</i> construction</i> , Universiteit Gent, Faculteit Letteren en Wijsbegeerte, 2021, 278 p. (Beatrice-Andreea Călin Petcu)	249
INDICELE REVISTEI <i>LIMBA ROMÂNĂ</i> PE ANUL 2021	255
SUMARUL REVISTEI <i>LIMBA ROMÂNĂ</i> PE ANUL 2021	323

Gheorghe Chivu

LUCRĂRI PUBLICATE¹
(1971–2021)

1971

1. *Procedee artistice în stilul lui Ion Barbu*, în LR, XX, 1971, nr. 3, p. 247–257.

1972

2. *Vechi psalmi românești din secolul al XVII-lea*, în LR, XXI, 1972, nr. 2, p. 145–154.
3. *Elemente regionale în limba periodicelor muntene din secolul al XIX-lea*, în LR, XXI, 1972, nr. 4, p. 293–306.

1973

4. *O normă a limbii române literare din a doua jumătate a secolului al XIX-lea: câne, mâne, pâne*, în LR, XXII, 1973, nr.1, p.51–58.
5. *Metafora în opera scriitorilor romantici români*, în LR, XXII, 1973, nr. 3, p. 217–239.

1974

6. *Bibliografia filologică românească. Secolul al XVI-lea*, București, Editura Academiei Române, 1974, 171 p. (în colaborare cu Mariana Costinescu).
7. *Epitetul în opera scriitorilor romantici români*, în *Studii de limbă literară și filologie*, III, București, Editura Academiei Române, 1974, p. 9–46.
8. *Comparația în opera scriitorilor romantici români*, în LR, XXIII, 1974, nr. 6, p. 487–498.

1975

9. „*Riga Crypto și lapona Enigel*” – „*Lucașfăr*” cu rolurile inversate?, în LL, 1975, nr. 1, p. 123–129 (republicat în *Analize de text*, ed. Mircea Frânculescu, București, Societatea de Științe Filologice, 2019, p. 61–67).
10. „*Riga Crypto și lapona Enigel*”. *Observații stilistice*, în LR, XXIV, 1975, nr. 4, p. 297–303.

1976

11. *Alternanța ă ~ Ț în textele vechi românești*, în LR, XXV, 1976, nr. 2, p. 181–185.

¹ Lista lucrărilor este selectivă.

1977

12. *Un text inedit în Codex Sturdzanus: Pravila sfinților părinți (fragment)*, în LR, XXVI, 1977, nr. 3, p. 281–287.
13. *Mitréce = Mătrice ?*, în LR, XXVI, 1977, nr. 4, p. 363–364.

1978

14. *Copiștii Codicelui Sturdzan*, în LR, XXVII, 1978, nr. 1, p. 59–71.
15. *Un manuscris cu o slovă necunoscută în scrierea chirilică românească: ģ*, în SCL, XXIX, 1978, nr. 4, p. 399–409.
16. *Date noi despre Apocriful Iorga*, în LR, XXVII, 1978, nr. 5, p. 509–521.

1979

17. *Documente și însemnări românești din secolul al XVI-lea*, București, Editura Academiei Române, 1979, 499 p. (în colaborare cu Magdalena Georgescu, Magdalena Ioniță, Alexandru Mareș și Alexandra Roman Moraru).
18. *Considerații filologice asupra unui text din Codicele Todorescu*, în LR, XXVIII, 1979, nr. 3, p. 275–280.

1980

19. *Stilul celor mai vechi texte științifice românești (1640–1780). I. Stilul textelor geografice*, în LR, XXIX, 1980, nr. 2, p. 111–122.
20. *Observații asupra vocativului în -lor în secolul al XVI-lea*, în SCL, XXXI, 1980, nr. 3, p. 285–295.

1981

21. *Stilul celor mai vechi texte științifice românești (1640–1780). II. Stilul textelor lingvistice*, în LR, XXX, 1981, nr. 1, p. 45–60.
22. *Stilul celor mai vechi texte științifice românești (1640–1780). III. Stilul textelor matematice*, în LR, XXX, 1981, nr. 2, p. 139–147.
23. *Stilul celor mai vechi texte științifice românești (1640–1780). IV. Stilul textelor medicale*, în LR, XXX, 1981, nr. 3, p. 221–231.
24. *Stilul celor mai vechi texte științifice românești (1640–1780). V. Stilul textelor filozofice*, în LR, XXX, 1981, nr. 5, p. 505–514.

1982

25. *Pravila lui Coresi*. Text stabilit, studiu lingvistic și indice, în *Texte românești din secolul al XVI-lea* (coord. Ion Gheție), București, Editura Academiei Române, 1982, p. 129–257.
26. *Cele mai vechi texte românești. Contribuții filologice și lingvistice*, Tipografia Universității din București, 1982, 374 p. (în colaborare cu Emanuela Buză, Mariana Costinescu, Ion Gheție, Alexandru Mareș, Alexandra Roman Moraru și Florentina Zgraon).

1983

27. *Cuvinte de origine italiană într-un manuscris din prima jumătate a secolului al XVIII-lea*, în SCL, XXXIV, 1983, nr. 4, p. 341–346.

1984

28. *Versuri satirice cu pretext medical din prima jumătate a secolului al XVIII-lea*, în LR, XXXIII, 1984, nr. 2, p.133–136.

1985

29. G. Coșbuc, *Opere alese*, vol. VII–VIII (traducerea *Divinei Comedii*), București, Editura Minerva, 1985, 705 p. (VII), 681 p. (VIII) (ediție critică).
30. G. Coșbuc. *Un alt manuscris al traducerii „Divinei Comedii”*, în *Manuscriptum*, XVI, 1985, nr. 2, p. 45–56.
31. G. Coșbuc, *traducând „Divina Comedie”. Proiectele unor ediții*, în *Manuscriptum*, XVI, 1985, nr. 3, p. 138–147.
32. *Când a tradus George Coșbuc „Divina Comedie?”*, în LL, 1985, nr. 3, p. 358–363.
33. G. Coșbuc. *Date noi despre versiunea definitivă a traducerii „Divinei Comedii”*, în LL, 1985, nr. 4, p. 514–518.
34. G. Coșbuc. *Variante multiple pentru o ediție integrală a traducerii „Divinei Comedii”*, în *Manuscriptum*, XVI, 1985, nr. 4, p. 95–104.
35. *Stilurile limbii române literare în perioada 1532–1640, I. Stilul beletristic*, în LR, XXXIV, 1985, nr. 6, p. 509–519.

1986

36. *Stilurile limbii române literare în perioada 1532–1640. II. Stilul textelor juridice și administrative*, în LR, XXXV, 1986, nr. 1, p. 20–31.
37. *Stilurile limbii române literare în perioada 1532–1640. III. Stilul textelor științifice și tehnice*, în LR, XXXV, 1986, nr. 2, p. 110–115.

1987

38. *Observații filologice pe marginea unui text din Codicile Sturdzan*, în LR, XXXVI, 1987, nr. 1, p. 64–69.
39. *Opinii recente asupra celui mai vechi dicționar românesc*, în LR, XXXVI, 1987, nr. 3, p. 208–215.

1988

40. *Normă și grai în Codex Sturdzanus*, în LR, XXXVII, 1988, nr. 3, p. 273–277.
41. *Un dicționar mai puțin cunoscut: Lexicon compendiarium Latino-Valachicum*, în SCL, XXXIX, 1988, nr. 6, p. 471–476.

1989

42. *Din nou despre Anonymus Caransebesiensis. In așteptarea editării textului*, în LR, XXXVIII, 1989, nr. 2, p. 133–140.

1990

43. *Exista un stil științific și tehnic în limba română veche?*, în LR, XXXIX, 1990, nr. 1, p. 5–8.

1991

44. *Prepozițiile pentru și printru în secolul al XVI-lea*, în LR, XL, 1991, nr. 1–2, p. 45–47.

1992

45. *Dicționarul împrumuturilor latino-romanice în limba română veche (1421–1760)*, București, Editura Științifică, 1992, 367 p. (în colaborare cu Emanuela Buză și Alexandra Roman Moraru).
46. *Institutiones linguae Valachicae, prima gramatică românească scrisă în limba latină*, în LR, XLI, 1992, nr. 1–2, p. 11–18.

1993

47. *Codex Sturdzanus*. Studiu lingvistic, studiu filologic, ediție de text și indice de cuvinte, București, Editura Academiei Române, 1993, 522 p. (Premiul „Timotei Cipariu” al Academiei Române).
48. *Împrumuturi latino-romanice în limba română veche*, în LR, XLII, 1993, nr. 3, p. 113–116.
49. *Un „Tatăl nostru” maghiar scris cu litere chirilice*, în LR, XLII, 1993, nr. 9, p. 439–442.
50. *Propunerile de modificare a ortografiei și cerințele cercetării filologice*, în *Limba Română* (Chișinău), III, 1993, nr. 3–4, p. 68–70.
51. *O modernizare în editarea poeziei eminesciene: sunt, suntem, sunteți*, în SCL, XLIII, 1993, nr. 4, p. 283–288.

1994

52. *Influența italiană în limba română veche*, în SCL, XLV, 1994, nr. 1–2, p. 19–29.

1995

53. *O variantă ignorată a românei literare moderne – limbajul bisericesc*, în LR, XLIV, 1995, nr. 9–12, p. 445–453.
54. *Texte românești în biblioteci din Ungaria*, în *Comunicările „Hyperion”*, 4, 1995, p. 191–197.

1996

55. *Greșeala lingvistică între necunoașterea normelor și tendințe ale sistemului*, în *Comunicările „Hyperion”*, 5, 1996, p. 211–217.

1997

56. *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532–1780)*, București, Editura Academiei Române, 1997, 496 p. (în colaborare cu Mariana Costinescu,

Constantin Frâncu, Ion Gheție coord., Alexandra Roman Moraru și Mirela Teodorescu).

57. *Civilizație și cultură. Considerații asupra limbajului bisericesc actual*, București, Editura Academiei Române, 1997, 17 [+7] p. (Conferințele Academiei Române).
58. *Limbajul bisericesc între tradiție și inovație*, în *Comunicările „Hyperion”*, 6, 1997, p. 183–193.
59. *O versiune bănățeană a Visurilor lui Mamer*, în *LR*, XLVI, 1997, nr. 1–3, p. 47–54.

1998

60. G. Coșbuc, *Opere alese*, IX (*Comentariul la Divina Comedie*), Editura Minerva, București, 1998, 513 p. (ediție critică).
61. *Influențe folclorice în „Istoria ieroglifică”*, în *Comunicările „Hyperion”*, 7, 1998, p. 43–49.
62. *Institutiones linguae Valachicae. Opinii asupra paternității*, în *SCL*, XLIX, 1998, nr. 1–2, p. 67–79.

1999

63. *Considerații asupra scrierilor misionarilor italieni din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea*, în *Comunicările „Hyperion”*, 8, 1999, p. 129–136.
64. *Influențe maghiare asupra ortografiei scrierilor misionarilor italieni din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea*, în *Conferința Națională de Bilingvism*, București, Editura Kriterion, [1999], p. 9–18.
65. *Neologisme latino-romanice în Glosarul primului dicționar academic românesc*, în *LR*, XLVII, 1999, nr. 1–2, p. 35–41.

2000

66. *Contribuții la studiul limbii române literare. Secolul al XVIII-lea (1688–1780)*, Cluj-Napoca, Editura Clusium, 2000, 313 p. (în colaborare cu Ion Gheție, Magdalena Georgescu, Alexandra Moraru, Emil Suciu, Mirela Teodorescu, Floarea Vîrban și Florentina Zgraon; coordonatori: Ion Gheție și Gheorghe Chivu).
67. *Limba română – de la primele texte până la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Variantele stilistice*, București, Editura Univers Enciclopedic, 2000, 157 p.
68. *Grafiile etimologizante în scrisul chirilic românesc din jurul anului 1800*, în *Ion Coteanu. In memoriam*, Craiova, 2000, p. 100–105.
69. *Trei expresii românești*, în *LR*, XLIX, 2000, nr. 1, p. 39–44.
70. *Este sunt o simplă grafie latinizantă ?*, în *LR*, XLIX, 2000, nr. 3, p. 431–437.
71. *Dimitrie Cantemir și stilurile limbii române literare vechi*, în *Comunicările „Hyperion”*, 9, 2000, p. 153–161.

2001

72. *Institutiones linguae Valachicae. Prima gramatică a limbii române scrisă în limba latină*, ediție critică, București, Editura Academiei Române, 2001, 165 p. (Revizia și traducerea textului latin, Lucia Wald.)
73. *Avea româna literară veche variante stilistice?*, București, Editura Academiei Române, 2001, 26 p. (Conferințele Academiei Române).
74. *Este Cartea de bucate un manuscris brâncovenesc?*, în LR, L, 2001, nr. 1–2, p. 33–38.
75. *Eminescu și scrisul vechi românesc*, în *Comunicările „Hyperion”*, 10, 2001, p. 91–104.

2002

76. Liviu Onu, *Tradiția manuscrisă a unei sinteze europene la români în secolele al XVII-lea – al XIX-lea: Mântuirea păcătoșilor (Amartolon sotiria)*, București, Editura Academiei Române, 2002 (îngrijire ediție, În loc de postfață, p. 321, Indice, a) Nume de persoană, b) Biblioteci și manuscrise citate, p. 313–320).
77. „Cei doi excessuri a amerii” – o „istoriolă” romantică într-un calendar de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, în LL, I–II, 2002, p. 84–98.
78. *Un experiment literar și lingvistic la sfârșitul secolului al XVIII-lea*, în *Comunicările „Hyperion”*, XI, 2002, p. 149–158.
79. *Elementa înainte de Elementa. Considerații asupra primei gramatici românești scrise în limba latină*, în *Actele Colocviului Catedrei de limba română (22–23 noiembrie 2001). Perspective actuale în studiul limbii române*, Editura Universității din București, 2002, p. 111–116.
80. *Primele gramatici românești și schimbarea modelelor culturale în vechiul nostru scris literar*, în *Studii și cercetări filologice*, Seria Limba și literatura română, Pitești, 2002, nr. 1, p. 12–16.

2003

81. *Limba bisericesc între respectarea tradiției și necesitatea înnoirii*, în *Calendarul al XXIV-lea. Arhiepiscopia Ortodoxă Română a Timișoarei. Anul de la Hristos 2003*, [Timișoara, 2003], p. 151–154.
82. *Anonymus Caransebesiensis – manuscris românesc de la mijlocul secolului al XVII-lea*, în LL, I–II, 2003, p. 21–27.
83. *Recitind literatura română veche. Licențe în rima Psaltirii în versuri*, în AUB, Seria Limba și literatura română, LII, 2003, p. 31–39.
84. *Un fals dicționar bilingv*, în *Limba Română (Chișinău)*, XII, 2003, nr. 6–10, p. 172–176.
85. *Limba oficială din Republica Moldova și unitatea culturii românești*, în *Academica*, XIII, 2003, nr. 13–14, p. 44–45 (tipărit în formă amplificată, în *Limba Română (Chișinău)*, XII, 2003, nr. 6–10, p. 128–132; reluat în *Unitatea*

limbii române, cu privire specială la Basarabia și Bucovina, București, Editura Academiei Române, 2004, p. 79–87 și în *Limba română. Adevărata mea patrie. Antologie filologică*, București–Chișinău, Editura Litera Internațional [2005], p. 851–860).

86. *Primele gramatici românești. Considerații asupra terminologiei*, în *Studii și cercetări filologice*, Seria Limba și literatura română, 2003, nr. 2, p. 9–16.
87. *Cele mai vechi texte românești. Probleme filologice și lingvistice*, în *Medioevio romano*, Roma, XXVII, 2003, fasc. 2, p. 320–327.
88. *Atestări lexicale în scrierile mitropolitului Dosoftei*, în LR, LII, 2003, nr. 5–6, p. 393–398.

2004

89. *Elemente de limbă vorbită în prima piesă de teatru scrisă în limba română*, în *Comunicările „Hyperion”*, Filologie, 12, București, 2004, p. 45–55.
90. *Neologisme de origine franceză într-un text beletristic tipărit în 1794*, în *Tradiție și inovație în studiul limbii române*, Editura Universității din București, 2004, p. 533–543.
91. *Textul religios – model în cultura românească veche*, în *Studii și cercetări filologice*, Seria Limba și literatura română, Pitești, 2004, nr. 3, p. 11–18.
92. *Luca Stroici și posibila consemnare a unui fonetism dialectal: [h'] [š]*, în LR, LIII, 2004, nr. 1–2, p. 3–10.

2005

93. *Valori stilistice ale ortografiei în scrieri beletristice din a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, în *Analele Universității „Hyperion”*, Filologie, [2005], p. 23–32.
94. *Psaltirea – model în cultura românească veche*, în *Analele Universității „Hyperion”*, Filologie, [2005], p. 197–205.
95. *Lexicul operei lui Dosoftei și înnoirea vocabularului limbii române literare vechi*, în *Limba română. Structură și funcționare*, Editura Universității din București, 2005, p. 715–722.

2006

96. George Coșbuc, *Opere*, I. *Poezii*, Ediție critică, Fundația Națională pentru Știință și Artă – Editura Univers Enciclopedic, București, 2006, 1085 p.
97. *Misionarii italieni și normele vechii române literare*, în *Limba și literatură. Repere identitare în context european*, vol. I, Editura Universității din Pitești, 2006, p. 45–49 (retipărit în *Lucrările celui de-al XII-lea Simpozion Național de Dialectologie. Baia Mare*, 5–7 mai 2006, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2006, p. 363–369).
98. *Grafiile cu model latin în scrisul vechi românesc*, în *Antic și modern. In honorem Luciae Wald*, [București, 2006], p. 117–124.

99. **Cartea de bucate**. *Un manuscris singular în scrisul vechi românesc*, în *In honorem Gabriel Ștrempel*, Satu-Mare, 2006, p. 123–135.
100. *O modalitate puțin cunoscută de caracterizare a personajelor în opera comică a lui I.L. Caragiale*, în *Limba română – Aspecte sincronice și diacronice*, în *Actele celui de al 5-lea Colocviu al catedrei de limba română* (8–9 decembrie 2005), București, 2006, p. 585–591.
101. *Toponime oltenesti în lexicoane și relatări de călătorie din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea*, în *Omagiu Gheorghe Bolocan*, Craiova, Editura Universitaria, 2006, p. 114–118.
102. *Două lexicoane bănațene din prima jumătate a secolului al XVIII-lea*, în *Floarea darurilor. In memoriam Ion Gheție*, București, Editura Academiei Române, 2006, p. 269–284.
103. **Sum** „sâm” – o normă a scrisului literar modern, în *Studii de gramatică și de formarea cuvintelor. În memoria Mioarei Avram*, București, Editura Academiei Române, 2006, p. 49–56.
104. **Carte de pre ruditul lumii**, o copie transilvăneană din *Palia de la Orăștie*, în LR, LV, 2006, nr. 5–6, p. 279–285.

2007

105. George Coșbuc, *Opere*, II. *Proză*, Ediție critică, Fundația Națională pentru Știință și Artă – Editura Univers Enciclopedic, București, 2007, 1251 p.
106. *Tratatul de istorie a limbii române, o lucrare absolut necesară*, în *Limba română. Stadiul actual al cercetării*. Actele celui de al 6-lea Colocviu al Catedrei de limba română (29–30 noiembrie 2006), Editura Universității din București, 2007, p. 637–641.
107. *Este **Lexiconul de la Buda** un dicționar etimologic?*, în *Limba română, limbă romanică*. Omagiu acad. Marius Sala la împlinirea a 75 de ani, București, Editura Academiei Române, 2007, p. 61–65.
108. *Elemente de lingvistică modernă într-o gramatică românească din secolul al XVIII-lea*, în *Studii lingvistice. Omagiu profesoarei Gabriela Pană Dindelegan, la aniversare*, Editura Universității din București, 2007, p. 413–416.
109. *Dimitrie Cantemir și limba română literară veche*, în *Limba Română* (Chișinău), XVII, 2007, nr. 10–12, p. 133–140.

2008

110. George Coșbuc, *Povestea unei coroane de oțel*, ediție, postfață, note și glosar, [București], Editura Nemira, 2008, 247 p.
111. **Dictionarium Valachico-Latinum**. *Primul dicționar al limbii române*, Studiu filologic, studiu lingvistic, ediție, indici și glosar, București, Editura Academiei Române, 2008, 389 p.
112. **Lexiconul de la Buda** – *primul dicționar modern al limbii române*, în *Limba și literatură. Repere identitare în context european*. Lucrările celei de a VI-a Conferințe internaționale a Facultății de Litere (Pitești, 23–25 mai 2008), I, Pitești, 2008, p. 26–29.

113. *Anonymus Caransebesiensis* – sursă importantă pentru *Dicționarul limbii române*, în *Lucrările primului simpozion internațional de lingvistică* (București, 13–14 noiembrie, 2007), Editura Universității din București, [2008], p. 19–24.
114. *Vechile lexicoane românești și cercetarea variantelor teritoriale ale limbii române*, în *Limba română. Dinamica limbii, dinamica interpretării*. Actele celui de al 7-lea Colocviu al Catedrei de limba română (7–8 decembrie 2007), Editura Universității din București, 2008, p. 721–727.
115. *Didahiile lui Antim Ivireanul și înnoirea limbajului predicii românești*, în *Limba Română* (Chișinău), XVIII, 2008, nr. 9–10, p. 203–207.
116. *Dimitrie Cantemir și dezvoltarea limbii române literare vechi*, în *Filologia română. Realizări și perspective în context european*, Chișinău, 2008, p. 98–105.

2009

117. *Psaltirea* – de la litera la spiritul textului sacru. *Considerații pe marginea unui manuscris moldovenesc de la mijlocul secolului al XVII-lea*, în *Text și discurs religios*. *Lucrările Conferinței Naționale „Text și discurs religios”* (Iași, 5–6 decembrie 2008), Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, 2009, p. 37–43 (reluare în *Limba Română* (Chișinău), XX, 2010, nr. 1–2, p. 154–160).
118. *Articolul în primele gramatici ale limbii române*, în *Studii de gramatică. Omagiu Doamnei Profesoare Valeria Guțu Romalo*, Editura Universității din București, 2009, p. 29–33.
119. *Manuscrisul Marsigli 61. Ipoteze privind paternitatea primului lexicon geografic italo-român*, în *Per Teresa. Obiettivo Romania*. Studi e ricerche in ricordo di Teresa Ferro, vol. II, Forum, [Udine], [2009], p. 287–293.
120. *Lexicul neologic în limba română veche, între vocabularul de cultură generală și terminologiile de specialitate*, în *Lexic comun. Lexic specializat*. Actele conferinței internaționale „Lexic comun. Lexic specializat” (Galați, ediția a II-a, 17–18 septembrie 2009), în *Analele Universității „Dunărea de Jos” din Galați*, fascicula XXIV, anul II, nr. 1 (2), 2009, p. 237–243.

2010

121. *De la litera la spiritul textului sacru. Mărturia unui Evangheliar manuscris*, în *Text și discurs religios*, II, *Lucrările Conferinței Naționale „Text și discurs religios”* (Iași 13–14 noiembrie 2009), Iași, 2010, p. 41–48.
122. *Neutre cu pluralul în -ă în limba română veche*, în *Studii de limba română. Omagiu profesorului Grigore Brâncuș*, Editura Universității din București, 2010, p. 53–60.
123. *Alegerile lui Ippocrat. Considerații asupra vocabularului unui vechi text medical*, în *Lexic comun. Lexic specializat*, în *Analele Universității „Dunărea de Jos” din Galați*, fascicula XXIV, anul III, nr. 1 (3), 2010, p. 29–34.

124. *Pluralul substantivului țară în textele vechi românești*, în *In honorem Gheorghe Mihăilă*, Editura Universității din București, 2010, p. 140–145.
125. *Utilizarea grafiei cu litere latine în epoca veche a scrisului românesc*, în *Însemnări ieșene*, seria a III-a, II, 2010, nr. 111, p. 44–51.
126. *Nume de plante în Dictionarium Valachico-Latinum*, în *Limba română. Controverse, delimitări, noi ipoteze*. Actele celui de al 9-lea Colocviu al Catedrei de limba română (București, 4–5 decembrie 2009), I, Editura Universității din București, 2010, p. 333–340.
127. *Modele stilistice de origine folclorică în „Istoria ieroglifică”*, în *Analele Universității de Vest din Timișoara*, seria Științe filologice, XLVIII, 2010, p. 135–144.

2011

128. *Înnoirea lexicului literar la începutul secolului al XIX-lea. Considerații asupra unui glosar de neologisme alcătuit de Gh. Asachi*, în *Studii de lingvistică. Omagiu doamnei profesoare Angela Bidu-Vrănceanu*, Editura Universității din București, 2011, p. 81–86.
129. *De la litera la spiritul textului sacru. Considerații asupra limbajului figurativ din textele vechi românești*, în *Text și discurs religios*, III, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, 2011, p. 57–66.
130. *Primul lexicon geografic italo-român și interpretarea grafemelor din textele vechi românești*, în *LR, LX*, 2011, nr. 1, p. 26–32.
131. *Dimitrie Cantemir și înnoirea limbii române literare vechi*, în *Dimitrie Cantemir*, București, Editura Biblioteca Bucureștilor, 2011, p. 125–139.
132. Ion Budai-Deleanu, *Opere. Țiganiada, Trei viteji, Scrieri lingvistice, Scrieri istorice, Traduceri*, Ediție și note de Gheorghe Chivu și Eugen Pavel. Studiu introductiv de Eugen Simion, București, Editura Fundației Naționale pentru Știință și Artă, 2011, 1354 p. (Premiul „Perpessicius” al MNLR).
133. *Terminologia părților corpului în texte vechi românești*, în *Confluențe lingvistice și filologice. Omagiu profesorului Nicolae Felecan la împlinirea a 70 de ani*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2011, p. 147–157.
134. *Texte scrise cu litere latine în epoca veche a culturii românești*, în *Receptarea Sfintei Scripturi între filologie, hermeneutică și traductologie*. Lucrările Simpozionului Național „Explorări în tradiția biblică românească și europeană” (Iași, 28–29 noiembrie 2010), Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, 2011, p. 85–95.
135. *Mascara, măscări, măscărici. Câteva date de istorie culturală*, în *Filologie și bibliologie. Studii*, Editura Universității de Vest din Timișoara, 2011, p. 171–176.
136. *Texte cu grafie latină și modelul ortografic latinesc în cultura românească veche*, în *Limba română. Ipostaze ale variației lingvistice*, I, Editura Universității din București, 2011, p. 411–422.

137. *Un fonetism dialectal „atipic” în scrieri românești datorate misionarilor italieni*, în *Studia linguistica et philologica. Omagiu profesorului Nicolae Saramandu la 70 de ani*, Editura Universității din București, 2011, p. 199–203.
138. *Valori stilistice ale numelor proprii în scrisul vechi românesc*, în *Numele și numirea. Actele Conferinței internaționale de onomastică*, Ediția I. *Interferențe multietnice în antroponimie* (Baia-Mare, 19–21 septembrie 2011), Cluj-Napoca, 2011, p. 115–128.
139. *Două „cântece bețivești” la sfârșitul secolului al XVIII-lea*, în *Text și discurs. Omagiu Mihaelei Mancaș*, Editura Universității din București, 2011, p. 141–147.
140. *Carte de pre ruditu lumii. Une copie originale de Transylvanie de Palia d’Orăștie*, în *Biblicum Jassyense*, vol. 2, 2011, p. 7–16 (versiune a textului publicat în LR, LV, 2006, nr. 5–6, p. 279–285).

2012

141. *Particularități dialectale românești în „limba băieșilor” din Ungaria*, în *In magistri honorem Vasile Frățilă. 50 de ani de carieră universitară*, Târgu Mureș, 2012, p. 164–171.
142. *Fapte de limbă vorbită în „Occisio Gregorii Vodae”, prima piesă de teatru scrisă în limba română*, în *Modernitate și interdisciplinaritate în cercetarea lingvistică. Omagiu doamnei profesor Liliana Ionescu Ruxăndoiu*, Editura Universității din București, 2012, p. 135–142.
143. *Stylistic aspects of proper names in old Romanian writings*, în *Name and Naming. Synchronic and Diachronic Perspectives*, ed. Oliviu Felecan, Cambridge Scholars Publishing, 2012, p. 234–252.
144. *Scrisul religios, componentă definitorie a culturii vechi românești*, în *Dacoromania*, XVII, 2012, nr. 1, p. 54–67 (versiunea franceză, *Les écrits religieux, une composante définitoire de la culture roumaine ancienne*, în *Text și discurs religios*, IV, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, 2012, p. 19–35; republicat în *Perspective asupra textului și discursului religios*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, 2013, p. 37–52).
145. *Lexiconul de la Buda, primul dicționar modern al limbii române*, în AUI, secțiunea IIIe, Lingvistică, LVIII, 2012, p. 45–56.
146. *Traductions multiples dans un Évangélique manuscrit du XVIIe siècle*, în *Synergies Roumanie*, nr. 7, 2012, p. 285–294.
147. *Studii de istorie a limbii române. Morfosintaxa limbii literare în secolele al XIX-lea și al XX-lea*, București, Editura Academiei Române, 2012 (editori: Gh. Chivu, Gabriela Pană Dindelegan, Adina Dragomirescu, Isabela Nedelcu, Irina Nicula); Ediție revăzută și adăugită, București, Editura Academiei Române, 2015.
148. *Cărțile de bucate, un izvor lexicografic insuficient exploatat*, în *Convergențe lingvistice*. Lucrările celui de al IV-lea Simpozion internațional de lingvistică (București, 5–6 noiembrie 2010), Editura Universității din București, 2012, p. 183–188.

149. *Dimitrie Cantemir et le renouvellement de l'ancien roumaine littéraire*, în *Synthesis*, XXXIX, 2012, p. 3–12.
150. *A existat o terminologie politică în limba română la cumpăna veacurilor al XVIII-lea și al XIX-lea?*, în *Communication interculturelle et literature*, Iași, Institutul European, nr. 1 (18) / 2012, p. 10–20.

2013

151. *Cărțile de bucate, un izvor lexicografic insuficient exploatat*, în LR, LXI, 2013, nr. 3, p. 304–311
152. G. Coșbuc, *Opere*, III. *Traduceri. Divina Comedie. Comentariu la Divina Comedie*, București, Fundația Națională pentru Știință și Artă, 2013, 1806 p.
153. *Popular vs cult în vechile terminologii științifice românești*, în *Analele Universității „Dunărea de Jos”* din Galați, fasc. XXIV, anul VI, 2013, nr. 1–2 (9–10), p. 19–31.
154. *Le texte religieux – modèle dans la littérature roumaine ancienne – de la reprise fidèle, par adaptation, vers la laïcisation*, în *Text și discurs religios*, V, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, 2013, p. 51–60.
155. *Liturghierul lui Antim Ivireanul și impunerea modelului muntenesc în scrisul liturgic românesc*, în Șerban Cantacuzino, *Antim Ivireanul și Neofit Cretanul – promotori ai limbii române în cult*, București, Editura Cuvântul Vieții, 2013, p. 185–193.
156. *Cântece câmpenești (1768). Câteva fenomene morfologice dialectale*, în „*Cuvinte potrivite*”. *Omagiu doamnei Maria Marin la aniversare*, București, Editura Academiei Române, 2013, p. 114–119.
157. [G. Coșbuc,] *Manuscrisele Divinei Comedii*, în *Limba Română (Chișinău)*, XXIII, 2013, nr. 9–12, p. 149–162.
158. *Scrisul religios, componentă definitorie a culturii vechi românești*, în *Perspective asupra textului și discursului religios*, ed. Ioan Milică, Emanuel Gafton, Sorin Guia, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, 2013, p. 37–52.
159. *Nume de plante în texte vechi românești*, în *Proceedings of The Second International Conference on Onomastics „Name and Naming” Onomastics in Contemporary Public Space* (Baia Mare, May 9–11, 2013), Cluj-Napoca, Editura Mega, Editura Argonaut, 2013, p. 1000–1015.
160. „*Dialectele literare*”, o „*problemă capitală*” a vechii române literare, în *concepția lui Gheorghe Ivănescu și Ion Gheție*, în *Anuar de lingvistică și istorie literară*, LIII, 2013, p. 75–83.

2014

161. *Le Liturgikon d'Antim Ivireanul et l'imposition du modèle valaque dans les écrits liturgiques roumains*, în *Dacoromania*, XIX, 2014, nr. 1, p. 7–14.

162. *Ion Coteanu – in memoriam*, editori: Gh. Chivu, Oana Uță Bărbulescu, Editura Universității din București, 2014, 412 p.
163. *Prima listă de plante și începuturile terminologiei botanice românești*, în *Ion Coteanu – in memoriam*, Editura Universității din București, 2014, p. 95–100.
164. *Antim Ivireanul, and the Unification of Old Romanian Literary Language*, în *Text și discurs religios*, VI, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, 2014, p. 189–199.

2015

165. *Sintaxa istorică din perspectivă filologică*, în *Lucrările celui de-al cincilea Simpozion Internațional de Lingvistică*, București, Editura Univers Enciclopedic Gold, [2015], p. 212–220.
166. *The Latin Model in early Romanian linguistic writing*, în *Diversité et identité culturelle en Europe/Diversitate și identitate culturală în Europa*, XII, 2015, nr. 2, p. 7–17.
167. *Numele dracilor în traducerea românească a Divinei Comedii*, în *Limba Română* (Chișinău), XXV, 2015, nr. 5–6, p. 249–256.
168. *Normă ideală – normă reală în scrisul literar de la sfârșitul veacului al XVIII-lea. Infinitivul lung*, în *Variația lingvistică: Probleme actuale*, I. Gramatică, Istoria limbii române, filologie, dialectologie, Editura Universității din București, 2015, p. 183–190 (varianta în limba franceză, *Norme idéale – norme réelle dans les écrits littéraires anciens à la fin du XVIIIe siècle. L’infinitif long*, în *Dacoromania*, s. n., XX, 2015, nr. 2, p. 113–122).
169. *Vechi texte românești. Contribuții filologice și lingvistice*, București, Editura Academiei Române, 2015, 312 p.
170. *The name of the vils in the Romanian translation of The Divine Comedy*, în *Name and Naming*, Cluj-Napoca, Editura Mega, Editura Argonaut, 2015, p. 904–911.

2016

171. „Dumnezei” și „dumnezeoaie” în literatura română veche, în *Analele științifice ale Universității „Ovidius” din Constanța*, seria Filologie, tomul XXVII, 2016, nr. 2, p. 179–185.
172. *Însușire „proprietate, alsăuire, alsău”. Câteva considerații etimologice*, în *Magistri et alumni, amore scribendi. Studia. In honorem Professoris Nicolae Felecan*, Cluj-Napoca, Editura Mega, Editura Argonat, 2016, p. 98–105 (versiunea franceză, *Însușire (propriété) „proprietate, alsăuire, alsău. Quelques considérations étimologique*, în *Dacoromania*, s.n., 2017, nr. 2, p. 97–105).
173. *La modernisation latino-romane du lexique roumaine. Le modèle interne*, în *Diversité et identité culturelle en Europe/Diversitate și identitate culturală în Europa*, XIII, 2016, nr. 2, p. 7–18.

174. *Cei doi excessuri a amerii*, traducere din Jacques Philibert Rousselot de Surgy, în *Pagini alese. Omagiu lui Alexandru Mareș la împlinirea vârstei de 80 de ani*, volum îngrijit de Marius Sala, Maria Stanciu Istrate și Emanuela Timotin, Editura Univers Enciclopedic Gold, [București, 2016], p. 72–81.
175. *Paul Iorgovici și normele limbii române literare moderne*, în *Paul Iorgovici – 250. Studii*, Timișoara, David Press Print, 2016, p. 39–48.
176. *Traduceri și traducători în scrisul beletristic din secolul al XVIII-lea*, în *Revista de istorie și teorie literară*, X, 2016, nr. 1–4, p. 43–51.
177. *Alfabetele vechilor noastre scrieri bisericești*, în *Text și discurs religios*, VIII, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, 2018, p. 9–19.

2017

178. *Terminologie lingvistică într-un lexicon de la sfârșitul veacului al XVII-lea*, în *Sintaxa ca mod de a fi. Omagiu Gabrielei Pană Dindelegan, la aniversare*, Editura Universității din București, 2017, p. 103–107.
179. *Schimbarea normei și semnificația unei revizii mecanice: său vs lui în ultima Psaltire coresiană*, în *Limbaaj – discurs – stil. Omagiu Mariei Cvasnî Cătănescu*, Editura Universității din București, 2017, p. 81–88.
180. *Școala Ardeleană și regionalismul*, în *Caietele Sextil Pușcariu*, III, Cluj-Napoca, Editura Scriptor, Editura Argonaut, 2017, p. 100–110.
181. *Nume de zei și de zeițe în cultura românească vche*, în *Name and naming. Proceedings of the International Conference on Onomastics „Name and naming” Sacred and profane in onomastics* (Baia Mare, September 5–7, 2017), Cluj-Napoca, Editura Mega, Editura Argonaut, 2017, p. 1170–1179 (versiunea engleză, *Names of Gods and Goddesses in Old Romanian Culture*, în *Onomastics between Sacred and Profane*, ed. Oliviu Felecan, Vernon Press, [Delaware – Malaga], 2019, p. 33–44).
182. *Elemente lexicale nordice în graiul vorbit într-un sat din centrul Munteniei*, în *Anuar de lingvistică și istorie literară*, LVI, 2017, p. 153–160.

2018

183. *Enciclopedia literaturii române vechi* (coordonator, revizor și coautor), Fundația Națională pentru Știință și Artă, București, Editura MNLR, 2018, 1040 p. (coord. gen.: Eugen Simion, coord. și revizie: D.H. Mazilu, Gh. Chivu, E. Pavel, L. Bădescu; cuvânt-înainte: acad. E. Simion) (Premiul „Titu Maiorescu” al Academiei Române).
184. *Norme réelle – norme idéale dans le lexique littéraire roumaine au milieu du XIXème siècle. Le premier dictionnaire académique*, în *Diversité et identité culturelle en Europe/Diversitate și identitate culturală în Europa*, tome 15, 2018, nr. 1, p. 17–34.

185. *Scrisul religios și unitatea limbii române literare*, în *Limba Română* (Chișinău), XXVIII, 2018, nr. 5–6, p. 7–19 (versiunea franceză, *Les écrits religieux et l'unité de la langue roumaine*, în *Text și discurs religios*, IX, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, 2018, p. 13–24).
186. *Poezia lui Mihai Eminescu și limba română veche*, în *Studii romanice*, I. *Omagiu profesorilor Florica Dimitrescu și Alexandru Niculescu*, Editura Universității din București, 2018, p. 261–274.
187. *Dialectologia istorică și filologia*, în *Lucrările celui de al XVII-lea Simpozion Internațional de Dialectologie* (Cluj-Napoca, 8–9 septembrie 2016), Cluj-Napoca, Editura Argonaut, Editura Scriptor, 2018, p. 77–86.
188. *Considerații asupra unor forme ale verbului a fi: sum și sunt*, în Gabriela Pană Dindelegan, Rodica Zafiu, Isabela Nedelcu (editori), *Studii lingvistice. Omagiu Valeriei Guțu Romalo*, Editura Universității din București, 2018, p. 61–73 (versiunea engleză, *Considerations to some forms of the verb a fi: sum and sunt*, în *Diacronia*, VIII, 2018, p. 1–11).
189. *Néologismes d'origine latine dans les écrits de Dimitrie Cantemir. Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*, în *Diversité et identité culturelle en Europe/Diversitate și identitate culturală în Europa*, 15, 2018, nr. 2, nr. 2, p. 111–120.
190. *Copiștii textelor lui Dimitrie Cantemir*, în *Istorie și cultură. In honorem academician Andrei Eșanu*, Chișinău, Biblioteca Științifică, 2018, p. 88–95.
191. *Școala Ardeleană*, I–IV (coord.: Eugen Pavel, prefață: Eugen Simion), Fundația Națională pentru Știință și Artă, București, Editura Muzeului Național al Literaturii Române, 2018: (Premiul „Timotei Cipariu” al Academiei Române; Premiul „Perpessicius” al MNLR).
192. *Escu „sunt” în texte literare din sec. XIX*, în *Studii lingvistice. In memoriam Cristina Călărășu*, Editura Universității din București, 2018, p. 123–132.

2019

193. *Recitind opera lui Creangă*, în *Eugen Simion. La ceasul împlinirii supreme*, [București, 2019], Editura Semne, p. 38–41.
194. *Omagiu profesorului Grigore Brâncuș la 90 de ani*, editori: Gh. Chivu, Cătălina Vătășescu, Editura Universității din București, 2019, 601 p.
195. *Elemente aromânești în texte literare de la începutul secolului al XIX-lea*, în *Omagiu profesorului Grigore Brâncuș la 90 de ani*, Editura Universității din București, 2019, p. 153–159.
196. *Limbă și cultură. Studii de istorie a limbii române literare*, București, Editura Academiei Române, 2019, 334 p.
197. *The Transylvanian School – a new assessment*, în *Diversité et identité culturelle en Europe/Diversitate și identitate culturală în Europa*, 16, 2019, nr. 2, p. 47–56.
198. *Școala Ardeleană și româna literară modernă*, în *Academica*, XXIX, 2019, nr. 12, p. 74–79.

199. *Names of Gods and Goddesses in Old Romanian Culture*, în *Onomastics between Sacred and Profane*, ed. O. Felecan, Vernon Press, [Malaga, 2019], p. 33–44.

2020

200. *Le roumain littéraire moderne et l'analogisme*, în *Studia UBB*, Philologia, LXV, 2020, nr. 4, p. 91–102.
201. *Fenomene dialectale în texte românești vechi. Considerații asupra unor forme substantivale*, în *Lucrările celui de al XVIII-lea Simpozion internațional de Dialectologie*, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, Editura Scriptor, 2020, p. 59–68.
202. *Moștenirea latină și influența latino-romanică în limba română modernă*, în Corin Braga (coord. general), *Enciclopedia imaginariilor din România*, vol. II (coord.: Elena Platon, consultant științific: Gh. Chivu), *Patrimoniu și imaginar lingvistic*, Iași, Editura Polirom, 2020, p. 50–69.

2021

203. *Conciones latinae-muldavo, un manuscris singulier du XVIIIe siècle*, în *Dacoromania*, s.n., XXVI, 2021, nr. 2, p. 145–155.
204. *Moses Gaster. Perenitatea unei opere filologice deosebite*, în *Academica*, XXXI, 2021, nr. 10, p. 53–55.
205. *Dictionarium Valachico-Latinum, primul lexicon bilingv original din scrisul românesc*, în *Diacronia*, 12, 2021, nr. 12, p. 1–5.
206. *Primul ghid de conversație italo-român. Considerații asupra unor norme ale românei literare vechi*, în *Limbă, societate, cultură. In honorem Liliana Ionescu-Ruxăndoiu și Mihaela Mancaș*, ed. Oana Chelaru-Murăruș, Mihaela-Viorica Constantinescu, Claudia Ene, Gabriela Stoica, Andra Vasilescu, Editura Universității din București, 2021, p. 547–551.
207. *Lexiconul de la Buda. Sinteză și inovație lexicografică*, în *Studii și cercetări de onomastică și lexicologie (SCOL)*, Craiova, XIV, 2021, nr. 1–2, p. 225–235.

Liliana Agache

NORMELE LITERARE ÎN SCRIERILE COPIATE DE POPA FLOREA DIN DOBLICIONEȘTI

Dintre cei mai vechi copiiști bihoreni cunoscuți, popa Florea din Doblicionești (sat aparținând, în prezent, comunei Măgești) a atras atenția cercetătorilor din ultimele trei decenii, când scrierile sale au fost examinate în special din punctul de vedere al criticii textuale. După ce, în 1995, Cristian Moroianu a cercetat versiunea *Legendei duminicii* (BAR, ms. rom. 5910), transcrisă de acest copist în 1678, evidențiind, printre altele, prezența în text a rotacismului¹, în 1998, Alexandru Mareș a atribuit aceluiași copist alte trei scrieri existente în ms. rom. 1764 (BAR): *Slujba înmormântării*, *Moartea lui Avram* și *Apocalipsul apostolului Pavel*². Ultimele două texte fuseseră examinate în 1978 de Gh. Chivu, care, fără a întrevădea copierea lui de către popa Urs, le-a localizat, în urma examenului lingvistic întreprins, în sudul Bihorului³. Copierea celor trei texte din ms. rom. 1764 de către popa Florea a fost probată de Al. Mareș pe baza unor documente grafologice. Cu acest prilej a fost semnalată unitatea, sub raportul particularităților lingvistice, a celor patru texte aduse în discuție, remarcându-se, totodată, prezența rotacismului în două dintre cele trei texte ale manuscrisului românesc 1764. Absența rotacismului în *Moartea lui Avram* a fost pusă pe seama copistului care nu nota forme rotacizante în textele copiate, în măsura în care acestea nu figurau în sursele textologice întrebuintate.

În cercetarea de față ne-am propus să examinăm cele patru texte autografe ale popii Florea din Doblicionești sub raportul normelor literare pe care le urmează. Când vorbim de norme literare, ne referim la acele norme care statornicesc un anumit uz lingvistic, care, de regulă, apare în concurență cu alte cazuri, dintr-o anumită provincie.

Abordând acest subiect, ne simțim obligați să facem două precizări:

1. Deși nu știm unde s-au scris textele din ms. rom. 1764, se poate presupune, până la proba contrară, că acțiunea de copiere s-a efectuat în Doblicionești, localitate situată într-o zonă apropiată de Munții Apuseni.
2. Din punctul de vedere al particularităților lingvistice, textele sunt destul de unitare, iar particularitățile conținute aparțin, după cum se va vedea, graiurilor de tip nordic. Precizăm în continuare principalele fonetisme deținute de aceste texte.

¹ Vezi C. Moroianu, *O versiune semirotacizantă a Legendei duminicii din a doua jumătate a secolului al XVII-lea*, în LR, XLIV, 1995, nr. 1–2, p. 48–58.

² Vezi Al. Mareș, *Texte din nord-vestul Transilvaniei atribuite greșit secolului al XVI-lea*, în LR, XLVII, nr. 5–6, 1998, p. 345–350.

³ Vezi Gh. Chivu, *Date noi despre Apocriful Iorga*, în LR, XXVII, nr. 5, p. 509–521.

Vocalism:

- [ã] **conservat** în *rădica* (SÎ, 96^v, 141^v).
- [ã] **etimologic** apare în *năsip* (SÎ, 161^v). Exceptând graiurile muntenești, unde se înregistrează inovația [ã] > [i], forma cu [ã] apare în toate graiurile dacoromâne⁴.
- **păstrarea fonetismului etimologic [e]** în *demineață* (SÎ, 152^v). Este un fenomen care se înregistrează în Transilvania (mai puțin sudul provinciei), și uneori în Banat. Această formă, alături de *dămineață*, cu [e] > [ã] după un [d] dur, apare numai în nordul Crișanei și în Transilvania vecină⁵.
- **trecerea lui [e] > [ã]** în *păharul* (SÎ, 141^r). [e] > [ã] după o labială în poziție „tare” era generală, odinioară, în întreaga Dacoromanie. Chiar dacă inovația [ã] > [a], în sud, datează de la începutul secolului al XVII-ea, forma cu [ã] este atestată în documente din Țara Românească și după acest moment. În Moldova, fenomenul apare frecvent⁶.
- **[e] – [ã] – [i]**. Trecerea lui [e] la [ã] în *dănăoară* (< lat. *de una hora*) este o particularitate a unor graiuri nordice, moldovenești, un fenomen de asimilare vocalică ([e] – [ã] > [ã] – [ã]), atestat după 1600 numai în Moldova. Se poate presupune că fenomenul a existat și în Transilvania de nord⁷. Fragmentul din *Apocalipsul apostolului Pavel* conține și un fonetism înregistrat până în prezent numai în documente scrise în nordul Moldovei, *nice dănăoară*.
- **[e] nesincopat și netrecut la [i]** în: *pomineaște* (SÎ, 85^v), *primeaște* (SÎ, 84^r), *mântuiaște* (SÎ, 90^v), *poposeaște* (SÎ, 92^r), *curățește* (SÎ, 91^r), *se petreace* (SÎ, 142^v), *feață* (SÎ, 143^r).
- **[ea] păstrat** în: *steale* (MA, 174^r), *feate* (LD, 176^r).
- **epenteza lui [i] nu s-a produs** în *cârilor* (=cîinilor) (SÎ, 76^r). După 1600, documentele muntenești îl notează curent pe [îi], în timp ce în Moldova și Transilvania de nord, pronunțarea cu **î** e generală⁸.
- **[i-i] apare în alternanță cu [i]** în *striin* (SÎ, 69^v) / *strin* (SÎ, 76^r) După 1600, în documente muntenești apar, deopotrivă, forme cu [e] (*strein*), cât și cu [i-i] (*striin*)⁹.
- **[î] pentru [i]** în *tănăreațe* (SÎ, 128^r).
- **[î] se menține** în: *îmblă* (SÎ, 86^r, 91^v, 92^r), *împlutu* (SÎ, 142^r) – fenomen des întâlnit în Moldova și în Transilvania¹⁰.
- **trecerea lui [î] la [i]** în: *singele* (SÎ, 80^r), *osindit* (SÎ, 80^v). În cazul lui *simntu* (SÎ, 71^r, 136^r), care apare în alternanță cu *simtu* (SÎ, 77^r, 90^v), se pare că este vorba despre un fenomen de hipercorectitudine¹¹.

⁴ Vezi I. Gheție, *Baza dialectală a românei literare*, București, 1975, p. 100.

⁵ *Ibidem*, p. 107.

⁶ *Ibidem*, p. 98.

⁷ *Ibidem*, p. 105.

⁸ *Ibidem* p. 112, 311.

⁹ *Ibidem*, p. 104.

¹⁰ *Ibidem*, p. 114.

¹¹ I. Gheție, Al. Mareș, *Graiurile daco-române în secolul al XVI-lea*, București, 1974, p. 173.

- trecerea lui [î] la [u], prin asimilare vocalică, în *curund* (SÎ, 156^r).
Atestările sunt, în general, ardelenesti¹², fiind, probabil, extinse în Banat, Transilvania și Moldova.
- [o] > [u] în *îngrupa* (SÎ, 168^v).
- [u] > [î] în *frâmseatea* (SÎ, 128^r).
- [u] păstrat în *ustânind* (SÎ, 160^r).
- conservarea diftongului [-i] în: *începătoriu* (SÎ, 59^v), *iubitoriu* (SÎ, 84^r), *făcătoriu* (SÎ, 59^v), *înșelătoriu* (SÎ, 95^v), *ceriu* (SÎ, 155^r)

Consonantism:

labiale dure:

- [b] dur în *bâzna* (SÎ, 81^v).
- [v] dur în: *izbăvască* (SÎ, 60^v), *ispovădanie* (SÎ, 124^r), dar și [v moale: *spoveditu* (SÎ, 124^v).

ș, j moi:

- [ș] moale în: *și* (SÎ, 72^r), *așeaminea* (SÎ, 132^v), *șearpele* (SÎ, 131^r), *deșertu* (SÎ, 101^v), *înfricoșeatul* (SÎ, 128^v).
- [j] moale în: *a griji* (SÎ, 126^r), *jirtvă* (SÎ, 61^r, 63^r, 172^r), *jidov* (SÎ, 166^v).

s, dz, ț moi:

- [ț] moale în: *puținelu* (SÎ, 108^r), *ținetoriu* (SÎ, 115^v), *însuți* (SÎ, 63^v), *frați* (SÎ, 70^r), *iubiți* (SÎ, 70^r), *ruțați* (SÎ, 70^r).
- [s] moale în: *sinbătă* (LD 223^v, 226^v), *singe* (LD 224^r), *simnteți* (LD generală).
Aici se poate vorbi despre un fenomen de hipercorectitudine, realizat la nivelul limbii scrise.
- [dz] este general în: *vădzându*, (SÎ, 60^r), *cădzându* (SÎ, 60^r), *dzăcându* (SÎ, 131^r).
- [dz] dur în: *dumnedzăiască* (59^v), în alternanță cu [dz] moale: *voievodzi* (SÎ, 59^v), *dzisă* (87^v).
- [f] păstrat în: *fie*, (SÎ, 70^r), *va fi* (SÎ, 78^r).
- [g] ([j] + [o], [u] latini) în: *agiute* (SÎ, 74^v), *agiutoriu* (SÎ, 167^v), *giocuri* (SÎ, 111^r), *giudețu* (SÎ, 77^r, 118^v), *giudecătoria* (SÎ, 127^r), *să giunghe* (SÎ, 170^v).
- propagarea lui [n] la [e] (fenomen nordic) în *genunchele* (SÎ, 78^r).
- [ht] trecut la [ft] în *poftă* (SÎ, 91^r).
- [r] dur în grupul [str]: *străgăm* (SÎ, 59^r, 107^v), *săborele* (SÎ, 72^r), *străgu* (SÎ, 79^r, 90^r).
- [r] moale în termeni formați cu -toriu în: *începătoriu* (SÎ, 59^v), *iubitoriu* (SÎ, 84^r), *făcătoriu* (SÎ, 59^v).

¹² I. Gheție, BD, p. 114.

- [s] dur în: *aprinsăle* (SÎ, 60^r), *închisără* (SÎ, 73^r), *scoasă* (SÎ, 77^r), *trasără* (SÎ, 77^r), *poposală* (SÎ, 115^v), *cuvioșadză* (SÎ, 112^r), *sara* (SÎ, 152^v), *vesălie* (SÎ, 100^r).
- [t] dur în grupul [st]: *blăstămuri* (SÎ, 83^v, 121^r).
- [ț] dur în: *să scoată* (SÎ, 79^r), *să despartă* (SÎ, 105), *să înghiță* (SÎ, 106^r), *să îmbogățască* (SÎ, 159^v).

Atestat documentar în secolele al XV-lea și al XVI-lea, în Moldova și Maramureș, și, probabil, în zona munților Apuseni, rotacismul este consemnat și la începutul secolului al XVII-lea în Moldova de nord și, izolat, în Maramureș. Alături de grafii cu [(n)r], apar și grafii cu [n], care reflectă procesul de înlocuire a rotacismului cu [n] intervocalic, sub presiunea graiurilor înconjurătoare: *bunăitate* (SÎ, 84^v) / *burătăți* (SÎ, 92^r) *inimă* (SÎ, 100^v) / *irima* (SÎ, 75^v, 103^r), *lumina* (SÎ, 92^r) / *lumira* (SÎ, 89^r), *să mărânce* / *să mârânce* (SÎ, 64^r), dar și forme unice rotacizate: *bire* (AP, 178^r), *bure* (AP, 178^v), *înraintea* (AP, 178^r), *înturecatu* (SÎ, 60^r), *cârilor* (SÎ, 75^v, 76^r), *oamirilor* (AP, 178^r), *cunuri* (SÎ, 111^r), *să cuvire* (SÎ, 125^r), *închirăciune* (SÎ, 125^r), *mâra* (SÎ, 150^v), *purea* (LD, 176^r), *ați viritu* (SÎ, 151^r).

Aspecte morfologice:

- pluralul substantivului *mâna* este *mănule* (SÎ, 72^r, 73^r, 78^v, 101^v).
- desinența de pl. [-ă]: *casăle* (SÎ, 72^r).
- pronumele negative: *nime* (SÎ, 72^v), *nimecine* (SÎ, 144^r), *nimică* (SÎ, 158^r).
- adverbul de timp : *nicedănăoară* (SÎ, 143^v).
- interjecția *vaida de*, care apare într-un text din *Codex Sturdzanus*, copiat în Hunedoara¹³, și care circula în Banat¹⁴. A fost întâlnit și în varianta *Legendei duminicii*, din ms. rom. 4642¹⁵.
- forma veche de participiu a verbului *a învie*: *învisu*, cu perfectul compus *au învisu* (SÎ, 96^v).

Lexic:

- **bratăș** „tovarăș, prieten” (SÎ, 149^v), atestat în trecut în Banat-Hunedoara (D.A. s.v.).
- **ului** „a mărturisi” (SÎ, 168^r) este un ungarism, care, în epoca veche, a circulat în zona Banat-Hunedoara și în Transilvania¹⁶.
- **peminte** „vocativil de la pământ”, atestat astăzi în ALRM, serie nouă, vol. I, h. 236.

Puține dintre particularitățile lingvistice menționate au fost atestate în trecut, atât în nordul, cât și în sudul teritoriului dacoromân ([r] moale în termenii formați

¹³ Gh. Chivu, *Codex Sturdzanus*. Studiu filologic, studiu lingvistic, ediție de text și indice de cuvinte, București, Editura Academiei Române, 1993.

¹⁴ N. Drăganu *Dacoromania*, VI, 1929–1930, p. 304–305.

¹⁵ C. Moroianu, *op. cit.*, p. 54.

¹⁶ Gheție, BD, p. 193.

cu sufixele *-ariu*, *-oriu*, formele verbale iotacizate). Restul particularităților examinate erau caracteristice, în secolul al XVII-lea, numai graiurilor nordice. Este, prin urmare, întru totul firesc ca textele popii Florea, copiate în Doblicionești, să conțină fonetisme și forme gramaticale având curs în graiurile din nordul Transilvaniei, în cazul de față, din Bihor.

Prezența interjecției *vaide de* în textul *Legendei duminicii*, dar și într-o altă variantă a legendei respective, din ms. rom. 4642¹⁷, copiat, de asemenea, în Bihor, ne determină să credem că ambele versiuni descind dintr-o sursă comună provenind din Banat-Hunedoara¹⁸. Acestei interjecții i s-ar putea alătura și cuvântul *brateș* „tovarăș, prieten”, specific zonei Banat-Hunedoara. Sunt, totuși, două fenomene izolate, pătrunse în copiile popii Florea prin intermediul normelor utilizate. Probabil că, pe traseul Banat-Hunedoara – Bihor, o parte a trăsăturilor bănățene-hunedorene (d. ex. [n] în *vinie*; fonetisme de tipul *luva*, pentru *lua*; *rea*, *riu*, pentru *rău*, *râu*; forme verbale cu dentală refăcută) au fost înlăturate de copiiști (din afara zonei Banat-Hunedoara) care au asigurat transferul scrierilor respective spre Doblicionești.

În linii mari, se poate spune că textele copiate de popa Florea urmează normele literare proprii textelor bihorene. Afirmția noastră poate fi ușor probată dacă urmărim particularitățile lingvistice din scrierile acestui preot în comparație cu particularitățile lingvistice din textele altor doi copiiști bihoreni aparținând aceluiași secol: popa Ioan din Pociovești, care copiază în circa 1641 *Tâlcul evangheliilor și Molitvenicul românesc*, tipărite de Coresi, și popa Pătru din Tinăud, care transcrie în 1488 un Ceaslov și un Molitvenic¹⁹.

Varianta literară	ă	e	-e	-ea	î	f	lab. moi	n'	-n-	s, dz, z, ț	ș, j moi	dz	ğ	r moale	-rr-	art. pos. var.	forme iotacizate
	a	i	-i	-e	îi	h	lab. dure	i	-(n)-	s, dz, z, ț duri	(+ e, i) ș, j duri	z	j	r dur	-r-	art. pos. invar.	forme refăcute
Popa Ioan din Pociovești	1	1/2	1	1	1	1	2	2	1	1/2	1	1	1	1	2	1/2	1
Popa Pătru din Tinăud	1	1/2	1	1	1	1	1/2	2	–	1/2	1	1/2	1	1	2	1/2	1
Popa Florea din Doblicionești	1	1/2	2	1	1	1	1/2	2	1/2	1/2	1	1	1	1/2	2	1/2	1

¹⁷ C. Moroianu, *op. cit.* p. 54.

¹⁸ N. Drăganu, *op. cit.*, p. 304.

¹⁹ Vezi *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532–1780)*, p. 444–445 și p. 448–449.

Urmărind tabelul de mai sus, se constată că, din cele 17 situații fonetice examinate, în 12 situații particularitățile coincid, ceea ce denotă că cei trei scribi bihoreni respectau aceleași norme regionale. Cele trei situații când nu se mai constată aceeași concordanță se pot explica, în mod mulțumitor, prin rezistența opusă de copiiști inovațiilor (ne referim la popa Ioan și popa Pătru), popa Florea dovedindu-se, în această privință, mult mai tolerant. O atitudine la fel de permisivă adoptă popa Florea și față de rotacism, înregistrându-l când sursele copiate îl conțineau, deși acest fenomen, în epoca respectivă, era, în Bihor, într-un evident regres. Formele alternante adoptate de cei trei copiiști bihoreni, constatate în câteva situații ([e] / [i]; [s], [dz], [t] moi/duri; [r] + (e, i) moi/duri etc.), dovedesc că normele regionale erau, uneori, fluctuante.

CONCLUZII

Prin urmare, din datele obținute în urma analizei lingvistice a textelor, se poate spune că textele copiate de popa Florea din Doblicionești aparțin subdialectului nordic, ariei bihorene.

SIGLE

BD, I. Gheție, *Baza dialectală a românei literare*, București, Editura Academiei, 1975.

LD, *Legenda duminicii*, în BAR, ms. rom. 5910.

SÎ, *Slujba înmormântării*, în BAR, ms. rom. 1764.

MA, *Moartea lui Avram*, în BAR, ms. rom. 1764.

AP, *Apocalipsul apostolului Pavel*, în BAR, ms. rom. 1764.

NORMES LITTÉRAIRES DANS LES ÉCRITS COPIÉS PAR POPA FLOREA DE DOBLICIONEȘTI

(Résumé)

Dans la présente recherche on suit les particularités linguistiques de quatre textes autographes appartenant au prêtre Florea de Doblicionești. Ils sont examinés par rapport des normes littéraires auxquelles il se soumit. On fait une analyse comparative entre les particularités de la langue du prêtre Florea et d'autres deux copistes de Bihor et on peut conclure que les textes sont unitaires et ils appartiennent au sous-dialecte nordique, la région de Bihor.

Cuvinte-cheie: limbă literară, subdialectul nordic, popa Florea din Doblicionești, lingvistică, normă literară.

Mots-clés: langue littéraire, sous-dialecte nordique, popa Florea de Doblicionești, linguistique, norme littéraire.

*Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
București, Calea 13 Septembrie, nr. 13
liliana.agache@yahoo.fr*

Monica Busuioc

INTRODUCERE LA *DICȚIONARUL LIMBII ROMÂNE* ediția a doua¹

« Le lexique est la mesure de toute chose, et le lexicographe doit faire le point chaque fois qu'un écart devient sensible entre le dictionnaire en tant que texte achevé et l'univers culturel présent. »
(Prefață la *Nouveau Petit Robert*, 1993)

Această fasciculă inaugurează noua ediție a *Dicționarului limbii române*, o ediție așteptată cu interes într-o perioadă în care setea de informare, grație mijloacelor de comunicare în masă și a internetului, a atins cote nemaiîntâlnite.

Dacă dicționarele unei limbi sintetizează într-o formă concentrată, promptă și accesibilă marelui public, cunoștințele din diferitele domenii ale cunoașterii, un dicționar tezaur reprezintă suma acestor cunoștințe, fiind expresia cea mai autorizată a lor. Iar atunci când un astfel de dicționar apare sub egida celui mai prestigios for științific dintr-o anumită țară, se creează toate condițiile pentru reușita unui asemenea demers științific.

Este cazul *Dicționarului limbii române* a cărui istorie de succes este strâns legată de istoria Academiei Române. Încă de la înființare, Societatea Literară Română (1866), devenită Societatea Academică Română (1867) și, ulterior, Academia Română (1879), prevedea în Regulamentul aprobat prin decretul Locotenenței Domnești din 1 aprilie 1866, trei misiuni speciale: fixarea ortografiei limbii române, elaborarea gramaticii limbii române și începerea realizării dicționarului limbii române, care reprezentau instrumentele fundamentale ale unei culturi moderne.

Cea de-a treia misiune s-a dovedit a fi și cel mai greu de îndeplinit, din cauza complexității, a dificultății și a volumului mare de muncă.

În jurul acestui obiectiv, se poate spune că a gravitat aproape întreaga activitate de început a Academiei, care a dorit să răspundă unei necesități naționale, izvorâte din lipsa unui dicționar explicativ general al limbii române, menit să înregistreze transformările produse în lexicul românesc din secolul al XIX-lea.

¹ Această *Introducere* a fost scrisă pentru a fi publicată în volumul conținând prima fasciculă din a doua ediție a *Dicționarului limbii române*, dar ea nu a fost inclusă, din motive independente de voința noastră.

SCURTĂ PREZENTARE ISTORICĂ

Proiectul realizării unui dicționar academic de tip general a fost încredințat unor membri marcanți ai Academiei Române, dar, dintre cele patru încercări de elaborare a dicționarului, numai ultima a corespuns cerințelor Comisiunii Dicționarului.

Cele trei încercări inițiale s-au datorat, prima, lui August Treboniu Laurian și Ioan C. Massim, finalizată și publicată, *Dicționarul limbei române*, în trei volume, între anii 1869 și 1877; a doua, lui Bogdan Petriceicu Hasdeu, intitulată *Etymologicum Magnum Romaniae*, nefinalizată, dar publicată până la cuvântul *bărbat* din volumul al treilea, între anii 1887 și 1895, și a treia, lui Alexandru Philippipe, intitulată *Dicționarul limbii române*, nefinalizată și rămasă în manuscris, între anii 1897 și 1905.

Cea de a patra încercare de elaborare a unui dicționar academic de tip general, începută la 1 ianuarie 1906, intitulată *Dicționarul limbii române*, sub conducerea lui Sextil Pușcariu, publicată până la litera *L*, s-a bucurat de șansa de a fi continuată peste ani, sub o altă conducere și de a fi dusă la bun sfârșit în anul 2010.

Deși pe niciunul dintre cele patru dicționare nu scrie pe foaia de titlu *Dicționarul Academiei Române*, așa cum este scris pe dicționarul apărut sub egida Academiei Franceze: *Dictionnaire de l'Académie Française*, toate aceste tentative de elaborare amintite mai sus ale dicționarului românesc sunt cunoscute ca fiind dicționare ale Academiei și aparținând lexicografiei academice românești.

Ultima dintre încercări este recunoscută chiar în rândul specialiștilor sub numele de *Dicționarul Academiei* și adesea sub acela de Dicționarul lui Pușcariu, denumire semnificativă pentru autoritatea științifică a lui Sextil Pușcariu.

Această asociere cu prestigioasa instituție ne duce cu gândul la remarca lui Émile Littré din prefața de la primul tom din *Dictionnaire de la langue française* (1872: 123):

« Quand en 1696, l'Académie française prit le rôle de lexicographe, elle constitua, à l'aide des dictionnaires préexistants et de ses propres recherches, le corps de langue usuelle. »

Desigur că analogia cu *Dictionnaire de l'Académie Française* trebuie luată cu măsură, dar merită reținut faptul că Academia Română a vegheat „ca un lexicograf” încă de la înființare și cu siguranță va veghea și în viitor la realizarea marelui *Dicționar al limbii române*, care își merită pe deplin „supranumele” sau denumirea arhicunoscută de *Dicționarul Academiei*. Dicționarul este numit totodată și Dicționarul teaur, grație mării sale bogății lexicale, rezultată dintr-o accepție largă în ceea ce privește alegerea cuvintelor.

Anul 2010 va rămâne în istoria Academiei Române, dar și a culturii române, ca anul în care s-a încheiat *Dicționarul limbii române*, după mai bine de un secol de eforturi mereu întreținute de dorința de finalizare, în pofida numeroaselor dificultăți

de natură științifică și materială, dar și a întreruperilor cauzate de războaiele mondiale.

Când se vorbește de *Dicționarul limbii române*, referirea se face la cele două serii sau părți ale Dicționarului, atât la cea elaborată sub egida vechii Academii și coordonată de Sextil Pușcariu și cunoscută sub sigla *DA* (siglă din care transpare denumirea de *Dicționarul Academiei*), cât și la Seria nouă, elaborată sub egida noii Academii și sub conducerea, inițial, a lui Iorgu Iordan, Alexandru Graur și Ion Coteanu și, apoi, a lui Marius Sala și Gheorghe Mihăilă, și cunoscută sub sigla *DLR*.

Din prima parte au fost elaborate și publicate între 1913 și 1949, în întregime literele *A, B, C, F, G, H, IÎ, J* și parțial literele *D* (până la cuvântul *de*, și el neterminat) și *L* (până la cuvântul *lojniță*), iar litera *E* nefiind redactată. Puțin cunoscute sunt însă rapoartele Secției lexicografice a Academiei Române, din anul 1948, care atestă că sub conducerea lui Al. Procopovici s-au redactat (o parte din litera) *D*, apoi literele *E, M, N*, (o parte din litera) *O* și (o parte din litera) *F*, iar sub conducerea lui Șt. Pascu, s-au revizuit, pregătindu-se pentru tipar, manuscrisul cuprinzând ultimele două treimi din litera *D* și întreg manuscrisul cu litera *E* – redactări care s-au pierdut din cauza nebănuitelor vicisitudini ale istoriei.

Elaborarea *Dicționarului limbii române* a fost reluată în 1949 până în 1952, în cadrul Institutului de Lingvistică din București, perioadă în care s-a realizat baza manuscris *DA*, reprezentând actualizarea porțiunilor publicate și completarea porțiunilor lipsă din *DA*.

După această întrerupere, munca la *Dicționarul limbii române* a reînceput în 1959 sub a altă denumire, și anume Seria nouă, și cu o siglă nouă, *DLR*, și de atunci s-a lucrat fără întrerupere, în paralel, în cadrul departamentelor de lexicografie și lexicologie de la cele trei institute de specialitate ale Academiei Române din București, Cluj-Napoca și Iași.

În noua formulă de lucru, s-au redactat și publicat, între 1965 și 2010, literele *M–Z* și literele neterminate, *D* și *L* sau neredactate, *E*, din vechea serie.

În anul 2010, pe data de 21 aprilie, a fost lansat într-un cadru festiv ultimul volum, al 37-lea, al *Dicționarului limbii române*, marcându-se importanța acestei lucrări unice în cultura română și în lingvistica românească.

Ceremonia, ca și însemnătatea valoroasei lucrări au fost ușor umbrite de prezentarea în Aula Academiei a exemplarelor care aveau un aspect puternic marcat de trecerea timpului. Venise momentul ca cele două serii ale Dicționarului, care aveau aceeași denumire și care reprezentau de fapt două părți ale aceluiași întreg, să fie reunite pentru prima oară într-o ediție integrală, sub denumirea de *Dicționarul limbii române*.

Cu sprijinul financiar al Băncii Naționale a României, în anul 2011, s-a tipărit noua ediție anastatică în 19 volume, în condiții grafice excelente, care are meritul de a pune în sfârșit în lumină cea mai reprezentativă lucrare de lexicografie românească, cu nimic mai prejos decât lucrări similare din țări cu tradiție lexicografică, și de realizarea căreia ne putem mândri.

Numai reunind astfel cele două serii, s-a putut considera că DA și DLR formează împreună prima ediție a întregului *Dicționar al limbii române*, încununând munca mai multor generații de lexicografi, care însuma peste 175 000 de cuvinte și variante în circa 18 000 de pagini.

Tot cu sprijinul financiar al Băncii Naționale a României, ediția anastatică a fost trimisă la peste 150 dintre cele mai mari universități și biblioteci din țară și străinătate.

NOUA EDIȚIE A DICȚIONARULUI LIMBII ROMÂNE

În ceea ce privește dicționarele, orice încheiere a unei ediții a unui dicționar înseamnă de fapt un început pentru o nouă ediție, știut fiind faptul că, odată terminat, orice dicționar este deja „datat”, rămânând în urma lexicului care este în veșnică schimbare.

Din această cauză, există o practică, încetățenită prin tradiție, în lumea lexicografică, de reluare în ediții succesive a materialului din ediția întâi. *Le Dictionnaire de l'Académie Française*, ca să dăm un singur exemplu, a cărui primă ediție a apărut la sfârșitul secolului al XVII-lea, a ajuns la a noua ediție, la fel și alte dicționare, fie într-un volum, fie dicționare tezaur în mai multe volume, care își actualizează periodic informația.

Același lucru era previzibil și justificat și în cazul *Dicționarului limbii române*, iar Academia Română aștepta momentul încheierii primei ediții pentru a anunța „lansarea” ediției a doua.

Despre acest lucru a vorbit prima oară în public Marius Sala, vicepreședinte al Academiei Române, cu ocazia celei de-a 145-a aniversări a Academiei Române, afirmând:

„Am semnat un nou contract virtual cu Academia Română pentru ceea ce se așteaptă în viitor. De aceea, cer astăzi aprobarea Adunării Generale, for suprem de conducere a Academiei Române, pentru ca, în următorii ani, lexicografii din cele trei institute de profil (din București, Cluj și Iași) să refacă seria Pușcariu, după modelul DLR, introducând material nou, adus la zi, care să reflecte transformările petrecute în lexicul limbii române în secolul scurs de la publicarea primelor volume. Academia Română se va putea mândri că este printre puținele academii din lume care au construit o astfel de operă monumentală. Academia Română este conștientă de faptul că o lucrare fundamentală ca aceasta necesită actualizarea continuă a informației și se va implica și în viitor, în realizarea acestei nobile și prestigioase întreprinderi”.

Necesitatea de aducere la zi a seriei vechi a Dicționarului, DA, de la a cărui tipărire a primei litere trecuse aproape un secol, se impunea în mod imperios.

În urma repartizării literelor din prima parte a alfabetului, redactate de echipa lui Sextil Pușcariu, colectivului de la București i-au revenit literele A–B, celui de la Iași, litera C, iar celui de la Cluj-Napoca, literele F–J.

Ideea refacerii seriei Pușcariu după modelul DLR presupunea respectarea concepției, a structurii și a principiilor de lucru din Seria nouă, care sunt expuse pe larg în *Introducerea* de la prima fasciculă din tomul VI, litera *M*.

Preluarea și păstrarea normelor de lucru ale Seriei noi nu reprezentau numai conformarea la cerința Prezidiului Academiei, dar erau mai ales o garanție a succesului reluării seriei vechi, și totodată calea cea mai rapidă și sigură de aducere la zi a Dicționarului. Faptul că s-a lucrat pe aceste principii de lucru timp de 50 de ani, în cele trei centre academice, constituia o justificare a valabilității lor.

TRADIȚIE ȘI INOVAȚIE ÎN NOUA EDIȚIE

Înainte de a prezenta noutățile din ediția cea nouă, se impune o privire retrospectivă nu numai în raport cu Seria nouă a Dicționarului, DLR, ci mai ales față de Dicționarul lui Sextil Pușcariu, DA.

Asocierea comparativă a celor două serii ale Dicționarului este necesară în primul rând pentru că DA oferă materialul pe baza căruia se lucrează în prezent, dar mai ales pentru că în *Introducerea* de la primul tom, VI, litera *M*, al Seriei noi (1965: V), se afirmă că *Dicționarul limbii române*, Serie nouă, „reprezintă continuarea într-o formă nouă a *Dicționarului limbii române*, început sub conducerea lui Sextil Pușcariu de fosta Academie”, iar în *Cuvântul-înainte* de la ultimul tom, XIV, litera *Z* (2000: V), se precizează că păstrarea în mare parte a principiilor de lucru stabilite de acesta asigură continuitatea, iar modificarea și amplificarea lor datorate modernizării lexicografiei românești și imensului material lexical constituie noutatea.

Trebuie spus, de la bun început, că asemănările sunt mai numeroase și mai importante, fiindcă se referă, în esență, la structura de ansamblu a oricărui dicționar unilingv de tip istoric și general, care este explicativ, descriptiv și etimologic, și care privesc criteriile de alcătuire a listei de cuvinte, stabilirea formei-titlu a cuvintelor, organizarea și principiile de redactare a elementelor componente de bază în cuprinsul fiecărui articol de dicționar, păstrarea ordinii lor și a locului fiecăruia cu despărțirea sensurilor în ramificații și separarea lor prin diverse semne grafice, în scopul asigurării unității Dicționarului.

Deosebiri, explicabile prin lipsa unei tradiții lexicografice românești și reflectând stadiul dezvoltării științifice din perioada când s-a început redactarea DA, privesc modalitățile concrete de realizare a diverselor compartimente ale Dicționarului.

În Seria nouă s-a renunțat la următoarele principii de lucru: traducerea în limba franceză a cuvintelor-titlu și a definițiilor (considerându-se că este vorba de un dicționar unilingv); compararea etimologiei cu celelalte limbi romanice (pierzându-se astfel deschiderea spre lumea științifică internațională, inaugurată de Sextil Pușcariu); așa-numitele „cuiburi lexicale”, prin concentrarea derivatelor și a compuselor în jurul unui cuvânt de bază; citarea punctelor de anchetă dialectală din cuprinsul României Mari (renunțându-se, în acest fel, la date importante referitoare la relația cu dialectele sud-dunărene).

Surprinzător de modern este în *DA*, modul de definire a instrumentelor gramaticale: prepoziții și conjuncții, în legătură cu care, în *Introducerea* de la tomul VI, litera *M*, se preciza că trebuie redactate prin indicarea funcțiilor sintactice ale acestora (așa cum s-au lucrat în *Dicționarul limbii române literare contemporane* și în *Dicționarul limbii române moderne*).

Redactarea pe baze semantice a prepozițiilor și a conjuncțiilor, inaugurată cu elaborarea prepoziției *pe*, la inițiativa lui Ion Coteanu, care se impunea sub impulsul noilor metode structuraliste din lingvistica franceză, era însă apropiată de viziunea lui Sextil Pușcariu. Ea a fost continuată în redactarea prepoziției *a* din prima fasciculă de la litera *A*.

La fel de impresionante erau prin claritate și logica filiației semantice și schemele de redactare ale unor cuvinte din *DA* și care merită a fi preluate și actualizate în ediția nouă.

Meritele Seriei noi constau într-o organizare mai riguroasă și mai consecventă a materialului lexical, prin îmbunătățirea și completarea unor principii de lucru, în cadrul unei viziuni de ansamblu a lucrării și care privesc: tratarea în mod echilibrat și unitar a tuturor cuvintelor, urmărindu-se ca fiecare cuvânt să fie înregistrat ca articol de dicționar independent și să aibă o definiție; oferirea de scheme unitare și obligatorii pentru cuvintele aparținând aceleiași serii semantice sau aceluiași tip morfologic ori a unităților frazeologice; urmărirea criteriului etimologic în privința filiației semantice; indicarea precizărilor de domenii mai nuanțate și mai numeroase; renunțarea la separarea dintre „izvoare ale definiției” și „izvoare ilustrative”; stabilirea unor principii în selectarea neologismelor; concentrarea și reducerea etimologiei la o indicație sumară și precisă, lăsând în sarcina *Dicționarului etimologic al limbii române* (care este în curs de elaborare la Institutul de la București), explicațiile și compararea cu dialectele sud-dunărene și limbile romanice.

În noua fasciculă se remarcă o atenție sporită acordată indicării etimologiei și în cazul variantelor, al calculilor sau al sintagmelor.

Cu toate aceste merite incontestabile, se poate afirma, fără nicio exagerare, că, spre deosebire de Seria nouă, seria lui Pușcariu a reprezentat în epocă o operă originală pentru lexicografia românească, prin raportare la dicționarele anterioare lui (originalitatea nu este cu nimic știrbită de mărturisirea lui Sextil Pușcariu, care recunoștea în *Raportul către Comisiunea Dicționarului*, publicat la începutul primei părți *A–B*, din tomul I (1913: XV):

„[...] dicționarul care mi-a slujit în cea mai mare parte de model [a fost]: *Dictionnaire général de la langue française*, par A. Hatzfeld, A. Darmesteter et A. Thomas (Paris, Delagrave)”, din 1898.

Am vrea să precizăm un lucru care nu este întotdeauna bine înțeles, și anume, că raportarea la modele străine nu trebuie privită cu suspiciune sau ca o slăbiciune, ci trebuie judecată firesc în contextul epocii, când nu existau modele în lexicografia românească. Intuiția și flerul unui fin cunoscător al situației din țara noastră, dar și

din străinătate, l-au condus pe marele lingvist pe calea cea bună în găsirea acelei forme care va pune bazele lexicografiei academice românești.

În semn de omagiu adus lui Sextil Pușcariu, amintim afirmația lui Mircea Seche, din lucrarea „Schiță de istorie a lexicografiei române” (1969, II: 43):

„Într-adevăr, din punctul de vedere al rezultatelor, lucrarea depășește toate variantele academice anterioare, servind și în prezent ca etalon suprem de comparație, și cel mai mare regret ce se poate exprima astăzi în legătură cu ea este că nu a putut fi terminată.”

Să nu uităm că afirmația a fost făcută de cel căruia îi datorăm realizarea efectivă a Seriei noi, tocmai în perioada în care se puneau bazele acesteia.

Seria nouă a avut drept model, Dicționarul lui Pușcariu, continuând cu succes și desăvârșind drumul început de acesta.

Am insistat asupra acestor lucruri, ca dovadă de prețuire pentru munca înaintașilor noștri pe calea anevoioasă a făuririi *Dicționarului Academiei*.

Tocmai de aceea, trebuie să fim mândri de hotărârea Academiei Române de a aduce la zi seria lui Pușcariu și, totodată, să fim conștienți de misiunea pe care o avem de îndeplinit.

CARACTERUL DE NOUȚATE AL NOII EDIȚII

Dacă inițial, în anunțul făcut la aniversarea Academiei Române, din 2011, se pune accentul pe actualizarea numai a primei părți a Dicționarului, pentru a fi adusă la nivelul și după modelul Seriei noi, din dorința de a finaliza cât mai rapid și a asigura întregirea Dicționarului sub aspectul normelor de redactare, raportarea și racordarea la realitățile socio-culturale ale epocii contemporane s-au dovedit a fi mai puternice, ducând la realizarea unei veritabile *noi ediții*, cea de a doua, în ordine cronologică, pentru întregul Dicționar și nu numai pentru seria veche.

INFORMATIZAREA NOII EDIȚII

Decizia de reluare a seriei Pușcariu s-a petrecut într-o perioadă cu totul nouă față de tot ce a fost mai înainte și a coincis cu schimbările profunde petrecute în întreaga lume în ultimele decenii ale secolului trecut și în primele decenii ale secolului al XXI-lea.

În contextul societății actuale, se impunea cu necesitate nu numai refacerea vechii părți, ci și informatizarea acesteia, pentru a putea oferi posibilitatea consultării ei pe Internet și a intra astfel în circuitul valorilor mondiale.

Or, informatizarea seriei vechi ducea inevitabil și la informatizarea Seriei noi, care oricum ar fi devenit și ea „veche” în timp, pe măsură ce lucrul la primele litere

din prima parte a Dicționarului avansau. Se creau astfel premisele ca întreg *Dicționarul limbii române* să trebuiască să fie informatizat, pentru a fi lucrat unitar.

Informatizarea noii ediții s-a făcut în Departamentul de lexicografie și lexicologie de la Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti” de la București, în cadrul unui proiect de anvergură, cu ajutorul programului Oxygen, un editor XML, produs în România, bine cunoscut și apreciat în străinătate. (Merită amintit faptul că Institutul ATILF de la Nancy, din Franța, folosește același program la realizarea proiectului internațional DÉRom).

Compania producătoare ne-a oferit acest program în baza unui contract de sponsorizare, cu scopul de a îndeplini obiectivul convertirii formatului dicționarului într-un format electronic structurat.

În vederea realizării acestui obiectiv, echipa de la Oxygen ne-a recomandat pe informaticianul Claudius Teodorescu, ca să ne ajute în această operație de informatizare a *Dicționarului Academiei*, prin crearea unei interfețe de lucru pentru redactarea Dicționarului.

Dacă este realmente ceva cu totul inovator în această nouă ediție și care face diferența față de tot ce a fost mai înainte în lexicografia românească, este tocmai inițiativa unui astfel de proiect de informatizare a *Dicționarului limbii române* și de modernizare a instrumentelor de lucru lexicografice.

A fost pentru prima oară când s-a demarat în România un proiect de asemenea importanță, de redactare electronică a unui dicționar și de creare a unei interfețe de redare și publicare pe Internet.

Pentru a înțelege valoarea acestui proiect de informatizare prin folosirea unei interfețe de redactare, trebuie menționat faptul că este total diferit de proiectul inițiat la Iași, deosebit de valoros, prin care s-a creat prima variantă a primei ediții a *Dicționarului limbii române* (DA și DLR) în format electronic, prin segmentare și procesare a unei lucrări gata tipărite (așa cum s-a făcut la Nancy cu *Trésor de la langue française*).

Dorința informatizării noii ediții, care urma să fie redactată, a fost atât de intensă, încât a dus la reușita proiectului într-un timp relativ scurt, cu un singur informatician și cu costuri financiare reduse.

Era singura cale de a ține pasul și de a ne alinia la noile tendințe și exigențe de modernizare a manierei de lucru în lexicografie, prin adaptare la noile tehnologii și prin conlucrarea dintre lexicografi și informaticieni.

Versiunea on-line va deveni cu vremea predominantă, mai ales în contextul postpandemic, deoarece prezintă avantajul extraordinar al aducerii la zi în permanență.

Proiectul de informatizare s-a făcut în paralel cu proiectul de redactare a primei fascicule din ediția a doua, iar această concomitență a lucrului la cele două proiecte a fost benefică pentru dicționar. Seria veche a Dicționarului a fost numai punctul de plecare în elaborarea noii fascicule a noii ediții, care a fost introdusă în program.

REDACTAREA NOII EDIȚII

Prezentarea detaliată în ceea ce privește asemănările și deosebirile dintre cele două serii, DA și DLR, ale *Dicționarului limbii române* a avut ca scop, pe de o parte, de a evidenția raportul dintre tradiție și inovație din cele două opere lexicografice, iar, pe de altă parte, de a compara cele două ediții, prima și a doua, ale *Dicționarului limbii române*.

În momentul când s-a luat decizia de refacere a seriei Pușcariu, problema care se pune era de a găsi un echilibru just între ceea ce a fost bun în vechea serie și trebuia păstrat și ceea ce trebuia schimbat, pentru a respecta, în noua ediție, decizia Adunării Generale a Academiei Române.

Sarcina nu a fost ușoară și aici este meritul informaticianului, care a reușit să creeze o interfață de redactare, în care au fost implementate cu succes numeroasele și adesea complicatele norme și formulări, permițând astfel redactorilor să introducă cu ușurință în formularul de redactare articolele de dicționar elaborate.

Faptul că principiile de lucru din Seria nouă nu au fost modificate, ci doar sistematizate și structurate în vederea implementării în interfață, ne permite să putem vorbi de o continuitate sub acest aspect între cele două ediții, seria nouă din DLR servind drept model în refacerea DA.

Au existat foarte puține situații, când procesul de standardizare și de redactare electronică au necesitat adaptări sau modificări minore ale unor norme ori formulări.

Această reușită a adaptării lor la formatul electronic a reprezentat câștigul cel mai mare în redactarea fasciculei întâi. Atâta timp cât principiile de lucru din Seria veche, care reprezentau „structura de rezistență” a Dicționarului academic puteau fi respectate și urmate, elaborarea noii ediții intra în linie dreaptă.

Modificările survenite în realizarea primei fascicule din ediția a doua sunt de ordin cantitativ, și nu calitativ. Alcătuirea de bază a noii ediții a rămas aceeași: o istorie a vocabularului românesc (incluzând și etimologia), o lucrare cu caracter istoric, explicativ și normativ.

În funcție de aceste trei coordonate, s-au alcătuit principiile care guvernează alegerea cuvintelor, filiația semantică și definiția lor.

Aspectele care deosebesc cele două ediții rezultă din cerințele actualizării, atât de evidente, după trecerea a mai mult de un secol de la începerea redactării literei A. Ele privesc în principal lista de cuvinte, bibliografia, datarea și siglarea surselor bibliografice și rubrica de referințe bibliografice.

LISTA DE CUVINTE

Sporirea considerabilă a inventarului lexical din prima fasciculă, A–Ab, din actuala ediție, era inevitabilă, iar cifrele vorbesc de la sine: circa 870 de cuvinte și variante față de circa 170 din porțiunea corespunzătoare acestei fascicule din DA.

Îmbogățirea listei de cuvinte a reprezentat o preocupare constantă, concretizată în introducerea de material nou și, implicit, redactarea unor definiții noi, care au atras refacerea unor definiții simțite, în mod firesc, învechite, sub aspectul exprimării, precum și adăugarea de citate noi, care să susțină toate intrările din Dicționar.

Principiile de alcătuire a listei de cuvinte urmează criteriile prezentate în Seria nouă (înregistrarea tuturor cuvintelor atestate în limba literară generală și în limbajul literaturii artistice, în vorbirea populară și regională, în textele vechi, dar nu și în terminologia tehnico-științifică).

Aceeași idee de a fi reprezentate toate epocile scrisului românesc, toate stilurile limbii și toate regiunile se întâlnește și la Sextil Pușcariu.

Deosebirea majoră este în privința neologismelor, față de care acesta a manifestat o anumită reticență, conformă cu recomandările Comisiunii Dicționarului, dar și cu ideile epocii. În legătură cu introducerea neologismelor, în Seria nouă s-a stabilit un criteriu de natură științifică, conform căruia au fost selectați numai acei termeni din limbajele de specialitate care apar în cel puțin două stiluri diferite ale limbii, deci dacă au pătruns sau au tendința de a pătrunde în limba literară standard, în limbajul literaturii artistice ori în limbajul popular.

Transformările profunde în structura lexicului de după 1990 au dus la o anumită nuanțare în ceea ce privește acest criteriu riguros al alegerii neologismelor, ținându-se cont, în redactările chiar de la ultimele litere din Seria nouă și care au continuat în elaborarea fasciculei întâi din noua ediție, de frecvența mare sau de șansele reale de intrare în limba comună a unor cuvinte din terminologiile de specialitate, dar și din comunicarea scrisă și orală actuală.

BIBLIOGRAFIA

Bibliografia este izvorul a tot ceea ce există în cuprinsul unui dicționar, în special a unui dicționar tezaur: listă de cuvinte, definiții, sensuri, ilustrare cu citate, forme gramaticale ale cuvintelor-titlu, variante, etimologii etc.

Altfel spus, orice se afirmă și se notează în interiorul unui dicționar trebuie să fie susținut de o atestare bibliografică, acest lucru conferind Dicționarului un credit științific.

Din aceste motive, actualizarea bibliografiei a fost sarcina cea mai dificilă și permanent avută în vedere. Conștienți de schimbările radicale din lexicul contemporan, am considerat necesară nu numai o îmbogățire masivă a surselor bibliografice, dar și o restructurare și reorganizare a lor, pentru a corespunde standardelor internaționale și cerințelor procesului de informatizare.

Încă de la redactarea literei *D* din Seria nouă, s-a utilizat o bază de texte românești în format electronic, inițiată la Departamentul de lexicografie și lexicologie de la București. Ulterior, odată cu decizia de refacere a seriei Pușcariu, s-a demarat un vast program de scanare și ocerizare a textelor din bibliografie, în cadrul unui nou proiect ce urmărea crearea unui corpus de texte, denumit *Romtext*,

care să cuprindă totalitatea lucrărilor din bibliografia Dicționarului academic, după modelul corpusului francez, *Frantext*.

Proiectul are în vedere conectarea interfeței de redactare la sursele bibliografice tratate și ele informatic.

Actualizarea și augmentarea bibliografiei erau necesare, deoarece la momentul deciziei de reluare a activității la Dicționar, lucrările din repertoriul bibliografic erau la nivelul anilor dinaintea ultimului sfert din secolul al XX-lea, cu predominanța textelor literare și populare și insuficiența sau chiar absența textelor tehnico-științifice de valoare din domenii de specialitate (lipsă care ducea adesea la exemplificarea termenilor tehnico-științifici numai cu atestări din dicționare!).

Pentru îmbogățirea listei de cuvinte, s-a apelat și la căutarea unor surse pe Internet, acest nesecat izvor de informare.

Obiectivul principal urmărit a fost echilibrarea diverselor epoci din istoria limbii române, prin includerea unor texte ilustrative pentru epoca veche, care să ofere cele mai vechi atestări ale cuvintelor, dar și pentru secolul al XVIII-lea, slab reprezentat în bibliografie, precum și înregistrarea unor lucrări moderne și recente, cu scopul aducerii la zi a informației. O atenție deosebită s-a acordat presei, atât din ultima parte a secolului al XIX-lea, cât și din perioada interbelică sau contemporană, insuficient reprezentate în vechea bibliografie.

Criteriile în selectarea lucrărilor au fost cel al reprezentativității și cel al autorității, știut fiind că nicio bibliografie nu se confundă cu totalitatea lucrărilor existente, scrise într-o anumită limbă, așa cum niciun dicționar nu se confundă cu vocabularul unei limbi.

Ca element de noutate a surselor bibliografice, este suficientă prezentarea statistică a datelor: de la un număr de 553 de titluri în DA, s-a ajuns la cifra de 2 284 de titluri în bibliografia publicată la litera *D*, iar acum, în actuala bibliografie, s-a atins numărul impresionant de peste 4 500 de titluri. Numărul este, în realitate, mult mai mare, fiindcă, sub un anumit titlu aranjat alfabetic și la vedere, pot fi cuprinse cicluri de poezii, de nuvele, de articole, de studii etc.

Introducerea multor lucrări în bibliografie a determinat devansarea cu ani sau zeci de ani a primelor atestări ale unor cuvinte, dar și completarea unor goluri între atestările unor sensuri ori cuvinte.

Procesul de îmbogățire a bibliografiei va trebui continuat, fiecare nouă fasciculă putând beneficia de o bibliografie suplimentară.

DATAREA SURSELOR BIBLIOGRAFICE

Un element de noutate absolută în noua bibliografie este modul de datare a surselor bibliografice.

Informatizarea bibliografiei Dicționarului academic ne obligă să luăm în considerare felul în care se lucrează la ora actuală, dicționarele tezaur în țările cu tradiție lexicografică și din limbi de circulație internațională. Aceasta deoarece există un anumit mod de gândire specific fiecărei epoci în ceea ce privește alcătuirea

dicționarelor, iar internautul se va raporta la el, atunci când consultă un dicționar postat pe Internet.

Întrucât exista o modalitate deficitară de înregistrare a lucrărilor în vechea bibliografie, prin indicarea numai a anului ediției de lucru și nu și a anului primei ediții, fapt ce deruta pe utilizator, am schimbat întregul mod de înregistrare a tuturor lucrărilor din noua bibliografie, prin notarea explicită atât a anului în care s-a publicat sau tipărit prima oară o lucrare, în volum sau în revistă, ori a scrierii unui manuscris, cât și a anului ediției de lucru, care poate sau nu să coincidă cu anul primei ediții.

De un mare ajutor în această operație ne-au fost notele și comentariile publicate în edițiile critice și științifice alese ca ediții de lucru, în urma consultării specialiștilor.

Acest model nou de organizare a datării, unice sau duble, a fiecărei surse bibliografice, în funcție de ediția de lucru, introdus pentru prima oară în bibliografie, a fost inaugurat și în noua redactare a articolelor de dicționar, unde, tot pentru prima oară într-un dicționar academic românesc, fiecare citat ilustrativ este datat, ca și fiecare variantă.

Ordonarea cronologică a citatelor de la primele texte scrise în limba română până la anul redactării fiecărui tom sau volum, în cadrul fiecărui cuvânt ori sens era urmărită și înainte în redactarea din cele două serii, DA și DLR, respectându-se astfel caracterul istoric al Dicționarului, dar nu era transparentă și pentru utilizator, ea fiind cunoscută și respectată numai de autorii Dicționarului.

O altă noutate introdusă în prima fasciculă este și separarea pentru fiecare articol, a unei rubrici de *Referințe bibliografice*, în care sunt incluse și datate dicționare generale sau speciale, precum și studii ori articole unde se fac referiri la cuvântul respectiv.

Modul inovator de datare inițiat în noua ediție a schimbat modul de gândire și modul de redactare și de prezentare a materialului lexical în cadrul unui articol de Dicționar, acesta devenind astfel sugestiv și explicit și ajutând la consultarea rapidă și eficientă a Dicționarului.

Din aceeași grijă de transparentizare și de facilitare a înțelegerii informației din Dicționar, de către orice utilizator – pentru că odată pus pe Internet, *Dicționarul Academiei* nu mai este un dicționar destinat specialiștilor – am modificat și organizat siglele pentru toate titlurile lucrărilor din bibliografie, în cadrul unui sistem unitar și coerent, prin alegerea unor sigle care să sugereze conținutul lucrării respective și să reducă subiectivismul.

Această *Introducere* este o prezentare a principalelor aspecte inovatoare ale noii ediții a *Dicționarului limbii române*, încercând să surprindă diversitatea în unitate și ideea de continuitate în cele două ediții.

Noutatea izvorăște din dorința de deschidere și de apropiere de marile dicționare tezaur din țările avansate de cultură și civilizație, dar cu acordarea unei atenții deosebite fructificării tradiției lexicografice românești, pentru a realiza un dicționar demn de prestigiul Academiei Române.

Dorim să exprimăm pe această cale întreaga noastră grațitudine și să aducem mulțumirile noastre profunde domnului academician Grigore Brâncuș, personalitate de seamă a lingvisticii românești pentru revizia și sfaturile înțelepte în chestiuni de

redactare și de etimologie, întâlnite pe parcursul elaborării noii ediții a *Dicționarului limbii române*.

Mulțumiri alese dorim să adresăm și domnilor Gheorghe Chivu, membru corespondent al Academiei Române (care a citit cu atenție întreaga bibliografie și principiile ei de organizare) și domnului Alexandru Mareș, cercetător științific I, pentru ajutorul neprețuit oferit în probleme de filologie și în verificarea primelor atestări și stabilirea unor datări, domnului Dumitru Loșonți, cercetător științific I, pentru revizia cuvintelor cu răspândire regională, precum și tuturor colegilor care au contribuit la alcătuirea și verificarea surselor bibliografice, cu adresare specială doamnei Victoria Zăstroiu și domnului Remus Zăstroiu, cercetător științific I, dar și doamnei Nicoleta Mihai și domnului Victor Celac, cercetători științifici III, care au contribuit substanțial la realizarea bibliografiei.

Nu în ultimul rând dorim să mulțumim tuturor colegilor de la departamentele de lexicografie și lexicologie de la București, Iași și Cluj-Napoca, cu care am colaborat foarte bine, dar și de la celelalte departamente din Institut, pentru sprijinul acordat în elaborarea primei fascicule și a bibliografiei.

Mulțumiri deosebite dorim să adresăm domnului dr. Radu Săgeată, de la Institutul de Geografie al Academiei Române pentru actualizarea Anexelor la bibliografia Dicționarului.

București, iunie 2021

INTRODUCTION TO THE *ROMANIAN LANGUAGE DICTIONARY* – second edition

Summary

This introduction presents the main innovative aspects of the new edition of the *Romanian Language Dictionary*. We highlight the way how, starting from the Old series of the Academy Dictionary, titled DA and coordinated by Sextil Pușcariu, we have worked according to the rules of the New Series of the Dictionary, called DLR, pursuant to the Decision of the Romanian Academy to update the Academy Dictionary, as part of the Project to rework on the, Dictionary, DA, included in the plan of the “Iorgu Iordan – Al. Rosetti” Linguistics Institute.

We specifically tackle our Project to informatize a new edition of the Dictionary, and we highlight the merits of the IT specialist who designed the typing interface where the Dictionary articles are added.

At the same time, the article also mentions the way in which the new augmented Bibliography is prepared, wherein all works are dated and sealed after the model of the most important thesaurus dictionaries, as well as the creation of a text database necessary for compiling the dictionary and for exemplifying the definitions with quotes.

The new edition of the *Romanian Language Dictionary* will be available both on paper and electronically and will open a new era in Romanian lexicography, contributing to the inclusion of the Dictionary in the circuit of international values and ideas.

Cuvinte-cheie: *Dicționarul limbii române*, prima ediție, noua ediție, informatizare, noua bibliografie.

Keywords: *Romanian Language Dictionary*, first edition, new edition, computer-based edition, new bibliography.

Institutul de Lingvistică al Academiei Române
 „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
 București, Calea 13 Septembrie, nr. 13
 monica.busuioac@yahoo.com

Iosif Camară

IZVODUL BILINGV AL PSALTIRII HURMUZAKI¹

Psaltirea Hurmuzaki (ms. rom. BAR 3077)², cel mai vechi text românesc păstrat, are un statut aparte între Psaltirile rotacizante: sub raport redacțional, această versiune prezintă o serie de trăsături care vin din Psaltirile slavone anterioare reviziei athonite de la începutul secolului al XIV-lea, mai numeroase decât în oricare altă Psaltire din epocă; sub raport lingvistic, ea se caracterizează prin trăsături care îi conferă o înfățișare aparte între versiunile rotacizante, nu de puține ori fiind considerată o Psaltire mai recentă decât celelalte. Așa se explică faptul că, începând cu I.-A. Candrea, ea a fost considerată o traducere distinctă. Problema a fost rezolvată definitiv de Alexandru Mareș, care clarifică raporturile de filiație ale *Psaltirii Hurmuzaki* cu celelalte versiuni contemporane și subliniază caracterul acesteia de *prelucrare*³. Convergențele pe care domnia-sa le identifică între *Psaltirea Hurmuzaki* și mai multe Psaltiri slavone arhaice sunt puse pe seama acestei prelucrări a textului⁴.

¹ Această lucrare a fost realizată cu sprijinul unui grant acordat de Ministerul Cercetării, Inovării și Digitalizării # CNCS/CCCDI – UEFISCDI, numărul proiectului: PN-III-P4-ID-PCE-2020-2939 (*RoPsalt*), în cadrul PNCDI III. Textul a fost prezentat la Al Optulea Simpozion Internațional de Lingvistică, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti” al Academiei Române, 29–30 septembrie 2022.

² Sigle: BAR = Biblioteca Academiei Române (București); NBKM = Biblioteca Națională Chiril și Metodie (Sofia); NBS = Biblioteca Națională a Serbiei (Belgrad); NSB = Biblioteca Națională și Universitară din Zagreb; RGB = Biblioteca de Stat a Rusiei (Moscova); RNB = Biblioteca Națională a Rusiei (Sankt-Petersburg).

Manuscrisele menționate în prezentul articol au fost consultate *in situ*, în urma stagiilor desfășurate în proiectul *RoPsalt*. Excepție fac următoarele colecții, pentru care am avut acces la copii digitale: RGB (<https://www.rsl.ru>), RNB (<https://nlr.ru>), NSB (la NBS Belgrad) și Mănăstirea Rila (prin mijlocirea conf. dr. Marina Vraciu). Manuscrisele românești de la BAR au fost consultate și prin intermediul portalului *Medievalia* (<https://medievalia.com.ro>). Între persoanele cărora le datorăm mulțumiri pentru ajutorul oferit pe parcursul cercetării se cuvine să menționăm în mod deosebit pe părintele Metodie (starețul Mănăstirii Hilandar), părintele Iosif (bibliotecarul aceleiași lavre), domnul Vladan Trijić (șeful Secției de Arheografie a Bibliotecii Naționale a Serbiei) și doamna Gabriela Dumitrescu (șef al Serviciului Manuscrise–Carte rară al Bibliotecii Academiei Române). De asemenea, mulțumim părintelui Ștefan Nuțescu (starețul Chiliei Bunavestire–Schitul Lacu, Muntele Athos) și părintelui Branislav Stancovici (Protopopiatul Ortodox Sârb din Timișoara), care ne-au înlesnit accesul la bibliotecile din Muntele Athos și, respectiv, Serbia.

³ Alexandru Mareș, *Filiația psaltirilor românești din secolul al XVI-lea*, în *Cele mai vechi texte românești. Contribuții filologice și lingvistice*, București, 1982 (în continuare: Mareș, *Filiația*), p. 214–223.

⁴ Mareș, *Filiația*, p. 221–223; idem, *Originalele primelor traduceri românești ale Tetraevanghelului și Psaltirii*, în idem, *Scriere și cultură românească veche. Studii și articole*, București, 2005 (în continuare: Mareș, *Originalele*), p. 279–280.

În ultimii ani am arătat legătura Psaltirilor românești cu Psaltirea de la Belgrad, datată la sfârșitul secolului al XIII-lea și atribuită scriptoriului episcopal din Arilje, care conservă o versiune particulară din cadrul redacției a II-a a Psaltirii slavone⁵. Întrucât aceste convergențe apar în tot grupul A (*Psaltirile Hurmuzaki și Voronețeană*), dar și în grupul B (*Psaltirea Scheiană* și versiunile coresiene), prelucrarea asupra căreia a atras atenția Al. Mareș se pare că a afectat nu atât profilul redacțional al Psaltirii, cât limba textului. Prin urmare, trăsăturile arhaice identificate de domnia-sa, în cea mai veche versiune românească trebuie puse pe seama traducerii primitive și nu a prelucrării textului.

Faptul că *Psaltirea Hurmuzaki* este un manuscris mai apropiat de protograf decât celelalte, pus în evidență de confruntarea cu sursele, are o importanță crucială pentru studierea istoriei Psaltirii românești, manuscrisul putând oferi mai multe informații despre izvoarele folosite decât s-a știut până acum.

Se cunoaște de multă vreme că *Psaltirea Hurmuzaki* reprezintă o copie după un izvod bilingv, argumentul principal în acest sens fiind numeroasele secvențe slavone prezente în manuscris⁶. Acesta păstrează însă mai multe elemente preluate din izvod, multe din ele semnalate de Al. Mareș cu diverse ocazii, altele neremarcate până acum. În cele ce urmează ne propunem să discutăm aceste elemente, în încercarea de a obține informații suplimentare despre versiunea slavonă aflată în izvodul celei mai vechi Psaltiri românești și, implicit, despre geneza celui mai vechi text românesc.

1. SECVENȚE SLAVONE STRECURATE ÎN *PSALTIREA HURMUZAKI* DIN IZVODUL BILINGV

Psaltirea Hurmuzaki conține un număr semnificativ de elemente preluate din versiunea slavonă aflată în izvod – sintagme întregi, cuvinte sau slove răslețe –, șterse ulterior sau lăsate ca atare⁷. Aceste elemente au fost studiate de I. A. Candrea⁸, care le-a prezentat drept unic argument în sprijinul părerii sale că *Psaltirea Hurmuzaki* ar reprezenta autograful traducătorului. Problema, reluată pe parcursul

⁵ Vezi Iosif Camară, *New information on the Slavonic Sources of the Oldest Romanian Psalters*, în *Paleobulgarica*, XLVI, 2022, nr. 1 (în continuare: Camară, *Sursele*), p. 84–86. Am semnalat această legătură prima dată în comunicarea *Din nou despre sursa slavonă a celor mai vechi Psaltiri românești*, susținută la Al 19-lea Colocviu Internațional al Departamentului de Lingvistică (Universitatea București, 22–23 noiembrie 2019). Mulțumim, pe această cale, domnului profesor Gheorghe Chivu, care, atunci, și cu alte ocazii, ne-a oferit sugestii prețioase în această problemă.

⁶ Vezi, pe larg, în Mareș, *Filiația*, p. 223–227.

⁷ De obicei, ele au fost semnalate în aparatul ediției *Psaltirii Hurmuzaki* din 2005. Confruntarea cu versiuni slavone mai apropiate de sursele acestei Psaltiri ne-a permis să actualizăm inventarul lor, problemă asupra căreia vom reveni într-un alt articol.

⁸ În *Psaltirea Scheiană comparată cu celelalte psaltiri din sec. XVI și XVII traduse din slavonește*, București, 1916, vol. I, p. L–LIV.

deceniilor, a fost rezumată și definitiv rezolvată de Al. Mareș, arătând locul acestui manuscris în *stemma* Psaltirilor românești și demonstrând că elementele slavone se datorează neatenției copistului, care le preia pe parcursul copierii versiunii românești din izvodul bilingv⁹. În lumina celor arătate de domnia-sa, este o certitudine că aceste elemente provin din manuscrisul bilingv pe care scribul l-a folosit la copierea *Psaltirii Hurmuzaki*, putând oferi deci informații prețioase despre profilul redacțional al versiunii slavone de acolo. Dacă majoritatea sunt elemente comune Psaltirilor slavone, câteva dintre acestea caracterizează versiunile pre-athonite.

Un pasaj discutat de Al. Mareș în 1982, asupra căruia revine în 2012, este Ps. 73:16. Pasajul oferă două soluții de traducere care, arată cu justețe autorul, sunt realizate după două versiuni slavone diferite: „Tu rrup<s>eși izvoarele și văile, (1) tu suciși apele, riurile apătoase, (2) tu secași riurile Etamului”; prima are la bază secvența *ТЫ ИСЖЧИ РЪКЫ НАВОДНЕНЬИЖ* „tu secași râurile abundente” din Psaltiri vechi (dintre care domnia-sa menționează *Psaltirea* de la Sinai și *Psaltirea* de la Bologna), iar cealaltă redă cu acuratețe secvența *ТЫ ИСЖЧЕ РЪКЫ БОДИСКИА*, o variantă comună, care apare și în versiunile slavone din secolul al XVI-lea. După domnia-sa, prima este o încercare neizbutită a copistului de a traduce pasajul slavon, la care ulterior renunță pentru a copia din izvod varianta a doua, prezentă și în celelalte versiuni românești¹⁰. Această interpretare se întemeiază pe ipoteza că traducerea primitivă s-a făcut după un manuscris înrudit cu *Psaltirea Mladenović*, care în multe privințe urmează noua redacție athonită, trăsăturile mai vechi identificate de Al. Mareș în *Psaltirea Hurmuzaki* fiind puse pe seama prelucrării acestei versiuni după o *Psaltire* slavonă foarte veche¹¹.

Descoperirea legăturii Psaltirilor românești cu *Psaltirea de la Belgrad* impune o interpretare diferită a traducerilor alternative: lecțiunile pre-athonite din *Psaltirea Hurmuzaki* vin din izvod, pe când intervențiile copistului sunt făcute după o *Psaltire* contemporană¹². În cazul de față, traducerea *tu suciși apele riurile apătoase* corespunde secvenței *ТЫИ ИСОУЧИ РЪКЫ НАВОДНЕННЮ* din *Psaltirea de la Belgrad*. Lăsând deoparte grafia *исоучи*¹³, termenul *наводнению* a fost identificat în

⁹ Mareș, *Filiația*, p. 223–227.

¹⁰ Mareș, *Filiația*, p. 220–221; idem, *Observații diverse privind „Psaltirea Hurmuzaki”*, în *Bătrânul înțelept de la Pylos. Volum omagial dedicat lui Andrei Avram la împlinirea a optzeci de ani*, București, 2012 (în continuare: Mareș, *Observații*), p. 134–135.

¹¹ Mareș, *Filiația*, p. 221–223; Mareș, *Originalele*, p. 279–280.

¹² Cu fiecare copiere, Psaltirile slavone, dar și cele românești, au suferit primumeniri, voluntare sau nu, prin care au fost puse în acord cu versiunea slavonă uzuală în cult, adesea cunoscută pe de rost. Excepând cazurile în care scribul manifesta un conservatorism deliberat, reviziile nu se făceau după versiuni din redacțiile vechi, ci după cele corectate în Muntele Athos la începutul secolului al XIV-lea și care în scurtă vreme s-au răspândit în toate scriptoriile slavone, devenind normă. Dar asupra acestor aspecte vom reveni într-un alt articol.

¹³ A se vedea, pentru variante grafice, *Psalterium Bononiense: interpretationem veterem slavica cum aliis codicibus collatam* (...), ed. V. Jagić, Vienna/Berlin/St. Petersburg, 1907; M. Altbauer, H. G. Lunt, *An Early Slavonic Psalter from Rus'*, Cambridge, Mass, 1978.

doar câteva Psaltiri din redacția arhaică (incluzând catena athanasiană) și din redacția a II-a (din care face parte *Psaltirea de la Belgrad*)¹⁴.

Manuscrisul Hurmuzaki conține și o dovadă că secvența se afla în izvod. Este vorba de corectura pe care o prezintă termenul *suciși*, neremarcată până în prezent. În varianta inițială, copistul transcrie slavonescul *исѣчи* din izvodul bilingv, după care îl șterge pe *и* și adaugă deasupra rândului secvența *ши*, rezultând *suciși*. Observând însă că aceasta nu corespunde versiunii athonite aflate în uz, dă o nouă variantă de traducere: *tu secași riurile Ethamului*. Secvența indică, așadar, că în izvod se afla o versiune slavonă pre-athonită cu trăsături particulare.

Un indiciu decisiv pentru identificarea acestei versiuni din izvod oferă manuscrisul Hurmuzaki în Ps. 107:9¹⁵, unde citim: „Al meu e Galaadul și al mie[u] Manasii și Efrem, *кѣпно* tăria capului meu”. Scribul copiază din izvod versiunea românească, dar notează din neatenție începutul termenului slavon *кѣпностѣ*, a cărui traducere o dă îndată, fără însă a-l mai șterge.

Potrivit inventarului de trăsături redacționale ale Psaltirilor slavone realizat de C. M. MacRobert¹⁶, *кѣпностѣ* este propriu Psaltirilor comentate, corespunzându-i în celelalte redacții *застѣпленіе* (redat prin *agiutoriu* sau *ajutoriu* în *Psaltirea Voronețeană* și în Psaltirile din grupul B). Secvența slavonă din *Psaltirea Hurmuzaki* dovedește, așadar, că textul slavon pe care îl conținea izvodul acesteia era o Psaltire de tipul celor aflate în catena athanasiană.

Pe lângă aceste trăsături foarte vechi, în manuscris există și o secvență proprie Psaltirilor athonite: în Ps. 59:3 apare secvența *ѡвилѣ єси*, diferită de lecțiunea *ѡви*, prezentă în Psaltirile vechi din redacțiile I și a II-a (inclusiv în *Psaltirea de la Belgrad*). Secvența se găsește în *Psaltirea Mladenović* (*ѡвилѣ юси*), cunoscută pentru trăsăturile sale athonite, și în versiunile mai noi (în *Psaltirea slavo-română* din 1577: *ѡвилѣ єси*). Secvența pare a sugera că textul a fost supus

¹⁴ C. M. MacRobert, *On the Problems of Identifying a Preslav Redaction of the Psalter*, în *Studia in honorem professoris Angelinae Minčeva*, ed. M. Dimitrova, P. Petkov, I. Hristova, *Acta palaeoslavica*, II, Sofia, 2005, p. 43; idem, *The impact of interpretation on the evolution of the Church Slavonic psalter text up to the fifteenth century*, în *Congress Volume Ljubljana 2007*, ed. A. Lemaire, *Supplements to Vetus Testamentum*, vol. 133, Leiden–Boston, 2010, p. 426. Autoarea găsește această lecțiune în următoarele manuscrise: *Sinaiticum*, *Bononiense*, *NBKM 1*, *Dečani*, *Harvard*, *Sinai 8*, *Pljevlja* și *Belgrad*, la care se adaugă două Psaltiri comentate (*Iaroslav* și *Barsov*) aflate în relație cu *Psaltirea de la Belgrad*. De remarcat că nu apare în *Psaltirile Mladenović*, *Praga* și *Paris* (*Psaltirea de la Viena* este lacunară). Această lecțiune lipsește și din *Sinai 6*, un martor fidel al redacției a II-a.

¹⁵ Al. Mareș amintește acest termen cu prilejul discutării traducerilor alternative (vezi *Filiația*, p. 222), punându-l pe seama aceleiași revizii, dar în *Originalele*, p. 278, îl menționează pentru a ilustra deosebiriile dintre versiunile românești și *Psaltirea Mladenović*.

¹⁶ C. M. MacRobert, *The Textual Tradition of the Church Slavonic Psalter up to the Fifteenth Century*, în *Interpretation of the Bible*, ed. J. Krašovec, Ljubljana–Sheffield, 1998, p. 934.

reviziei pe parcursul copierii, influența versiunii cu care scribul era deprins, adesea memorată, fiind omniprezentă în manuscrise.

2. TITLURI PROVENITE DINTR-O PSALTIRE COMENTATĂ

Psaltirile slavone anterioare reviziei athonite prezintă titlurile psalmice într-o manieră laconică, limitându-se în general la a indica numărul de ordine, pe care copiii nu de puține ori îl omit sau îl notează în afara textului, autorul și, eventual, unele instrucțiuni de regie. Revizia athonită vine cu titluri mai elaborate, iar tipul sârbesc rar care stă la baza Psaltirilor din grupul B¹⁷ reprezintă o categorie particulară. Toate aceste trei situații sunt reflectate în Psaltirile românești. Dacă titlurile din *Psaltirea Voronețeană* atestă o revizie consistentă a textului după un manuscris de redacție athonită, cele din grupul B poartă amprenta izvorului sârbesc menționat. În schimb, *Psaltirea Hurmuzaki* conservă în general titlurile din Psaltirile slavone pre-athonite, multe din ele fiind în concordanță cu ceea ce găsim în *Psaltirea de la Belgrad*. Câteva titluri din *Psaltirea Hurmuzaki* se abat însă de la această regulă.

Ocupându-se de revizia *Psaltirii Hurmuzaki* și încercând să identifice versiunea slavonă folosită de scrib, Al. Mareș aduce informația prețioasă că titlul Ps. 110, *Lăudăm Domnulu cel viu*, aflat și în Ps. 112 cu varianta *Lăudămu Domnulu viu*, este „explicabil printr-o versiune slavonă în care interjecția corespunzătoare grec. *allēlouia* era însoțită de explicația ei”, prezentă în titlul Ps. 104 din *Psaltirea de la Viena: Alliluiē se tl'kuet se ubo hv(a)la živomu B(ogu)* „Alliluiua, adică se traduce Laudă Domnului viu”¹⁸.

Cum am putut constata din confruntarea unui număr semnificativ de Psaltiri comentate, titlul Ps. 104 din *Psaltirea de la Viena* este propriu tuturor manuscriselor care conservă comentariul Sfântului Athanasie cel Mare. Avem, așadar, în *Psaltirea Hurmuzaki* un titlu care vine cu certitudine din catena athanasiană, versiune reprezentând cel mai popular tip de Psaltire comentată slavonă. Știm acum că asemenea particularități ale Psaltirilor comentate nu au fost introduse de scrib, ci vin din izvod. Având deja un indiciu că versiunea slavonă prezentă în izvodul *Psaltirii Hurmuzaki* aparține catenei athanasiene, este limpede că aceasta este și sursa explicației la titlu.

¹⁷ Camară, *Sursele*, p. 86–89. Date despre acest tip textual rar al Psaltirii slavone, pe care l-am identificat în doar nouă manuscrise, păstrate îndeosebi în mănăstirile din Fruška Gora și Muntele Athos, am prezentat într-un articol în curs de publicare în *Paleobulgarica*.

¹⁸ Mareș, *Filiația*, p. 222.

3. URME ALE RUBRICĂRII DIN PSALTIRILE COMENTATE

Într-un articol recent, Al. Mareș¹⁹ semnaleză existența în *Psaltirea Hurmuzaki* a câtorva pasaje însemnate (vezi fig. 1), neremarcate mai înainte. Este vorba de semnul (>), pe care cercetătorul menționat îl identifică în dreptul psalmilor 102:17–19 (85^v), 108:3–5 (95^v), 117:17–22 (101^v), 119:2–5 (109^v) și 133:1–3 (114^v). Căutând o explicație pentru prezența acestor marcaje, domnia-sa observă că secvențele psalmice respective fac referire la probleme diverse, fiind greu de tras o concluzie cu privire la rolul acestora. Totodată, autorul face remarcă prețioasă că dispunerea semnelor la capăt de rând, dar nu în afara textului, dovedește că nu aparțin scribului, ci au fost copiate din izvod odată cu restul textului.

Oprindu-ne asupra acestei probleme, am constatat că la cele cinci pasaje semnalate de Al. Mareș se pot adăuga încă trei: Ps. 37:27–30 (f. 32^r), sfârșitul Ps. 86 și începutul Ps. 87 (74^r) și Ps. 104:4–6 (88^r). Avem, așadar, pasaje însemnate în tot cuprinsul manuscrisului (Ps. 37, 86, 87, 102, 104, 108, 117, 119 și 133). Pe parcursul Psaltirii mai sunt asemenea semne risipite (ex. Ps. 91:15, f. 79^v), dar nu zăbovim asupra lor pentru că uneori ele pot fi spirite notate neglijent.

S-a văzut că simpla examinare a pasajelor marcate nu permite nicio concluzie cu privire la justificarea evidențierii lor. Unii dintre psalmii menționați joacă un rol în cult (ex. Ps. 37 și 87), dar secvențele marcate nu par să aibă o asemenea funcție. Nu doar că nu le-am putut găsi ca atare în textele liturgice, dar nici aspectul lor trunchiat nu justifică o asemenea ipoteză.

Un indiciu în rezolvarea acestei probleme am găsit cu prilejul consultării manuscriselor de la Mănăstirea Hilandar, când am observat că *Psaltirea comentată* păstrată în manuscrisele 116 și 117 folosește un marcaj constând din două ghilimele în dreptul secvențelor psalmice. Într-adevăr, semnul folosit în marcarea pasajelor din *Psaltirea Hurmuzaki* este asemănător unei dipole sau ghilimele, întrebuintat fără întrerupere din Antichitate cu scopul de a atrage atenția asupra unei secvențe importante, de obicei citat scripturistic, și pentru a o separa de restul textului. Poate fi, într-o oarecare măsură, socotit un precursor al semnelor de citare modern²⁰.

Făcând un sondaj în manuscrisele slavone din țările române, am constatat folosirea pe scară largă a dipolei ca semn de citare, mai ales în școala lui Gavriil Uric. În textele imnografice, dipla marchează cu regularitate irmoasele canoanelor: un Octoih putnean scris la sfârșitul secolului al XV-lea (RGB, f. 256, nr. 28), un Minei ștefanian din 1467 (RGB, f. 310, nr. 78) și un Minei scris în Moldova la sfârșitul aceluiași secol (RGB, f. 310, nr. 80). Aici ea poate juca rolul semnelor de citare, irmoasele fiind comune mai multor canoane, de obicei cu teme biblice, dar mai ales pe cel de semnalare a unui pasaj important, căci asupra acestei strofe centrale, în jurul căreia gravitează întreaga odă, se revine pe parcursul slujbei.

¹⁹ Mareș, *Observații*, p. 138–139.

²⁰ Vezi M. B. Parkes, *Pause and Effect. An Introduction to the History of Punctuation in the West*, London–New York, 2016, p. 12, 22, 27 etc.

În Sbornice, dipla ca semn de citare marchează secvența scripturistică. O găsim într-un Sbornic scris de Gavriil Uric în 1451 (RGB, f. 98, nr. 462)²¹ și într-un alt omiliar din 1471 (RGB, f. 178, nr. 922), scris de ucenicul său Casian, în care citatul scripturistic din omilie este marcat cu diplă (f. 20^v și sporadic în rest), dar și într-un Sbornic contemporan din Țara Românească (RGB, f. 87, nr. 21). Într-un manuscris alcătuit la începutul secolului al XVI-lea în Moldova (RGB, f. 98, nr. 52), conținând *Tâlcul la Evanghelia după Matei*, urmat de *Viața Sfântului Grigorie al Omiriților*, dipla marchează dialogul dintre Sfântul Grigorie și Ervan (f. 242^r).

În două Tetraevanghele moldovenești din prima jumătate a secolului al XV-lea am constatat că dipla apare pentru a marca citatele veterotestamentare pe care le reproduc evangheliștii. Astfel, în primul dintre acestea (RGB, f. 113, nr. 56) dipla apare în fața citatelor din profeți pe care le reproduce Matei (e.g. Mt. 1:23, f. 9^v; Mt. 2:6, f. 10^v; Mt. 2:18, f. 11^v; Mt. 4:10, f. 14^v etc.). Aceeași situație o întâlnim în cel de-al doilea manuscris (RGB, f. 256, nr. 132), de pildă la Mt. 13:14 (f. 30^r), unde cuvintele lui Isaia (și versetul următor, probabil dintr-o eroare a copistului) sunt marcate prin diplă. Trebuie subliniat faptul că, pentru semnalarea pasajelor importante, copistul folosește *manicula* și crucea. În lipsa unei cercetări mai ample e dificil de spus cât de răspândită era dipla în manuscrisele slavone de pe teritoriul României, dar preferința ei în scriptoriile moldovenești este evidentă. Semnalăm că în Apostolul ms. sl. BAR 202, scris în Țara Românească în 1519, se folosește o cruce sau un semn asemănător unui paieric.

Singurele Psaltiri în care se impune folosirea unor semne ale citării sunt cele comentate, fiind necesară distingerea secvențelor psalmice de comentariul aferent. Psaltirile comentate pe care le-am consultat folosesc diverse metode de a delimita cele două texte: ghilimele, cruci, dipole sau doar culori.

Ghilimelele duble, așezate una sub alta, apar în ms. 3 de la Mănăstirea Rila (sfârșitul secolului al XV-lea): cu chinovar marchează psalmul, iar cu cerneală albastră indică tâlcuirea, marginea din dreapta fiind flancată de aceste culori. Tot ghilimelele, dispuse una lângă alta, notate cu roșu și negru, marchează fiecare rând care conține secvențele psalmice în antologia de comentarii alcătuită de Maxim Grecul, păstrată în mss. 116 și 117 de la Hilandar (jumătatea secolului al XVI-lea), de redacție rusească.

Crucea apare în antologia de comentarii la Psaltire alcătuită de Nichita al Heracleei (RGB, f. 173.I, nr. 18), manuscris de redacție bulgară datând din secolul al XIV-lea). Secvențele psalmice sunt scrise cu chinovar, iar marginal sunt marcate prin cruce. Într-o Psaltire comentată scrisă la Mănăstirea Solovețki la sfârșitul secolului al XV-lea (RNB, Sol. 1044/1153), crucea – uneori în manieră glagolitică – apare în text, iar marginal este marcat tâlcul prin slovele *Ѡ*, ca apoi acestea să fie

²¹ Pentru atribuirea acestui Sbornic lui Gavriil Uric, vezi Александр Паскаль, *О рукописном наследии молдавского книжника Гавриила Урика из монастыря Нямы*, în *Istorie și cultură: În onoare academician Andrei Eșanu*, Chișinău, 2018, p. 351.

introduse în text. Această organizare a textului, dar fără cruce, pare a fi fost răspândită în Moldova, căci am înregistrat-o în câteva Psaltiri comentate provenind de la est de Carpați, e.g. ms. 613 de la Hilandar și ms. sl. BAR 527.

Dipla, identică cu cea din *Psaltirea Hurmuzaki* (vezi fig. 2), am înregistrat-o într-o Psaltire care conține antologia lui Maxim Grecul, datând de la sfârșitul secolului al XVI-a (RGB, f. 98, nr. 523).

În alte Psaltiri, distingerea celor două secvențe se face numai prin culori, fără alte marcaje. Este cazul unor manuscrise de la Patriarhia de Peć, aflate azi la Biblioteca Națională a Serbiei (Peć 72 și Peć 73, secolul al XV-lea) sau al unei Psaltiri ștefaniene păstrate la Morgan Library, nr. 695²². Alte manuscrise folosesc chinovarul doar pentru inițiale, dispunerea textului ajutând la distingerea secțiunilor, cum e cazul Psaltirii lui Branko Mladenović din 1346 (ms. sl. BAR 205).

Așadar, în Psaltirile comentate dipla sau alt semn se folosește pentru a distinge textul psalmic de comentariu, fiind așezată întotdeauna în dreptul fiecărui rând care conține o secvență psalmică. Nu doar că se facilita astfel lectura unei catene, dar rubricarea înlesnea și folosirea ei în cult, știut fiind că și Psaltirile cu tâlc au avut destinație liturgică²³.

Marcajul din *Psaltirea Hurmuzaki* nu este singular în spațiul românesc: în primul din cele două exemplare de la BAR ale *Psaltirii slavo-române* din 1577, textul slavon, adică cel relevant într-o comunitate de limbă liturgică slavonă, este încadrat printr-o cruce (uneori glagolitică) și un spirit, cu scopul evident de a facilita lectura; versiunea românească, adică otveatul, putea fi astfel lăsat mai ușor deoparte. În acest exemplar, începutul secvenței psalmice corespunde marcajului din ms. Sol. 1044/1153; marcajul final cu spirit, dublu de această dat, apare în ms. Rila 3.

Prezența acestor semne ale citării în *Psaltirea bilingvă* din care a transcris textul românesc copistul *Psaltirii Hurmuzaki* se explică satisfăcător prin practica existentă în Psaltirile comentate, aceea de a delimita secvența psalmică prin semne marginale așezate în dreptul fiecărui rând. În cazul versiunii bilingve, dipele se pare că au marcat fiecare rând care conținea text românesc. Prin copiere și revizie, aceste semne nu au mai fost reținute de copist decât accidental, ceea ce explică prezența lor. Credem că aceasta este singura explicație posibilă, pe baza a ceea ce se știe în prezent în această problemă. Prezența dipei în *Psaltirea Hurmuzaki*, frecventă în scriptoriile moldovenești, poate fi considerată un indiciu suplimentar pentru localizarea acestui manuscris și a izvodului său în Moldova, care se adaugă la cele deja cunoscute²⁴.

²² *Psaltirea* este semnalată de Virgil Cândea, care oferă și câteva reproduceri din manuscris; vezi *Comori de artă din vremea lui Ștefan cel Mare*, în *Ștefan cel Mare și Sfânt. Atlet al credinței creștine*, Suceava, 2004, p. 11–18 și fig. 19–22.

²³ Pentru această problemă, vezi Catherine MacRobert, *A Missing Link in the Early Tradition of the Church Slavonic Psalter (the Tolstoy, Sluck, Eugenius and Vienna Psalters and MS 34 of the Moscow Synodal Typography)*, în *Wiener Slavistisches Jahrbuch*, XXXIX, 1993, p. 58.

²⁴ Vezi Ion Gheție, *Contribuții la localizarea psaltirilor românești din secolul al XVI-lea*, în *Cele mai vechi texte românești. Contribuții filologice și lingvistice*, București, 1982, p. 168–169.

4. CRUCEA DE LA CATISMĂ

De câteva ori apare în *Psaltirea Hurmuzaki* o cruce neagră sau de chinovar. Crucea de chinovar este folosită pentru marcarea catismelor: apare pe f. 39v, marcând începutul catismei 7, și pe f. 114v, la începutul catismei 19. Este sigur că notează începutul catismelor, iar nu pe cel al psalmilor, întrucât în primul caz numărul psalmului 46 este scris mai jos, iar în celălalt numărul psalmului 134 lipsește cu totul. Crucea neagră apare în trei cazuri: pe f. 73v marchează începutul Ps. 86. O altă cruce apare pe f. 69v, în dreptul Ps. 80:7: „Se-i asculta menre, se nu fie ție D[u]mnedzeu nou, nice te închinra D[u]mnedz[e]ului celui striinru!”.

Într-o *Psaltire* comentată rusească de la jumătatea secolului al XVI-lea (RGB, f. 304/I, nr. 86), fiecare secvență psalmică este marcată printr-o cruce de chinovar. E vorba de antologia masivă a lui Maxim Grecul, unde fragmentele de comentarii se întind pe mai multe file. Nu este cazul comentariului athanasian, pe care se întemeiază izvodul *Psaltirii Hurmuzaki*, ceea ce ne face să credem că crucea neagră are, cel puțin în cazul Ps. 80:7, rolul de a semnală un pasaj important. Funcția crucii de a atrage atenția asupra pasajelor mai importante este destul de bine ilustrată în manuscrise, situație întâlnită și în cel de-al doilea Tetraevanghel moldovenesc menționat mai sus.

Există și o altă posibilitate, aceea ca crucea să introducă un comentariu marginal pe care scribul nu l-a mai preluat din izvod. În sprijinul acestei interpretări vine crucea folosită pe f. 38v, la Ps. 44, unde un comentariu marginal slavon este marcat prin acest simbol (v. *infra*).

Ținând seama că aceste cruci apar în *Psaltirile* comentate, nu putem exclude cu totul ca în *Psaltirea Hurmuzaki* să facă parte din seria elementelor suplimentare de marcare a textului psalmic specifice catenelor.

5. SEMNE DE PUNCTUAȚIE

O particularitate a *Psaltirii Hurmuzaki* neremarcată până acum este folosirea sporadică a două puncte cu cirtă (:~). Se știe că, potrivit tradiției bizantine și slave, psalmii sunt împărțiți în secvențe care corespund aproximativ unei jumătăți din versetul modern. În locul punctului median, *Psaltirile* slavone mai vechi folosesc câteva puncte, e.g. (:~), adesea combinate cu cirtă, întrebuințate în alte cazuri anume pentru grupuri de secvențe. Atât pentru secvențe, cât și pentru grupuri de secvențe, *Psaltirea Hurmuzaki* folosește de obicei punctul median (•), dar uneori și virgula. Face excepție Ps. 135, unde fiecare paragraf încheiat prin „că în veaci e mila lui” este urmat de semnul (:~), care în restul manuscrisului marchează consecvent sfârșitul fiecărui psalm. El apare accidental și în alte părți (e.g. Ps. 118:174), ceea ce sugerează că reprezintă resturile unei notații care era eliminată de scrib pe parcursul copierii *Psaltirii*.

Prezența în *Psaltirea Hurmuzaki* a două puncte cu cirtă trimite la Psaltirile comentate: în aceste manuscrise, semnul (:~) se folosește la finalul fiecărei secvențe psalmice sau comentate. În general nu apare în manuscrisele în care secvențele sunt deosebite prin culoare, cum e cazul Psaltirilor Peć 73 și Morgan 695. Nu apare nici în ms. 613 de la Mănăstirea Hilandar, unde secvențele sunt delimitate prin prescurtările ђ „psalm” și ђ „tâlc”. Apare în schimb în ms. 3 de la Rila și în ms. 119 de la Hilandar, copiat acolo de Visarion, ucenicul mitropolitului Teoctist I al Moldovei, în 1515. Luat singur, semnul poate pur și simplu să indice că izvodul folosea o punctuație foarte veche, în care secvențele se succed unele sub altele, urmate de simboluri ca (:~), reprezentând *semne de încheiere* specifice capătului de linie. Coroborând însă cu ceea ce știm despre *Psaltirea Hurmuzaki*, semnul (:~) își găsește o explicație mai adecvată în practica Psaltirilor comentate de a marca astfel încheierea secvențelor psalmice și comentate.

6. NOTE SLAVONE MARGINALE

Psaltirea Hurmuzaki conține un comentariu scris în dreptul următoarelor cuvinte din Ps. 93:21 (f. 80v): „Viinreadză pre sufletul pravednicul și sânge nevinovat osândiră”. Citit greșit de editorii *Psaltirii Hurmuzaki*²⁵, este reprodus corect pentru prima dată de Al. Mareș, care îl și discută. Redăm în continuare comentariul însoțit de traducerea oferită de cercetătorul menționat²⁶: сїи ирѡѡ на іѡѡ крѡтѡкъ сѡтворїица „Acesta este Irod. S-a făcut împotriva lui Ioan Botezătorul”. Al. Mareș observă că însemnarea nu este inspirată de catena athanasiană, ce face referire la iudeii care au vărsat sângele lui Iisus Hristos, însă este scrisă „în spiritul comentariului care însoțește versetul respectiv în *Psaltirile cu tâlc*” și dovedește o oarecare cultură teologică a scribului și cunoștințe de slavonă. Nu am putut identifica sursa comentariului, dar semnalăm faptul că practica unor asemenea însemnări este destul de răspândită în manuscrisele slavone. Unele sunt formule stereotipice (e.g. mss. 85, 87, 81, 615 de la Hilandar); însă pe o Psaltire slavonă provenind de la Mănăstirea Zograf (NBKM 837), datată la sfârșitul secolului al XV-lea, un român a făcut dese însemnări de lectură legate de mesajul psalmilor, e.g. „Ome, ce cugeți? Grijaște Hristos!” (la Ps. 58), „Lucru acoperit dăscoperi-se-va” (la Ps. 37).

O secvență neașteptată, care nu a fost remarcată până în prezent, însoțește marginal Ps. 44 (f. 38v), fiind introdusă printr-o cruce: ѡѡѡѡ и снѡ и сѡѡѡѡ дѡѡѡѡ. Ținând seama de conținutul ei trinitar, secvența nu poate veni din textul psalmilor,

²⁵ Vezi ed. C. Ciuchindel, București, 1979, 80v; ed. I. Gheție și M. Teodorescu, București, 2005, p. 167, nota 940.

²⁶ Mareș, *Observații*, p. 138.

ci eventual din tâlcul lor. Dacă va fi existat un simbol în text care să facă legătura cu secvența marginală, acesta a fost omis de copist. Că face parte din manuscrisul *Psaltirii* o dovedește semnul (:~) de la finalul ei, folosit consecvent în text după titlurile și la sfârșitul psalmilor. Marginal, nu este notat după comentariul de la 93:21 și nici după omisiunile curente reluate în afara textului. Apare însă la locul său obișnuit, după titlurile psalmilor, chiar când acestea sunt notate marginal (e.g. Ps. 120).

Singurul loc din *Psaltire* în care se găsește această secvență este în odele biblice care însoțesc întotdeauna textul psalmic din *Psaltirea bizantină*. Este vorba de pripeala care înlocuiește *Slava* din Cântarea a opta, care în *Psaltirea slavoromână* din 1577 este redată astfel: *БЛ҃ВИМЬ ОЦА И СНА И С҃ТГО ДХ҃А* „Blagoslovim Tatăl și Fiul și Sfântul Duh”. Chiar dacă existența odelor în traducerea primitivă a *Psaltirii* a fost pusă sub semnul întrebării de-a lungul timpului, lipsind din manuscrisul Hurmuzaki, absența lor dintr-o *Psaltire bizantină* este de neconceput. Într-adevăr, confruntarea versiunilor românești cu originalul slavon ne-a format convingerea că odele s-au aflat în prima versiune românească a *Psaltirii*, chestiune asupra căreia vom reveni cu altă ocazie. Așadar, dacă nu este o secvență de comentariu și nici un element liturgic, ea nu poate veni decât din odele biblice prezente în izvod.

O altă secvență neașteptată apare în dreptul cuvintelor „lepădași Hristosulu tău” din Ps. 88:39 (f. 76r), unde scribul notează marginal termenul *iubit*, urmat de același semn de încheiere (*ЮБИТЬ :-*). Semnul dovedește că secvența e preluată din izvod. Psalmul are un conținut hristologic, iar completarea, care nu se explică prin sursele cunoscute, face ca textul să fie citit: „lepădași Hristosulu tău iubit”.

Fără a putea identifica o legătură reală între *Psaltirile comentate* și secvențele de mai sus, ele nu par a fi totuși străine de tâlcurile psalmilor.

7. MODELUL SLAVON COMENTAT AL PSALTIRII BILINGVE

Relația *Psaltirilor* românești cu o catenă athanasiană slavonă de tipul celei conservate în *Psaltirea Mladenović* a fost de multă vreme cunoscută, fiind susținută de I.-A. Candrea²⁷ și argumentată de Al. Mareș²⁸. Noi înșine am identificat în *Psaltirile* românești o serie de trăsături proprii catenei athanasiene, care se adaugă concordanțelor dintre acestea și *Psaltirea de la Belgrad*, sugerând că la baza traducerii a putut sta o *Psaltire comentată* înmănunchind trăsăturile redacționale ale celor două versiuni²⁹. Prezența unui număr de elemente textuale și

²⁷ I. A. Candrea, *Psaltirea Scheiană comparată cu celelalte psaltiri din sec. XVI și XVII traduse din slavonește*, București, 1916, p. CXII.

²⁸ Mareș, *Filiația*, p. 223; Mareș, *Originalele*, p. 279–280.

²⁹ Asupra trăsăturilor originalului traducerii vom reveni într-un alt articol.

paratextuale din catena athanasiană în *Psaltirea Hurmuzaki* arată, cum s-a văzut, că o asemenea versiune însoțea textul românesc din izvodul bilingv și nu pot fi puse pe seama reviziei. Nu avem niciun motiv să credem că versiunea slavonă de tip athanasian din izvod era diferită de originalul athanasian al traducerii.

Apropierea dintre Psaltirea românească bilingvă și Psaltirea slavonă comentată este însă mai mare decât s-a știut până în prezent. Comparându-le pe cele două, constatăm că inserarea versiunii auxiliare (i.e. comentariul slavon sau traducerea românească) în textul Psaltirii slavone se face în aceeași manieră, fiecare secvență slavonă fiind urmată de *tâlcul* sau *otveatul* acesteia. Nu putea fi altfel, întrucât segmentarea textului psalmic nu este arbitrară în tradiția românească, cum s-a crezut uneori, ci urmează întru totul Psaltirea bizantină, lucru semnalat până acum, după știința noastră, numai de Al. Mareș³⁰. Aceleași unități textuale sunt despărțite prin punct median sau printr-un semn de încheiere la capăt de linie într-o Psaltire bizantină ca cea a lui Teodor de la Studion din 1066 (BL, ms. 19352) și, aproape cinci secole mai târziu, în Psaltirile românești. Identitatea dintre cele două tipuri de Psaltire se vedește și din numele pe care acestea îl poartă, *Psaltire cu otveat*, aplicat atât Psaltirii slavone însoțite de comentariul athanasian (ms. sl. BAR 205, f. 4v), cât și Psaltirii bilingve din 1577.

Date fiind aceste aspecte, traducerea românească nu putea să apară în Psaltire independent de comentariul slavon. Tâlcul Psaltirii, constând din comentariul Sfântului Athanasie, a putut la un moment dat să fie înlocuit de traducerea românească a textului psalmic, alcătuiindu-se astfel o primă versiune românească bilingvă. Principala obiecție adusă ipotezei privind existența unui prototip bilingv a fost lipsa de concordanță între versiunea slavonă și cea românească³¹. Nu s-a luat însă în calcul faptul că Psaltirea slavonă a fost permanent remaniată pe parcursul copierii, pentru a o pune în acord cu Psaltirea athonită standard, cum sugerează prezența secvenței de tip athonit *ѡвильъ еси* în manuscrisul Hurmuzaki. Ipoteza pare a fi confirmată de faptul că versiunile slavone din textele bilingve au unele trăsături mai vechi decât cele slavone unilingve tipărite de Coresi în 1574 și 1576, cum am constatat în urma unui scurt sondaj. Apoi, este demn de remarcat că în epoca veche predomină Psaltirea bilingvă, tip care a și fost dat la tipar de mai multe ori. Întâietatea de care s-a bucurat această versiune stă, cu siguranță, în funcția sa de instrument de învățare a limbii slavone, susținută de multă vreme și reafirmată recent de Al. Mareș cu prilejul studierii împrejurărilor în care a fost scrisă *Psaltirea Voronețeană*³².

În lumina celor arătate, este firesc să presupunem că cele mai vechi Psaltiri românești bilingve urmează întru totul modelul slavon comentat, fapt confirmat în

³⁰ În recenzia la *Psaltirea slavo-română (1577), în comparație cu psaltirile coresiene din 1570 și din 1589*, ed. Stela Toma, București, 1976, în LR, XXVII, 1978, nr. 2, p. 209.

³¹ Vezi istoricul problemei la Mareș, *Filiația*, p. 211.

³² Alexandru Mareș, *Copistul Psaltirii Voronețene*, în LR, LXX, 2021, nr. 3–4, p. 505–506 (și nota 29).

amănunt de confruntarea Psaltirilor bilingve românești (e.g. *Psaltirea Voronețeană*, *Psaltirea slavo-română* din 1577) cu Psaltirile slavone având comentariul intercalat. Nu avem însă niciun indiciu cu privire la dispunerea textului în izvodul *Psaltirii Hurmuzaki*, dar unele presupuneri în această chestiune se pot face pe baza a ceea ce găsim în catenele slavone din epocă.

În Psaltirile comentate consultate am identificat câteva modalități de dispunere a textului catenelor, care nu sunt urmate sistematic de scribi. Un tip foarte vechi este cel care prezintă secvențele psalmice și comentate una sub alta, uneori fiind scrise chiar una în continuarea celeilalte, cu toate că linia era lăsată în general liberă după încheierea secvenței; cele două se diferențiază prin dimensiunea literei, mai mică în comentariu, cum întâlnim în *Psaltirile Pogodin* (RNB, Pog. 8), din secolul al XIII-lea, și *Mladenović* (vezi fig. 3), sau folosesc aceeași literă, ca în *Psaltirea Tolstoi* (RNB, F.п.I.23), din secolele XI–XII. Din această serie face parte și ms. sl. BAR 355 (secolul al XV-lea), provenit de la Bistrița Vâlcii, care pare a oscila între slova normală și cea redusă în comentariu. Un alt tip este cel reprezentat de *Psaltirea de la Bologna*³³ (secolul al XIII-lea), în care textul psalmic și comentariul aferent sunt așezate pe două coloane distincte, tâlcul fiind scris cu literă mai mică. Acest tip este atestat și mai târziu, în *Psaltirea de la Cetinje* (NSB, nr. 3349), datând de la începutul secolului al XV-lea.

Intercalarea secvențelor psalmice și comentate, realizată doar accidental în epocile mai vechi, este normă în secolele al XV-lea și al XVI-lea. Secvențele psalmice și tâlcul lor sunt scrise succesiv, una în continuarea celeilalte, delimitate printr-un semn oarecare și, eventual, prin inițiale de chinovar sau culori. Întregul text poate fi dispus pe o singură coloană, cum sunt cele mai multe Psaltiri (vezi fig. 4), e.g. *Peć 72*, *Peć 73*, *Rila 3*, *Morgan 695*, *Hilandar 613* – ultimele două fiind moldovenești, sau pe două coloane, e.g. *Hilandar 119*. Uneori se practică marcarea suplimentară a textului psalmic printr-un simbol așezat marginal, în dreptul fiecărui rând, cum s-a văzut mai sus. Cele mai frecvente în epocă par a fi Psaltirile cu tâlcul intercalat, în culori diferite. Folosirea aceleiași culori obligă la o marcarea suplimentară, cum întâlnim în ms. 3 de la Rila, în *Psaltirea Egorov 523* și cum trebuie să fi fost în manuscrisul din care provin dipele prezente în *Psaltirea Hurmuzaki*.

Înfățișarea tuturor Psaltirilor bilingve slavo-române corespunde tipului predominant în epocă al Psaltirii slavone comentate, care este cel cu tâlcul intercalat. Ne-am aștepta ca la fel să stea lucrurile și în izvodul *Psaltirii Hurmuzaki*.

Încercând să explice mecanismul prin care un număr semnificativ de elementele slavone din izvod sunt preluate în *Psaltirea Hurmuzaki*, Al. Mareș³⁴ face unele precizări cu privire la modul de dispunere a textului bilingv. După

³³ Vezi ediția facsimilată: И. Дуйчев, *Болонски псалтир: български книжовен паметник от XIII век*, София, 1968.

³⁴ Mareș, *Filiația*, p. 224–227.

domnia-sa, cele două versiuni din izvod erau așezate interliniar, căci numai această dispunere a lor putea produce un număr atât de mare de interferențe lingvistice prin alunecarea privirii copistului de la o versiune la alta. Cu ocazia discutării elementelor slavone din *Psaltirea Hurmuzaki*, Candrea invocase același mecanism, fără însă a presupune numaidecât vecinătatea celor două versiuni: pe parcursul traducerii (cum socotea Candrea), scribul reproducea din greșeală secvența slavonă pe care o avea în fața ochilor, eliminată ulterior și înlocuită cu echivalentul românesc.

Ipoteza existenței unei Psaltiri slavone cu traducere românească interliniară, propusă de Al. Mareș, poate părea surprinzătoare, întrucât nu se cunoaște nicio asemenea Psaltire în epocă. Singurele versiuni cu traducere interliniară pe care le cunoaștem în regiune sunt o Psaltire greco-slavonă și una slavo-greco-polonă, ambele târzii, datând din secolul al XVII-lea și provenind din Lavra Sfântului Serghie (RGB, f. 173.I, nr. 8 și nr. 10). Însă modelul propus de domnia-sa nu este cu mult diferit de tipul mai vechi de Psaltire slavonă, atestat la noi în *Psaltirea Mladenović* și ms. sl. BAR 355 de la Biblioteca Academiei Române, unde textul psalmic și tâlcul aferent sunt date pe linii diferite, unele sub altele, cu slovă normală sau redusă. Ținând seama de faptul că *Psaltirea Hurmuzaki* este un manuscris cu model mai vechi, nu este exclus ca tocmai aceasta să fi fost dispunerea celor două versiuni în izvod. Liniile succesive de text psalmic slavonesc și românesc ar putea explica satisfăcător transferul elementelor slave în *Psaltirea Hurmuzaki*. Însă nici acest lucru nu este absolut necesar, având în vedere că scribul copiază textul românesc din izvod și în același timp îl confruntă cu două versiuni slavone, una aflată în izvod și cealaltă într-un manuscris de control de redacție athonită, schimbarea de cod favorizând asemenea contaminări.

CONCLUZII

Am arătat, în cele de mai sus, că în izvodul bilingv al *Psaltirii Hurmuzaki* se afla o Psaltire slavonă din seria Comentariului Sfântului Athanasie la Psaltire. *Psaltirea Hurmuzaki* păstrează secvențe slavone din aceasta și urme de rubricare și punctuație specifice catenelor la Psaltire. Nu vedem niciun motiv să presupunem că această versiune era diferită de Psaltirea arhaică ale cărei urme se găsesc pretutindeni în Psaltirile românești din secolul al XVI-lea. Așadar, în versiunea slavonă din izvodul bilingv al *Psaltirii Hurmuzaki* ne aflăm în fața originalului traducerii Psaltirii românești. Identitatea dintre Psaltirea comentată slavonă și cea bilingvă permite ipoteza că prima a servit drept model în apariția versiunii cu traducere românească. Otveatul românesc a venit, așadar, să înlocuiască otveatul slavon, ceea ce oferă o nouă perspectivă asupra împrejurărilor în care a apărut cel mai vechi text românesc.

THE BILINGUAL ANTIGRAPH OF THE *HURMUZAKI PSALTER*

(Abstract)

The oldest Romanian text, *Hurmuzaki Psalter* (ca. 1491–1516), was copied from a bilingual Slavic-Romanian antigraph, from which the scribe carelessly took several textual and paratextual elements. The present article analyzes these elements, showing that they belong to the Athanasian catena on Psalms: Slavonic words and comments on the title; rubrication elements, punctuation, marginal notes. The arrangement of the sequences of psalms and commentaries seems to have been one below the other, as in the Branko Mladenović Psalter, or alternatively, as the most common type of Slavic catena on Psalms. The conclusion is that the Old Church Slavonic catena on Psalms was not only the source of the translation, but also the model for composing the first Romanian bilingual version.

Cuvinte-cheie: Psaltirile rotacizante, texte bilingve, cel mai vechi text românesc, rubricare, Psaltire comentată.

Keywords: Rhotic Psalters, Bilingual Texts, Earliest Romanian Text, Rubrication, Catena on Psalms.

*Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”
din Iași, B-dul Carol I, nr. 11
iosif.camara@uaic.ro*

ANEXĂ

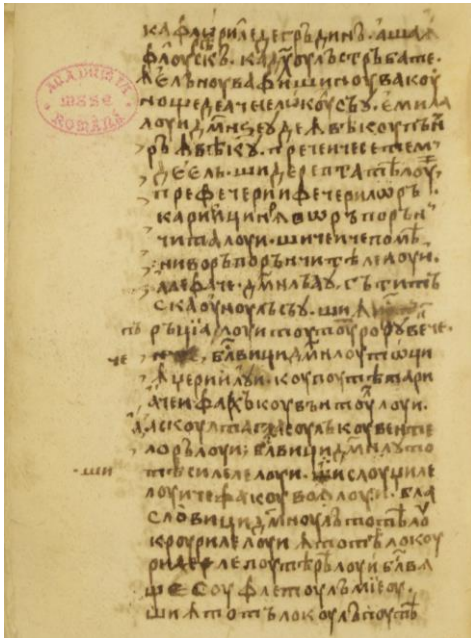

Fig. 1. Dipla în PH, 85^v

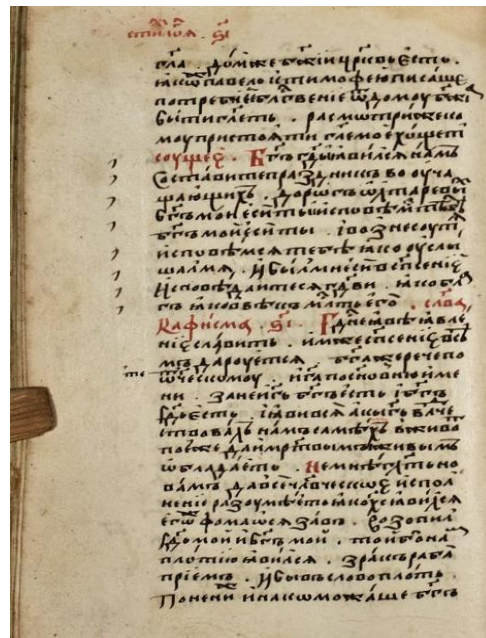

Fig. 2. Dipla în ms. RGB, , f. 98, nr. 523

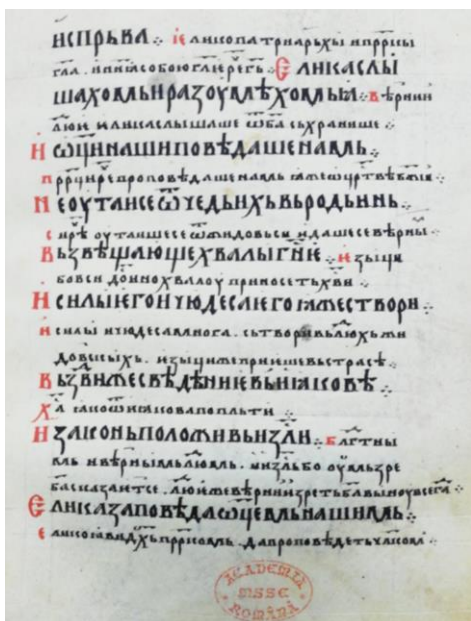

Fig. 3. Ms. sl. BAR 205 (Mladenović)

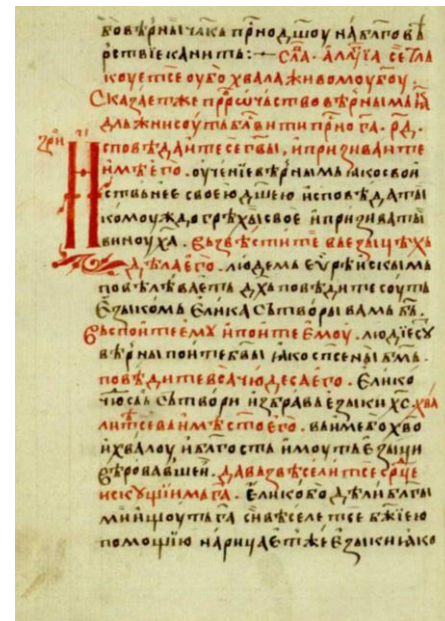

Fig. 4. Ms. Peć 73

Cristina-Ioana Dima

ELEMENTE LEXICALE INEDITE ÎN PRIMA TIPĂRITURĂ A MITROPOLITULUI DOSOFTEI¹

Volumul pe care îl avem în vedere în studiul de față a fost conceput, tradus și tipărit de mitropolitul Dosoftei la Uniev în 1673. El este citat mai ales sub numele de *Acatistul Maicii Domnului* și a fost cercetat destul de sporadic. Primele două texte pe care le conține, *Acatistul* și *Paraclisul Maicii Domnului* sunt ceva mai bine cunoscute mai ales datorită articolului Mariane Costinescu, *Versiuni din secolul al XVII-lea al Acatistului și Paraclisului Precistii*, apărut în 1974, în *Studii de limbă literară și filologie* (vol. III), unde autoarea le analizează prin comparație cu alte traduceri. Opusculul tipărit în 1673 are doar 48 de file și este intitulat: *пречестныйи акаѡистъ и молебенъ преѡтѣи бци канон воскрѣнъ и прочіа свѣтелныа молвы къ гдѣ ѿшмѣ ѿ хрѣтѣи*. În fapt, acest titlu nu corespunde cu totul conținutului cărții, care cuprinde următoarele șapte texte :

1. Acatistul Precistii Bogorodiții f. 2^r–13^r
2. Canonul Precistii Bogorodiții f. 13^v–21^r
3. Paraclisul Precistii Bogorodiții 21^v–29^f
4. Canon din sâmbata Paștilor 29^v–39^v
5. Canon la toți svinții de paraclis 40^r–47^v
6. Molitva lui *sti* Ioan Zlatoust 48^r
7. Molitva lui *sti* Simeon Metafrast 48^r

Pregătind o ediție a acestei cărți, am identificat o serie de nouăsprezece cuvinte care nu apar deloc sau apar doar cu alte sensuri în dicționarele limbii române. Le prezentăm în continuare.

1. Cărmăci (a ~) (vb.) apare în *Paraclisul Precistii Bogorodiții*: „Ficioară, Svinția ta să mă cărmăceșt cătră liniștea ta” (22^v).

Adjectivul provenit din participiu, *cărmăcit*, apare tot la Dosoftei, în *Viața și petreacerea svințior* 50/2. Verbul, cu sensul „a conduce spre” își are aici prima și, se pare, singura atestare cunoscută până acum.

¹ Această lucrare este finanțată printr-un grant al Ministerului Educației și Cercetării din România, CNCS –UEFISCDI, proiect nr. PN-III-P4-ID-PCE-2020-0995, în cadrul PNCDI III, *Cele mai vechi versiuni românești manuscrise și tipărite ale Imnului Acatist (sec. XVII). Istoria unei scrieri liturgice între text și imagine*.

² Sl., în trad.: „Acatistul Precistii și Rugăciunea Precistii Născătoare de Dumnezeu, Canonul Învierii și celelalte rugăciuni mântuitoare către Domnul nostru Isus Hristos”.

- 2. Ciumilitor** (s.m.) apare în *Acatistul Precistii Bogorodiții*: „Ciumilitorii cei cu multe răspunsuri vede/mu-i ca peștii muț de tine lui Dumnedzău Născătoare, că nu pot găci a dzâce cum rămâi ficioară și biruiș a naște (10^v–11^r).

Cuvântul este atestat în dicționare cu sensurile „persoană care dă cuiva spre dezlegare cimilituri”, „persoană care dezleagă cimilituri”, „persoană care se exprimă printr-o cimilitură”. În textul mitropolitului Dosoftei este folosit cu un sens aparte, pe care dicționarele nu îl consemnează, anume acela de „filosof”. Sensul este ușor de înțeles prin prisma culturii vechi în care filosofii erau considerați persoane care trebuia să răspundă feluritelor întrebări încuietoare, așa cum putem observa din cărți populare precum *Esopia sau Archirie și Anadan*³ unde filosoful este pus în situația de a face față unor concursuri de ghicitori, care, uneori, decideau soarta împăraților: „Într-acele vremi, având împărații pace între dânșii, trimitea gâcitori filosofești unul la altul, pentru ca să-ș petreacă. Deci, ceia ce dezlega, luoa dajde de la ceia ce le trimitea gâcitori. Iară ceia ce nu le dezlega gâcitorile, ei da dajde așijderea”⁴.

- 3. Credzut** (adj. provenit din participiu) apare în *Canonul Precistii Bogorodiții*: „Ascunsă taină și îngerilor neștiută, lui Gavriil fu credzută” (20^r).

Este un cuvânt întrebuințat de către Dosoftei aici cu un sens pe care dicționarele noastre nu îl consemnează: „încredințat, dat cu încredere”.

- 4. Gârbitură** (s.f.) apare în *Paraclisul Precistii Bogorodiții*: „a năpăștilor gloată dezlegând, și gârbiturile dracilor izgonind” (24^v).

Verbul de la care s-a format substantivul avut în vedere, *a gârbi* „a năvăli prin surprindere asupra cuiva, a năpădi, a se ține scai de cineva”, a fost folosit pentru prima dată tot de Dosoftei în *Viața și petreacerea svinților* și este înregistrat în dicționarele limbii române cu etimologie necunoscută. În textul de față, termenul are sensul de „năvălire” sau „năpădire”.

- 5. Hoarbă** (s.f.) apare în mai mult contexte. Prima oară, el este folosit de mitropolit ca variantă a lui *vorbă* (așa cum se regăsește și în *Dicționarul limbii române*) în *Acatistul Precistii Bogorodiții*, în expresia *a face ~ cu* „a comunica, a-și vorbi”: „Bucură-te că ceale peminteșt fac hoarbă cu ceriurile” (7^v).

Pare însă că Dosoftei îi atribuie uneori un sens aparte, destul de greu de precizat, poate prin contaminare cu substantivele *hoardă* sau *horă* implicând ideea de „ceată, adunare” sau chiar „horă” în *Canonul Maicii Domnului*: „Pre-ai tăi de cântec cuvântetori Născătorea lui Dumnedzău, carea eșt viu și neputred izvor, hoarbă ce ș-au adunat sufletească să o-ntăreșt și

³ *Archirile și Anadan*, studiu filologic, studiu lingvistic și ediție de Magdalena Georgescu, în *Cele mai vechi cărți populare în literatura română*, coord.: Ion Gheție și Alexandru Mareș, vol. II, București, Fundația Națională pentru Știință și Artă, 1997.

⁴ *Viața lui Esop*, ediție și studiu critic de Violeta Barbu, București, Editura Minerva, 1999, p. 202.

la dumnezăiască slava ta de cununa slăvii să-i spodobeșt” (14^v)⁵. În prima traducere românească a *Canonului Maicii Domnului*, de la jumătatea secolului al XVII-lea⁶, respectivele versuri sunt redată în două variante astfel: „Ai tăi făcători de cântare, Născătoarea lui Dumnezeu, / ceaea ce ești izvorul viu și neputred, danțu spre sine să împreună 2. să feacără sufletește-i întărește (ms. rom. 170 BAR, 196^v–197^r).

De asemenea, cu un sens ambiguu, care oscilează între acela de „mulțime” și acela de „horă, dans” îl regăsim între versurile aceluiași *Canon al Maicii Domnului*: „Tot peminteanul să gioace cu Duhul străluminat și să rădice hoarbă⁷ firea cugetelor ce nu-s din lucru” (19^r)⁸. În prima versiune românească a imnului (la care am făcut deja referire), ambiguitatea se remarcă la nivelul variantelor de traducere: „Toți pementeanii ceia ce-s născuți ca-s gioace cu suflet luminat 2. toți ceia ce-s născuți pre pă<mânt> și ca-s prăznuiască cu firea ceatele îngerești” (ms. rom. 170 BAR, 215^r).

6. **Meni (a se~)** (vb.) apare în *Canon din sâmbăta Paștilor*, „iată că-ntru cei morț să meneaște carele întru cei de sus petreace și în groapă mică să culcă” (34^r).

Este un verb pe care *Dicționarul limbii române* îl înregistrează cu mai multe înțelesuri: „1. a rosti, a se pomeni numele cuiva; 2. a considera că; 3. a lua în considerare; 4. a prevesti etc.” Etimonul verbului este cuvântul мѣнити⁹, care are ca sens de bază, *memorare*. Dar verbul slavon are și un omonim, care înseamnă, conform aceluiași dicționar, *mutare* („a schimba, a modifica”. Credem că Dosoftei folosește acest al doilea termen slavon, traducându-l cu o formă pe care o știa deja, refăcând astfel în limba română perechea de omonime. Sensul verbului aici este „se schimbă, se preface (precum cei morți)”.

7. **Neadevăsât** (adj.) apare în *Paraclisul Precistii Bogorodiții*: „că de-a vindecărilor ne-mpuțanat te știu visteariu nefurat și neadevăsât” (23^r).

Termenul este creația lui Dosoftei de la verbul *a adevăsi* înregistrat cu sensul „a cheltui”. Ca derivat cu prefixul *ne-*, cuvântul nu este cuprins în dicționarele limbii române.

⁵ Poate fi utilă și comparația cu traducerea actuală a secvenței imnice, de aceea o redăm aici: „Pe-ai tăi cântăreți, Născătoare de Dumnezeu, izvorul cel viu și îndestulat, care s-au împreunat ceată duhovnicească, întărește-i” (*Ceaslov, Ediția a doua, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 1973, p. 298*).

⁶ Pentru detalii privind caracteristicile și versiunile primei traduceri în românește a *Imnului Acatist, Canonului Maicii Domnului* și a *Paraclisului Maicii Domnului*, vezi aticolul Daniar Mutalâp, Emanuela Timotin, *Cele mai vechi versiuni românești ale Imnului Acatist. Manuscrise și copiiști, în Limba română, nr. 1/2021, p. 91–110*.

⁷ Scris: гхарьбъ.

⁸ Versiunea contemporană nouă a traducerii este următoarea: „Tot neamul pământesc să sălzeze cu duhul, fiind luminat și să prăznuiască firea minților celor fără de trup” (*Ceaslov, ed. cit., p. 318*).

⁹ Franz von Miklosich, *Lexicon Paleoslovenico-Graeco-Latinum emendatum auctum*, Scientia Verlag Aalen, 1963 (în continuare, Miklosich, *Lexicon*), s.v.

8. Nedestoinic (adj.) apare în *Paraclisul Precistii Bogorodiții*: „Nu vom tăcea nice dănoară Născătoarea lui Dumnedzău puterile tale grăindu-le, că noi, nește nedestoinici, de n-ai dvori rugându-te pentru noi, cine ne-ar izbăvi de la atâtea nevoi” (21^v).

Cuvântul nu este de găsit în dicționare, fiind și el un construct al mitropolitului prin prefixarea adjectivului *destoinic*, comun în limba veche încă din secolul al XVI-lea, cu sensul de: „demn de, căruia i se cuvine ceva”. Sensul derivatului este, evident, opusul acestuia: „care nu este demn, căruia nu i se cuvine ceva”.

9. Nepățit (adj.) apare în *Canon din sâmbăta Paștilor*: „că săvai că și păți a ta trupască ființă ce Dumnedzăirea nepățată rămasă” (33^r). În *Dicționarul limbii române* el este înregistrat prima oară în 1825, în lucrarea *Lesicon romanesc-latinesc-unguresc-nemșesc, care de mai mulți autori, în cursul a trideci și mai multor ani s-au lucrat*, însă cu sensul „fără experiență”. În textul de față, el este o construcție a mitropolitului și este folosit cu o semnificație ceva mai bine precizată, „care nu a pățimit, care nu a suferit chinuri”.

10. Nescăpătat (adj.) apare în *Acatistul Precistii Bogorodiții*: „Bucură-te, stealii nescăpătate Maică” (8^r).

Este un cuvânt pe care dicționarele noastre nu îl înregistrează. În fapt, el este un derivat de la un adjectivul *scăpătat* pe care îl găsim pentru prima oară în culegerea de *Vieți ale sfinților* tradusă și tipărită de Dosoftei cu sensul de „apus (ca moment al zilei), asfințit”. Prin urmare, înțelesul cuvântului este „neapus, care nu a asfințit”.

11. Otrocoviță (s.f.) apare în *Canon din sâmbăta Paștilor*: „Cu valur de mare ce-au ascuns pre-atuncea pre gonaciul muncitoriu supt țarnă l-ascunsără a spăsâțâlor Ficioară, ce noi ca otrocovițele Domnului să-i cântăm¹⁰ slăvit ce să proslăvi”(29^v).

Este un termen folosit doar de mitropolitul Dosoftei, fiind împrumutat din slavonă. Un cuvânt din aceeași familie lexicală este folosit în *Acatistul Maicii Domnului* cu sensul său din slavonă „copil”, în contextul: „Vădzură otrocii haldeilor pre mânuile de ficioară pre cela ce-au zidit cu mâna pre oamenii” (8^r). Semnalăm aici că *Dicționarul limbii române* și *Micul dicționar academic* îl înregistrează în mod greșit cu sensul „mucenic”, cu care ar apărea în *Cazania* lui Varlaam, în contextul „cei trei otroci cu credința stinsă cuptoriul cel de foc” (231^r)¹¹. În fapt, citatul invocat de autorii dicționarului se referă la „cei trei otroci” din Babilon, adică la cei trei copii crescuți la curtea regelui Nabucodonosor, care au fost aruncați în cuptorul de foc și nu au murit.

¹⁰ Scris: КАНТЕМ.

¹¹ În *Dicționarul limbii române* și în *Micul dicționar academic* este citată ediția lui J. Byck a *Cazaniei* din 1643 București (Edițiunea Academiei, 1943), unde citatul se află la p. 166.

- 12. Poditor** (s.m.) apare în *Paraclisul Precistii Bogorodiții*: „Cămării cerului poditoriule Doamne” (22^v). Este un cuvânt neînregistrat în dicționarele limbii române, derivat cu sufixul *-tor* de la verbul *a podi* (întâlnit prima dată la Dosoftei în *Viața și petrecerea svinților*, 73^v). Aici el înseamnă „cel care ai ridicat pod deasupra cămării cerului”¹².
- 13. Pogorăciunea** (s.f.) apare în *Acatistul Precistii Bogorodiții*: „că pogorăciunea dumnezăiască nu fu mutare de loc” (10^r). Este unul dintre derivatele specifice lui Dosoftei, care nu a fost consemnat ca atare în dicționarele limbii române. A fost format de la verbul *a pogorî* cu sufixul *-ciune* (*-ăciune*), bine atestat în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, în cuvinte precum *iertăciune*, *întrebăciune*, *pângăriciune* etc.¹³. El înseamnă „coborâre, întrupare”.
- 14. Răzrumpe** (a ~) (vb.) apare în *Canon din sâmbăta Paștilor*: „cu sabie de voia rea mă răzrump cumplit” (35^r). Cuvântul nu a fost înregistrat în dicționare până acum. Este folosit cu sensul: „mă chinuiesc”. Probabil este o traducere și un calc parțial ale verbului slavon *растати*¹⁴, cu sensul *discedere* („a se împrăști, a se desface”).
- 15. Sărcinat** (adj. provenit din participiu) apare în *Paraclisul Precistii Bogorodiții*: „Sărcinaț de păcate” (28^v). Ca verb, este consemnat de *Dicționarul limbii române* în opera lui Ion Budai-Deleanu, unde are sensul „a însărcina”. Dosoftei îl folosește cu înțelesul „împovărați”.
- 16. Sâmbeti** (a~) (vb.), **Sâmbetia** (s.f.) apar în *Canon din sâmbăta Paștilor*: „Împăratul veacilor cu chinul au săvârșit socoteala, în mormânt sâmbeteaște, noaă dăruind Sâmbetia cea noaă” (35^v). Verbul este probabil o traducere a lui *сѣботьствовати*¹⁵, care înseamnă *sabbatizare*. Prin urmare, *a sâmbeti* înseamnă „a petrece Sabatul”, ceea ce face ca *Sâmbetia*, din același context, să aibă înțelesul de „sărbătorirea Sâmbetei, Sabatul”. Niciunul dintre aceste cuvinte nu este atestat în dicționare.
- 17. Statnic** (adj.) apare în *Canonul Precistii Bogorodiții*: „Morțâi pentru tine să învie, că viața cea statnică ai născut” (18^v). Cuvântul, derivat de la substantivul *stat* „oprire, întrerupere, conținere, ședere, rămânere în timp”¹⁶ cu sufixul *-nic*¹⁷, este o construcție care nu a fost înregistrată până

¹² În traducerea contemporană, secvența apare astfel: „Cel ce ai zidit cele de deasupra crugului ceresc”, în *Ceaslov*, ediția a doua, București, Institutul Biblic și de Misiune, 1993, p. 572.

¹³ Mirela Teodorescu, *Formarea cuvintelor*, în *op. cit.*, p. 423.

¹⁴ Miklosich, *Lexicon*, s.v.

¹⁵ Miklosich, *Lexicon*, s.v.

¹⁶ Substantivul a fost înregistrat ca atare pentru prima oară la Dimitrie Cantemir, în *Istoria ieroglifică*, f. 141, conform DLR s.v. *stat*².

¹⁷ După cum arată Mirela Teodorescu în *Formarea cuvintelor* (ed. cit., p. 426–427), sufixul *-nic* se aplică substantivelor sau adjectivelor provenite din substantive, de aceea nu se poate lua în considerare verbul *a sta* ca rădăcină pentru derivatul de față.

acum de dicționarele limbii române. Dosoftei îl folosește cu sensul „veșnic, fără sfârșit”.

- 18. Șituri de-ntăritură** (expr.) apare în *Paraclisul Precistii Bogorodiții*: „pre Svinția ta ce-ai născut șituri de-ntăritură și ușe de pocăință, căroră îți strigă, te-au arătat” (26^v).

Ca atare, cuvântul *șit* nu apare în dicționare decât ca formă pentru *șut*⁵ „durata unei zile de muncă în mină”, evident fără vreo legătură cu contextul de față. El ar putea fi totuși o variantă, neînregistrată până acum, a lui *șut*⁷, care, în Chestionarele pentru *Atlasul lingvistic român* are sensul de: „capătul crestat al stâlpilor unei case țărănești”. Probabil, în trecut, el avea sensul de „stâlp al unei case care susține o grindă”, sau cel puțin așa îl înțelegea Dosoftei.

- 19. Ursătură** (s.f.) apare în *Acatistul Precistii Bogorodiții* „vălhovniciei să-nturnară la Vavilon deaca ț-au împlutu-ț ursătura” (8^v).

Este, de asemenea, un termen interesant și neînregistrat cu această formă în dicționarele limbii române. Cu sens și formă asemănătoare, dar atestat mult mai târziu, în 1835, apare în *Dicționarul limbii române* termenul *ursitoare*³ „destin, soartă”, în contextul „Nouă ani dacă trecea, ursitoarea se-mplinea” (Gherasim Gorjan *Halima și alte povestiri mithologicești arabești*, vol. II, 69/21).

Verbul de la care se formează cuvântul derivat *ursătură*, *a ursi*, este, la rândul său, folosit pentru prima oară de Dosoftei în culegerea sa de vieți de sfinți. Tot acolo, găsim probabil singura atestare a unui alt derivat al aceleiași familii *ursăciune*, cu un sens apropiat de cel pe care îl avem în vedere: „Și ieșind dintr-apă, fără leac de putoare, zbură în văzduh atâta de sus, cât nu să vedea. Și aceasta au fost chip și *ursăciune* ce vrea să izbândească a doa dzî [subl. n.]” (52^r).

În textul modern, secvența corespunzătoare din *Imnul Acatist* este tradusă prin „s-au întors în Vavilon, săvârșind proorocia Ta”¹⁸. Credem că traducerea lui Dosoftei propune o nuanțare a noțiunii. În vechile versiuni grecești, în acest context găsim termenul *χρησμόν* (réponse d'un oracle¹⁹), iar în latină, *oracula*²⁰. Este evident că pentru rafinatul traducător din secolul al XVII-lea există diferențe între diferite tipuri de prevestiri: cele manifestate prin semne sau vise (*ursăciuni*), oracolele care aparțineau culturilor non-iudaice (*ursături*) și prorocirile veterotestamentare.

¹⁸ *Acatistul Bunevestiri*, în *Ceaslov*, p. 306.

¹⁹ *Abrégé du dictionnaire Grec-Français* par M.A.Bailly, neuvième édition, Paris, Librairie Hachette, s.v. *χρησμός*.

²⁰ Pentru cei doi termeni am folosit edițiile grecească și latinească din Fortunato Malaspina, *L'AKAΘΙΣΤΟΣ. Icona del mistero di Cristo e della Chiesa nella Semprevergine Madre de Dio*, Ignatianum-Messina, Istituto Superiore Scienze Umane e Religiose, p. 49, respectiv, 66.

De asemenea, semnalăm o serie de cuvinte care au fost consemnate de dicționarele limbii române avându-și prima atestare la Dosoftei în lucrări mai târzii decât cartea ce face obiectul analizei de față, de obicei în *Viața și petrecerea svinților*. Ele trebuie pur și simplu înregistrate în noile ediții ale dicționarelor limbii române cu această primă atestare din 1673. Adăugăm în continuare o listă a lor, împreună cu sensurile și contextele în care apar.

1. **Brudatic** (adj.) „tânăr, copilăros” apare în *Canonul tuturor svinților*: „Mărturisescu-mă ție, Părinte, Domnul Ceriului ș-a Pământului, că le-ai ascuns acestea de cătră cei înțelepți și măiestri și le-ai descoperit brudaticilor, ei, Părinte, că așa fu bună vreața înaintea ta” (47^v).
2. **Bulci** (s.n.) [variantă a lui *bâlci*] „serbare bisericească aniversară, hram”, apare în *Canonul Maicii Domnului*: „cinstind svințitul bulci a Născătoarei lui Dumnedzău” (19^r).
3. **Cinsteș** (adj.) este o formă a participiului *cinstit*, aici cu sensul „frumos la înfățișare, mândru”, apare în *Canon din sâmbăta Paștilor*: „ucenicul tău, Cuvântule, cel tănuuit cinsteșul cu chipul, sfeatnic” (31^r).
4. **Hălădui** (a ~) (vb.) „a scăpa” apare în *Canon din sâmbăta Paștilor* „În streina ta naștere de durori hălăduind” (35^r).
5. **Începătornic** (adj.) „începător” apare în *Canon din sâmbăta Paștilor* „tu puindu-te în mormânt, cu putearnica și viață-ncepătornica palmă, a morțâi încuitor ai răsăpit” (33^r).
6. **Mântuitornică** (adj.) „mântuitoare” apare în *Canonul Precistii Bogorodiții*: „Vin la dânsă de te pogori miluind zidirea ta cei bătută cu război de răhna pizmașului și oprită-n robii necuratului și cu frâmseata cea dintâi pierdută și a ta mântuitornică așteptând pugarâre” (20^v).
7. **Mișelință**²¹ (s.f.) „josnicie, ticăloșie” apare în *Acatistul Precistii Bogorodiții*: „acmu veni la cei de gios pentru covârșitoare milă de bună inemă meserătate luând alunicării noastre și mișelința lui Adam rădicând” (4^r).
8. **Năsălie** (s.f.) „suport de lemn pe care se așează sicriul pentru a fi transportat” apare în *Canon din sâmbăta Paștilor*: „Iară după încungiuratul besearicii, punem aerul pre năsălie” (36^v).
9. **Războlit** (adj.) „bolnav” apare în *Paraclisul Precistii Bogorodiții*: „În pat acmu războlit dzac gios și nu iaste istealenie trupului mieu” (24^v).
10. **Prorocestvui** (a ~) (vb.) „a proroci” apare în *Canon din sâmbăta Paștilor*: „eu stătui a prorocestvui” (38^r).
11. **Tupila** (a ~) (vb.) „a ascunde” apare în *Canon din sâmbăta Paștilor*: „acest strein, ce n-are unde capul să-ș tupile” (36^v).

²¹ Cuvântul a fost înregistrat ca atare în *Dicționarul limbii române*, dar în mod indirect, prin publicația lui B. P. Hasdeu, *Columna lui Traian*, I, nr. 10, 4/3. Credem că el ar trebui citat direct din textul mitropolitului Dosoftei.

În fine, consemnăm aici două cuvinte a căror primă atestare lucrările lexicografice o plasează ulterior cărții de rugăciuni a mitropolitului Dosoftei, în scrierile altor autori:

1. **Adăosătură**²² (s.f.) „adăugire” apare în *Paraclisul Precistii Bogorodiții*: „a chinurilor mă turbură adăosături” (22^v).
2. **Prochimen**²³ (s.n.) „versete din psalmi care se cântă înainte de a citi un pasaj din Biblie sau înainte de o rugăciune ori o cântare” apare în *Canon din sâmbăta Paștilor*: „Prochimen Glas 4” (37^r).

Din simpla analiză a lexicului acestei cărți se poate observa cât de atent era mitropolitul în alegerea potrivită a termenilor. O parte dintre cuvintele pe care le folosea conțin sugestii poetice la fel cu întreaga sa operă.

ELEMENTES LEXICALES INEDITES DANS LA PREMIERE ŒUVRE IMPRIMEE DU METROPOLITE DOSOFTEI

(Résumé)

Notre analyse a comme point de départ un petit livre de 48 files, imprimé à Uniev en 1673 par le métropolit de la Moldavie, Dosoftei, celui qui a fait aussi la traduction des sept textes qu'il contient. Ce volume n'a pas bénéficié d'une très importante attention de la part des chercheurs. En préparant une édition de cet opuscule, nous avons identifié 19 mots utilisés par le traducteur qui ne sont pas enregistrés dans les dictionnaires de la langue roumaine. À ceux-ci on a ajouté 13 qui ont été enregistrés avec des attestations à un moment ultérieur à 1673.

Mots-clés : métropolit Dosoftei, XVIIème siècle, première attestation, traduction, dictionnaire.

Cuvinte-cheie: mitropolitul Dosoftei, secolul al XVII-lea, prima atestare, traducere, dicționar.

*Facultatea de Litere,
Universitatea din București,
Strada Edgar Quinet, nr. 5–7
cristinaioana.dima@gmail.com*

²² *Dicționarul limbii române* îl înregistrează prima oară în 1689, la Ioan Zoba din Vinț.

²³ *Dicționarul limbii române* îl înregistrează prima oară în 1715.

Florica Dimitrescu

DIN LEXICUL ACTUAL AL „OCUPAȚIILOR PROFESIONALE”

Pentru colegul Gheorghe Chivu,
în semn de prețuire, cu un cald „La mulți ani!”

Terminologia profesiunilor i-a atras cam de la mijlocul secolului trecut pe cercetători, dintre care, printre primii, s-a aflat regretata colegă de an Constantina (Dina) Căplescuc; aceasta, după ce a terminat Secția de franceză a Facultății de Litere din București, a lucrat încă de la înființare, din anul 1950, la Institutul de Lingvistică din București și a publicat în revista *Limba română*, VII, nr. 1, 1959, un articol intitulat *Pentru studierea vocabularului meseriilor*. Dar adevăratul „impuls” pentru acest sector lexical important l-a dat colega noastră de catedră Angela Bidu-Vrânceanu, care s-a ocupat de el în mod repetat.

Între timp, m-am preocupat și eu, constant, atât în limba veche, cât și în limba de astăzi, de domeniul vast al „ocupațiilor” – interesante prin continua extindere și diversitatea lor extraordinară – într-o serie de articole precum cele aflate în *Bibliografia* acestui articol. În cercetarea de față, dedicată colegului Gheorghe Chivu, mă voi ocupa de faza actuală a lexicului limbii române, gândindu-mă că acum exact treizeci de ani, atras de „neologismele vechi” ale românei, domnia-sa le-a tratat în excelentul *Dicționar al împrumuturilor latino-romanice în limba română veche*, scris în colaborare cu Emanuela Buză și cu regretata Alexandra Roman Moraru, București, 1992. De data aceasta, în contrapondere, în articolul prezent mă voi apleca asupra materialului excerptat de mine din *preșă*, în ultima fază a lexicului românesc și anume în răstimpul anilor de pandemie. Conform Organizației Medicale a Sănătății, această nefericită perioadă, care a zguduit din temelii viața întregii planete, s-a încheiat la 8 martie a.c., dar pentru subiectul nostru am adăugat aici și unele citate culese după data de mai sus, științific socotită totuși arbitrară, dar toate aparținând anului curent, 2022, până în luna septembrie.

În articolul de față, ca și în altele unde am atacat tematica *muncii*, pentru simplificare, am folosit termenul *ocupație* ca pe unul generic, ce acoperă numeroase sensuri ale activităților plătite precum: *indeletnicire, meserie, post, profesiune, specialitate, serviciu, slujbă, lucru, muncă, activitate, funcție, grad*, până la, probabil, ultimul venit, *job*. Am cuprins aici și denumirile (extrem de numeroase!) ale profesioniștilor care exercită anumite ocupații, de exemplu *dirijor rezident* sau *cizelor*. Relativ rar, am inclus în lista noastră numele unor noțiuni *relative* la diverse ocupații, ca, de exemplu, *Obamacare* „asigurare de sănătate”,

sau la unele elemente specifice unor semeni, de exemplu cei care sunt *transgen(der)*; chiar dacă unele, precum acestea, reprezintă concepte încă necunoscute sau prea puțin familiare în țara noastră, am socotit că, dacă astfel de cuvinte au început să circule – încă nu prea des – în presa noastră, este normal să li se acorde o anumită atenție, pentru că nu se știe dacă nu vor pătrunde și la noi, iar unele dintre ele nu vor avea, probabil, o istorie în limba noastră în viitorul mai apropiat sau mai îndepărtat... Desigur, nu toate ocupațiile discutate aici se practică în țara noastră. dar nu le-am ignorat pentru că, pe de o parte, există în texte prezente în presa noastră și, în al doilea rând, cine știe dacă odată acestea nu se vor întâlni și în societatea noastră.

În cele ce urmează ne vom ocupa de **sectoarele ocupaționale** căutând să surprindem câteva dintre caracteristicile actuale ale câmpului lexical al „ocupațiilor” exclusiv pe baza materialului extras din presă pe care cine este interesat îl va putea găsi, în citate cuprinzătoare, în ediția a patra a DCR-ului, ce urmează să apară în anul 2023.

Există tot felul de tipuri de clasificări, după criterii variate, dar importanța lor constă în faptul că, în cele mai multe cazuri, fiecare poate conține, *in nuce*, o anumită tendință, de exemplu preferința actuală manifestată față de sintagme, asupra căreia am atras atenția și în alte lucrări (precum în volumul *Terminologia*).

Astfel, vom stabili sectoarele ocupaționale preferate actualmente având în vedere:

A. CRITERIUL SEMANTIC

Dintre toate „ocupațiile”, în perioada anilor pandemiei s-a acordat o atenție deosebită, în mod absolut firesc și previzibil, domeniilor:

a) Medicinei, sub diferitele sale aspecte, dar cu accentul pus pe COVID-19. Aici au fost selectate denumirile medicilor specializați, ale anumitor maladii, mijloacele de tratare etc.: *auzitor, bioetică, biostatistician, booster, Centaurus, chirurg plastician, chirurgie paliativă, chirurgie robotică, chirurgie toracică, copil-hibrid, eugenist, fetiță-mutant, iodoterapie, interpret în limbajul mimico-gestual, medic boli infecțioase și tropicale, chirurgie toracică, medic specialist alergologie și imunologie clinică, Moyamoya, neuroștiințe, Obamacare, Omicron BA.5, ofițer de control antidoping, protezist, ser actualizat, specialist în tehnici de supraviețuire, SRE, supervaccin, trans, transgen, transgender, vaccin actualizat, vaccin specific, variola maimuței, virolog.*

b) Educației, școlii, culturii: *asistent de imagine, autor-vedetă, BookTube, booktuber, booktubing, book-worm, consilier educațional, clovn rodeo, comisar-autor de expoziție, concept-artist, coregraf și dansator, copy-editor, dans-actor, director de imagine, editor video documentar, editor video interviuri, expert și cercetător științific, expert în educație, expert Societatea Academică Română, femeie regizoare, film XXX, fotojurnalist și fotograf freelancer, graphic-designer*

animații, habilitant, licean smart, promotor destinații [turistice], profesor-antrenor de canotaj, profesor-meditator, profesoară de tehnică de dans și interpretă, profesor de Securitate Europeană și Studii Europene, telenovelistă, voice-over.

c) Politicii: *analist geopolitic, avocată și activistă, candidat-femeie, conspiraționist, deputat neafiliat, diasporean, diasporez, eugenist, expert în legile lustrației, femeie-președinte, negociator de ostateci, politici de dezvoltare internațională, politician de tip retail, președinte-jucător, președinte-spectator, rezist, suprematist.*

d) Economiei, comerțului, finanțelor: *administrator de fonduri speculative, agent operativ, agent de vânzări, analist economic, analist financiar, economist-șef și director de cercetare, marketing clasic, marketing digital, project manager, reprezentant relații clienți, senior trade marketing coordinator.*

e) Sportului: *antrenor de fitness, biciclist de sprijin, expert în arte marțiale, impresară, instructor de yoga, motorsport, profesor-antrenor de canotaj, scuba diving, wrestler, wrestling.*

f) Ciberneticii: *expertă în criminalitate informatică, lingvistică computațională, operator cu comandă numerică, operatoare de coduri, router, switch, specialist în securitate cibernetică, user, webinar.*

g) Justiției: *avocat-vedetă, expert în justiție militară, expert în legile lustrației, penal, psiholog criminalist, specialist în interogatorii.*

h) Funcțiilor de conducere: *director al Departamentului de Sănătate Publică, manager de proiect, partener Consultanță Fiscală și Head of People Services, președinte al comisiei de Industree și Servicii din Camera Deputaților, președinte SRE, recrutor pentru parteneri de conducere.*

i) Milităriei: *analist militar, investigator militar, expert în muniție, ofițer de control antidoping.*

j) Modei: *consultant de stil, designer de ceasuri, designer de pantofi, neopren, stilistă de modă.*

k) Muzicii: *compozitor-coloană sonoră, dirijor permanent invitat, dirijor rezident.*

l) Curiozități: *a da nume (noilor născuți), detectiv de animale, fetiță-mutant, frizer de mioare.*

B. CRITERIUL FORMAL

Vom urmări dacă preferințele actuale merg către un lexic alcătuit din termeni independenți sau, mai curând, din sintagme:

a) Sintagme

1. alcătuite din **două** elemente lexicale: *activist de mediu; agent operativ; agent de vânzări; analist economic; analist geopolitic; analist militar; analist de risc; antrenoare de sex; arhieposcop emerit; asistent de imagine; autor-vedetă; avocată și activistă; biciclist de sprijin; BookTube; book-worm; candidat-femeie; chirurg plastician; chirurg vascular; chirurgie paliativă; chirurgie robotică;*

chirurgie toracică; comisar autor; concept artist; confecționar textile; consilier educațional; consultant de stil; coordonatoare de evenimente; coordonator județean; copil-hibrid; coregraf și dansator; creator-interpret; customer support; dans-actor; deputat neafiliat; designer de ceasuri; designer de pantofi; designer vestimentar; detectiv de animale; director de imagine; director de operațiuni; dirijor rezident; expert în educație; expert în securitate; expert în muniție; femeie pompier; femeie-președinte; femeie regizoare; fondatoare de aplicație; frizer de mioare; judecătoare conspiraționistă; inginer navigator; inginer software; instructor de yoga; interpret autorizat; investigator militar; lăcuitor de sicrie; licean smart; lingvistică computațională; lucrător hotelier; manager de proiecte; marketing clasic; marketing digital; negociator de ostateci; operatoare de coduri; piață energetică; prădător sexual; președinte-jucător; președinte-spectator; profesor-meditator; project manager; proteinoză alveolară; psiholog criminalist; scuba diving; ser actualizat; sexy-mama; sexy impresara; spărgător de profesie; spărgător de bănci; specialist în interogatorii; stilistă de modă; tehnician-protezist; vaccin actualizat; vaccin specific; variola maimuței; voice-over.

2. alcătuite din **trei** elemente lexicale: *administrator de fonduri speculative; analist de cutii negre; antrenor de fitness și cântăreață; compozitor coloană sonoră; consultant pe probleme de ecologie; dirijor permanent invitat; editor video documentar; editor video interviuri; expert în antrenarea câinilor; expert în arte marțiale; expert și cercetător științific; expert în încălzirea globală; expert în justiție militară; expert în legile lustrației; expertă în criminalitate informatică; femeie angajată salvamontist; fotoreporter și fotograf freelancer; graphic-designer animații; ofițer de control antidoping; operator comandă numerică; politici de dezvoltare internațională; politician de tip retail; producător-fondator de film; profesor-antrenor de canotaj; promotor destinații [turistice]; recrutor pentru posturi de conducere; reprezentant relații clienți; scenarist project manager; specialistă în lingvistică computațională; specialist în securitate cibernetică; specialist în tehnici de supraviețuire; supraspecializat în fertilizare in vitro; Whole Lung Lavage (spălătură pulmonară totală).*

3. alcătuite din **patru** elemente lexicale: *asociat cu integritatea cercetării științifice; calificare frezor-rabotor-montezor; consultantă în domeniul managementului riscului; coordonatorul campaniei de vaccinare anti COVID; copy editor și voice-over; directorul serviciilor de informații naționale; economist-șef și director de cercetare; exploatare stații de distribuție electrice; fizica atmosferei și a globului terestru; interpret de limbaj mimico-gestual; medic primar chirurgie toracică; profesoară de tehnică de dans și interpretă; psihoterapeut, psihanalist și instructor de yoga; Sales Trade Marketing coordinator.*

4. alcătuite din **cinci** elemente lexicale: *analist și instructor în Intelligence din Surse Deschise; expert în intervenții și maestru al artelor marțiale; expert la serviciul relații publice și comunicare; expert de top mondial în încălzirea globală; medic primar boli infecțioase și tropicale; medic specialist alergologie și imunologie clinică.*

5. alcătuite din **șase** elemente lexicale: *președinte al comisiei de Industrii și Servicii din Camera Deputaților, partener Consultanță Fiscală și Head of People Services.*

6. alcătuite din **șapte** elemente lexicale: *ofițer de elită; expert în intervenții și maestru al artelor marțiale; scenarist project manager Master Classes powered by ADRF.*

b) Termeni unici: *antreprenoriat, auzitor, bioetică, biostatistician, booktuber, booktubing, booster, bosulică, Centaurus, chatbot, cizelor, cofondator, conspiraționist, diasporean, diasporez, elf, eugenist, fotojurnalist, gamer, geek, habilitant, headhunter, helpdesk, iodoterapie, impresară, jouhatsu, magizoolog, microsculptor, motorsport, neopren, neurofiziolog, Moyamoya, neuroștiință, Obamacare, operaționalizare, penal, protezist, rezist, sezon, snorkeling, subscriber, subvariantă, shuffler, supervaccin, suprematist, telenovelistă, trans, transgen, transgender, unicorn, urmăritor, user, virology, youtuber, webcamming, webinar, wrestler, wrestling.*

c) Acronime: *ACA, SRE.*

Ca o concluzie parțială, este de remarcat aici că numărul termenilor dubli este, în ultima vreme, pe de o parte, preferabil aceluia dintr-un singur termen și, pe de alta, preferabil tuturor celorlalte tipuri de formații alcătuite din mai mulți termeni. Evident, cu cât formațiile sunt mai lungi, ele sunt mai puțin numeroase, dar cantitatea aceluia alcătuite cu mai mult de două elemente este mare în raport cu ceea ce era cunoscut în limba din epoca precedentă, adică cea a sec. al XX-lea.

C. CRITERIUL ETIMOLOGIC

În acest capitol ne propunem să discutăm cu preponderență situația elementelor lexicale împrumutate din *anglo-americană*. Așa cum am remarcat și în alte lucrări, îndeosebi în *Terminologia*, în ultimii șaizeci de ani, de când mă ocup de termenii pătrunși recent în limba noastră, există, din perspectiva împrumuturilor, două perioade distincte. Prima perioadă, care a durat până în anul 1990, a fost dominată de influența limbilor romanice, franceza, italiana, spaniola, dintre care franceza a fost cea care a furnizat de departe majoritatea neologismelor. Apoi, după anul crucial al revoluției din 1989, a fost urmată imediat de cea de a doua perioadă, în care ne aflăm și astăzi, aceea a influenței anglo-americane. Cum pandemia s-a desfășurat la noi – ca și în întreaga lume – începând cu anul 2020, această influență s-a întesit, așa cum o dovedește noua terminologie pătrunsă de atunci.

Influența anglo-americană actuală se prezintă în mai multe ipostaze, în ordine descrescătoare:

Termeni independenți din limba engleză: *ACA, Obamacare, BookTube, booktubing, book-worm, booster, chatbot, customer, gamer, geek, headhunter,*

helpdesk, magizoolog, neopren, router, subscriber, shuffler, switch, trans, transgen, transgender, unicorn, user, webcamming, webinar, wrestler, wrestling.

Sintagme hibride anglo-române: *antrenor de fitness, designer de haine, designer de pantofi, designer vestimentar, fotograf freelancer, graphic-designer animații, manager de proiecte, marketing clasic, marketing digital, inginer software, licean smart, ofițer de control antidoping, politician de tip retail, scenarist-proiect manager, senior trade marketing coordinator, statusul #MeToo.* Acestea, la rândul lor au două origini: unele provin ca atare din anglo-americană, altele sunt creații autohtone, românești, dintr-un element românesc și unul anglo-saxon, dar nu este foarte simplu să fie disociate cu exactitudine.

Sintagme alcătuite exclusiv din elemente engleze: *customer support, scuba diving, copy editor, voice-over.*

Titulaturi alcătuite exclusiv din elemente engleze: *Affordable Care Act, Masterclasses powered by ADFR, Whole Lung Lavage.*

Titulaturi hibride anglo-române: *Intelligence din Surse Deschise; Partener Consultanță Fiscală și Head of People Services; Sales & Trade Marketing Director; senior trade marketing coordinator de farmacii.*

Derivate românești din termeni străini: *bosulică.*

Aici este vorba de elemente străine, deloc puține, mai ales printre termenii unici, dar s-au înregistrat în perioada cercetată în lucrarea de față și relativ multe sintagme, ceea ce reprezintă o tendință mai nouă, remarcată începând cu anul 2020; atunci, împrumutul unor adevărate avalanșe de sintagme reprezenta o anumită noutate în comparație cu epoca de dinaintea nefericitului an inițial al pandemiei.

Prezența amplă a elementelor engleze în proporțiile de mai sus se explică în limbajul presei în mod special, în linii generale, prin gradul de cunoaștere a limbii engleze de către cel ce traduce și apoi formulează o știre. Traducătorul din presă, „presat” de timp, probabil că nu prea se gândește că ar trebui să consacre ceva vreme pentru a face efortul de a-l reda corect în limba sa maternă. De aici o avalanșă de termeni străini neasimilați decât cine știe după câtă vreme în limba-țintă sau, poate, chiar niciodată. Iar dacă acum ne aplecăm asupra acestor cuvinte străine care ne întâmpină în presă, unele introduse, să ne fie iertat termenul acesta, ilicit în română, procedăm așa tocmai pentru a face ceva mai „accesibil” textul din ziar și în nici un caz cu intenția de a „promova” în limba noastră acei termeni străini. Adevărul constat de secole este că orice limbă, prin capacitatea sa intrinsecă, „cerne” cuvintele noi și hotărăște care anume termen este „necesar” și care, dimpotrivă, este superfluu și nu este obligatoriu să fie inclus în lexicul comun. Limba română a avut până acum puterea de a rămâne ea însăși, cu toate influențele exercitate asupra ei. Oricât ar fi de „ospitalieră”, cum este pe drept considerată, limba română nu a abdicat de la regula generală de mai sus, după cum ne-a demonstrat îndelungata și încercata sa istorie...

D. CRITERIUL ELEMENTELOR COAGULANTE

Am introdus aici un criteriu de un tip aparte care, totuși, socotim că, în cazul de față, nu ar trebui ignorat. Credem, astfel, că nu a trecut neobservată, în situația cercetată în prezentul articol, *repetata* prezență a anumitor termeni cu un rol de *coagulant*, de exemplu *agent, consultant, director, expert, femeie, inginer, inspector, operator, președinte, producător, profesor*, în partea inițială a unor sintagme. Trebuie amintit că în bogata sa lucrare *Dicționar de terminologie a profesiunilor actuale* (2004), regretata noastră colegă Cristina Călărășu a sesizat această caracteristică (destul de bine cunoscută, în aceeași situație, și în alte limbi), exemplificând-o cu o serie de termeni precum *consilier, director, inginer, inspector, lucrător, manager, montator, operator, reprezentant, secretar, șef, tehnician*, și nu este de mirare că unii dintre aceștia se regăsesc și în lucrarea de față în anumite sintagme profesionale. Prezența acestora se justifică dacă este vorba de specializările unor profesii, de exemplu: *chirurg plastician, ~ vascular; chirurgie paliativă, ~ robotică, ~ toracică* sau de unele funcții de conducere: *director al Departamentului de Sănătate Publică, ~ de imagine, ~ de operațiuni, ~ de programe sau președinte al Comisiei de Industree și Servicii din Camera Deputaților, ~-jucător, ~-spectator, ~ SRE*, care sunt suficient de clare. Alteori ne întâmpină însă o altfel de terminologie, precum *consultant pe probleme de ecologie, ~ă în domeniul managementului riscului, ~ de stil sau coordonator*, de exemplu *coordonatoare de evenimente, coordonator județean*, în care „conținutul” nu pare a fi prea „transparent”, iar cele mai puțin „lămuritoare”, deși menite a atesta o anumită înaltă competență, încep cu un termen de care opinăm că se abuzează, *expert*, pe care l-am întâlnit în anii de pandemie de enorm de multe ori: *expert în antrenarea câinilor, ~ în arte marțiale, ~ și cercetător științific, ~ în criminalitate informatică, ~ în educație, ~ în intervenții și maestru în artele marțiale, ~ în justiție militară, ~ în legile lustrației, ~ în muniție, ~ în sănătate publică, ~ în securitate, ~ la serviciul relații publice și comunicare, ~ Societatea Academică Română, ~ de top mondial în încălzirea globală*. Chiar toți cei care se bucură de una dintre aceste titlaturi extreme vor fi fiind „înarmați” cu „atestate” eliberate de vreo autoritate? Probabil că unii sunt – dar chiar toți? Acest termen pare a fi „la mare modă” astăzi, înlocuindu-l pe *specialist*, cu care este într-o relație sinonimică. Parcă mai înainte se auzea de *antrenor de câini*, dar de ce și *expert*? Este același lucru să fii *expert* ori *specialist*, sau unul este mai presus decât celălalt? Dar care? Sunt simple întrebări pe care ni le punem. Și o altă întrebare-sugestie: acolo unde se hotărăsc unele denumiri profesionale nu ar putea fi de folos și un lingvist? În trecut, aceasta era chiar o practică, după noi, folositoare. Azi, oare, nu ar mai fi necesară?

Iată ce întâlnim în situația descrisă mai sus: printre cuvintele repetate, coagulatoare, în faza de limbă cercetată acum, figurează următoarele, cu mențiunea că rareori acestea pot să apară și în poziția finală a sintagmei. Astfel, apar câte:

2 elemente alcătuitoare: *agent operativ, ~ de vânzări; asistent documentare, ~ de imagine; chirurg plastician, ~ vascular; chirurgie paliativă, ~ robotică,*

~ toracică; *consilier educațional*, ~ general; *customer support*, ~ din IT; *designer de ceasuri*, ~ de pantofi; *candidat-femeie*, ~-pompiier; *dirijor permanent invitat*, ~ rezident; *inginer navigator*, ~ software; *interpret autorizat*, ~ de limbaj mimico-gestual; *marketing clasic*, ~ digital; *medic primar boli infecțioase și tropicale*, ~ chirurgie toracică; *ofițer de control antidoping*, ~ de elită; *operatoare de coduri*, *operator de comandă numerică*; *sexi-mama*, *sexy-impresara*; *trans*, *transgen*, *transgender*; *vedetă-autor*, *avocat* ~.

3 elemente alcătuitoare: *consultant pe probleme de ecologie*, ~ă în domeniul managementului riscului; *editor video documentar*, ~ video interviuri; *specialist în securitate cibernetică*, ~ în tehnici de supraviețuire.

4 elemente alcătuitoare: *consultantă în domeniul managementului riscului*, *coordonator al campaniei de vaccinare anti-COVID*; *director al Departamentului de Sănătate publică*.

15 elemente alcătuitoare; acestea sunt, am impresia, cele mai puțin „lămuritoare” sintagme, dar menite a atesta o anumită înaltă competență; încep cu termenul *expert*, pe care l-am întâlnit în timpul pandemiei de nu mai puțin de 15 ori: *expert în antrenarea câinilor*, ~ în arte marțiale, ~ și cercetător științific, ~ în criminalitate informatică, ~ în educație, ~ în intervenții și maestru în artele marțiale, ~ în justiție militară, ~ în legile lustrației, ~ în muniție, ~ în sănătate publică, ~ în securitate, ~ la serviciul relații publice și comunicare, ~ (la) *Societatea Academică Română*, ~ de top mondial în încălzirea globală.

Astăzi aproape că se pune semnul egalității între *expert* și *specialist*, *expert* fiind folosit uneori abuziv, ca un fel de sinonim al lui *specialist*; cine și cu ce argumente „certifică”, având la îndemână ambii termeni, care este „superior” celuilalt?

Iată părerea unei persoane calificate precum Nicolae Manolescu în ceea ce privește „experții” în învățământ: „Nu adevărații dascăli fac legea [la școală] ci «experții», cum se autointitulează mai nou stricătorii de programe și de limbă, de literatură și de istorie” (R. lit. 16 X 2020, p. 3); și cu acest exemplu se ajunge la

E. CRITERIUL SINONIMIILOR

Un scurt paragraf merită a fi consacrat sinonimiilor remarcate printre termenii sau sintagmele de mai sus: unele sunt noi, de exemplu *lăcuitor de sicrie* – *vopsitor de sicrie*; *frizer de oi* – *frizer de mioare*. Sinonime din categoria relativ rară a sinonimiilor perfecte precum cele de mai sus sunt și două forme ce exprimă aceeași noțiune: *diasporean*, *diasporez*, sau chiar trei sub formă de sintagme: *vaccin actualizat*, *vaccin specific*, *ser actualizat* (toate trei variantele provin din același articol din A. din 12 VII 2022, p. 8).

CÂTEVA SUCCINTE CONCLUZII

Credem că putem să atragem atenția asupra unei concluzii mai puțin remarcate: între termeni amintiți mai sus, potrivit criteriului *c a n t i t a t i v*, pe unii – douăzeci la număr – deci, proporțional cu totalitatea termenilor discutați în această lucrare, destul de mulți! – i-am întâlnit în presă de câte două ori, ceea ce este un prim semn că au început să *c i r c u l e* în limba română, deci să fie, cel puțin în unele medii, realmente cunoscuți. Așa s-a întâmplat cu câțiva termeni independenți și, mai ales, cu ceva mai multe sintagme precum: *agent operativ, analist financiar, candidat-femeie, chirurgie toracică, coordonatoare de evenimente, director de imagine, eugenist, expert în educație, expert în securitate (europeană), impresară, psiholog criminalist, magizoolog, Omicron BA.5, subscriber, rezist, transgender, unicorn, variola maimuței, virolog, wrestling*. Conform criteriilor enunțate încă din prima ediție a DCR-ului, din 1982, termenii citați aici pot intra deja printre lemele „cu drept de cetate” în ediția a IV-a din anul 2023! Această sugestie poate fi extinsă și asupra DEX-ului, mai ales că numitorul comun al majorității denumirilor discutate mai sus este că nu figurează în DEX sau, atunci când sunt înregistrate, apar cu alte semnificații. Redactorii noii ediții a DEX-ului ar putea să ia în considerație cel puțin termenii și sintagmele înregistrate cu mai mult de o ocurență. Pare a fi aceasta o urmare firească și o propunere concretă de îmbogățire a DEX-ului cu termeni realmente vehiculați în limba română de astăzi.

Iată și un caz mai rar, dar semnificativ: în citatul „*Virologul* american de origine română, Costel Atanasiu [este] cercetător la Institutul de Virologie *The Wistar Institute*, în Philadelphia” WP 15 VII 2022, p. 4, apare termenul nou pentru noi, *virolog*, neînregistrat nici în DEX (evident că nu i se poate reproșa unui dicționar datat 2016 că nu a înregistrat un termen atestat în 2022 – cu rezerva că în unele lucrări de specialitate medicală se poate să fi fost deja consemnat) ca lemnă independentă, nici în PR din anul 2005; acolo însă, la termenul *virologiste* (consemnat în limba franceză din 1970) la sfârșit se adaugă „on dit aussi *virologue*”, ceea ce înseamnă că este o „variantă” mai recentă a lui *virologist*. În textul de față se remarcă însă preferința limbii române pentru forma mai scurtă *virolog* în raport cu cele două sinonime perfecte ale sale, *virusolog* și *virologist*, tendință care se încadrează în legea cu caracter mai general a brevilocvenței, în special în limbajul științific. În limba română, tendința către brevilocvență poate fi ilustrată și prin exemplul acesta, chiar dacă, așa cum se spune: „cu o singură floare nu se face primăvară”. Și, totuși, orice primă floare ne introduce, an de an, în primăvară!

Ne întrebăm, în fine: oare alte maladii suferite de omenire în trecut au avut consecințe exprimate lingvistic și în alte domenii decât cel propriu, medical? Chiar dacă se va fi întâmplat, cu siguranță nu s-a întâmplat în proporțiile de astăzi! Considerăm că la ceea ce asistăm acum, într-un timp atât de limitat, este de domeniul *unicității*, mai ales că ceea ce, în mic, am constatat în țara și în limba noastră s-a petrecut și în alte zone ale globului pământesc.

În final, nu putem trece cu vederea funcția lingvistică a substantivului *robot*, care începe să aibă rol de prefixoid în, de exemplu, *robocop*, *robotaxi* sau *robovie*, ca și de sufixoid, în *chatbot*. Se poate, deci, afirma că termenul *robot* este astăzi dublu productiv!

BIBLIOGRAFIE, SURSE

- A. – *Adevărul*, ziar, înainte și după 1990, București.
 Călărașu, Cristina, *Dicționar de terminologie a profesiilor actuale* (DTPF), București, 2004.
 Căpălescu, Dina, *Pentru studierea vocabularului meseriilor* (SVM), în LR, VII, 1, 1959.
 Chivu, Gheorghe, Alexandra Roman Moraru, Emanuela Buză, *Dicționarul împrumuturilor latino-romanice în limba română veche (1421–1760)*, București, 1992.
 Ciolan, Alexandru, *Măcar un minicorn...*, articol din seria *Misterele cuvintelor*, accesibil pe platforma dexonline.ro, la secțiunea articole lingvistice (<https://dexonline.ro/articole/>)
 Dimitrescu, Florica, *Dicționar de cuvinte recente* (DCR), București, ed. I, 1982, ed. a doua, 1997, ed. a treia, în colaborare cu Alexandru Ciolan și Coman Lupu, 2013.
 Dimitrescu, Florica, *Despre denumirile multiple de profesiuni în limba română actuală (2013–2020)*, în *Aspecte din istoria lexicului limbii române*, București, 2018.
 Dimitrescu, Florica, *Din lexicul „câmpului muncii” în perioada pandemiei*, în SCL, nr. 1, LXXIII, 2022.
 Dimitrescu, Florica, *Din nou despre denumirile profesionale recente*, în SCL, 2, 2018.
 Dimitrescu, Florica, *Din nomenclatorul profesional feminin românesc actual (martie 2017–martie 2018)*, în *Omagiu lingviștilor români nonagenari*, București, 2020.
 Dimitrescu, Florica, *Denumirile vechi și noi ale unui microsistem profesional – măcelar*, în *Lexicul*, 2014.
 Dimitrescu, Florica, *Nume de ocupații masculine și feminine în Palia de la Orăștie*, în *Omagiu lingviștilor români nonagenari*, București, 2020.
 Dimitrescu, Florica, *Nume de ocupații masculine și feminine în Tetraevanghelul lui Coresi*, București (sub tipar).
 Dimitrescu, Florica, *Omagiu lingviștilor români nonagenari*, București, 2020.
 Dimitrescu, Florica, *Terminologia – Florica Dimitrescu, Din terminologia maladiei COVID-19 și a „anturajului” său*, București, 2022.
 R. lit. – *România literară*, revistă, înainte și după 1990, București.

ASPECTS DU LEXIQUE ACTUEL DES « OCCUPATIONS PROFESSIONNELLES »

(Résumé)

Cet article constitue la continuation d’une série d’articles consacrés à la dénomination des diverses occupations dans l’histoire de la langue roumaine. L’article présent est dédié aux nouvelles dénominations des occupations en roumain.

À la différence des autres dénominations d’autrefois, on remarque que dans l’actualité celles-ci préfèrent la forme de syntagmes à la forme des mots indépendants. Cela s’explique par la possibilité des syntagmes de rendre mieux les différences et les spécialisations des occupations récentes.

Cuvinte-cheie: cuvânt independent, sintagmă, nume de ocupații vechi, nume de ocupații actuale, elemente coagulante.

Mots-clés: mot indépendant, syntagme, noms des occupations anciennes, noms des occupations actuelles, éléments coagulants.

*Facultatea de Litere,
 Universitatea din București
 Str. Edgar Quinet, nr. 5–7
 inst@lingv.ro*

Adina Dragomirescu

UN EXPERIMENT DE MORFOLOGIE VERBALĂ ÎN DIDASCALIILE DIN TEATRUL LUI VASILE ALECSANDRI

1. INTRODUCERE

Dacă limba poeziilor lui Vasile Alecsandri a beneficiat de oarecare atenție din partea cercetătorilor limbii române literare (Haneș 1904/1927, Vianu 1954, Ivănescu 1955 [1989], 1968 [1989], 1972 [1989], Munteanu 1965a, 1965b, Rosetti, Cazacu, Onu 1971, Mancaș 1974), particularitățile lingvistice ale teatrului său rămân încă neglijate. Au fost menționate în treacăt diferențele dintre graiul lui Alecsandri și graiul personajelor sale (Ivănescu 1972 [1989]: 95), însă o analiză lingvistică de detaliu se lasă încă așteptată. În cele ce urmează, voi aduce în discuție o particularitate frapantă a limbii folosite de Vasile Alecsandri în didascaliile din cele trei volume de *Teatru* (v. *Surse*): folosirea pentru verbele de conjugarea I (rar, a IV-a) la persoana a III-a plural a unor forme omonime cu cele de persoana I singular (tipul cunoscut din poezie *fulgii zbor*).

Înainte de a formula o ipoteză explicativă despre frecvența și bogăția acestor forme în limba scriitorului, se cuvin lămurite câteva aspecte. În primul rând, Alecsandri are o operă vastă și variată, întinsă pe parcursul a mai multe decenii, greu de descris unitar din punct de vedere lingvistic. În al doilea rând, acesta a scris într-o perioadă în care normele limbii române literare nu erau încă fixate, iar scriitorii se luptau să impună anumite particularități muntenești sau moldovenești ca normă supradialectală. Alecsandri, al cărui limbaj poetic a fost adesea analizat ca fiind popular ori regional, nu pare direct interesat să adere la regulile care tindeau să se impună la București, însă, așa cum a arătat Munteanu (1965a), remanierea edițiilor volumelor de poezie publicate în timpul vieții arată o clară preferință a lui Alecsandri către eliminarea trăsăturilor (mai ales morfologice) regionale și arhaice. În al treilea rând, deși nu are opinii lingvistice explicite, Alecsandri este un scriitor cu un interesant simț lingvistic. Doar Ivănescu (1972 [1989]: 98) observă, fără a intra în detalii, faptul că poetul folosește adesea forme artificiale, fonetice sau morfologice.

Ipoteza pe care o susțin aici este aceea că, pe lângă alte jocuri lingvistice, cum ar fi exploatarea diferențelor dialectale dintre Muntenia și Moldova în piesa *Cinel-cinel*, Alecsandri a pus la cale în mod conștient acest experiment: crearea, mai ales la conjugarea I (*eu zbor = ei zbor*), a unor forme analogice, cu omonimia

I singular = 3 plural, omonimii existente la conjugările a II-a (*eu văd = ei văd*) și a III-a (*eu trec = ei trec*).

2. CE SPUNE BIBLIOGRAFIA

Cercetătorii care au observat și au analizat fenomenul de care ne ocupăm aici au avut față de acesta două atitudini distincte: fie l-au considerat o greșeală de limbă, fie l-au semnalat ca fiind specific anumitor poeți.

În prima categorie, intră I. Iordan, T. Vianu și Gh. Ivănescu. Iordan (1943: 135) notează:

Mă opresc numai asupra cazurilor de felul lui (*păsările*) *cânt*, (*oile*) *cobor* etc., pe care le întâlnim de atâtea ori la poeții sec. XIX (în special la Gr. Alexandrescu, Bolintineanu și Alecsandri, ca să-i pomenesc pe cei mai însemnați), unde se explică, aproape totdeauna, prin necesități ritmice, și mult mai des la contemporani de-ai noștri (poeți ori simpli... muritori), care, chiar când scriu în versuri, nu au dreptul să invoace prozodia.

și consideră fenomenul un *hiperurbanism morfologic*, determinat de teama unei greșeli de acord: omonimia 1=6 de la conjugarea a II-a și a III-a se aplică și la conjugarea I și IV-a (tipul *coborî*).

Vianu (1954: 55) integrează fenomenul în categoria unor greșeli gramaticale, destul de frecvente în scrierile secolului al XIX-lea, greșeală deseori întâmpinată până pe la 1870 la scriitorii precum: Mumuleanu, Bolintineanu, Gr. Alexandrescu etc. Vianu (1954: 56) menționează că această „greșeală” apare „chiar și la scriitorii moldoveni, unde astfel de greșeli sunt mai rare”, de pildă la C. Stamati.

Și Ivănescu (1955 [1989]: 112–113) consideră că fenomenul este specific Munteniei și preia de la I. Iordan ideea conform căreia suntem în fața unui hiperurbanism morfologic:

De la Iancu Văcărescu începând, se observă apariția în limba literară, în special în aceea a poeziei, dar și în aceea a prozei, a unor forme ca *ei se joc*, *ei zbor* etc., pentru normalele *ei se joacă*, *ei zboară* etc. [...] Ele se găsesc aproape numai în Muntenia. Totuși apar câteodată și în limba scriitorilor din alte provincii. Astfel, la Alecsandri, *Iorgu de la Sadagura*, Iași, 1844, p. 82, găsim *ei joc*. Vom întâlni forme de acest fel și în poeziile acestui scriitor. În presa din Muntenia, ele s-au menținut până la Primul Război Mondial, cum rezultă din materialele înregistrate de I. Iordan [...]. Un asemenea fapt morfologic se poate explica prin graiul popular din Banat și Oltenia. Cum a arătat același cercetător în *Limba română actuală*, p. 137–138, avem a face desigur cu niște creații culte, analogice, rezultate prin reacțiune la situația din dialectul popular muntean. Se știe că acolo există o identitate morfologică între formele verbale de pers. a III-a sg. și cele de pers. a III-a pl., considerată greșit de obicei, pentru formele de plural, ca un fenomen sintactic de dezacord: *el cântă*,

ei cântă; el vede, ei vede; el aude, ei aude. Reacțiunea este provocată de forme ale conjugărilor a II-a, a III-a și a IV-a din limba literară: formele de plural sună în limba literară fără *-e* la singular. S-a crezut deci în Muntenia că și formele de plural de la conjugarea I trebuie să se termine în consonanta de la sfârșitul temei verbale. Dacă această explicație este justă, – și noi nu vedem posibilă alta –, atunci trebuie să considerăm, împreună cu acad. I. Iordan, formele în discuție ca rezultatul unui hiperurbanism morfologic.

Alți autori, ocupându-se de poezia perioadei în general sau de poezia lui Alecsandri în special, constată existența fenomenului, punându-l uneori pe seama necesităților prozodice sau explicându-l prin tendința de unificare ori prin analogie. Haneș (1927: 169), scriind despre Alecsandri, observă că persoana a III-a plural a indicativului prezent de la conjugarea I are formele conjugării a III-a: *ei zbor, mă chem, se arunc, se plec.*

Munteanu (1965a) notează:

Numeroase trăsături deosebite față de limba literară actuală prezintă verbul. Identitatea formei de prezent indicativ la persoana a 3-a plural cu aceea a persoanei I singular la verbele de conjugarea I este o caracteristică aproape generală a limbii poetice din prima jumătate a secolului al XIX-lea, întâlnită la Iancu Văcărescu [...], la Heliade și Bolintineanu, iar mai târziu la Eminescu. La Alecsandri ea revine cu insistență: „Toți zmeii din lume / *Se-nclin* l-al meu nume” (O.I 65), „Și norii ca talazuri *arunc* spume de foc” (O. I 193), „Fulgii *zbor*, plutesc în aer ca un roi de fluturi albi” (O. I 45).

Rosetti, Cazacu, Onu (1971: 524) arată că în limba lui Iancu Văcărescu apar verbe de conjugarea I la persoana a III-a plural a indicativului prezent cu terminație zero, ca la persoana I sg: *Mieii pasc, alerg, se joc*, considerând fenomenul ca o particularitate a limbii vechi, exploatată de poet din necesități prozodice.

Și Mancaș (1974: 44) explică formele acestea tot prin necesități metrice:

Încă din perioada de tranziție, în poezia Văcăreștilor, au fost frecvente în limba literară formele analogice, fără desinența *-ă* la persoana a VI-a, ale verbelor de conjugarea I și a IV-a (analogia se produce cu conjugările a II-a și a III-a, unde persoanele I și a VI-a ale indicativului prezent sunt identice: *eu văd = ei văd, eu merg = ei merg*; de aici *eu cobor = ei cobor* și *eu alerg = ei alerg* în loc de *aleargă și coboară*): *stâlpii sprijin, ei se cobor, demonii s-adun* (Al); *dialectele... să rădic la grad de limbe, popoarele plec capul* (Rus); *îngeri ce cânt și ador, ochii-ți arăt, slugele alerg, cu oase se înec* (Alex),

menționând prezența lor și la Eminescu (Mancaș 1974: 163): *sugrum, fulger, se frământ, se scutur.*

Dimtrescu (coord.) (1978: 301) pune fenomenul pe seama tendinței de unificare morfologică:

Tendința de unificare explică și faptul că, la unii poeți din secolul trecut (Iancu Văcărescu, Gr. Alexandrescu, V. Alecsandri, M. Eminescu etc.), în locul formelor în *-ă*, apar și la conj. I forme refăcute după modelul celorlalte conjugări: (*ei*) *alerg*, (*ei*) *se joc*.

Pană Dindelegan (1987: 93–94) înregistrează fenomenul și după 1880:

Fenomenul invers al extinderii omonimiei 1 sg. = 3 pl., implicând modificarea caracteristicilor subclasei (a) (ex.: [*eu*, *ei*] *cobor*) și ale conjugării I (ex.: [*eu*, *ei*] *zbor*), apare accidental după 1880. După o perioadă de utilizare frecventă la poeții secolului al XIX-lea (Alexandrescu, Bolintineanu, Alecsandri) „unde se explică, aproape totdeauna, prin necesități ritmice, acest tip de flexiune și-a restrâns utilizarea, rarele lui apariții fiind explicate ca fapte de „hiperurbanism morfologic”.

În SILR (2012: 197), fenomenul primește mai multe explicații: apare fie ca reacție la limba vorbită în Muntenia, fie ca efect al recomandării lui Heliade-Rădulescu de a elimina omonimia muntenească persoana a III-a singular = persoana a III-a plural, fie din necesități prozodice. Se constată că fenomenul apare:

atât în texte muntenești: „stofele în toată Evropa le *port* comedienii” (Golescu), „Acestea sunt acelea ce *arăt* o stăpânire au avere” (Heliade Rădulescu), „Copacii plini de jale pierd frunza, se *usuc*” (Alexandrescu), „Miei pasc, *alerg*, *se joc*” (I. Văcărescu), „Lăcrimioarele *alin*”, „Sufletelor ce *suspin*”, „Domnul și boierii între ei *se cert*” (Bolintineanu), „pe margini *se joc* hori de amoruri” (Bolintineanu), cât și în texte moldovenești: „Fulgii *zbor*, plutesc în aer” (Alecsandri), „Astfel notele murinde (...) / *Sbor* sub mâna-ți tremurânde”, „Dar *se scutur* multe moarte” (Eminescu).

Așadar, în bibliografia prezentată, omonimia *eu zbor* = *ei zbor* este considerată fie o greșeală de limbă, specifică mai ales Munteniei, fie un fenomen lingvistic specific poeziei, explicabil prin analogie/unificare sau prin necesități prozodice.

3. CE SPUN GRAMATICILE EPOCHII

În gramaticile din epocă, fenomenul nu pare a fi de un mare interes, nefiind înregistrat nici de Costinescu (1979) între fenomenele morfologice recurente.

Eustatievici Brașoveanul (1757: 51^r) înregistrează accidental ambele forme (*ne ajutam*, *vă ajutaț*, *să ajut* sau *-tă*), însă, în alte locuri din textul gramaticii. sunt exemplificate, în general, formele cu *-ă* (59^r–63^v).

Heliade-Rădulescu (1828) nu comentează explicit situația, însă înregistrează doar formele fără omonimie: *cântă* (52), *se-îmvață* (63).

Gramaticile mai târzii înregistrează uneori fenomenul. Tiktin ([1893–1895]: 104) consideră că formele *ei vâr*, *dobor* sunt incorecte, deși apar uneori și sunt folosite chiar în balada *Miorița*. Scriban (1925:125) arată însă că aceste forme nu se găsesc în realitate.

4. DATELE DIN TEATRUL LUI ALECSANDRI

Urmărind didascaliile din cele trei volume de *Teatru*, am constatat că fenomenul apare cu o frecvență mare, în variație clară cu forme standard, pentru foarte multe verbe de conjugarea I, toate cu prezent tare:

- (1) *a se aduna*: *Valțul contenește și măștile s-adun împregiurul irozilor* (VI, *Iașii în carnaval*, p. 122); *Măștile s-adun împregiur*. (VI, *Iașii în carnaval*, p. 128)
 - (2) *a alerga*: *Toți alerg în dreapta* (V, *Chirița în Iași*, p. 363); *Câțiva țărani alerg după el, alții intră pe scenă* (V, *Chirița în provincie*, p. 431)
 - (3) *a se amesteca*: *Merg amândoi de se amestec în horă*. (VI, *Iașii în carnaval*, p. 135)
 - (4) *a apuca*: *Jandarmii îl apuc și vreu ca să-l puie jos*. (V, *Crai-nou*, p. 213); *Comisarii apuc pe Lipicescu și-l trag afară*. (VI, *Boieri și ciocoi*, p. 395)
 - (5) *a se arăta*: *Cati și Marghicița se arăt*. (VI, *Iașii în carnaval*, p. 112)
 - (6) *a (se) arunca*: *Țăranii se arunc asupra lui Gaitanis* (V, *Nunta țărănească*, p. 341); *Țăranii arunc cușmele în sus* (V, *Chirița în provincie*, p. 440); *Irozii se arunc asupra lui Vadră și-l umflă pe sus*. (VI, *Iașii în carnaval*, p. 120)
 - (7) *a căuta*: *Caut amândoi să dezleşine pe Adela*. (VI, *Ginerele lui Hagi Petcu*, p. 241)
 - (8) *a cânta*: *Scripcarii cânt hora*. (VI, *Iorgu de la Sadagura*, p. 64); *Lăutarii cânt slab cânticul păpușilor și Alecu accompanează*. (VI, *Iașii în carnaval*, p. 129)
 - (9) *a se depărta*: *Alecu și Lunătescu se depărtez de el, mergând spre fundul scenei* (VI, *Iașii în carnaval*, p. 115)
 - (10) *a deznoda*: *Toți își deznod măștile unii la alții*. (VI, *Iașii în carnaval*, p. 134)
 - (11) *a felicita*: *Toți felicit pe Neamuș*. (VI, *Boieri și ciocoi*, p. 324)
 - (12) *a se încerca*: *Câțiva țărani se încerc să deschidă ușa*. (VI, *Iorgu de la Sadagura*, p. 63)
 - (13) *a (se) închina*: *Cavalerii se închin la dame și le duc în salonul din fund* (V, *Agachi Flutur*, p. 654); *Închin paharele cu Naie*. (V, *Millo director*, p. 760); *Creditorii se închin*. (VI, *Creditorii*, p. 87)
 - (14) *a încungiura*: *Comisarii și slujitorii încungiur pe irozi și păpușeri* (VI, *Iașii în carnaval*, p. 132)
- a juca*: *Se prind de mâni și joc „Hora Unirei”* (V, *Păcală și Tândală*, p. 152); *Ei joc împreună cântând* (V, *Scara mâței*, p. 174); *Arătând damele care joc* (V, *Chirița în Iași*, p. 401); *Se prind de mâni, joc în rond în jurul lui Agachi*

- (V, *Agachi Flutur*, p. 634); și **joc** amândoi vis-à-vis cu doi musafiri (V, *Chirița în provincie*, p. 474); *Alecu și Aglaia joc*. (VI, *Creditorii*, p. 81); *Măști multe în diverse costume joc polca în fund*. (VI, *Iașii în carnaval*, p. 121); *Măștile joc în fund*. (VI, *Iașii în carnaval*, p. 122); *Maiorul, Contesa, Polidor, Ischiuzarliu, Duducescu și Rufinescu joc stosul* (VI, *Zgârcitul risipitor*, p. 583)
- (15) *a lăsa*: *Zamfira și Pâlcu îl las de mână și se întorc spre Franț* (V, *Peatra din casă*, 318); *Toți las pe Millo și s-apropie de Naie*. (V, *Millo director*, p. 757)
- (16) *a lega*: *Comisarii leg cot la cot pe Vadră și Lunătescu*. (VI, *Iașii în carnaval*, p. 132)
- (17) *a pleca*: *Radu și Ștefan plec spre ușă*. (VI, *Ginerele lui Hagi Petcu*, p. 250)
- (18) *a se primbla*: *Lunătescu, Săbiuță (se primbl turburați)* (VI, *Iașii în carnaval*, p. 124)
- (19) *a purta*: *Sătenii ce port pocloane se înaintază pe rând și le închină Anicăi*. (V, *Scara mâței*, p. 165); *Toți port nasuri minciunoase*. (VI, *Iașii în carnaval*, p. 119)
- (20) *a ridica*: *Păpușerii ridic ciomegele*. (VI, *Iașii în carnaval*, p. 119); *Păpușarii ridic iute cușca și se retrag în fund*. (VI, *Iașii în carnaval*, p. 131); *Plăieșii ridic bolovanii și-i aruncă peste ziduri* (VI, *Cetatea Neamțului*, p. 425)
- (21) *a se scula*: *Se scol amândoi cu paharele în mâni și vin în fața publicului*. (VI, *Creditorii*, p. 90); *Termină iute partida și se scol de la masă* (VI, *Boieri și ciocoi*, p. 361)
- (22) *a (se) strica*: *Creditorii stric ușile, întră furioși și se răped asupra lui Jăvrescu* (VI, *Creditorii*, p. 83); *Safta voiește să iasă prin fund, dar să lovește în ușă cu Alecu, și paharele se stric*. (VI, *Iașii în carnaval*, p. 96)
- (23) *a striga*: *Irozii (strig): Irozi! Irozi! Steua!* (VI, *Iașii în carnaval*, p. 119)
- (24) *a subsemna*: *Boierii subsemn*. (VI, *Boieri și ciocoi*, p. 332, 337)
- (25) *a suna*: *Trâmbițașul și doboșerul sun din instrumentele lor* (VI, *Iorgu de la Sadagura*, p. 59)
- (26) *a țipa*: *Lăutarii țip cât le ține gura*. (VI, *Iașii în carnaval*, p. 112)

Dintre verbele de conjugarea a IV-a, omonimia este atestată numai pentru un verb:

- (27) *a (se) coborî*: *Bujor și jandarmii se cobor în scenă întovărășiți de fete și de flăcăi* (V, *Crai-nou*, p. 199); *Toți plăieșii, afară de străjer, se cobor și vin lângă Șoiman*. (VI, *Cetatea Neamțului*, p. 418).

În limba personajelor, fenomenul este accidental (28). De asemenea, apare accidental în versurile incluse în piese (29).

- (28) a. *Niciun suflet mai mult. Dacă-ți place... dacă nu, alții mă rog* (V, *Peatra din casă*, 308)
 b. *Ce-ar zice moșul meu când ar afla că mi-am schimbat porecla familiei și că mă **alung** datornicii pe uliți?...* (VI, *Iorgu de la Sadagura*, 37)
 (29) *Și caii poștei **alerg** la pas* (V, *Chirița în Iași*, p. 353).

Așadar, datele arată că Alecsandri folosește adesea în didascalii, pentru verbele de conjugarea I cu prezent slab, forma de persoana a III-a plural omonimă cu persoana I singular. Dintre verbele de conjugarea a IV-a, fenomenul apare numai pentru *a coborî*.

5. EXPLICAȚII ȘI CONCLUZII

Analiza fenomenului omonimiei persoana a III-a plural = persoana I singular în teatrul lui Vasile Alecsandri conduce către câteva concluzii:

(i) Alecsandri folosește frecvent și conștient acest tipar în didascalii și doar accidental în limba personajelor sau în versurile incluse în piesele de teatru.

(ii) Fenomenul nu se poate explica prin necesități prozodice, din moment ce este atât de frecvent în didascalii.

(iii) Fenomenul nu poate fi considerat muntenească, din moment ce un scriitor cu un grai atât de pronunțat regional (cel puțin în prima perioadă) îl folosește atât de des.

(iv) Fenomenul nu poate fi considerat o reacție la „supărătoarea” omonimie muntenească persoana a III-a singular = persoana a III-a plural, din moment ce Alecsandri însuși folosește forme de singular în loc de plural, mai ales când subiectul e postverbal:

- (30) a. *Soldații îi **dă** un pahar cu vin* (VI, *Cetatea Neamțului*, p. 435)
 b. *se **aude** în apropiere chiote și pocnete* (V, *Surugiul*, 71)
 c. *Se **aude** în munți glasuri multe de oameni* (V, *Crai-nou*, 209)
 d. *Se **aude** afară un glas de surugiu și pocnete de bici* (V, *Hartă răzășul*, 235)
 e. *Se **aude** în fund lăutarii* (V, *Chirița în Iași*, p. 398)
 f. *și-i **cade** șapca și ochelarii* (V, *Arvinte și Pepelea*, 711).

Așadar, consider că ne aflăm în fața unui experiment lingvistic conștient al scriitorului, care a încercat să creeze forme analogice pentru verbe ale conjugării I cu prezent tare, deoarece frecvența acestor forme este extrem de mare, ca și inventarul verbelor folosite în această paradigmă. În plus, formele sunt folosite doar în piesele publicate de Alecsandri în timpul vieții (volumele V și VI din *Opere*), nu și cele păstrate în manuscrise (volumul VII din *Opere*), ceea ce poate

sugera că aceste forme nu erau naturale, „inventarea” acestora având loc în procesul de revizie a textelor.

SURSE

- Alecsandri, V., *Opere, V, Teatru*, text ales și stabilit, note și variante de Georgeta Rădulescu-Dulgheru, București, Editura Minerva, 1977.
 Alecsandri, V., *Opere, VI, Teatru*, text ales și stabilit, note și variante de Georgeta Rădulescu-Dulgheru, București, Editura Minerva, 1979.
 Alecsandri, V., *Opere, VII, Teatru*, text ales și stabilit, note și comentarii de Georgeta Rădulescu-Dulgheru, indice și glosar de Gh. Chivu, București, Editura Minerva, 1981.

BIBLIOGRAFIE

- Costinescu 1979 = Mariana Costinescu, *Normele limbii literare în gramaticile românești*, București, Editura Didactică și Pedagogică.
 Dimitrescu (coord.) 1978 = Florica Dimitrescu (coord.), *Istoria limbii române. Fonetică, morfosintaxă, lexic*, București, Editura Didactică și Pedagogică.
 Eustatievici Brașoveanul 1757 = Dimitrie Eustatievici Brașoveanu, *Gramatica rumânească*, ediție, studiu introductiv și glosar de N. A. Ursu, București, Editura Științifică, 1969.
 Haneș 1904/1927 = Petre V. Haneș, *Dezvoltarea limbii literare române în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, București; ediția a doua: 1927.
 Heliade-Rădulescu 1828 = Ion Heliade-Rădulescu, *Gramatică românească*, ediție și studiu de Valeria Guțu Romalo, București, Editura Eminescu, 1980.
 Iordan 1943 = Iorgu Iordan, *Limba română actuală. O gramatică a „greșelilor”*, Iași, Institutul de Arte Grafice „Alexandru A. Țerek, Mîrzescu”.
 Ivănescu 1968 [1989] = Gh. Ivănescu, *Câteva observații asupra morfologiei și sintaxei limbii lui Alecsandri*, în Ivănescu 1989, p. 102–103.
 Ivănescu 1955 [1989] = Gh. Ivănescu, *Îndrumări în cercetarea limbii literare românești din secolul al XIX-lea*, în Ivănescu 1989, p. 104–121.
 Ivănescu 1972 [1989] = Gh. Ivănescu, *Limba lui Vasile Alecsandri*, în Ivănescu 1989, p. 94–101.
 Ivănescu 1989 = Gh. Ivănescu, *Studii de istoria limbii române literare*, Iași, Junimea.
 Mancaș 1974 = Mihaela Mancaș, *Istoria limbii române literare. Perioada modernă (secolul al XIX-lea)*, București, T.U.B.
 Munteanu 1965a = Ștefan Munteanu, *Limba literară în opera poetică a lui Vasile Alecsandri, I*, în *Orizont*, 10, p. 3–13.
 Munteanu 1965b = Ștefan Munteanu, *Limba literară în opera poetică a lui Vasile Alecsandri, II*, în *Orizont*, 11, p. 67–71.
 Pană Dindelegan 1987 = Gabriela Pană Dindelegan, *Aspecte ale dinamicii sistemului morfologic verbal (perioada de după 1880)*, București, T.U.B.
 Rosetti, Cazacu, Onu 1971 = Al. Rosetti, Boris Cazacu, Liviu Onu, *Istoria limbii române literare*, vol. I, *De la origini până la începutul secolului al XIX-lea*, ediția a II-a, revăzută și adăugită, București, Minerva.
 Scriban 1925 = August Scriban, *Gramatica limbii românești (morfologia) pentru folosința tuturor*, Iași, Institutul de Arte Grafice „Viața Românească” S.A.
 SILR 2012 = Gh. Chivu, Gabriela Pană Dindelegan, Adina Dragomirescu, Isabela Nedelcu, Irina Nicula (ed.), 2012, *Studii de istorie a limbii române*.

- Morfosintaxa limbii literare în secolele al XIX-lea și al XX-lea*, București, Editura Academiei Române.
- Tiktin [1893–1895] = H. Tiktin, *Gramatica română*, I, *Etimologia*, Iași, Editura Șaraga, 1893; II, *Sintaxa*, ediția a II-a, București, Tipografia Nouă, Grigore Panaitescu, 1895; ediția a III-a revăzută de I.-A. Candrea, București, Editura Tempo, 1945.
- Vianu 1954 = Tudor Vianu, *Din problemele limbii literare române a secolului al XIX-lea*, în *Limba română*, III, 4, p. 45–58.

A VERB MORPHOLOGY EXPERIMENT IN THE DIDASCALIA FROM VASILE ALECSANDRI'S THEATRE

(Abstract)

This paper focuses on a pattern largely attested in Vasile Alecsandri's theatre, the syncretism found in the present indicative between the 3rd person plural and the 1st person singular, for certain verbs belonging to the first conjugation class (*eu zbor = ei zbor* 'I am flying = they are flying'). Reviewing the previous accounts of this phenomenon, this article proves that, in Vasile Alecsandri's theatre, is not merely a language error, a regional (Wallachian) phenomenon or a phenomenon only used in poetry, for metrical reasons, but a real morphological experiment.

Cuvinte-cheie: morfologie verbală, omonimia 3pl=1sg, experiment lingvistic.

Keywords: verb morphology, syncretism, linguistic experiment.

*Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
București, Calea 13 Septembrie, nr. 13
Facultatea de Litere,
Universitatea din București
Str. Edgar Quinet, nr. 5–7
adina.dragomirescu@unibuc.ro*

Alexandru Gafton

FILOLOGIA ȘI LITERELE

„Das ultimative Ziel der Existenz ist
der Aufbau einer Persönlichkeit”

Friedrich August Wolf

Soluții și alternative. Ori de câte ori apare posibilitatea unor alegeri se constituie un grup care părăsește calea sau soluția optimă existentă și susține alternativa. În cazul în care există temeuri organice pentru o astfel de reorientare este posibil ca soluția optimă să se afle în pragul unei noi etape evolutive și, concomitent, alternativa să dețină capacitatea de a contribui la ameliorarea sistemului. În cazul în care întreaga mișcare se petrece chiar dacă nici realitatea, nici starea soluției în raport cu cea a realității pe care o exprimă nu solicită vreun fel de schimbare, și chiar dacă alternativa este lipsită de temeuri reale, este foarte probabil ca acel grup să fi făcut niște calcule greșite, ori să încerce a promova mize sau interese lipsite de vreo relație cu nevoile realității. În primul caz, lucrurile se petrec astfel, deoarece – întocmai precum în cazul organismului biologic – o anumită secvență a dezvoltării organismului social îi impune acestuia să nu ignore posibilitățile ce i-ar putea crește șansele de a-și spori eficiența organizațional-funcțională și mai ales de a evolua. Al doilea caz este nefiresc și aberant, însă, deoarece apariția unei alternative care doar ar tulbura buna funcționare a sistemului – întrucât acesta nu resimte o astfel de nevoie – o arată a fi falsă deoarece nu sporește eficiența și nu contribuie la evoluție. Mai mult, ea chiar acționează pur egoist, în direcția eliminării oricărei soluții existente sau viitoare, în răspărul dezvoltării și al evoluției, prin urmare amplifică în mod artificial entropia. Rostul firesc al alternativei este de a exersa soluția spre a-i spori caracterul optim și – dacă s-ar arăta că soluția a devenit caducă, sau că a fost falsă, constituind o eroare perpetuată – de a contribui la apariția altei soluții. În stare normală, nici soluția și nici alternativa nu tind să se extermină reciproc, relația lor fiind colaborativ-concurențială. În stare normală, alternativa nu este calificată să devină soluție, ea contribuind, mai degrabă, la apariția unei noi soluții.

Realitate – gândire – limbă. Cu toate că, printre altele, dinamica realității solicită destul de imperios amplificarea, aprofundarea, nuanțarea și rafinarea conceptelor care o exprimă, limba – organism relativ autonom și formă arbitrar legată de conținuturile purtate – nu urmează îndeaproape și cu fidelitate devenirea conceptuală, ea având dificultăți în a se acomoda cu suplețe și promptitudine. Din

această cauză, în mod curent, terminologia – chiar cea științifică – trimite mai puțin sau deloc la stări curente, reale și întocmai, ale lucrurilor și proceselor pe care le vehiculează, mai degrabă reflectând modalități și etape de conceptualizare primare și caduce sau eronate și confuze, în raport cu gândirea, metaforice și impresioniste, sub aspect lingvistic.

Concepute pe baze pur intuitive, utilizând felurite figuri, de la analogii la focalizări reduționiste, uneori încercând a reda esența, iar alteori totul, denumiri care în momentele lor aurale păreau a fi potrivite și capabile să semnifice corect și fidel starea de moment ori o previziune-deziderat ajuns negreșit la a-și vădi incapacitatea de a reda cum se cuvine conținuturile ontologice și ontice pe care le reflectă. Faptul se petrece astfel întrucât, plecând de la cunoscut către necunoscut, procesul cunoașterii este anevoios, iar cel al numirii orgolios.

Chiar dacă mintea intuieste sau știe lămurit că nu înțelege ce este de fapt acel corp de a cărui prezență a aflat indirect și despre care înțelege că deține o forță gravitațională atât de mare încât pune galaxiile în mișcare și absoarbe inexorabil cantități incomensurabile de materie, limba se grăbește să îi asigneze un nume și, neavând nici pe departe destule date, născocoște o sintagmă precum *gaură neagră*. În felul acesta, ea redă printr-o figură o percepție indirectă, vădit stângace și eronată, căci acolo este un corp, nu o lipsă, iar invizibilitatea lui nu îl face să fie negru, cu atât mai mult cu cât lumina îl poate părăsi. Este o soluție de moment pentru a denumi ceva de a cărui existență se știe și despre care se cunosc doar trei patru lucruri, aparent saliente, însă oricum lipsite de relație și de context. De aceea, denumirea poate vehicula simpla existență a celui necunoscut, dar nu are niciun proprietatea de a edifica asupra sa, și nici măcar de a reflecta parțial ce este acea existență.

Dar chiar și după ce mintea înțelege că *etimologie populară* este o sintagmă inexactă și eronată (adesea nefiind vorba despre etimologie și adesea cei culți – chiar lingviști – nefiind niciun ferit de fenomen, iar efectul la care se referă sintagma este unul care ține de însăși funcționarea limbii), sau că *etimologie multiplă* este o sintagmă născocită, cel mult, după observarea în pripă a centrului unui concept mult mai complex și care nu poate fi purtat de o sintagmă atât de inexactă, limba tot nu găsește resursele necesare remedierii situației.

Apoi, pe măsura exersării, dezvoltării și evoluției, un lucru, un proces, o știință trec implicit prin multiple etape lămuritoare, își dezvăluie elementele și articulațiile, modalitățile de funcționare, scot la iveală și chiar dobândesc noi attribute etc. De aceea, pe fondul faptului că funcționarea modalităților firești de existență a cunoașterii și a limbii generează un decalaj secvențial între caracterul alert al celei dintâi și tendințele conservatoare ale celei de-a doua – mai cu seamă în domeniile cunoașterii științifice –, efortul relativ constant de ajustare a conceptelor la realitate și de acomodare a termenilor la concepte face parte din procesul cunoașterii științifice. Petrecut conștient, menționatul efort are rostul

tocmai de a remedia eficient această carență organică, cu sau fără impulsul realității ontice. Acesta este un caz tipic de situație în care soluția se arată a fi perimată, remedierea ei fiind imperioasă. Dacă, însă, un termen denominativ apelează la nesfârșit metaforele primelor încercări de a cunoaște și continuă a trimite către atribute dintru început improprii acelei realități sau doar vădit înguste și (devenite) nesemnificative, atunci el este incompatibil cu rostul său. Acesta este un caz tipic în care, de fapt, soluția respectivă a fost dintotdeauna falsă, o simplă eroare perpetuată.

Premisele. În momentul apariției, în România, al studiului instituționalizat al filologiei, în lumea europeană studiile de lingvistică, cele de critică și istorie literară, precum și alte tipuri de studii cu care se ocupau filologii Antichității și, apoi, continuatorii și amplificatorii care le-au urmat de-a lungul secolelor, erau grupate ca un subdomeniu al filozofiei și apoi al sociologiei. Aflate într-o precară stare de definire, suprapunându-se pe anumite porțiuni și delimitându-se cumva pe altele, respectivele ramuri își desfășurau activitățile în modalități deopotrivă diferențiate și neseperate, mai degrabă în funcție de nevoile și concepțiile cercetătorilor decât în relație cu starea și cerințele realității cercetate, prin raportare la nivelul de dezvoltare al științei. Mai mult, starea concretă a contextului a făcut ca lucrurile să nu-și poată croi o cale largă, proprie unei societăți exersate, cum era Antichitatea în etapa în care a inventat Filologia, ci pe aceea îngustă, *ad-hoc* meșterită și anexată de nevoia rezolvării unei chestiuni stringente.

Destul de fărâmițate sub aspect dialectal, limbile europene moderne încep să se unifice în sânul lor abia ca urmare a apariției și circulației intense a unor texte de mare valoare (opera lui Dante, în Italia, *Biblia*, în majoritatea celorlalte țări europene). Dar pentru ca vehiculul lingvistic al unei comunități naționale și lingvistice să ajungă a fi unitar și același pentru toți (fie instruiți și cultivați, fie doar capabili să asculte și să priceapă un discurs constituit de lectura textelor menționate sau generat de relatarea lor), este nevoie să existe un aspect bine încheșat și să circule cu viteză. Singura cale eficientă și realistă, în măsură să conducă la îndeplinirea celor două condiții și, prin aceasta, a dezideratului enunțat, era aceea a textului scris. Desigur, condițiile erau: a) alfabetizarea; b) înțelegerea celor citite și c) adoptarea și vehicularea întocmai, a instrumentului. Lucrurile stau astfel întrucât textul scris este singurul care deține prin excelență capacitatea de a fixa limba într-o formă stabilă, apoi de a livra constant aceeași imagine a limbii, de a o repeta în mintea fiecăruia, de fiecare dată ca atare, astfel instituindu-se ca model stabil al unei vorbiri fixate în cadre stabile.

O astfel de nevoie de etapă avea în vedere două direcții: unificarea aspectelor literare locale, produse și utilizate de către elite, și propagarea rezultatului în rândul maselor (nu neapărat pentru uz curent, iluminarea referindu-se în principal la un proces prin care masele ajung la un anumit nivel de înțelegere).

De aceea, în respectivul moment, sub imperiul nevoilor concrete, actul de la sine înțeles părea a fi redarea esenței studiilor de filologie, cu ajutorul

unei metonimii sau mai degrabă al unei sinecdoci (căci între termeni există relații deopotrivă oarecare și de contiguitate) care să exprime procesul prin cauza sa materială sau întregul prin partea ce părea momentan esențială, din perspectiva avută în vedere: litera. Toate acestea deși studiile de lingvistică, de critică și istorie literară, de literatură comparată, în limbile clasice și în cele moderne, au obiecte a căror amplitudine și profunzime depășesc cu mult chestiunile legate de constituirea unei norme culte și mai ales de calea urmată de acest proces. Dar activitățile curente, desfășurate de elitele cultivate, trec temporar în plan secund, cu activarea tendinței de a aloca întreaga energie în direcția rezolvării problemei, cu ignorarea echilibrelor sistemului.

În acest context, dat fiind că în spațiul românesc modelul social, cultural, științific, lingvistic, mentalitar etc. preponderent era cel francez, iar presiunile nevoilor nu se rezolvau prin invenții proprii, ci mai degrabă prin operarea de împrumuturi, s-a adoptat soluția de acolo, fără ca ea să fie supusă privirii critice și fără ca ea să pară neobișnuită sau deplasată. Pandantul acestei comodități, însă, îl constituia o povară generatoare de consecințe în cascadă, deoarece soluția era complet eronată în sine – în cultura care o iscase era pseudojustificată prin faptul că se alătura și complinea un set de denumiri, la fel de greșit concepute. Fiind o modalitate convențională, proprie culturii care a născocit-o, denumirea împrumutată aducea cu sine toate tarele, amplificate de faptul că nu se afla în emergența organismului cultural românesc și, în general, a unei concepții terminologice așezate pe baze științifice. Vremelnic, ea putea funcționa ca paliativ deconstructivist, dar nu putea fi o soluție reală, fiind lipsită de trăsăturile inerenței și organicității, în raport cu starea, nevoile și procesele proprii domeniului și, în speță, ale culturii românești.

Litere. În general, studiile din domeniul în discuție se petrec mai cu seamă sub cupola unor supradomenii numite *Umanioare și arte, Științe umaniste și științe sociale*, din cadrul Facultăților de Filozofie (cel mai adesea) sau de Sociologie, care au departamente a căror titulatură are în centru denumirea *Filologie* (adesea, singura).

Franța face excepție, prin existența câtorva Facultăți, numite *des Lettres*. Deși nu este lungă, istoria denumirii e stufoasă. În consecința unor procese lipsite de consistență și contradictorii, ea ajunge să cuprindă în chip de eterogen tot felul de attribute, reflectate de numeroasele uzuri figurate, astfel încât poate trimite către aproape orice (fapt firesc, de altfel, căci literele se folosesc în absolut toate domeniile care întrebunțează alfabetul). În acest chip, alături de sensul fundamental „persoană alfabetizată, care știe citi” (însușirea fundamentală a cuvântului devine tara genetică majoră și imposibil de ignorat, a termenului), *litterat* capătă valori precum „cultivat”, „erudit” și chiar „savant”. În mod inexplicabil din punct de vedere logic – dar pasabil într-o paradigmă a incoerenței –, uzul său este forțat și oarecum axiomatizant limitat la scrierile beletristice (alt cuvânt cu semnificație ciudată, de vreme ce poate trimite către frumusețea caligrafică sau de alt fel, la

proportionalitatea, armonia, eleganța etc., a unui caracter grafic, a unei secvențe de text, a unui fel sau stil de a scrie, a unui gen literar etc., dar, în fapt, fiind vag și incapabil să trimită în mod limpede la ceva anume), dar nu și la cele științifice sau de altă natură.

Literele ar putea fi considerate a fi frumoase dacă sunt privite sub aspectul trăsăturilor care le compun, ca desen, adică. Dar este greu de crezut că autorii sunt interesați de caligrafie și este încă și mai greu de crezut că frumusețea caracterelor grafice este faptul esențial sau măcar important pentru o astfel de activitate. Frumoase pot fi abia cuvintele, enunțurile și apoi textul. Nu despre litere este vorba, ci despre ceea ce se află începând cu cuvântul și dincolo de el. Apoi, o distincție între texte beletristice, care ar fi cele frumoase – datorită formei și conținutului textului, nu datorită caracterelor grafice! –, și texte științifice, juridice, administrative, de cult religios etc. este cel puțin deplasată și oricum neavenită.

Tot astfel artele nu pot căpăta un atribut precum *frumoase*, deși acesta ar putea fi intrinsec uneori. Faptul este posibil, iarăși, dacă, anterior, în rândul artelor au fost trecute și unele meșteșuguri, spre a sublinia că pictura este frumoasă, iar tâmplăria nu.

Dar orice încercare de a accepta sau de a credita astfel de procedee depășește limitele unei gândiri rezonabile și responsabile.

Comentariu. În mod curent, astfel de tulburări denominaționale apar atunci când alegerile se opresc la termeni improprii, vagi și aparent capabili să exprime ceva, de fapt aproape capabili să sugereze prin aproximare. Chiar dacă fiecare poate căpăta aici satisfacția de a găsi tot ceea ce simte că are nevoie sau că vrea, individul nu se edifică prin cuvânt. El poate atinge o stare emoțional-afectivă, însă nu vrea iluminare rațional-intelectivă. Deși reduționist, prin uzul său figurat cuvântul în discuție are potențialul metaforic al unui vas prea încăpător, în care se pot aglomera o puzderie sensuri (unele parțial suprapuse, altele diferențiale), care pe măsura trecerii timpului nu parcurg un proces de selecție, ci se acumulează generând redundanță, anulare reciprocă și confuzie. De aici fiecare continuă să extragă tot ceea ce dorește: „filologie (clasică, modernă)”, „lingvistică”, „critică și istorie literară”, „analiză lingvistică”, „analiză literară”, „hermeneutică”, „traducere și interpretare”, „cultură literară”, „cultură (în general)”, „studii de gen” etc. Iar haosul acesta domnește netulburat, fiecare categorie de utilizatori – nespecialiști care confundă studiul limbii cu cel al literaturii beletristice, literatura comparată cu hermeneutica, istoria și critica literară cu pragmatica, apoi specialiști care încearcă să arate că denumirea se referă doar la una dintre ramurile Filologiei, dar nu și la celelalte, și că Filologia nu este supraordonată nici lingvisticii, nici istoriei și criticii literare, nici literaturii comparate, nici hermeneuticii etc., cu care nu prea are elemente comune, ci se referă doar la filologia clasică, eventual la editarea de texte vechi – socotindu-se a fi cea mai apropiată de denumirea absolut improprie.

Alții doar o tolerează ca pe o etichetă ștersă, considerând că oricum fac știință – dar fără a se preocupa să afle dacă denumirea este firească și proprie, și de a colabora la generarea unei stări adecvate, adică de cercetarea științifică a denumirii domeniului în care face cercetare științifică.

Situația altor domenii nu a necesitat o stratagemă formală, dar probabil că și în cazul în care ar fi nevoie de așa ceva, specialiștii de acolo ar respinge viguros șiruri, precum: *Atomi, Molecule, Celule, Cifre, Boli, diagnostice și tratamente, Tranzacții* etc. (cel puțin atâta vreme cât există *Fizică, Chimie, Biologie, Matematică, Medicină, Științe economice* etc.), cu atât mai mult cu cât, în aceste cazuri, denumirile se referă la esențele acelor domenii, nu la ceva lipsit de semnificație. Oricum, astfel de modalități denominative sunt stângace prin primitivismul lor și obtuze prin reduționismul lor, prin urmare incompatibile cu un calitatea de titulaturi culte ale unui domeniu al cunoașterii și activității umane elaborate.

O astfel de situație reflectă nenumărate tribulații browniene, care nu fac decât să perpetueze și să crească stările de confuzie, prezente încă de la apariție și continuu amplificate apoi. În fapt, denumirea nu poate fi considerată de natură să satisfacă cerințele impuse zonei în care există și funcționează terminologia întrucât, dimpotrivă, rățăcește departe de rigorile în baza cărora funcționează un instrument care deopotrivă are a reda cu acuratețe conținuturi precis delimitate și stabilește cadre identitare ferme pentru respectivele conținuturi.

La vremea sa, *Litere* a putut părea o soluție prin care s-a focalizat interesul asupra unui anumit deziderat, și anume aspectul scris al unei limbi. Adică ea a putut fi tolerată datorită stării concrete a momentului, conjugate cu starea de puținătate a cunoașterii și cu o anumită nevoie resimțită ca imperioasă.

Prin păstrare, însă, denumirea devine pernicioasă întrucât, odată încheiat procesul (la care, de altfel, nici nu a contribuit, nici nu a servit), ea a rămas lipsită de obiect. Chiar și având în vedere caracterul imperios al nevoii unificării limbii și al elaborării unei norme culte, și chiar acceptându-se – vremelnic și în vederea unei posibile canalizări a eforturilor – o astfel de focalizare a studiilor filologice, alături de capacitatea cuvântului *litere* de a purta povara de termen denominativ, ar fi trebuit să fie imposibil de ignorat din mai multe cauze.

Litere stă alături de alte alternative – cu posibilități la fel de acceptabile și cu sugestii la fel de ademenitoare –, servind la fel de bine ca termen de identificare a unui tip particular de studiu, bine contextualizat: *caractere, grafeme, alfabet, citire, scriere*. Oricare dintre termenii șirului este cât se poate de focalizat, întrucât se referă exclusiv la scriere, deci îi scapă nenumărate alte aspecte ce țin de fibrele intime ale filologiei sau de epifenomenele acesteia, dar, totodată, deține potențial de termen figurat, capabil de a emana fel de fel de imagini sugestive.

Literele nu dețin proprietăți care să le ridice în vreun fel deasupra elementelor cu care relaționează cumva. Aflăte în primul punct al scrierii, ele stau pentru

foneme, care sintetizează sunete, care sunt produse de mișcări articulatorii, ca efecte ale funcționării, în chip lingvistic, a organelor articulatorii. Trecând de la vorbire la scriere, literele sunt niște semne lipsite de sens, trasate pe un material. Din ele se constituie cuvintele cu care se produc enunțurile ce alcătuiesc texte. Plecând de la faptul că, la nivel primitiv și în paradigma scrisă, textul de analizat este compus din litere, un astfel de procedeu denominativ reduce la litere nu doar acel text, dar și știința care se ocupă cu studiul acelui text, prin aceasta folosirea cuvântului *litere*, cu referire la „știința studierii (cumva perspectivată) textelor” este în flagrantă incompatibilitate cu menirea unui termen științific.

Totodată, starea primordială și prin excelență existențială a limbii este cea orală, însăși literatura (de orice fel) având bază orală, prin urmare caracterul complex și rafinat al multiplelor tipuri de studii din domeniu nu poate fi nicicum redus la faptul că unele dintre ele au în vedere texte scrise. Pe de altă parte, nu tot ceea ce este scriere intră în sfera limbii și cu atât mai puțin în cea a literaturii beletristice. Iar în întregul hățiș diferențele sunt teribil de greu de făcut mereu, mai cu seamă că, pe alocuri, limitele sunt imposibil de trasat până la capăt.

Apoi, pe măsură ce se exersează în modalități eficiente și ameliorate, studiul și cunoașterea capătă progresiv amplitudine și profunzime, se rafinează și se nuanțează – ceea ce solicită definirea conceptuală tot mai lămurită a diferitelor componente ale domeniului, în contextul în care se observă și înțelege nu doar existența mai multor ramuri delimitabile, în cadrul domeniului, dar mai ales că natura lor este comună cu aceea a trunchiului din care derivă.

În sfârșit, în acest caz nu se poate avea în vedere nici măcar pioasa idee a unei „tradiții”. În chip organic și vital, tradiția presupune constituirea, funcționarea eficientă, și instituirea coerentă și durabilă a unui nucleu (conceptual, comportamental, metodologic etc.) apt să genereze continuu un anumit tip (sau gamă) de produs(e), care în lipsa respectivului nucleu și-ar înceta existența. Adică respectivul nucleu constituie atât sursa fundamental-principială, cât și pe cea material-energetică a actului acelei producții. De aici decurge necesitatea producerii condițiilor care să asigure continuitatea tradiției, întru păstrarea cordonului ombilical dintre nucleul genetic și modalitățile epigenetice de existență concretă a organismului particular. Dacă ulterior atingerii unui scop definit, o strategie ce are în vedere acel obiectiv devine caducă, atunci ea este a fost un instrument, o tehnică, un accident, nu o esență, prin urmare ea nu poate fi parte a unei tradiții autentice, cu atât mai mult dacă acea strategie a fost un corp străin împrumutat. De aceea, nu poate fi aflat vreun temei științific pe a cărui bază acel element să poată fi avut în vedere ca propriu unui domeniu al cunoașterii și activității științifice.

Toate acestea mărturisesc singure și fără echivoc nu doar caracterul inadecvat al denumirii, dar și faptul că este complet nerecomandată pentru a purta o astfel de responsabilitate. De altfel, asemenea denumiri arbitrare și al căror singur temei poate fi unul figurat stau alături de conținutul pe care îl exprimă la fel de nepotrivit

ca oricare altă denumire figurată. Ridicolul păstrării unui astfel de pseudosimbol vine din toate părțile, întrucât tot cel care știe citi și, eventual, scrie, este literat, tot ce-i scris e literatură – deși literele nu sunt decât un morman de semne, abia alfabetul constituind un sistem (dar mai există slove, ideograme etc.) – și aproape orice cuvânt ar putea sugera o figură ce-ar putea fi asignată de aproape orice. Este ceea ce denumirile științifice autentice nu pot face, tocmai această trăsătură conferindu-le o astfel de demnitate.

Deși foarte utilizate în anumite epoci – și până la extenuare în secolul al XIX-lea –, procedeele metonimiei și sinecdocii sunt cel puțin nelalocul loc în științe. Chiar dacă „Minciuna stă cu regele la masă” și „Mii de coifuri lucitoare ies din umbra-ntunecoasă”, astfel de modalități discursive sunt improprii științei, fie și numai întrucât rostul ei fundamental este de a oferi cunoaștere științifică, iar nu de a apela la convenții prin care să sugereze ceva receptorului, în loc de a-l edifica prin cunoștințe limpede prezentate, în urma deslușirii realității. Chiar dacă unele domenii se pot ocupa cu studiul jocurilor, atunci când procedează la respectivele studii nu o pot face în joacă.

Filologie. Începuturile cunoscute ale *Filologiei* se află în Pergam și Alexandria, preocuparea continuându-se și dezvoltându-se de-a lungul întregii istorii a Europei antice, medievale, umaniste, renascentiste, iluministe și moderne. (Fie și numai din acest motiv lipsesc temeiurile pentru care, ulterior, cineva ar fi putut fi îndreptățit să o redenumescă, care și cum ar fi descoperit ceva nou sau ar fi modificat radical ceva existent.)

Fondatorul *Filologiei* moderne este Friedrich August Wolf (1759–1824), cel care o introduce în rândul disciplinelor de studiu. El concepea Filologia ca pe o modalitate de studiere a naturii umane, cu deosebire pe calea istoriei – în cel mai larg sens – și a limbii, pe care le vedea ca întreg organic. Ca urmare a unei analize critice operate pe temeiuri filologice (lingvistice și cultural-istorice) și având la bază această concepție, el a arătat că *Iliada* și *Odiseea* sunt mai degrabă rezultate ale unor eforturi colective decât opere aparținând unui singur autor.

Precum majoritatea științelor – dar și a altor realități, cum este ființa biologică și socială –, așadar, încă de la începuturi *Filologia* are un punct de plecare de o natură, mărime și densitate oarecare, iar pe măsura dezvoltării sale capătă complexitate, amploare, profunzime și devenire. Toate acestea se petrec în concordie, nici realitatea, nici denumirea nedepășind, contrazicând sau reducând limitele celeilalte.

Ca termen, cuvântul datează din Antichitatea greco-latină, când, metaforic, se referea la „iubirea de cuvânt, de discurs, de rațiune, de a reflecta rațional” (întocmai cum *filozofie* se referea la „iubirea de înțelepciune”), adică avea în vedere pasiunea, științific strunită și orientată – către analiza discursului lingvistic și literar, precum și către procesele raționării în această paradigmă analizei complexe de discurs și de text. În cel mai natural chip, din acest generos, dar dens nucleu de sens, de-a lungul secolelor, pe parcursul evoluției cunoașterii și preocupărilor

științifice ale umanității, termenul a cunoscut felurite aprofundări, amplificări și rafinări de conținut, în conformitate cu dezvoltările și rafinările practicii din domeniu, ceea ce va duce la întemeierea mai multor arii și subdomenii strâns conectate între ele. În sens foarte strict, *filologie* (care, prin a doua sa componentă, se alătură termenilor care denumesc științe) se referă la critica textelor și la tehnica edițiilor, activitate aflată deopotrivă la îndemâna lingviștilor și a istoricilor și criticilor literari instruiți și exersați – cu potențialul de a deveni erudiți și savanți. Referindu-se la istoria, cultura, mentalitatea și la limba întregii umanități – privite ca un întreg ce rezultă din devenirea diferitelor comunități – în sens larg *Filologia* se ocupă cu studiul surselor istorice, culturale, artistice și lingvistice, fie scrise, fie orale, pe care le analizează cu instrumentele lingvisticii, criticii textuale, criticii literare și hermeneuticii, pe calea metodelor comparative și din perspectivă evolutivă, și de unde extrage concluzii speciale, secvențiale, perspectivă, ample, profunde și de largă generalitate, care servesc la înțelegerea trăirilor, aspirațiilor, mentalității, acțiunilor, comportamentelor și devenirii ființei biosociale care este omul și la edificarea unei concepții generale despre umanitate, în detaliile ei și în întregul ei.

Perspectiva sincronică nu poate fi neglijată, ea fiind utilă datorită focalizărilor și secvențializărilor pe care doar ea le poate opera în mod optim, însă orice preocupare, fie pentru studiul limbilor, fie pentru cel al literaturii beletristice poate fi completă doar dacă conține și înglobează studiul limbii, respectiv literaturii beletristice orale și scrise, din perspectivă istorică, critică și comparată, cu valorificarea cunoștințelor furnizate de filologie, înțeleasă în sens restrâns. În fapt, domeniul filologiei este atât de vast, de complex și de generos, deopotrivă sub aspectul temelor pe care le poate cerceta și sub cel al conexiunilor pe care le poate dezvolta, încât cercetarea filologică are nevoie de contribuțiile tuturor celor specializați, fie sub aspectul subramurilor ei, fie sub cel al perspectivelor și ipostazelor pe care se operează cercetările.

Comentariu. Filologia s-a constituit și dezvoltat de-a lungul timpului, în consecința exersării unor seturi complexe de cercetări al căror nucleu îl constituie discursul și textul, orale și scrise, examinate pe multiple căi, sub numeroase aspecte și din multiple perspective. Rafinarea domeniului a dus la progrese în al căror siaz s-au dezvoltat, definit și evoluat tipuri de activități care fac parte integrantă din domeniul filologiei: critica de text, studiul limbilor și literaturilor orale și scrise, lingvistica diacronică și comparată, istoria și critica literară, literatura comparată. În felul acesta, *Filologia* furnizează beneficiile unui domeniu de o amplitudine excepțională, care permite variate deschideri și care este capabil să participe la lămurirea anumitor aspecte importante pentru alte domenii. Faptul acesta nu decurge din punerea laolaltă, în mod artificial, a unor teme sau a unor ramuri sau a unor subdomenii. Elementul de comunitate inițială, și anume același trunchi din care au evoluat toate, conținea în sine liantul complex reprezentat de materia

cercetată – discursul și textul – din perspectivă lingvistică și literară, adică filologică. În mod firesc, exercițiul și dezvoltările domeniului și a ramurilor sale au generat felurite diferențieri. Aceste consecințe firești ale funcționării eficiente a cercetării în domeniu au generat creșteri în toate cele trei dimensiuni, manifeste prin amplificări și aprofundări de ordin tematic și metodologic, în ceea ce privește coerența și perspectiva, capacitățile de a se raporta și de a relaționa intern și extern. Aceste consecințe se produc astfel întrucât evoluția este un proces căruia i se supune totul, ea însăși evoluind. Apoi, cu toate că, structural, întregul este constituit din detalii, funcțional el nu este rezultatul simplei însumări a acestora. În sine, analiza lingvistică sau cea literară pot fi operate și utilizate, însă, înțelegerea deplină nu poate veni decât din valorificarea conjugată a celor două mari ramuri ale filologiei, abia la acest nivel căpătând domeniul completitudine. Toate acestea demonstrează că diferențierile nu sunt de natură și în măsură să inducă segregări de domeniu, ci, dimpotrivă, ele rezultă din funcționarea unitară și coerentă a unuia și aceluiași domeniu.

Indiferent de atributele pe care le-a dobândit sau pierdut, mai cu seamă datorită modificărilor de mentalitate și de acțiune ale ființei umane – așa cum se întâmplă în mod firesc cu majoritatea cuvintelor importante, chiar ajunse în ipostaza de termen –, fie că se referea la descifrarea unei scrieri, la examenul critic al unui text, la studiul evolutiv și comparat unor limbi ori al unor literaturi sau al unor texte, apelând sau nu la istoria mentalităților, a culturilor sau la hermeneutică, întocmai precum Matematică, *Filologia* și-a păstrat nucleul dur al sensului primordial, în esență preocupată fiind de evoluția mentală a Umanității, pe care a încercat să o cerceteze prin metode și cu instrumente tot mai acurate, tot mai compatibile cu cerințele cunoașterii științifice. Prin urmare, pe de o parte, Filologia este o modalitate venerabilă de a reflecta și de a cerceta realitatea, de a participa la amplificarea acesteia, dezvoltările pe care le-a cunoscut nefiind de natură să îi modifice esența, care își ține ramurile organic și unitar, în frâiele ei gravitaționale. Pe de altă parte, termenul este capabil să reflecte întocmai realitatea la care se referă, una deosebit de complexă, dar care decurge din dezvoltarea și evoluția unui nucleu bine definit și adecvat redat de termenul care, deopotrivă redă fidel și corect, atât nucleul, cât și dezvoltările evolutive, astfel încât orice găselniță a oricărui moment din istoria orgoliului umanității fiind neavenită.

Cele ce preced ar trebui să arate că nu există niciun temei rațional și științific, obiectiv și concret care să sugereze vreo nevoie de schimbare a denumirii *filologie*, și cu atât mai puțin ceva care să arate că denumire *litere* ar putea fi avută în vedere cu seriozitate. Ea reprezintă acțiunea, tipic romantică, de a martela trecutul și a reinventa totul prin reconsiderarea și redenumirea, forțate, a întregii realități. În cel mai bun caz, însă, ea a putut fi o soluție de serviciu, născocită în pripă, prin care s-a încercat folosirea unui cuvânt (ca metonimie sau sinecdocă și cu potențial metaforic), spre a reda o sumă de preocupări nedeslușit înțelese și al căror nucleu de sens sau poate chiar ale căror relații reciproce erau confuze, deopotrivă pentru cei care au propus denumirea și pentru cei care au adoptat-o și propagat-o. Astfel

de erori se păstrează adesea ca urmare a decalajului dintre forțele ce tind să conserve energia prin menținerea stărilor și cele ce tind să consume energia prin reconsiderarea acestora. În mod firesc, din cauze ce țin mai cu seamă de economia de energie, tendința de păstrare a formelor este mai puternică, nu doar atunci când conținuturile evoluează sau chiar se modifică sensibil, dar chiar și atunci când se vedește că între cele două există felurite tipuri de incompatibilitate, sau că formele sunt eronate în raport cu conținuturile – fapt posibil, întrucât surplusul necesare de energie este procurat de impulsuri și nevoi de ordin emoțional-afectiv, ceea ce poate duce chiar și la păstrarea unei denumiri deloc onorante.

Dacă *filologie* și *filolog* sunt termenii, nu doar în uz, dar aflați în relație de totală compatibilitate cu domeniul pentru care se acordă diplome de licențiat, de master și de doctor, respectiv cu truditarii acestuia, lucrurile stau astfel, nu în virtutea inerției, ci întrucât este previzibil că nici chiar susținătorii denumirii *Litere* nu ar accepta să fie numiți licențiați sau doctori în *Litere* și *literați*.

În cazul nostru, astfel poate acționa credința eronată că datorită relației genetice dintre *litere* și *literatură* denumirea ar trimite în mod direct la literatura beletristică, adică ar dezechilibra balanța domeniului, în favoarea studiilor literare. Probabil că, din perspectivă pur impresionistă, poate părea astfel, însă dat fiind că termenul a făcut și încă mai face referire deopotrivă la multe alte preocupări de ordin filologic, caracterul ei pletoric arată prin sine că orice deplasare a centrului ei de greutate este arbitrară, orice teme de lărgire figurată a sensului de bază fiind pur subiectiv. Oricum, este greu de admis că o denumire care se referă la componentele alfabetului ar putea funcționa altfel decât printr-o convenție naivă, opintindu-se în van să exprime procese atât de complexe precum cele de elaborare, analiză, clasificare și ierarhizare a unor texte complexe.

PHILOLOGY AND LETTERS

(Abstract)

„A letters is a type of grapheme, a segmental symbol of a phonemic writing system, a functional unit in a writing system. Letters broadly correspond to phonemes in the spoken form of the language, although there is rarely a consistent and exact correspondence between letters and phonemes. Letters are combined to form written words. The inventory of all letters forms an alphabet”. (Henry Rogers)

„Philology is the study of language in oral and written historical sources. It is the intersection of textual criticism, literary criticism, history, and linguistics”. (Ferdinand de Saussure)

Cuvinte-cheie: terminologie, litere, filologie.

Keywords: terminology, letters, philology.

Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”
din Iași, B-dul Carol I, nr. 11
algafton@gmail.com

Alin-Mihai Gherman

UN MANUSCRIS NECUNOSCUȚ AL LUI TEODOR CORBEA

Datorită străduinței și dăruirii unui distins cercetător ucrainean, domnul Miroslov Mai-Boroda din Cernihiv (ucr. Чернігів, rus. Чернігов), care, în efortul său de a lămuri originea și soarta unui manuscris păstrat sub cota AL 947 în colecțiile Muzeului „V. V. Tarnovski” din localitate a apelat la specialiști români, l-am putut identifica ca fiind manuscrisul original al *Psaltirii în versuri* a lui Teodor Corbea¹ în prima sa redactare. Pe lângă marea asemănare a scrisului din acest manuscris cu cel din dicționarul latin-român² al lui Teodor Corbea și identitatea textului cu manuscrisul păstrat la BAR, Cluj-Napoca, sub cota ms.rom. 45, editat de noi³, trebuie să facem câteva observații despre fiecare din cele două manuscrise.

În ceea ce privește structura textului observăm că manuscrisului de la Cernihiv îi lipsesc epistolele dedicatorii și predosloviile către cititori, scrise în slavona ucraineană și în română. Are, în schimb, la sfârșitul textului, un *Cuvânt către cititori* diferit de predoslovie din manuscrisul clujean.

La o primă examinare, putem afirma că manuscrisul⁴ a fost scris pe file separate și legat ulterior, căci numai astfel se pot explica fițuicile cu completări de text incluse în legătură și faptul că psalmii 17–22 se află după Psalmul 82. Redactarea textului pe file separate explică de ce, în momentul legării, începutul unora dintre versuri este înglobat de legătura făcută ulterior. Pentru acest fapt pledează și semnele grafice (de cele mai multe ori geometrice) care marchează continuarea textului de pe o filă pe alta. Paginile care restabilesc ordinea psalmilor sunt însoțite de indicații precum „întoarce la foaia 17 din-ceput”. Tot redactării textului pe file independente (și păstrării lui, pentru o bucată de timp, în aceeași condiție) se poate explica și starea lui de conservare: partea inferioară a filelor prezintă semne mai mari sau mai mici de deteriorare, spre deosebire de marginile laterale și cea superioară, care sunt intacte. Putem deduce că, pentru o vreme, a fost păstrat cu filele rulate, fapt care explică și deteriorarea mai accentuată a ultimelor file.

¹ Manuscrisul păstrat la BAR, Cluj-Napoca, sub cota ms.rom. 45, și editat de mine (Teodor Corbea, *Psaltirea în versuri*, București, Editura Academiei Române, 2010), este o copie festivă cu o dedicație către Petru cel Mare, pe care, foarte probabil, scriitorul intenționa să i-o înmâneze țarului.

² Teodor Corbea, *Dictiones latinae cum valachica interpretatione*, Cluj-Napoca, Editura Clusium, 2001.

³ Teodor Corbea, *Psaltirea în versuri*, București, Editura Academiei Române, 2010.

⁴ Datorită amabilității colegilor ucrainieni, suntem în posesia unei reproduceri digitale, pe care o vom pune la dispoziția Bibliotecii Academiei Române și a Bibliotecii Academiei Române-Filiala Cluj-Napoca.

Aspectul exterior al legăturii și faptul că au fost intercalate la legare și bucăți mai mici de hârtie cu completări ale textului ne îndeamnă să credem că manuscrisul a fost legat ulterior tot în timpul vieții lui Teodor Corbea.

Manuscrisul are 278 de file scrise pe ambele părți, cu o grafie foarte asemănătoare cu cea întâlnită în dicționarul său român–latin, scrisul fiind puțin alterat atât de ductul mai neglijent, cât și de vârsta autorului. În cadrul de la Cernihiv întâlnim numeroase linii care marchează segmentarea pe pagini a textului festiv din manuscrisul clujean.

Cu toate că, față de exemplarul de la Cluj, manuscrisul original conține și corecturi de text făcute în timpul redactării inițiale a versurilor (mai ales corecturi în ceea ce privește rima sau metrul), diferențele între cele două manuscrise sunt totuși minime, putând fi explicate în majoritatea cazurilor ca greșeli de copiere; există, totuși, posibilitatea ca unele dintre ele să fie îmbunătățiri făcute voluntar de autor. Spre deosebire de exemplarul de la Cluj, manuscrisul din ucraina conține textul complet al psaltirii versificate, permițând, astfel, completarea unor lacune extinse de text, absente în manuscrisul clujean, datorită pierderii unor foi. De asemenea, prima redactare nu conține cele două predoslovii, română și slavonă, către cititori, și nici cele două epistole dedicatorii (română și slavonă) dedicate împăratului Petru cel Mare. Conține, însă, la sfârșitul său, un *Cuvânt către cititoriu* (păstrat, din păcate, incomplet, fiind, probabil, partea exterioară a manuscrisului păstrat rulat până la legare). Din aceasta, aflăm însă câteva informații importante, care, pe de o parte, infirmă unele din concluziile cercetării noastre anterioare, pe de altă parte, confirmă alte concluzii avansate.

Versurile:

„Această voi de psalm cântare
 Scrisă în vearș și trasă, care
 Cântați și cetiți fără leane
 Primindu-o cu dragi seamne
 Și sfânta voastră dezmiardare.
 Să nu dați voi în uitare
 Pre cel ce au pus osteneală
 Pentru a voastră foloseală
 Au scris ș-a aduce
 Într-acest chip cu vearș dulce
 Todor Corbea brașovanul
 Când umbla de la Hristos anul
 Mie una și șapte sute
 Și doaozeci dintr-a sa curte
 De la Chiov aceste voao
 Să primiți pocloane noao
 Pentr-a lui voi dirăpă[tate]”

infirmă opinia avansată de noi că textul a fost redactat înainte de fuga sa alături de Toma Cantacuzino în Rusia după eșecul campaniei de la Stănilești (1711) și spun

explicit că redactarea a avut loc la Kijv (Kiev) în anul 1720. Viitoare cercetări în arhivele și bibliotecile din Kijv vor putea să ofere informații despre activitatea și viața lui Corbea în localitate.

Copia festivă a psaltirii versificate păstrată la Cluj era destinată să fie înmănată țarului, cu siguranță pentru obținerea unor beneficii și, probabil, și în nădejdea unei viitoare tipăririi a textului. Faptul nu a mai avut loc datorită morții țarului în ianuarie 1725, pe care, de altfel, campania militară din Persia (1722–1723) și boala (1724–1725) l-au ținut departe de locul unde se afla Corbea. Exemplarul a fost trimis la Biserica „Sfântul Nicolae” din Șcheii Brașovului, în al cărui inventar îl găsim consemnat la 1726⁵.

Însă versurile:

„Scrisă în vearș și trasă, care
Cântați și cetiți fără leane
Primindu-o cu dragi seamne
Și sfânta voastră dezmiardare.
Să nu dați voi în uitare
Pre cel ce au pus osteneală
Pentru a voastră foloseală”

confirmă supoziția noastră că, spre deosebire de *Psaltirea în versuri* a lui Dosoftei, intenția lui Corbea a fost de a compune un text literar cu valențe estetice și cu multe experimente de versificație. Compus cu această intenție, textul lui Corbea se dovedește a se integra unei direcții frecventate în poezia Barocului european⁶.

Începutul predosloviei *Către cititori* ne pune în fața unei afirmații subliniate a ideii latinității și a unității poporului român, cum o fac puține texte până la cele ale Școlii Ardelene:

„Voi, rămășițele lui Traian
Ieșiți de mie și sute de ani
Din Râm, ai miei frați și peminteani,
Ungureani, munteani și moldoveani [...]”⁷

Manuscrisul de la Cernihiv conține, pe copertele interioare, și o serie de însemnări (majoritatea în slavona ucraineană), asupra cărora vom reveni în momentul descifrării lor. O cercetare detaliată a manuscrisului și a însemnărilor mai sus menționate vor oferi, cu siguranță, mai multe informații.

Datele oferite de domnul Miroslav Mai-Boroda, pe care nu le-am putut nici verifica, nici continua prin cercetări personale, spun că urmașii lui Teodor Corbea, dintre care unii au fost în relație de rudenie cu hatmanii Ucrainei, s-au stabilit, după popasul kievean, la Cernihiv, unde au întreținut relații strânse cu mediul intelectual și aristocratic de acolo.

⁵ Ulterior trecând în posesia lui Vasile Pop, Timotei Cipariu, a Bibliotecii Centrale din Blaj și a Bibliotecii a Academiei Române – Filiala Cluj-Napoca.

⁶ Vezi și studiul nostru la T. Corbea, *Psaltirea în versuri*.

⁷ Partea de jos a paginii este deteriorată.

Descoperirea manuscrisului de la Cernihiv ne va obliga la o reeditare integrală a *Psaltirii în versuri* a lui Teodor Corbea, care se dovedește a fi, cu trecerea timpului, alături de dicționarul său latin–român, unul din textele majore ale literaturii noastre vechi.

AN UNKNOWN MANUSCRIPT OF TEODOR CORBEA'S

(Abstract)

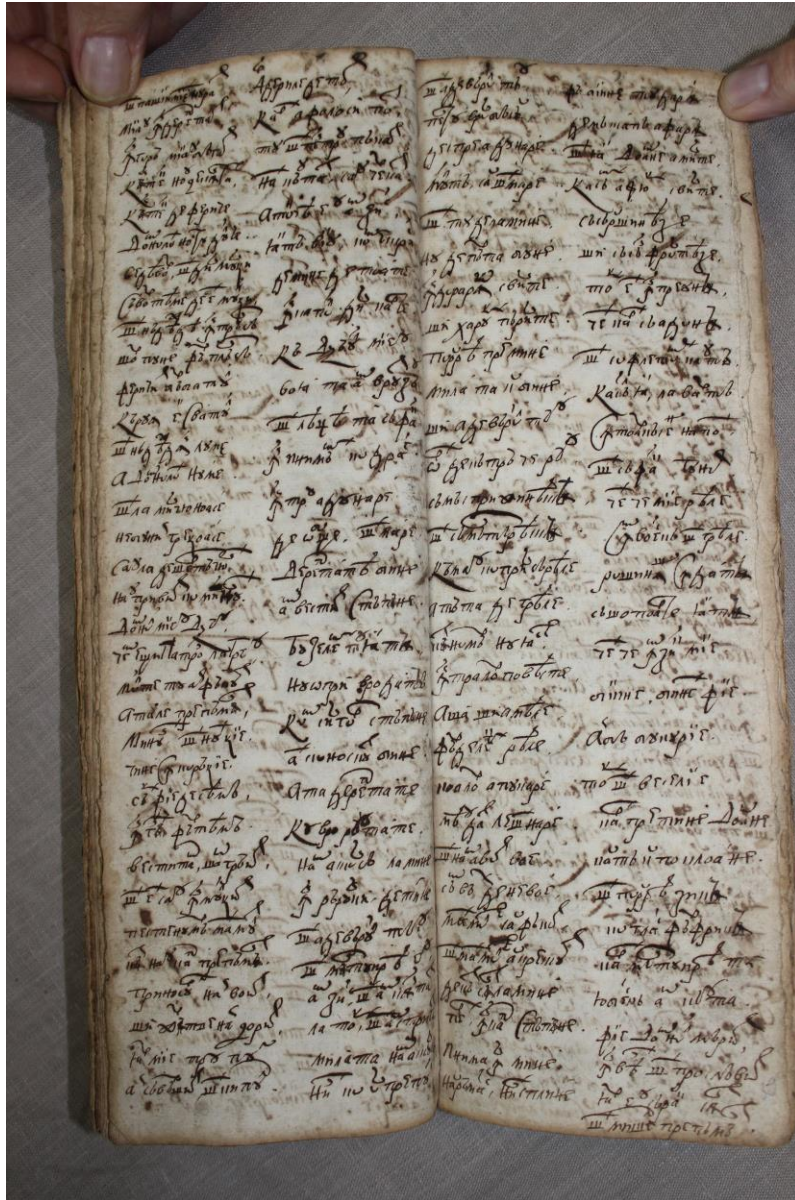
Preserved in the collections of the “V. V. Tarnovsky” Museum in Chernihiv (Ukrainian: Чернігів), the complete manuscript of Teodor Corbea's metrical Psalter, hitherto unknown to Romanian researchers, offers new information on the full text, on the Romanians' consciousness of Latinity and unity, and on the biography of one of the important Romanian scholars from the end of the 17th century and the beginning of the 18th century. The study aims to reveal some aspects derived from a first reading of the manuscript.

Cuvinte-cheie: Teodor Corbea, psaltire metrică, romanitate, versificație.

Keywords: Teodor Corbea, metrical psalter, Romanity/Latinity, versification.

*Universitatea „1 Decembrie” din Alba Iulia,
str. Gabriel Bethlen, nr. 5
diortositor@gmail.com*

ANEXĂ

Alexandru Mareș

SFÂNTUL GHEORGHE ȘI BALAURUL. VERSIUNILE ROMÂNEȘTI DIN SECOLUL AL XVII-LEA

1. Printre sfinții sărbătoriți de Biserica creștină, Sfântul Gheorghe se bucură de o mare trecere în rândul românilor, numele său lăsând urme vizibile în onomastică, toponimie și folclor. Faima sfântului s-a alimentat din curajul cu care a înfruntat supliciile la care a fost supus timp de șapte ani, înainte de a fi decapitat, dar și din minunile de esență divină înfăptuite, între care figurează și lupta sa cu balaurul, temă predilectă a iconografiei religioase (fig. 1). În mod deosebit, confruntarea din urmă a impresionat atât de mult imaginația populară, încât în petele de pe lună unii au întrevăzut imaginea Sfântului Gheorghe și a balaurului¹.

Tema acestei povestiri are un fundament folcloric foarte vechi și o arie de răspândire extinsă până în estul Asiei². Totuși în raport cu viața sfântului, cunoscută din *Sinaxarele* lui Simion Metafrast care expun chinurile îndurate de acesta în vremea împăratului Dioclețian, episodul luptei cu balaurul este de dată recentă, databil nu mai devreme de secolul al XII-lea³.

Confruntarea sfântului cu balaurul a lăsat urme în folclorul românesc, înfățișate pe larg de N. Cartoian. Vezi, de pildă, lupta sfântului cu diavolul care furase copiii surorii sale (contaminare cu legenda Sfântului Sisinie) sau lupta acestuia cu balaurul, a cărui omorâre este revendicată de un țigan⁴. Interesantă este și legătura făcută între Sfântul Gheorghe și eroul baladelor românești, Iovan Iorgovan, la rândul lui biruitor al unui balaur, al celui de pe Valea Cernei⁵.

Lui Nicolae Cartoian, legenda Sfântului Gheorghe și a balaurului i-a fost cunoscută din câteva manuscrise românești din secolul al XVIII-lea. Subiectul scrierii l-a reprodus punând la contribuție versiunea din ms. rom. 297 (BAR) din 1779. În tipărituri episodul luptei cu balaurul apare târziu, în *Viețile sfinților* tipărite la Mănăstirea Neamț în 1813⁶. Dintr-o sursă rămasă necunoscută N. Cartoian avea cunoștință de prezența legendei în *Codicele Drăganu*, datând de la mijlocul

¹ M. Gaster, *Literatura populară română*. Ediție, prefață și note de Mircea Angheliescu, București, 1983, p. 201.

² N. Cartoian, *Cărțile populare în literatura românească*, Vol. II. *Epoca influenței grecești*, București, 1938, p. 160–161.

³ *Ibidem*, p. 161.

⁴ *Ibidem*.

⁵ V. Bogrea, *Musca columbacă în tradiția noastră populară și istorică (cu o paralelă romanică)*, în *Anuarul Arhivei de folklor*, I, 1932, p. 41–45, N. Cartoian, *op. cit.*, p. 162–164.

⁶ La N. Cartoian, *op. cit.*, p. 165, data este 1812.

secolului al XVII-lea⁷. Nu găsim în capitolul pe care reputatul istoric literar l-a consacrat acestei legende nicio referire la originalele străine urmate de traducerile românești și nici la apartenența regională a traducerilor respective. Sunt lipsuri pe care le regăsim și în alte capitole aparținând valoroasei sinteze înfăptuite de N. Cartoian. De altfel, nici Florian Dudaș, care a publicat în 1986 o versiune necunoscută a aceleiași legende din secolul al XVII-lea⁸, nu a încercat să localizeze traducerea și nici să stabilească sursa pusă la contribuție de traducător.

Căutând să îndreptăm această situație, ne vom referi în studiul de față la câteva probleme de critică textuală pe care le ridică cercetarea celor mai vechi versiuni românești din secolul al XVII-lea ale legendei Sfântului Gheorghe, biruitorul balaurului antropofag.

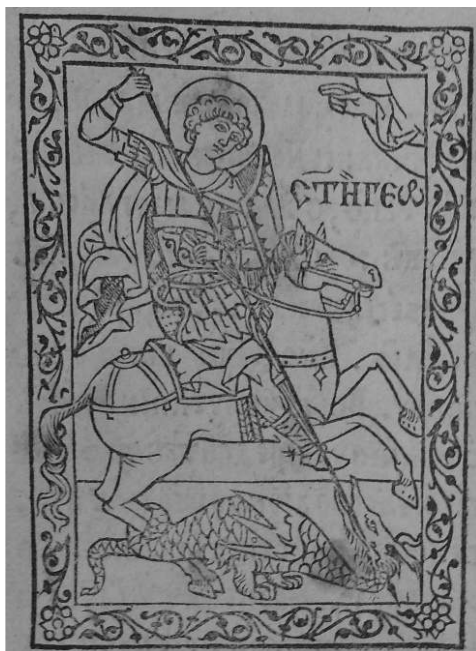

Fig. 1 – Reproducere după *Mineiul de praznice* tipărit la Veneția în 1538 de Božidar Vuković.

⁷ Deși se menționează în acest sens studiul lui N. Drăganu, *Manuscrisul liceului grăniceresc „G. Coșbuc” din Năsăud și săsismele celor mai vechi manuscrise românești*, în *Dacoromania*, III, 1922–1923, p. 473, la pagina menționată nu apare consemnat textul *Învățătura de Sfântul Gheorghe*.

⁸ Florian Dudaș, *Manuscrisele românești din bisericile Bihorului*, [Partea I], Oradea, 1985, p. 69–74, 108–109 (despre copist și conținutul manuscrisului), Partea a II-a, 1986, p. 65–66 (textul); lucrarea se va cita în continuare Dudaș, MB. O reproducere parțială a textului a fost publicată de autor în *Manuscrise românești medievale din Crișana*, Timișoara, 1986, p. 126; cf. și p. 28–31 (despre copist și conținutul manuscrisului); lucrarea se va cita în continuare Dudaș, MC.

2. În prezent ne sunt cunoscute patru manuscrise românești din secolul menționat, care păstrează această scriere: *Păucenia de la Voivozi*, *Manuscrisul Marțian*, *Codicele Drăganu* și ms. rom. 130 (BAR).

Versiunea din *Păucenia de la Voivozi* a fost copiată la începutul secolului al XVII-lea de popa Vasilii din Moldova în *Beligrad turski*⁹. Denumirea atribuită manuscrisului de către Florian Dudaș nu ni se pare fericită aleasă, întrucât, potrivit însemnărilor conținute, codicele nu a ajuns vreodată în satul Voivozi (jud. Bihor)¹⁰. Ținând seama de cuprinsul codicelui și de localitatea în care a fost copiat, ni se pare mai potrivit să-l denumim *Păucenia de la Belgrad*. După filigranele existente pe hârtia manuscrisului, ale căror tipuri sunt înregistrate în catalogul lui J. Kemény în intervalul 1596 – 1611¹¹, datarea *Păuceniei de la Belgrad* la începutul secolului al XVII-lea poate fi acceptată.

Textul legendei a fost publicat în două rânduri de Florian Dudaș¹², ambele reproduceri păcătuind prin echivalarea slovelor ș și ȷ prin z și j¹³. De asemenea, titlul legendei ne este comunicat în două variante: *Povestea Sf. Gheorghie*¹⁴ și *Povestea despre Sf. Gheorghe*¹⁵, amândouă greșite, în cuprinsul textului cuvântul *sfânt* fiind înregistrat constant cu vechiul fonetism *svânt*.

Acțiunea legendei e localizată în cetatea Elisei stăpânită de craiul Silin. În apropierea cetății se afla un iezor în care viețuia un zmeu ce mânca vitele oamenilor, nepermițându-le acestora să bea apă. Din această cauză, locuitorii cetății îl anunțară pe crai că vor părăsi acele meleaguri. Craiul le propuse să dea, pe rând, fiecare dintre ei un prunc de mâncare zmeului, angajându-se ca, atunci când îi va veni rândul, să-i dea zmeului propria fată. Omițându-se să se precizeze că, după un anumit interval de timp, a venit rândul craiului să-și jertfească fiica, povestirea continuă cu propunerea craiului de a ceda supușilor crăirea și avuția în schimbul vieții fetei și a nevestei sale, propunere refuzată de cetățeni. Atunci craiul, după ce-și plânse fata, o împodobi „cu aur și cu argint ca la nuntă” și porunci să fie dusă într-o cocie (=trăsură) la iezor. În acea vreme, „cu voia lui Dumnezeu”, Sfântul Gheorghe, care slujea împăratului Dadian¹⁶, se îndrepta spre iezor. Văzând-o pe

⁹ Florian Dudaș consemnează într-un loc că manuscrisul a fost scris în vestul Transilvaniei (Dudaș, MB, Partea a II-a, p. 107), iar într-alt loc lasă să se înțeleagă că scrierea lui s-a realizat în Belgradul sârbesc (Dudaș, MB, Partea I, p. 73 – 74).

¹⁰ În anul 1800, manuscrisul aflat în posesia lui Pop Petru din Supur (jud. Satu Mare), este semnalat în S<ân> Lazăr (Dudaș, MB, Partea a II-a, p. 108), actualul Chișlaz (jud. Bihor).

¹¹ Dudaș, MB, I, p. 70 și nota 93. Reproducerea a două dintre aceste tipuri de filigran, din păcate în imagini micșorate, la Dudaș, MC, p. 19 (fig. 3a și 3b).

¹² Dudaș, MB, II, p. 65 – 66; Dudaș, MC, p. 126 (reproducere parțială).

¹³ Vezi articolul nostru *Un apocrif religios puțin cunoscut din secolul al XVII-lea*, în *Limba română*, LIII, 2004, nr. 1 – 2, p. 67 – 68, notele 37 și 38.

¹⁴ Dudaș, MB, II, p. 65, 66.

¹⁵ Dudaș, MC, p. 126.

¹⁶ E vorba de regele persan *Dadian* (Δαδιανός în textul grecesc; vezi Hippolyte Delehaye, *Les légendes grecques des saints militaires*, Paris, 1909, p. 51), și nu de împăratul roman Dioclețian, cum aflăm la Dudaș, MB, II, p. 65, nota 109 (sub *12).

frumoasa fată a craiului plângând, o întrebă de ce se află în acel loc. Ea îi dezvăluie cele întâmplate și că este fata craiului. În acel moment, zmeul ieși din iezer, iar fata îl avertiză pe sfânt să fugă. Acesta îl înfruntă pe zmeu cu curaj și, după ce-l împunse cu sulița, îl legă cu propriul brâu și îl dădu fetei să-l ducă în cetate. Întrebă apoi oamenii în ce dumnezeu crede craiul lor. Ei răspunseră că în Apolon. „De nu veți crede în Dumnezeul meu”, le spuse sfântul, „slobozi-voiu spre voi smăul acesta și va mânca voi”. Craiul și cetățenii răspunseră într-un glas că ei cred în Dumnezeul Sfântului Gheorghe. La auzul acestor vorbe, sfântul omorî zmeul, după care le ceru oamenilor să zidească o biserică. Aceștia ridicară o biserică în numele Sfântului Gheorghe, pe care el o sfinți și înăuntrul ei „izvorî apă și mir”. După ce îi boteză pe locuitorii cetății, sfântul plecă spre țara sa.

Versiunea de față urmează, în general, etapele pe care povestirea le parcurge și în celelalte versiuni românești. Omitând unele episoade și detalii ale narațiunii din forma clasică a legendei, această versiune este una rezumativă. Astfel, pentru a ne limita la două exemple, menționăm că dintre zeii adulați de crai nu este pomenit decât Apolon, iar când se amintește de biserica Sfântului Gheorghe nu se menționează faptul că aici se înfăptuiau minuni. În raport cu alte versiuni românești ale legendei, versiunea copiată de popa Vasili se particularizează prin câteva trăsături distincte: localizarea acțiunii în cetatea Elisei, numele craiului este Silin, locul șarpelui este luat de zmeu, Sfântul Gheorghe poartă un „panțir”, adică o platoșă (detaliu care prefigurează statutul său de sfânt militar)¹⁷ etc.

Traducerea legendei s-a înfăptuit din slavonă, numele *Silin* purtat de crai fiind o formă lacunară a numelui *Selevin* pe care împăratul îl cunoaște în versiunile slavone¹⁸. Orientându-ne după cuprinsul legendei din traducerea românească, presupunem că sursa slavonă avea un conținut rezumativ, neînregistrând o serie de particularități narative.

Principalele particularități lingvistice ale textului publicat de Florian Dudaș sunt¹⁹: *ă* păstrat în *lăcuia* (66, r. 2), *ă* > *e* în *către* (66, r. 16; cf. *cătră*, 66, r. 21), *e* medial păstrat în *cetate* (66, r. 1, 2), *oamenii* (66, r. 4, 9), *ședea* (66, r. 17) etc., *-e* păstrat în *mare* (65, r. 2, 66, r. 2), *mene* (66, r. 7), *tare* (66, r. 18), *zise* (66, r. 10), *-eă* păstrat în *să bea* (66, r. 3), *ducea* (66, r. 26), *mea* (66, r. 7, 8), *plângea* (66, r. 11, 13) etc., *f* > *h'* în *hi* (66, r. 10), *hiică* (66, r. 12; cf. *fiica* 66, r. 12), labiale dure în *să pod* <*o*> *bască* (66, r. 10), *zmău* (66, r. 2, 14), *zmăul* (66, r. 7, 12), *n* > *r* prin

¹⁷ Versiunile slavone și cele românești ne informează că, în momentul episodului cu balaurul, sfântul parcurgea o carieră militară. Vezi A. B. Рыстенко, *Легенда о св. Георгии и драконъ въ византийской и славянорусской литературахъ*, Одеса, 1909, p. 24: *выст' сѣты оу вонхъ. Георгий вѣше саномъ коумисъ* „sfântul a fost la ostași. Gheorghe a fost cu dregătoria de comis”; *Стара българска литература*, т. 4 Житиеписни творби. Съсавителство и редакция Кл. Иванова, София, 1986, p. 409: *веше сред воинците. Георги веше с чин комис* „a fost între militari. Gheorghe a fost cu rangul de comis”; cf. *Codicele Drăganu*, f. 66^v: „era întru voinici<*i*> săi”; ms. rom. 130 (BAR), f. 79^v: „era întru voinicia sa”; vezi și Hippolyte Delehaye, *op. cit.*, Paris, 1909, p. 45–76.

¹⁸ A. B. Рыстенко, *op. cit.*, p. 27; pentru variante ale acestui nume, vezi p. 44 și 57.

¹⁹ Vezi Dudaș, MB, II, p. 65–66. Exemplele sunt urmate de indicarea paginii și a rândului de pe pagina respectivă.

disimilare în *jerunchele* (66, r. 34), *să mărânce* (66, r. 7)²⁰, *n* păstrat în *sânt* (66, r. 20), *s*, *z*, *ț* moi în *auzi* (66, r. 5), *frați* (65, r. 1), *împunse* (66, r. 24), *mearse* (66, r. 34), *soți* (65, r. 1), *zi* (66, r. 5) etc., *ș*, *j* moi în *ședea* (66, r. 17), *șezi* (66, r. 17), *slujea* (66, r. 15; cf. *așa* 66, r. 21), *ș* dur în poziție „moale” în *șarpe* (66, r. 5), *ğ* > *ž* în *jerunchele* (66, r. 34), *sv* păstrat în *sv<â>ntul* (66, r. 17, 23, 28), vocativul *fată* (66, r. 17), imperativul negativ *nu vă risipireți* (66, r. 6), adverbele *acicea* „aici” (66, r. 18, 19) și *mainte* „mai înainte” (66, r. 9), prepoziția *împrotiva* (66, r. 23), conjuncția *deacă* (66, r. 23; cf. *dacă* 66, r. 26), cuvinte ca *ciudă* „minune” (65, r. 1), *cocie* „trăsură” (66, r. 14), *crai* „împărat” (66, r. 1, 20 etc.), *crăire* „împărăție” (66, r. 8), *deștinge* „a descinge, a(-și) desface brăul cu care este strânsă talia” (66, r. 25), *găzdac* „om avut, bogat” (66, r. 1), *gârbaciu* „bici din piele” (66, r. 26), *grumadz* „gât” (66, r. 25), *imeanie* „avere” (66, r. 3), *junere* (< *june* + *ginere*) „ginere” (66, r. 12), *marhă* „vite” (66, r. 3), *oscârbi* „a se întrista; a se măhni” (66, r. 6), *panțir* „platoșă, cuirasă” (66, r. 15), *podobi* „a împodobi” (66, r. 10), *slobozi* „a elibera” (66, r. 28), *turna* „a se întoarce” (66, r. 24).

O bună parte dintre particularitățile lingvistice enumerate aparțin graiurilor dacoromâne de tip nordic: *f* > *h'*, labiale dure, *ğ* > *ž*, *sv* păstrat, adverbul *mainte*, cuvintele *crai*, *crăire*, *găzdac*, *imeanie*, *junere*, *marhă*. Aceștia li se pot adăuga africaterile *dz* și *ğ*, în exemple ca *va agiunge* (66, r. 7), *agiunse* (66, r. 24), *audzi* (66, r. 5), *Dumnezeu* (66, r. 14) etc., reproduse constant de editor prin *z* și, respectiv, *j* (vezi p. 109 și nota 13). Alte particularități (*ă* > *e* în *către*, *e* medial, *e* final și *eá* final păstrați, *ș* dur în poziție „moale”) au o proveniență sudică. Cum explicăm atunci acest amestec ciudat de particularități nordice și sudice? Răspunsul este determinat de faptul că textul nostru reflectă, în proporții diferite, două straturi de limbă: unul al originalului, adică al traducerii, și altul al copiei executate de popa Vasilii din Moldova. Ținând seama de răspândirea dialectală pe care în secolul al XVII-lea au putut-o înregistra particularitățile lingvistice menționate, se poate presupune că traducerea provine dintr-o zonă cuprinzând sud-vestul Transilvaniei și nordul Hunedoarei, în ale căror graiuri fonetisme proprii graiurilor sudice (*e* medial, *e* final, *-eá* păstrați, *f* nepalatizat, *s*, *dz*, *ț* moi, *ș* dur în poziție „moale”) ²¹ au putut coexista cu fonetisme, forme morfologice și lexicale caracteristice graiurilor nordice (labiale dure ²², *sv* păstrat ²³, *crai* ²⁴, *găzdac* ²⁵, *imeanie* ²⁶,

²⁰ Considerate, în mod greșit, exemple de rotacism; vezi Dudaș, MB, I, p. 71.

²¹ Ion Gheție, *Baza dialectală a românei literare*, București, 1975, p. 106–107, 109–110, 119–120, 122–123, 138–140, 142–145 (se va cita în continuare Gheție, BD); cf. și Alexandru Mares, *O mărturie din 1628 despre graiul din nordul Hunedoarei*, în *Limba română*, LXIX, 2020, nr. 1, p. 114–116 (se va cita în continuare Mares, *Graiul*).

²² Gheție, BD, p. 124–128.

²³ *Ibidem*, p. 130–131.

²⁴ DA, s.v. *craiu*.

²⁵ Da, s.v. *găzdac*, Mariana Costinescu, Magdalena Georgescu, Florentina Zgraon, *Dicționarul limbii române literare vechi*, București, 1987, p. 134 (se va cita în continuare DLRLV).

²⁶ Neatestat în lucrările lexicografice, cuvântul, care mai reapare într-un text din acest manuscris (p. 99, r. 20), provine din sl. *имѣник*.

*junere*²⁷ și *marhă*²⁸). Fonetisme ca *f* > *h*²⁹, *ğ* > *z*³⁰, labiale dure, *sv* păstrat, pot fi atribuite copistului. Dacă ne raportăm și la textele din cuprinsul manuscrisului publicate de Florian Dudaș³¹, atunci în seama copistului mai pot fi trecute și alte fapte de limbă: *ă* > *e* în *nedejdui*³² (72, r. 2), *e* > *ă* în *nicidănăoară* (36, r. 6³³; cf. *nicidinioară* 99, r. 30), *e* medial > *i*³⁴ în *direptate* (97, r. 25), *direpte* (36, r. 9), *direpții* (44, r. 2), *nedireptate* (31, r. 25), *vinitul* (35, r. 5), rotacismul în *pără*³⁵ (37, r. 14; 38, r. 2; 43, r. 18, 33; 97, r. 15), vocativul *pemente*³⁶ (37, r. 11), cuvântul *măzdă* „mită”³⁷ (43, r. 30). În egală măsură, parcurgerea acestor texte evidențiază și alte particularități dialectale datorate traducătorului transilvănean: *celui* „a înșela”³⁸ (37, r. 8; 98, r. 23), *celuitor* „înșelător”³⁹ (37, r. 29–30), *inaș* „slugă”⁴⁰ (64, r. 23), *videre* „vadră”⁴¹ (36, r. 8).

3. Versiunea din *Manuscrisul Marțian*⁴² a fost copiată de popa Ionașco din Bălan (jud. Sălaj), de origine ucraineană⁴³, în intervalul 1630–1650. Textul cuprins pe filele 106^r–117^v, are titlul reprodus în slavonă: *СЛОВО СЊГО МЊНИЊ ГЕВЊГІЕ* „Cuvântul sfântului mucenic Gheorghe”. Avem a face cu o versiune simplificată, care nu înregistrează o serie de episoade și detalii proprii formei de bază a legendei, cum ar fi încercarea neizbutită a împăratului și a „voinicilor” săi de a răpune șarpele, dialogul dintre fata împăratului și sfânt purtat prin intermediul a trei întrebări și trei răspunsuri, menționarea numelor idolilor la care se închinau

²⁷ Atestările cunoscute (DA, s.v. *junere*) provin din Transilvania: *giuneril[e]* (Hunedoara, post 1737; *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, XII, 1906, p. 117), *giunerele* (Giudești, jud. Maramureș, 1774; *ibidem*, XII, 1906, p. 267), *jiunere-său* (Dobra, jud. Satu Mare, 1808; *ibidem*, XIII, 1906, p. 90–91); cf. și Gheție, BD, p. 187. *Giunere* a fost înregistrat în secolul al XVI-lea în *Palia de la Orăștie*, iar în secolul următor într-un pasaj din *Vechiul Testament* existent în ms. rom. 130; vezi Cristina-Ioana Dima, *O traducere inedită a Vechiului Testament din secolul al XVI-lea*. Studiu filologic, lingvistic și glosar, București, 2009, p. 82 (se va cita în continuare Dima, VT).

²⁸ DLRLV, p. 175.

²⁹ Gheție, BD, p. 122–123.

³⁰ *Ibidem*, p. 150.

³¹ Dudaș, MB, I p. 72–73, II p. 31, 33, 35–38, 42–44, 64–65, 65–66, 97, 98, 98–99.

³² DLR, s.v. *nădăjdui*, unde fonetismul *nedejdui* apare în scrierile lui Varlaam, Dosoftei și Dimitrie Cantemir.

³³ Gheție BD, p. 106–107.

³⁴ *Ibidem*, p. 105.

³⁵ *Ibidem*, p. 135.

³⁶ Atestări cunoscute: *pemente* (Cazania lui Varlaam; DLR, s.v. *pământ*), *peminte* (*Cronograful Danovici*; M. Gaster, *Chrestomatie română*, vol. I, 1891, p. 148).

³⁷ DLRLV, p. 189.

³⁸ *Ibidem*, p. 97.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ DA, s.v. *inaș*.

⁴¹ DLR, s.v. *videre*.

⁴² Sub acest titlu este cunoscut actualul ms. rom. 4746 aparținând Bibliotecii Universitare din Cluj, donație a căpitanului Iuliu Marțian din Năsăud.

⁴³ Pentru informații privind copistul, vezi Alexandru Mareș, *Două note despre un vechi copist sălăjean*, în *Studii și cercetări lingvistice*, LXXIII, nr. 2, p. 267–271.

împăratul și supușii săi, adormirea și trezirea fetei de împărat, împungerea șarpelui cu sulita de către sfânt, detaliul cu „izvorul de apă vie”, plecare sfântului „în partea Capadochiei” etc. În schimb, versiunea copiată de popa Ionașco înregistrează câteva detalii pe care nu le regăsim în celelalte versiuni din secolul al XVII-lea: numele ținutului *Prelisteanului* (în realitate *Palestinei*) în care se afla cetatea, mărturia fetei de împărat („Credz, Doamne”), hotărârea împăratului ca sfântul să fie sărbătorit „în luna lui prieri, în 23 de dzile”, vindecarea bolnavilor care frecventau biserica ridicată în numele sfântului etc.

Am arătat cu alt prilej⁴⁴ că popa Ionașco a fost un copist neglijent. În textul legendei Sfântului Gheorghe ne întâmpină aceleași greșeli reperabile și în celelalte texte din cuprinsul manuscrisului: *omisiuni de litere și de cuvinte*: фж<н>пъна (112^v/4), нѣ м<ъ> <в>ери маи ведаѣ (110^v/15), съ вѣ<кѣ>рж (114^f/8–9), ва мѣ<ри> (116^v/11); *anticipări grafice*: адевири^m (111^v/10–11), чюрюлѣи (112^f/4), пориⁿчипж (117^f/4; *confuzia iusurilor*: чиⁿспіж (=cinstea, 106^v/11), вож (=voia, 106^v/13, 108^f/8, 108^v/8), *grafii neobișnuite*: крозни^k (=groznic, 107^f/13–14), дѣрълѣ (=dârâia, 109^v/11–12), еръ (= iară, 107^v/12), мѣрисърж (=mearsără, 107^v/16 – 108^f/1), прелистѣнѣлѣи (= Palestinei, 106^v/3–4), сни (= și, 116^f/9). O grafie precum фржмосъ (=frumoasă, 113^f/9–10) se explică prin influența textelor ruso-ucrainene, în care *u* era notat prin ж⁴⁵.

Prezentăm în continuare principalele particularități lingvistice ale acestui text, începând cu cele din domeniul foneticii: *ă* > *o* în *cotară* (114^f/13), *e* nesincopat în *derept* (108^f/15–16, 111^f/16 – 111^v/1), *e* medial > *i* în *oamini*<*i*> (116^f/10; cf. *oameni* 107^f/16), *au* vinit (112^v/10), *vinind* (114^f/17), *e* final > *i* în *căleri* (112^f/7, 114^v/6–7; cf. *creade* 113^f/10, *feate* 108^v/11–12, *mare* 106^f/5, 13 etc.), *î* > *u* prin asimilare vocalică în *curund* (113^f/1), *o* aton > *u* (forma neaccentuată a pron. pers. *ea*) în *și u dusără* (111^f/2), *făcu cum u vătă* (114^f/1–2), *să u podobască* (116^f/14–15)⁴⁶, *eă* final > *e* în *ieșe* (109^f/2; cf. *credea* 106^v/9, *mergea* 114^f/4–5, *plângea* 114^f/11), *oa* > *o* (particularitate care poate acoperi și un fapt de grafie) în *forte* (106^v/6, 107^f/12–13), *mortea* (109^v/16), *scose* (116^f/4), *totă* (115^f/8), *voastră* (115^f/4; cf. *foarte* 108^f/5, *moarte* 110^f/1–2, *toată* 107^f/14–15, *toate* 107^v/9), *ieu* > *iu* în *miu* (113^f/11; cf. *mieu* 112^v/11, 115^v/3–4), *b* dur în *să podobască* (116^f/14–15), *f* nepalatizat în *fiară* (108^f/6), *Fiiului* (111^v/7, 115^f/12), *să fiu* (110^f/6), *n* > *m* în *sâmt* (112^v/6), africată *dz* în *botedzați* (116^f/9–10), *credz* (113^f/17), *dzile* (116^v/6), *ședzi* (112^f/14), *dz* > *ğ*, prin acomodare consonantică, în *gicea* (115^v/12), *voiu gice* (108^f/10), *vor gice* (110^f/14), *r* moale în *ciuriului* (112^f/4), *făcătoriu* (112^f/1–2,

⁴⁴ Alexandru Mareș, *Două note despre un vechi copist sălăjean*, p. 270.

⁴⁵ I. Bărbulescu, *Fonetica alfabetului cirilic, în textele române din veacul XVI și XVII în legătură cu monumentele paleo-, sârbo-, bulgaro-, ruso- și româno-slave*, București, 1904, p. 204.

⁴⁶ Pentru alte atestări, vezi articolele noastre *Trei scurte texte escatologice și două fonetisme rare*, în *De rebus mirabilis in honorem Mihai Moraru*. Volum îngrijit de Cristina-Ioana Dima, Alin-Mihai Gherman și Gabriel Mihăilescu, București, 2021, p. 123–124, și *Două note despre un vechi copist sălăjean*, p. 275.

114^v/2–3), *s*, *dz* duri în *dusără* (111^f/2), *Dumnezdău* (111^v/2, 113^v/3, 115^f/2 etc.), *mearsără* (107^v/16–108^f/1), *să vor aprinde* (110^v/2), *să depărtară* (107^f/3–4; cf. *se veseli* 114^f/8), *ț* moale în *frați* (106^f/15–16), *mulți* (106^v/7), *toți* (107^v/9), *ș*, *j* moi în *așea* (108^v/9), *jeale* (109^v/14, 111^f/10), *șearpe* (110^v/11, 112^v/2–3 etc.), *sv* > *sf* în *sfântul* (106^f/12), *sfântului* (103^f/3).

Din domeniul morfologiei sunt de semnalat următoarele particularități: substantivul *soartea* (109^f/10–11), aparținând declinării a III-a, ca de altfel și *prieri* (116^v/5), care presupune o formă *priere*, inflexiunea *a ...ă* > *ă...i* nu s-a produs în *lacrămi* (109^v/9), substantivul *mână* prezintă la plural forma *mânule* (115^v/11), la genitiv-dativ, *fântână* primește terminația *-eei*; *fântâneei* (109^f/1, 111^f/3–4, 114^f/15), iar *fiară* primește terminația *-iei*: *fieriei* (116^f/6), la vocativ plural *frate* înregistrează forma *frați* (106^f/15–16), adjectivul *amar* prezintă la plural desinența *-ă* în *lacrămi amară* (109^v/9), verbele de conjugarea a II-a și a III-a cu radicalul în *d* prezintă forme iotacizate: *credz* (113^f/17), *destinge* (113^v/14), *să vadză* (111^f/13), verbele de conjugarea a IV-a prezintă la imperfect, pers. 3 pl. forme în *-iia*: *cinstiia* (106^v/11), *grăiia* (109^v/14), *ieșiiia* (107^f/15), *priviia* (111^f/12), la perfectul compus, pers. 3 sg., auxiliarul prezintă forma *au*: *au vinit* (112^v/10), *avut-au* (112^v/12), *datu-m-au* (112^v/13–14), la viitor, pers. 2 sg., auxiliarul primește forma *veri*: *veri muri* (110^f/1), *<ve>ri vedea* (110^v/14–15), la conjunctivul perfect, pers. 1 sg., auxiliarul prezintă o formă cu flexiune după persoană și gen: *să fiu veselit* (110^f/6–7), verbul *veni* cunoaște la imperativ, 2 sg., forma *vină* (113^v/5), la imperativul negativ, verbul *teme* primește desinența *-ereți*: *nu vă teamereți* (114^v/16 – 115^f/1). Menționăm, de asemenea, adverbele *acmu* „acum” (110^v/13, 117^f/3) și *curund* (113^f/1), locuțiunea adverbială *derept acea* „pentru aceea” (108^f/15–16, 111^f/16–111^v/1; cf. *pentru acea* 107^f/1), conjuncțiile *de* „dacă” (108^f/8) și *deaca* (107^f/2, 108^v/5).

În privința lexicului, cuvintele reținute sunt: *brăcire* „brâu, cingătoare” (113^v/15), *ciudă* „minune” (106^f/3, 8, 112^f/2–3), *dârăia* „a zgăria” (109^v/11–12), *deștinge* „a descinge” (113^v/14), *grumadz* „gât” (113^v/16, 114^f/4), *hrăborie* „curaj” (113^f/15), *ispășenie* „mântuire” (115^f/5), *păsa* „a merge” (110^v/11), *preastol* „altar” (117^v/13–14), *prieri* „aprilie” (116^v/5), *spată* „sabie” (116^f/4), *tâmpână* „tobă” (110^f/15), *ucide* „a bate” (109^v/10). Grafia *ковѣра*, în contextul *covăra scumpe* (116^v/1–2), este o lecțiune greșită pentru *covoară*, pluralul lui *covor*.

După cum indică titlul scrierii (СЛОВО СЊГО МѢНИКѢ ГЕВѢГІЕ), traducerea românească a urmat o sursă slavonă. Poate că unele cuvinte precum *ciudă*, *hrăborie*, *preastol* își datorează prezența în text acestei surse (cf. în slavonă *чудо*, *храбрѣство*, *прѣстоль*).

Particularitățile lingvistice ale traducerii românești aparțin, în marea lor majoritate, graiurilor de tip nordic; vezi în acest sens *e* medial > *i*, *e* final > *i*, *o* aton > *u* (forma neaccentuată a pron. pers. *ea*), *eá* final > *e*, africată *dz*, *dz* > *ğ* (în *gice*), *s*, *dz* duri, *ș*, *j* moi, forma de plural *mânule*, adverbele *acmu*, *curund*, cuvinte ca *brăcire* și *hrăborie*. Copistul, pe care îl presupunem ucrainean de origine, recurge

în scrierea legendei la normele literare din Transilvania de nord. Cu mici excepții, în textul său înregistrăm aceleași fonetisme pe care, câteva decenii mai târziu, le regăsim în *Ceaslovul* copiat în 1669 de popa Florea din Criștelec, localitate situată ca și Bălan în actualul județ Sălaj⁴⁷.

Numele copistului	Particularități lingvistice																			
	ă	-e-	-e	-ea	î	f	labiale moi	-n-	n'	s, dz, ț, moi	ș, j, moi (+e, i)	ș, j, moi (+ë)	dz	ğ	r moale (+e, i)	r moale (+ë)	rr	art. pos. var.	forme iotacizate	imp. -a
	a	-i-	-i	-e	îi	fi	labiale dure	-(n)r-	i	s, dz, ț, duri	ș, j, duri	ș, j, duri	z	j	r dur	r dur	r	art. pos. invar.	forme refăcute	imp. -u
popa Ionașco	1	½	½	½	–	1	½	1	–	½	1	1	1	–	1	–	2	1	1	1
popa Florea	1	½	1	1	1	1	½	1	2	½	1	1	1	1	2	1	2	½	1	1

Particularităților lingvistice comune din cele două texte sălăjene li se mai pot adăuga forma de plural *mânule*⁴⁸ și forma prohibitivă de imperativ *nu blăstămareți*⁴⁹; pentru prezența acestor două forme morfologice în *Manuscrisul Marțian*, vezi mai sus, p. 108.

În ceea ce privește localizarea traducerii, presupunem, orientându-ne după cuvintele *brăcire*⁵⁰ și *hrăborie*⁵¹, că aceasta ar putea fi atribuită zonei Banat-Hunedoara.

4. O traducere, diferită de traducerile existente în *Păucenia de la Belgrad* și, respectiv, în *Manuscrisul Marțian*, se păstrează în două manuscrise din secolul al XVII-lea, provenind tot din Transilvania. Primul, în ordine cronologică, este *Codicele Drăganu*⁵², transcris în intervalul 1643–1652 de către un copist de origine

⁴⁷ Pentru popa Florea din Criștelec, particularitățile lingvistice sunt preluate din tabelul 3 întocmit de Ion Gheție; vezi *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532–1780)* de Gheorghe Chivu, Mariana Costinescu, Constantin Frâncu, Ion Gheție, Alexandra Roman Moraru și Mirela Teodorescu. Coordonator: Ion Gheție, București, 1997, p. 444–445.

⁴⁸ Gheție, BD, p. 367.

⁴⁹ Gabriel Ștrempel, *Catalogul manuscriselor românești. BAR 1–1600, [I]*, București, 1978, p. 61.

⁵⁰ Cu sensul „brâu”, cuvântul a fost atestat în Banat-Hunedoara și, izolat, în Mehedinți și nordul Olteniei (DA, s.v. *brăcire*). Forma de plural *brăciri* a fost înregistrată în Botești, jud. Timiș (*Noul atlas lingvistic pe regiuni. Banat, II*, sub conducerea lui Petru Neiescu, de Eugen Beltechi, Ioan Faiciuc, Nicolae Mocanu, București, 1997, harta 293/82).

⁵¹ În secolul al XVI-lea, cuvântul a fost notat în *Psaltirea Scheiană*, în tipăriturile coresiene (CP, CC₁, CM, CC₂ – primele trei urmând traduceri din Banat-Hunedoara), în *Cartea de cântece* (Cluj, 1571–1575) și în *Palia de la Orăștie* (Ovide Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, Tome II, Paris, 1938, p. 324). În secolul următor, *hrăborie* a fost înregistrat în texte din Banat, Crișana, sud-vestul Transilvaniei și Țara Românească (DLRLV, p. 150).

⁵² Biblioteca Institutului de Lingvistică „Sextil Pușcariu” din Cluj (ms. 6).

ucraineană⁵³; legenda a fost copiată pe filele 63^r–73^r/10, dar începutul textului și titlul nu ne sunt accesibile, filele 63 și 64 fiind rupte în cea mai mare parte. A doua versiune manuscrisă este cuprinsă în ms. rom. 130 (BAR), copiat în intervalul 1679–1699⁵⁴ de un scrib provenit din sudul Bihorului⁵⁵.

Cele două versiuni manuscrise aparțin aceleiași traduceri, constatare evidențiată de identitatea pasajelor supuse comparației:

Codicele Drăganu

Și-o sărută cu dulce și cu dragoste și plânsă cu *lacrămi* pe capul ei și grăi: „Pasă, fata me, că ești frumoasă și bună, de să te mănânce șarpele. O, vai de mine, fata me, lumina ochilor mei niciodinioară de acmu nu te voi mai vede, *fata me*”.

(64^v/18–65^r/10)

Ms. rom. 130 (BAR)

Și u sărută cu *mare dragoste* și iară plânsă cu *amar* pre capul ei și grăi: „Pasă, fata mea, *pasă*, că ești frumoasă și bună, de să te mănânce și *pre tine acest* șearpe *fără credință* și *fără de milă*. O, vai de mine, fata mea și *dulcea mea puiu*, lumina ochilor miei, nicedănăoară de-acmu nu te voi mai vedea”.

(79^v/3–9)

Doamne, *Dumnezeul mieu*, ce ești *pre herovimi* și *pre serafimi* și cauți *prespre* toate cugetele dintru inemele

Doamne *Dumnezău*, ce ești *spre hirovimi* și *spre serafimi* și cauți *pre* toate *besnele* și, *știi*, *Doamne*, toate

⁵³ Alexandru Mareș, *Povestea călugăriței care și-a scos ochii (versiunea din Codicele Drăganu)*, în *Studii și materiale de istorie medie*, XX, 2002, p. 33–44 (se va cita în continuare, Mareș, *Povestea*). Și în legenda Sfântului Gheorghe din acest manuscris este vizibilă dificultatea copistului de a-l rosti pe *ă*, care este notat prin *e*: *Amărâte fată* (67^v/2), *ceteți* (=cetăți, 67^v/17), *fate* (67^v/11), *să rugare* (72^r/10) etc. și prin *a*: *înălță* (69^r/4–5), *taia* (71^v/15). Aceeași dificultate și în privința rostirii lui *î*: *ședzindu* (67^r/2), *timpinarea* (70^r/8). Copistul își trădează originea ucraineană scriind *ж* (ca urmare a confuziei iusurilor) pentru *i* (вож = voi, 65^r/15), pentru *u* (фж = fu, 70^r/10; врж = vru, 70^r/5), notând diftongarea de tipul *a > ai* (*maire* 66^r/12, 18, 68^r/2–3, 71^r/10; *mairele* 68^v/10 etc.), modelând forma unor cuvinte după aspectul etimoanelor slavone (*iaveaște* 69^r/12, *pravă* 66^v/2, *să proslavi* 73^r/3–4) și comițând dezacorduri (*este o șerpe* 68^r/1–2, *aceștiia șearpe* 64^r/4–5 din josul paginii, *aceste oamini* 70^r/18, *să ne închinăm Tatălui și a Fiului și a Duhului Svânt* 71^r/17–71^v/2, *puținel mă bucurie de tine* 65^r/13–14). Spre aceeași concluzie ne îndreaptă și înlocuirea constantă a formelor neaccentuate ale pron. pers. 1 și 2 pl. *ne*, respectivă *vă*, prin formele corespunzătoare din slavonă *ны*, respectiv *вы*: *să ni închinăm* (71^r/17–18), *să ni mănânce* (70^r/5–6), *nu vi teameți* (66^r/2–3), *nu vi teameți* (71^r/14).

⁵⁴ Dima, VT, p. 19–20.

⁵⁵ Liliana Agache, *Disputa lui Isus cu Satana*, în *Cele mai vechi cărți populare în literatura română*. Coordonatori Ion Gheție și Alexandru Mareș, V, București, 2001, p. 211–212. Versiunea *Vechiului Testament* din aceste manuscris a fost studiată și editată de Cristina-Ioana Dima; vezi Dima, VT.

oamenilor, iveaște mie ciudeasele tale cugetele dintru inimile oamenilor, iveaște
 înainte aceloră ce cred întru tine. și mie ciudeasele tale înaintea celoră ce
 (69^f/6–15) cred întru tine. (80^v/3–8)

Ambele versiuni conțin o greșală intervenită pe traseul difuzării traducerii românești. Iată pasajul care ne interesează:

Codicele Drăganu

Atunci Svânt Gheorghie și alte
 ciude făcu, că întră în besearcă să
 svințască și oltariul, și făcu *izvor de vin*
 în besearcă.

(72^v/12–73^f/1)

Ms. rom. 130 (BAR)

Atunce *sti* Gheorghie ș-altă
 ciudesie feace, că întră în beserecă să
 sfințască besearca și oltariul, și feace
 un *izvor de vinu* într-acea besearcă.

(81^f/26–29)

În locul respectiv versiunile slavone care ne-au fost accesibile prezintă lecțiunile *воды сѣпья*⁵⁶ „apă sfințită”, *свѣщенныя воды*⁵⁷ „apă sfințită” și *воды цѣлебныя*⁵⁸ „apă vindecătoare”. Vor fi existat și versiuni slavone în care izvorul tămăduitor era de *apă vie* (*вода животья*), cum înregistrăm în alte versiuni românești mai recente⁵⁹. Or, acest *izvor de vin(u)* din cele două versiuni ardelenesti precitate nu este altceva decât o deformare a transpunerii corecte (*izvor de apă vie*) din originalul traducerii românești⁶⁰. În consecință, ambele versiuni derivă, prin mijlocirea unor copii diferite, dintr-un intermediar comun.

Între cele două versiuni există numeroase deosebiri, mergând de la simple substituiri de cuvinte⁶¹, la reformulări ale frazelor⁶², omiterea de pasaje⁶³ și chiar la

⁵⁶ A. B. Рыстенко, *op. cit.*, p. 35; cf. *свѣтена вода* „apă sfințită” (*Стара българска литература*, т. 4, р. 410).

⁵⁷ A. B. Рыстенко, *op. cit.*, p. 26.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 56.

⁵⁹ Ms. rom. 297 (BAR) din 1779, f. 39^v și *Viețile sfinților*, Mănăstirea Neamț, 1813, f. 142^v.

⁶⁰ Dacă pornim de la un ipotetic *izvor de apă vie*, scris sub forma *изворъ апъ вие*, acest context grafic a putut fi citit de un copist neatent *izvor apă de vie*, sintagma *apă de vie* fiind apoi ușor de echivalat cu *vin*.

⁶¹ *Codicele Drăganu*

puse giurământ (66^f/9–10)
 toți cetățeanii (66^f/17)
 Amărăte fată (67^v/2)

Ms. rom. 130 (BAR)

să giurase (79^v/23)
 oameni<i> acei<i> cetății (79^v/26)
 O, cinstită fată (80^f/10)

comiterea unor greşeli surprinzătoare⁶⁴. Necunoaşterea sursei străine urmate de traducător ne împiedică să stabilim abaterile de la textul traducerii pe care le conţin cele două versiuni ardelenesti.

Prezenţa substantivului *sŕyi* (variante grafice *sŕi*, *sŕii*) în cele două copii româneşti ale legendei (*Codicele Drăganu*: *Styi* Gheorghie 66^v/7–8, 68^v/5–6; *Sŕii* Gheorghie 66^v/17, 67^f/5 etc.; ms. rom. 130: *Sŕi* Gheorghie 79^f/2, 6, 80^f/2 etc.) constituie un indiciu că sursa traducerii a fost slavona. Spre aceeaşi concluzie ne îndreaptă şi numele *Sălevca* purtat de fata împăratului (ms. rom. 130, 79^f/8), apariţie cu totul singulară, restul versiunilor româneşti şi slavonă ale legendei neînregistrând vreun nume pentru denumirea fetei. Or, *Sălevca* reprezintă forma feminină, cu durificarea lui *s*, a numelui *Selevkii* atribuit împăratului într-o versiune slavonă a legendei⁶⁵; cf. *Selivi*, *Selevi*, *Selvin* în alte versiuni slavone⁶⁶.

În această redacţie a legendei, Sfântul Gheorghe se luptă cu un şarpe mare, supranumit şi bălaur. S-ar părea că avem a face cu o trăsătură specifică versiunilor

<p>⁶² sau să te vădz giocădu cându voiu face veselie cu oaspeţi<i> miei şi voiu bea şi voiu mânca, sau cându feciori de tine vedea-voiu. (65^v/1–6)</p>	<p>sau să te văzu giucându şi de tine să mă bucur şi să mă veselescu, sau cându voiu face veselie cu oaspeţi<i> mii, sau cându voiu bea şi mă <voiu> veseli de tine, sau cându voiu vedea feciori din trupul tău născuţi. (79^v/11–15)</p>
<p>şi avea douo capete (70^v/5–6)</p>	<p>Iară să ştiţi ş-aceasta, fraţilor, că acel şearpe avea 2 capete (80^f/27–28)</p>
<p>şi dzisă: „Du-l în cetate” (71^f/6–7)</p>	<p>şi zisă sfântul cătră fată: „Trage-l de brâu după tine şi-l du în cetate cătră ta-tău” (81^f/3–5)</p>
<p>⁶³ <.....>> (post 71^f/6–7)</p>	<p>Şi purceasă fata cu şarpele trăgându-l după sine şi-l dusă în cetate (81^f/5–6)</p>
<p><.....>> (post 73^f/5)</p>	<p>Derept aceea şi noi, fraţilor, să ne rugăm şi noi Tatălui şi Fiiului şi Duhului Sfânt să-ş arate şi noauo mila (81^f/31–33)</p>

⁶⁴ Astfel, în contextul „şi nu va temeţi de nime, că cum m-am giurat, aşea va fi” (*Codicele Drăganu*, 66^f/2–5), pron. neg. *nime* înlocuieşte în mod nejustificat pron. pers. *mine*, denaturând sensul cuvintelor rostite de împărat; cf. „Şi să nu vă teameti de *mine*, că cum m-am giurat aşea va fi” (ms. rom. 130, 79^v/20–21). Copistul versiunii din ms. rom. 130, după ce scrie fraza „Spune-mi, fată frumoasă, de toate, că nu mă voiu duce de la tine, ce cu tine voiu pierde capul” (80^f/14–15), anulează cuvântul *capul* şi scrie în continuare *acesta şearpe*, intervenţie cu totul neinspirată, întrucât în momentul când adresa aceste cuvinte fetei de împărat, Sfântul Gheorghe nu aflase încă de existenţa şarpelui în iezerul respectiv.

⁶⁵ Рыстенко, *op. cit.*, p. 57 şi nota 2.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 27, 44 şi 57.

românești ale acestei legende, îndeosebi a celor din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea⁶⁷, când constatăm, în unele dintre ele, înlocuirea șarpelui cu balaurul: cf. *ЗМНН* „șarpe” în versiunile slavone. De reținut că în *Viețile sfinților* traduse de Dosoftei înregistrăm un pasaj în care șarpele mare este glosat balaur: „S-au tras un șarpe mare bălaur pre afurișul ș-au intrat în visteariul cel împărătesc”⁶⁸. Interes prezintă și înzestrarea șarpelui cu două capete: „un cap îl purta pre suptu ceriu, iară alt cap îl purta pre pământu”⁶⁹. Este un detaliu inexistent în versiunile slavone cercetate, dar care, în schimb, se regăsește într-o legendă cu un subiect asemănător din *Păucenia de la Belgrad*, anume în *Povestea lui Teodor Tiron*. Aici sfântul este învingătorul unui „zmău cu trei capete”⁷⁰. Faptul că la omorârea balaurului din versiunea existentă în ms. rom. 130, Sfântul Gheorghe a tăiat „capul acelu șearpe” ne face să credem că glosarea, în două rânduri a *șarpelui* prin *bălaur*, și înzestrarea cu două capete a acestui monstru sunt detalii narrative datorate, probabil, unui copist intermediar.

Încercarea de a localiza această traducere impune examinarea, sub aspect lingvistic, a celor două versiuni ardelenesti. Pentru versiunea din *Codicele Drăganu*, manuscris care provine probabil dintr-o mănăstire maramureșeană⁷¹, consemnăm următoarele particularități de limbă: *e* nesincopat în *dereptu* (66^v/8–9), *e* medial > *i* în *oamini* (66^v/3, 72^v/5); *oamini*<*i*> (65^v/13–14; cf. *oameni* 67^v/5, *oameni*<*i*> 63^v/16), *-e* > *i* în *griji* (sg. 64^r/5 de jos; cf. *grije* 67^v/18, *maire* 66^t/12, *pune* 65^t/17, *te* 65^t/11, *tine* 65^t/14 etc.), *o* > *ă* în *tăți* (66^t/17, 72^t/18; cf. *toți* 65^v/12, 68^t/11), *o* > *u* în *adurmi* (69^t/2–3), *u* > *o* în *Domnedzeu* (66^v/14; cf. *Dumnedzeu* 66^v/4, *herovimi* (69^t/8), *nomele* (63^t/18, 72^v/11)⁷², *-eă* > *e* în *ce* „cea” (66^t/1), *me* (65^v/5, 9, 13, 15), *plânge* (67^t/3), *voiu vede* (65^t/12; cf. *așea* 66^t/4, *calea* 66^v/11, *laturea* 73^t/4, *partea* 66^v/11 etc.), *f* păstrat în *Fiiului* (71^v/1), *va fi* (66^t/5), *m* dur în *să margă* (66^v/15; cf. *mearsă* 70^v/18), *n*>*m* în *sâmt* (68^t/7), *sâmtu* (68^v/12), africata *dz* în *să cadză* (70^t/13), *Dumnedzeu* (66^v/4), *dzisă* (65^v/10), *să vadză* (66^v/5) etc., africata *ğ* în *agiutoriu* (69^v/12–13), *giocându* (65^v/1–2), *giurământ* (66^t/9–10) etc., *s* dur în *dzisă* (71^t/5), *împunsă* (70^v/10), *să întoarsă* (66^v/16–17), *mearsă* (70^v/18), *tremesă* (66^t/11), *dz* și *ț* moi în *dzisă* (65^v/10, 71^t/6), *părți* (71^v/16), *tăți* (66^t/17), *toți* (65^v/12) etc., *ș*, *j* moi în *așea* (66^t/4), *grije* (67^v/18), *jeale* (63^t/14), *șearpe* (63^v/15), *șerpele* (68^t/16), *r* dur în *cerul* (71^v/12; cf. *agiutoriu* 69^v/12–13, *oltariul* 72^v/17), *sv* păstrat în *svânt* (68^t/6), *svântul* (70^t/7), desinența *-iei* la genitiv-dativ pentru substantivele feminine: *Alexandriei* (72^t/16–17), *featiei* (71^t/6), vocativul

⁶⁷ Vezi BAR: ms. rom. 2596 (1745, 282^v), ms. rom. 2150 (1779, 292^v), ms. rom. 3144 (1790, 159^t), ms. rom. 3275 (1799, 60^t), ms. rom. 1282 (înc. sec. XIX, 22^t), *Viețile sfinților* (Măn. Neamț, 1813, 141^v), ms. rom. 5299 (1832, 27^t); cf. *șarpe mare foarte* în ms. rom. 3355 (înc. sec. XIX, 183^t), și *șarpe mare* în ms. rom. 5210 (1813, 18^t).

⁶⁸ DA, s.v. *bălaur*.

⁶⁹ Ms. rom. 130, f. 80^v/28–29; cf. *Codicele Drăganu*, f. 70^v/6–8.

⁷⁰ Dudaș, MB, II, p. 64.

⁷¹ Mares, *Povestea*, p. 41.

⁷² Cf. *o* > *u* datorită unor asimilări grafice: *АТРО ДОМНЪ*^м (71^v/9), *АПЖРАТО*^м *БОАРИЛО*^о (72^v/9).

fată (68^v/8, 69^f/1), pron. nehot. *cine* „fiecare” (71^f/11), pron. neg. *nime* (66^f/3, 5), forma neobișnuită de conj. 3 pl. *să fură* (70^f/18) a verbului *a fi*, imperativul negativ cu desinența *-ereți* în *nu vi teamereți* (71^f/14; cf. *nu vi temeți* 66^f/2–3), adverbele *acmu* (65^v/8–9, 68^v/8 etc.), *curund* (67^f/17, 67^v/8, 68^v/1–2), *puținel* (65^f/13), absența lui *pre* la acuzativ în *că mine va să mănânce* (68^v/1–3), prepoziția *prespre* „peste” (69^f/10), cuvinte ca *ciudă* „minune” (72^v/14), *ciudesă* „minune” (66^v/6), *deștinge* „a descinge” (70^v/14–15), *dzisă* „poruncă” (70^v/2, 71^f/3), *spată* „sabie” (71^v/14), *tâmpla* „a se întâmpla” (66^v/14–15), *timpinare* „întâmpinare” (70^f/8).

Majoritatea acestor fonetisme, forme morfologice și lexicale aparține graiurilor de tip nordic, în speță acelorora din nordul Transilvaniei și nordul Moldovei. Manuscrisul fiind copiat în Maramureș, e dificil de stabilit dacă izvodul său provine din această regiunea, eventual din una ardelenescă limitrofă, sau, dimpotrivă, din Moldova. Trecerea lui *o* la *ă* în *tăți*, atestată în secolul al XVII-lea numai în Moldova⁷³, ar putea constitui un indiciu că traducerea aparține unui moldovean. Amintim, în sprijinul acestei posibile localizări a traducerii, prezența în *Codicele Drăganu* a trei omilii care reproduc, cu omisiuni și mici preschimbări, textul *Cazaniei* lui Varlaam din 1643, precum și pe cel al *Stihirii pentru toți sfinții*, atribuită Sfântului Ioan cel Nou de la Suceava⁷⁴.

Vom urmări în continuare principalele trăsături lingvistice ale versiunii din ms. rom. 130: *ă* > *a* în *vrajmașu* (80^v/32), *e* > *ă* în *nicedănăoară* (79^v/8–9), *e* nesincopat în *derep ce* (79^v/22–23), *derept aceaea* (81^f/31), *e* medial > *i* în *hirovimi* (80^v/4), *oamini* (79^f/6–7, 14, 17, 80^f/11), *ai vinit* (80^f/7), *vini* (79^f/29), *va vini* (79^f/25; cf. *casele* 79^v/30, *cetate* 79^f/12, *desparte* 79^v/16, *oameni* <*i*> 80^f/20), *-e* > *-i*: *ti* (80^f/30, 80^v/1; cf. *cine* 79^f/5, *de* 80^f/25, *feate* 79^f/8, *mare* etc.), *î* neasimilat în *cu nânsul* (81^f/23), *o aton* > *u* (forma neaccentuată a pron. pers. *ea*) în *să nu u deaie* (79^v/22), *să u mănânce* (79^v/25), *și u lăsă* (79^v/24–25), *u deade* (81^f/17), *u* > *î* în *frâmseate* (79^v/2), *u* > *o* în *hirovimi* (80^v/4), *-eă* > *-e* în *aice* (80^f/6, 15; cf. *aicea* 80^f/6), *plânge* (79^f/17; cf. *credea* 79^f/10, *mea* 79^v/8, *plângea* 80^f/4 etc.), *-iă* > *-ie* în *ieșie* (79^f/14), *f* păstrat în *Fiiului* (81^f/32), *va fi* (79^v/21), *m* dur în *marsă* (81^f/1), *să margă* (79^f/16, 80^f/1), *n* păstrat în *sântu* (80^f/11), *sintu* (80^v/15), *s*, *z*, *ț* duri în *ducându-să* (79^v/30), *Dumnezău* (79^f/11, 79^v/28, 81^f/13), *împunsă* (80^v/30), *plânsă* (79^v/3), *să sfințască* (81^f/27–28, cf. *auzi* 80^v/15, *casele* 79^v/30, *cetăți* 80^f/17, *ciudeasele* 79^v/29, *oarecâți* 79^f/10, *sine* 81^f/6, *toți* 79^f/15 etc.), *ș*, *j* moi în *așea* (79^v/21), *grije* (79^f/21, 80^f/18), *însuși* (79^v/23), *jeale* (79^f/7), *ședea* (79^f/12), *șerpe* (79^v/6) etc., fricativa *z* în *auzi* (80^v/15), *Dumnezău* (79^f/11, 79^v/27), *zisa* (80^v/24) etc., africata *ğ* în *gios* (80^v/26), *giucându* (79^v/11), *giudecăiu* (79^v/10), *a giura* (79^f/27) etc., *r* dur în *strâga* (80^v/17–18, 80^v/31, 81^f/11), *r* moale în *ceriu* (80^v/3), *oltariul* (81^f/28), *slujitoriu* (79^f/9), *sv* > *sf* în *sfântu* (80^f/16), *sfântul* (80^f/5, 10) etc.,

⁷³ Gheție, BD, p. 114–115.

⁷⁴ Vezi articolele noastre *O scriere imaginară: Păucenia* lui Alexandru-Vodă din Țara Moldovei, în *Limba română*, LXI, 2012, nr. 2, p. 213–214 și nota 14, și *Contribuții la identificarea unor texte românești fragmentare din secolul al XVII-lea*, în *Limba română*, XXIX, 1980, nr. 1, p. 47–48.

declinării în *-ă*: *feateii* (81^f/3), *slugeii* (80^v/8), vocativul *fată* (80^f/6, 14), inflexiunea *a...i > ă...i* nu s-a produs în *parți* (81^f/16), pron. nehot. *cineș* „fiecăre” (81^f/7), pron. neg. *nime* (79^f/17, 21), forma verbală „scurtă” *să mânce* (80^f/22; cf. *să mănânce* 80^f/25), forma verbală iotacizată *să ucigă* (79^f/16), imperativul negativ cu desinența *-ereți* în *nu vă teamereți* (81^f/8–9), adverbele *acmu* (81^f/34), *curundu* (80^f/9, 12, 26), *numaicât* „imediat” (80^f/24), *pușinel* (80^f/28, 80^v/2), conjuncțiile *au* „sau” (80^f/8) și *deacă* (80^v/20), cuvinte ca *arătare* „revelație” (81^f/18), *ciudă* „minune” (79^f/4), *ciudeasă* „minune” (79^v/29), *ciudesie* „minune” (81^f/27), *cocon* „copil” (79^f/23), *deștinge* „a descinge” (80^v/31–32), *hirovim* „înger care în ierarhia cerească urmează după arhanghel” (80^v/4), *moșie* „proprietate” (79^v/31), *oborî* „a doborî” (80^v/21–22), *oltariu* „altar” (81^f/28), *prier* „aprilie” (79^f/1), *purcede* „a pleca, a porni” (81^f/5), *sărafim* „înger care în ierarhia cerească este situat între arhanghel și heruvim” (80^v/4), *slobozi* „a permite să se realizeze” (79^f/12), *tătâne* „tată” (80^f/24), *voievod* „comandant de oști” (79^f/15), *voinic* „ostaș” (80^f/7, 16, 81^f/12), *voinicie* „viață de ostaș” (79^v/30).

Versiunea din ms. rom. 130 fiind scrisă în sudul Bihorului, în seama copistului pot fi trecute particularități lingvistice (unele dintre ele prezente și în alte texte din acest manuscris) cum ar fi *e* medial $> i$, *-e > -i*, *o* aton $> u$ ⁷⁵, *f* nepalatizat, labiale dure, *s*, *z*, *ț* moi/*s*, *z*, *ț* duri, *ș*, *j* moi, *z*⁷⁶, *ğ*, *r* moale, forme iotacizate⁷⁷, pron. neg. *nime*⁷⁸, adverbul *acmu*⁷⁹. Trei fonetisme care nu se pot explica prin graiul copistului (*ă* proton $> a$, *e > ă* în *nicedănăoară*, și *-ea > -e*)⁸⁰ provin din sursa pusă la contribuție de copist, sursă, având, foarte probabil, o proveniență (directă sau indirectă) moldovenească. Acestui izvod i se pot atribui și cuvintele *voievod* „comandant de oști” și *voinicie* „viață de ostaș”, atestate în trecut numai în texte scrise în Moldova și Țara Românească⁸¹. Constatarea din urmă corelată cu cea desprinsă din examinarea *Codicelui Drăganu* ne îndreaptă atenția spre o traducere efectuată în Moldova.

5. Structural, legenda Sfântului Gheorghe urmează schema traseului, a traseului parcurs de sfânt, care, în drum spre „moșia” sa, ajunge la iezerul (fântâna) unde viețuia șarpele.

⁷⁵ Vezi mai sus, p. 107, nota 46.

⁷⁶ Fricativa *z* apare în însemnările unor copiiști bihoreni din ultimul sfert al secolului al XVII-lea: *Dumnez<ă>u*, *zile* (popa Urs din Cotiglet, 1676), *Dumnezău* dar și *dzi* (popa Pătru din Tinăud, 1684); vezi Gabriel Ștrempel, *Catalogul manuscriselor românești*. BAR 4414–5920, IV, p. 75 și 430; cf. *dumnezăiască* într-o însemnare din Vașcău (T. L. Roșu, *Însemnări și inscripții bihorene*, vol. I, Beiuș, 1941, p. 34).

⁷⁷ Toate fonetismele enumerate, cu excepția lui *o* aton $> u$ și a fricativei *z* (pentru care vezi notele 75 și 76), se regăsesc în scrisul unui alt copist bihorean: diacul Ioan din Pociovești (circa 1641); vezi Gheție, BD, p. 319–320 și tabelul de la p. 326 (rubrica din dreptul siglei Caz I).

⁷⁸ Gheție, BD, p. 164.

⁷⁹ *Ibidem*, p. 174–175.

⁸⁰ *Ibidem*, p. 320; cf. și p. 97, 105 și 208 (cu atestări târzii în Bihor ale fonetismelor respective).

⁸¹ DLR, s.v. *voievod* și, respectiv, *voinicie*.

Narațiunea conține elemente supranaturale, alături de monstrul antropofag figurând divinitatea, dornică să atragă la creștinism o comunitate de păgâni, și izvorul de apă tămăduitoare. Șarpele nu poate fi identificat cu diavolul, lipsind de altfel elementele care să sprijine o asemenea identificare. Oricum, confruntarea sfântului cu acest personaj malefic se petrece într-o altă minune de sine stătătoare⁸².

Eroul legendei este un sfânt militar, care împreună cu alți sfinți recrutați, de asemenea, din rândul oștenilor (Sfântul Teodor Tiron, Sfântul Procopie, Sfântul Dimitrie etc.) evidențiază cultul sfinților militari, de mare trecere în trecutul îndepărtat. Sfântul Gheorghe este frumos, calitate remarcată în două rânduri de fata împăratului, și acționează în ținută ecvestră. Fata de împărat este la rândul ei frumoasă. Felul cum sunt descriși cei doi eroi legendari ne poartă cu gândul la Făt-Frumos pe calul său năzdrăvan și la fata de împărat din basmele noastre. Există, desigur, și alte puncte comune între această legendă și basmele de tipul Făt-Frumos și balaurul: iezerul (fântâna) unde sălășuia șarpele antropofag, așteptarea șarpelui ca la un anumit interval de timp să i se aducă o jertfă umană, fata împăratului ajunsă în postură de victimă, sosirea la iezer a viteazului care va mântui fata etc. Foarte probabil că această apropiere între cele două genuri de narațiuni se explică prin faptul că atât legenda religioasă, cât și basmele respective s-au alimentat din fecunda tradiție populară despre balauri⁸³.

În secolul al XVIII-lea, în raport cu celelalte minuni înfăptuite de Sfântul Gheorghe și, totodată, acceptate de Biserică, legenda era considerată „preaslăvită minune”⁸⁴ și „minune ce mare”⁸⁵. Neavând însă girul Bisericii, adică nefigurând în *Sinaxarele* lui Simeon Metafrast, preluate ulterior de Maximos Margunios, această minune nu a mai fost amintită în scrierile lui Varlaam și Dosoftei și nici în cele ale altor prelați români⁸⁶. O singură excepție, și aceasta datând din 1813,

6. Cele trei traduceri românești din secolul al XVII-lea (două ardelenesti și una moldovenească) pun în lumină două aspecte oarecum contradictorii: pe de o parte, interesul stârnit de această legendă în spațiul cultural românesc, iar pe de altă

⁸² Vezi ms. rom. 2596 (BAR, 1745), f. 286ra/18–286vb/29, și ms. rom. 2150 (BAR, 1779), f. 293^r/4–301^v/11.

⁸³ La români, de exemplu, această tradiție este foarte bogată. Pe lângă basmele al cărui protagonist este balaurul (Lazăr Șăineanu, *Basmele române în comparațiune cu legendele antice clasice și în legătură cu basmele popoarelor învecinate și ale tuturor popoarelor romanice*. Ediție îngrijită de Ruxandra Niculescu. Prefață de Ovidiu Bîrlea, București, 1978, p. 666–667 (*Indice folcloric*, s.v. *Balaur*), cuvântul se întâlnește în astronomia populară, unde denumeste constelația *Dragonului* dar și unele stele căzătoare, fiind legat și de câteva superstiții referitoare la soare și lună (Tudor Pamfile, *Cerul și podoabele lui după credințele poporului român*, București, 1915, p. 34, 60, 99, 165 și 176), precum și în toponimie unde a lăsat, de asemenea, urme vizibile (Iorgu Iordan, *Toponimie românească*, București, 1963, p. 245–246).

⁸⁴ Ms. rom. 2596, f. 282va/5–6.

⁸⁵ Ms. rom. 297, f. 36^r.

⁸⁶ Cf. însă în *Cartea românească de învățătură* a lui Varlaam două referiri la omorârea unei scorpії mari de către Sfântul Dimitrie și, respectiv, a unui șarpe mare, care cu trecerea timpului „se făcuse bălaur strașnic”, de către Sfântul Teodor Tiron (Varlaam, *Cazania 1643*. Ediție îngrijită de J. Byck, București, 1966, p. 374 și 425).

parte, audiența scăzută de care au beneficiat traducerile respective (singură transpunerea moldovenească a înregistrat două copii). Nu putem însă să apreciem răspândirea exactă a acestor traduceri câtă vreme nu cunoaștem efectele pe care fenomenele fortuite din trecut (războaie, incendii, jafuri etc.) le-au avut asupra numărului real de copii executate.

În lipsa cunoașterii originalelor slavone ale acestor traduceri nu ne putem pronunța asupra calității transpunerilor respective. Prezența *zmeului* în locul șarpelui din traducerea păstrată în *Păucenia de la Belgrad* nu trebuie să ne surprindă, întrucât în secolele al XVI-lea – al XVIII-lea cuvântul *zmeu* cunoștea numai sensul „șarpe”. Zmeul, în accepția „ființă cu înfățișare de uriaș”, cum apare în basmele noastre, este o apariție târzie, din secolul al XIX-lea⁸⁷. Obținem, astfel, un criteriu de a stabili vechimea basmelor românești cu zmei. S-a putut constata că, în traducerea moldovenească „bălaurul cu douo capete” care ia locul șarpelui este o interpolare efectuată probabil de un copist intermediar. Sursa de unde a fost preluat acest monstru policefal (tradiție, populară sau alt gen de scriere) nu ne este cunoscută; cf. „zmăul cu trei capete” în *Povestea lui Teodor Tiron*, deci într-o scriere cu un subiect asemănător legendei noastre.

*

Reproducem în continuare în transcriere interpretativă traducerile legendei existente în *Manuscrisul Marțian* și, respectiv, în ms. rom. 130 (BAR). Precizăm că grafiile neobișnuite din *Manuscrisul Marțian*, explicabile prin originea ucraineană a copistului, au fost menținute în transcriere, în măsura în care aveau acoperire în modul deosebit în care acesta rostea cuvintele românești.

Slovo s̄tgo m(ĉ)ni(k) Geo(r)gie¹

106^r

Ciuda sfântului și a slăvitului și mare măcenic Ghiorghie, cuvântu² cu frică și cu ciudă preaslăvită de rându/ aceștii taină ce au făcut sfântul/ și preaslăvit mare mucenic a/ lui Hristos Sfântul Ghior<ghie>.

Frați mie, ascul/tați! Fost-au o cetate în ținutu/ Prelisteanului. Fost-au o cetate foarte³ mare și mulți oameni era într-însa și toți credea idolilor și cinstia⁴ lucrurile drăcești, cum era voia⁵ aceluî împărat ce era într-acea cetate.// Pentru acea Dumnedzău, deacă vădzu că să depărtară de învățatura Sfinție Sale, el le arătă

107^r

¹ Sl., în trad.: *Cuvântul sfântului mucenic Gheorghe*. ✧² Scris: КСВЖ"МЪТЪ. ✧³ Scris: ФѠ"МЕ. ✧⁴ Scris: ЧИ"СПІЖ. ✧⁵ Scris: ВОЖ.

⁸⁷ DLR, s.v. *zmeu*.

putearea sa. Că lângă cetatea aceea era o fântână și într-acea fântână⁶ era un șerpe
 107^v foarte³ mare și groznic⁷, cum în toată vremea ieșia de mânca oameni,/ cât să
 spământară oamenii acei<i> cetăți, cât era mare mâhniri⁸ și plângeri și frică multă
 108^r întru acea cetate. Și suspina⁹ toți în toate laturile și să mira cum vor face. Iară¹⁰,
 când fu într-o vreme, ei să adunară toți oamenii acei cetăți și mea//rsără¹¹ la
 împăratul de grăiră: „Cum vom face, împărate, că perim foarte rău de fiară¹²
 amară?” Împăratul grăi lor¹³: „De va fi¹⁴ voia⁵ tuturoră cum voi gice eu, să daț toț
 108^v pre rând câte un fecior¹⁵ mâncare șerpelui, că mă știți că am și eu o fată de trupul
 mieu. Derept acea cân/d va vini rându/ la mine¹⁶, eu încă voi da¹⁷ mâncare
 șerpelui”. Și, deaca audziră cetățeanii acei cuvânt, fu pre¹⁸ voia⁵ tuturoră. Și așa
 începură a da pre rându feciori și feate șarpelui a mânca, că-ș docea feciorii și
 109^r featele, deci-i punea în țarmure//le fântăneei. Atunce ieșe șearpele de-i mânca.

Și toț cetățeanii făcură rându/ lor. Și vini rându/ împăratului. Și grăiră
 cetățeanii¹⁹: „Doamne, la tine iaste soarta ca să dai fata șarpelui să o mănânce”.
 109^v Atunce tremise împăratul și chemă fata sa și o îmbracă²⁰/ în veșminte scumpe
 împărătești. Și era foarte frumoasă, cât da cuviință acei<i> cetăți. Atunce împăratul
 începu a plânge cu lacrimi amară și-ș ucidea pieptul său și-ș dârâia²¹ fața sa și cu
 110^r multe jeale grăia: „O, fata mea dulce, cum n-am știut de moartea²² ta// să veri muri
 moarte ca aceasta cu amar. O, dragă născută den pelița mea, cum n-am știut de să
 mai fiu veselit²³ puțin²⁴ cu tine. O, dragul mie dulce băiat și de la inimă cădzut,
 când cântările vor cânta, când cu trâmbitele²⁵ vor gice și tâmpenele vor bate,
 110^v câ<n>d scaunele vor aștearne/ și luminile mi să vor aprinde”. Și să plecă împăratul
 de sărută fata sa și dzise²⁶: „O, dulce fată, du-te în făgăduita morții amară,
 desparți-te și la șearpe pasă <să>²⁷ te mănânce. De acmu²⁸ înainte tu ne me
 111^r <ve>ri²⁹ mai vedea, nece eu pre tine”. Și luoară fa//ta împăratului și u dusără în
 țarmurele fântăneei ca să o mănânce șearpele. Iară împăratul³⁰ în turn sui cu toț
 cetățeanii. Și mari jeale era întru cetatea aceea și priviia toț ca să vadză când va
 ieși șearpele să mănânce fata.

111^v Dere/pt acea, Isus Hristos, Domnedzău/ nostru, vrând Sfintiia Sa ca să
 boteadze cetatea într³¹ numele Tatălui și a Fiiului și Duhului Sfânt, ce iaste
 Dumnedzău adevirit, și, vrând să mântuiască acea cetate de fiară amară, el să
 112^r milostivi// și tremise³² făcătoriu/ ciudelor, împăratul ceriului³³, viteazu/ Sfântu/

⁶ Scris în continuare: еѣ. ✧ мн (de altă mână). ✧ ¹⁵ Scris deasupra и (de altă mână). ✧ ¹⁶ Scris: мене.
 ✧ ¹⁷ Scris: да; deasupra lui а, o literă care pare a fi и înscris într-un cerc. ✧ ¹⁸ Scris: прѣ. ✧ ¹⁹ Scris:
 четѣцѣни. ✧ ²⁰ Scris: ⁷ Scris: крозниѣ. ✧ ⁸ Scris: мѣниѣри. ✧ ⁹ Scris: съспина. ✧ ¹⁰ Scris: еръ. ✧
¹¹ Scris: марисърж. ✧ ¹² Scris în continuare ѣ. ✧ ¹³ Scris în continuare: въ. ✧ ¹⁴ Scris deasupra
 ѣврѣкж. ✧ ²¹ Scris: дѣръѣ. ✧ ²² Scris: мѣтѣ. ✧ ²³ Scris: съ фѣѣ вѣлиѣ; altă lecțiune posibilă: să fiu
 vesălit. ✧ ²⁴ Scris л (de altă mână) deasupra ultimei litere (ѣ) a cuvântului puțin. ✧ ²⁵ Scris în
 continuare: ꙗ. ✧ ²⁶ Scris: сиѣ; altă lecțiune posibilă: dzisă. ✧ ²⁷ Scris de altă mână. ✧ ²⁸ Scris дѣ
 акмѣ. ✧ ²⁹ Înainte de ри deasupra rându/ s-a notat de altă mână ве. ✧ ³⁰ Scris în continuare: съ, iar
 deasupra acestei secvențe grafice, s-a notat de altă mână шеде. ✧ ³¹ Scris: ꙗтрж. ✧ ³² Scris: тремѣ;
 altă lecțiune posibilă: tremisă. ✧ ³³ Scris: чюрюли. ✧

Ghiorghie. El vini la fân<tâ>nă călari pre cal și vâdzu fata împăratului podobită și frumoasă. Și dzise²⁶ Sfântul Ghiorghie cătră fata: „Ce ședzi acie?” Iar ea dzise²⁶: „Vedzi, voinice, această ce/tat<e>? În frică mare iaste de șearpe ce lăcuiăște în fâ<n>tâna aceasta. Câți oameni sâmt, toț au dat feciorii și feate pre rând mâncare șearpelui. Și au vinit rândul și la tatăl meu³⁴, avut-au numai mine, fecior datu-m-au ca <să>²⁷ mă mănânce șearpele. Ce// fugi curund, că iată că vine șearpele mânios³⁵ și te va mânca și pre tine ca și pre mine”. Și dzise²⁶ Sfântul Ghiorghie: „Nu te teame, fată/ frumoasă³⁶, ce creade întru Dumnedzău/ miu, că te va mântui de fiară amară”. Iară fata cu mare hrăborii și de la inimă dzise²⁶: „Credz, Doamne!”/ Iară Sfântul Ghiorghie dzise²⁶: „Cu tăriia lui Dumnedzău pleacă-te fiară amară și vină după mine”. Și fu voia lui Dumnedzău. Și pentru ruga Sfântului Ghiorghie cădzu și să muie șearpele.

Și dzise²⁶ Sfântul Ghiorghie cătră fată: „Deștin<n>ge brăcirea și leagă de grumadzi”.// Iară fata făcu cum u văță Sfântul Ghiorghie, legă de grumadzi, și mergea după însa, trăgându-să pre pământ. Fata se veseli³⁷ și să bucură, iară împăratul și cu toți oamini plânga și suspina după fată. Și cotară spre țărmurele fântăneei și vâdzură pre¹⁸ fată vinind/ și trăgând pre șearpe și făcătoriu ciudelor, pre Sfântul Ghiorghie, înainte mergându pre cal călari ca un viteaz al lui Hristos, Iar oaminiia cetăției să spământară și începură a fugi. Iară Sfântul Ghiorghie strigă și grăi: „Nu vă teame//re-ți că s-au mâniat Dumnedzău pre voi că v-ați că<leat>³⁸ leagea voastră³⁹ și ispăseniia⁴⁰. Iară de veți <crea>de⁴¹ în Isus Hristos, Domnul a toată⁴² lumea, și să vă botedzați întru numele Tatălui și al Fiiului și al Duhului Sfântu, eu <vă> voiu mântui de fiară amară”. Iară împăratul// dzise²⁶: „Cum ți-i numele?” Sfântul Ghiorghie dzise²⁶: „Numele meu iaste Ghiorghie”. Atunci împăratul și cu toți oamini<i>, cetățeanii închină-să lui Dumnedzău și nălța⁴³ mânule lor în sus și gicea: „Creadem în Isus Hristos, fiiul lui Dumnedzău”. Și mulțemiră⁴⁴// Sfântului Ghiorghie. Atunce Sfântul Ghiorghie⁴⁵ tinse mâna sa și scoase⁴⁶ spata sa și tăie capul fieriei amară.

Și botedză Sfântul Ghiorghie cetate aceaea și⁴⁷ toți oaminiia⁴⁸ ce era într-aceea cetate. Și dzise²⁶ să facă beserecă în numele lui, să u podobască cu aur și cu argint/ și cu covoră⁴⁹ scumpe. Și dzise²⁶ să f<ac>ă lui masă după Paști, în luna lui prieri, în 23 de dzile. Că vâdzu Sfântul Ghiorghie că cu toate credința⁵⁰ lui Isus Hristos. Și lăsa⁵¹ lor, deaca va muri el, să-l puie desupra prestolului, cu putearea și

³⁴ Scris: миеѡ. ✧ ³⁵ Scris: мжнѣиѡѣ. ✧ ³⁶ Scris: фрѣмосѣ. ✧ ³⁷ Scris: се веѣли; altă lecțiune posibilă: să vesăli. ✧ ³⁸ Secvența grafică omisă a fost scrisă de altă mână deasupra rândului. ✧ ³⁹ Scris: воѣтрѣж. ✧ ⁴⁰ Scris: испѣсеніѣж. ✧ ⁴¹ Scris: secvența grafică omisă a fost scrisă de altă mână deasupra rândului. ✧ ⁴² Scris: помѣж. ✧ ⁴³ Scris: нѣѣца. ✧ ⁴⁴ Scris: мѡѣцелмирѣж, apoi ѡ a fost modificat în ц. ✧ ⁴⁵ Scris: гїеѡѣгїе. ✧ ⁴⁶ Scris: сѡосе. ✧ ⁴⁷ Scris: снѣ. ✧ ⁴⁸ Scris: ѡмѣнѣ. ✧ ⁴⁹ Scris: ковѣра. ✧ ⁵⁰ Scris în continuare: и sau, eventual, и. ✧ ⁵¹ Peste л s-a scris de altă mână з, lecțiunea devenind zăsă. ✧

117^v cu// voia Duhului Sfântu. Până în dzilele de acmu stă în porincită și cine mergea la sfânta besearca⁵², beteagi și cu nevoi, sănătos mergea⁵³ acasă acela om, că multe vindecări făcea cu voia lui Dumnezău. Că a lui slavă și cinste și în/chinăciunea cea mare, acmu și pururea și în veacii veacului. Amin.

79^r

**În luna lui prier, învățatură la S^{ti}¹ Gheorghie, cându
au izbăvitu cea fată de cel șearpe și bălaur strașnicu**

O mare ciudă a sfântului și slăvitului mucenicu Gheorghie a lui Hristos. Cine au văzut sau cine au auzitu aceste² ciude ce-au făcut S^{ti}¹ Gheorghie? Ce căută Dumnezău pre oameni<i> săi și mare jeale fu de acea fată a celui împărat. Iară numele aceii feate era Sălevca. Și acel împărat era păgân și slujitoriu de idoli. Și era foarte fărădelege și oarecâți credea în Hristos toți-i munciia. Iară minunatul Dumnezău, vrându să-și arate mila sa tuturor, slobozi aproape cetate întru iazeru și ședea întru el u<n> șearpe mare, bălaur strașnicu. Și în toate zilele ieșie afară de mânca oameni dintr-acea cetate.

Iară odată împăratul adună toți voivozi<i> săi și toți voinici<i> săi să margă la acel șerpe să-l ucigă. Iară ei plânge, toți oameni<i>, cu mare amaru, și nime nu cuteza mergea la acel șearpe. Și să strânsără toți cetățeani<i> și ziseră³ împăratului: „Doamne împărate, a nost<r>u locu și cetate bun⁴ iaste și bine ții și <ni>ceo grije n-ai de nime. Ce noi de rându/ acestuia șearpe⁵ noi nu putem răbda”. Și zise⁶ împăratul cătră oameni<i> săi: „Viniți să scriem coconi<i> voștri pre rându de mâncare șerpelui să-i dămu. Și cându va vini și rându/ meu, eu amu o fată numai, și u voiu da cându-i va vini rându/”. Și începu cu giurământ mare a giura.

79^v Iară oameni<i> începură toți aș da coconi<i> săi pre rându șerpelui⁷ de mâncare până vini și rându/ împăratului. Iară împăratul îș îmbracă fata sa/ în veșminte împărătești, podobită cu mare frâmseaste, tot într-auru și într-argintu. Și u sărută cu mare dragoste și iară plânsă cu amar pre capul ei și grăi: „Pasă, fata mea, pasă că ești frumoasă și bună de să te mănânce și pre tine acest șerpe fără credință și fă<ră> de milă. O, vai de mine, fata mea și dulcea mea puiu, lumina ochilor miei, nicedănăoară de-acmu nu te voiu mai vedea. Puține/ mă bucuraiu de tine și giudecaiu cum voiu face nunta ta, sau să puiu cununa în capul tău, sau să te văzu giucându și de tine să mă bucur și să mă veselescu⁸, sau cându voi face veselie⁹ cu oaspeți<i> mii, sau cându voiu bea și mă <voiu> veseli¹⁰ de tine, sau cându voiu vedea feciori din trupul tău născuți. O, vai de mine, fata mea, acmu moartea de

⁵² Scris: *весе́рка*, apoi al doilea e a fost modificat în *ѣ*. ⁵³ Scris: *мерьѣ*.

¹ Sl., în trad.: *sfânt*. ² Scris: *лчѣтѣ*. ³ Scris: *зѣръ*; altă lecțiune posibilă: *zisără*. ⁴ Scris: *бѣ*. ⁵ Scris: *шѣръпе*. ⁶ Scris: *зѣ*; altă lecțiune posibilă: *zisă*. ⁷ Scris: *шѣрпелѣи*, apoi primul e a fost modificat în *ѣ*.

⁸ Scris: *шѣ мѣ вѣлѣскѣ*; altă lecțiune posibilă: *și să mă veselescu*. ⁹ Scris: *вѣліе*; altă lecțiune posibilă: *vesălie*. ¹⁰ Scris: *вѣліи*; altă lecțiune posibilă: *vesăli*.

mine te desparte”. Și zise⁶ împăratul către oameni<i> săi: „Toți vă aduceți, oameni<i> miei, argintul și aurul vostru, și veșminte de nuntă de vă îmbrăcați cu ele, și-m petreceți fata mea cea frumoasă. Și să nu vă teameți de mine, că, cum m-am giurat, așa va fi”. Și nime nu îndrăzniia să-l întrebe de fata lui, de să zică să nu u deaie șerpelui, drept ce că să giurase¹¹ însuși. Atunci împăratul tremisă fata lui, cu plângere mare și suspindu, și-ș¹² lăsă fata sa la acel iazer să u mănânce acel șerpe. Iar oameni<i> acei<i> cetăți, ei să adunară toți, cu mic, cu mare, și ședea de previia pre acea fată.

Atunci iară de oameni iubitoriu Dumnezeu vru să arate lor ciudeasele mucenicului său, lui *Sfi*¹ Ghiorghie. Și era întru voinicia sa, ducându-să la casele sale, pre calea de¹³ către partea¹⁴ Capadochiei, către moșia lui, // cu vreaea lui Dumnezău. Iară lui i să tâmplă să margă pre acel locu. Și să întoarsă *Sfi*¹ Ghiorghie la cel iezer să-ș adape calul ș-află pre acea fată a celui împăratu șezându la iazeru și plângea și suspina foarte. Și grăi Sfântul Ghiorghie¹⁵ către acea fată: „Ce plângi și suspini, și șezi aicea, la acest tău aice, tu, fată?” Grăi lui fata: „Văzu tine că ești voinic, foarte frumos, ș-ai vinit aicea la mine au vei să mori și tu cu mine? Ce eu te rog pre tine încalecă pre calul tău curundu și te du dintr-acestu loc”. Iară sfântul grăi: „O, cinstită¹⁶ fată, spune-mi cene ești tu sau cine sântu cei oameni”. Grăi lui fata: „Multe ț-aș spune, domnul meu, ce eu te rog du-te curundu dintr-acest locu ce stai”. *Sfi*¹ Ghiorghie¹⁵ iarăș grăi către ea: „Spune-mi, fată frumoasă, de toate că¹⁷ nu mă voi duce de la tine, ce cu tine voi pierde¹⁸ acesta șearpe”. Acie zise⁶ fata către sfântu: „O, domnul meu, voinic frumosu, locu/ aceștii cetăți bun iaste ș-aceștea oameni n-are avea grije de altă de nemică. Ce într-acest locu, într-acest iazeru, easte un șearpe foarte mare și rău, cât însuși vei vedea, ce mănâncă oameni<i> cetății noastre. Iară eu sântu tocma fata împăratului și m-au dat tată-mieu șerpelui și pre mine să mă mănănce¹⁹, că ș-au datu toți oameni<i> feciori<i> săi de i-au mâncat. Și i-au vinit și tătâne-mieu rândul și numai cât m-au tremis și pre mine să mă mănânce acest șearpe. Și de vei să nu mori și tu, o, domnul meu, cât mai curundu te du dintr-acest loc ce stai, de să nu te mănânce și tine cu mine împreună”. Iară sfântul stătu puținel ș-ascultă cuvintele aceii feate de împărat și iară zise⁶ către fată: „Nu ti teame, fată, nu ti teame că Domnulu-i cu tine. Ce-m spune ce dumnezău roaga ta-tău și toț ceia ce-s cu elu?” Grăi lui fata: „Pre Al Clerie roagă și pre Apolon și/ mare Artimida”. Și zise⁶ sfântul: „Nu ti teame, fată, ce îndrăznește²⁰ de dormi puținel.” Atunci *Sfi*¹ Ghiorghie înălță glasul său la ceriu și zise: „Doamne²¹ Dumnezău, ce ești spre hirovimi și pre sărafimi și cauți pre toate

¹¹ Scris: *иоураѣ*. ✧ ¹² Scris în continuare: *Ѹ*. ✧ ¹³ Scris: *дѣ*, surmontat de un semn grafic indescifrabil. ✧ ¹⁴ Scris: *къпармѣ*, cu hasta din dreapta a primului *m* prelungită în jos pentru a reda slova *p*. ✧ ¹⁵ Scris: *гѣѣгѣ*. ✧ ¹⁶ Scris: *чѣститѣ*; altă lecțiune posibilă: *cistită*. ✧ ¹⁷ Scris în continuare: *апои мѣ*, secvență grafică barată deasupra căreia s-a scris *нѣ мѣ*. ✧ ¹⁸ Scris în continuare: *капѣ*, cuvânt apoi anulat. ✧ ¹⁹ Scris în continuare: *ш*, literă apoi barată. ✧ ²⁰ Scris: *Ѹдѣрѣѣѣ*. ✧ ²¹ Scris: *доѣне*. ✧

besnele și știi, Doamne, toate cugetele dintru²² inimile oaminilor, iveaște și mie ciudeasele²³ tale înaintea celor ce cred întru tine, cum ai făcutu slugeii tale, lui Moiseiu, și cum ai²⁴ trecut oamini<i> tăi prin mijlocul Mării Roșii ca pre uscat. Așijdere tu, Domnul meu, fă milă și robului tău, lui Gheorghie, și-mă dă putere să calcu suptu picioarele mele acest²⁵ șearpe rău, să înțăleagă oamini<i> aceștii cetății că tu ești Domnu.” Atunci vini glas din ceriu și grăi: „Îndrăzneaște, Gheorghie, că auzi Dumnezău rugăciunea ta”. Și zise⁶: „Eu sintu cu tine”. Și într-aceale să deșteptă și fata. Și deșteptându-să văzu²⁶ șearpele²⁷ ieșindu²⁸ din iezăru, iară ea străgă și grăi: „O, vai de mine, Domnul meu, iaca că iase șearpele acesta din iazăru și va să te mănânce”. Iară sfântul, deacă-l văzu șearpele, încălecă pre cal și-ș făcea cruce și ieși înainte²⁹ și zise⁶: „Doamne, oboară³⁰ șearpele acesta suptu picioarele mea<le> pentru neascultarea oaminiloru necredincioși și-i fă credincioși acești oamini”. Și aceasta zise⁶ lui. Cu zisa lui Dumnezău și cu rugăciunea lui *Sîi*¹ Gheorghie, ș-atunci într-aceala ceas, căzu șearpele gios și fu fără putea<re>. Iară să știți ș-aceasta, fraților, că acel șearpe avea 2 capete: un cap îl purta pre suptu ceri, iară alt cap îl purta pre pământu. Atunci *Sîi*¹ Ghiorghie împunsă șearpele³¹ cu sulia^{81f} tocma prin gură și printr-înimă. Și străgă cătră fată: „Deștinge-te de brăul tău și leagă pre acest vrăjmașu// de șearpe rău”. Și³² marsă fata și legă șearpele și-l deade la sfântul. Și iarăș cu zisa lui Dumnezău el îl legă și mai bine și-l deade iarăș în mâna feateii. Și zise⁶ sfântul cătră fată³³: „Trage-l de brău după tine și-l du în cetate cătră ta-tău”. Și purcease³⁴ fata cu șearpele, trăgându-l după sine, și-l duse³⁵ în cetate. Și-l văzură cetățeani<i> și se³⁶ împlură de frică mare și fugiia cineș în partea sa de frica șarpelui. Și zise⁶ *Sîi*¹ Gheorghie: „Nu vă teamereți, ce căutați slava lui Dumnezău și creadeț în Sfânta Troiță și să ne închinăm Tatălui și <Fiu>lui și Duhului sfânt.” Iară împăratul străgă cu glas mare și zise: „A lui Dumnezău voinicu Gheorghie noi toți și toț oamini<i> noștri creademu în Dumnezăul tău, întru Isus Hristos, cela ce-au făcut ceriul și pământului”. Atunci *Sîi*¹ Ghiorghie scoasă sabiia sa și-i tăie capul acelu șearpe și-l tăie în 4 parți.

Și luo sfântul pre această fată de mână și u deade împăratului înaintea tuturor. Aceaea arătare feace sfântul întru aceaea cetate. Și căzură toți oamini<i> la picioarele sfântului și să ruga lui *Sîi*¹ Gheorghie cu lacrimi, și ziseră³: „Creadem în Domnul tău, în Isus Hristos.” Atunce adună împăratul toți episcupi<i> din Alihsandriia și-i boteză toți carii era cu nânsul în cetate, și mici și mari, 40.000 de oamini. Și fu bucurie nespūsă în cetate. Și zise⁶ împăratul boiarilor săi să zidească o besarecă în numele lui *Sîi*¹ Ghiorghie. Atunce *Sîi*¹ Gheorghie ș-altă ciudesie

²² Scris: *дѣлѣнѣ*. ²³ Scris: *чюдѣствѣ*. ²⁴ Scris în continuare: *ω*, apoi litera a fost anulată. ²⁵ Scris: *аш*, apoi *ш* fost anulat și s-a scris în continuare *чѣтъ*. ²⁶ Scris: *въш*, apoi *ш* fost anulat și s-a scris în continuare *зѣ*. ²⁷ Scris: *шѣрепеле*. ²⁸ Scris: *ешѣдѣдѣ*. ²⁹ Scris: *дѣлѣнѣ*. ³⁰ Scris: *ωборѣ*. ³¹ Scris în continuare: *пѣ*, secvență grafică anulată. ³² Scris: *ша*. ³³ Scris în continuare: *дѣ*, apoi cuvântul a fost anulat. ³⁴ Scris: *пѣрчаѣ*; altă lecțiune posibilă: *purceasă*. ³⁵ Scris: *дѣ*; altă lecțiune posibilă: *dusă*. ³⁶ Scris: *шѣ*; altă lecțiune posibilă: *și să*.

feace, că întră în beserecă să sfințască besereca și oltariul și feace un izvor de³⁷ vinu într-acea beserecă. Și *Sîi*¹ Ghiorghie ieși din cetate și să duse³⁸ în partea Capadochiei³⁹.

Derept aceea și noi, fraților, să ne rugăm și noi Tatălui și Fiiului și Duhului Sfânt să-ș arate și noauo mila, că lui i să cuvine toată slava și cinste⁴⁰ și închinăciunea, acmu și pururea și în veaci de veacu⁴¹. Amin.

LA LÉGENDE DE SAINT-GEORGES
VAINQUEUR DU DRAGON. LES VERSIONS ROUMAINES
DU XVIIe SIÈCLE

(Résumé)

Le légende de Saint-Georges vainqueur du dragon nous est parvenue en quatre manuscrits du XVIIe siècle: la *Păucenia* (= Recueil d'Homélie) de *Belgrade*, le *Manuscrit Marțian*, le *Code Drăganu* et le manuscrit roumain 130 (BAR). L'examen des particularités linguistiques de ces manuscrits indiquent l'existence de trois traductions: deux provenant de Transylvanie et une provenant de Moldavie. Parmi ces traductions, deux sont reproduites maintenant pour la première fois en transcription phonétique interprétative.

Cuvinte-cheie: Sfântul Gheorghe, balaurul, localizarea traducerilor, surse slavone.

Mots-clés: Saint-Georges, le dragon, localisation des traductions, sources slavonnes.

Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
București, Calea 13 Septembrie, nr. 13
alexandru.mares.ilir@gmail.com

³⁷ Scris în continuare: *мири*, cuvânt anulat. ✧ ³⁸ Scris: *сѣ дѣѣ*; altă lecțiune posibilă: *să dusă*. ✧
³⁹ Scris: *кападокіей*. ✧ ⁴⁰ Scris: *чѣте*; altă lecțiune posibilă: *ciste*. ✧ ⁴¹ Scris: *веѣѣ*.

Maria Marin

CÂTEVA TRĂSĂTURI SPECIFICE GRAIURILOR DIN CENTRUL TRANSILVANIEI

1. Graiurile transilvănene prezintă, în general, un deosebit interes pentru studierea structurii dialectale a dacoromânei, a istoriei limbii române, în general.

Centrul Transilvaniei este o arie relativ intens studiată din punct de vedere dialectal, Vasile Frățiță fiind unul dintre dialectologii preocupați permanent de această zonă, cu atenție specială pentru valea inferioară a Târnavelor (Frățiță 1973; Frățiță 1993; Frățiță 2006).

2. În literatura de specialitate, graiurile din Centrul Transilvaniei sunt tratate, în ansamblu, împreună cu toate celelalte graiuri transilvănene, încadrându-se într-o mare arie intracarpatică, considerată de tranziție, „mozaic”, cu graiuri mixte etc. (Marin, Marinescu, *Tratat*: 356–357), în funcție de orientarea teoretică sau de interesul particular al autorilor. Nu rareori, mai ales în lucrările de sinteză, graiurile ardelențești – între care și cele central-transilvănene – rămân neclasificate, neafiliate vreunei unități dialectale de rang superior (subdialect).

3. Din aceste considerente și având în vedere și faptul că în *Arhiva fonogramică a limbii române* (AFLR), aflată în custodia actualului Sector de dialectologie și sociolingvistică al Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti” al Academiei Române, din care fac sau au făcut parte cercetătorii-dialectologi care au format colectivul de culegători ai materialului supus cercetării de noi în această intervenție, respectiv, Maria Marin, Iulia Mărgărit și regretatul coleg Bogdan Marinescu, și că, din motive obiective (angrenarea în alte teme prioritare sau de interes personal), lucrarea intitulată *Graiurile din Centrul Transilvaniei*, avându-i drept autori pe cei trei dialectologi, Maria Marin, Bogdan Marinescu și Iulia Mărgărit, realizată doar parțial, a rămas nevalorificată¹.

4. Zona cercetată este situată între Târnavă Mică la nord și Olt la sud (pe axa nord-sud) și între Valea Sebeșului la vest și o linie convențională străbătând aria de la Sângiorgiu de Pădure la Făgăraș la est (vezi Anexa 1: *Harta zonei cercetate*). Deși graiurile avute în vedere se încadrează într-o arie numită în *Tratat* mai puțin individualizată din punct de vedere lingvistic (Avram, A., 1978; cf. *Tratat*, 387, nota 35), ele se caracterizează totuși prin multe elemente comune, evidențiate de o

¹ Menționez, cu această ocazie, că o parte din materialul cules în perioada 1981–1985 a fost folosit în capitolul *Graiurile transilvănene* semnat de Maria Marin și Bogdan Marinescu, în *Tratatul de dialectologie română* (v. Marin, Marinescu, *Tratat*: 354–390).

serie dintre hărțile din această lucrare ilustrând, mai ales, particularități fonetice (v. h. 130, 134, 136, 137), dar și din domeniul morfosintaxei, cum ar fi redarea genitivului prin (*de*) *la* + acuzativul (v. h. 155).

5. Manuscrisul la care ne referim cuprinde un corpus de texte dialectale selectate din 19 dintre cele 25 de localități din care s-au efectuat înregistrări după principiile și cu metodele AFLR (v. Anexa 2: *Lista localităților și siglele corespunzătoare utilizate*), texte transcrise fonetic de către Bogdan Marinescu, din 9, și de către Maria Marin, din 10 dintre acestea, și un *Glosar* realizat pe baza materialului fișat de către cei doi autori și prelucrat de către Iulia Mărgărit.

În ceea ce privește studiul lingvistic ce urma să însoțească volumul, capitolul realizat integral este *Morfosintaxa*, semnat de Maria Marin, capitol din care ne propunem să valorificăm o mică parte în paginile ce urmează.

A. MORFOLOGIA

6. Dintre fenomenele de morfologie și sintaxă întâlnite de noi în graiurile din centrul Transilvaniei reținem, deocamdată, trăsături caracteristice care, după toate probabilitățile, sunt specifice acestei zone sau care au drept arie centrală de răspândire zona la care ne referim.

6.1. Substantivul

6.1.1. Menținerea cu totul sporadic a arhaismului *nor* „noră” (Densusianu, HLR, II: 147): „*ce mi-aduci nor^h ?/ nevastă la ficior^h ?*” (AVIIb)². Atestarea formei într-o singură localitate și numai într-o formulă în versuri constituie, credem, o probă pentru faptul că ea este și aici un arhaism pe punctul de a ieși din uz³.

6.1.2. Conservarea variantei de declinare I, mai apropiată de etimon, a substantivului *salcie* – *salcă* (CVI, BtVIII, VVIII, VVVII, SVIII, VIIa)⁴, cu pluralul etimologic (după care s-a refăcut și singularul substantivului în discuție), *sălci* (BtVIII, MVI). Sporadic este atestată și forma literară, *sălcie* (AV), precum și un plural intermediar *sălcii* (CtII).

6.1.3. Utilizarea singularului la unele substantive pentru care dicționarele și alte lucrări de specialitate atestă numai forma de plural (v., între altele, DA, s.v. *câlți*): *câlțul* (SpVIIb), *lătúră* (CV, CtV, LV), formă care, după DA, este rar întâlnită; un singular refăcut după plural (cu păstrarea declinării) este *sarmălă*

² În general, exemplele ilustrative nu au fost redată în transcriere fonetică riguroasă, marcându-se doar accentul pe cuvintele vizate și evidențiindu-se formele care ilustrează particularitățile discutate.

³ Notăm că, în general, Arpașul de Jos, așa după cum se va vedea în continuare, reprezintă o localitate cu numeroase elemente arhaice.

⁴ Singularul *salcă* figurează în Frățilă 2006, s.v. Menționăm că în *Glosarul* lucrării lui Vasile Frățilă nu sunt indicate localitățile din care provin termenii.

(DVII), alături de care semnalăm și *căli* (MVVIIIb), plural, de asemenea, refăcut după singular.

6.1.4. Păstrarea pluralului *ai* „ani” (BVIIIb, BiVII, CrVIIIb, ScV, VIII).

7. Articolul

7.1. Substantivele precedate de numerale colective sau de pronumele nehotărât *toți, toate* cu sensul „fiecare” sunt utilizate, de regulă, în formă nearticulată, spre deosebire de limba standard unde este recomandată forma articulată (v. GLR, I: 191): *în toate zile* (BiVII, MVVIIa), [parul] *îl ascuțim de-amândouă capete* (EVII), [punem fân] *de amândouă părți ale carului* (EVIII).

8. Verbul

8.1. Verbul *a avea* folosit predicativ prezintă, într-o singură localitate și la un singur informator (LzVIIa), pentru indicativ prezent persoana a 3-a plural forma analogică *ar*. Atestarea acestei variante în localitatea Laz nu surprinde, întrucât ea este situată într-o zonă vecină cu Mărginimea Sibiului unde particularitatea este specifică⁵.

8.2. Verbul *a (se) speria* păstrează forma etimologică de conjugarea a II-a, *a (se) spăreá*, considerată, în limba română actuală, arhaism⁶; la fel, *a omorí* este atestat în varianta arhaică *omorí*, ind. impf. 3 sg. *omoreá* (CrVIIIb)⁷, iar *a ogorí* se întâlnește în forma, de asemenea, arhaică, *ogorí*, cu imperfectul pers. a 2-a sg. *ogoreái* (SVIIIa).

8.3. Pentru exprimarea *p o t e n ț i a l u l u i*, a acțiunilor specifice modului *p r e z u m t i v*, mod a cărui valoare poate fi redată, și în limba standard, prin multiple și variate forme, cele mai multe împrumutate de la alte moduri din sfera celor prin care se exprimă acțiuni nesigure (conjunctiv, condițional-optativ, indicativ viitor), în graiurile de care ne ocupăm cea mai uzitată este cea constituită din *voi, vei, va... + infinitivul*, pentru prezent, și *voi, vei, va... + (a) fi + participiul neacordat*, pentru perfect: *dumnezeu să-i deie bine, unde va fi* (MVIIIb), *va fi și ceva așa, da nu știu io* (AV), *va mai fi la careva și mai mic* [porc], *d-apăi i... eu îi spui la doamna de ăl mare* (BV), *o zâs „lasă, că doară va veni ea* [apa], *da' nu va veni ea chiar să intre-n casă”* (BV); *O să fie grâu bun și n-o să cadă. Orice vreme va fi* (VVIII); *ce va mai vini om vedea* (VVVII); *nu știu așa va fi făcut-o* (BrV); *va fi avut ea ceva* (IVa). Uneori, pentru sublinierea ideii de prezumtiv redată prin această formă sunt utilizate construcții care îl includ pe *o* (*oi, îi...*): *ce-o va fi „ce-o fi”* (DVII). Această posibilitate de redare a prezumtivului este specifică graiurilor

⁵ În DA, s.v. *aveá*, forma *ar „au”* este atestată pentru localitățile Săliște, Galeș și Tilișca.

⁶ Cele mai numeroase dintre atestările pentru conjugarea a II-a ale verbului *speria* sunt întâlnite în *Cazania. (Evanghelia cu învățătură)* a lui Coresi (Densusianu, HLR, II: 205).

⁷ Varianta *omorí*, cu forma de imperfect 3 sg. *omoreá* (CrVIIIb), este, de asemenea, arhaică (Densusianu, HLR, II: 199).

de tip nordic, dar ceea ce individualizează idiomurile cercetate de noi aici este frecvența ieșită din comun a ei în această arie.

9. Adverbul

9.1. Inventarul adverbelor și al locuțiunilor adverbiale se remarcă printr-o bogăție deosebită comparativ atât cu româna literară, cât și cu alte zone dialectale, individualizându-se prin câteva aspecte.

9.1.1. Conservarea unor elemente sau forme adverbiale considerate, uneori, arhaice: *adecă*⁸ „adică” (DVII, VVVII, SVIIa), precum și varianta *adicăte*⁹ (SVII, AVIIb), *de altă oară* „în alte împrejurări, altădată” (CrV, EVII), cu sinonimul *de altă dată* (CrV), *de zi* „în timpul zilei” (BdVII). Lista acestor elemente continuă cu *fără* „în afară de, doar”, folosit ca element cu valoare restrictivă (mai ales, sub forma *făr*). În calitate de adverb este întâlnit numai în propoziții negative: [Cânepa] *o făceam de nu mai era puzdării, făr' fuioru sânгур* (IVII), cu atestări numeroase (CVII, V, CpVIII, SPVIIa, ScVIII, VII, CtVIII, MVVIIIa, b ș.a.), dar și cu *înlăuntru*, întâlnit în majoritatea localităților și semnalat sub variantele *înlôntru* și *înlúntru* (CpVIII, BiVII), ambele considerate în dicționare forme dialectale, cu atestări prin Transilvania și Banat (v. DLR, Scriban, D., s.v. *înlăuntru*); adverbul *nici* apare în variantă bisilabică (BuVIII), dar și, mai ales, în forma veche, *nice* (CrV, DVII, EVIII, MVVIIb, AVIII)¹⁰, atestată și în compusul *nicecum* „nicidecum” (CrV, MVI, VIIb).

9.1.2. Utilizarea unor forme specifice pentru zona la care ne referim ale adverbului *înainte* și ale derivatelor/variantelor sale: *înaintre* (CVII, BtV, ApVIIb, BiVII, BVIII, AVI, ScI, MVVIIa), *înéntré* (MVII, SVII, VI), *înénte* (CVII), *néntră* (LVIII), *dinaîntre* (BtV, MVVIIIa), majoritatea variantelor întâlnite putând să fie explicate pornind de la limba veche, unde *între* însemna și *înainte* (< lat. *ante* > *înte* + *intre*) (< *inter*) (cf. Densusianu, HLR II: 135–136). Din acest *între* precedat de *den* a rezultat *denaintre*.

Des întâlnit este și adverbul *iába* „geaba” (CVII, CpVII, CrVIIa, VVII, BVIII, VIIb, NV, VVVII): *N-are cine te griji, iába ai copii* (VVVIIa), cuvânt care lipsește din DA, deși, pentru etimologia lui *geába*, se trimite, pe lângă la turcescul *ğaba*, și la maghiarul *hiába*, care, de fapt, este etimonul lui *iaba*.

⁸ În limba veche, adverbul, întâlnit, de regulă, sub forma *adecă*, era utilizat, mai ales, cu sensul „iată” (Densusianu, HLR, II: 250); explicația privind dezvoltarea sensului actual, de la „iată” la „vasăzică”, este prezentată detaliat de către Ov. Densusianu (*loc. cit.*), dar și, mai pe scurt, în DA, s.v. *adecă*.

⁹ Reținem subliniind faptul că cercetări ulterioare celei la care ne referim aici au adus noi atestări, dintre care unele au caracter absolut inedit. Astfel, spre exemplu, *adicăte* este întâlnit (cu indicația *rar*) prin Oltenia (județele Dolj și Olt) și prin Muntenia (județele Dâmbovița și Prahova) (v. DGDS, s.v. *adicăte*); la fel, *de zi* „ziua” este o locuțiune cu atestări prin Dâmbovița și, rare, în Prahova, Buzău, Olt, Teleorman și Călărași (idem, s.v. *zi 6°*), *astără* „astă seară” (idem, rar în Oltenia – Mh) și în sudul Munteniei (Tr) (idem, s.v.).

¹⁰ Alternanța dintre *nece*, *nice* și *nici* este atestată încă din limba veche (v. Densusianu, HLR, II: 254).

9.2. În ceea ce privește *d i s t r i b u Ț i a* unor adverbe, reținem, pe de o parte, câteva elemente adverbiale întrebuițate cu *s e n s u r i d e o s e b i t e* sau în *c o n t e x t e* diferite față de româna standard, precum:

– utilizarea frecventă a lui *încă* (purtaud accent de intensitate în propoziție¹¹), cu semnificația „de asemenea”, atestat în toate localitățile și la marea majoritate a informatorilor: *Nouă încă ne place să mâncăm păsar* (CpVII);

– frecvente sunt și adverbele *laolăltă* „împreună, unul cu altul”: *se lega laolăltă* (NVIII), *mergeam laolăltă* (NVII), *frământa toate laolăltă* (CpVII); cuvântul este atestat și în compusul *pesteolăltă* „unul peste altul” (CVIII, DV);

– *mai* contractează și sensul „mai mult, mai mare”, utilizat fie pe lângă verbe: *i-o mai plăcut* „i-a plăcut mai mult” (IVa), fie pe lângă substantive: *o să am mai neazuri* „neazuri mai multe, mai mari” (BiVII);

– adverbul *măine* „a doua zi, în ziua următoare (fără raportare la azi)” este și el bine reprezentat (BuV, CpVIII, IVa, VIII)¹².

10. Prepoziția

10.1. În privința *i n v e n t a r u l u i* remarcăm utilizarea unor prepoziții simple sau compuse cu întrebuițare *r e g i o n a l ă*, care lipsesc din limba standard:

– **a** se menține fie ca prepoziție simplă, cu sensul „la”: *n-are a ce mai vorbi* (CrVIII; cf. BiVI, CVII, DVII, ApVIIb, BrV), întâlnită inclusiv în construcția supinului: *se duce a peșit* (BrV) sau în forma care pare petrificată ca adverb *amunte* „la munte”: *se duce cu oile amunte* (CrVIII), fie în locuțiuni cum sunt *de-a sara* „de seara, de cu seara” (BuVII) sau *se jucau de-a cărți* „se jucau (în) cărți” (BiVI)¹³:

– **asupra**, folosit cu sensul *t e m p o r a l*¹⁴ „înaintea de; în preajma”: *nu torceam asupra sărbătorilor* (BrVII); *asupra sării o venit* (AVIIb);

– **de către** „către, spre” cu valoare *t e m p o r a l ă*: *am plecat de către ziua* (VVVI); *de către sara ne duceam* (EVII; cf. EVIII, CpV);

– **în către** „către, spre” cu valoare *l o c a l ă*, atestată și în varianta *cătă*: *o-ntors... mărunchiu [de iarbă] în cătă vacă* (MVII);

– **de după** „după” cu valoare *t e m p o r a l ă*: *ne duceam de după amiază* (NVII);

– **de pe** în contextul *de pe sara* „de cu seară” (BiV).

¹¹ Accentul suplimentar purtat în frază de *încă* este remarcat și în DA (s.v.), unde se specifică faptul că particularitatea, des întâlnită în limba veche, se păstrează astăzi în Transilvania și în Moldova.

¹² Semnificația în discuție, neatestată în dicționare, este considerată familiară și populară (Avram, M., 1975: 191).

¹³ *a* cu valoare de prepoziție este notat în dicționare drept arhaism. Dialectal se mai păstrează încă frecvent în aria nordică a dacoromânei: Bistrița-Năsăud (TD–*Ban*, s.v.), Sălaj (TD–*Sălaj*, s.v.), Maramureș (Vulpe 1983: 265) și sporadic în unele zone muntenești (Neagoe 1975: 144–145; DGDS, s.v.).

¹⁴ Sensul cu valoare temporală al lui *asupra* este semnalat în DA, s.v. III.4°, cu citate din texte vechi.

10.2. În ceea ce privește distribuția este de remarcat deosebita productivitate, în plan semantic, a unor prepoziții, dintre care remarcăm:

– **de** este prezent în diferite contexte nespecifice limbii române literare, cum ar fi în construcții sintactice alcătuite dintr-un cuvânt repetat după această prepoziție: *mașină de mașină* „mașină după mașină” (CpVIII), *ei de ei* „ei între ei” (IVa, MV, VIIb) și o variantă cu pronumele de întărire: *ei-și de ei*, *ele-și de ele* (CpVII), *noi de noi* (BtVII);

– **în** „la” cu valoare loc ală: *cu sacu-n gât* (NVII), *venea în clacă* (SPVIII) sau temporală: *în Crăciun tăiam porcu* (CtV), *acuma-n trei duminici o vinit* „acum trei duminici” (AVIIa); *în* este prepoziția obișnuită și în formula *a ieși în pensie* „a ieși la pensie, a se pensiona” (NVII, SPVIIa);

– **la** „în” indicând direcția”: *am mers la Italia* (MVVIIIb), sens vechi, atestat încă din textele secolului al XVI-lea (Densusianu, HLR, II: 406);

– **pe** este prepoziția uzuală în situații precum:

a) în exprimarea formulelor indicând un spațiu închis: *m-am căsătorit aicea pe curte* (BuVII; cf. AVIIb, BuVIII, BrVII), *am mers pe piață* (NVIII; cf. BuVIII);

b) cu sensul „prin” indicând spații închise: *Pe alte sate se zicea așa* (BiV; cf. ApV, VIIb, BtVII, CpVIII, DVI, EVIII, MVVIIIb, NVIII, VVIII);

c) „pentru, la” cu valoare temporală: *să-l ai pe anu viitor* (BiV);

d) „în, în timpul”: *Pe postu Crăciunului [...] ne adunam și colindam* (CtVIII);

e) în construcția locuțiunii adverbiale *pe cum* „după cum, precum”: [Porumbul] *creștea pe cum era timpu* (CpVIII);

f) „în” indicând spații închise: *Pe alte sate se zicea așa* (BiV; cf. ApV, VIIb, BtVII, CpVIII, DVI, EVIII, MVVIIIb, NVIII, VVIII);

– **pentru** se remarcă, pe de o parte, prin faptul că impune utilizarea substantivului precedat în formă articulată: *uscăm frunză pentru oile* (ScVIII), particularitate proprie cu precădere graiurilor nordice (județele Bistrița-Năsăud, Maramureș, Sălaj) (Vulpe 1983: 282) și, pe de altă parte, prin sensul „din cauza” semnificație pentru care dispunem de un singur exemplu: *pentru ploaia asta am fugit acasă* (CpVII).

11. Conjunția

11.1. În ceea ce privește inventarul conjuncțiilor sau al elementelor folosite cu valoare conjuncțională reținem conectivele utilizate pentru exprimarea raportului *coordonativ* la nivelul frazei *a și ma*, ambele cu sensul „însă, dar”. Dacă pentru *ma* sensul a mai fost semnalat până acum în graiurile din Banat (Vulpe 1973: 388–389; Teiuș 1980: 122), precum și prin Transilvania (Gămulescu 1974: 151), dar și la românii din Ungaria (TD–Ung.: CII) și la cei din Banatul sârbesc (TD–Ban.–Glosar, s.v.), în ceea ce privește conjuncția *a*, ea se mai întâlnește cu această valoare doar în graiuri românești vorbite în mediu slav (Serbia, Bulgaria, Transnistria: Petrovici, *Texte*: 4, 5, 9; TD–Bulg.: CVIII–CIX; TD–Ucraina: 139).

11.2. Pentru redarea raportului subordonator, reținem următoarele elemente conjuncționale:

– **măcar** „măcar că, cu toate că” introducând subordonate *concesive*: *le-o plăcut [mămăliga], măcar o fost de la București* (ApVIIb)¹⁵;

– **până că** „până ce” cu valoare temporală: [Lăsam aluatul de pâine să crească] *până că ardea cuptoru* (NV)¹⁶;

– **ca și cum**, introducând modale comparative reale, am înregistrat-o la un singur subiect: *Făceam așa ca și cum încărcăm caru* (CpVIII); *Încărcam ca și cum încărcăm paiete* [Același]¹⁷.

11.3. *Hipercharacterizarea sintactică* a unor subordonate, întâlnită în special în vorbirea indirectă și considerată de Magdalena Vulpe (1980: 108) drept o caracteristică, în primul rând, a graiurilor dacoromâne nord-vestice (din Maramureș, Crișana, vestul Transilvaniei), este atestată, cu numeroase exemple, și în zona avută de noi în vedere, ceea ce demonstrează că aria de răspândire a fenomenului este mult mai largă¹⁸: *nu se vedea că cum îi* (CpVII), *a-ntrebat că cine este* (CpI); *le spui că cum o fost* (BuVIII); *Știam că unde-i șezători de fete și unde-i șezătoare de femei* (VVIII); *Ei ști că ce-o făcut* [Aceeși]; *Dumneata știi că unde-o fost biserica* (CVII); *mă-ntreabă că de unde-s și unde mă duc* (BVII); *se uita femeile că... cum îi caieru* (LV); *se da ordin că să meargă toată lumea la cules* (CtVIII); *s-o înțeles că ce-i dă* [ca zestere] (EVII); *să văz că cum stă* (EVIII); *a spus că de ce n-a venit în prima zi* (MI); *să vedem că cine-i* (BdVII). Uneori elementele subordonatoare pot fi dislocate prin alte părți de propoziție: *să-i spuie și la frate-său că e i ce-o pătīt* (EVb); *mai vineau și... bătrânii, să vadă că n o i ce facem* (VVIII); *Eu am controlat că în sac ce are?* (VVIII), ceea ce, de obicei, atrage după sine intonația interogativă în subordonată, tip de intonație întâlnită și în alte cazuri: *știți că ce-i aia?* (NVII) (vezi și ex. din VVIII citat mai sus).

B. TOPICA ȘI INTONAȚIA

Considerăm că, în majoritatea situațiilor, cele două elemente ale limbajului se condiționează, în sensul că topica determină, în mare parte, anumite trăsături intonaționale.

1. Cu o frecvență mai redusă decât în graiurile nordice, dar mai des decât în cele sudice se înregistrează antepunerea pronumelor cu valoare adjectivală: *a meu*

¹⁵ Vulpe 1980 nu înregistrează conjuncția *măcar* în corpusul avut în vedere.

¹⁶ Nici conjuncția compusă *până că* nu este atestată în Vulpe 1980.

¹⁷ Vulpe în lucrarea citată (p. 188) consideră, în general, locuțiunile conjuncționale construite cu *și* drept un element cult preluat de vorbirea populară.

¹⁸ Texte culese de noi din județele Covasna, Harghita, Mureș înregistrează fenomenul în mod curent, ceea ce ne face să credem că, după toate probabilitățile, el este prezent și în graiurile moldovenești de peste munți.

bărbat n-o avut părinți (VVIIIb), *a mai copii nu-s așa* (ScVII), *astea obiceiuri o fost la noi* (NV), *asta nuntă o fost* (BdVII), *în ia sară s-o dus* (VVIII), *ias sară am plecat* (EVII); *iest an n-am fost* (EVII). În toate cazurile, elementul antepus poartă accentul în sintagmă.

2. *de voie bună*, spre deosebire de limba standard și de graiurile dacoromâne sudice, unde construcția este obișnuită cu sensul „de bucurie”, în graiurile avute în vedere, la fel ca în graiurile de tip nordic, aceasta înseamnă „de bună voie, nesilit”, la fel precum *de bună voie* din graiurile sudice.

3. Specifică zonei este construcția imperativului de tipul *credeți-mă* înlocuită cu forma verbală dislocată de elementul pronominal *crede-mă-ți* (MVII), *face-vă-ți* (CVI), *pune-vă-ți* (VVIII), fenomen semnalat până acum doar pentru Transilvania și numai din județul Sibiu¹⁹; din înregistrările noastre și din cele semnalate mai sus reiese că aria fenomenului este mai întinsă chiar în Transilvania și, probabil, ea continuă neîntrerupt spre celelalte zone în care a mai fost semnalată (Prahova, Argeș, Gorj).

4. Forme verbale de perfect compus cu auxiliarul postpus în propoziții cu intonație afirmativă am înregistrat într-o singură localitate, la o informatoare de vârstă medie: *dusu-s-o, căutatu-l-o, strâgatu-l-o* (IVa), într-un context în care este redată o întâmplare de maximă intensitate emoțională, fiind vorba de pierderea/dispariția unui copil. Menționăm acest lucru, deoarece, în general, în momentele de participare afectivă intensă la cele povestite, informatorii recurg la fenomene lingvistice cu încărcătură stilistică ridicată. Considerăm, de aceea, că aceste forme se mai păstrează, azi, în special cu valoare stilistică (în cazul de față, alături de enumerare, formele inverse sugerează agitația celor care au pierdut copilul).

5. În propoziții interogative sunt frecvente formele cu auxiliarul postpus: *gătat-ați?* (AVI), *știut-ai?* (AVIIa), *văst-ați vreodată sumane?* (CtVII); cu topică asemănătoare sunt obișnuite și formele de viitor cu auxiliarul postpus: *să vedem pute-va veni încoace?* (IVa); *sâmțî-îți?* „veți simți?” (Aceeși); topică inversată se întâlnește și în exprimarea interogativelor construite cu forme pronominale: *daț-o?* „o dați?” (IVa), *mai dai-imi?* „îmi mai dai?” (AVI). În toate exemplele de acest tip accentul de intensitate cade pe elementul postpus, ceea ce are o mare influență asupra impresiei generale create de intonația graiurilor ardelenesti din această zonă (Marin, Marinescu, *Tratat*: 358).

6. Adverbul *mai* a cărui topică, în diverse situații, diferă de la o zonă dialectală la alta, a fost înregistrat: a) atât cu topică specifică graiurilor dacoromâne nord-vestice, cu intercalarea adverbului (folosit cu sens durativ) între copulă și numele predicativ, întâlnită, de altfel, și în graiul din zona Porțile de Fier (Vulpe

¹⁹ Vezi atestările lui J. Byck 1967, p. 31.

1973: 373)²⁰: *se năcrește* [fânul], *nu-i mei... nu-i mai bun* (EVIII); *nu-i mai timpu ala* (BiVI); *nu-i mai așa cum o fost* (CpVII), b) cât și cu topica având adverbul plasat înaintea verbului: *nu mai se deschide ușa* (MVIIIb), topică specifică graiurilor sudice (Avram M 1977, p. 29–31).

În ceea ce privește intonația, remarcăm faptul că în două dintre localitățile cercetate, Arpașu de Jos (A) și Breaza (Br), ambele situate în zona cunoscută sub numele Țara Oltului, a fost înregistrată intonația considerată în studiile de specialitate specifică graiurilor din zona Rucăr–Argeș (Avram, A. 1973), dar care, după cercetări ulterioare, a fost identificată și în graiurile din sud-estul Transilvaniei, inclusiv în satul Poiana Mărului situat între Țara Bârsei și Țara Oltului. Este vorba de o ușoară lungire a vocalei accentuate urmată, de obicei, de un accent secundar pe silaba următoare: *gătăt-ați cu desfăcătù?* (AVI), *mai mjeérg?* (Același); *zâc „tu Torița”*, *zâc „vrei să vez lúpù?”* (Același); celelalte localități, dar mai ales Bi, Ct, C, prezintă particularități ale intonației interogative tipice graiurilor din aria nordică a Transilvaniei: *dăŃ-o?* „o dați” (IV) cu lungirea vocalei accentuate atât de mult, încât aceasta dezvoltă un element semivocalic, generând o pronunție de tipul *bõłłă* (EVII), *bũłhă* (CPV), *mășsă* (EVIII) (cf. Marin, Marinescu, *Tratat*: 358).

*

Trecând în revistă trăsăturile morfologice, morfo-sintactice și sintactice descrise apreciindu-le prin prisma clasificării propuse la începutul prezentării, se poate constata, cu ușurință, credem, că:

Zona descrisă prezintă o mare unitate lingvistică; majoritatea particularităților pertinente sunt comune tuturor localităților, indiferent de județul din care fac parte. Subliniem această concluzie, deoarece, de la Weigand încoace, aria avută în vedere a fost considerată drept foarte mozaică, lipsită de unitate lingvistică, prezentând fenomene comune când cu graiurile sudice (mai ales), când cu cele nordice, când cu Muntenia, când cu Maramureșul și Crișana, când cu Moldova. Spre deosebire de constatarea privind relativa lipsă de unitate lingvistică a Transilvaniei în general (v. Marin, Marinescu, *Tratat*: 386), zona descrisă în intervenția noastră se prezintă ca un nucleu mult mai unitar, cu trăsături specifice remarcabile, cu individualitate distinctă în cadrul graiurilor transilvănene, cât și între unitățile dialectale ale dacoromânei.

²⁰ În DA, s.v. *mai*, această intercalare este considerată învechită și regională, cu citate din Banat.

SIGLE ȘI ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

- AFLR = Arhiva fonogramică a limbii române.
- Avram, A. 1978 = Andrei Avram, *Probleme de metodă privind stabilirea trăsăturilor comune și a trăsăturilor specifice ale dialectelor românești*, în SCL, XXIX, 3, p. 217–252.
- Avram, M. 1975 = Mioara Avram, *Adverbul mâine și timpurile verbale din sfera trecutului*, în SCL, XXVI, p. 189–195.
- Byck 1967 = Jacques Byck, *Studii și articole. Pagini alese*, București, Editura Științifică.
- DA = Academia Română, *Dicționarul limbii române* [publicat de Academia Română, sub redacția lui Sextil Pușcariu], București, 1913–1949.
- Dascălu 1975 = Laurenția Dascălu, *Observații asupra intonației graiului din Maramureș*, în FD, IX, p. 77–91.
- Densusianu, HLR, II = Ovide Densusianu, *Histoire de la langue Roumaine*, II., Librairie Ernest Leroux, Paris, 1938.
- DGDS = *Dicționarul graiurilor dacoromâne sudice*, I–III, de Ion Ionică, Maria Marin, Anca Marinescu, Iulia Mărgărit, Teofil Teaha. Coordonator: Maria Marin, București, Editura Academiei Române, 2009–2011.
- Frățilă 1973 = Vasile Frățilă, *Graiul de pe valea inferioară a Târnavelor*. Rezumatul tezei de doctorat. Timișoara, 1973.
- Frățilă 1993 = Vasile Frățilă, *Graiurile din Transilvania de centru și sud*, în volumul *Contribuții lingvistice*, Timișoara, Editura de Vest, 1993, p. 100–115.
- Frățilă 2006 = Vasile Frățilă, *Graiul de pe Târnavă. Texte și Glosar*, Blaj, Editura Astra, Despărțământul „Timotei Cipariu”, 2006.
- Gămulescu 1974 = Dorin Gămulescu, *Elemente de origine sârbocroată ale vocabularului dacoromân*, București–Panciovo.
- GLR, I = Academia Română, *Gramatica limbii române*, vol. I, ediția a II-a revăzută și adăugită (Tiraj nou), București, Editura Academiei, 1966.
- Marin, Marinescu 1984 = Maria Marin, Bogdan Marinescu, *Graiurile din Transilvania*, în *Tratat*, p. 354–390.
- Mării 1969 = I. Mării, *Însemnări despre imperativele regionale „duce-vă-ți”/„duce-vi-ți” și „culcați-vă-ți”/„culcați-vi-ți”*, în CL, XIV, 2, p. 255–263.
- Neagoe 1975 = Victorela Neagoe, *Elemente arhaice în graiurile muntenești*, în FD, IX, p. 143–147.
- Petrovici, Texte = Emil Petrovici, *Texte dialectale. Supliment la Atlasul lingvistic român II* (ALRT II), Sibiu–Leipzig, 1943.
- Scriban, D. = August Scriban, *Dicționarul limbii românești*. (Etimologii, înțelesuri, exemple, citațiuni, neologisme, provincialisme), edițiunea întâia, Iași, Institutul de Arte Grafice „Presa bună”, 1939.
- TD–Bulg. = Victorela Neagoe, Iulia Mărgărit, *Graiuri dacoromâne din nordul Bulgariei. Studiu lingvistic. Texte dialectale și glosar*, București, Editura Academiei Române, 2006.
- TD–Maramureș = *Texte dialectale. Maramureș*, transcrise de Costin Bratu și Magdalena Vulpe (manuscris).
- TD–Nistru = Maria Marin, Iulia Mărgărit, Victorela Neagoe, Vasile Pavel, *Graiuri românești de la est de Nistru. Texte dialectale și glosar*, București, Editura Academiei Române, 2011.
- TD–Porțile de Fier = Cornelia Coțu și Magdalena Vulpe, *Graiul din zona „Porțile de Fier”. I. Texte. Sintaxă*, București, Editura Academiei, 1973.
- TD–Sălaj = Maria Marin (coord.), Mihai Conțiu, Bogdan Marinescu, Carmen-Ioana Radu, Marilena Tiugan, *Graiurile din Sălaj*, București, Editura Academiei Române, 2017.
- TD–Ucraina = Maria Marin, Iulia Mărgărit, Victorela Neagoe, Vasile Pavel, *Graiuri dacoromâne din sud-estul Ucrainei. Studiu lingvistic. Texte dialectale. Glosar*, București, Editura Academiei Române, 2016.

- TD–Ung. = Maria Marin, Iulia Mărgărit, *Graiuri românești din Ungaria. Studiu lingvistic. Texte dialectale. Glosar*, București, Editura Academiei Române, 2005.
- Teiuș 1980 = Sabina Teiuș, *Coordonarea în vorbirea populară românească*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- Tratat* = *Tratat de dialectologie românească*. Coordonator: Valeriu Rusu, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1984.
- Vulpe 1980 = Magdalena Vulpe, *Subordonarea în frază în dacoromâna vorbită*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- Vulpe 1983 = Magdalena Vulpe, *Trăsături originale într-un subsistem tradițional: prepoziția maramureșeană*, în *Anuarul Institutului de cercetări etnologice și dialectologice*, Seria B, 2. Studii și seminarii. *Graiurile, componentă a patrimoniului cultural popular*, p. 261–282, București, 1983.

A FEW PARTICULARITIES OF THE IDIOMS FROM THE CENTRE OF TRANSYLVANIA

(Abstract)

Based on a dialectal research carried out between 1981 and 1985, the article presents the main characteristics from the domain of morphosyntax and a few aspects regarding the word order and the intonation. The group of idioms are represented by a series of dialectal texts that were gathered from 25 localities situated between the rivers Târnava Mică (in the north) and Olt (in the south), respectively between Sebeș Valley (in the west) and a conventional line that crosses the area from Sângiorgiu de Pădure to Făgăraș (in the east).

The discussed particularities refer to some aspects regarding the morphosyntax of nouns, verbs, adverbs and prepositions; we have also discussed some particularities referring to syntactic hypercharacterisation, the word order of some compound verbal forms and some aspects regarding intonation.

The main conclusion refers to the remarkable unity of the area, an aspect that contradicts the previous opinions about the idioms from the centre of Transylvania.

Cuvinte-cheie: arhaism morfologic, productivitate semantică, topică cu elemente dislocate, intonație specifică.

Keywords: morphological archaism, semantic productivity, word order with dislocated elements, specific intonation.

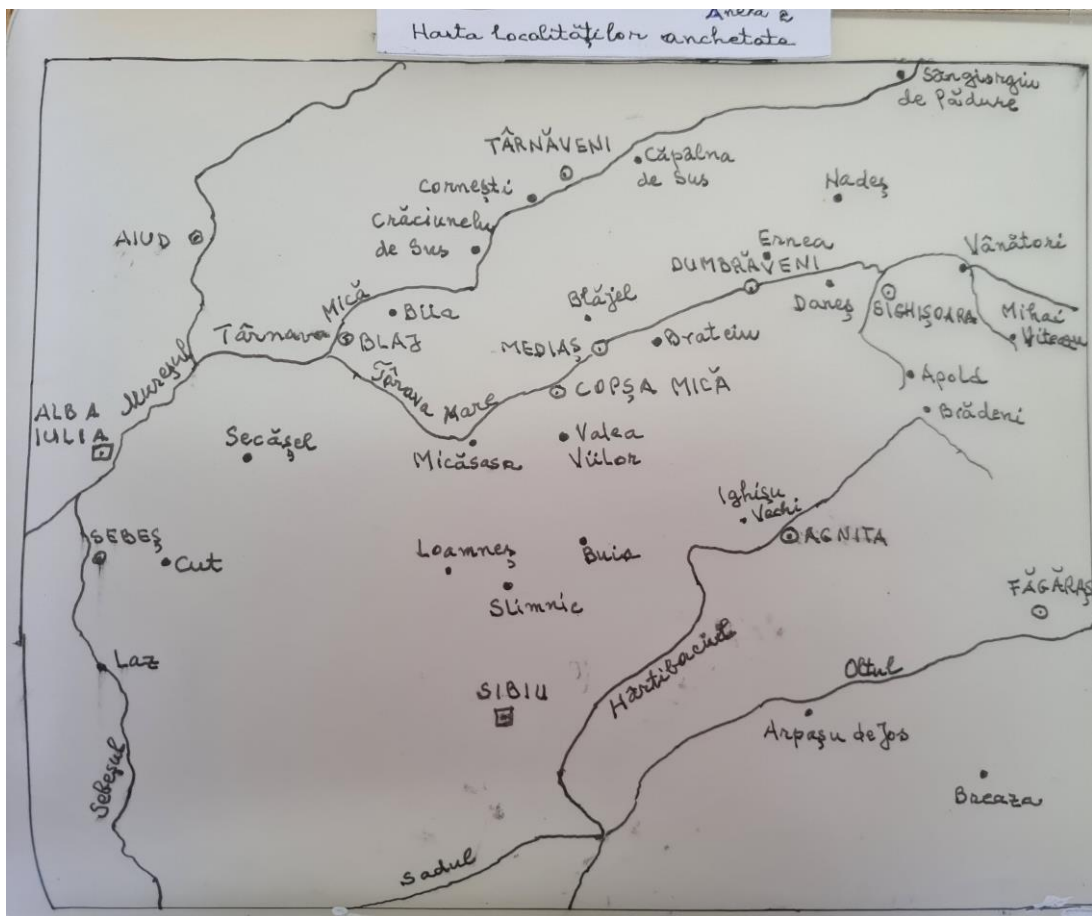
*Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
București, Calea 13 Septembrie, nr. 13
dialectologie@yahoo.com*

ANEXA 1

Lista localităților anchetate

Nr. crt.	Localitatea	Județul	Sigla	Pct. NALR	Pct. ALR
1.	Cornești, c. Adămuș	Mureș	C	343	–
2.	Căpâlna de Sus, c. Mica	Mureș	Cp	335	–
3.	Sângiorgiu de Pădure	Mureș	SP	337	–
4.	Nadeș	Mureș	N	341	–
5.	Blăjel	Sibiu	B	357	–
6.	Brateiu	Sibiu	Bt	–	–
7.	Daneș	Mureș	D	359	–
8.	Vânători	Mureș	V	360	ALR II 157
9.	Mihai Viteazu, c. Saschiz	Mureș	MV	364	–
10.	Apold	Mureș	Ap	365	–
11.	Ernea	Sibiu	E	358	–
12.	Crăciunelu de Sus. c. Cetatea de Baltă	Alba	Cr	356	–
13.	Secășel, c. Ohaba	Alba	Sc	376	–
14.	Băia, c. Șona	Alba	Bi	355	–
15.	Micășasa	Sibiu	M	377	ALR II 142
16.	Valea Viilor	Sibiu	VV	378	–
17.	Cut	Alba	Ct	–	–
18.	Buia, c. Șeica Mare	Sibiu	Bu	392	–
19.	Loamneș	Sibiu	L	393	–
20.	Slimnic	Sibiu	S	–	–
21.	Laz, c. Săsciori	Alba	Lz	406	–
22.	Ighișu Vechi, c. Bârghiș	Sibiu	I	391	–
23.	Arpașu de Jos	Sibiu	A	423	ALR II 172
24.	Breaza, c. Lisa	Brașov	Br	439	–
25.	Brădeni	Sibiu	Bd	–	–

ANEXA 2

Marius Mazilu

NORMA LITERARĂ ÎN *PRAVILA* TRADUSĂ DE MOXA (MĂNĂSTIREA GOVORA, 1640)

Pravila tipărită la Mănăstirea Govora în 1640 a fost tradusă în românește la Mănăstirea Bistrița (jud. Vâlcea) de călugărul oltean Mihail Moxa¹, după un nomocanon slavon din 1618, cunoscut ca *Pravila de la Bistrița*², pe care l-a avut la dispoziție începând cu anul 1623³.

De imprimarea textului s-au ocupat Meletie Macedoneanul, egumenul Mănăstirii Govora (1636–1640)⁴, și ieromonahul Ștefan din Ohrida, așa cum reiese din notele redactate în limba slavonă, de la sfârșitul prefeței: „(...) s-a tipărit această carte numită *Pravilă*, de mine, cel mai umilit dintre preoți, Meletie Macedoneanul, egumenul comunității viețuitorilor din Mănăstirea Govora, hramul Adormirii Preacuratei Născătoare de Dumnezeu”⁵ (p. 8)⁶, și după scara cărții: „(...) ostenindu-mă întru aceasta eu, ieromonahul Ștefan din Ohrida, și am tipărit această carte” (p. 348)⁷.

Tipografia *Pravilei* se aflau deja la a treia colaborare, după ce mai scosese ră împreună, tot la Mănăstirea Govora, două cărți în limba slavonă: *Ceaslov* (1638) și *Psaltire cu ceaslov* (1638–1641)⁸. De numele lui Meletie Macedoneanul se leagă și

¹ Traducerea lui Moxa se conservă în ms. rom. BAR 2471. Iscălitura călugărului apare în lucrările sale sub mai multe forme: Moxa Mihail (în *Cronograful* din 1620, la f. 140^r, și în *Sbornicul* româno-slavon din 1620–1630, la f. 37^v), Moxa Vasilie *iže* Mihail (în *Sbornicul* româno-slav, la f. 67^r), respectiv Moxalie Mihail (în *Pravilă*, ms. rom. BAR 2471, la f. 191^r) (vezi Mihail Moxa, *Cronica universală*, ediție critică, însoțită de izvoare, studiu introductiv, note și indici de G. Mihăilă, București, 1989, p. 37, 39).

² Manuscrisul se păstrează la Biblioteca Academiei Române, filiala București, sub cota ms. sl. BAR 726.

³ Vezi Al. Mareș, *A procurat Udriște Năsturel originalul străin al Pravilei de la Govora?*, în *Limba română*, anul XXXV, nr. 2/1986, p. 127.

⁴ Călugărit la Mănăstirea Zografu din Muntele Athos și trecut prin Ucraina, unde învață meșteșugul tiparului de la rutenii polonezi, Meletie Macedoneanul devine egumen al Mănăstirii Govora după ce duce la bun sfârșit misiunea încredințată de Matei Basarab: procurarea unei tiparnițe de la Kiev și instalarea acesteia la Câmpulung, în anul 1635.

⁵ Traducerea textului slavon este preluată din *Pravila bisericească, numită cea mică, tipărită mai întâiu la 1640, în Mănăstirea Govora, publicată acum în transcriptiune cu litere latine de Academia Română*, București, 1884, p. 176, și adaptată normelor ortografice actuale.

⁶ Trimiterile se vor face la exemplarul inventariat sub cota CRV 39 u de la Biblioteca Academiei Române, filiala București. Numerotarea originală a filelor ediției princeps fiind deficitară, am luat în considerare numerotarea făcută cu creionul, în colțul din stânga sus al fiecărei pagini.

⁷ Vezi *Pravila bisericească...*, p. 177.

⁸ Numele celor doi se regăsesc în partea imprimată în 1638, a doua parte fiind contribuția ieromonahul Silvestru, viitorul egumen al mănăstirii, care îi adaugă, în 1641, câteva „dumnezeiești

tipărirea *Psaltirii* slavone (Govora, 1637), precum și a primului *Ceaslov* românesc (Govora, 1640), el apărând, de asemenea, menționat în predosloviea *Evangheliei învățătoare* de la Mănăstirea Dealu (1644), ca „ispravnic de pre izvodului scripturi și cuvintele tocmitori acestui domnezeiască carte, mult greșitul ier<o>monah Meletii Machedonul, proegumen Govorii”⁹.

Așadar, traducerea și tipărirea *Pravilei* s-a efectuat în nord-estul Olteniei, de călugări originari din părțile locului (e cazul lui Moxa), sau care, străini fiind, au avut un contact mai îndelungat cu această zonă dialectală (Meletie Macedoneanul și Ștefan din Ohrida). Totuși, compararea manuscrisului lui Moxa cu tipărirea de la 1640¹⁰ a evidențiat, în ediția princeps a nomocanonului, coexistența unor trăsături de limbă provenind din arii lingvistice diferite: nord-vestul Olteniei, Muntenia, sudul Transilvaniei sau Banat-Hunedoara.

În cele ce urmează, vom continua analiza *Pravilei de la Govora*, sub aspectul normei literare, referindu-ne la principalele fenomene fonetice și morfologice, precum și la câteva particularități lexicale aparținând acestui prim text de drept canonic tipărit în Țara Românească.

Cercetarea noastră se va sprijini pe așa-numitele „trăsături fundamentale” identificate de Ion Gheție¹¹ pentru a încerca să stabilească caracteristicile variantelor pe care limba literară le-a cunoscut la nivel teritorial.

1. Notând o particularitate dialectală, [ă] proton medial a trecut la [a] în câteva exemple: *barbat* (p. 43/7), *nu cadeaște* (p. 17/2), *pacatele* (p. 60/10), *pacatelor* (p. 79/10), *vrajmașii* (p. 124/4). Mult mai numeroase sunt însă cazurile în care [ă] se păstrează: *bărbat* (p. 18/18), *să cădească* (p. 99/3), *împăratul* (p. 55/4), *păcat* (p. 34/10) *vrăjmașul* (p. 41/11), *vrăjmășie* (p. 104/13) etc.

2. [e] medial neaccentuat este atestat, invariabil, în exemple precum *să cetească* (p. 45/12), *cetețul* (p. 28/5), *ceti* (p. 49/1), care alternează cu forme în care [e] a evoluat la [i], sub influența asimilării sau disimilării vocalice, în *așijderea* (p. 11/16–17)/ *așijdirea* (p. 12/5); *beseerică* (p. 130/1–2)/ *bisearica* (p. 98/5), cu varianta *biseareca* (p. 20/12–13); *demâneața* (p. 15/1, 98/11, 130/3–4, 324/10)/ *dimineața* (p. 11/10, 292/15, 326/14); *derept* (p. 40/1)/ *dirept* (p. 10/18); *dereptate* (p. 215/18)/ *direptatea* (p. 25/13); *înderepta* (p. 178/15, 184/13, 217/6), *îndereptare* (p. 116/7, 246/11, 247/6), *îndereptătoriu* (p. 311/6–7), *înderepteaze* (p. 285/8)/ *îndirepteaze* (p. 6/4, 178/3); *nedereptate* (p. 192/15, 278/1–2)/ *nedireptatea* (p. 24/2–3); *nemica* (p. 21/10)/ *nimica* (p. 93/12, 110/16); *inemii* (p. 80/3)/ *inimii* (p. 82/1) etc.

Sinaxare” (vezi Ioan Bianu, Nerva Hodoș, *Bibliografia românească veche (1508–1830)*, tomul I, București, 1903, p. 106–107, 535; tomul IV, București, 1944, p. 188).

⁹ Vezi Ioan Bianu, Nerva Hodoș, *Bibliografia românească veche (1508–1830)*, tomul I, p. 146.

¹⁰ Vezi Marius Mazilu, *Relația ms. rom. BAR 2471 cu tipărirea Pravilei din 1640. Aspecte fonetice și morfologice*, în *Limba română*, anul LXX, nr. 1/2021, p. 65–72.

¹¹ Vezi Ion Gheție, *Baza dialectală a românei literare*, București, 1975, p. 83–84. Ne vom referi în continuare la această lucrare prin sigla GBD.

3. [e] final aton se menține în exemple precum *cuvinte* (p. 16/13), *limbile* (p. 5/3–4), *pace* (p. 4/11), *de* (p. 1/3, 4/5, 5/18 etc.) (cf. însă *di*, p. 147/3, 149/15, 267/8), și rămâne majoritar în prepoziția *pre* (p. 5/4, p. 6/2, 7/6, 10/3 etc.) (cf. însă *pri*, p. 108/6, 12, 115/8 etc.).

4. În poziție finală, [eá] a fost păstrat în cele mai multe cazuri: *va avea* (p. 6/8, 27/1, 30/9 etc.), *să-i dea* (p. 6/3), *va putea* (p. 32/5, 54/9, 55/2 etc.), *va vedea* (p. 31/10), *va zăcea* (p. 130/8, 132/16, 208/3 etc.); cf. însă *să-i de* (p. 44/4–5), *va vede* (p. 49/16).

5. [î] s-a diftongat (prin anticiparea elementului palatal din silaba următoare) în *câine* (p. 107/12, 117/2, 123/7 etc.), *câinelui* (p. 262/17), *câini* (p. 106/7–8, 138/12), *câinilor* (p. 107/6, 188/13), *mâinile* (p. 7/7, 26/3, 222/6, 267/10–11), *mâini* (p. 279/6), *pâine* (p. 38/12).

6. [f] (+ iod) se conservă în: *fiară* (p. 244/9, 264/1), *fiecarele* (p. 45/9, 84/3, 135/8), *fire* (p. 48/6, 50/4, 51/12).

7. În majoritatea cazurilor, labialele *p*, *b*, *m* și labiodentalele *f*, *v* sunt rostite moale: *iubească* (p. 35/13, 57/3–4, 80/10), *izbăvească* (p. 249/13), *pentru* (p. 6/17 și urm.), *tocmeală* (p. 234/8, 237/15, 259/6–7, 260/9, 282/7, 290/12), *trupească* (p. 22/7, 299/16–17, 313/4). În puține situații, [ɣa] trece la [a], printr-o rostire dură a labialelor, precum în exemplele *toctală* (p. 6/13, 7/15–16, 236/7, 290/9), *să margă* (p. 11/12), *trufașaste-se* (p. 299/17).

8. [n] intervocalic nu se rotacizează în *oameni* (p. 9/8), *până* (p. 76/10–11), *săptămână* (p. 75/13), *vine* (p. 41/10) etc.

9. [ń] (din cuvintele de origine latină sau de alte origini) > [i], ca în exemplele *întâiu* (p. 10/17) sau *să-mi spui* (p. 82/16).

10. Consoanele [s], [z], [ʦ] sunt rostite, predominant, moale: *aseamenea* (p. 251/8, 284/6), *auzi* (p. 48/2, 110/3, 122/2), *casele* (p. 16/15), *curățească* (p. 80/1, 112/15, 219/13), *dumnezeire* (p. 13/15 și urm.), *înțeleagerea* (p. 37/13), *osfîntească* (p. 108/17), *părăsească* (p. 112/12, 137/10, 138/10), *păzești* (p. 7/17), *preotească* (p. 23/6, 28/18, 31/7), *pușinea* (p. 56/4), *se* (p. 5/16, 6/1, 10/10), *seamnelor* (p. 295/7), *slobozie* (p. 313/8), *zeastrele* (p. 224/8–9), *zice* (p. 6/21, 7/14, 21/18); cf. însă *înțaleage* (p. 235/2)¹², *părăsască* (p. 141/3)¹³, *samă* (p. 5/21). Un caz particular îl reprezintă cuvântul *seară*, tipografii *Pravilei* înlocuind, în mod consecvent, forma cu [s] moale din manuscrisul lui Moxa, cu [s] dur. Astfel, forma *sara* apare de 11 ori (p. 14/15 și urm.), în timp ce *seara*, o singură dată (p. 236/8).

11. [ș], [j]+[e, i] > [ã] în *înșălătura* (p. 148/11), *jăhuită* (p. 220/17), *jăluință* (p. 88/18), *șăzut* (p. 52/15, 103/1–2, 187/12). Caracterul moale al consoanelor [ș], [j] este atestat, ocazional, în exemple precum *grijesc* (p. 290/11), *jelanie* (p. 211/9), *ședea* (p. 272/11), *șezut* (p. 71/18), *slujesc* (p. 134/6).

¹² În ms. rom. BAR 2471, f. 128^r/4 (f. 129^r/4, în numerotarea mecanică greșită a BAR), scris: *se va înțeleage*.

¹³ În ms. rom. BAR 2471, f. 74^v/14–15, scris: *să se păărăsească*.

12. [ș], [j] + [ea] > [a] în *greșaște* (p. 62/12–13), *greșală* (p. 22/6, 41/8, 235/16), *grijască* (p. 23/2, 141/17–18, 183/7), *pășaste* (p. 200/6), *slujască* (p. 31/12–13, 32/7, 73/6).

13. [z] provenit dintr-un [dz] (< d + e, i latin) apare notat pretutindeni: *să cază* (p. 157/18, 256/17–18), *crează* (p. 102/6, 217/18, 311/8), *deprinză* (p. 36/15), *tunză* (p. 151/6, 155/14, 332/5), *vezi* (p. 273/6, 302/15–16) etc. De semnalat prezența africateri [dz] în *bodzi* (p. 110/10), *bodzilor* (p. 238/10), scris și *bozilor* (p. 282/12), sau în *handzizar* (p. 123/5), cf. cuvinte de alte origini.

14. Un singur fonetism cu [ğ] înregistrăm în întregul text al *Pravilei*, în exemplul *împregiurului* (p. 98/15), cuvânt notat în alternanță cu [j]: *împrejurul* (p. 98/12, 236/17–18). În toate celelalte situații, norma este reprezentată de lipsa respectivului fonetism: *ajuns* (p. 45/3), *ajutoriu* (p. 83/1–2), *juca* (p. 29/5), *jucările* (p. 88/16) *judeca* (p. 22/5), *județul* (p. 35/7), *jugul* (p. 55/14) *jumătate* (p. 27/4, 61/18) etc.

15. [r] rostit moale, în cuvinte formate cu sufixele *-ar*, *-tor*, sau terminate în *-r* în limba literară actuală, are numeroase atestări: *călcătoriu* (p. 7/22, 254/2), *ceriu* (p. 35/1), *datoriu* (p. 5/23, 6/6), *iubitoriu* (p. 53/5), *neștiutoriu* (p. 6/10). Caracterul moale al consoanei [r] se întâlnește și în exemple precum *rebdătoriu* (p. 274/15)¹⁴, *stremoșii* (p. 195/6)¹⁵, *se-au stricat* (p. 174/2); cf. însă *feciurul* (p. 154/8), *mădularul* (p. 225/21), *nevoitor* (p. 78/16), dar și *râbda* (p. 186/10), *răbdători* (p. 18/13), *răpaos* (p. 252/16), *răposa* (p. 55/17). În cazul lui *au grășit* (p. 61/3) am avea de-a face, aparent, cu pronunția dură a lui [r]. Situația poate fi tratată însă ca o eroare de tipar, în traducerea autografă a lui Moxa (ms. rom. BAR 2471, f. 29^v/16), cuvântul fiind transcris cu [r] moale: *au greșit*.

16. [r] + [ea] > [a]: *ocăraște* (p. 342/3).

17. [rr] se reduce la [r], în *rea* (p. 59/1), *reale* (p. 36/1), *va urî* (p. 150/1).

18. Articolul posesiv-genitival înregistrează, în general, forme variabile: „prazdnice *ale* Despuitoriului (p. 13/10–11)”, „Dumnezeul ceriului și *al* pomântului” (p. 49/8–9), „derept multe păcate *ale* lui” (p. 56/2–3), „vărul premare *al* maicei mele” (p. 207/11), „numele părinților și *al* moșilor” (p. 285/8–9), „un trup mort *al* oarecărui” (p. 304/19–20) etc. Forma invariabilă, mult mai puțin reprezentată, cunoaște, totuși, câteva atestări: „ce iaste *a* lui Dumnezeu” (p. 22/2–3), „postul Născutului și *a* lui S^{ty} Petru” (p. 77/2–3), „mădulariu *a* lui” (p. 144/2), „preotului i se cade să fie *a* lui Dumnezeu” (p. 282/1–2) etc. În exemplele citate, suprimarea lui *-l* s-a datorat faptului că articolul era urmat de un cuvânt care începe cu aceeași consoană.

19. Verbele de conjugarea a II-a, a III-a și a IV-a (cu radicalul în *d*, *n* și *t*) au, la modurile indicativ și conjunctiv, timpul prezent, forme iotacizate: *să le auză*

¹⁴ În ms. rom. BAR 2471, f. 150^v/6 (f. 151^v/6, după numerotarea mecanică greșită a BAR), scris: *răbdătoriu*.

¹⁵ Vezi și forma *stremoșul* (1679), în N. Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, vol. V, București, 1903, p. 305. În ms. rom. BAR 2471, f. 105^v/6, scris: *strămoșii*.

(p. 158/4), *să nu se crează* (p. 102/6), *să nu deprinză* (p. 36/15), *să o prinză* (p. 32/5–6), *să-l prinze* (p. 225/2), *să scoț* (p. 5/6), *să se ție* (p. 11/17), *să nu se camai vază* (p. 38/13), *văz* (314/13), *să vie* (p. 19/12).

20. La indicativul imperfect, persoana a III-a plural, se conservă numai formele etimologice, în *-a*: „ca și ceia ce *clevetiia* mainte pre Moisi” (p. 35/9), „nu *știia* muiarea lui” (p. 236/12), „nimenea nemică nu *grăiia* că iaste al lui” (p. 251/20).

Particularitățile lingvistice identificate în *Pravilă* se deosebesc, în anumite privințe, de particularitățile normei literare muntenești din secolul al XVII-lea. În tabelul de mai jos am evidențiat, prin comparație, trăsăturile de limbă ce caracterizează tipăritura govoreană, și pe cele specifice Țării Românești.

Varianta literară	ă	-e-	-e	-ea	-î-	f	lab. moi	-n-	ń	s, z, ț	ș, j moi (+ e, i)	ș, j moi (+ea)			r moale (+ e, i)	r moale (+ ea)	rr	art. pos. var.	forme iotacizate	imperf. 3 pl. -a
	á	-i-	-i	-e	-î-	h	lab. dure	-(n)r-	ĭ	s, z, ț	ș, j duri	ș, j duri	dz	ğ	r dur	r dur	r	art. pos. inv.	forme refăcute	imperf. 3 pl. -u
Țara Românească	1	1	1	1	2	1	1	1	2	1	1/2	2	2	2	2	2	2	1	1	1
<i>Pravilă</i> (Govora, 1640)	1/2	1/2	1/2	1/2	2	1	1/2	1	2	1/2	1/2	2	2	2	2	2	2	1	1	1

Diferențele consemnate în *Pravilă* ([ă] proton > [a], [e] medial > [i], [e] final > [i], [eá] > [e], labiale dure, [s], [z], [ț] duri)¹⁶ se explică prin influența exercitată de graiurile de tip nordic, cărora le aparțin și graiurile din nordul și vestul Olteniei, regiune în care Moxa a activat dinaintea anului 1620 și unde s-a tipărit și traducerea sa. Acestor fonetisme li se alătură alte particularități de limbă specifice graiurilor nordice, precum [i] analogic după plural în cuvântul *tinăr* (p. 71/5, 114/7, 145/16)¹⁷, și trecerea lui [v] la [f], în *freun* (p. 100/9, 110/15, 147/8), *freo* (p. 100/10, 144/17, 221/10, 230/15)¹⁸, forme care circulă și astăzi în Oltenia; de asemenea, păstrarea grupului [sv] în *svârșească* (p. 336/2), *svârșit* (p. 79/8, 326/11), *sveatul* (p. 88/14, 312/3)¹⁹ (cf. însă *sfatul*, p.144/4-5, *sfânt*, p. 6/19, *osfințească*, p. 108/17), sau formele adverbiale *acmu* „acum” (p. 25/5, 53/10,

¹⁶ Pentru răspândirea în trecut a acestor fonetisme, vezi GBD, p. 96–98, 105–110, 119, 124–129, 137–140, 150–155, 276–277.

¹⁷ Vezi *ibidem*, p. 113. Cu o situație asemănătoare avem de-a face în *dinsul* (p. 6/5, 20/11, 23/8 etc.).

¹⁸ Vezi *ibidem*, p. 131. Exemplele din *Pravilă* în care [v] se păstrează sunt, totuși, mai numeroase: *vreun* (p. 6/14, 169/3, 176/17, 210/5–6), *vreo* (p. 17/11, 22/6, 25/13).

¹⁹ Vezi *ibidem*.

96/11, 250/12 etc.)²⁰ și *curund* „curând, repede” (p. 106/19, 108/6, 321/8)²¹, înregistrate în trecut în texte oltenești, dar și unele cuvinte precum *postrigi* (< *postrig* + *-i*) „a se călugări” (p. 154/14–15)²², *răsăjduitoriu* (< *răsăjdui* + *-tor*) „care cumpănește (înainte să decidă)” (p. 77/14)²³, *temeliici* (< *temelie* + *-ici*) „a întemeia” (p. 97/12)²⁴, *trupean* (< *trup* + *-ean*) „trupesc” (p. 152/6–7)²⁵, atestate pentru prima dată în *Pravilă*.

Pe de altă parte, cuvinte precum *bezaconie* (< sl. *bezŭ-zakonije*) „nelegiuire, fărădelege” (p. 58/10), *clevetă* (< sl. *kleveta*) „vorbire de rău” (p. 115/7), *jale* (< sl. *žalŭ*) „dorință fierbinte” (p. 178/1–2), *jelanie* (< sl. *želanije*) „dor” (p. 211/9), *mesereare* (< lat *miserere*) „slujbă, funcție, demnitate” (p. 243/9), *ocina* (< *ocină* + *-a*) „a moșteni” (p. 255/9) ar avea, potrivit DLRLV-ului²⁶, o proveniență moldovenească. Acest fapt e greu de explicat în cazul unei traduceri efectuate de un oltean, așa încât putem presupune un deficit de informații privitoare la repartitia lexicului pe zone dialectale. Pentru unele dintre cuvintele amintite, există suficiente probe că au fost cunoscute cărturarilor din Țara Românească. Astfel, *jale* este atestat în *Viața Sfântului Grigorie Decapolitul*, Mănăstirea Bistrița [1632–1654], ms. rom. BAR 2522 (f. 111^v)²⁷, iar *mesereare* în *Cronograful* lui Moxa, Mănăstirea Bistrița (1620), BAR Mm 10 (f. 33^r și 38^v), în *Lexiconul* lui Staico Grămăticul, ms. rom. BAR 312 (f. 198^r), în *Cartea lui Chiril*, ms. rom. BAR 1570 (f. 47^v), în *Dioptra*, ms. rom. BAR 2341 (f. 32^r), și în *Patericul* din 1676, ms. rom. BAR 1429, (f. 225^r)²⁸.

Concluzii. Prezentarea particularităților lingvistice din *Pravila de la Govora* evidențiază faptul că textul respectă normele variantei literare din Țara Românească

²⁰ Vezi *idem*, p. 174–175, precum și *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532–1780)*, București, 1997, p. 344. Vom trimite în continuare la această lucrare prin sigla ILRLV. Adverbul *acmu* înregistrează, în *Pravilă*, 16 ocurențe, prin comparație cu *acum(u)*, prezent în două locuri (p. 81/16, 82/3). Pentru alte atestări, a se vedea *Evanghelie învățătoare (Govora, 1642)*. Ediție, studiu introductiv, note și glosar de Alin-Mihai Gherman, București, 2011, p. 201; *Molitvenic*, Mănăstirea Bistrița [1632–1654], ms. rom. BAR 2522, f. 29^r, reproduș în *Crestomația limbii române vechi*, vol. I. (1532–1639), București, 2016, p. 208 (ne vom referi, în continuare, la această lucrare, prin sigla CLR V I); *Liturghier*, Mănăstirea Bistrița [circa 1640], BAR Foto ms. 138, f. 2^v, reproduș în *Crestomația limbii române vechi*, vol. II (1640–1715), București, 2020, p. 40.

²¹ Spre deosebire de forma *curund* (cu trei atestări), forma *curând* apare în *Pravila de la Govora* de cinci ori (p. 56/10, 78/16, 82/15, 108/16, 223/3). A se vedea și *Evanghelie învățătoare (Govora, 1642)*, p. 274.

²² Vezi *Dicționarul limbii române (DLR). Serie nouă*, litera P, tom VIII, partea a 4-a, București, 1980, p. 1119. Vom trimite în continuare la această lucrare prin sigla DLR.

²³ Vezi DLR, litera R, tomul IX, Cluj-Napoca, 1975, p. 107.

²⁴ Vezi DLR, litera T, tomul XI, partea a 2-a, Cluj-Napoca, 1982, p. 176.

²⁵ Vezi DLR, litera T, tomul XI, partea a 3-a, Cluj-Napoca, 1983, p. 672.

²⁶ Vezi *Dicționarul limbii române literare vechi (1640–1780). Termeni regionali*, Mariana Costinescu, Magdalena Georgescu, Florentina Zgraon, București, 1987; a se vedea și ILRLV, p. 393–395.

²⁷ Vezi CLR V I, p. 210.

²⁸ Vezi, pentru toate aceste trimiteri, Al. Mareș, *Cine a tradus Varlaam și Ioasaf: Udriște Năsturel sau Daniil Panoneanul?*, în *Limba română*, LXIX, 2020, nr. 3–4, p. 448.

(14 trăsături comune de limbă), și, totodată, într-o proporție mai mică, normele variantei literare locale (6 trăsături de limbă care se diferențiază parțial de graiul din Târgoviște²⁹). Într-o situație lingvistică asemănătoare se va afla *Evanghelia învățătoare*, traducere a ieromonahului Silvestru, tipărită la Govora, în 1642³⁰.

Fonetismele specifice graiurilor vorbite în nordul Olteniei vor dispărea din tipăriturile muntene doar odată cu deplasarea către est a centrelor tipografice (Câmpulung, 1642–1643, Mănăstirea Dealu, 1644–1652, Târgoviște, 1652)³¹.

THE LITERARY NORM IN *THE CODE OF LAWS* TRANSLATED BY MOXA
(GOVORA MONASTERY, 1640)

(Abstract)

The presentation of the linguistic characteristics of *The Code of Laws from Govora* highlights the fact that the text mainly observes the literary norms in Wallachia (14 common language features), and, only to a smaller extent, the local literary norms (6 language features which partially differ from the dialect in Târgoviște: proton [ă] > [a], middle [e] > [i], final [e] > [i], [eá] > [e], strong labial consonants, strong [s], [z], [t]).

The sounds specific to the dialect spoken in Oltenia will disappear from the Wallachian prints only when the printing centres move eastwards (Câmpulung, 1642–1643, Dealu Monastery, 1644–1652, Târgoviște, 1652).

Cuvinte-cheie: normă literară, *Pravila de la Govora*, Țara Românească, Oltenia.

Keywords: literary norm, *The Code of Laws from Govora*, Wallachia, Oltenia.

Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
București, Calea 13 Septembrie, nr. 13
mariusmazilu80@gmail.com

²⁹ Ion Gheție a stabilit varianta literară din Țara Românească pe baza trăsăturilor specifice graiului din Târgoviște (vezi GBD, p. 325; de asemenea, IRLV, p. 237 și 445).

³⁰ A se vedea și *Evanghelia învățătoare (Govora, 1642)*, p. 102–105.

³¹ Vezi și GBD, p. 322.

Cristian Moroianu

DIN PERSPECTIVA DELR. ETIMOANE LATINEȘTI CONTAMINATE MOȘTENITE ÎN LIMBA ROMÂNĂ*

Contaminarea lingvistică i-a preocupat pe cercetători încă din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, în contextul discutării conceptului de analogie de către neogramatici, fenomenul fiind anticipat de Hugo Schuchardt sub numele de „Umprägung”¹ și numit ca atare („Kontamination”) de Paul Hermann în ediția din 1886 a cărții sale *Principii de istorie a limbii*². Ca fenomen analogic, contaminarea este explicată clar și expresiv de Al. Philippide: „Pe când la analogie, pe baza unei slabe reminiscențe a cuvântului tip *a*³, îți formezi vorbirea ocazională după modelul mult mai clar al cuvântului tip *b*, la contaminație cuvintele tip *a* și *b* sunt tot una de luminoase și pentru o bucată din vorbirea ocazională te servești numai de unul, iar pentru cealaltă bucată, numai de celălalt”⁴. Principalul teoretician al contaminației rămâne, însă, în prima parte a secolului al XX-lea, Sextil Pușcariu care, în paginile *Dacoromaniei*, a teoretizat, promovat și exemplificat masiv acest fenomen, alături de colaboratorii săi clujeni de la Muzeul Limbii Române (Al. Procopovici, N. Drăganu⁵, Gh. Giuglea, Emil Petrovici și alții), deschizând calea cercetărilor ulterioare⁶. Eforturilor tuturor celor care s-au preocupat de originea și de evoluția

* Această lucrare a fost susținută printr-un proiect al Ministerului Educației și Cercetării din România, CNCS – UEFISCDI, proiectul cu numărul PN-III-P1-1.1-TE-2019-0894, din PNCDI III.

¹ Vezi H. Schuchardt, *Der Vokalismus des Vulgärlateins*, Leipzig, B.G. Teubner, 1866, p. 38, contribuție citată și de Al. Philippide în *Istoria limbii române*. Vol. I. *Principii de istoria limbii*, Iași, Tipografia Națională, 1894, p. 82.

² Vezi Paul Hermann, *Principien der Sprachgeschichte*, ediția a II-a, Halle, Max Niemeyer, 1886, cap. VIII. *Contamination*, p. 132–139. Contaminația apare relativ frecvent ca explicație a unor unități lingvistice latinești (cuvinte sau morfeme) în Ernout-Meillet, DELL. Numeroasele exemple de contaminări (latine, romanice sau latino-romanice) prezente în REW (peste 300), sunt marcate cu +.

³ Datorată cu precădere lipsei de transparență sau motivație formală [n.n.] care slăbește, la rândul ei, înțelegerea conținuturilor.

⁴ Al. Philippide, *op. cit.*, p. 81.

⁵ Vezi următoarea explicație dată de Drăganu în DR VII, 1931–1933, p. 282: „Pentru a se ajuta în legarea ideilor parțiale, limba își creează legături permanente, aglutinând elementele apropiate și slăbite din punctul de vedere al înțelesului și întrebuițând analogia și contaminarea”.

⁶ Pentru istoricul și bibliografia problemei, vezi Cristian Moroianu și Monica Vasileanu, *Contaminația lexicală în limba română: o schiță tipologică*, în *Romania Orientale*, nr. 32, 2019, Roma, Sapienza University Press, p. 147–165. În contextul transformărilor fonetice atât în latină, cât și în trecerea de la latină la română, vorbește despre contaminare și Ovid Densusianu în *Istoria limbii române*. Vol. I. *Originile*, ediție îngrijită de J. Byck, București, Editura Științifică, 1961. În toată seria revistei *Dacoromania* (1920–1948), termenul de contaminare apare de numeroase ori, atât teoretizat,

limbii române populare și a diversității ei dialectale li se alătură cele ale specialiștilor care s-au preocupat de constituirea și de dezvoltarea treptată a limbii moderne, printre care se situează, la loc de cinste, omagiatul de astăzi, filologul și lingvistul Gheorghe Chivu, membru corespondent al Academiei Române, numit, de confrății săi, „omul de cuvânt”⁷, adică omul care respectă propriul cuvânt și care, mai ales, respectă și iubește rostul cuvintelor limbii căreia i-a dedicat întreaga activitate științifică.

În urma sintetizării diverselor definiții și discuții, mai vechi sau mai recente, putem considera contaminarea lingvistică drept fenomen analogic care afectează toate unitățile limbii, prin suprapunerea în mintea vorbitorilor, la origine inconștientă, într-o relație de relativă egalitate și cu rezultate diverse, a două sau mai multe unități lingvistice (de la cele mai simple până la cele mai complexe), asociere determinată de existența și presiunea intuitivă a diverse relații semantice (de sinonimie, antonimie sau metonimie) și, eventual, formale (de paronimie)⁸.

Astfel înțeleasă, contaminarea lexicală are loc, cel mai adesea, în interiorul unei limbi (internă), la același nivel de limbă sau la granița dintre două zone dialectale, dar și în procesul de conviețuire între două limbi (mixtă), ca urmare a bilingvismului. Ea are o prezență constantă în lexicografia noastră istorică și etimologică, de la *Etymologicum Magnum Romaniae* al lui Bogdan Petriceicu Hasdeu (în continuare: HEM) la *Dicționarul-tezaur al limbii române*, coordonat de Sextil Pușcariu (DA) și la *Dicționarul etimologic al limbii române* al lui Al. Ciorănescu (CDER). În continuitatea acestora, *Dicționarul etimologic al limbii române* (DELR) aflat în lucru la Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti” din București al Academiei Române, pune în evidență situațiile de contaminare, văzute ca fenomene lingvistice realizate la nivelul unei limbi, pe baza unor variate asocieri, între două elemente lexicale.

În vremea din urmă, asupra fenomenului contaminării/contaminației lexicale⁹ a insistat Pârnu Boerescu, într-o serie de articole publicate în revista *Limba română* și reluate, cu adăugiri și comentarii, în volumul *Etimologii românești controversate. Ipoteze și soluții* (în continuare, ERC)¹⁰. Discutând despre originea cuvintelor moștenite, autorul propune conceptul mai larg de „convergență etimologică”,

cât și folosit ca atare, de la sensul particular de „suprapunere a două sau mai multe elemente de limbă”, la cele, mai generale, de „analogie”, „influență”, „încrucșare”.

⁷ Vezi volumul *Omul de cuvânt. În onoare Gheorghe Chivu*, editor Adina Chirilă, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, 2017.

⁸ Cel puțin la origine fenomen dependent contextual, oral, familiar sau popular, realizat în procesul comunicării libere, contaminarea este discutată astăzi în relația ei cu alte fenomene conexe, față de care se diferențiază prin caracterul ei inconștient sau semiconștient (este vorba despre diferite forme de amalgamare, cu caracter conștient sau intenționat, auctorial, prezente în literatură, în presă sau în marketing etc.).

⁹ Diferența dintre cei doi termeni sinonimi (*contaminare* și *contaminație*) constă în faptul că primul accentuează ideea de „acțiune” (faptul de a *contamina*), iar al doilea, mai degrabă rezultatul ei (din fr. *contamination*, cf. și germ. *Kontamination*, rus. *контаминация*).

¹⁰ București, Editura Academiei Române, 2017.

căruia îi subsumează contaminația: „În ultimă instanță, aproape toate tipurile de contaminări lexicale petrecute în faza latină dunăreană a limbii române ar putea fi incluse în conceptul mai larg al convergenței etimologice, orice contaminare presupunând de obicei interacțiunea dintre două rădăcini apropiate din punct de vedere fonetic și/sau semantic”¹¹.

Exemplele care urmează vor avea în vedere exclusiv cuvintele moștenite din etimoane contaminate în latina populară, plecând de la volumele apărute (sau în lucru) ale DELR, literele A–D, sinteză critică a principalelor lucrări lexicologice și lexicografice anterioare, și continuând cu lucrări de referință din zona lingvisticii istorice recente. În general, proveniența din asemenea etimoane este considerată, cu excepții notabile¹², nesigură, necesitând, ca atare, explicații alternative¹³.

1. Un cuvânt foarte discutat este *afin* s.m. „arbust cu fructe comestibile din zona montană (*Vaccinium myrtillus*)” considerat în DELR cu etimologie nesigură: „probabil contaminare între lat. *acinus* „boabă” și lat. **dafinus* „laur” S. Pușcariu, DR VII, 1931–1933, 103–105, SDLR, TDRG² sau lat. **dafinus* (= *daphne*) HEM, cu *d-* dispărut prin deglutinare sau perceput ca prep., în sintagme ca *Baca dafini* E. Herzog apud S. Pușcariu *loc. cit.*, CDER 110 (cf. și calabr. *afina* „laur”), TDRG². Originea lat. este susținută de formele cu rotacism (*afir*, *afiră*) S. Pușcariu, *loc. cit.* HEM propune, pentru căderea lui *d-*, o contaminare cu *affinus* = *affinis* „vecin; rudă prin alianță”, ceea ce este improbabil”¹⁴.

În cazul adv. *altminteri*, „cuvânt cert moștenit cu etimon controversat”¹⁵, forma de bază *aimintre* provine dintr-un lat. **aliamentre*, obținut prin contaminarea

¹¹ *Op. cit.*, p. 64. Autorul extinde sfera convergenței etimologice și la asocierile între unități morfematice (rădăcini sau cuvinte) care nu presupun apropieri de ordin formal: „În sfârșit, o specie aparte de convergență etimologică poate să includă mai multe etimoane latine sinonime, amestecate, hibridate chiar în lipsa oricărei atracții paronimice. Acesta este cazul paradigmei verbului rom. *a fi*, din lat. *fiō, fieri* „a fi (făcut)” și lat. *sum, esse* „a fi, a exista”, ori cazul verbului fr. *aller* „a merge, a umbla, a se duce”, care provine din amestecul convergent al verbelor latine: *ambulō, -āre* „a umbla, a se plimba, a merge” + *vadō, -ere* „a merge, a porni” + *eō, ire* „a merge, a se duce” (id., *ibid.*).

¹² Vezi, spre exemplu, lat. vulgar **grevis*, contaminat din *gravis* + *levis*, etimologie general acceptată în lingvistica romanică (vezi și Diez, I, 223, Densusianu, ILR 70, 73, PEW 735, CDDE, 756, Philippide, *Principii*, 33, Pușcariu, DR VII, 105, REW 3855, DA s.v., Rosetti, ILR, 57, CDER 3878, etimon considerat atestat în ILR I, 393) sau lat. pop. *grassus*, moștenit panroman, obținut, prin atracție sinonimică și paronimică, din *crassus* + *grossus*. Densusianu, *loc. cit.*, îl consideră pe **grevis* ca obținut prin etimologie populară, „prin influența lui *levis* și poate a lui *brevis*”, chestiune discutabilă din punct de vedere etimologic. Pentru diferențele dintre contaminație și etimologia populară, vezi Theodor Hristea, „Contaminația în raporturile ei cu etimologia populară”, în vol. *Antic și modern. In honorem Luciae Wald*, coordonat de A. C. Cristina Halichias și Tudor Dinu, București, Editura Humanitas, 2006, pp. 295–327.

¹³ Am organizat exemplele care urmează în trei situații, în funcție de soluția (unică sau multiplă) propusă în DELR: 1. etimoane latinești moștenite, 2. moștenire sau creație internă, 3. contaminații latine propuse în literatura de specialitate (lexicologică și lexicografică) respinse de către autorii DELR.

¹⁴ Ezitarea este menținută și în ILR I 573. În cazul contaminării, forma etimonului trebuie să fi fost **afinus*, presupus deja de Pușcariu, *loc. cit.*

¹⁵ Vezi ILR I, p. 538, unde sunt trecute trei propuneri etimologice: *altera* + *mente* (pentru care vezi și CDER 220), *alia mente* + *altera mente* și, pentru variantele cu *-t-*, *alt* + *aiminteri*.

de tip lexico-sintactic între *aliā mente* „în alt chip” și sinonimul lexical **alitre* (< *aliter*) DA, S. Pușcariu, DR III, 1922–1923, 403¹⁶.

Adj. *artut*, -ă adj. (Trans., rar) „isteț, sfătos” este considerat, de asemenea, cu etimologie nesigură, posibil dintr-un lat. **artutus* DA, obținut din *astūtus* „isteț, priceput” + *argūtus* „vorbăreț” REW 751, contaminare explicabilă atât formal (între două paronime), cât și semantic (printr-o eventuală asociere metonimică)¹⁷.

Adjectivul și substantivul polisemantic *creț*, -eăță adj., s.m., s.f., s.n. „(păr, blană, lână etc.) răsucit în inele, cârlionțat; cutat, zbârcit; încrețitură, cută, fald; mică depresiune; ață de bumbac; soi de viță-de-vie; nume de floare; pălăria încrețită a unor bureți” a ridicat diverse probleme de etimologie, primind mai multe explicații¹⁸, dintre care una, aflată pe primă poziție în DELR, are în vedere moștenirea din lat. **cricius*, rezultat prin contaminare (la origine metonimică) între *crispus* „creț” (termen moștenit în celelalte limbi romanice, cf. REW 2329, și împrumutat în alb.) și *ērīcius* „arici”, folosit adjectival cu sensul „cârlionțat”, cf. it. *riccio* „cârlionțat, creț, buclat”, sp. *rizo* „creț, încrețit, cârlionțat; buclă, cârlionț, moț”, ptg. *riço* „buclă, cârlionț, moț”. P. Boerescu face o demonstrație convingătoare a acestei origini, susținând că atât „în latina dunăreană, cât și în cea italică sau iberică”, „au circulat în paralele două sinonime cu înțelesul de creț: *crīspus* și **ērīcius*”, rezultând, „printr-o contaminare fonetică puternic motivată semantic”, forma hibridă, populară **cricius*¹⁹.

Chiar dacă nu este considerat explicit contaminare în DELR s.v., verbul *cufundá*¹ „a intra sau a face să intre într-un lichid sau într-o materie moale; a intra în adânc, dispărând din vedere; (despre pământ) a se surpa, a se lăsa în jos; (refl.) a se lăsa absorbit de ceva; (refl., fig.) a păți, a suferi un necaz” (et. nes., probabil lat. **confundāre* < *confundere* „a amesteca, a contopi; a se revărsa”, infl. formal și semantic de derivatul **affundāre* „a cădea la fund, a scufunda”) se încadrează, la rândul lui, după opinia noastră, în această categorie. Toate dicționarele indică același etimon lat. **confundāre* PEW 429, CDDE 682, REW 2140, DA, fără explicații suplimentare, chiar dacă rolul lui *affundāre* are reflexe atât formale, cât și semantice. Situația este diferită față de cea a verbului *aștepta*, unde etimonul direct **astectāre* provine, prin diverse modificări fonetice, din *a(d)spectāre* „a privi cu atenție, a observa”, la rândul său obținut prin substituție de prefix din *expectāre* „a aștepta”, căruia îi preia exclusiv sensul²⁰.

¹⁶ Pentru alte explicații ale lui *-mentre* în loc de *-mente*, vezi DELR s.v.

¹⁷ DA îl explică însă pe lat. **artutus* ca derivat analogic de la *artus* și îi propune o altă dezvoltare semantică (de la „sprinten, ager, cu articulații flexibile” la „agil în mișcări și la minte, isteț”).

¹⁸ Vezi DELR s.v.

¹⁹ P. Boerescu, ERC, p. 115. Versiunea inițială a capitolului dedicat lui *creț*, *creață* a fost publicată în LR 63, nr. 4, 2014, p. 477–488.

²⁰ Substituția afixală, în mod particular cea sufixală, este un alt fenomen conectabil la contaminare. Spre exemplu, Pușcariu explică forma *paltin* moștenită dintr-un lat. **paltinus* (metatezat din **platinus* = *platanus*), cu substituție sufixală după *carpinus*, *fraxinus* (PEW 1250), explicație reluată în DR III, 1922–1923, p. 396. În cazul de față și în multe altele similare, substituția sufixală

Tot o contaminare pe teren latin a fost luată în considerare în DELR s.v. și pentru *cumătră* s.f. „nașa în raport cu părinții copilului botezat sau cu alte rude; termen de adresare la țară între persoane apropiate; (Mold.) numele unui dans popular; (Trans., bot.) priboi”, cu variantele (Apuseni) *comátră*, *cúmătră*, (Ban., S Trans.) *cumátră*. Formele lat. *commāter* „cumătră” și *compater* „cumătru” (< *con-* + *pater* „tată; naș”) s-au contaminat în latina dunăreană, rezultând aceeași bază *commatr-* (care a primit terminațiile de gen *-u* și *-a*), cu accentuarea fie pe prima silabă după *compater*, de unde *cúmătră*, *cúmătru*, fie pe a doua silabă, după *commāter*, de unde *cumátră*, *comátră*. Formele actuale *cumátră*, *cumátru* au apărut prin contaminarea internă a celor două serii de variante accentuale: *cumátră* (din *cúmătră* + *cumátră*), iar *cumátru* (din *cúmătru* + **cumátru*) S. Pușcariu, DR III, 1922–1923, 395, 822, DA.

În alte situații, contaminarea este parte a unui fenomen mai complex, care privește atât forma, cât și unele dintre sensurile cuvântului moștenit. Spre exemplu, verbul *curá*¹ (înv.) „a curăța de murdărie, de elemente nedorite (un teren de copaci, rădăcini, crengi etc., legume de coajă, grâul de neghină); a scoate boabele de pe știulete; (rar) a face să piară; (refl.) a scăpa de ceva sau de cineva, a se dezvinovăți” este considerat moștenit din lat. *cūrāre* „a îngriji”, posibil și lat. *cōlāre* „a strecura, a filtra”, pentru sensul „a curăța un lichid” (vezi DELR, s.v. *curát*¹ adj.). Despre verbul *cura*¹, în DA se consideră că „s-au amestecat două verbe latine: *colo*, *-are* „a curăți, a strecura, a limpezi” (...) și *curo*, *-are* care, pe lângă sensul de „a îngriji”, îl avea și pe cel de „a curăți (prin îngrijire, spălare etc.)”. Rezultatul unei asemenea interpretări poate fi privit în două feluri: a) din cele două verbe latine s-au moștenit două cuvinte omonime *cura*, cu sensuri învecinate, care apoi s-au contopit, prin coliziune omonimică, în unul singur sau b) cele două verbe latine au devenit unul singur în trecerea de la latină la română, contaminându-se prin confuzie paronimică și asociere semantică²¹.

Un caz dificil este cel al verbului *deretica* „(pop.) a face curățenie prin casă, a pune ceva în ordine; (înv.) a face să dispară, a înlătura; (înv.) a scăpa, a elibera”, ale cărui multiple variante formale, cele mai multe învechite și regionale: *dărătecă*, *dărătică*, *dăretică* (Mold., Trans.) *derădică*, *derătecă*, *derătică*, (Olt.) *derecăță*, (Mold.) *deredică*, (Munt.) *deretecă*, (Mold.) *deridică* (Mold., Trans.) *dirădică*, *dirdică*², *diredică*, *diretică*, *diridică*, *diritică*, (Trans.) *drădică* presupun atât

are în spatele ei coexistența în mintea vorbitorului a două cuvinte sau a unui cuvânt cu o serie analogă (i.d. *platanus* + *carpīnus*, *fraxīnus*).

²¹ *Mutatis mutandis*, un fenomen similar ia în considerare Iulia Mărgărit (ISE, p. 203–216) cu referire la verbele latine *fermentare* și *fragmentare*, al căror reflex formal și semantic este rom. *frământare*. Potrivit autoarei, este vorba despre o confuzie între două verbe omonime: *frământare*¹ (lat. **fremmentare* < *fermentare*) „pregătire a pâinii în diverse etape” și *frământare*² (lat. *fragmentare*) „mărunțire, fărâmițare”. Această soluție este asumată și de P. Boerescu, ERC, p. 63: „*Convergența etimologică* este ilustrată foarte sugestiv atunci când este recunoscută existența a două verbe a *frământa*, devenite omonime, care au moștenit sensurile ambelor etimoane latine sub o formă „comasată”, astfel încât lasă impresia că am avea de a face cu un singur cuvânt românesc”.

raportarea la un lat. **dērādicāre* „a dezrădăcina”, care explică direct forma *derădică* și sensul „a înlătura”, cât și raportarea la un lat. **dīrecticāre* (< *dīrectus* „drept”), care să explice formele cu *-t-* și *-e-* și sensul „a pune în ordine”. Dificultatea constă în stabilirea momentului și a tipului contaminării, cel mai probabil realizată totuși pe teren românesc între urmașele directe ale celor două verbe latine paronimice: *derădica* și *derătica*²². Un tip similar de dificultate este valabil și pentru explicarea etimologiei pron., adj., adv. interog.-rel. *cât*, *-ă*, considerat în DELR, pe baza dicționarelor considerate de referință (vezi PEW 378, CDDE 361, CADE, SDLR, TDRG³), ca moștenit din lat. *quantus*, cu dispariția nazalei explicabilă printr-o contaminare cu un urmaș al lat. *quot* „cât”. Explicația generală din DA: „cuvântul *cât* formează, pentru simțul limbei de astăzi, un singur cuvânt; etimologic este însă el e rezultatul amestecului a trei cuvinte deosebite: lat. *quantus*, *-a*, *-um*, lat. *quotus*, *-a*, *-um* și lat. pop. *cata* (< gr. *κατά*)” și detaliierile rafinate care o urmează sunt reformulate mai concret în erata de la sfârșitul volumului al II-lea din DELR (2018), s.v. *cât*¹: „DA propune o contaminare cu lat. *quotus*, ceea ce presupune schimbarea sensului de la «al câtelea» la «cât» sau apariția flexiunii la *quot*, fără legătură cu clasicul *quotus*”, deci *cântu* (< *quantus*) + **cotu* (< *quot[us]*) > *cât*, fapt care ar transfera realizarea contaminăției pe terenul limbii române în formare.

2. Alteori, se ridică problema ezitării între contaminarea lexicală pe teren latinesc (și moștenirea respectivului etimon ca atare) și crearea analogică a aceluiași cuvânt prin mijloace interne (schimbări fonetice, regulate sau accidentale, sau modificări derivative). Astfel, în cazul pronomelor demonstrative *acel* și *acest*, moștenite din lat. *eccum* sau *ecce* „iată-(l)” + *illum* „acel(a)”, respectiv din *eccum* sau *ecce* „iată-(l)” + *istum* „acest(a)”, inițiala *a-* se poate explica fonetic sau poate fi de dată latină, printr-o contaminare cu *atque* „și” (vezi DELR, s.v.)²³.

În această situație se află, spre exemplu, adj. *apătós* „bogat în apă, apos”, considerat în DELR ca provenind fie din lat. **aquātōsus* (contaminat prin atracție formală și semantică între două derivate aparținând aceleiași familii lexicale: din *aquōsus* + *aquātus*, soluție propusă în PEW 95, DA și TDRG^{1,2}, fie (mai complicat, după opinia noastră) derivat prin substituție dintr-un *apăt[at]* + *-os*, așa cum se poate deduce din CDDE 61, CADE s.v.²⁴ Cu schimbarea ordinii soluțiilor a fost explicat în DELR, s.v. *cald*, *-ă* adj., verbul *încălzí* „a face să fie cald; (refl.) a se antrena înaintea unui efort sportiv; (fig.) a se înflăcăra, a se entuziasma”: atât din

²² Pentru detalii, vezi DELR s.v.

²³ Posibilitatea unei contaminări de dată latină este susținută și de forme romanice (cf. cat. *aquell*, sp. *aquel*, ptg. *aquelle*, v.occ. *aquel*, respectiv cat. *aquest*, sp., ptg. *aqueste*). Aceeași contaminare este posibilă și în cazul adv. *acolo*, moștenit din *eccum* + *illōc* „(într-)acolo” (cu verbe de mișcare), cf. demonstrativele iberoromanice cu *aqu-*, și al adv. *aci*, moștenit din lat. *eccum* sau *ecce* (particulă deictică) + *hīc* (vezi DELR, s.v.).

²⁴ Explicația internă dată în CDDE 316 este mult mai complicată, nefiind clar dacă autorul se referă la baza *apă* + un fals *-tos* în loc de *-os* (după exemple ca *muntos*, *sănătos*, *vărtos* etc.) sau direct la *apos* (lat. *aquōsus*), cu aceeași explicație.

cald, prin derivare parasintetică TDRG, CDDE 228, CDER 1314, cât și, prin moștenire, din lat. **incaldescō* (< *incalescō* + *caldus*) PEW 808, DA²⁵.

3. În alte cazuri, redactorii DELR resping propunerile de contaminații formulate anterior, aderând la alte soluții sau propunând unele inedite. Astfel, pentru verbul *a arăta* „a lăsa să se vadă; a indica (printr-un gest) persoana sau lucrul asupra căruia se atrage atenția; a da dovadă de; a explica, a face o expunere pentru a lămurii, a dovedi, a convinge; (cu nume predicative sau cu prepoziția *a*) a avea înfățișarea de; (refl.) a ieși la iveală, a apărea; (refl.) a se înfățișa sub un aspect neadevărat, a se da drept”, cu var. (rar) *aretă*², considerat de Boerescu, pe parcursul unor amănunțite analize (ERC, p. 39–64) ca rezultat al unei convergențe etimologice între lat. târz. *ēlitāre* (< *litāre*) + lat. târz. *ēlātāre* + lat. pop. **arre(p)tāre* (< *arripere*, *arreptus*), DELR admite, cu mare grad de probabilitate, moștenirea exclusiv din lat. **arrectāre* (< *rectus* „drept”) „a face drept, a îndrepta”, cu evoluția semantică „a se îndrepta” > „a se ridica” (cf. fr. *dresser*) > „a se ivi” > (tranz.) „a da la iveală” (DA) sau „a îndrepta un obiect, o parte a corpului spre cineva” > „a arăta ceva cuiva” (°), cu *-e-* trecut la *-ă-* după *-rr-* și grupul *-ct-* simplificat la *-t-* înainte de accent (cf. *vătăma* < *uictimāre*) CDED I, 82, DA, SDLR. Pentru originea verbului *a ascuți* „a face mai tăioasă lama unei arme sau a unei unelte (de tăiat); a face unui obiect un vârf înțepător; (fig., adesea cu referire la simțul auzului, la procese mentale) a face sau a deveni mai intens, mai acut, mai ager; (refl., reg.) a vorbi cu ton ridicat, a amenința; (înv., refl.) a se pregăti; (înv.) a inventa”, DELR ia în considerare fie lat. **excōtīre* „a ascuți folosind cutea” (< *cōs*, *cōtem* „cute”), cf. *cuțit* < **cōtītus* (part. unui verb **cōtīre*) și derivatele romanice de la baza *cōs/cōtem* (it. dial. *akkotā* „a șlefui, a ascuți”, log. *ankodare* „a șlefui”), fie lat. **exacūtīre* (< *exacūtus* „ascuțit”, part. lui *exacuere* „a ascuți” și respinge, cu argumente fonetice, contaminarea dintre **excōtīre* „a da pe cute” și **acūtīāre* „a ascuți” (< *acūtus*, verb moștenit în it., sd., ret., fr., occ., cat., sp., ptg.) propusă în DA. În sfârșit, pentru var. (Olt.) *desfăida* a verbului *desfăta* vb. „(refl.) a simți o mare plăcere, bucurie, încântare (într-o anumită stare sau activitate), a se delecta; (tranz.) a produce bucurie, plăcere, a încânta, a fermeca; (înv., mai ales în part. *desfătāt* „întins, larg”) a întinde, (refl., rar) a rămâne, a se așeza undeva (pentru a se odihni), a se adăposti”, DELR adoptă soluția propusă în DLR, s.v. *desfăta*, anume creație internă din acesta, respingând subtila, dar oțioasă demonstrație a lui Boerescu (ERC, p. 120–121), care consideră că *desfăida* provine din lat. **dīs-fēdāre* „a înfrumuseța, a fi atrăgător”: „Ca urmare

²⁵ Vezi explicația lui Pușcariu din DR III 1922–1923, p. 112: „Adesea rezultatul contaminării cu cuvinte din aceeași familie sau cu vorbe cu formă apropiată e unul sau două sunete adăugate sau schimbate în mod neașteptat în corpul altui cuvânt, deci tipul *incalesco* + *caldus* > **incaldesco* > *încălzesc* (...)”. După opinia noastră, forma **incaldesco* este mai degrabă o variantă a lui *incalescō*, modificată formal prin analogie cu adj. *caldus*. Tot prin analogie se pot explica și lat. **cempoliu*, **cempolia*, variante ale unui intermediar **cempellio* (= *centipellio*, *-onis* „stomac al rumegătoarelor”), obținute prin influența lui *folium, folia* „foaie, frunză”, vezi DELR, s.v. *cimpoi* s.n.

a atracției paronimice, prin contaminarea și contopirea semantică totală cu *a* (*se*) *desfăta* (< lat. **dīs-fētēre*/**dīs-fētāre*), urmașul românesc al lat. **dīs-fēdāre*, *a desfă(i)da* a dobândit și înțelesul de „a(-și) bucura simțurile etc.”, devenind practic sinonim cu *a desfăta*” (*ibid.*, p. 121). Demonstrația autorului, deși elaborată, nu este necesară atâta vreme cât ia în considerare un (al doilea) etimon neatestat pentru o unitate lexicală explicabilă atât formal, cât și semantic ca variantă a unui verb moștenit, el însuși cu etimon controversat.

Concluzii. În urma trecerii în revistă a câteva situații de contaminări lexicale moștenite sau considerate ca atare, a căror etimologie a fost confirmată sau, dimpotrivă, infirmată în DELR, putem face următoarele observații: a) contaminarea lexicală (atât cea populară, orală, genuină, cât, de altfel, și cea intenționată, care valorifică în scop estetic valențele oralității) este un fenomen frecvent întâlnit în latină și moștenit ca atare în limbile romanice; b) româna are un număr relativ mare de cuvinte moștenite din etimoane populare contaminate în varianta latinei dunărene, unele cu etimologie certă, altele, cele mai numeroase, cu etimologie nesigură, ezitare datorată aspectelor formale hibride și, uneori, sensurilor în aparență greu de explicat; c) dificultățile sunt determinate în principal de luarea în considerare a unor etimoane neatestate, care au putut suferi, în faza târzie a latinei populare, cu rol compensatoriu, diverse influențe formale sau/și semantice din partea unor cuvinte din aceeași familie, fie etimologică, fie semantică; d) trebuie făcută, în unele cazuri, diferența între analogie, a cărei intervenție este considerată necesară din partea vorbitorilor, și contaminare/contaminație, ca formă particulară de analogie, ale cărei componente, aparținând, de regulă, aceleiași părți de vorbire sau unora similare, se amalgamează, în proporții greu de circumscris, de pe poziții de relativă egalitate.

BIBLIOGRAFIE

- Boerescu, Pârvu, *Etimologii românești controversate. Ipoteze și soluții*, București, Editura Academiei Române, 2017.
- Candrea, I-A. și Ovid Densusianu, *Dicționarul etimologic al limbii române. Elementele latine. (A–Putea)*. București, Socec, 1907–1914 (CDDE)
- Chirilă, Adina (ed.), *Omul de cuvânt. In honorem Gheorghe Chivu*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, 2017.
- Ciorănescu, Alexandru, *Dicționarul etimologic al limbii române*. Ediție îngrijită și traducere din limba spaniolă de Tudora Șandru-Mehedinți și Magdalena Popescu Marin. București, Editura Saeculum I. O., 2002. Ediția I: *Diccionario etimológico rumano*, Universidad de La Laguna, Biblioteca filológica, 1958–1966. (CDER)
- Dacoromania* (Seria veche). Buletinul „Muzeului limbei române” condus de Sextil Pușcariu: Cluj, Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul” (1920–1929); București, Editura Cartea Românească (1931); București, Imprimeria Națională (1934–1941); Cluj, Tipografia „Cartea Românească” (1948) (DR)
- Densusianu, Ovid, *Istoria limbii române*. Vol. I. *Originile*, ediție îngrijită de J. Byck, București, Editura Științifică, 1961.

- Dicționarul etimologic al limbii române*. Vol. I, litera A (serie nouă), coord. Ion Giurgea și Cristian Moroianu, București, Editura Academiei Române, 2021; vol. II, litera C (*Clac-Cyborg*), coord. Ion Giurgea și Cristian Moroianu, București, Editura Academiei Române, 2018 (DELR).
- Dicționarul limbii române*. Sub conducerea lui Sextil Pușcariu. Tomul I, partea I: A–B, București, Librăriile Socec & Co. și C. Sfetea, 1913 (apărut pe fascicule în 1906–1912); tomul I, partea II: C, București, Tipografia Ziarului „Universul”, 1940; tomul I, partea III, fascicula I: *D-de*, București, „Universul”, Întreprindere Industrială a Statului, 1949; [fascicula II: *De – desțina*; șpalt, 1948]; tomul II, partea I: *F–I*, București, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului. Imprimeria Națională, 1934; tomul II, partea II, fascicula I: *J – lacustru*, București, Tipografia Ziarului „Universul” S.A., 1937; tomul II, partea II, fascicula II: *Ladă – lepăda*, București, Tipografia Ziarului „Universul” S.A., 1940; tomul II, partea II, fascicula III: *Lepăda – lojniță*, București, Tipografia Ziarului „Universul” S.A., 1948 (DA)
- Ernout, Alfred și Antoine Meillet, *Dictionnaire étymologique de la langue latine*, retirage de la 4e édition augmentée d’additions et de corrections par Jacques André, Paris, Klincksieck, 2001 (DELL).
- Hasdeu, Bogdan Petriceicu, *Etymologicum Magnum Romaniae. Dicționarul limbei istorice și poporane a românilor*. Ediție îngrijită de Grigore Brâncuș. București, Editura Minerva, 1976 (HEM).
- Hermann, Paul, *Principien der Sprachgeschichte*, ediția a II-a, Halle, Max Niemeyer, 1886.
- Hristea, Theodor, *Contaminația în raporturile ei cu etimologia populară*, în vol. *Antic și modern. In honorem Luciae Wald*, coordonat de A. C. Cristina Halichias și Tudor Dinu, București, Editura Humanitas, 2006, pp. 295–327.
- Mărgărit, Iulia, *Ipoteze și sugestii etimologice. Note și articole*. București, Editura Academiei Române („Etymologica” 18), 2005 (ISE).
- Meyer-Lübke, W., *Romanisches Etymologisches Wörterbuch*. Heidelberg, Carl Winters, 1936 (REW).
- Moroianu, Cristian și Monica Vasileanu, *Contaminația lexicală în limba română: o schiță tipologică*, în *Romania Orientale*, nr. 32, 2019, Roma, Sapienza University Press, p. 147–165.
- Pușcariu, Sextil, *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache*, vol. I: *Lateinisches Element, mit Berücksichtigung aller romanischen Sprachen*. Heidelberg, K. Winter, 1905 (PEW)
- Philippide, Alexandru, *Istoria limbii române*. Vol. I. *Principii de istoria limbii*, Iași, Tipografia Națională, 1894.
- Sala, Marius și Liliana Ionescu-Ruxăndoiu (coord.), *Istoria limbii române*, volumul I, București, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2018 (ILR I)
- Schuchardt, Hugo, *Der Vokalismus des Vulgärlateins*, Leipzig, B.G. Teubner, 1866.
- Scriban, August, *Dicționarul limbii românești. (Etimologii, înțelesuri, exemple, citațiuni, arhaizme, neologizme, provincializme)*. Edițiunea întâia. Iași, Institutul de Arte Grafice „Presa Bună”, 1939 (SDLR).
- Tiktin, Hariton, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*. Bukarest, Staatsdruckerei, Band I–III, 1903–1925 (TDRG¹); überarbeitete und ergänzte Auflage von Paul Miron, Wiesbaden, Otto Harrassowitz, Band I–III, 1986–1989 (TDRG²); überarbeitete und ergänzte Auflage von Paul Miron und Elsa Lüder, Cluj-Napoca, Editura Clusium, Band I–III, 2000–2005 (TDRG³)

A VIEW FROM DELR. LATIN BLENDS INHERITED INTO ROMANIAN

(Abstract)

The present article is an overview of involuntary Latin lexical blends inherited into Romanian, based on several examples from DELR (A–D letters), further checked against Romanian and Romance lexicology /etymological and lexicographic works. After a short state-of-the-art review and a definition of the phenomenon, some examples of such lexical blends are discussed, with an

emphasis on the formal, semantic and chronological difficulties that led the DELR authors to accept or reject a certain etymological solution.

Cuvinte-cheie: contaminare, amalgamare, analogie, moștenire, etimologie.

Mots-clés : contamination, amalgamation, analogie, hérédité, étymologie.

*Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
București, Calea 13 Septembrie, nr. 13
cristian.moroianu@litere.unibuc.ro*

Daniar Mutalâp

**NORMĂ ȘI GRAI
ÎN TIPĂRITURILE REALIZATE DE MIHAIL STRILBIȚCHI
LA FINELE VEACULUI AL XVIII-LEA**

La mijlocul veacului al XVIII-lea, graiul muntean este acceptat drept normă literară supradialectală, particularitățile sale de limbă influențând restul variantelor regionale. Tipografiile din Moldova și Transilvania acceptă tacit norma sudică, aspect pe care îl putem observa în special în cărțile religioase, atât de cult¹, cât și de lectură², precum și în tipărituri laice și texte manuscrise, însă, în cazul celor din urmă, sub un aspect mai limitat și neuniform în raport cu primele două categorii³. Dat fiind acest context, în studiul de față ne propunem să ne oprim asupra trăsăturilor de limbă specifice graiului moldovenesc de la finele secolului al XVIII-lea, când „se observă din nou efectele variantelor literare dialectale”⁴, așa cum sunt ele oglindite în tipăriturile traduse și/ sau publicate de Mihail Strilbițchi (cca 1730–1805/7).

Figură controversată, gravor, tipograf, legător de cărți și traducător, Mihail Strilbițchi rămâne un personaj insolit, a cărui activitate desfășurată în tipografiile din Iași, Dubăsari și Movilău a fost puțin studiată și aproape ignorată din punctul de vedere al filologiei și limbii literare⁵. Astfel, articolul de față își propune să analizeze normele lingvistice literare așa cum se reflectă în patru tipărituri datorate lui Strilbițchi, respectiv: *Curioznică și în scurt arătare* (tipărită la Iași, în 1785), *Dialoguri casnice* (Iași, 1789), *Psaltire* (Iași, 1790) și *Alexandria* (Movilău, 1796).

¹ Ion Gheție, *Secolul al XVIII-lea și unificarea limbii române literare*, în Ion Gheție, Gh. Chivu (coord.), *Contribuții la studiul limbii române literare. Secolul al XVIII-lea (1688–1780)*, București, 2000, p. 91–111.

² Florentina Zgraon, *Normele limbii române literare la jumătatea secolului al XVIII-lea (tipărituri religioase de lectură, tipărituri laice, manuscrise)*, în Ion Gheție, Gh. Chivu (coord.), *op. cit.*, p. 113–122.

³ *Ibidem*, p. 122–152.

⁴ *Ibidem*, p. 113.

⁵ De amintit este studiul lui Victor Vascenco, *Influențe rusești în limba tipăriturilor lui Mihail Strilbițchi (sfârșitul secolului al XVIII-lea)*, în *Studii și cercetări lingvistice*, nr. 2, 1958, p. 231–242.

Stabilit în Moldova undeva la mijlocul secolului al XVIII-lea⁶, Mihail Strilbițchi, preot de origine ruso-poloneză⁷, își desfășoară activitatea de gravor⁸, traducător și tipograf de-a lungul a patru decenii în cadrul tipografiei Mitropoliei din Iași, precum și a două tipografii „politicești” din Dubăsari și Movilău. Alături de fiul său, Policarp, și de ginerele Simion Isoteschi⁹, acestuia îi revine, pe de-o parte, meritul de a integra în cultura românească veche influențe apusene, uneori asociate cu barocul occidental¹⁰, cărțile pe care le scoate de sub teasc acoperind diverse categorii, de la tipărituri religioase, de cult, (*Ceaslov*, *Catavasier*, *Octoih*, *Prăvilioară*, *Evangheliar*, *Psaltire*, *Molitvenic*) și de lectură (*Învățătură creștinească*), până la diferite scrieri laice: coduri de bune maniere (*Dialoguri casnice*), dicționare și manuale (*Dicționar ruso-român*, *În scurtă adunare a numelor*, *Abecedar slavonesc*), calendare, documente (*Hrisovul domnesc de întăritură*, eliberat de Alexandru Mavrocordat la 28 decembrie 1785, *Datoria și stăpânirea blagocinilor și a protopopilor*), cântece/ elogi versificate (*Cântec după răposare luminatului cneaz Grigorie Alexandrovici Potemkin*), volume de poezii (Ioan Cantacuzino, *Poezii noauo*), cărți populare (*Istoria lui Alexandru cel Mare*), de prevestire (*Trepetic*) și literatură ezoterică (*Curioznică și în scurt arătare*). Pe de altă parte, protopopul Strilbițchi a fost receptat și reținut drept un „spion muscal”¹¹, care răspândea „prin slovele sale: gramatice, dialoguri, cărți de cetire

⁶ Gh. Ghibănescu consideră că pecetea lui Strilbițchi, datată în 1761, se găsește pe o serie de Mineie slave păstrate la Biserica Sfântul Nicolae Domnesc (Gh. Ghibănescu, *Biserica Sfântul Nicolae Domnesc*, Iași, 1934, p. 44; Elena Chiaburu, *Un tipograf moldovean din secolul al XVIII-lea: Mihail Strilbițchi*, în „Ioan Neculce”. *Buletinul Muzeului de Istorie a Moldovei*, nr. 2–3, 1996–1997, p. 82). Cea mai veche gravură semnată de acesta datează din anul 1756 (*Mreaja apostolică*), iar într-un document din 1757 se consemna faptul că acesta cumpăraseră un loc de casă cu ogradă de la Ioniță Stolnicul (Dimitrie Dan, *Protopopul Mihail Strilbițchi. Schiță biografică și bibliografică*, în *Candela*, 31, nr. 5, 1912, p. 287–288).

⁷ Pentru controversele legate de originea lui Mihail, care ar fi fost nepotul lui Jan și Teodor Strilbițchi, gravori în aramă, vezi Elena Chiaburu, *op. cit.*, p. 81.

⁸ Alături de fiul său Policarp și de monahul Teofan, acesta semnează peste 40 de gravuri (Cornel Tatai-Baltă, Anca Elisabeta Tatay, *Considerations concerning Mihail Strilbițchi's activity as an engraver (second half of the 18th century)*, în Alexandra Chiriac, Alina Bruckner, Iulia Elena Zup, Ioan-Augustin Guriță, Ana Catană-Spenchiu (ed.), *Re-configuring Romanian culture on its way towards modernity. Romanian translation practice in the age of Enlightenment (1770–1830)*, Konstanz, 2022, p. 300). Vezi filiația și sursele gravurilor (majoritatea ucrainene) din *Evangheliar* (1762), *Ceaslov*, *Catehisis* (1777), *Prăvilioară* (1784), *Calendar* (1785), *Ceaslov*, *Octoih mic* (1786), *Psaltire* (1790), *Ceaslov* și *Bucvar* (1792) în *ibidem*, p. 300–313.

⁹ Gravurile lui Strilbițchi cunosc o largă circulație în secolul al XVIII-lea (N. Iorga, *Tipografia la români*, în „Almanahul graficeii române”, 1931, p. 52), urmând să fie utilizate în tipografia Mănăstirii Neamț până în anul 1825 (Eva Mârza (coord.), Florin Bogdan, *Repertoriul tipografilor, gravurilor, patronilor, editorilor cărților românești: (1508–1830)*, Sibiu, 2013, p. 262). Vezi și Eleonora Costescu, *L'art roumain et l'art bulgare aux XVIIIe et XIXe siècles*, în *Revue des Études Sud-Est Européennes*, tomul 8, nr. 1, 1970, p. 58–63.

¹⁰ N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. 8, București, 1938, p. 14; E. Costescu, *op. cit.*, p. 57–58.

¹¹ V. A. Urechia, *Istoria românilor*, vol. 3, București, 1892, p. 141.

ruso-românești, prin care să se deprindă moldovenii cu limba noilor stăpâni”¹² și mijlocea tacit corespondența între mitropolitul Leon Gheuca și cneazul Rumeanțev¹³, rolul său diplomatic și sprijinul autorităților țariste permițându-i să-și stabilească tipografiile de peste Prut (Dubăsari și Movilău) și, printre altele, să-și avanseze fiul în gradul militar de sublocotenent¹⁴.

Din punct de vedere lingvistic, considerăm de cuviință analiza, în primul rând, a tipăriturilor traduse din limba rusă de către protopopul Strilbițchi (*Curioznică și în scurt arătare și Dialoguri casnice*), secondate de *Istoria lui Alexandru cel Mare și Psaltirea*, selecție care ar pune mai bine în lumină raportul dintre normă și grai. În subsidiar, alegerea acestor exemple ar scruta întregul orizont al cărților tipărite de Mihail Strilbițchi, ilustrând atât literatura religioasă, cât și cea laică (coduri de bune maniere, cărți populare, literatură ezoterică).

1. *Curioznică și în scurt arătare* (Iași, 1785)

Intitulată *Curioznică și în scurt arătare celor ce iubesc a cerca vrednice învățături din fiziognomie* și tipărită de „popa Mihai Strilbițchii, exarh din mitropolie Iașului” la 10 octombrie 1785¹⁵, cartea de față reprezintă un scurt tratat de fiziognomie (știință ocultă care susține existența unui raport direct între personalitate și înfățișarea umană), tradus din limba germană (Johann Caspar Lavater, *Physiognomische Fragmente*, 1774–1778) în rusă și, ulterior, în limba română.

Exemplarul conservat la Biblioteca Academiei Române, filiala București, sub cota CRV 488, prezintă un format *in octavo*, întrunind 134 de file. Numerotarea inițială, realizată cu cifre arabe, nu este mereu precisă, în special din pricina pierderii unor file la legare, respectiv cele două pagini (f. V, VI) care ar fi trebuit să încheie cuprinsul cărții. Astfel, se cuvine să indicăm faptul că tipăritura este formată din:

Foaie de titlu (f. I), prefață (f. II), cuprins (f. III, IV) și 42 de capitole (f. 1–127) despre corespondențe între părți ale corpului (păr, obraji, frunte, negi, ochi, sprâncene, gene, urechi, nas, gură, limbă, dinți, buze, voce, răs, „suflare, oftare și plâns”) și trăsături psihologice, figuri animaliere (f. 19–31) și planete (f. 40–55). La acestea se adaugă două capitole neanunțate în sumar: *Seamne arătate înaintea morții* (f. 127–131) și *Prin alte seamne poate să se cunoască cel bolnav de va trăi sau va muri* (131–134), precum și reprezentarea grafică a unei fețe pe care sunt trasate linii și cele 7 simboluri planetare (fig. 1).

¹² N. Iorga, *Istoria Bisericii românești și a vieții religioase a românilor*, vol. 2, București, 1932, p. 184.

¹³ V. A. Urechia, *op. cit.*, p. 142–149. Vezi și A. Eșanu, *O fațetă necunoscută a activității din Moldova a lui Mihail Strelbițki*, în *Revista de istorie a Moldovei*, Chișinău, nr. 1–2, 1997, p. 81–86.

¹⁴ E. Chiaburu, *Carte și tipar în Țara Moldovei*, Iași, 2010, p. 290.

¹⁵ Vezi Ioan Bianu, Nerva Hodoș, *Bibliografia românească veche 1508–1830*, vol. 2, București, 1910, p. 305. În continuare vom cita această sursă utilizând sigla BRV.

De menționat este faptul că, de-a lungul scrierii, diferitele elemente care compun înfățișarea umană sunt interpretate adesea din perspectiva metoposcopiei, respectiv a prezicerii viitorului prin citirea liniilor de pe chipul uman (f. 39–55), aspect inedit pentru cultura românească veche¹⁶. Cu toate acestea, Mihail Strilbițchi, își atenuează demersul tipografic (și, implicit, responsabilitatea acestuia), susținând că aceste „învățăture nu ca să fie sau să poată ea a fi deșeptare spre a creade deșărtăciunilor ei sau spre oareșcare îndelungate gânduri”, ci ele ar trebui înțelese ca o lectură de plăcere („ci numai la vremi slobode să-i poată sluji spre oareșcare veselie”, f. II). Tot în *Predoslovie*, tipograful distinge clar două tipuri de cititori: „cei ce sânt politicoși și învățați”, care trebuie „cu suptire minte a le judeca” – deci tipul cititorului critic, și „cei proști” care nu pot înțelege conținutul și utilitatea textului pe care îl citesc („că ori mărgăritariul înaintea porcilor, ori această carte înaintea celor proști, tot una să socoteaște”, f. II). Tot în ceea ce privește conținutul tipăriturii, interesant este că unul dintre cele două capitole neanunțate în cuprins, despre semnele care prevestesc moartea (f. 127–131), se poate găsi și la sfârșitul *Alexandriei* (CRV 601, f. 278–280) tipărită tot de Strilbițchi, în 1796, la Movilău.

După cum aminteam mai sus, *Curioznică și în scurt arătare* reprezintă o scriere tradusă în română din limba rusă, sursă, la rândul ei, tălmăcită din germană. Astfel, în textul tipăriturii românești se pot întrevădea ambele straturi de traducere, relevant fiind lexemul *grafilor*¹⁷ (f. 44). De asemenea, traducătorul rus a păstrat o serie de *realia* specifice pentru autorul german, relevant fiind exemplul următoarei comparații: „de va fi lenie lui Iupiter ca scrisoarea nemțască, deasupra și în jos mearge...” (f. 50). În ceea ce privește traducerea întocmită de Strilbițchi din limba rusă, menționăm calcuri precum *listuri* (f. II) = „pagini”, forme lexicale apropiate de sursă: *smerin* (f. 20, 21, 28), *svirep* (22), *rucodelnic* (42), *ohotnici* (44), precum și tendința de a include între paranteze termeni rusești: „(СЪБЕЗНА) sau cu moimița” (25).

Din punct de vedere al raportului normă–grai, în cadrul tipăriturii se pot observa fenomene de limbă precum:

1. ă proton conservat: *bărbații* (4), *bărbat* (6)
2. ă > o: *folos* (49), *folositoriu*, *nenorocit* (50), *nenorocire* (42), *norocoasă* (53), *norocul* (84)

¹⁶ Prezicerea prin mișcările involuntare ale corpului, inclusiv mușchii feței, era cunoscută în spațiul românesc prin intermediul *Trepetnicului*, care datează din 1639 (N. Drăganu, *Cea mai veche carte rakóczyană*, în *Anuarul Institutului de Istorie Națională*, vol. 1, 1922, p. 260–263). Propriu-zis, fiziognomismul este condamnat de Dimitrie Cantemir care, în *Sacro-sancte scientiae indepēgibilis imago*, îl asociază cu mahomedanismul (Dimitrie Cantemir, *Icoana de nezugrăvit a științei preasfinte; Pasaje neclare în Catehism; O cercetare naturală a monarhiilor; Elogiu pentru autor; Mic compendiu de logică*, ed. De Florentina Nicolae, trad. de Ioana Costa, București, 2017, p. 409). Principele nu o amintește printre practicile magice ale acestei religii (D. Cantemir, *Sistemul sau întocmirea religiei muhammedane*, trad. de Virgil Căndea, București, 1977, p. 482–493).

¹⁷ *Dicționarul limbii române* (sursa va fi citată cu sigla DLR) atestă forma *grof* s.m.= „conte”, provenit din ung. *gróf*, precum și *graf*, formă mult mai apropiată de etimonul german: *Graf* (vezi *Dicționarul limbii române*, tomul 2, partea I, București, 1934, s.v. *grof*).

3. *ă* netrecut la *u*: *nemulțămătoriu* (7, 31)
4. -e- conservat: *capetele* (29, 43), *carele* (10), *feațele* (4), *oameni* (16), *obrazele* (25), *obrazele* (3), *pântecele* (5, 108), *seamnele* (4), *umbletele* (6); cf. *altile* (25), *featile* (44)
5. -e conservat: *bine* (6), *care* (2, 3, 9, 19, 26), *cine* (22), *de* (9), *fieștecare* (40), *mare* (3); cf. *casii* (126), *feații* (19), *slavii* (8)
6. e(i) sincopat: *drept* (8, 10, 11), *să le îndrepteze* (7), *îndreptători* (44), *nedreptate* (8)
7. *î* nediftoizat: *câinelui* (27); cf. *glezna mâinii* (19)
8. *î* > *u*: *umblă* (22)
9. *o* > *ă*: *sălđații* (43), *sălđați* (52)
10. *u* conservat: *frumoși* (3), *frumoase*, *frumuseța* (4); cf. *frumuseța* (6)
11. -ea > -e: *nu să pre grijaște* (39), *nu pre înțelept* (14), *spre jumătate veacului* (48)
12. *iu*: *pe iușor* (4); cf. *ușor* (28)
13. labiale nepalatalizate: *picioarele* (25, 112), *piept*, *pieptul* (100-101, 108); cf. *chieptul* (5), *cheziș* (46)
14. labiale rostite dur: *păscariu* (42), *rumână* (5, 20), *smad* (5), *strâmbă* (26), *tocmală* (44),
15. *t* > *p* în: *îndărăpnic* (7)
16. *f* nepalatalizat: *fearălor* (2), *fiară* (21, 22); cf. *oareșcare hiară* (19)
17. *v* conservat: *șvară* (19), *svadnic* (26) *vârvul* (19); cf. *sfadnic* (28, 36, 39)
18. *n* propagat: *genunche* (109), *genunchile* (110)
19. *s*, *ț* roștiți dur: *să află* (6), *să arată* (9), *să asamănă* (21), *frumuseța* (4), *frumoasă cuvinte* (11), *nemțască* (I), *rusască* (I), *a lua sama* (21), *să iai sama* (10), *ia sama* (2), *să iei sama* (47), *sângur*, *veasălă* (27); cf. *însemnează* (40, 44, 47, 110, 113), *însemnătorii* (44), *semne* (46), *seamne* (47)
20. *ș*, *j* duri: *așăzarea* (13), *așăzate* (40), *deșărtăciunilor* (II), *deșărtăciuni* (8), *în deșărt* (15), *greșaste* (9), *greșale* (10); *nu să grijăsc* (25), *nu să pre grijaște* (39), *nu să grijaște* (123); cf. *jelnice* (6)
21. *dz* > *z*: *așăzarea* (13), *a zecea* (73), *zic* (7)
22. *ğ* > *j*: *jos* (3, 15, 28, 47), *judeca* (II), *judecățile* (43), *judecată* (126), *în jumătate* (41)
23. *r* moale (suf. -ariu, -oriu): *amăgitoriu* (51), *cheltuioriu* (10), *deșteptătoriu* (27), *iubitoriu* (9), *lucrătoriu* (42), *mărgăritariul* (II), *nemulțămătoriu* (31), *socotitoriu* (9), *strângătoriu* (8), *tocmătoriu* (42), *ucigătoriu* (16)
24. *r* dur (ră): *aceii fiară* (21), *grăbănos* (8)
25. pl. subst. *mână*: *mânule* (11, 95, 96, 97); cf. *mâini* (3, 96)
26. desinența -ă la pluralul substantivelor neutre: *fearălor* (2), *a multe fiară* (31)
27. pronume și adjective demonstrative cu formele: *acela* (7, 8, 10), *acestea* (6), *aceste firi* (6), *această zidire* (3), *celelalte* (14), *ceialalți* (21)

Majoritatea trăsăturilor ilustrate sunt specifice ariei nordice a dacoromaniei, respectiv graiului moldovenesc, fapt învederat și la nivel lexical prin exemple precum: (*niște*) *ciofi* (30) = s. m. „specie de bufniță”¹⁸, *gânsca* (30) = s.f. „gâscă”¹⁹, *încujbat* (29) = adj. „încovoiat”²⁰, *pitarii* (43) = s.m. „brutari”²¹, *pișcate* (42)²², *primblările* (44) = s.f. „plimbările”²³, *vitioan* (21) = adj. „slab, costeliv, plâpând”²⁴. Aceste particularități reflectă graiul traducătorului și tipografului Mihail Strilbițchi, respectiv normele dialectale specifice zonei Moldovei din a doua jumătate a veacului al XVIII-lea. Restul trăsăturilor lingvistice, caracteristice pentru zona sudică, indică, cel mai probabil, influența normei literare supradialectale asupra acestui grai nordic, înrăurire vizibilă și în ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea, în special, prin alternanțe fonetice²⁵.

2. *Dialoguri casnice* (Iași, 1789)

Conservată la BAR sub cota CRV 524, *De-ale casii voarbe rusăști și moldovenești. Cu priincioasă complementuri*²⁶ reprezintă un cod de bune maniere, structurat pe întrebări și răspunsuri, respectiv diferite tipuri de conversații, „destinat însușirii cuvintelor și expresiilor uzuale (de cele mai multe ori «formule de curtoazie») din limbajul sindrofiilor familiare, al întâlnirilor și plimbărilor amicale”²⁷. Tipăritura, de format *in octavo*, adună la un loc 192 de pagini numerotate cu slovo-cifre, însă unele dintre ele repetându-se (f. 3 *bis*), cartea însumează de fapt 196 de pagini, structurate astfel: foaie de titlu (f. I), versuri datorate Sfântului Grigorie din Nazianz (f. II)²⁸, cuprins ruso-românesc (f. III–XVI), 96 de capitole (*vorbe*) prezentate paralel în rusă și în română (f. 1–192).

Propriu-zis, cartea de față reprezintă o prelucrare a protopopului Strilbițchi după dicționarul de conversații semnat de Johann Friedrich Hartknoch, *Gesprache von Haussachen* (Riga, 1789)²⁹. Astfel, prin această scriere, cititorul român ia act de diferite contexte conversaționale (de la discuția cu vizitiul și legătorul de cărți, până la invitarea musafirilor la ceai, pregătirea tutunului și servirea cafelei),

¹⁸ Termenul este atestat în nordul Moldovei, vezi DLR, tomul 1, partea II, s.v. *ciuf*.

¹⁹ Formă atestată în Moldova și unele zone din Transilvania (DLR, tomul 2, partea I, s.v. *gâscă*).

²⁰ DLR, tomul 2, partea I, s.v. *încujba*.

²¹ Ion Gheție, *Baza dialectală a românei literare*, București, 1975, p. 192. În continuare vom cita această sursă utilizând sigla BD.

²² *Ibidem*, p. 184.

²³ *Ibidem*.

²⁴ Mariana Costinescu, Magdalena Georgescu, Florentina Zgraon, *Dicționarul limbii române literare vechi (1640–1780). Termeni regionali*, 1987, s.v. *vitioan*.

²⁵ BD, p. 449–450, 487.

²⁶ Vezi BRV, vol. 2, p. 327.

²⁷ Victor Vascenco, *op. cit.*, p. 233.

²⁸ Stihurile sunt prezentate vers cu vers, în greacă, slavă și română. Redăm aici textul românesc: „Zis-au oarecând un iubitoriu de argint aceste: „Voiescu o picătură de noroc decât un borcan de miț./ Oarecine din cei înțelepți împotivă au zis:/ «O picătură de minte mie decât un borcan de noroc!»” (CRV 524, f. II).

²⁹ Pentru mai multe argumente lingvistice și structurale, vezi V. Vascenco, *op. cit.*, p. 234–235.

accentul căzând pe politețea discursivă, atenuarea rugămintilor, recunoașterea statutului social al interlocutorului etc. În acest sens, comparând cele 96 de discuții, se poate observa că ele sunt construite pe structura narațiune introductivă³⁰ și dialog³¹, secvența din urmă fiind introdusă adesea direct, cu valoare generală și independentă de cadrul narativ schițat anterior³².

La nivel lingvistic, traducerea și tipăritura lui Strilbițchi se caracterizează prin următoarele fenomene de limbă:

1. *ă* conservat: *bărbatul* (V)
2. *ă* > *o*: *noroc, folosi* (7), *norocos* (15), *noroc* (70)
3. *ă* netrecut la *u*: *îți mulțămăsc* (5, 9), *îți mulțămesc* (11), *îți mulțămescu* (14), *mulțămim* (71)
4. *-e* > *-i*: *aducire-aminte* (14), *altile* (47), *complementile* (4), *doamnilor* (70), *fratile* (12), *perdelile* (180), *prietin* (24), *trimetirea* (IV), *vorbilor* (II), *zilile* (61); cf. *altele* (69), *capetele* (II), *complemente* (65, 70, 72), *ostenele* (66), *slujbele* (6), *vremele* (5)
5. *-e* conservat: *bine* (20), *care* (6, 18, 25, 47, 61), *cine* (VII), *de care* (48), *dumitale* (18, 19, 46, 71, 181), *mine* (45), *la mine* (59), *vreme* (6); cf. *pe cari* (23), *după cari* (65), *dumitalii* (5), *dumitali* (10, 11, 12, 15, 16), *dumisali* (24), *cum tu vei faci* (4), *le vei puni* (190), *îți trimeti* (21)
6. *ii* conservat: *vor priimi* (2), *vor priimi* (15)
7. *î* diftongat: *pâine* (X, 147); cf. *pâne* (145, 146)
8. *î* netrecut la *u*: *împle* (VI)
9. *u* > *o* prin asimilare: *poroncă* (VIII), *au poroncit* (1, 2), *ai poroncit* (4), *poronci* (19), *ai poroncit* (60), *poroncești* (68)
10. *-ea* > *-e*: *de afumare tiutiuului* (IV), *preplecată slugă* (8, 10), *nu să pute* (24), *voiu ave* (8)
11. *u*: *ușor* (44)
12. labiale dure: *galbăn* (XII), *ca să margă* (74), *îți mulțămăscu* (181), *îți mulțămăsc* (5, 9), *o trimăt* (XI), *să trimăt* (48); cf. *îți mulțămesc* (11)
13. *n* dur: *dumnata* (12), *dumnavoastră* (71)
14. *s*, *z*, *ț* duri: *asară* (12), *rusasca* (II), *să cade* (13), *dânsăle* (67), *să să facă* (19), *sângur* (22, 180), *sânin*, *mă sălescu* (67), *a șasă* (63), *șasă* (68);

³⁰ Secvența nu e întâlnită în cazul tuturor conversațiilor, rolul acesteia fiind de a introduce interlocutorii și situația de comunicare: „Domnul Veron și cu soție sa au poroncit ca să-ș dea închinăciunea sa domnului sovetnicului și, de nu i-a fi lui cu / supăr, vor să aibă cinste a veni către dumnealui acasa, astăz după-masă” (CRV 524, f. 1–2).

³¹ În cadrul discuției, numele și statutul personajelor este dedus din replici și din context: „Bertram, dă-mi sau pune aice scăunașul pentru cafe!” – „Eu toate le voi aduna cum să cade...” (ibidem, f. 3–4), „Dumneata noauo ai poroncit, domnul meu, ca să venim către dumneata. Noi am venit ca să-ț dăm dumitale datorie noastră...” – „Pre mine aceasta foarte mă neodihnește, că cu a dumitale cinste mai nainte ai grăbit pe a mea datorie...” (ibidem, f. 4–5).

³² În acest caz, cadrul interpretativ este oferit doar de titlu: „Trimetire ceaiului întru dar – «Ascultă, fetișoară, unde-i ceaiul pe cari ieri hozeainului l-au adus?», «Eu l-am pus, doamnă, în cutie»” (ibidem, f. 23).

- cf. *să se ia* (61); *Dumnezău* (10, 11, 182), *să-ți păzască* (11), *să te păzască* (183), *târzâu* (179); *curățâscu* (25), *înțâlepciune* (18), *socotințale* (15); cf. *căpățini* (60)
15. *ș, j* roștiți moale/ dur: *jelescu* (185), *să șezi, șezui* (19), *să mai șed* (24), *șezi* (68); cf. *să jăluiești* (141), *să șădem* (19), *a șădea* (67)
16. *ğ > j*: *a ajuta* (161), *am ajuns* (180), *jos* (78, 153); cf. *vom agiunge* (180).
17. *r* dur (ră/râ, ra): *vra să bea* (V), *vra să doarmă* (XII), *păharăle* (V), *să stracă* (61), *unsprăzece* (179); cf. *să se răcorească* (IX)
18. moale (suf. -ariu, -oriu): *ceriul* (24), *legătoriul* (IX), *neascultătoriu* (16)
19. *l* moale: *feliu* (7, 23, 181)
20. pl. subst. *mână*: *mânule* (X, 142)
21. articol posesiv variabil: *a cafelii* (V), *ale tiutiunului liuleale* (IV),
22. forme verbale iotacizate/ cu dentala refăcută: *să te pociu sluji* (189), *să-ți spui* (179), *viu* (71); cf. *aud* (74), *te văd* (9), *ca să vă văd* (71),
23. adverbul temporal *acum* cu formele: *acmu* (19, 24, 185), *acu* (69)
24. lexemul *primblare/ a se primbla*: *primblare* (V, 63), *a mă primbla* (64), *să ne primblăm* (65), *să vă primblați* (71)

După cum se putea lesne observa, majoritatea trăsăturilor nordice prin care se caracterizează limba *Dialogurilor casnice* sunt comune cu cele ilustrate mai sus, în cazul cărții *Curioznică și în scurt arătare*: *-e- > -i-*, *î* nediftongat, *-ea > -e-*, labialele rostite dur, fricativele *s, z* și africata *ț* rostite dur, *r* moale (*re*) sau dur (*ră*) și plurarul *mânule*. Astfel, urmând observațiile lui I. Gheție referitoare la *Dicționarul ruso-român* (1789) tipărit de Mihail Strilbițchi la Iași, putem trage concluzia că limba traducerilor scoase la tipar de Strilbițchi se definește printr-un „fonetism oscilant”, care se poate explica uneori „în interiorul tradiției literare moldovenești, alteori [...] raportarea la scrisul muntenesc e necesară”, „culoarea locală”, moldovenească, fiind vizibilă³³. Asupra acestor alternanțe ne vom opri mai jos (vezi *infra*). În cele ce urmează vom acorda atenție raportului dintre normele acestor tălmăciri și cele ale cărților tipărite de Strilbițchi.

3. *Alexandria* (Movilău, 1796)

Puțin studiată și considerată ca fiind o traducere a protopopului rus³⁴, *Istoriia a Alexandrului celui Mare din Machedoniia și a lui Darie din Persida, a împăraților* a fost scoasă de sub teasc de Strilbițchi în tipografia personală de la Movilău, la data de 15 ianuarie 1796³⁵. Exemplarul unic de la BAR, conservat sub cota CRV 601, se prezintă sub un format *in quattro*, de dimensiuni mici, care întrunește 277 de file. Luând în considerare erorile de numerotare (confundarea slovo-cifrelor 2 și 3), ilustrăm aici conținutul exact al tipăriturii: foaie de titlu (f. I), *Paza casii de obște* (II), cuprins (III-VII), versuri inaugurale (VII-VIII), *Istoriia despre Marele Alexandru Împărat* (f. 1-277), *Semne arătate înaintea morții*

³³ BD, p. 450.

³⁴ Victor Vascenco, *op. cit.*, p. 233.

³⁵ BRV, vol. 2, p. 387.

(CCLXXVIII–CCLXXX). În ceea ce privește capitolul din urmă, adăugat de Strilbițchi la finele cărții, aminteam mai sus că fusese integrat și în cazul primei tipărituri analizate (CRV 488, f. 127–131).

De remarcat este faptul că, în urmă cu 2 ani, în tipografia lui Petru Bart din Sibiu se tipărea aceeași carte populară (CRV 577), tradusă de Dimitrie Iercovici³⁶. În mod firesc, trebuie să stabilim dacă între cele două *Alexandrii* există vreun raport direct sau dacă ele reflectă două traduceri distincte. Astfel, chiar din felul în care sunt așezate în pagină, putem observa similitudini între CRV 577 (Sibiu, 1794) și CRV 601 (Movilău, 1796)³⁷. Ambele tipărituri prezintă, în medie, 18 rânduri pe filă, și un număr de aproximativ 4–6 cuvinte pe rând (fig. 2, 3). Pe lângă aceste argumente, putem observa că textele celor două versiuni coincid perfect:

CRV 601: „Împărăția la răsărit în India marele Por-Împărat și spre amiază împărăția marele Darie-Împărat. Iară Râmul împărăția Merlichie-Împărat și tot apusul cu toți craii. Și la Machedonia era Filip-Craiu și preste Eghipet împărăția Netinav-Împărat, carele era filosof mare și fermecătoriu și vrăjitoriu, și cetitoriu de steale”. (f. 2–3)

CRV 577: „Împărăția la răsărit în India marele Por-Împărat și spre amiază împărăția marele Darie-Împărat. Iară Râmul împărăția Merlichie-Împărat și tot apusul cu toți craii. Și la Machedonia era Filip-Craiu și preste Eghipet împărăția Netinav-Împărat, carele era filosof mare și fermecătoriu și vrăjitoriu, și cetitoriu de steale”. (f. 1–2)

Așadar, putem afirma cu claritate că *Istoriia a Alexandrului celui Mare* (CRV 601) publicată la Movilău în 1796 reprezintă o retipărire a cărții populare scoase de sub teasc la Sibiu în anul 1794 (CRV 577), raport de filiație care se întvede și la nivel lingvistic. Tipăritura lui Mihail Strilbițchi se caracterizează prin următoarele fenomene de limbă:

1. *ă > a*: *cetașile* (72), *împărașia* (118)
2. *ă* neaccentuat conservat: *te-ai spăriiat* (6), *să spărie* (14)
3. *ă > o*: *norocul* (19), *noroc* (26)
4. *-e-* conservat: *berbeacele* (66), *binele* (VII), *carele* (2, 3), *capetele* (4, 114), *featele* (60), *marele* (1), *oameni* (71), *stealele* (12); cf. *farmecile* (3), *numerele* (17), *prietinie*, *prietinii* (I)
5. *-e* conservat: *ce* (II), *niște* (69), *pre* (70), *tine* (12), *toate* (113); cf. *niști* (69)
6. *î > u*: *umpletul* (18), *umbla* (60)
7. *u* păstrat: *frumseștea* (VI), *frumseștele* (10)
8. *-ea* conservat: *mea* (116), *nu va putea* (123), *veți vrea* (264)
9. labiale moi: *să merg* (114), *picioare* (IV), *picioarele* (31), *tocmeală* (13), *să-și tocmească* (65)

³⁶ *Ibidem*, p. 361–365. Vezi și N. Albu, *Un cărturar ardelean puțin cunoscut: Dimitrie Iercovici*, în Al. Matei (ed.), *Studii și documente arhivistice: Ștefan Meteș la 85 de ani*, Cluj-Napoca, 1977, p. 423–426.

³⁷ Vezi și Mircea Tomescu, *Istoria cărții românești de la începuturi până la 1918*, București, 1968, p. 115.

10. *d* moale: *deșchiseră* (56), *pedestrași* (145)
11. *t* dur: *stânse* (11), *stânge* (60)
12. *s*, *z*, *ț* moi / duri: *să duse* (6), *mearseră* (16), *scriseră* (3), *seamă* (10), *stânse* (11), *seara* (18), *zise* (5); cf. *milostivindu-să* (4), *mearsără* (8), *sângură*, *sara* (11), *sara* (17), *șasă* (71), *zisă* (9); *doauozeci* (129), *Dumnezeu* (3, 20), *să păziți* (127); cf. *trăizăci* (7); *au înțeleș* (16), *înțeleptul* (62)
13. *ș* dur: *au înșălat* (III), *leșască* (69), *șădea* (8), *șăzu* (14, 62)
14. *dz* > *z*: *auzind* (I), *astăzi* (5), *dumnezei* (60), *Dumnezeu* (3, 20, 114), *văzând* (I), *zicând* (3), *zise* (5), *zile* (13)
15. *ğ* > *j*: *întru ajutoriu* (4), *jos* (7, 14), *judecă* (61)
16. *r* moale : a) *striga* (59, 60), *șireagurile* (65); cf. *trăizăci* (7)
b) *cetitoriul* (II), *fermecătoriu* (2), *vrăjitoriul* (II)
17. pl. subst. *mână*: *mâinile* (31), *mâini* (65); cf. *mâni* (65)
18. articolul posesiv variabil: *al cui* (29), *al tău* (18)
19. verbe cu formă iotacizată: *să-l aprinză* (70), *să le spuie* (I, 5), *să-și vază* (VI), *să văz* (7), *să vie* (18)

Raportând particularitățile de mai sus cu trăsăturile desprinse din analiza traducerilor realizate de Mihail Strilbițchi, putem observa tot o serie de fonetisme oscilante. Totuși, comparând cele două *Alexandrii*, se poate constata că unele fenomene fonetice sunt prezente doar în cazul celei de la Movilău: *ă* > *a* (*dascale*, CRV 601, f. 16, 18; cf. *dascăle*, CRV 577, f. 16, 18) și *-e* > *-i* (*niști*, CRV 601, f. 69; cf. *niște* 577, f. 69). În plus, se distinge faptul că particularități precum monoftongarea diftongului *-ea* în poziție finală, rostirea dură a fricativei *s* în cuvântul *seamă*, labialele rostite dur, palatalizarea labialei *p* (CRV 488, f. 5, 46), conservarea africacei *ğ* (CRV 524, f. 180) și forma de plural *mânule* pot fi întâlnite doar în cazul scrierilor tălmăcite de Strilbițchi, respectiv *Curioznică și în scurt arătare* și *Dialoguri casnice* (vezi *supra*). Astfel, fenomenele prezentate mai sus (1 și 5) reflectă graiul nordic al tipografului Strilbițchi, restul trăsăturilor indicându-ne că protopopul a respectat în mare măsură particularitățile de limbă ale sursei sale, respectiv *Istoria lui Alexandru cel Mare*, publicată la Sibiu în 1794. În acest sens, alternanțele fonetice de mai sus (12), alături de fenomene precum 8, 9, 10 reprezintă trăsăturile dialectale specifice graiului ardelean din perioada 1780–1836³⁸.

4. *Psaltire* (Iași, 1790)

Păstrată la BAR sub cota CRV 538, *Psaltirea* tipărită de Mihail Strilbițchi la Iași în 1790 prezintă un format *in quattro*, întrunind 413 file³⁹. Aceasta conține: foaie de titlu (II^v), *predoslovie* (f. III^{r-v}), 2. *Simvol a celui dintru sfinți părintelui*

³⁸ BD, p. 470–472.

³⁹ BRV, vol. 2, p. 338–339.

nostru Atanasie patriiarhul Alexandriei (f. IV^r–V^v)⁴⁰, 3. *Învățătură cum să citească Psaltirea în sfântul și marele post* (f. VI^r–VII^v), 4. *Zisele lui Augustin învățătorul în prilogul Psaltirii și a altor pentru putearea psalmilor* (f. VII^v–VIII^v), 5. *Rânduială cum să cade a ceti Psaltirea deosebi* (VIII^v–IX^v), 6. versuri inaugurale (f. X^r), 7. textul propriu-zis al psalmilor (f. 1^r–301^r), odele/ cântările scriptuare (302^r–327^r), *Pomealnic* (328^r–329^r), *Pentru polieleu și pripeale pentru tot anul liturgic* (330^r–361^r), *Pashalie* (362³–391^v), *Alegarea lunilor*, în care se calculează crugul lunii (392^r–413^r), *Aicea însemnai psalmii cei ce să cetesc la vreama de primejdie* (413^v).

Parcurgând cu atenție textele care însoțesc psalmii, putem distinge o serie de formule tipiconale prețioase pentru a indica cititorii cărora s-ar adresa tipăritura: preoți („De ești preot, zi așa” f. VIII^v), mireni („Iară de nu, zi...”, f. VIII^v) și călugări („După aceasta fă închinăciune cât îți va fi prin puțință după puteare. Deci te îndeletnicește la rugăciuni sau la cetirea dumnezeieștilor Scripturi sau la rucodealie cu obicinuita rugăciune...”, f. 327^r). Indiferent de tipul de cititor, lectura trebuie să fie comprehensibilă, fapt indicat de o notiță plasată înaintea primei catisme: „Încet și cu minte și cu socoteală și nu te grăbi ca și cu mintea să înțelegi ceale ce citești” (IX^v).

Pe lângă conținutul și destinația *Psaltirii* scoasă de sub teasc la Iași, în 1790 (CRV 538), se cuvine să punem în lumină locul acestei tipărituri în activitatea protopopului Strilbițchi. Ne este cunoscut faptul că acesta din urmă tipărea o altă *Psaltire* românească la Movilău în 1796 (CRV 604)⁴¹, iar, în anul 1782, în tipografia Mitropoliei din Iași, se publica tot textul psalmilor (CRV 455)⁴². La o primă vedere, psaltirile din 1782 și 1790 conțin o serie de gravuri datorate lui Mihail Strilbițchi, însă poziționarea și conținutul lor sunt distincte: 1. Sfântul Nicolae (CRV 538, f. II^r), 2. prorocul David (CRV 538, f. X^v) și alte ornamente⁴³ vs. 1. Iisus, stăpânul lumii (CRV 455, f. I^v), 2. prorocul David (CRV 455, f. 4^v), 3. Fecioara Maria cu Iisus (CRV 455, f. 144^v). *Psaltirea* de la Movilău conține doar gravura ce îl înfățișează pe regele David (CRV 604, f. XVI), reprezentare identică cu cea din tipăritura de la 1790 (vezi fig. 5 și 6)⁴⁴ și diferită de cea cuprinsă în *Psaltirea* din 1782 (vezi fig. 4).

⁴⁰ Vezi Al. Mareș, *Note despre prezența Simbolului atanasian în vechile texte românești*, în Mariana Măngiulea (coord.), *In honorem Gheorghe Mihăilă*, București, 2010, p. 169–183.

⁴¹ *Ibidem*, p. 390.

⁴² *Ibidem*, p. 277.

⁴³ Vezi frontispiciul în care e reprezentat Moise în fața poporului evreu, precum și oștirea lui Faraon doborâtă în mare (CRV 538, f. 302^r), precum și „blazonul baroc” (Eleonora Costescu, *op. cit.*, p. 59–60) prin care se semna Strilbițchi (f. 185^r, 216^r, 301^r, 361^r).

⁴⁴ Ambele gravuri îl înfățișează pe prorocul David cântând la un psalterion pe care se poate desluși următorul text: *Doamne, auzi rugăciunea mea și strigarea mea la tine să vie*. Interesant este că instrumentul conține 10 coarde, simbol al celor 10 porunci revelate lui Moise pe Muntele Sinai. Astfel se explică de ce fiecare catismă a psaltirii începe cu un frontispiciu ce conține Tablele Legii (vezi fig. 7). Metafora decalogului ca psalterion cu 10 coarde (trimitere la Ps. CXLIV:9) este utilizată, începând cu secolul al IV-lea, de către Sfântul Augustin (Sfântul Augustin, *Confesiuni*, trad. de Eugen

Totodată, legătura dintre cele trei psaltiri⁴⁵ poate fi intuită încă din aspectul acestora: formatul *in quatro*, de 20 × 15 cm în cazul CRV 455, respectiv 20 × 14 cm pentru CRV 538 și 604. Apropierea dintre psaltirile de la 1790 și 1796 se observă prin faptul că paginile acestora conțin 22 de rânduri cu o medie de 6–7 cuvinte pe fiecare rând. CRV 455 prezintă 27 de rânduri pe filă și circa 7–8 cuvinte pe rând, aspect prilejuit de lățimea ușor diferită a tipăriturii. Cu toate acestea, asemănările dintre cele trei cărți vechi rămân pregnante, fiind confirmate și de comparația textelor propriu-zise:

CRV 455: „Doamne, nu cu urgiia ta să mă mustri pre mine, nici cu mâniia ta să mă cerți. Miluiaște-mă, Doamne, că neputincios sânt; vindecă-mă, Doamne, că s-au turburat oasele mele. Și sufletul meu s-au turburat foarte și Tu, Doamne, până când?” (f. 3^r)

CRV 538: „Doamne, nu cu urgiia ta să mă mustri pre mine, nici cu mâniia ta să mă cerți. Miluiaște-mă, Doamne, că neputincios sânt; vindecă-mă, Doamne, că s-au turburat oasele mele. Și sufletul meu s-au turburat foarte și Tu, Doamne, până când?” (f. 7^r)

CRV 604: „Doamne, nu cu urgiia ta să mă mustri pre mine, nici cu mâniia ta să mă cerți. Miluiaște-mă, Doamne, că neputincios sânt; vindecă-mă, Doamne, că s-au turburat oasele mele. Și sufletul meu s-au turburat foarte și Tu, Doamne, până când?” (f. 7^r)

Astfel, din cele expuse mai sus, putem deduce că există un raport de filiație directă între psaltirile tipărite la Iași în 1782 (CRV 455) și 1790 (CRV 538) și *Psaltirea* publicată la Movilău în 1796, toate reflectând aceeași traducere.

Din punct de vedere lingvistic, în textul tipăriturii CRV 538 se pot constata următoarele fenomene de limbă:

1. *ă* conservat: *bărbatul* (1^r)
2. *ă* > *o*: *folos* (50^f), *noroadele* (2^r), *norodul* (4^r), *norodului* (20^f), *norodul* (28^r, 30^r, 304^r); cf. *năroade* (4^r)
3. *ă* păstrat: *mulțămirea* (VIII^v)
4. *-e-* conservat/ *-e-* > *-i-*: *carele* (1^r, 304^r), *mulțimele* (IX^r), *numele* (21^r, 60^f), *nimenea* (IV^v); cf. *diprinderii* (X^r), *hainile* (36^f), *ominească* (11^f), *troparile* (54^f)
5. *-e* conservat/ *-e* > *-i*: *care* (VIII^v, 11^r, 52^r), *ce* (29^r), *goneaște* (VII^f), *pre mine* (21^r), *tine* (IX^v); cf. *pe cari* (IV^r), *goneaști* (3 sg.) (VII^v)
6. *e(i)* sincopat: *dreptate* (20^f), *dreptatea* (28^r), *nedreptate* (22^r),
7. *îi* păstrat: *pâine* (80^f)
8. *î* > *u*: *umblă* (20^f), *umplea* (65^f), *nu vor umbla* (135^r); cf. *n-au îmblat* (1^r)

Munteanu, București, 2018, p. 141, p. 755), autor căruia, de altfel, îi este atribuit un scurt text în cadrul celor două tipărituri (CRV 538, f. VII^v–VIII^v; CRV 604, f. X–XIII). De asemenea, sursa gravurii de față este reprezentarea din *Psaltirile* tipărite la Kiev în anii 1755 și 1760 (Tatai-Baltă, *op. cit.*, p. 308).

⁴⁵ Vezi și Al. Mareș, *Note despre prezența...*, p. 182–183.

9. *u* conservat: *frumseța* (12^r), *înfrumșează* (VII^v)
10. *u* > *o*: *porunca* (64^r); cf. *au poroncit* (58^r)
11. *-ea* conservat: *preaosfinția* (III^v), *viața mea* (44^r); cf. *preluminatului* (III^v)
12. labiale dure: *izbăvască* (56^r), *proslăvâsc* (12^r), *zdrobască* (67^r); cf. *izbăvească* (59^r)
13. *f* > *h*: *hier* (1^r)
14. *d* moale: *arderile* (77^r), *deșărtăciuni* (74^r),
15. *t* dur: *aștaptă* (66^r), *înțaleptăle* (55^r), *stâns* (67^r)
16. *s*, *z*, *ț* duri/ moi: *buzăle* (52^r), *Dumnezău* (III^v), *dumnezăirea* (IV^v), *dumnezăire* (V^v), *Dumnezăul* (VIII^v, 50^r, 301^v), *Dumnezăule* (54^r), *păzâsc* (51^r) *să urmează* (X^r); cf. *Dumnezeu* (IV^v, 2^r, 5^r, 11^r, 24^r, 55^r); *asămănată* (VII^v), *să afla* (III^v), *sângur* (V^v), *sângurului* (VIII^v), *sângur* (56^r); cf. *singur* (12^r); *curățăști* (56^r), *împărțând* (IV^r), *înfrumșează* (VII^v), *înțaleageți* (3^r), *înțaleage* (5^r), *înțalepti-te-voiu* (54^r), *înțaleptăle* (55^r), *mulțămirea* (VIII^v); cf. *frumsețea* (45^r), *m-au înțeleptit* (21^r)
17. *ș*, *j* duri/ moi: *așăzi* (21^r), *în deșărt* (4^r), *mă înfricoșăz* (24^r), *să sfârșăsc* (IX^r), *n-au șăzut* (1^r); cf. *s-au așezat* (VIII^v), *m-ai așezat* (5^r); *mă năcăjăsc* (46^r, 51^r); cf. *m-au necăjit* (22^r)
18. *dz* > *z*: *m-ai auzit* (22^r), *zeace* (58^r); cf. *să cercetedzi*, *ca să vădz* (45^r)
19. *ğ* > *j*: *ajută-mi* (IX^r), *m-au încunjurat* (54^r), *judecată* (2^r), *judecătoriu* (12^r), *judecata* (55^r); cf. *vei agiunge* (X^r), *să mă agiute* (56^r), *agiutoriul* (64^r), *îl va încungiura* (54^r)
20. *r* moale: *acoperemântul* (22^r), *atotțiitoriu* (IV^v), *ajutoriul* (26^r), *ceriuri* (V^v), *râurile* (26^r), *scutitoriu* (50^r)
21. pl. subst. *mână*: *mânelor meale* (28^r), *mânule* (51^r, 52^r, 304^r); cf. *mâniilor meale* (28^r), *mânile meale* (29^r)
22. articol posesiv variabil: *al doilea* (24^r), *al Fiiului*, *a Fiiului* (IV^v)
23. forme iotacizate: *să arză* (57^r), *să cază* (304^r), *caz eu* (56^r), *să vază* (21^r)

Majoritatea particularităților de limbă ilustrate mai sus pot fi întâlnite în cazul graiului moldovenesc din perioada 1780–1800, etapa de început de „abandonare a normei literare de tip muntenească”, definită printr-un „amestec de norme muntenești și moldovenești, în care predominant rămâne, totuși, aspectul muntenească, literar”⁴⁶. Astfel, pot fi întâlnite atât particularități specifice normei supradialectale (conservarea diftongului *îi*, rostirea dură a labialelor, forme verbale iotacizate⁴⁷, articolul posesiv variabil), cât și graiului moldovenesc (rostirea moale a dentalei *d*, conservarea africatelor *ğ* și *dz*, palatalizarea labiodentalei *f*, forma de plural *mânule*⁴⁸), majoritare rămânând alternanțele (4, 5, 11, 16, 17) care oglindesc amestecul dintre normă și grai.

⁴⁶ BD, p. 459–460.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 439–448, 487.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 159, 460–463, 487.

Cele patru tipărituri datorate protopopului Mihail Strilbițchi radiografiază, pe de-o parte activitatea tipografică a acestuia, și, pe de altă parte, oferă o imagine sinoptică a relației dintre normă și grai în spațiul moldovenesc de la sfârșitul veacului al XVIII-lea. Sub aspectul raportului traducere – tipăritură, putem trage concluzia că scrierile publicate de Strilbițchi respectă, în mare măsură, trăsăturile de limbă ale surselor pe care le reproduc (vezi **4**), elemente din graiul protopopului strecurându-se, uneori, în limba unora dintre cărțile tipărite (vezi **3**). Traducerile realizate de Mihail Strilbițchi se definesc prin particularități oscilante, care oglindesc îmbinarea dintre norma supradialectală și graiul moldovenesc (**1**. 4, 5, 7, 16, 23-24 etc.; **2**. 4, 5, 22 etc.), interesantă fiind atât pregnanța unor trăsături tipic sudice (conservarea lui *ă* proton și a diftongului *îi*, rostirea dură a labialelor și a lui *r* (*ra*), articolul posesiv variabil), cât și prezența unor fenomene specifice zonei nordice (închiderea diftongului *-ea*, palatalizarea lui *p*, conservarea africtei *ğ*, forma de plural *mânule*). Din perspectiva tipului de literatură, putem afirma că tipăritura religioasă (**4**) prezintă cel mai înalt grad de respectare a normei supradialectale, în timp ce scrierile laice (în special cele traduse, **1**, **2**) conțin trăsături specifice normei, dublate, aproximativ în aceeași măsură, de particularitățile graiului moldovenesc.

Dincolo de clasificările expuse, se poate deduce numitorul comun al limbii textelor tălmăcite și tipărite de Mihail Strilbițchi, și anume fonetismul oscilant, specific unei etape în care graiul moldovenesc începe treptat să se îndepărteze de norma supradialectală muntenească. Dat fiind că avem de a face cu un străin care își însușește limba română și activează în tipografia Mitropoliei în Moldova, în cea de a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, ne vom opri asupra acestor alternanțe specifice graiului său (doar *-e- > -i-* / *-e-* conservat și *-e > -i* / *-e* conservat), în speranța că vom lămuri proporția dintre norma supradialectală și cea locală.

Nr. crt.	Tipăritură	-e- > -i-	-e- conservat	-e > -i	-e conservat
1.	<i>Curioznică și în scurt arătare</i> (CRV 488)	5 12%	34 82%	1 1,5%	62 98,5%
2.	<i>Dialoguri casnice</i> (CRV 524)	19 57%	14 43%	7 6%	102 94%
3.	<i>Alexandria</i> (CRV 601)	2 8%	23 92%	1 1,2%	78 97,5%
4.	<i>Psaltire</i> (CRV 538)	6 11%	47 89%	4 7,4%	50 92,6%

Dintre cele două fenomene analizate, trecerea lui *e* medial aton la *i* reprezintă cea mai pregnantă trăsătură nordică din cadrul normelor oscilante care definesc limba acestor tipărituri. În mod firesc, ea este mai accentuată în ceea ce privește scrierile traduse de Strilbițchi (**1** și **2**) decât cele care reprezintă retipăriri (**3** și **4**). Surprinzător, acest fenomen lingvistic este des întâlnit în *Dialogurile casnice* (**2**), ocurența sa fiind majoritară (57%), în timp ce, în *Curioznică și în scurt arătare* (**1**), *e* medial închis la *i* se găsește doar în proporție de 12%. Discrepanța vizibilă ne determină să considerăm că în cadrul procesului de tipărire a traducerii lui Mihail

Strilbițchi, textul despre fizionomism (1) a fost revizuit de către o persoană a cărei grai prevedea conservarea vocalei *e* mediale. Cu toate acestea, în ambele cazuri (1 și 2), închiderea lui *e* final la *i* este minoritară (1,5% și 6%), covârșitoare fiind respectarea normei supradialectale (*e* final conservat). În mare parte, cele câteva exemple de trăsături nordice găsite în limba *Alexandriei* (3) reprezintă, după cum am văzut mai sus, particularități pe care Strilbițchi le strecoară în cadrul tipăririi cărții populare, în timp ce, în privința *Psaltirii* publicate la 1790, fiind vorba despre o carte religioasă de cult, norma muntenească supradialectală este respectată cu fidelitate. Pornind de la alternanțele celor două fenomene lingvistice ilustrate mai sus, am putea afirma că în intervalul 1780–1790, perioada de întoarcere treptată a graiurilor la trăsăturile locale, influența normei muntenești este încă prezentă în variantele locale, respectiv în graiul moldovenesc așa cum se oglindește în textele traduse de Mihail Strilbițchi. Desigur, acest fenomen merită un studiu de o anvergură mai mare, concentrat pe mai multe particularități de limbă și pe un corpus mult mai amplu decât cel utilizat în articolul de față.

SUPRADIALECTAL NORM AND LOCAL DIALECT IN THE BOOKS PRINTED
BY MIHAIL STRILBIȚCHI AT THE END OF THE 18TH CENTURY

(Abstract)

The present paper attempts to offer a brief imagine of the relationship between supradialectal and local, dialectal norms from Moldova at the end of the 18th century, focusing on the books printed by the Russo-Polish archpriest Mihail Strilbițchi. Thus, I have focused on analysing four printed books: *Wondrous and abridged description for those who are eager to learn Physiognomy* (Iași, 1785), *Domestic conversations in Russian and Moldavian. With proper compliments* (Iași, 1789), *Alexander Romance* (Movilău, 1796), *Psalter* (Iași, 1790), shedding light on questions such as: the translation of the *Alexander Romance*, the relationship between the *Psalter* published in 1790 and those from 1782 and 1796 and the alternation between the supradialectal norm and the local one – a specific trait for the language of the texts published in Moldova between 1780 and 1800.

Keywords: literary language from the end of the 18th century, supradialectal norm, local dialect, Mihail Strilbițchi, printed books in Moldova

Cuvinte-cheie: limba literară de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, normă supradialectală, graiul moldovenesc, Mihail Strilbițchi, tipărituri realizate în Moldova

Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
București, Calea 13 Septembrie, nr. 13
daniar.mutalap@gmail.com

ANEXĂ

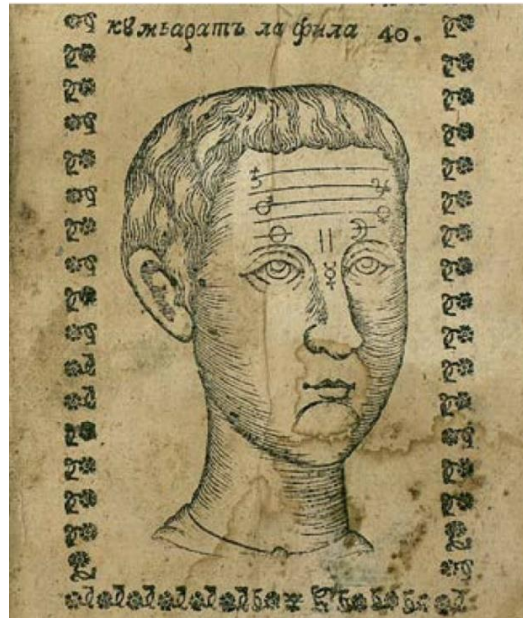

fig. 1 (CRV 488, f. CXXXV)

(Историѧ лѣтѣ)
 ате бѣнзѣцнѧе нѡастре , шѣ ѿла
 ла ѡлѣте нѡман мѣрѣе , чѣши мѣнѣ
 нѡман ѡщнѣе салѣ , шѣ бѣт ѡщнѣе
 лѣтѣ пре тѡбѣте ѡщнѣе нѡастре , те
 рѣгѣм кѡ кѡпетеле пакѣте пѣнѣ ла
 пѣмѣнѣте . Сѣ не дѣѣ ѡщнѣе тѣ ѿ
 трѣ ѡжѡторѣ , шѣ сѣла тѣ дела ѿ
 пѣрѣцѣа тѣ ѿтрѣ пѣтѣре сѣлѣ ско
 апемѣ днѣ цѣра бѣгѣпѣтѣлѣнѣ , шѣ
 сѣ пѣнѣ ѿпѣрѣцѣа тѣ , ѿпѣрѣтѣ
 дела тѣне , кѣ ѿла ѿте стѣрѣ , шѣ
 фѣчѡрѣ нѣ ѡре , шѣ нѡнѣ ѡнѣ тѣнѣ сѣ
 фѣмѣ . Дѣрѣе ѿпѣрѣтѣ четѣ кѣр
 тѣ сѣ мѣрѣ де Нѣднѣнавѣ , шѣ мнѣ
 лѡстнѣнѣдѣсѣ ла чѣрѣрѣ ѿпѣрѣцѣнѣлѣрѣ
 стѣрѣнѣнѣ ѡлѣте мѣре , шѣ сѣ скѣлѣ
 лѣ ѿѡшнѣ Дѣрѣе ѿпѣрѣтѣ кѡ сѣла
 лѣнѣ , шѣ порнѣ ѡѡпра лѣнѣ Нѣднѣ
 навѣ

fig. 2 (CRV 601, f. 4; Movilău, 1796)

Историѧ лѣтѣ
 ате бѣнзѣцнѣе нѡастре , шѣ ѿла ла
 ѡлѣте нѡман мѣрѣе , чѣши мѣнѣ
 нѡман ѡщнѣе салѣ , шѣ бѣт ѡщнѣе
 лѣтѣ пре тѡбѣте ѡщнѣе нѡастре , те
 рѣгѣм кѡ кѡпетеле пакѣте пѣнѣ
 ла пѣмѣнѣтѣ , сѣ не дѣѣ ѡлѣтѣ тѣ ѿ
 трѣ ѡжѡторѣ , шѣ сѣла тѣ дела
 ѿпѣрѣцѣа тѣ ѿтрѣ пѣтѣре сѣлѣ
 сколѣтем днѣ цѣра бѣгѣпѣтѣлѣнѣ , шѣ
 сѣ пѣнѣ ѿпѣрѣцѣа тѣ , ѿпѣрѣтѣ
 дела тѣне , кѣ ѿла ѿте стѣрѣ , шѣ
 фѣчѡрѣ нѣ ѡре , шѣ нѡнѣ ѡнѣ тѣнѣ сѣ
 фѣмѣ . Дѣрѣе ѿпѣрѣтѣ четѣнѣдѣ кѣр
 тѣ сѣ мѣрѣ де Нѣднѣнавѣ , шѣ мнѣ
 лѡстнѣнѣдѣсѣ ла чѣрѣрѣ ѿпѣрѣцѣнѣлѣрѣ
 стѣрѣнѣнѣ ѡлѣте мѣре , шѣ сѣ
 скѣлѣ ѿѡшнѣ Дѣрѣе ѿпѣрѣтѣ кѡ сѣ
 ла лѣнѣ , шѣ порнѣ ѡѡпра лѣнѣ Нѣднѣ
 навѣ

fig. 3 (CRV 577, f. 4; Sibiu, 1794)

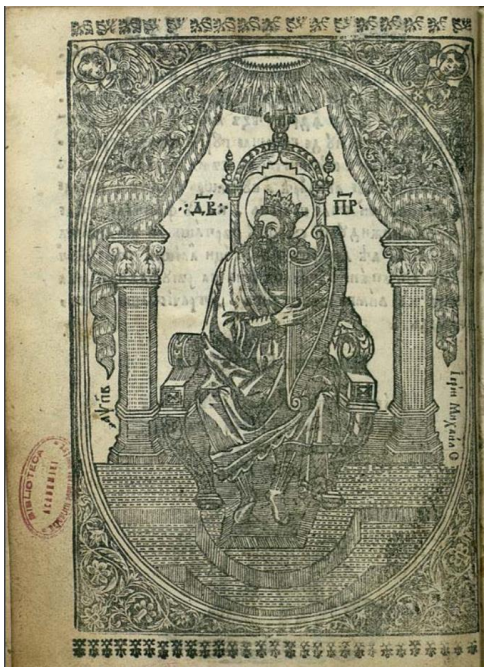
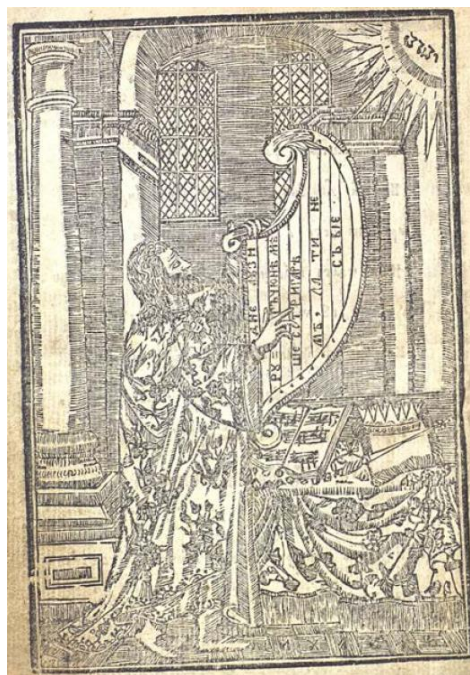
fig. 4 (CRV 455, f. 4^v)fig. 5 (CRV 538, f. X^v)

fig. 6 (CRV 604, f. XVI)

fig. 7 (CRV 538, f. 1^v)

Mariana Neț

SUBSTANTIVE COLECTIVE ÎN PESTE UN SECOL DE TRADUCERI ROMÂNEȘTI DIN LITERATURA FRANCEZĂ (1896–2004)

INTRODUCERE

Textul de față face parte dintr-un proiect mai vast, care urmărește evoluția limbii române prin traduceri din literatura franceză, apărute în intervalul 1866–2016. În cele ce urmează, vom discuta o serie de substantive colective și generice, întâlnite în traduceri succesive ale romanului *Bel-Ami* de Guy de Maupassant. Publicat în ediție princeps la Paris în anul 1885, acesta s-a bucurat de patru¹ traduceri succesive complete în limba română.

Substantivele vor fi comentate în ordinea în care apar în textul traducerilor și conform cronologiei apariției acestora.

norod, -oade s.n.

Substantivul *norod* are mai multe ocurențe în prima versiune românească a romanului *Bel-Ami*, publicată de Garabet Ibrăileanu, sub pseudonimul C. Vraje², la Institutul pentru Literatură Ralian și Ignat Samitca, de la Craiova.

Dăm, mai jos, trei exemple.

Cel dintâi este:

„[...] slujbașii de la Madeleine [...] [vesteau] *norodului* din Paris că o mare ceremonie avea să aibă loc”,

(B.-A. [1896]: 314)

În care *norod* traduce substantivul francez *peuple*; fraza originală este: „[...] tout le personnel de la Madeleine [...] annonçait au *peuple* de Paris qu’une grande cérémonie allait avoir lieu”.

Tot prin *norod* traduce G. Ibrăileanu substantivul francez *peuple* și în exemplele:

„[...] se auzea [...] forfotirea *norodului* îngrămădit înaintea bisericii”,

(B.-A. [1896]: 366)

¹ Versiunea românească semnată de Radu Malcoci și publicată în 1965 la Editura pentru Literatură este identică celeia apărute, cu cinci ani înainte, la Editura de Stat, sub semnătura lui Geo Bogza.

² De remarcat că traducerea lui G. Ibrăileanu a fost republicată, fără pseudonim, cu modificări minime operate în redacție, la editura bucureșteană Mondero, de unde a fost apoi preluată de mai multe edituri.

căruia, în original, îi corespunde fraza „[...] le grouillement du *peuple* amassé devant l'église entrant par la porte [...]”, și:

„Georges se credea un rege pe care-l aclamă *norodul*”,
(B.-A. [1896]: 371)

care, în formularea lui Guy de Maupassant, este: „Georges [...] se croyait un roi qu'un *peuple* venait acclamer”.

Cu o singură excepție, la care ne vom referi mai jos, versiunile românești ulterioare ale romanului lui Maupassant renunță la substantivul *norod*, înlocuindu-l cu *popor* (în traducerea lui G. Periețeanu, din perioada interbelică)

„[...] tot personalul bisericii Madeleine [...] dădea de veste *poporului* din Paris că avea să fie o mare ceremonie”.
(B.-A. f.a.: 493)

și cu *locuitori* (așa cum face Traian Fișteșcu, în traducerea sa datând de la începutul mileniului actual):

„[...] întreg personalul de la Madeleine [...] vestea *locuitorilor* Parisului că urma să se desfășoare o ceremonie de seamă”.
(B.-A. 2004: 336)

Totuși, cu peste o jumătate de secol în urmă, Geo Bogza revenise la varianta *norod*:

„[...] un covor lat [...] vestea *norodului* Parisului că o nuntă urma să aibă loc cu mare alai”.
(B.-A. 1950: 306)

În celelalte cazuri în care G. Ibrăileanu folosisese substantivul *norod*, traduceri ulterioare optează pentru *popor*:

„Georges [...] se credea un rege pe care-l aclamă un *popor* întreg”.
(B.-A. f.a.: 502)

„[...] Georges se credea un rege pe care un întreg *popor* venea să-l întâmpine cu bucurie”.
(B.-A. 1950: 311)

„Georges [...] se credea un rege pe care *poporul* venise să-l aclame”.
(B.-A. 2004: 342)

și *mulțime*:

„[...] freamățul *mulțimii* adunate în fața bisericii”.
(B.-A. f.a.: 496)

„[...] vuietul *mulțimii* strânsă în fața bisericii [...]”.
(B.-A. 1950: 308)

„[...] foșnetul *mulțimii* ce se foia prin biserică se strecura prin ușă”.
(B.-A. 2004: 339)

Tot în textul traducerii romanului *Bel-Ami*, Ibrăileanu folosește însă și substantivul *popor*, după cum o ilustrează exemplul următor:

„[...] Dumneata, domnule [...], care îndrepti *poporul* [...]”,
(B.-A. [1896]: 369)

unde, la fel ca în cazul substantivului *norod*, amintit anterior, *popor* traduce lexemul francez *peuple*: „Vous, monsieur [...], qui dirigez *le peuple* [...]”, dovedind că și acest termen exista în vocabularul său activ.

Tot pentru *popor* optează și G. Periețeanu, în versiunea românească nedată din perioada interbelică:

„– [...] Dumneata, domnule [...] care conduci *poporul* [...]”.
(B.-A. f.a.: 500)

În 1950, Geo Bogza revine însă la *norod* (așa cum o făcuse și în exemplul discutat anterior):

„Dumneata, domnule [...], care îndrumi *norodul* [...]”.
(B.-A. 1950: 310)

posibil din cauza curentului oficial filoslav existent în epocă.

Iar Traian Fișescu, la începutul mileniului actual, omite, pur și simplu, orice referire la substantivul în cauză:

„– [...] Dumneata, domnule [...], care înveți pe alții [...]”.
(B.-A. 2004: 341)

mai ales că acesta nu avea o contribuție majoră la construirea semnificației.

o droaie de, loc. adj.

Sintagma *o droaie de*, cu sensul, evident, „o mulțime de”, astăzi învechită și populară, apare tot în traducerea semnată de G. Ibrăileanu cu pseudonimul C. Vraje la finele secolului al XIX-lea:

„Atunci se năimi *o droaie de* cronicari [...], momiți prin puterea banului [...] de la vechile ziare [...]”.
(B.-A. [1896]: 365)

Acest fragment, în care majoritatea termenilor folosiți aparțin astăzi registrului învechit și popular, traduce fraza lui G. de Maupassant „Alors on s’adjoignit *un bataillon de chroniqueurs* [...] enlevés à force d’argent aux grands journaux [...]”.

Așa cum putem constata, Ibrăileanu a tradus prin *o droaie de* locuțiunea adjectivală franceză *un bataillon de*. Toate versiunile românești ulterioare ale romanului vor reda sintagma *un bataillon de* prin calcul *un batalion de*:

„Atunci se adăugă *un batalion de* cronicari [...] răpiți, prin puterea banului, de la marile ziare [...]”.
(B.-A. f.a.: 492)

„Se adăugă atunci vechiului personal al ziarului *un întreg batalion de* cronicari [...], smulși, prin puterea banului, marilor ziare [...]”.
(B.-A. 1950: 306)

„*Un adevărat batalion* se înrolă atunci sub drapelul ziarului – cronicari [...] răpiți prin puterea banului de la gazetele cu tradiție [...]”.

(B.-A. 2004: 336)

În limba română, sintagma *un batalion de* cu sensul „o mulțime de” este rar folosită. Examinând exemplele de mai sus, constatăm că atât Geo Bogza (1950), cât și Traian Fițescu (2004) au introdus modalizatori („un *întreg* batalion”, „un *adevărat* batalion”), probabil pentru a o face mai ușor de acceptat.

o mulțime de loc. adj.

Garabet Ibrăileanu folosește însă și sintagma *o mulțime de*:

„[...] era *o mulțime* ciudată *de* cunoscuți și de prieteni [...]”,

(B.-A. [1896]: 368)

prin care traduce locuțiunea franceză „une procession [...] de” din fraza „[...] ce fut *une procession* bizarre *des alliés* ou amis [...]”.

Toate celelalte versiuni ale romanului în discuție traduc însă *une procession* [...] *de* prin *o procesiune de*, o sintagmă mai potrivită în acest context, pentru că este marcată stilistic în același mod ca sintagma din limba franceză.

în cete loc. adv.

Locuțiunea adverbială *în cete*, cu sensul, evident, „în grupuri”, apare în ultimul capitol al romanului *Bel-Ami*, tradus de G. Ibrăileanu și apărut în 1896 la editura craioveană a fraților Samitca:

„[...] se cunoșteau unii cu alții [...], se strâneau *în cete*”.

(B.-A. [1896]: 364)

G. Ibrăileanu redă astfel fraza din textul original: „On se reconnaissait [...], on se réunissait *par groupes*”. Conform dicționarului tezaur, ale cărui prime volume (inclusiv litera C) au apărut în anul 1913, *ceată* are, desigur, sensul „grup”.

Toate versiunile românești ulterioare ale romanului, publicate în secolele XX și XXI, traduc însă, firesc, locuțiunea adverbială franceză *par groupes* prin sintagma *în grupuri*:

„Cei de față se recunoșteau [...], se strâneau *în grupuri*”,

(B.-A. f.a.: 494)

„Cei sosiți se salutau [...], se strâneau laolaltă *în grupuri*”.

(B.-A. 1950: 307)

„Cei invitați se recunoșteau [...], se strâneau *în grupuri*”.

(B.-A. 2004: 337)

În limba română de astăzi, locuțiunea adverbială *în cete* aparține registrului familiar, eventual celui ironic. La 1896, folosirea acestei sintagme era însă, așa cum am văzut, posibilă, chiar dacă începea să devină învechită.

bănărit s.n.

La fel ca toate cuvintele sau expresiile învechite sau familiare semnalate până acum, substantivul colectiv defectiv de plural *bănărit* – astăzi, un arhaism – se întâlnește în traducerea lui G. Ibrăileanu:

„[...] se gândeau nedeslușit la oamenii bogați, care cheltuiau atâta *bănărit* ca să se împreuneze”.

(B.-A. 1896: 364)

Scriitorul român traduce astfel fragmentul următor din textul lui Maupassant: „[ils] songeaient vaguement aux gens riches qui dépensaient *tant d'argent* pour s'accoupler”

În cele trei traduceri ulterioare ale romanului *Bel-Ami*, sintagma *tant d'argent* este redată în limba română prin *atâția bani* și *atâtea parale*:

„[...] se gândeau în mod vag la oamenii bogați care cheltuiau *atâția bani* ca să se împerecheze”.

(B.-A. f.a.: 493)

„[...] se gândeau o clipă la oamenii bogați care cheltuiau *atâtea parale* numai pentru a se împerechea”.

(B.-A.: 1950: 306)

„[...] se gândeau o clipă la bogătașii care cheltuiau *atâtea parale* pentru a se împerechea”.

(B.-A. 2004: 337)

Constatăm că sintagma *atâția bani* din traducerea interbelică, semnată de G. Periețeanu, neutră din punct de vedere stilistic, are un caracter actual, în timp ce locuțiunea adverbială *atâtea parale*, folosită de Geo Bogza în 1950 și de Traian Fițescu în 2004, aparține astăzi registrului familiar.

CONCLUZII

Considerațiile de până acum au condus la câteva concluzii cu caracter general, pe care le rezumăm mai jos.

Limba (română) nu se dezvoltă linear. Apariția unor neologisme (*în grupuri*) nu duce decât după mult timp la ieșirea din uzul current a unor termeni mai vechi (*o droaie de, în cete*). În plus, aceștia pot reapărea în limba (română) literară după o perioadă relativ îndelungată, chiar dacă reapariția poate fi sporadică și de scurtă durată (*parale*). Cuvintele care devin cel mai ușor termeni învechiți sau arhaisme sunt cele din registrul familiar și regionalismele (*bănărit*). Este posibil ca la reapariția în limba literară a unor termeni învechiți să stea și rațiuni ideologice (*norod*).

SIGLĂ

B.-A. = *Bel-Ami*

BIBLIOGRAFIE

Surse

- Guy de Maupassant, *Bel-Ami*. Traducere de G. Periețeanu. București, f.e., f.a.
 Guy de Maupassant, *Bel-Ami*. Traducere de C. Vraje (= G. Ibrăileanu). Craiova: Ralian și Ignat Samitea, 1896.
 Guy de Maupassant, *Bel-Ami*. Traducere și prefață de Garabet Ibrăileanu. București, Mondero, 1997 (și 2010, 2011 etc., la mai multe edituri).
 Guy de Maupassant, *Bel-Ami*. Traducere de Geo Bogza. [București:] Editura de Stat, 1950.
 Guy de Maupassant, *Bel-Ami*. Traducere de Radu Malcoci. Prefață de Modest Morariu. [București:] Editura pentru Literatură, 1965.
 Guy de Maupassant, *Bel-Ami*. Traducere de Radu Malcoci. Predață de Mircea Angheliescu. [București :] Editura pentru Literatură, 1969.
 Guy de Maupassant, *Bel-Ami*. Traducere de Radu Malcoci. București, Editura Eminescu, 1971.
 Guy de Maupassant, *Bel-Ami*. Traducere de Radu Malcoci. [București], Editura Athena, [1992].
 Guy de Maupassant, *Bel-Ami*. Traducere de Radu Malcoci. Craiova, Editura Apollo, „Oltenia”, 1993.
 Guy de Maupassant, *Bel-Ami*. Traducere de Radu Malcoci. București, Editura Prietenii Cărții, 1999.
 Guy de Maupassant, *Bel-Ami*. Traducere de Radu Malcoci. Chișinău, Editura Uniunii Scriitorilor.
 Guy de Maupassant, *Bel-Ami*. Traducere și note de Traian Ființescu. București, Editura Leda, 2004, 2014.

Dicționare

- DEX = *Dicționarul explicativ al limbii române*. București, Editura Academiei Române.
 DLR = Academia Română (1913–1949), *Dicționarul limbii române. A–B, C, D–De, F, I, J–Lojniță*. București, Librăriile Socec & Comp. și C. Sfetea, Tipografia ziarului „Universul”, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională.
 DLR = Academia Română (1965–2000), *Dicționarul limbii române*. Serie nouă, *M–U, V– Vizurină, Z*, București, Editura Academiei.
 DLR 2010 = *Dicționarul limbii române*. Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”. Ediție anastatică după *Dicționarul Academiei (DA)* și *Dicționarul limbii române (DLR)*, ediție apărută cu sprijinul Băncii Naționale a României. București, Editura Academiei Române, 2010: tomul I = *A–B*, tomul II = *C*, tomul VI = *F–I/I*, tomul VII = *J–Lherzolită*, tomul IX = *M*, tomul X = *N–O*, tomul XI = *P–Pogribanie*, tomul XII = *Pogrijenie–Q*, tomul XIII = *R–Sclabuc*, tomul XIV = *Scladă–Sponghios*, tomul XV = *Ș*, tomul XVI = *T*, tomul XIX = *Viclă–Z*.

COLLECTIVE NOUNS IN OVER A CENTURY OF ROMANIAN TRANSLATIONS FROM THE FRENCH LITERATURE (1896–2004)

(Abstract)

The article analyses a few collective nouns occurring in the four successive translations into Romanian of Maupassant's novel *Bel-Ami*. The evolution of (Romanian) language is shown to be far from linear. The replacement of old words by new ones does not necessarily entail the disappearance of the old ones; the latter may reappear, even though briefly, in subsequent stages of language evolution. Familiar and regional words are the first to vanish from everyday use. Sometimes, the reappearance of old words is governed by ideological factors.

Cuvinte-cheie: limba română, traduceri, lexic, literatură franceză, arhaisme.

Keywords: Romanian language, translations, lexicon, French literature, old words.

*Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
București, Calea 13 Septembrie, nr. 13
mariana_net15@yahoo.com*

Gabriela Pană Dindelegan

DESPRE INTEGRAREA FLEXIONARĂ A ÎMPRUMUTURILOR NOMINALE RECENTE

1. PRELIMINARII

În caracterizarea românei actuale, s-a insistat mult, pe de o parte, asupra „ospitalității” limbii române¹, prin „deschiderea” ei față de împrumut și prin atragerea a cât mai numeroase cuvinte neologice din surse etimologice variate, iar, pe de alta, asupra forței limbii de „autohtonizare” a formelor împrumutate², prin adaptare parțială/totală la tiparele flexionare românești preexistente. În ciuda caracteristicilor flexionare bogate ale românei, cu inventar numeros de forme și mare varietate de mărci, cu mărci enclitice și proclitice, cu flexiune sintetică și analitică, cu paradigme complete și incomplete, cu forme regulate și neregulate, cu predictibilități și impredictibilități flexionare, vorbitorii nu par deloc „blocați” în acceptarea împrumutului celui mai inedit ca structură fonetică și ca trăsături flexionare, indiferent de tipul de utilizare: în limbajele de specialitate, dar și în utilizarea cotidiană, formală și informală.

Pentru o privire generală asupra fenomenului, utilizăm materialul din DOOM³, cu toate modificările de inventar, dar și de flexiune propuse de normatori. Prin bogăția materialului înregistrat, prin „deschiderea” autorilor însșiși față de împrumut, DOOM³ ne apare ca „martor” fidel al bogăției neologice actuale. Prin posibilitatea comparării cu instrumentele normative anterioare (DOOM¹ și DOOM²), ne apare și ca cea mai fidelă „oglindă” a dinamicii flexionare actuale, prin înregistrarea direcției și a caracteristicilor de evoluție.

Articolul de față este o continuare a unui articol cu titlu apropiat (Pană Dindelegan (2020a)) și are scopul de a inventaria unele aspecte noi, dar și de a aprofunda aspecte deja semnalate. Articolul își propune inventarierea și analiza procedeelelor de „autohtonizare” a împrumuturilor, dintre care o atenție specială se acordă lui *-uri*, pentru plurifuncționalitatea sa, adăugând la diversele valori cu care actualmente se utilizează și pe aceea de mijloc de „autohtonizare”.

¹ Termenul a fost formulat în Avram (2001).

² Vezi, printre alții, Pană Dindelegan (2020a).

2. MECANISME DE „AUTOHTONIZARE”

Printre cele mai importante și mai sistematice mecanisme de integrare a împrumutului în lexicul românesc și, implicit, de adaptare la constrângerile flexiunii românești semnalăm următoarele:

2.1. Rolul mărcii *-uri*

Una dintre procedurile cele mai evidente de integrare românească a împrumutului privește asocierea flectivului nominal de plural *-uri*³, atașabil în orice condiții fonetice ale radicalului împrumutat. La diversele funcții ale lui *-uri*, de la marcă a pluralului și marcă a genului neutru și, implicit, a nonanimatelor (desinență specializată pentru pluralul neutru nonanimat), la marcă de substantivizare (*gri – griuri, intrând – intrânduri, nimic – nimicuri, deceuri, of – ofuri, bla – blauri*) și, pentru o clasă restrânsă de feminine, la marcă de pluralizare și, implicit, marcă lexicală pentru subclasa „sorturilor de materie” (*blănuri, cărnuri, cerneluri, făinuri, ierburi, verdețuri, vopseluri*), funcții remarcate de cercetătorii examinând o problemă sau alta⁴, aducem în discuție rolul său de marcă de „autohtonizare” a nominalilor recent împrumutate. Cea mai facilă manieră de „autohtonizare” a xenismelor (substantive neologice recente neintegrate fonetic și gramatical) este, fără nicio îndoială, marcatorul de plural *-uri*.

Este suficient să aducem spre argumentare o singură tranșă de exemple, cele reprezentate de împrumuturile cu „i” final la singular, pentru a constata extinderea fenomenului: *alibi – alibiuri, body – bodyuri, boodgie – boodgie-uri* [bʊd-ği-urⁱ], *brandy – brandyuri* [brɛn-di-urⁱ], *cookie – cookie-uri* [kʊ-k’i-urⁱ], *duty-free – duty-free-uri* [dʒi-ti-frɪ-urⁱ], *emoji – emojiuri, garden-party – garden-partyuri* [gɑr-dɔn-pɑr-ti-urⁱ], *graffiti – graffitiuri* [grɑ-fi-ti-urⁱ], *hobby – hobbyuri* [hɔ-bi-urⁱ], *ice-tea – ice-tea-uri* [aɪs-ti-urⁱ], *ID – ID-uri* [ai-di-urⁱ], *LP – LP-uri* [el-pi-urⁱ], *maquis – maquis-uri* [mɑ-k’i-urⁱ], *martini – martiniuri, organdi – organdiuri, party – partyuri* [pɑr-ti-urⁱ], *party-pris – party-pris-uri* [pɑr-ti-pri-urⁱ], *pedigri – pedigriuri, penalty – penaltyuri* [pe-nɔl-ti-urⁱ], *pepsi – pepsiuri* [pɛp-si-urⁱ], *racursi – racursiuri* [rɑ-cur-si-urⁱ], *safari – safariuri, sherry – sherryuri* [ʃɛ-ri-urⁱ], *shimmy – shimmyuri* [ʃi-mi-urⁱ], *smoothie – smoothie-uri* [smu-si-urⁱ], *storry – storryuri* [sto-ri-urⁱ], *taxi – taxiuri* [tɑc-si-urⁱ], *travesti – travestiuri*⁵ etc.

O simplă analiză evidențiază lipsa oricărei restricții de selecție; *-uri* este selectat în orice fel de condiții: radicali cu finală vocalică accentuată și

³ Vezi și Pană Dindelegan (2021b).

⁴ Pentru rolul de marcă de substantivizare, derivând din caracteristica de flectiv diagnostic, vezi Pană Dindelegan ([2002] 2018); pentru rolul de sufix lexical, cu funcție în pluralizarea masivelor și în marcarea subclasei lexicale a „speciilor”, vezi Maiden (2015) și Pană Dindelegan (2021a,b); pentru rolul de marcă de „autohtonizare”, vezi Pană Dindelegan (2021b).

⁵ Preluăm convențiile de notare ale DOOM³, care marchează noile împrumuturi prin „+”, schimbarea de normă sau de indicație prin „!”, ambele atașate în fața cuvântului-titlu, notează accentuarea prin sublinierea vocalei, iar pronunția, între paranteze drepte.

neaccentuată, cu lungimi diferite (mono-, bi-, trisilabici), radicali simpli, dar și compuși, inclusiv compuși acronimici, și cu orice trăsături lexicale (majoritatea împrumuturilor sunt de origine engleză, dar nu lipsesc nici cele franțuzești; vezi *alibi, maquis, organdi, pedigri, safari, taxi*); vezi și lipsa alternanțelor (radicalul care primește desinența *-uri* nu participă la sistemul românesc de alternanțe), motiv explicând suplimentar preferința pentru selecția mărcii *-uri*⁶. Se atașează și în cazul unor plurale „tautologice”⁷, în care vorbitorul, nerecunoscând calitatea finalei „s” de marcă străină a pluralului, adaugă marca de autohtonizare *-uri*; unele forme sunt neacceptate în DOOM³, dar frecvente în uz (*breaking-news-uri, fake-news-uri*); altele, dimpotrivă, au pătruns și în DOOM³ (vezi forme ca *bloc-notesuri, snackuri/snacksuri, sticks – sticksuri*, cu degramaticalizarea lui „s” final).

Particularitatea ortografică recentă, introdusă de DOOM² și DOOM³, constând în atașarea mărcii *-uri* direct la radical, fără intermediul cratimii (vezi *bodyuri, graffitiuri, hobbyuri, penaltyuri, sherryuri, shimmyuri*), inclusiv în cazul finalei „i”, realizată grafic ca „y”⁸ (*partyuri, penaltyuri*), întărește și mai mult rolul său de „autohtonizare”. Modul diferit de ortografiere a flectivului *-uri* – fără cratimă (vezi exemplele anterioare), dar cu cratimă⁹ (ca în *boodgie-uri, cookie-uri, duty-free-uri, party-pris-uri, review-uri, service-uri, smoothie-uri*) –, marchează o distincție de grad de adaptare a împrumutului, în sensul că absența cratimei indică gradul maxim de adaptare, iar apariția ei, un grad intermediar.

Presiunea generală a sistemului, în care masivele se pluralizează adesea cu ajutorul lui *-uri*, adăugând și semnificația suplimentară de „sorturi de materie” sau „porții”, explică numeroasele nume de băuturi, de mâncăruri, de masive pluralizate din DOOM³, unde sunt înregistrate și cu formă de plural și cu sensul de „sorturi, porții” (vezi: *aligoteuri, anșoauri, beaujolais-uri, bordeaux-uri, brandyuri, cherryuri, cherry-branduri, consomméuri, graffitiuri, hașeuri, rizotouri, rozeuri, sprayuri, șevrouri, whiskyuri*).

2.2. Diftongarea vocalei finale

Una dintre procedurile frecvente de „autohtonizare”, la fel de productivă ca și atașarea lui *-uri*, este o procedură fonetică de transformare a vocalei finale

⁶ Fenomenul a fost considerat, alături de alte avantaje, ca un atu al desinenței *-uri*, stând la baza extinderii ca marcă de plural a împrumuturilor (vezi și Brâncuș (1978 [2007]); Pană Dindelegan ([2002] 2018).

⁷ Pentru conceptul de „plural tautologic”, vezi Avram (1997); Stoichițoiu-Ichim (2001, 2006, 2008), care indică pătrunderea, mai ales în scris, a pluralului în *-s* caracteristic limbilor romanice vestice, dar și englezei. Pană Dindelegan (2009) semnaleză atitudinea de totală „respingere” a acestei desinențe, care, complet degramaticalizată, este încorporată ca final al radicalului substantival.

⁸ DOOM³ consemnează și situația grafică de variație liberă între finala de radical „i” și „y” sau de variație liberă între două pronunții ale radicalului, care nu influențează însă atașarea fără cratimă a flectivului *-uri* (vezi *shimmyuri/shimmiuri*, respectiv *sendvișuri/sandviciuri*).

⁹ În *Introducere* la DOOM³, se specifică situațiile de utilizare a cratimei, menționându-se „împrumuturile neadaptate (fonetic/grafic) și numele de locuri străine a căror finală prezintă deosebiri între scriere și pronunțare” (p. 66).

(terminație frecventă în cazul împrumuturilor) într-un diftong descendent, prin atașarea semivocalei „-*ɥ*”¹⁰. Caracterizează împrumuturile franțuzești a căror finală de radical este adesea vocalică și adesea vocală accentuată:

- **-e final** > **-eɥ** (*alizeu, antreu, aparteu, ateneu, ateu, blacheu, bideu, bombeu, bufeu, bușeu, calcaneu, careu, cașeu, cheu, cimpanzeu, clișeu, compleu, coreu, corifeu, cretaceu, croșeu, crustaceu, cupeu, debușeu, decolteu, defileu, deșeu, dicteu, dineu, drajeu, ecorșeu, elizeu, empireu, expozeu, fileu, fronseu, fuleu, gazeu, ghișeu, godeu, gofreu, himeneu, hipogeu, imprimeu, instantaneu, jeleu, jerseu, jocheu, jubileu, lacheu, macrameu, matineu, mausoleu, micaceu, mulineu, muzeu, neglijeu, onduleu, opiaceu, panaceu, panseu, pateu, perigeu, perineu, pigmeu, planșeu, plebeu, plonjeu, pneu, portmoneu, procedeu, pneu, rambleu, rateu, ricoșeu, saleu, separeu, sufleu, supeu, șemineu, traseu, trofeu, troleu, tupeu, turneu, tușeu, voleu, yankeu*).

Tiparul diftongic substantival *-eɥ* este întărit și de un corespondent adjectival, realizat în cazul unor adjective precum: *epicureu, pultaceu* etc. Tiparul găsește punct de sprinjin într-un tipar vechi românesc, substantival (*leu, zeu, zmeu*), dar și din alte clase (*eu, meu, văleu*).

- **-o final** > **-oɥ** (*apropou, argou, bandou, barou, bibelou, birou, bistrou, boferou, borderou, bungalou, cadou, cargou, carou, cavou, cazinou, chimonou, ecou, ferodou, furou, gabrou, garou, ghetou, halou, hublou, jabou, jigou, lambou, landou, lasou, lavabou, lingou, lintou, macrou, magnetou, maiou, mantou, metrou, panou, platou, poantou, potou, reșou, rondou, rulou, sandou, șodou, tablou, tangou, tricou*).

Noul tipar se suprapune peste un tipar substantival și adjectival vechi, reprezentat de exemple precum: *bou, nou*.

- **-i/-*ɥ* final** > **-iɥ** (*achiu, batiu, bigudiu, bisturiu, crochiiu, lambriu, meniu, pardesiu*¹¹, *pariu, pliu, potpuriiu, striu*).

Tiparul neologic cu diftongul *-iɥ* se suprapune peste un tipar substantival și unul adjectival vechi, reprezentate de derivatele sufixale substantivale în *-giu* (*geamgiu, tinichigiu*) sau cele sufixale adjectivale în *-iu* (*argintiu, pământiu*).

Numeroase substantive nu sunt încă fixate complet, variind în uz între finala originală vocalică și finala diftongică, chiar dacă instrumentele normative (DOOM², DOOM³) recomandă o unică formă: *angro – agrou, ecarte – ecarteu, embargo – embargou, file – fileu, halo – halou, piure – piureu*¹², *racursi – racursiu, sote – soteu, șevro – șevrou, taxi – taxiu, zero – zerou*. În câteva situații, aceleași instrumente normative disting câte două intrări de dicționar cu sensuri diferite, fiecare sens corespunzând la cele două modele fonetice de adaptare: radical vocalic

¹⁰ Pentru o modalitate diferită de diftongare, vezi împrumuturile mai vechi cu etimon franțuzesc *bezea, ghilimea, livrea, pansea, pavea, șosea*, în cazul cărora *-e final* > *ea*, transformându-se în semivocala *ɛ* (fr. *chaussée* > *șosea*).

¹¹ Formațiile *menu* și *pardesiu* derivă din etimoane franțuzești terminate în *[-ɥ]* (*menu, pardessus*).

¹² În registrul suburban, circulă și varianta *piurca*.

vs radical terminat în diftong descendent; vezi *bolero₁* – *bolerouri* „vestă” vs *bolero₂* – *bolerouri* „dans”; *rondo₁* – *rondouri* „loc, manevră” vs *rondo₂* „compoziție muzicală” – pl. *rondouri*; *ferodo₁* – *ferodouri* „piesă” vs *ferodo₂*, fără plural, „metalazbest”; *pate₁* – *pateuri* „produs de patiserie” vs *pate₂*, fără plural, „pastă de ficat/de carne”, pl. *pateuri* „sorturi”. În DOOM³, apare și un alt exemplu de același tip, anume: *jerse₁* – *jerseuri* „pulover” vs *jerse₂*, fără plural, „țesătură”.

În ciuda faptului că lucrările normative înregistrează în continuare o zonă de variație, procedeul fonetic de „autohtonizare” prin diftongare și-a redus considerabil productivitatea, astfel că, după un secol și mai bine de productivitate maximă, a devenit aproape inexistent pentru împrumuturile recente. Poate și pentru că împrumuturile franțuzești sunt mai rare, dar și pentru că forța procedurii este în descreștere. De reținut că tipul de „autohtonizare” prin diftongare finală nu mai este activ, nici pentru cuvintele franțuzești, și cu atât mai puțin pentru cele englezești.

Puținele aparente excepții cu diftong final ([ou], [oi], [ei], [ai]) au în vedere câteva forme neologice recente, inclusiv câteva acronime, în special de origine englezească (dar nu numai; vezi fr. *grisaille* [gri-zai]), și anume: *bungalow* [-lou], *cashflow* [-flău], *chow-chow* [çau], *show* [șou], *slow* [slou], *bonsai* (jap.), *cowboy* [kau-boi], *display* [dis-plei], *DJ* [di-gei], *gay* [g’ei], *OK* [o-kei], *spray* [sprei], *sensei*, *standby* [stend-bai], *WI-FI* [uai-fai]. Formele nu apar ca efect al diftongării finalei vocalice, ci reflectă pronunția englezească (sau franțuzească) originară, fără nicio modificare fonetică a finalei radicalului. Exemplele date, nu foarte numeroase, fac parte din clasele a căror formă originară găsește „punct de sprijin” în tiparele autohtone.

Tiparul cu diftong descendent final, fie că este deja generalizat în limbă (*embargou*, *macrou*), fie că apare ca tendință neliterară de pronunție (*acquis* [ak’i] > [ak’iɥ]), urmează în flexiune modelul fonetic autohton, transformând, prin atașarea articolului, diftongul în hiat (*embargoul* [em-bar-go-ul], *acquis-ul* [a-k’i-ul], ca și formele vechi *geamgiul* [g̃am-g̃i-ul], *pământiu* [pă-mân-ti-ul]). Pentru situația preluării diftongului din pronunția etimologică, englezească sau franțuzească (*cowboy* [kau-boi], *grisaille* [gri-zai]), prin adăugarea articolului, ca și în tiparul autohton corespunzător (*pai* [pai] > *paiul* [pa-iul]), diftongul descendent se modifică într-unul ascendent (*cowboyul* [kau-bo-iul], *grisaille-ul* [gri-za-iul]). Modificarea fonetică, cu schimbarea tipului de diftong, este semnul integrării morfofonetice complete a împrumutului.

2.3. Realizarea asilabică a desinenței de plural -i a masculinelor

Un semn clar de integrare fonomorfologică este realizarea desinenței „i” pentru masculine plural ca „i” „șoptit” (nonsilabic), după modelul fonomorfologic al majorității masculinelor românești. Substantive neologice recente purtând indicația „+”, deci recent intrate în dicționar, poartă semnul integrării definitive prin tratamentul fonetic al lui „i” final; vezi formele: +*bitcoini* [nⁱ], +*bloggeri* [rⁱ], +*boxeri* [rⁱ], +*broderi* [rⁱ], *dealeri* [rⁱ], *designeri* [rⁱ], +*gameri* [rⁱ], *hackeri* [rⁱ],

+hipsteri [rⁱ], hunteri [rⁱ], +influenceri [rⁱ], +interferoni [nⁱ], itemi [mⁱ], +looseri [rⁱ], +markeri [rⁱ], +nutrienți [tⁱ], outsidersi [rⁱ], +profileri [rⁱ], +provideri [rⁱ], quakeri [rⁱ], rapperi [rⁱ], +retaileri [rⁱ], +retrieveri [rⁱ], rockeri [rⁱ], +rolleri [rⁱ], +trafaleți [i], scoreri [rⁱ], +shequeli [i], +steroizi [zèⁱ], +stranieri [rⁱ], +strumfi [fⁱ], +șalangeri [rⁱ], +traineri [rⁱ], +trafaleți [i], +trombi [i], +vloggeri [rⁱ].

O altă serie de termeni circulând în limbă precum: *expați* „trunchiere din expatriat”, *fuegiști* „fani ai cântărețului Fuego”, *reziști* „membru al unei direcții politice”, *stresori* [rⁱ] „factori care determină stresul”, *toortitzi* [tⁱ] „sort de biscuiți”, dar și o bogată terminologie (pe același tipar) a covidului: *carantinat* – *carantinați*, *contaminat* – *contaminați*, *contact* – *contacti*, *covid* – *covizi* (cu ambele semnificații: „virus” și „bolnav de covid”), *pozitiv* – *pozitivi*, *pozitivat* – *pozitivați*, *suspect* – *suspecți* etc. dau măsura tiparului masculin extrem de productiv. Productiv în cazul animatelor personale, tiparul se extinde și pentru inanimate (vezi *stresori*, *toortitzi*), extindere după modelul existent deja în limbă, mai ales în limbajele tehnic și științific¹³. S-a semnalat următoarea listă¹⁴ de plurale masculine neologice inanimate circulând paralel cu omonimul neutru corespunzător (vezi *acumulator* – *acumuloare*_N (alte domenii) vs *acumulatori*_M „(auto)”, *calcul* – *calcule*_N „socoteală” vs *calculi*_M „(med.) piatră”, *clasificator* – *clasificatoare*_N „îndrumător” vs *clasificatori*_M „termen lingvistic”, *compus* – *compuse*_N „termen comun; lingv.” vs *compuși*_M „(chim.)”, *contrafort* – *contraforturi*_N „turn de extracție” vs *contraforti*_M „element de construcție”, *curent* – *curente*_N „tendință, mișcare literară/de idei” vs *curenți*_M (~ de aer, electric, marin), *derivat* – *derivate*_N „produs industrial; lingv.” vs *derivați*_M „substanță”, *element* – *elemente*_N (termen comun) vs *elementi*_M ((tehn.); ~ de calorifer), *marker* – *markere*_N „creion” vs *markeri*_M „genă”, *produs* – *produse*_N (termen comun) vs *produși*_M (chim.), *segment* – *segmente*_N „fragment, porțiune” vs *segmenti*_M „garnitură de piston”, *spumant* – *spumante*_N „vin” vs *spumanti*_M (~ de baie), *stimul* – *stimuluri*_N „stimulent” vs *stimuli*_M „factor declanșator”, *stimulator* – *stimulatoare* „aparat” vs *stimulatori*_M „substanță”, *termen* – *termene*_N „dată, interval de timp” vs *termeni*_M (în lingv.), *tranzistor* – *tranzistoare*_N „(înv.) aparat de radio” vs *tranzistori*_M „semiconductori” etc.).

Dacă realizarea pluralului masculin ca „i” devocalizat este semn clar de „autohtonizare” a formelor, prezența lui „i” vocalic în alte condiții fonetice decât cele ale formelor autohtone¹⁵ indică absența adaptării. Împrumuturile recente cu -i final vocalic le găsim înregistrate grafic fie cu -i (*culi*, *grizzli*), fie cu -y (*hippy*, *husky*), cele două semne preluând scrierea și pronunția cu -i vocalic din engleză.

¹³ Pentru limbajele științific și tehnic, trăsătura este semnalată de mult în limbă (vezi Iordan, Guțu, Niculescu 1967; Graur 1968), cu formații paralele de tipul: *curente*_N – *curenți*_M, *suporturi*_N – *suporturi*_M, *acumuloare*_N – *acumulatori*_M.

¹⁴ Vezi Pană Dindelegan (2020b).

¹⁵ Exceptând împrumuturile recente, pentru sistemul gramatical românesc, realizarea ca „i” vocalic este predictibilă, „i” vocalic fiind selectat în toate formele masculine cu radical final *muta cum liquida* (*codri*, *socri*, *multipli*).

Mulțimea neologismelor cu *-i* vocalic final cuprinde diverse subclase flexionare și anume:

(i) substantive invariabile, folosite la sg. și pl. cu aceeași formă (*culi, cannelloni, dandy, grizzli, hicori, hippy, husky, jacuzzi, kiwi, lady, lapili, lori, millfiori, paciuli, penny, sushi, tory*);

(ii) substantive cu flexiune incompletă, fie tipul semantic *singulare tantum*, fie insuficient adaptate (*acquis, afuzali, bain-marie, chili, comati, country, curry, ecstasy, emeri, harachiri, IT [ai-ti], lapislazuli, +LGBT [el-gi-bi-ti], lobby, orgami, +patchouli (fr.) [pron. pačuli], rotary, rugby/rugby, sholddy, soffioni, swazi, +tatami, +tsatziki, walkie-talkie*);

(iii) substantive cu flexiune incompletă, folosite ca *pluralia tantum* (*bikini, cannelloni, confetti, musli, ravioli, tutti, tutti-frutti*);

(iv) tiparul substantival este întărit și de un tipar adjectival cu „i” vocalic: *+crazy, glossy, groggy, sexy, tory, trendy*.

Și deși segmentarea morfematică a formelor (i) – (iv) nu este foarte clară, fiind posibil ca „i” final să fie interpretat ca aparținând radicalului sau aparținând flectivului¹⁶, poziția acestui „i” vocalic final se întărește, crescând probabilitatea modificării în timp a realizărilor desinențiale, în sensul apariției unei noi realizări morfofonetice a pluralului masculin, cea cu „i” vocalic..

2.4. Alternanțe

Unul dintre semnele clare de integrare fonomorfoloică a împrumuturilor recente la sistemul flexionar românesc este angajarea în sistemul de alternanțe consonantice și vocalice atât de caracteristice limbii române prin inventar și prin prezență sistematică.

2.4.1. Alternanțe consonantice. În flexiunea împrumuturilor substantivale masculine se regăsesc alternanțe precum:

s ~ ș (*boss – boși, bluejeans – bluejeanși, homeless – (fam.) homleși, pampers – pampersși*)

d ~ z (!*bodyguard – bodyguarzi, ganoid – ganoizi, oersted – oerstezi, pound – pounzi, +steroid – steroizi*)

t ~ ț (*byte – byți, hobbit – hobbiți, +ortodont – ortodonți, +palet – paleți, racket – racketeți, +sociopat – sociopați, +trafalet – trafaleți*)

st ~ șt (*lobbist – lobbști*)

Ca și alte surse anterioare, DOOM³ înregistrează abandonarea alternanței **l ~ Ø** (vezi formele: *amirali, barili, pitbulli, +pixeli, +shequeli, +trolli*).

2.4.2. Alternanțe vocalice. În flexiunea împrumuturilor substantivale neutre cu desinența „-e” la plural se regăsește alternanța **o ~ oa** (*+detentor – detentoare, +emoticon – emoticoane, +septilion – septilioane*). În condițiile selecției desinenței

¹⁶ În forme ca *tsunamiuri, tsatzikiul*, recomandate ca forme flexionare în DOOM³, segmentarea este clară, finalul „i” aparținând radicalului.

„-uri”, aceeași alternanță se blochează (să se compare *interfon – interfoane* cu *iPhone – iPhone-uri*). Chiar și pentru desinența „-e”, realizarea alternanței nu este obligatorie, unele forme primind alternanță, iar altele nu (compară: *tripod – tripode*, dar *sarcom – sarcoame*). Generalizându-se forma feminină cu sufixoidul *-log* în varianta *-loagă* (DOOM³ introduce variația liberă generală *alergologă/alergoloagă, antropologă/antropoloagă, bizantologă/bizantoloagă, filologă/filoloagă*), se reface, pentru seria moționalelor cu *-loagă*, alternanța **o ~ oa**, crescând ponderea ei în ansamblul sistemului.

3. CONCLUZII

- În ciuda „ospitalității” sale, sistemul este constrângător prin presiunea pe care o exercită asupra termenilor nou introduși de a se supune tiparelor preexistente.

- Semnele de „autohtonizare” sunt atașarea lui „-uri” la pluralul neutrelor; transformarea fonetică a vocalei finale în diftong, mai ales de tip descendent; devocalizarea lui „i” final al pluralului masculin; participarea la sistemul de alternanțe. De observat că procedeele înregistrate în DOOM³ sunt regășibile în întreaga perioadă modernă a limbii, fiind forma curentă de „reacție” la presiunea neologică.

- Există premisele extinderii realizării vocalice a desinenței de masculin plural „-i”, care pierde determinarea fonetică din tiparele substantivale autohtone, realizându-se vocalic și independent de condiționarea fonetică mai veche (vezi *paparazzi* [pa-pa-ra-ți], *cannelloni* [ca-ne-lo-ni], *paciuli* [pa-ču-li], iar nu *[pa-pa-raț], nu *[ka-ne-lon], nu *[pa-ču-l]).

BIBLIOGRAFIE

- Avram (2001) = Mioara Avram, *Ospitalitatea limbii române*, în Marius Sala (coord.), *Enciclopedia limbii române*, București, Editura Univers Enciclopedic, p. 406–407.
- Avram (1997) = Mioara Avram, *Gramatica pentru toți*, București, Editura Humanitas.
- Brâncuș, G. (1978 [2007]) = *Pluralul neutrelor în româna actuală*, în *Studii și cercetări lingvistice*, 1978, 3, 253–262; republicat în *Studii de istorie a limbii române*, Editura Academiei, p. 26–36.
- Graur (1968) = Alexandru Graur, *Tendențe ale limbii române*, București, Editura Științifică.
- Iordan et alii (1967) = Iorgu Iordan, Valeria Guțu Romalo, Alexandru Niculescu, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, București, Editura Științifică.
- Maiden (2015) = Martin Maiden, *Type cǎrnuri and the morphological structure of the Romanian feminine noun in diachrony*, în *Diachronic Variation in Romanian*, G. Pană Dindelegan, R. Zafiu, A. Dragomirescu, I. Nicula, A. Nicolae, L. Esher (eds.), Cambridge Scholars Publishing, p. 33–54.
- Pană Dindelegan ([2002] 2018) = Gabriela Pană Dindelegan, *Formații substantivale recente și rolul „clasificatorilor” în actualizarea contextuală*, în *Dinamică și variație. Studii de gramatică*, I, București, Editura Academiei Române, p. 169–181.
- Pană Dindelegan (2009) = *Trăsături flexionare ale substantivului în româna actuală*, în Gabriela Pană Dindelegan (ed.), *Dinamica limbii române actuale. Aspecte gramaticale și discursive*, București, Editura Academiei Române, p. 3–32.

- Pană Dindelegan (2020a) = Gabriela Pană Dindelegan, *Note pe marginea flexiunii unor împrumuturi substantive recente*, în *Dinamică și variație. Studii gramaticale*, II, București, Editura Academiei Române, p. 136–143.
- Pană Dindelegan (2020b) = Gabriela Pană Dindelegan, *O particularitate a românei: diversificarea lexico-stilistică a formelor flexionare concurente*, în *Dinamică și variație. Studii de gramatică*, II, București, Editura Academiei Române”, în *Dinamică și variație. Studii gramaticale*, II, București, Editura Academiei Române, p. 22–39.
- Pană Dindelegan (2021a) = Gabriela Pană Dindelegan, *Nouns and adjectives*, în Martin Maiden, Adina Dragomirescu, Gabriela Pană Dindelegan, Oana Uță Bărbulescu, Rodica Zafiu, *The Oxford History of Romanian Morphology*, Oxford, Oxford University Press, p. 43–50.
- Pană Dindelegan (2021b) = Gabriela Pană Dindelegan, *Polifuncționalitatea morfemului -uri*, în *Ex Oriente lux. In honorem Nicolae Saramandu*, editori: Manuela Nevaci, Irina Floarea, Ioan-Mircea Farcaș, Edizioni dell’Orso, Alessandria, 2021, p. 79–84.
- Peev, Luciana, Felicia Șerban, *Clasificarea morfologică a substantivelor neologice terminate în vocală*, SCL LV, 1–2, 2005, p. 199–207.
- Stoichițoiu-Ichim 2001 = Adriana Stoichițoiu-Ichim, *Vocabularul limbii române. Dinamică, influențe, creativitate*, București, Editura ALL.
- Stoichițoiu-Ichim 2006 = Adriana Stoichițoiu-Ichim, *Aspecte ale influenței engleze în româna actuală*, București, Editura Universității din București.
- Stoichițoiu-Ichim 2008 = Adriana Stoichițoiu-Ichim, „Din nou despre anglicisme «la modă» în limbajul modei”, în Gabriela Pană Dindelegan (ed.), *Limba română. Dinamica limbii, dinamica interpretării*, București, Editura Universității din București, p. 681–692.

L’ADAPTATION FLEXIONNELLE DES EMPRUNTS NOMINAUX RÉCENTS

(Résumé)

L’article a pour objectif d’inventorier et d’analyser, à partir du matériel contenu en DOOM³, les procédures « d’intégration » / « d’adaptation » des emprunts nominaux récents. Une attention particulière est portée au morphème *-uri* qui, à ses diverses valeurs, ajoute aussi celle de moyen d’autochthonisation.

Cuvinte-cheie: împrumut recent, adaptare, mijloc de adaptare, DOOM³.

Mots-clés: emprunts récents, adaptation, moyen d’adaptation, DOOM³.

*Facultatea de Litere, Universitatea din București/
Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
București, Calea 13 Septembrie, nr. 13
g_dindele@yahoo.com*

Eugen Pavel

PSALTIREA ÎN LIMBA ROMÂNĂ. MODELE ȘI IZVOARE*

1. Solicitate de uzanțe liturgice, devoționale sau didactice, primele traduceri în limba vernaculară ale cărților canonice (*Psaltirea, Tetraevanghelul, Apostolul*) în spațiul românesc, care datează din secolul al XVI-lea, cuprind trei culegeri manuscrise ale psalmilor, adevărate monumente literare: *Psaltirea Hurmuzaki, Psaltirea Scheiană* și *Psaltirea Voronețeană*. Sub aspect lingvistic, cete trei scrieri veterotestamentare au fost abordate, în general, unitar, detașându-se prin prezența fenomenului fonetic dialectal al rotacismului. Cea mai veche scriere redactată în limba română este *Psaltirea Hurmuzaki*, care conține versiunea psalmilor lui David (1–150), cu unele lacune, datată, prin analiza filigranelor hârtiei, în primul deceniu al secolului al XVI-lea sau chiar în ultimul deceniu al celui precedent (Mareș 2000: 675–683). *Psaltirea Scheiană* include cei 151 de psalmi, cântările scripturale și *Simbolul atanasian (Quicumque)*, într-o variantă incompletă. Descifrarea unei notițe criptografice de la finalul psalmilor a prilejuit diverse încercări de datare, puțin concludente. Datată inițial de I. Bianu, primul ei editor, în 1482 sau 1485, această psaltire a fost plasată cronologic, pe baza examinării mărcilor de hârtie utilizată, în intervalul 1573–1578 (Mareș 1984: 191–197). *Psaltirea Voronețeană* este singura versiune bilingvă dintre cele trei psaltiri rotacizante, având intercalat textul slav, fără să concorde cu acesta. Este lacunară la început (până la psalmul 77, versetul 36 inclusiv), precum și în alte porțiuni ale manuscrisului. La fel ca *Psaltirea Scheiană*, are atașate și *Cântările lui Moise*, specifice ritualului liturgic ortodox. Conform filigranelor hârtiei, datează din perioada 1551–1558 (Mareș 1984: 195–198). Psaltirile, cu precădere cea dintâi, au fost considerate, o vreme, în mod greșit, texte care conservă autograful traducătorului, și nu simple copii, cum atestă examenul grafiei.

În privința localizării textelor rotacizante, a predominat mult timp teoria maramureșeană lansată de N. Iorga (1904: 19–29), căreia i s-au raliat, printre alții, I.-A. Candrea (PS, I: XCII–XCIII), Al. Rosetti (1932: 3–9), P. P. Panaitescu (1965: 68–70) și G. Ivănescu (1980: 506–507). În viziunea acestora, leagănul primelor tălmăciri ar fi fost Maramureșul, eventual și Transilvania vecină, unde influența patronajului husit sau reformat asupra naționalizării scrierilor religioase ar fi favorizat întregul proces. Cercetările filologice întreprinse în deceniile 7 și 8 ale

* Articolul este versiunea românească a unui fragment din sinteza noastră *The Bible in Romanian. Models and sources*, în pregătire la Cambridge Scholars Publishing.

secolului trecut au înfirmat această ipoteză, demonstrând că activitatea de copiere a fost efectuată cel mai probabil în Moldova de nord, după o traducere realizată în zona Banat–Hunedoara, care a constituit originalul comun al tuturor versiunilor românești (manuscrise și tipărite) ale *Psaltirii* din secolul al XVI-lea (Gheție 1974: 30–43; Gheție 1982b: 147–181).

Psaltirile rotacizante nu sunt singulare între cărțile scripturistice din secolul al XVI-lea. Acestea sunt secondate de *Psaltirea moldovenească* (BAR, ms. rom. 3465) sau *Psaltirea Ciobanu*, denumită după numele istoricului literar Ștefan Ciobanu, care o comentează mai întâi (Ciobanu 1940–1941: 42–43). Datată între 1573–1585 (Mareș 1974: 163–168), este scrisă cu text alternativ slavo-român și provine tot din zona Moldovei, dar fără a înregistra rotacismul. Cea de-a doua categorie de vechi psaltiri românești este formată din tipărituri, majoritatea imprimare de diaconul Coresi. Acesta tipărește, pe rând, la Brașov, *Psaltirea* din 1568, astăzi pierdută (un exemplar fiind utilizat de Gh. Săulescu în alcătuirea unui glosar în 1875), urmată de *Psaltirea* românească din 1570, precum și de cea slavo-română, cu traducerea intercalată, scoasă în 1577. Seria este încheiată de o altă *Psaltire* slavo-română, atribuită lui Șerban Coresi, fiul lui Coresi, apărută în jurul anului 1589, tipărită la fel, prin segmentarea textului slavon și al corespondentului său în română. Între scrierile similare din secolul al XVI-lea se mai încadrează psalmii izolați reprodusi în *Codicele Bratul* din 1559–1560 (psalmul necanonic 151), în *Molitvenicul* din c. 1567 (12 psalmi) și în *Liturghierul* din 1570 (psalmul 50), ultimele două tipărituri aparținând tot lui Coresi¹.

În funcție de trăsăturile redacționale diferite ale psaltirilor românești au fost distinse două grupuri principale de versiuni: intermediarul A, care înglobează *Psaltirea Hurmuzaki*, *Psaltirea Voronețeană* și psalmii din *Molitvenicul* coresian, respectiv intermediarul B (probabil rotacizant), din care derivă *Psaltirea Scheiană*, iar indirect, printr-un intermediar C, *Psaltirea Ciobanu*, *Psaltirea* românească din 1570, *Psaltirea slavo-română* din 1577, *Psaltirea slavo-română* din c. 1589 (ultima aflată într-o relație și cu grupul A), *Psaltirea Săulescu* și fragmentul numit *Psaltirea Iorga* din 1576–1577².

Este o caracteristică incontestabilă că toate textele enumerate sunt copii ale traducerii unice a psalmilor din slavonă, concretizată într-o versiune bilingvă primitivă, fără conexiuni cu versiunile corespunzătoare din psaltirile slavo-române. Unele discordanțe textuale care apar între *Psaltirea Hurmuzaki* și celelalte psaltiri din secolul al XVI-lea sunt explicate prin faptul că prima conservă „o prelucrare destul de liberă a vechii întorsuri” (Mareș 2005: 279), efectuată prin consultarea unor versiuni slavone diferite de cea care a servit traducerii inițiale. Același autor constată că elementele caracteristice care le definesc se regăsesc în mai multe

¹ Pentru informații sintetice privind psaltirile românești din secolul al XVI-lea, a se vedea Gheție, Mareș 1985: 296–320.

² În legătură cu filiația psaltirilor din secolul al XVI-lea, vezi Gheție 1978: 51–57; Mareș 1982b: 207–261.

versiuni slavone din secolele al XIV-lea și al XV-lea: *Psaltirea sârbească* a lui Branko Mladenović din 1346 (BAR, ms. sl. 205), text denumit și *Codex Bucurestinus* în aparatul critic al ediției *Psaltirii Bononiense* (Jagić 1907: 830–838), căruia i se alătură redacțiile croatico-glagolitice din *Codex Pragensis* sau *Psaltirea Lobkowitz* (1359), *Codex Parisiensis* (c. 1380) și *Psalterium Vindobonense* sau *Psaltirea Frašćić* (1463). Câteva particularități redacționale concordă cu cele mai vechi manuscrise ale vechii redacții slavone: *Psalterium Sinaiticum*, manuscris glagolitic din secolul al XI-lea de la Mănăstirea Ecaterina de pe Muntele Sinai, *Psaltirea* de la Belgrad, din secolul al XIII-lea, *Codex Pogodinianus* (versiunea medio-bulgară), din secolul al XIII-lea, precum și *Psalterium Bononiense* (versiunea macedoneană), scrisă aproximativ între 1230–1241, păstrată în Biblioteca Universității din Bologna³.

Pornindu-se de la cercetări recente privind clasificarea psaltirilor slavone (MacRobert 1995: 195–213; 2005: 39–46), se pot delimita în traduceri românești trăsături care provin din trei redacții: arhaică, simeonică și athonită. Potrivit concluziilor lui Iosif Camară (2021: 72–81), *Psaltirea Hurmuzaki* și *Psaltirea Voronețeană* (grupul A) au la bază o psaltire slavonă din redacția a II-a (simeonică), înrudită îndeaproape cu *Psaltirea* de la Belgrad din secolul al XIII-lea, în timp ce *Psaltirea Scheiană* și psaltirile coresiene (grupul B) conțin, de regulă, lecțiuni athonite. Se deduce, astfel, că *Psaltirea Hurmuzaki* este mai apropiată de redacția simeonică decât *Psaltirea Voronețeană*, care prezintă mai multe lecțiuni athonite, datorate reviziei. De asemenea, *Psaltirea Hurmuzaki* nu ar reflecta o prelucrare liberă, ci, dimpotrivă, conservă mai bine intermediarul A sau, probabil, chiar traducerea primitivă.

Paralela extinsă cu diferite versiuni slave ar putea furniza noi probe privind configurația genetică a psaltirilor românești din secolul al XVI-lea⁴.

1.1. Ideea folosirii unei surse latine în traducerea psaltirii s-a vehiculat, nu de puține ori, fără a conduce la rezultate unanim acceptate. Astfel, comparând Ps 77 din *Psaltirea slavo-română* din 1577 cu pasajele corespunzătoare din *Vulgata*, B. P. Hasdeu (1870: 62–68) descoperea coincidențe surprinzătoare, dincolo de modelul slav evident. La rândul său, Vasile Mangra (1896: 9–10) surprindea unele asemănări între *Psaltirea* din 1570 și *Vulgata*. Alte exemple de acest gen avansase înainte și O. Densusianu (1938, II: 563–564), oferind o listă de cuvinte de origine latină care ar prefigura sursa traducerii, printre care: *agru*, *auă*, *cățân*, *custa*, *fur*, *fuște*, *meser*, *șterc*, *temoare*, *trufă*, *vărgură*. Ipoteza nu este abandonată, fiind reiterată într-un articol ce-și propune să depisteze indicii ale unei vechi traduceri

³ Menționăm câteva dintre edițiile critice consacrate principalelor versiuni slave: Jagić 1907; Vais 1916; Hamm 1967; Altbauer 1971; Miklas 2012.

⁴ Un proiect de acest gen, intitulat *O reevaluare a psaltirilor românești din secolul al XVI-lea. Corpus aliniat și studii comparative/ Re-evaluating the Sixteenth-Century Romanian Psalters. Aligned Corpus and Comparative Studies (roPSALT)*, este în curs de desfășurare la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași.

din latină în *Psaltirea Scheiană*, în care I. C. Chițimia (1981: 151–156) avansează ideea că traducerea primitivă a psalmilor în limba română fructifică o traducere anterioară din limba latină, care, pentru „rămânerea în canonul ortodox oriental”, a fost revizuită sau rescrisă prin confruntarea cu un text slavon. Istoricul literar își fundamentează teoria pe recurența unor termeni de origine latină, a unor adevărate „relicve lexicale”, precum *mesereare* ‘milă’, *pănătare* și *părătare* ‘pătimire’, *păra* ‘cerul gurii’, *vence*, *vânce*, *îvence*, *prevence* ‘a învinge’, *a deșidera* ‘a dori’. De asemenea, I. C. Chițimia face câteva paralelisme între „latinismele” din *Psaltirea Scheiană* și locurile corespunzătoare din *Vulgata*, ajungând la concluzia că nu poate fi vorba de „o întâlnire întâmplătoare a textelor”.

Oricât de tentantă ar fi o asemenea supoziție, ea nu poate răsturna, deocamdată, concluziile la care s-a ajuns în acest capitol al reperelor sursologice. Intervenția lui I. Gheție (1982: 181–185) nu a constituit doar o replică la teoria enunțată de I. C. Chițimia, ci și o abordare metodologică după care ar trebui să se ghideze orice cercetare de acest gen. Simpla prezență în PS a unor cuvinte de origine latină nu este o garanție că ele provin din ipoteticul izvor latinesc, și nu din graiul viu al traducătorului sau al copiștilor. În ceea ce privește proporția coincidențelor cu textul latinesc, aceasta nu depășește, după cum constată I. Gheție, 30–35 % dintre situațiile luate în considerație. Desigur, I. C. Chițimia a selectat numai exemple care probau similitudini între formulările din latină și cele din română. Dacă vom alătura alte segmente paralele, filiația sugerată nu mai are niciun suport, așa cum se poate deduce în Ps 106:38, unde prezența termenilor de origine slavă *blagoslovi* ‘a binecuvânta’ și *umnoji* ‘a înmulți’, preluați prin intermediul textului-sursă slavon, exclude orice corespondență cu textul latinesc:

PS: Și blagoslovi ei și umnojiră-se foarte; și vitele lor nu nișchite.

PsSl: **И** блѣвнѣ ѿ, и ѹмно́жишасѧ съѣлѡ: и скоты ѿхъ не ѹма́ли.

VgCl: Et benedixit eis et multiplicati sunt nimis; et jumenta eorum non minoravit.

Singura cale de a identifica în mod corect sursa traducerii este compararea exhaustivă a textului românesc cu cel slavon și latin, în urma căreia se poate deduce în ce măsură versiunea românească reflectă unele soluții proprii uneia dintre cele două versiuni care i-ar fi putut servi drept model.

O reexaminare a problematicii limbii-sursă a celor mai vechi traduceri în română ale *Psaltirii* a întreprins în ultimii ani Eugen Munteanu (1994: 57–70; 2008: 122–144). Surprins de „culoarea latină” a unor texte rotacizante, autorul împărtășește ideea că, pe parcursul procesului de elaborare a traducerii, unul sau mai mulți dintre traducători sau revizori au utilizat, exclusiv sau în același timp cu o versiune slavonă, și o versiune latină. Pentru a-și susține demonstrația, filologul ieșean ia ca punct de reper una dintre cele mai vechi versiuni latine, ajungând la concluzia că *Psaltirea Scheiană* prezintă convergențe cu *Psalterium Romanum* (PsRom), aceasta fiind o corecție, de fapt, a primei traduceri în latină a textului

sacru, cunoscută sub numele de *Vetus Latina* (sau *Itala*). Multe exemple par a fi concludente la prima vedere. Dacă vom extinde aria de comparație și cu alte versiuni latine clasice, opțiunile traducătorului nu vor mai fi exclusive. Vom introduce în aceste paralelisme⁵ și formele din *Psalterium Gallicanum* (PsGal), cea de-a doua traducere a lui Ieronim, pe baza *Hexaplei* lui Origen, alături de variantele adoptate în *Vulgata Sixto-Clementina*.

Dintre exemplele enunțate privind relația între PS și PsRom, ne oprim la Ps 102:3, lărgind numărul versiunile comparate:

PS: Ce curățește toate fără-legile tale, ce vindecă toate lângorile tale.

PH: Cea ce-au curățit toate fărădelegile tale, ce vendeca toate neputerile tale.

CP, CP₁: Ce curățește toate fără-legile tale, ce vindecă toate lângorile tale.

PsRom: Qui propitius fit omnibus iniquitatibus tuis, qui sanat omnes languores tuos.

PsGal: Qui propitiatur omnibus iniquitatibus tuis, qui sanat omnes infirmitates tuas.

VgCl: Qui propitiatur omnibus iniquitatibus tuis; qui sanat omnes infirmitates tuas.

PsSI: **У**чищающаго всѣ беззаконїѣ твоѣ, ѡчищающаго всѣ недѣли твоѣ.

Într-adevăr, apare în acest pasaj o corespondență directă între lat. *languores* și rom. *lângorile*, reperabilă și în *Psaltirile* lui Coresi din 1570 și 1577. Forma este prezentă numai în PsRom, prin opoziție cu lat. *infirmitates* din PsGal și VgCl; cf. și v. sl. **недѣлѣ** ‘boală, diformitate’.

În alte cazuri însă, acest gen de coincidențe nu mai sunt probate între PS și PsRom. Vom relua un alt exemplu oferit din Ps 21:30 (34), pe care îl redăm de data aceasta în extensie:

PS: Mâncară și închirară-se toți grașii pământului; și într-însu cadu toți ce deștingu în pământu.

PH: Mâncară și se închinară toți grașii pământului, înrainte-i vor cădea toți carii deștingu în pământu.

CP, CP₁: Mâncară și închinară-se toți grașii pământului; și într-îns cad toți ce deșting în pământ.

PsRom: Manducaverunt et adoraverunt omnes divites terrae; in conspectu eius procident universi qui descendunt in terram.

PsGal: Manducaverunt et adoraverunt omnes pingues terrae; in conspectu eius cadent omnes qui descendunt in terram.

⁵ Pentru comparare am utilizat ediția Lefèvre d'Étaples 1509, aflată la BAR Cluj.

BSVg: Comederunt et adoraverunt omnes pingues terrae; ante faciem eius curvabunt genu universi qui descendunt in pulverem.

VgCl: Manducaverunt et adoraverunt omnes pingues terrae; in conspectu ejus cadent omnes qui descendunt in terram.

PsSl: **Ѧ**дѡша ѡ поклонѣшасѧ всѧ тѣчнѣи земли: прѣд ѡмѣ припадѡтъ всѧ низхѡдѡщѣи въ зѣмлю.

Perechea rom. *deștingu* – lat. *descendunt*, semnalată de E. Munteanu în favoarea ipotezei sale sursologice, este comună însă și pentru restul versiunilor latinești. În schimb, între PS, PH, CP, CP₁, pe de o parte, și PsRom apare divergența *grășii* – *divites* ‘bogații’; în PsGal și în *Vulgata*, concordanța este clară: *grășii* – *pingues*, ceea ce justifică preluarea unui model de acest gen; cf. și v. sl. **тѣчнѣи** ‘gras’. Aceste exemple sunt suficiente, așadar, pentru a pune la îndoială utilizarea unei anumite versiuni în latină (*Psalterium Romanum*) în traducerea inițială a *Psalterii Scheiene*. Cercetările privind posibilitatea utilizării în paralel a unui model latin în traducerea primelor psaltiri în românește nu sunt deocamdată definitive (Pavel 2021b: 52–55). Traducerea sigură a *Simbolului atanasian* din PS dintr-un izvor latin constituie o premisă care nu ar trebui abandonată, deși aceasta putea fi făcută independent de transpunerea psalmilor.

1.2. Semnalăm și o contribuție mai recentă potrivit căreia prototipul psalmilor nu ar fi fost tradus din limba slavonă, ci din limba maghiară, după *Psaltirea* lui Székely István, tipărită în 1548 la Cracovia, versiunea primară fiind slavizată ulterior prin revizii în spirit ortodox (Moldovanu 2009: 108), ipoteză singulară neconvingătoare, care ar trebui demonstrată prin comparații detaliate cu sursa presupusă.

2. În prima jumătate a secolului următor se efectuează o nouă traducere a psalmilor în Moldova, din care s-au diseminat prin copiere o suită de texte înrudite, printre care *Psaltirea de la Bisericiani* (BAR, ms. rom. 540), *Psaltirea de la Icusești* (BAR, ms. rom. 170), ambele provenind din scriptoriul de la Bisericiani⁶, precum și *Psaltirea de la Bereasa* (Arhivele Naționale Iași, ms. 1709), ultima, scrisă de Apostol Uricariul din Tecuci, fiind semnalată de Gh. Ghibănescu (1910: 185–190, 211–219)⁷. Aceste psaltiri așa-zis moldovenești se caracterizează, în primul rând, prin traducerile multiple intercalate în text, explicate fie datorită utilizării mai multor surse, fie pentru „mai buna înțelegere a pasajelor grele”, cum notează pe o filă episcopul Melchisedec al Romanului, primul posesor al manuscrisului de la

⁶ În legătură cu cei doi copiiști ai acestor psaltiri, ieromonahul Arsenie și scribul Călin, vezi, mai recent, Timotin, Mutalâp, 2021: 98–102.

⁷ Vezi și Pascu 1921: 85; 1922: 93, care atribuie psaltirea Spătarului Milescu. Același autor se referă, în mod greșit, și la un „dublet” al acestei psaltiri, scris de Antonie de Moldovița, fiind vorba, în realitate, de „codicele pribeagului Gheorghe Ștefan”, respectiv actualul ms. rom. 306 de la BAR Cluj, având o altă compoziție (Drăganu, 1924–1925: 182).

Icusești (Neamț). Se remarcă, astfel, strădania copiștilor moldoveni „de a modifica litera psalmilor pentru a limpezi mai mult spiritul acestora” (Chivu 2011: 42). Aceleași redacții îi mai aparțin *Psaltirea slavo-română de la Mehadia* (pierdută), fragment publicat în facsimile de N. Iorga (1940: X–XVII), precum și *Psaltirea* scrisă în 1710 de dascălul Ion „ot Vaslui” (BAR, ms. rom. 2382), descrisă de M. Gaster (1891, I: XXII, 363–368). Atribuirea acestei versiuni lui Dosoftei sau doar tutelarea acesteia de către prelat (Candrea, PS, I: LXIV–LXIX; Ursu 1987: 433–434) comportă discuții. Versiunea *Psaltirii moldovenești* va fi fructificată în traducerea lui Dosoftei și ale *Bibliei* din 1688 (vezi *infra*).

2.1. Tot în această provincie va activa Dosoftei, autorul a două psaltiri de referință în istoria scrierilor imnice din limba română: *Psaltirea în versuri* din 1673, tipărită în două tiraje la Uniev, în Podolia (azi Univ, Ucraina), și *Psaltirea de-nțăles* sau *Psaltirea slavo-română*, apărută la Iași, în 1680. Pentru cea dintâi, „cu lungă osteneală în mulți ai socotită și cercată prin svintele cărți”, cum se afirmă în titlu, mitropolitul moldovean își ia ca model⁸ traducerea polonezului Jan Kochanowski, *Psalterz Dawidów*, apărută la Cracovia, în 1579 (reeditată în 1587, 1601, 1610), la care face aluzie într-o notiță introductivă la psalmul 63: „că așa am cetit la psaltirea ce leșască, slavinească”. Versificarea psalmilor nu se reduce, însă, la o simplă imitație, cum susținea I. Bianu în preambulul ediției sale (1887: XXVIII–XXIX), distingându-se prin tehnica impecabilă a prozodiei și a procedeelelor stilistice folosite. Cărturarul ierarh nu se limitează doar la acest model, lucru acceptat și de exegeții care pledează în favoarea influenței din partea poetului polon (Misterski 1970: 251–259), ci apelează frecvent și la sursa primară, în special la *Vulgata* (Cuneo 1978: 173–174; Moldovanu 1984: 420–424), probabil și la textul masoretic, realizând în final o compoziție originală. Chiar și sub aspectul numerotației psalmilor, unde se ghidează după *Septuaginta*, Dosoftei se distanțează de Kochanowski, adept al structurării de factură ebraică.

Dosoftei nu a ignorat nici tradiția literară locală, așa cum o dovedesc concordanțele din Ps 9:30 cu *Psaltirea* de la Bălgrad din 1651, *Psaltirea moldovenească*, precum și cu versiunea *Vechiului Testament* din ms. rom. 45 (cf. Ursu 1987: 436–437):

DP: Leșuiaște într-ascunderi, ca leul în bârlogul său.

DPV: Ca leu în ogradă ascuns leșuiaște.

PB: Leșuiaște într-ascuns, ca leul în sălașul său [glosat: *bârlogul său*].

PM: Leșuiaște într-ascuns, ca un leu întru ograda sa.

VT: Aleșuiaște întru ascuns, ca leul la stâna lui.

Remarcăm, în aceste exemple, preferința pentru termenul regional (*a*)leșuiaște (< magh. *lesni* ‘a pândi’), care mai apare la Dosoftei în *Viața și petrecerea svinților* și în *Parimiile preste an*, comparativ cu formele diferite din celelalte psaltiri

⁸ Tradiția europeană a psalmilor versificați este bogat ilustrată în epocă de Clément Marot, Theodore Beza, Ambrosius Lobwasser, Robert Crowley, Thomas Sternhold, John Hopkins sau Ivan Gandulić.

românești: *latră întru ascunși, ca leul întru ograda sa* (PS, CP, CP₁, CP₂); *latră <...> ca leul în ograda sa* (PH); *pândește întru ascuns, ca leul la stâna lui* (BB); *pândește întru ascuns, ca leul în culcușul său* (PsT, PsR, PsBl, BBl).

Pe de altă parte, încercarea de a se detașa de originalul slavon în favoarea celui latin este exprimată de Dosoftei și în nota finală care precedă erata *Psaltirii* bilingve din 1680, unde precizează că „s-au tălmăcit de pre izvodul lui S-tii Ieronim, carile-i elineaste, și lătineaste, și evreiaște”, insistând că „de pre-acel izvod foarte am silit de-am pus cuvintele precum să află acolo”. Tipul de ediție triglotă schițat de cărturarul moldovean ne trimite la o versiune din *Sacra Biblia Hebraice, Graece et Latine*, publicată cu adnotările lui François Vatable, sub îngrijirea lui Benito Arias Montano, cu apariții în oficina Commeliniana din Heidelberg, în 1599, și reluată în 1616, singurele ediții care puteau asigura atunci o confruntare operativă a surselor. *Psaltirea* sa în proză, redactată, de fapt, înaintea celei versificate, se relaționează, de asemenea, așa cum au pus în evidență cercetările privind filiația psaltirilor românești (Gheție 1978: 51–57; Ursu 1987: 427–442), atât cu textul *Psaltirii Hurmuzaki*, cât și cu versiunea moldovenească a psalmilor din prima jumătate a secolului al XVII-lea, precum și cu *Psaltirea* din textul revăzut al *Vechiului Testament* tradus inițial de Milescu Spătarul.

2.2. După realizarea de excepție a lui Dosoftei, versificarea *Psaltirii* va cunoaște o nouă încercare de transpunere artistică, în jurul anului 1705, datorată lui Teodor Corbea (BAR Cluj, ms. rom. 75), fără a atinge aceeași percutanță a mijloacelor prozodice⁹. Îl va urma, la același nivel modest, Ioan Prale, care publică la Brașov, în 1827, *Psaltirea prorocului și împărat David, în versuri alcătuită*, cu o prefață de Vasile Popp. Modelul va fi adoptat și de popa Avraam din Cioara (azi Săliște, Alba), care copiază în 1700 mai mulți psalmi ai lui Dosoftei (BAR, ms. rom. 1365)¹⁰, apoi de „nemeșul” Cupcea Elizius din Transilvania, care realizează în 1843 o „îndreptare” după *Psaltirea în versuri* a lui Dosoftei (BAR, ms. rom. 1291), de Nicolae Liciu din Moldova, care alcătuește, în 1846, o *Psaltire în versuri*, precedată de o precuvântare în versuri (BAR, ms. rom. 3616), urmat de un alt imitator al lui Dosoftei, starețul Neonil de la Mănăstirea Neamț, în 1851 (BAR, ms.rom. 543) și în 1853 (BAR, ms. rom. 133).

2.3. În același curent se încadrează și psalmii versificați calvini traduși în Transilvania de Ștefan Fogarasi, în jurul anului 1650, precum și cei copiați de Ioan Viski, în 1697, și de Ștefan Istvánházi, în 1703, transcriși cu litere latine și ortografie maghiară¹¹, inspirați de *Psalterium Ungaricum* (1607) al lui Szenczi Molnár Albert (cf. Gherman 1982: 176–182; Moldovanu 2007–2008: 29–66; Pantaleoni 2008). Parafrazele după psalmi și prelucrările libere vor prolifera în deceniile următoare.

3. Un text de cotitură pentru traducerea psalmilor în secolul al XVII-lea rămâne ediția din 1651, publicată la Alba Iulia, în a cărei *Predoslovie către cetitori*

⁹ Editată de Alin-Mihai Gherman în 2010 la Editura Academiei Române.

¹⁰ Copia a fost examinată lingvistic de Teodorescu 1968: 449–455.

¹¹ Cele trei manuscrise se păstrează în fondul Colegiului Reformat de la BAR Cluj.

se arată, destul de vag, sursele, care constau, în primul rând, în textul masoretic („mai vârtos ne-am silit a socoti izvodul limbii jidovești”), apoi în „izvoadele a mulți dascăli mari”, avându-se în vedere, probabil, *Vulgata*, ca și alte ediții latine, precum și în *Septuaginta* („izvodul celor 72 dascali”). Stabilirea cu exactitate a izvoarelor ediției din 1651 nu a suscitată multă vreme interesul cercetătorilor, care s-au limitat la sugestiile din titlu și din prefață. O excepție face Mihai Moraru, care avansează ideea că aceasta s-ar baza pe rezultatele criticii de text la care ajunseseră filologii și editorii din jurul oficinei tipografice a lui Henri Estienne (Moraru 1997: 15). Istoricul literar revine asupra sursei *Psaltirii* în studiul introductiv care însoțește ediția modernă, originalul fiind pus în relație cu versiunea Nova, fără a se indica ediția la care s-a apelat (Moraru 2001: 39–41). Tot tangențial, izvorul *Psaltirii* este identificat de către A.-M. Gherman (1999: 403), la fel ca în cazul *Noului Testament* din 1648, în *Biblia Sacra*, editată de Emmanuele Tremellio (Immanuel Tremellius) și François du Jon (Franciscus Junius), fără a argumenta această afirmație.

Unele adnotări din *Psaltirea* din 1651 fac apel, în mod nemijlocit, la izvorul grecesc. Într-o glosă la psalmul 9, versetul 22, se specifică: „Acest psalom de aicea e împărțit în 2 în cartea jidovască, ca să usebesc lucrurile de carele grăiaște. Iară noi ținem rândul grecilor și celor 70 de izvoditori”. La fel de elocventă este nota de la începutul psalmului 147: „Suma cestui psalom o am pus în cest mai de sus pentru că jidovii acești 2 psalomi facu-i amândoi unul, iară noi lăsăm cum i-au împărțit cei 72 de dascali și Ieronim și alți dascali greci”.

Într-adevăr, structura psalmilor din această ediție urmează îndeaproape, sub aspectul numerotării, textul canonic al *Septuagintei*. Față de textul masoretic (TM), *Septuaginta* (LXX) comasează psalmii 9 și 10 și, respectiv, 114 și 115, dar separă psalmul 116 și psalmul 147, rezultând următoarea corespondență în ordonarea psalmilor: ps 1–8 (TM, LXX); 9–10 (TM) = 9 (LXX); 11–113 (TM) = 10–112 (LXX); 114–115 (TM) = 113 (LXX); 116:1–9 (TM) = 114 (LXX), 116:10–19 (TM) = 115 (LXX); 117–146 (TM) = 116–145 (LXX); 147:1–11 (TM) = 146 (LXX); 147:12–20 (TM) = 147 (LXX); 148–150 (TM, LXX); 151 (LXX). În mod formal, *Psaltirea* din 1651 preia dispunerea psalmilor după originalul grec, precum și împărțirea în catisme, adoptând, de asemenea, și suprascrierile. La psalmul 43, de exemplu, care în textul ebraic nu are titlu, se adaugă, în concordanță cu *Septuaginta*: *Cântecul de-nvățătură dat dascalului fiilor lui Corie*. Aceeași dependență este mărturisită, anterior, și la psalmul 32: „Cest psalom la jidovi n-are titluș și cei 70 de cărtulari l-au pus în rând cu ai lui David”.

Comparațiile pe care le-am efectuat în studiile anterioare au demonstrat indubitabil că textul-sursă este versiunea *Hebraicorum Bibliorum Veteris Testamenti latina interpretatio*, aparținând lui Sante Pagnini (Xanthus Pagninus), confruntată cu versiunile din *Septuaginta* și *Vulgata Clementina*. Noua traducere a *Bibliei*, realizată de către cunoscutul orientalist italian, a fost publicată, mai întâi, de Robert Estienne, la Lugdunum (Lyon), în 1528, fiind reluată în *Psalterium sextuplex*, din 1530, și în *Biblia sacra*, îngrijită de Michel Servet, în 1542, ambele din același centru. *Biblia* latină a lui Pagnini, apreciată pentru traducerea foarte literală, va fi

reprodusă în cadrul edițiilor poliglote din a doua jumătate a secolului al XVI-lea scoase de Christophe Plantin, care înglobau și scoliile lui François Vatable. Aceste ediții, mult mai accesibile pentru traducătorii de la Bălgrad, se remarcă prin câteva principii comune de redactare: dispunerea textului biblic pe patru coloane (ebraică, greacă, *Vulgata* și noua traducere a lui Pagnini), un aparat critic riguros, cu ample note infrapaginale, precum și redarea titlurilor ebraice ale cărților *Vechiului Testament* (Pavel 2001: 182–184; Pavel 2021a: 208–210).

Exemplificăm această descendență printr-o concordanță care apare în Ps 9:20 (21) numai între PB și Pagnini, în opoziție cu celelalte versiuni primare sau românești:

PB: Pune-le, Doamne, lor frică, să știe limbile că oameni sântu (Sela).

PAGNINI: Pone, Domine, timorem eis, sciant gentes quod homines sunt. Selah.

TREMELLIO: Incute, Jehova, timorem eis, vehementissime agnoscant gentes se mortales esse.

LXX: Κατάστησον, Κύριε, νομοθέτην ἐπ' αὐτούς, γνώτωσαν.

VgCl: Constitue, Domine, legislatorem super eos, ut sciant gentes quoniam homines sunt.

PsSl: **Постáвни, гáни, законоположíteла на́д нíми, да раздмѣютъ
íзыцы, ѿкво челоуѣцы сáтъ.**

PH: Pune, Doamne, lege-dătătoriu spri-nșii, se înțeleagă limbile că sântu oameri.

PS: Pure, Doamne, leage-dătătoriu într-înșii, se înțeleagă limbile că oameri sântu.

CP, CP₁: Pune, Doamne, leage-dătătoriu într-înșii, să înțeleagă limbile că oameni sânt.

CP₂: Pune, Doamne, de leage-dătătoriu într-înșii, să înțeleagă limbile că oameni sânt.

În Ps 90:4 (5), dependența PB față de textul latin al lui Pagnini este, de asemenea, strânsă, în discordanță cu LXX și VgCl, precum și cu versiunile derivate, inclusiv cu cele românești:

PB: Scut și pavață adevărul lui.

PAGNINI: Scutum et clypeus veritas eius.

TREMELLIO: Clypeus et parma est fides ipsius.

LXX: ὄπλω κυκλώσει σε ἡ ἀλήθεια αὐτοῦ.

VgCl: Scuto circumdabit te veritas eius.

PsSl: **Орѡжїемъ ѡбѣдетъ тѧ ѱстина ѿгѡ.**

PH: Cu scutul cungiura-te-va adevărul lui.

PS: Cu arme încungiură-te de-adevărul lui.

CP: Cu armele încungiură-te de-adevărul lui.

CP₁: Cu arme încungiură-te de-adevărul lui.

CP₂: Cu arme încungiura-te-va de-adevărul său.

Se disting două direcții semantice paralele în traducerea psalmilor (ebraică/latină → română și greacă → latină → slavă → română), corespondențele lexicale între PB și Pagnini (*scut – scutum, pavață – clypeus, adevărul – veritas*) menținându-se pe întreg parcursul versetului.

Un alt exemplu se referă la interferența surselor, reflectată în Ps 2:12, în care soluțiile adoptate de S. Pagnini și E. Tremellio sunt preferate, în prima parte, în PB, iar în cadrul glosei și în restul versetului se optează pentru varianta textuală din *Septuaginta* și *Vulgata Clementina*:

PB: Sărutați Fiul (luați învățătură), ca să nu să mânie (Domnul) și să periți din calea directă.

PAGNINI: Osculamini Filium, ne forte irascatur, et pereatis in via.

TREMELLIO: Osculamini Filium, ut non irascatur, et pereatis in via.

BSVg: Adorate pure, ne forte irascatur, et pereatis de via.

LXX: δρᾶξασθε παιδείας, μήποτε ὀργισθῆ ὁ Κύριος καὶ ἀπολεῖσθε ἐξ ὁδοῦ δικαίας.

VgCl: Apprehendite disciplinam, ne quando irascatur Dominus, et pereatis de via justa.

PsSl: Пріимітьє наказаніє, да не когдà прогнѣвается гдѣ, и погѣбнете ѿ пѣтї прѣнаго.

În secvența *sărutați Fiiul* (luați învățătură), primează traducerea prin filieră latină din ebraică (*osculamini Filium*), dublată în paranteză cu lecțiunile din celelalte versiuni: δρᾶξασθε παιδείας LXX; *apprehendite disciplinam* VgCl; *priimíte nakazanie* PsSl; vezi și *luați învățătură* PS, CP₁, CM; *prindeți învățătură* PH.

Apar unele coincidențe lexicale și cu traducerile românești din secolul al XVI-lea, în special cu *Psaltirea Hurmuzaki*, fără a fi însă generalizate: Ps 9:38 *pohta* PH, PB; *deșideratul* PS; *jelaniia* CP, CP₁, CP₂; 10:6 *vihor* PH, PB; *bure* PS; *bură* CP, CP₁, CP₂; 14:5 *adămană și plată* PH, *camătă și plată* PB; *aslamu și mazădă* PS; *camată și preț* CP, CP₁, CP₂; 17:43 (46) *prahul* PH, PB; *pulberea* PS, CP, CP₁, CP₂; 18:4 *veastea* PH, *veastea* [adnotat: *porunca*] PB; *spusa* PS, CP, CP₁; *spunerea* CP₂; 18:6 *mirele* PH; *mire* PB; *măritu* PS; *ginere* CP, CP₁, CP₂; 21:10 *zgău* PH, PB; *mațe* PS, CP, CP₁; CP₂; 68:15 *tină* PH, PB; *tine* CP₂; *lut* PS, CP, CP₁; 79:12 *odraslele* PH, PB; *crescutele* PS, CP, CP₁; *stălpările* CP₂; 106:32: *scaunul* PH, PB; *ședearea* PS, CP, CP₁, CP₂; *șederile* PV; 107:10 *încălțământul* PH, PB; *zgarbura* PS, PV, CP, CP₁; *călțumul* CP₂; 109:2 *toiagul puteriei* PH, PB; *fuște vârtute* PS, CP, CP₁; *fierul de tărie* CP₂; 144:15 *hrană* PH, PV, PB; *piște* PS, CP, CP₂, *piștă* CP₁; 146:8 *gătește* PH, PB; *gotovi* PS, PV, CP, CP₁, CP₂.

Un număr semnificativ de trăsături comune apropie *Psaltirea* din 1651 de *Psaltirea* slavo-română din c. 1589 a lui Șerban Coresi, opunându-le celorlalte versiuni românești ale psaltirilor: Ps 13:1 *nebunul* CP₂, PB; *fără-mente* PS; *cel fără-de-mente* PH; *fără-minte* CP, CP₁; 23:3 *măgura* CP₂, PB; *pădurea* PS, CP, CP₁; *dealul* PH; 44:7 *toiagul* CP₂, PH, PB; *fuște* PS, CP, CP₁; 50:9 *issop* CP₂, *issop* [glosat: *issop iaste o iarbă*] PB; *săpunu* PS; *sopun* PH; *issopom* CM; *săpun* CP, CP₁; 77:55 (60) *limbile* CP₂, PB; cf. *limbi* PS, PV, CP, CP₁; *păgânrii* PH; 96:10 *urâți* CP₂, PB; *nenăvidiți* PS, CP, CP₁; *gilăhuiți* PH; *nu năvidi* PV; 136:7 *temeliia* CP₂, PB; *urdziturile* PS, PV; *urdzirea* PH; *urzitorile* CP; *urziturile* CP₁; 143:1 *războiu* CP₂, PB; *hrăborie* PS, PV, CP, CP₁.

Aceste asemănări nu pot fi puse, în totalitate, pe seama hazardului, astfel că nu este exclusă posibilitatea utilizării, în mod sporadic pe parcursul traducerii *Psaltirii* de la Bălgrad, a unei versiuni a psalmilor înrudită cu *Psaltirea Hurmuzaki* sau a ediției coresiene din c. 1589. A prevalat, însă, dependența față de izvorul ebraico-latin (S. Pagnini), corelată cu impunerea structurii formale a *Septuagintei*, dar și cu unele soluții de traducere derivate din aceasta sau din *Vulgata*¹².

3.1. În ultimele decenii ale acestui secol consemnăm momentul crucial al primei traduceri integrale a *Bibliei* în limba română, cu apariția de la București, din 1688. Deși traducerea revizuită a *Vechiului Testament*, efectuată între anii 1661 și 1668 de Spătarul Nicolae Milescu, se revendică de la textul grecesc al *Septuagintei*, atât cea de la Frankfurt, din 1597, ca și o versiune provenind din „Englitera”, probabil ediția londoneză a lui John Biddle, din 1653, reluată la Cambridge, în 1665, psalmii nu provin, în exclusivitate, din izvorul grecesc invocat, ci se află într-o filiație directă cu *Psaltirea moldovenească* și cu *Psaltirea* în proză a lui Dosoftei (Roman 1974b: 241; Ursu 1987: 441–442). Psalmii din *Biblie* vor fi retipăriți separat, aproape fără schimbări, în 1694, sub îngrijirea lui Antim Ivireanul.

4. Secolul al XVIII-lea marchează definitivarea versiunii etalon a *Psaltirii* românești, intrată în uzul liturgic până în contemporaneitate. Astfel, în 1710, Antim Ivireanul publică la Târgoviște *Psaltirea prorocului și împăratului David*, cu „osteneala și diortoseala” lui Gheorghie Radovici, percepută ca un model pentru editările ulterioare ale *Psaltirii*. Se pare că cel implicat în traducerea efectivă a acestei „cărți de lectură sufletească casnică” (Lapedatu 1906: 566), dar, în același timp, și de cult, era dascălul și viitorul episcop Damaschin, omul din umbră al acestei opere de naționalizare a textului sacru, rămas într-un cvasianonimat. El își va revendica traducerea revizuită a *Psaltirii*, pe care o finalizează prin noua ediție publicată la Râmnic, în 1725, care se raportează indirect la tipărirea din 1710, prin mențiunea din titlu („acum într-acest chip a doao oară tipărită”). Ea va deveni prototipul pentru majoritatea reeditărilor ulterioare de la Râmnic (1736¹³, 1743, 1746, 1751, 1764, 1779, 1784, 1787, 1793), Iași (1743, 1748, 1757, 1766, 1782, 1790, 1794), București (1748, 1756, 1758, 1775, 1780, 1796), Blaj (1755, 1758, 1764, 1773, 1780, 1786), Buzău (1767), Sibiu (1791, 1799), Viena (1793) și Movilău (1796)¹⁴. Unul dintre copiii care continuă să activeze, în pofida extinderii tiparului, dascălul Vasile

¹² Pentru alte exemple, vezi Pavel 2001: 184–200; Pavel 2021a: 211–227.

¹³ Referitor la *Psaltirea* imprimată de Dimitrie Pandovici, nesemnalată în BRV, vezi Pavel 1979: 714–716; Pavel 2007: 14–16.

¹⁴ Șirul aparițiilor este la fel de prodigios și în prima jumătate a secolului următor: Sibiu (1801, 1804, 1805, 1806, 1811, 1812, 1817, 1825, 1826, 1827, 1831, 1834, 1837, 1838, 1841, 1847, 1848, 1850), Buda (1802, 1808, 1813, 1817, 1818), Iași (1802, 1817, 1818, 1831, 1835, 1842), București (1806, 1820, 1827, 1829), Brașov (1807, 1810, 1816, 1820, 1833, 1849), Mănăstirea Neamț (1807, 1817, 1824, 1835, 1843, 1844), Blaj (1809), Râmnic (1817, 1819), Chișinău (1818), Buzău (1835, 1837, 1841). Vezi BRV, II–IV: *passim*; BRM, III: 1087–1090. Remarcăm noua traducere din ebraică a *Cărții Psalmilor*, publicată, în 1835, de Teodor Pop, profesor la Seminarul Teologic din Blaj, tipărită cu litere latine și ortografie etimologizantă, sub îngrijirea lui Timotei Cipariu, care mărturisește în „precuvântare” că traducerea era încheiată încă din 1815.

Muntean din Jucu (Cluj), transcrie în 1751 o *Psaltire* de pe „izvodul Râbnicului” (BAR, ms. rom. 1353). Faptul că există o multitudine de concordante lexicale între așa-zisa *Psaltire* de linie din 1725 și textul actual al *Psaltirii* românești dovedește viabilitatea unei traduceri ajunse la maturitate în urmă cu aproape trei secole.

4.1. La fel ca în cazul *Bibliei* de la București, psalmii cuprinși în traduceri integrale veterotestamentare din secolul al XVIII-lea, respectiv *Vulgata* lui Petru Pavel Aaron și a colaboratorilor săi, redactată între 1760–1761, și *Biblia* lui Samuil Micu din 1795, sunt dependenți într-o măsură mai mare de tradiția literară locală decât de sursa corpusului biblic. În *Vulgata* de la Blaj, psalmii beneficiază, în cea mai mare parte, de transcrierea olografă a lui Aaron, într-o versiune protografă (BAR Cluj, ms. rom. 21), urmată de o variantă definitivă, copiată cu un alt scris (BAR Cluj, ms. rom. 28, f. 61^r–160^v). O colaționare cu textul latin și cu cel al *Psaltirii* tradiționale românești ne-a permis să recunoaștem în versiunea lui Aaron unele filiații atât cu *Vulgata Clementina*, cât și cu traduceri românești anterioare, fiind înregistrate numeroase concordante mai ales cu ediția lui Damaschin de la Râmnic, din 1725, reprodusă în psaltirile imprimate la Blaj de tipografi râmniceni¹⁵. Oferim o primă paralelă din Ps 2:9:

VgA: Paște-i-vei pre dâșii cu toiag de fier și ca vasul olariului îi vei zdrobi!

DP: Paște-i-veri pre înșii cu toiag de hier și ca vasu olariului îi vei zdrobi pre înșii.

PsR/ PsBl: Paște-vei pre dâșii cu toiag de fier, ca vasele olariului vei zdrobi pre dâșii!

VgCl: Reges eos in virga ferrea, et tamquam vas figuli confringes eos.

Formularea nu este o traducere nouă a lui Aaron, fiind prezentă la Dosoftei, adoptată apoi în BB (*Paște-vei pre dâșii cu toiag de fier, ca vasele a olariului vei zdrobi pre dâșii*), perpetuându-se cu aceeași accepție în PsT, PsR, PsBl și la Samuil Micu, în BBl, până în *Psaltirea* actuală (*Le vei paște pe ele cu toiag de fier, ca pe vasul olarului le vei zdrobi*). Unii dintre acești termeni au fost vehiculați și în primele psaltiri românești: *paște-i-veri* PH; *paști-i* PS; *paște-veri* CP₁; *toiagă de fierru* PH; *toiag de fier* CP₁. Pentru același termen latin (*rego,-ere*), Aaron găsește și un alt echivalent în Ps 22:1, diferit față de cel acceptat de varianta literară curentă (*mă paște*): *Domnul mă îndreptează și nimica nu-m va lipsi* (VgA); cf. *Dominus regit me, et nihil mihi deerit* (VgCl). Este vizibilă preferința pentru *Psaltirea* uzuală, textul latin fiind doar o sursă secundară de control pe care o prelucrează în mod inconsecvent.

În mod incidental, Aaron renunță la sursa autohtonă, ghidându-se numai după cea latină, cum ar fi în Ps 57:5 (6), unde doar începutul versetului reiterează forma locală:

VgA: Carea nu va auzi glasul descântătorilor și a<l> fărnicătorului ce descântă înțelepțește.

VgCl: Quae non exaudiet vocem incantantium, et venefici incantantis sapienter.

¹⁵ În legătură cu traducerea psalmilor lui Aaron, vezi și Pavel 2021b: 75–85.

PsR: Carea nu va auzi glasul vânătorilor vânându-se să vânează de la cel înțelept.

PsBl: Carea nu va auzi glasul celor ce strigă otrăvește-să, otrăvindu-se de la cel înțelept.

Se observă corespondența traducerii și a textului latin, echivalentă pasajului din LXX (ἦτις οὐκ εισακούσεται φωνὴν ἐπαδόντων, φαρμάκου τε φαρμακευομένου παρὰ σοφοῦ), într-o variantă destul de apropiată de cea din *Psaltirea* din 1651 de la Bălgrad (*Carea nu aude cuvântul fărâncătorilor, fărâncătura fărâncătorului măiestru*) și de cea a lui Dosoftei din *Psaltirea* din 1680 (*Carea nu va audzi glasul descântătorilor fărâncă-să fărâncată de măiestru*). Pe de altă parte, consemnăm unul dintre puținele versete distonante care apar în *Psaltirea* de la Blaj față de cea de la Râmnic. În edițiile râmnicene, Damaschin optase pentru o nouă echivalență a versetului, care va fi preluată și de Samuil Micu în 1795 în *Biblia* de la Blaj, în timp ce *Psaltirea* de la Blaj reactualizează un enunț mai vechi, asemănător cu cel din *Biblia* de la București (*Carea nu va auzi glasul celor ce cântă otrăvește-se, otrăvindu-se de înțelept*) și identic cu cel din *Psaltirea* lui Antim Ivireanul din 1710; cf. gr. φαρμάκου, cu semnificația de ‘vrajă, farmec’, dar și de ‘otravă; medicament’.

Identitățile dintre psalmii lui Aaron și cei din *Psaltirea* aflată în uz sunt însă reperabile în multe contexte, care probează preluarea aproape mecanică, fără modificări, a textului anterior din edițiile de la Râmnic sau Blaj: 20:2(3) *Pofta inimii lui i-ai dat lui și de voia buzelor lui nu l-ai lipsit*; 21:16 *Uscatu-s-au ca un vas de lut vârtutea mea*; 22:2, 3 *La apa odihniei m-au hrănit. Suflul meu l-au întors*; 54:5 (6) *Teamere și cutremur au venit asupra mea și m-au acoperit întunecarecul*; 70:6 (7) *Întru Tine m-am întărit din pânțele, din zgăul maicii mele Tu ești acoperitorul meu*; 76:16 (18) *Mulțimea sunetului apelor. Glas au dat norii, că săgețile Tale trec, glasul tunetului Tău în roată*; 80:4 *Trâmbițați în lună noao cu trâmbiță, în zioa cea binevestită a sărbătorii voastre*; 87:3 (4) *Că s-au umplut de reale suflul meu și viața mea de iad s-au apropiat*; 90:5, 6 *De săgeata ce zboară zioa, de lucru ce umblă întru-ntunecarecul, de întâmplarea și de dracul de amiazăzi*; 93:3 *Până când păcătoșii, Doamne, până când păcătoșii să vor făli?*; 138:9 *De voiu lua aripile mele de dimineață și mă voiu sălășlui la marginile mării*.

În același timp, Aaron operează o serie de substituiri sinonimice, unele pornind de la sursa latină, care ilustrează gradul de prelucrare relativă a psalmilor, concomitent cu introducerea unor termeni dialectali sau a unor trăsături fonetice de tip nordic: 5:1 (2) *ia-le în urechi* (VgA)¹⁶ – *ascultă-le* (PsR/PsBl); 11:5 (6) *mișelătatea* – *necazul*; 14:5 *banii* – *argintul*; 16:12 *pradă*¹⁷ – *vânat*; 16:12 *se pitulă* – *lăcuiște*; 17:5 *răpejunile*¹⁸ – *râurile*; 31:4 *spinul* – *ghimpul*; 32:7 *foiu* – *foale*; 34:19 (20) *păciuit* – *ceale de pace*; 35:4 (5) *culcușul* – *așternutul*; 35:8 (9) *ugerimea* – *grășimea*; 44:10 (11) *vâjmânt* – *haină*; 54:9 (10) *prăpădește* – *potopește*;

¹⁶ Cf. VgCl: *auribus percipe*.

¹⁷ Cf. VgCl: *ad praedam*.

¹⁸ Cf. VgCl: *torrentes*.

61:9 (10) *să înceluiască – a face strâmbătate*; 68:20 (22) *probozirea – ocară*; 78:10 *slujilor – robilor*; 82:12 (14) *păiușul – trestia*; 90:12 *vatămi – împiiadeci*; 93:8 *bolunzi – nebuni*; 100:5 (6) *huliia – clevetiia*; 108:28 (29) *contoș – veșmânt*; 123:7 *lațul – cursa*; 131:11 *giurat-au – juratu-s-au*; 132:2 *văjmântului – îmbrăcămintei*; 140:7 *grosimea pământului*¹⁹ – *brazdă de pământ*; 143:13 *jignițale – cămările*.

În unele privințe, episcopul se dovedește a fi mai conservator decât înaintașii săi, prin concesiile făcute elementului popular și regional, în discordanță cu evoluția variantei literare sud-vest ardelenesti.

4.2. În schimb, dependența lui Samuil Micu față de tradiția literară locală este generalizată (Pavel 2007: 117–119), el reproducând în *Biblia* sa psalmii lui David, cu o mare fidelitate, după ediția apărută la Blaj, în 1764, cu retipăriri în 1773, 1780 și 1786, versiune tributară, cu mici excepții, aparițiilor de la Râmnic. Redăm, comparativ, primele șase versete din Ps 18, raportându-ne și la BB și VgA:

BB1: 1. Ceriurile spun mărirea lui Dumnezeu, și facerea mâinilor Lui o vestește tăria.

2. Zioa zilei spune cuvânt și noaptea nopții vestește știință. 3. Nu sânt graiuri, nici cuvinte, ale cărora să nu să auză glasurile lor. 4. În tot pământul au ieșit veastea lor, și la marginile lumii cuvintele lor. 5. În soare au pus lăcașul Său; și El ca un mire ce iasă din cămara sa. 6. Bucura-să-va ca un uriaș să alearge cale; din marginea ceriului ieșirea lui.

BB: 1. Ceriurile povestesc mărirea lui Dumnezeu, și facerea mâinilor Lui povestește

întărirea. 2. Zioa zilei va izbăcni cuvânt și noaptea nopții povestește minte. 3. Nu-s graiuri, nici cuvinte, cărora nu să aud glasurile lor. 4. La tot pământul ieși răspunsul lor, și la marginile lumii cuvintele lor. 5. În soare au pus lăcașul Lui; și El, ca un ginere, ieșind din cămara lui. 6. Bucura-se-va ca un uriaș să alearge cale; din marginea ceriului ieșirea lui.

VgA: 1. Ceriurile povestesc mărirea²⁰ lui Dumnezeu, și facerea mâinilor Lui o

vestește tăria. 2. Zioa zilei spune cuvânt și noaptea nopții vestește știință. 3. Nu sânt graiuri, nici cuvinte a cărora să nu să auză glasul²¹ lor. 4. În tot pământul au ieșit veastea lor și la marginile lumii cuvintele lor. 5. În soare au pus lăcașul Său și El ca un mire ce iase din cămara sa. 6. Bucura-să-va ca un uriaș să alearge calea; din ceriul cel mai de sus ieșirea lui.

PsR: Ceriurile povestesc mărirea lui Dumnezeu, și facerea mâinilor Lui o vestește

tăria. Zioa zilei spune cuvânt și noaptea nopții vestește știință. Nu sânt graiuri, nici cuvinte, ale cărora să nu să auză glasurile lor. În tot pământul au ieșit veastea lor, și la marginile lumii cuvintele lor. În soare au pus lăcașul Său; și El, ca un ginere ce iase din cămara sa. Bucura-să-va ca un uriaș să alearge cale; din marginea ceriului ieșirea lui.

PsBl: Ceriurile spun mărirea lui Dumnezeu, și facerea mâinilor Lui o vestește tăria.

Zioa zilei spune cuvânt și noaptea nopții vestește știință. Nu sânt graiuri, nici cuvinte, ale cărora să nu să auză glasurile lor. În tot pământul au ieșit veastea lor, și la marginile lumii cuvintele lor. În soare au pus lăcașul Său; și El, ca un mire ce iase din cămara sa. Bucura-să-va ca un uriaș să alearge cale; din marginea ceriului ieșirea lui.

¹⁹ Cf. VgCl: *crassitudo terrae*.

²⁰ Transcris greșit în ediția VgA: *mărirea*.

²¹ În ms. rom. 21: *glasurile*.

Observăm o serie de convergențe lexicale și substituirii sinonimice, edificatoare pentru filiația textelor și pentru tendința de unificare a limbii române literare: *povestesc* BB, PsR, VgA – *spun* PsBl, BBl; *mânile* BB, VgA – *mâinile* PsR, PsBl, BBl; *povestește* BB – *vestește* PsR, PsBl, BBl, VgA; *minte* BB – *știință* PsR, PsBl, BBl, VgA; *răspunsul* BB – *veastea* PsR, PsBl, BBl, VgA; *ginere* BB, PsR – *mire* PsBl, BBl, VgA; *marginea ceriului* BB, PsR, PsBl, BBl – *ceriul cel mai de sus* VgA²².

Prin încorporarea, aproape fără rezerve, în structura *Bibliei* din 1795 a *Psaltirii* apărute la Blaj, în anii anteriori, Micu acceptă, în mod deschis, normele literare muntene, care pătruseseră deja, în jurul anului 1750, în tipăriturile ardelenesti, ceea ce a determinat estomparea diferențelor de ordin dialectal. Totodată, prin posteritatea modelului pe care l-a instituit, reprezentată prin *Biblia* de la Sankt Petersburg, din 1819, *Biblia* de la Buzău, apărută, în cinci volume, între 1854–1856, apoi prin cea tipărită sub supravegherea mitropolitului Andrei Șaguna, la Sibiu, între anii 1856–1858, precum și, într-o anumită măsură, prin *Biblia Sinodală*, din 1914, ediția lui Samuil Micu a condus la modernizarea limbajului biblic românesc și, implicit, la consolidarea textului psalmic²³.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

A. Surse și cataloage

- BB = *Biblia, adecă Dumnezeiasca Scriptură ale cei Vechi și ale cei Noao Leage*, București, 1688 (ed. coord. I. C. Chițimia, Mihai Moraru, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1988, reed. 1997, 2018; *Monumenta linguae Dacoromanorum. Biblia 1688*, ed. coord. Alexandru Andriescu, Vasile Arvinte, Paul Miron, Eugen Munteanu, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, vol. I–XXV, 1988–2015; ed. Vasile Arvinte et alii, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, vol. I–II, 2001–2003).
- BBl = *Biblia, adecă Dumnezeiasca Scriptură a Legii Vechi și a ceii Noao*, Blaj, 1795 (ed. coord. Ioan Chindriș, Eugen Pavel, Roma, Tipografia Vaticana, 2000).
- BRM = *Bibliografia românească modernă (1931–1918)*, vol. I–IV, București, Editura Științifică și Enciclopedică/ Editura Academiei Române, 1986–1996.
- BRV = Ion Bianu, Nerva Hodoș, Dan Simonescu, *Bibliografia românească veche. 1508–1830*, vol. I–IV, București, Editura Socec, 1903–1944.
- BSVg = *Biblia Sacra iuxta latinam Vulgatam versionem ad codicum fidem isussu Pauli PP. VI. Ex interpretatione Sancti Hieronymi*, ed. Henricus Quentin et alii, vol. I–XVIII, Romae, Libreria Editrice Vaticana, 1926–1995.
- CM = Coresi, *Molitvenic rumânesc*, [Bălgrad], c. 1567 (ed. Vladimir Drimba, București, Editura Academiei Române, 1998).
- CP = Coresi, *Psaltire*, Brașov, 1570 (ed. Stela Toma, București, Editura Academiei, 1976; cu o siglare diferită).
- CP₁ = Coresi, *Psaltirea slavo-română*, Brașov, 1577 (ed. Stela Toma, București, Editura Academiei, 1976).

²² Cf. VgCl: *a summo caelo*.

²³ Pentru alte retrospectivități asupra psaltirii românești, a se vedea Theodorescu 1961: 496–527; Roman 1974a: 13–24; Roman 1974b: 233–242; Popescu 2017; Camară, Ungureanu 2019: 79–87.

- CP₂ = Șerban Coresi, *Psaltirea slavo-română*, Brașov, c. 1589 (ed. Stela Toma, București, Editura Academiei, 1976).
- DP = Dosofoței, *Psaltirea de-nțăles*, Iași, 1680 (ed. Mihaela Cobzaru, Iași, Editura Demiurg, 2007).
- DPV = Dosofoței, *Psaltirea în versuri*, Unieș, 1673 (ed. N. A. Ursu, Iași, Editura Mitropolia Moldovei și Sucevei, 1974).
- LXX = *Septuaginta. Id est Vetus Testamentum Graece iuxta LXX interpretes* (ed. Alfred Rahlfs, Robert Hanhart, Stuttgart, Editura Deutsche Bibelgesellschaft, 1979/2006).
- PAGNINI = *Biblia sacra ex Santis Pagnini translatione, sed ad Hebraicae linguae amussim novissime ita recognita* [...], Lugduni: Apud Hugonem à Porta, M.D.XLII [1542]; *Biblia Hebraica, eorundem Latina interpretatio Xantis Pagnini Lucensis, recenter Benedicti Ariae Montani Hispanensis & quorundam aliorum collato studio* [...], Antuerpiae, Christophorus Plantinus regius prototypographus excudebat, M.D.LXXXII [1572].
- PB = *Psaltire*, Bălgrad, 1651 (ed. Alexandra Moraru, Mihai Moraru, Alin Mihai Gherman, Alba Iulia, Editura Reîntregirea: 2001).
- PH = *Psaltirea Hurmuzaki*, c. 1501–1510, BAR, ms. rom. 3077 (ed. Ion Gheție și Mirela Teodorescu, București, Editura Academiei Române, 2005).
- PM = *Psaltirea moldovenească* (BAR, ms. rom. 540).
- PS = *Psaltirea Scheiană*, c. 1573–1578, BAR, ms. rom. 449 (ed. I. Bianu, București, Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl”, 1889; cf. *Psaltirea Scheiană comparată cu celelalte Psaltiri din sec. XVI și XVII traduse din slovenește*, edițiune critică de I.-A. Candrea, vol. I–II, București, Atelierele Grafice Socec & co, 1916).
- PsBI = *Psaltire*, ediția a II-a, Blaj, 1758; ediția a III-a, Blaj, 1764.
- PsGal = *Psalterium Gallicanum* (ed. Jacques Lefèvre d’Étaples, Paris, Henrici Stephani officina, 1509).
- PsR = *Psaltire*, Râmnic, 1725; ediția a III-a, Râmnic, 1736.
- PsRom = *Psalterium Romanum* (ed. Jacques Lefèvre d’Étaples, Paris, Henrici Stephani officina, 1509).
- PsSI = *Psaltirea slavonă standard* https://pomog.org/bible_slav/psalms.pdf.
- PsT = *Psaltire*, Târgoviște, 1710.
- PV = *Psaltirea Voronețeană*, c. 1551–1558, BAR, ms. rom. 693 (ed. G. Giuglea, în *Revista pentru istorie, arheologie și filologie*, XI–XII, 1910–1911; C. Gălușcă, Halle, Niemeyer, 1913).
- TREMELLIO = *Testamenti veteris. Biblia sacra, sive libri canonici priscae iudaeorum ecclesiae a Deo traditi, Latini recens ex Hebraeo facti, brevibusque, scholiis illustrati ab Immanuele Tremellio, & Francisco Junio* [...], Hanoviae: Impensis Andreae Wecheli heredum, Claudii Marnii, et Ioannis Aubrii, M.D.XCVI [1596].
- VgA = *Biblia Vulgata. Blaj, 1760–1761*, trad. P. P. Aaron *et alii*, BAR Cluj, ms. rom. 21; ms. rom. 28, f. 61^r–160^v (ed. coord. I. Chindriș, București, Editura Academiei Române, 2005, vol. III: 353–532).
- VgCl = *Biblia Sacra Vulgatae editionis Sixti V. Pontificis Maximi iussu recognita et Clementis VIII. auctoritate edita*, Venetiis: Apud Nicolaum Pezzana, M.DC.XC [1690]; *Biblia Sacra juxta Vulgatam Clementinam*. Plurimis consultis editionibus diligenter praeparata a Michaele Tuveedale, London, 2005 (editio electronica) <http://vulsearch.sourceforge.net/text.html>.
- VT = *Vechiul Testament – Septuaginta*. Versiunea lui Nicolae Spătarul Mileșcu, BAR Cluj, ms. rom. 45 (ed. coord. Eugen Munteanu, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2016).

B. Lucrări de referință

- Altbauer, Moshe, ed. (1971), *Psalterium Sinaiticum. An 11th century Glagolitic Manuscript from St. Catherine’s Monastery, Mt. Sinai*, Skopje, Makedonska Akademija na Naukite i Umetnostite.
- Bianu, I., ed. (1887), Dosofoței, *Psaltirea în versuri*. Publicată de pe manuscrisul original și de pe edițiunea de la 1673, București, Tipografia Academiei Române (Laboratorii români).
- Camară, Iosif, Mădălina, Ungureanu (2019), *The Sources of the Oldest Romanian Versions of the Psalter*, în *Vernacular Psalters and the Early Rise of Linguistic Identities: The Romanian Case*, Proceedings of the conference edited by Vladimir Agrigoroaei and Ileana Sasu, Bucharest, Dark Publishing: 79–87.

- Camară, Iosif (2021), *Cele mai vechi psaltiri românești și redacțiile psaltirii slavone*, în *Caietele Sextil Pușcariu*, V: 72–81.
- Chițimia, I. C. (1981), *Urme probabile ale unei vechi traduceri din latină în Psaltirea Scheiană*, în *Revista de istorie și teorie literară*, XXX, nr. 2: 151–156.
- Chivu, Gh. (2009), *Psaltirea – de la litera la spiritul textului sacru. Considerații asupra unui manuscris moldovenesc de la mijlocul secolului al XVII-lea*, în *Text și discurs religios*, III: 37–43.
- Ciobanu, Ștefan (1940–1941), *Începuturile scrisului în limba românească*, în *Analele Academiei Române*, Mem. literature section, series III, tome X: 21–78.
- Cuneo, Aldo (1978), *Nuovi dati su Psaltirea în versuri di Dosoftei*, Metropoli moldavo, în *Hommage à Iorgu Iordan à l'occasion de son quatre-vingt-dixième anniversaire* (Études romanes, III), București, Société Roumaine de Linguistique Romane: 171–183.
- Densusianu, O. (1901–1938), *Histoire de la langue roumaine*. Tome I. *Les origines*. Tome II. *Le seizième siècle*, Paris, Ernest Leroux.
- Drăganu, N. (1924–1925), *Codicele pribeagului Gheorghe Ștefan, voievodul Moldovei*, în *Anuarul Institutului de Istorie Națională*, III: 181–254.
- Gaster, M. (1891), *Chrestomatie română*, vol. I–II, Leipzig/ București, F. A. Brockhaus/ Socec et co.
- Gherman, Alin-Mihai (1982), *Versificarea în psaltirile calvino-române*, în *Revista de istorie și teorie literară*, XXXI, nr. 2: 176–182.
- Gherman, Alin-Mihai (1999), *Tiparul bălgrădean între tradiție și modernitate*, în *Spiritualitate transilvană și istorie europeană*, Alba Iulia, Bibliotheca Musei Apulensis, X: 392–403.
- Gheție, I. (1974), *Începuturile scrisului în limba română. Contribuții filologice și lingvistice*, București, Editura Academiei.
- Gheție, I. (1978), *Psaltirea Hurmuzaki și filiația psaltirilor românești din secolele al XVI-lea și al XVII-lea*, în *Limba română*, XXVII, nr. 1: 51–57.
- Gheție, I. (1982a), *A existat un izvor latin al psaltirilor românești din secolul al XVI-lea?*, în *Limba română*, XXXI, nr. 2: 181–185.
- Gheție, I. (1982b), *Contribuții la localizarea psaltirilor românești din secolul al XVI-lea*, în *Cele mai vechi texte românești. Contribuții filologice și lingvistice*, coord. Ion Gheție, București, Universitatea din București: 147–181.
- Gheție, I., Mareș, Al. (1985), *Originile scrisului în limba română*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- Ghibănescu, Gh. (1910), *Un manuscris vechi românesc. Secolul al XVII-lea*, în *Arhiva*, XXI, nr. 4: 185–190, nr. 5–6: 211–219.
- Hamm, Josef, ed. (1967), *Psalterium Vindobonense. Der kommentierte glagolitische Psalter der Österreichischen Nationalbibliothek*, Wien/ Graz: Hermann Böhlau Nachf.
- Hasdeu, B. P. (1870), *Psalmul 77 din Coresi*, în *Foaia Societății Românismul*, I, nr. 2: 62–68.
- Iorga, N. (1915–1916), *În legătură cu Biblia de la 1688 și Biblia de la 1667 a lui Nicolae Milescu*, în *Analele Academiei Române*, Memoriile secțiunii istorice, seria II, tomul XXXVIII: 37–54.
- Iorga, N. (1940), *Observații și probleme bănățene*, București, Imprimeria Națională.
- Ivănescu, G. (1980), *Istoria limbii române*, Iași, Junimea.
- Jagić, V., ed. (1907), *Словѣньская Псалтырь. Psalterium Bononiense: interpretationem veterem slavica cum aliis codicibus collatam, adnotationibus ornatam, appendicibus auctam (...)*, Vindobonae/ Berolini/ Petropoli, Gerold/ Weidmann/ Ricker.
- Lapedatu, Alex. (1906), *Damaschin, episcopul și dascălul, traducătorul cărților noastre de ritual*, în *Convorbiri literare*, XL, nr. 6–8: 563–581.
- Lefèvre d'Étaples, Jacques, ed. (1509), *Quincuplex Psalterium: Gallicum, Romanum, Hebraicum, Vetus, Conciliatum*, Paris, ex officina Henrici Stephani.
- MacRobert, Catherine M. (1995), *Problems in the study of the 'Athonite' redaction of the Psalter in South Slavonic manuscripts*, în *Studies of Medieval South Slavic Manuscripts. Proceedings of the 3rd International Hilandar Conference held from March 28 to 30, 1989*, ed. P. Ivić, Belgrade: Srpska akademija nauka i umetnost: 195–213.

- MacRobert, Catherine M. (2005), *On the Problems of Identifying a Preslav Redaction of the Psalter*, în *Studia in honorem professoris Angelinae Minčeva*, ed. M. Dimitrova, P. Petkov, I. Hristova, *Acta palaeoslavica*, 2, Sofia: Heron Press: 39–46.
- Mangra, Vasile (1896), *Cercetări literare-istorice*, București, Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl”.
- Mareș, Al. (1972), *O nouă psaltire slavo-romană manuscrisă din secolul al XVI-lea*, în *Studii de limbă literară și filologie*, II: 259–299.
- Mareș, Al. (1982a), *Originalele primelor traduceri românești ale Tetraevanghelului și Psaltirii*, în *Cele mai vechi texte românești. Contribuții filologice și lingvistice*, coord. Ion Gheție, București, Universitatea din București 183–205.
- Mareș, Al. (1982b), *Filiația psaltirilor românești din secolul al XVI-lea*, în *Cele mai vechi texte românești. Contribuții filologice și lingvistice*, coord. Ion Gheție, București, Universitatea din București: 207–261.
- Mareș, Al. (1984), *Datarea Psaltirilor Scheiană și Voronețeană*, în *Limba română*, XXXIII, nr. 3: 191–198.
- Mareș, Al. (2000), *Considerații pe marginea datării Psaltirii Hurmuzaki*, în *Limba română*, XLIX, nr. 4–6: 675–683.
- Mareș, Al. (2005), *Scriere și cultură românească veche*, București, Editura Academiei Române.
- Miklas, Heinz *et alii*, ed. (2012), *Psalterium Demetrii Sinaitici* (monasterii sanctae Catharinae codex slav. 3/N), *adiectis foliis medicinalibus* (Glagolitica Sinaitica 1), Wien, Holzhausen Verlag.
- Misterski, Henryk (1970), *Izvoarele Psaltirii în versuri a lui Dosoftei*, în *Romanoslavica*, XVII: 251–259.
- Moldovanu, Dragoș (1984), *Miscellanea philologica*, în *Limba română*, XXXIII, nr. 5: 414–425.
- Moldovanu, Dragoș (2007–2008), *Psaltirea în versuri a lui Ștefan din Făgăraș (Fogarasi). Comentarii filologice*, în *Anuar de lingvistică și istorie literară*, XLVII–XLVIII: 29–66.
- Moldovanu, Dragoș (2009), *Finalitatea textelor slavo-române intercalate din Evul Mediu românesc*, în *Text și discurs religios*, I: 103–134.
- Moraru, Mihai (1997), *De nuptiis Mercurii et Philologiae*, București, Editura Fundației Culturale Române.
- Moraru, Mihai (2001), *Locul Psaltirii de la Alba Iulia (1651) între traduceri românești ale Cărții Psalmilor*, în *Psaltirea de la Alba Iulia, 1651*, Alba Iulia, Editura Reîntregirea: 37–46.
- Munteanu, Eugen (1994), *Slavon ou latin? Une réexamination du problème de la langue-source des plus anciennes traductions roumaines du Psautier*, în *Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza” din Iași*, Section III, e. Linguistics, XL: 57–70.
- Munteanu, Eugen (2008), *Lexicologie biblică românească*, București, Humanitas.
- Panaitecu, P. P. (1965), *Începuturile și biruința scrisului în limba română*, București, Editura Academiei.
- Pantaleoni, Daniele (2008), *Texte românești vechi cu alfabet latin: „Psalterium Hungaricum” în traducerea anonimă din secolul al XVII-lea*, Timișoara, Editura Universității de Vest.
- Pascu, Giorge (1921), *O psaltire de Milescu?*, în *Arhiva*, XXVIII, nr. 1: 85.
- Pascu, Giorge (1922), *Istoria literaturii române din secolul XVII*, Iași, Institutul de Arte Grafice „Viața Românească”.
- Pavel, Eugen (1979), *Două completări la Bibliografia românească veche*, în *Mitropolia Ardealului*, XXIV, nr. 7–9: 714–717.
- Pavel, Eugen (2001/2021a), *Carte și tipar la Bălgrad (1567–1702)*, Cluj-Napoca, Editura Clusium; ediția a doua revăzută, Cluj-Napoca, Editura Școala Ardeleană.
- Pavel, Eugen (2007), *Între filologie și bibliofilie*, Cluj, Biblioteca Apostrof.
- Pavel, Eugen (2021b), *Texte și subtexte*, Cluj-Napoca: Editura Școala Ardeleană.
- Popescu, Călin (2017), *Psaltirea națională. Introducere în filologia celui mai longeviv text literar românesc*, Pitești, Mediaprint.
- Roman, Alexandra (1974a), *Contribuții la problema unificării limbii române literare. (În legătură cu edițiile românești din secolul al XVIII-lea ale Psaltirii)*, în *Limba română*, XXIII, nr. 1: 13–24.

- Roman, Alexandra (1974b), *Psaltirile românești din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea. Probleme de filiație*, în *Limba română*, XXIII, nr. 3: 233–242.
- Rosetti, Al. (1932), *Limba română în secolul al XVI-lea*, București, Editura Cartea Românească.
- Teodorescu, Mirela (1968), *O copie ardeleană fragmentară a „Psaltirii în versuri” a mitropolitului Dosoftei*, în *Limba română*, XVII, nr. 5: 449–455.
- Theodorescu, Barbu (1961), *Psaltirea. Însemnări bibliografice*, în *Glasul Bisericii*, XX, nr. 5–6: 496–527.
- Timotin, Emanuela, Mutalâp, Damiar (2021), *Cele mai vechi versuri manuscrise ale „Imnului Acatist”*. *Manuscrise și copiiști*, în *Limba română*, LXX, nr. 1: 91–110.
- Ursu N. A. (1987), *Concordanțe lingvistice între Psaltirea în versuri a lui Dosoftei și unele psaltiri românești din secolul al XVII-lea*, în *Limba română*, XXXVI, nr. 5: 427–442.
- Vais, Josef, ed. (1916), *Psalterium palaeoslovenicum croatico-glagoliticum: textum glagoliticum e Codicibus Pragensi et Parisiensi litteris cyrillicis exscriptum annotationibus variis lectionibus reliquorum codicum glossario instruxit (...)*, Pragae, Sumptibus Academiae Palaeoslavicae Veglensis.

THE PSALTER IN ROMANIAN LANGUAGE. MODELS AND SOURCES

(Abstract)

The study aims at a retrospective of the dissemination of the psalmic text, handwritten or printed, in Romanian, as well as an analysis of the sources of the translations. The first transpositions into the vernacular began in the 16th century with three collections of psalms that present the phenomenon of rhotacism, respectively the conversion of the intervocalic [n] into [r] in Romanian words of Latin origin: *Hurmuzaki Psalter*, *Scheian Psalter* and *Psalter from Voroneț*. The enumerated texts are copies of the unique translation of the psalms from Slavonic, materialized in a primitive bilingual version. The psalms that present rhotacization are not singular among the texts from the 16th century, being seconded by the *Ciobanu Psalter*, a manuscript from Moldova, as well as by Coresi's prints. The problems related to the dating, localization, Slavonic model and filiation of these texts are analyzed in a concise manner, being brought into debate the idea of using a Latin source in the translation of the psalter. The copies made in Moldova in the middle of the 17th century, as well as the two psalms then printed by Dosoftei include other discussions on the originals that formed the basis of the translations. The source of the Psalter from 1651 from Alba Iulia is established by the author in the new version of Santes Pagnino, from Hebrew to Latin. The 18th century marks the completion of the standard version of the Romanian Psalter, in use until today. The edition from Târgoviște, from 1710, perfected afterwards by Damaschin in 1725, at Râmnic, will become the prototype for all the subsequent re-editions of the Psalter. In the translation of the psalms from the Vulgate, Petru Pavel Aaron oscillates between the Latin model and the local literary tradition, taking over many of the equivalences from the psalms from Blaj. The latter become predominant in the new version of the Bible from 1795, belonging to Samuil Micu, which finalizes the unification of the Romanian literary language.

Cuvinte-cheie: psaltire, originalul slavon, modelul latin, Sante Pagnini, unificarea limbii literare.

Keywords: psalter, the Slavonic original, the Latin model, Santes Pagnino, the unification of literary language.

*Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
„Sextil Pușcariu” al Academiei Române
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21
eug.pavel@yahoo.com*

Anca Sapovici

„LOR LI S-A DAT ȘI LEGAREA ȘI DEZLEGAREA ȘI CHEILE CERULUI, DE ÎNCHID ȘI DESCHID”: CELE DOUĂ SFĂTURI ALE LUI MATEI AL MIRELOR, DIN VOLUMUL ÎNVĂȚĂTURI PRESTE TOATE ZILELE, TIPĂRIT ÎN 1642, LA CÂMPULUNG

Lui Matei al Mirelor (1550?–1624), mitropolit onorific al Mirelor Lichiei și egumen al Mănăstirii Dealu, unul dintre intelectualii greci din țările române care au avut o contribuție importantă în domeniul culturii de la cumpăna secolelor al XVI-lea și al XVIII-lea, îi datorăm, printre alte opere originale, și *Învățăturile către Alexandru Iliăș*¹. Procesul de creație a fost laborios și s-a întins pe durata a câțiva ani. Inițial, Matei a adăugat câteva versuri cu caracter parenetic la sfârșitul *Povestirii pe scurt despre neașteptata cădere din domnie a lui Șerban Vodă, zis și Radul, și despre venirea în Țara Românească a lui Radu Voievod, fiul lui Mihnea*². Mai târziu, în vremea lui Alexandru Iliăș, domn al Munteniei din septembrie 1616 până în mai 1618, Matei va redacta un lung discurs parenetic adresat domnitorului. După detronarea și înlocuirea lui Alexandru Iliăș cu Gavril Movilă, *Învățăturile* vor fi reconvertite, devenind ultima parte a *Istoriei celor săvârșite în Ungro-Vlahia, începând de la Șerban Voievod până la Gavril Voievod* (versificare și amplificare a *Istoriei* scrise în vremea lui Radu Șerban, noua cronică acoperă perioada 1602–1618). Atât *Istoria celor săvârșite în Ungro-Vlahia, începând de la Șerban Voievod până la Gavril Voievod* cât și *Învățăturile către Alexandru Iliăș* sunt superioare variantelor inițiale, fapt care se datorează descoperirii de către autor a două noi surse de inspirație: *Povestirea* lui Stavrinou, de la care împrumută ideea de a scrie o istorie versificată și *Învățăturile lui Neagoe Basarab*, în original³.

Învățăturile către Alexandru Iliăș sunt alcătuite din 1048 stihuri, grupate în douăzeci și trei de capitole, plus treizeci de stihuri introductive, în care autorul își

¹ Titlul exact al acestei opere, așa cum apare în ediția Legrand din 1881, este: *Ἐδὼ γρφομεν τινὰς παρράγγελιας ὅπου ἐνουθετήσαμεν τὸν ἐκλαμπρότατον αὐθέντην Ἰωάννην Ἀλλεξανδρον βοεβόδα, ὅταν ἦτον εἰς τὸ σκαμνὶ του* (Aici scriem oarece învățături prin care l-am sfătuit pe prealuminatul domn Ioan Alexandru Voievod, pe când se afla în scaunul său).

² Titlul complet al operei, așa cum apare în ediția Legrand 1881, este următorul: *Διήγησις σύντομος περὶ τῆς Σερμπάνου Βοεβόδα του καὶ Ράδουλου πᾶρ' ἐλπίδα τῆς ἡγεμονίας ἐκπεσόντος, καὶ Ράδουλου Βοεβόδα, υἱοῦ Μίχνα Βοεβόδα ἐν τῇ Οὐγγροβλαχίᾳ εἰσελθόντος* (*Povestire pe scurt despre neașteptata cădere din domnie a lui Șerban Vodă, zis și Radu, și despre venirea în Țara Românească a lui Radu Voievod, fiul lui Mihnea Voievod*).

³ Zamfirescu 1969: 197.

sfătuieste destinatarul sfaturilor să privească istoria ca pe o sursă de învățături⁴. Cele douăzeci și trei de capitole poartă următoarele titluri:

1. Ὅτι οἱ ἀφεντάδες πρέπει νὰ ἔχουν φόβον Θεοῦ, νὰ ἦναι καὶ δικαιοκρίται (Că stăpânii trebuie să aibă frică de Dumnezeu și să fie judecători drepti).
2. Ὅτι δὲν πρέπει τῶν ἀφεντάδων νὰ καταπατοῦν τὸν ὄρκον τους (Că nu se cade să-și calce domnii jurământul).
3. Ὅτι πρέπει τῶν ἀφεντάδων χωρὶς βουλὴν νὰ μὴ κάμνουν τίποτες (Căci se cuvine ca domnii să nu facă nimic fără sfat).
4. Ὅτι πρέπει τῶν ἀφεντάδων νὰ εἰρηνεύουν μετὰ τῶν γειτονούντων (Căci se cade domnilor să fie în pace cu vecinii lor).
5. Ὅτι καὶ τὰ σύνορα τῆς ἐπαρχίας πρέπει καλὰ νὰ φυλλάτῶνται (Și hotarele țării se cuvine să fie bine păzite).
6. Ὅτι δὲν πρέπει τῶν ἀφεντάδων νὰ ἐβγαίνουν ἔξω ἀπὸ τὸν λόγον τους (Se cuvine ca domnii să nu-și ia cuvântul înapoi).
7. Ὅτι δὲν πρέπει τῶν ἀφεντάδων νὰ ἀθετοῦν τὴν ὑπογραφήν τους καὶ τὴν βουλλαν τους (Că domnii nu trebuie să-și anuleze semnătura și pecetea).
8. Ὅτι οἱ ἀφεντάδες δὲν πρέπει νὰ ἦναι ὑπερήφανοι, μόνον μέτριοι (Că domnii nu trebuie să fie mândri, ci cu măsură în toate).
9. Ὅτι οἱ ἀφεντάδες πρέπει νὰ τιμοῦν τὰς ἐορτὰς καὶ νὰ προστρέχουν εἰς τὴν ἐκκλησίαν (Că domnii trebuie să cinstească sărbătorile și să scape la Biserică).
10. Περὶ τοῦ μὴ κατακρίνειν ἄνθρωπον ἱερωμένον (Despre a nu judeca om sfințit).
11. Ὅτι δὲν πρέπει νὰ καταφρονοῦν τὸ ἀγγελικὸν σχῆμα τῶν μοναχῶν (Că nu trebuie să batjocorească schima îngerească a monahilor).
12. Ὅτι δὲν πρέπει τῶν ἀφεντάδων νὰ ἀνακατόνουνται εἰς τὰς χειροτονίας τῶν ἐπισκόπων (Că se nu cuvine ca domnii să se amestece în hirotonia episcopilor).
13. Ὅτι οἱ ἀφεντάδες πρέπει νὰ ἦναι ἐλεήμονες καὶ φιλόπτωχοι (Că domnii trebuie să fie milostivi și iubitori de săraci).
14. Περὶ παρθενίας καὶ σωφροσύνης καὶ τῶν κακῶν ὀρέξεων τοῦ σώματος (Despre feciorie și înțelepciune și despre poftele cele rele ale trupului).
15. Περὶ τοῦ ἐξομολογεῖσθαι καὶ κοινωνεῖν τῶν ἀχράντων μυστηρίων καὶ πάντες οἱ ἐν τῷ παλατίῳ (Despre spovedanie și împărtășirea cu preacuratele Taine a tuturor celor din Palat).
16. Ὅτι δὲν πρέπει τῶν ἀφεντάδων νὰ πίνουν πολὺ κρασὶ καὶ νὰ ἦναι μέθυσοι (Că domnii nu trebuie să bea mult vin și să se îmbete).
17. Ὅτι κατὰ δίκαιον τρόπον τὸ χρέος νὰ πληρόνεται (Că e drept ca datoria să se plătească).

⁴ Pentru informații privitoare la conținutul acestei opere, v. Sapovici 2015 și Sapovici 2018.

18. Ὅτι κατὰ δίκαιον τρόπον εἶναι νὰ κτισθῆ σπουδαστήριον διὰ γράμματα (Că e drept să se zidească școli).
19. Ὅτι χρειαζόμενον εἶναι νὰ γίνωνται γεφύρια καὶ πηγάδια διὰ τοὺς στρατοκόπους (Că este de trebuință să se facă punți și fântâni pentru drumeți).
20. Ὅτι δεῖ φροντίζειν καὶ ὑπὲρ σωτηρίας τῶν καταδικῶν (Că trebuie să purtăm de grijă și de mântuirea celor condamnați).
21. Περὶ ἀρπαγῆς καὶ ἀδικίας (Despre samavolnicie și nedreptate).
22. Ἐδῶ γράφομεν ὅτι οὐ σκῆπτρον, οὐ βασιλεία οὐδ' ἄλλο τι τῶν γηίνων, εἰ μὴ ἡ πίστις μετὰ τῶν ἔργων βοηθῆσαι δύναται (Aici scriem că nici sceptru, nici împărăție, nici altceva din cele pământesti nu ne poate ajuta, ci numai faptele noastre).
23. Περὶ τοῦ πῶς τὸ δρέπανον τοῦ θανάτου ἐξ ἴσου θερίζει τοὺς πάντας, δίχως καμμίαν ἐξαίρεσιν (Despre cum secera morții pe toți îi seceră fără deosebire).

Două dintre sfaturile adresate de către Matei al Mirelor lui Alexandru Iliăș, *Despre a nu judeca om sfințit și Că nu trebuie să batjocorească schima îngerească a monahilor*, au fost publicate, în traducere românească, într-o antologie de învățături moral-religioase, tipărită pe 17 septembrie 1642, la Câmpulung. Intitulat *Învățături preste toate zilele, alese pre scurt den multe cărți dumnezeiești de folosință creștinilor. Prepuse de pre limbă grecească pre limbă rumnească*⁵, volumul a fost tradus de ieromonahul Melchisedec⁶, egumen al Mănăstirii Adormirea Maicii Domnului din Câmpulung⁷, din 1638 până în anul 1651, cel care semnează și prefața cărții.

Conform celor afirmate de prefațator, opul a fost tipărit „cu cheltuiala sfintei mănăstiri”, „ca să fie de treabă și de folos nu numai celor ce știu, ci și celora proști, ce nu știu carele sânt 7 învățături sufletești, tocma ca și cele 7 darure de folosință sufletească”⁸.

⁵ Titlul complet al volumului este *Învățături preste toate zilele, alese pre scurt den multe cărți dumnezeiești de folosință tuturor creștinilor. Prepuse de pre limbă grecească pre limbă rumnească, carele sânt 7 tocmeale sufletești. Întâi pentru dragoste, cum să iubim unul pre altul. A doua, pentru răotate, cum să le răbdăm cu mulțumire câte ne vin asupră. A treia, pentru să nu fim iubitori de argint. A patra, pentru multenie. A cincea, pentru muzăvirie, cum să nu muzăvirim pre nimenea. A șasea, pentru pocanie. A șaptea, pentru ispovedanie. τῶν τε ναυ (Tatăl nostru) cu tlacă. La închinarea crucii. La moartea omului. Pentru preoți. Învățătura celor 10 Porunci. Cu multă îngrijire și cu cheltuiala ieromonahului Melchisedec, egumenul Sfintei Mănăstiri a Adormirei Prea Sfintei Născătoare de Dumnezeu, în Câmpulung, în anul 1642. Pentru referințe complete, v. Eeden 1958.*

⁶ Melchisedec din Peloponez era de origine din Moreea. În 1638 este numit egumen pe viață al Mănăstirii Dălgopolea (Câmpulung), de către domnul Matei Basarab, hotărâre întărită, în același an, de Paisie, patriarhul Ierusalimului. Pentru informații privitoare la viața și activitatea acestui cărturar grec, v. Popescu 1984 și Rădulescu 2012.

⁷ Bianu, Hodoș 1903, p. 125–127.

⁸ *Ibidem*, p. 127.

Deși lucrarea a fost restituită culturii de către cercetătorul olandez Willem van Eeden, care a publicat în 1985 o monumentală ediție critică în două volume a antologiei din 1642⁹, opera nu s-a bucurat, totuși, de interesul cuvenit.

Prima dintre cele două sfaturi traduse din *Învățăturile către Alexandru Iliăș* poartă titlul *Învățătură pentru ca să nu urgisească nimeni pe preotul* (49^v–52^r), iar cea de-a doua este intitulată *Învățătură pentru căci că nu se cade creștinilor să batjocurească pre călugări, carii sîntu chip îngeresc; că aceia nu batjocuresc pre dînșii, ce pre Dumnezeu; aleasă de mitropolitul Mateu Mireul. Învățătură pentru călugări* și ocupă paginile 52^v–53^v ale volumului. Cele două învățături reprezintă prima inițiativă de traducere în românește a unor texte ale mitropolitului Mirelor și, în același timp, se numără printre primele încercări de versificație românească din Muntenia. După cum remarca M. Gherman, într-un articol publicat în 1992, cele două pareneze datorate lui Matei al Mirelor „se disting net de celelalte zece învățături”¹⁰ prin calitatea conținutului.

Prima dintre aceste două pareneze, *Învățătură pentru ca să nu urgisească nimeni pe preotul*, traduce capitolul al zecelea al *Învățăturilor*, *Despre a nu judeca om sfințit*. Este o traducere destul de fidelă a originalului. În acest sens, este important să menționăm prezența în text a substantivului „măscăriciuni”¹¹ și a locuțiunii adverbiale „de mascără”, ce traduc substantivele „μασκαρέμματα” respectiv „μασχαρᾶν”. Diferențele față de original nu lipsesc, însă, și se referă la:

- înlocuirea frazei introductive repetitive, „Ἀκόμη, ἐκλαμπρότατε, καὶ τοῦτο νὰ ποιήσης [Încă, prealuminate, și aceasta să faci]” (stihul 1677), printr-o formulă de adresare adaptată publicului-țintă al *Învățăturilor preste toate zilele*: „prealuminați creștini, încă acest bine vi se cade să faceți” (versul 1) ;
- soluții greșite de traducere, datorate nedecodării corecte a mesajului: „ca un cuțit duhovnicesc desupra unei fiare” (versul 6), în loc de „ὡς μάχαρᾶν πνευματικὴν ἐπάνω τοῦ θηρίου [ca un cuțit duhovnicesc deasupra fiarei]” (stihul 1682);
- înlocuirea apelativelor prin care autorul *Învățăturilor* îl desemnează pe voievodul Alexandru Iliăș, prin substantive mult mai generale, potrivite contextului *Învățăturilor preste toate zilele*: în loc de „ἐκλαμπρότατε” și „ἀφέντη κράτιστε”, „preluminați creștini”, „creștini blagosloviți” și „creștinilor”;
- soluții personale de traducere, cuvintele alese neredând exact sensul termenilor din limba sursă: „O, nebunia lor, vai de rătăcirea lor”, în loc de „ὦ τῆς ἀπανθρωπότητος, οὐαὶ τῆς δυστυχίας [O, neomenia lor! Vai de ticăloșia lor!]” (stihul 1735);

⁹ V. recenziile din SCL și LR, datorate lui I. Gheție și Al. Mareș. Pentru referințe bibliografice, v. Mareș 1986 și Gheție 1986.

¹⁰ Gherman 1992, p. 149.

¹¹ Din aceeași familie lexicală circula, încă din secolul al XVII-lea, substantivul „măscără”.

– înlocuirea singularului substantivelor și verbelor prin plural, pentru adaptarea mesajului la publicul-țintă al *Învățăturilor preste toate zilele*.

Cea de-a doua învățătură, intitulată *Învățătură pentru căci că nu se cade creștinilor să batjocurească pre călugări, carii sîntu chip îngeresc; că aceia nu batjocuresc pre dânșii, ce pre Dumnezeu; alease de mitropolitul Mateu Mireul* traduce capitolul al unsprezecelea al *Sfaturilor adresate lui Alexandru Iliăș*, intitulat *Că nu trebuie să batjocorească schima îngerească a monahilor*. Capitolul reprezintă o apologie a vieții curate și pline de smerenie, sfințite și îngeresti a monahilor, organizarea ideatică a textului fiind următoarea:

- schima îngerească a monahilor nu trebuie disprețuită, căci această dispoziție arbitrară este de inspirație diavolească (stihurile 1797–1812);
- amintirea tragediei cosmice a căderii din slava cerească a diavolului (stihurile 1803–1805);
- motivul pentru care diavolul îi urăște pe monahi este cel înfățișat de Sfânta Scriptură: aceștia îi vor lua locul în împărăția cerurilor, pentru a-l slăvi pe Dumnezeu în veșnicie (stihurile 1806–1802);
- urmând sfaturile primite de la diavol, oamenii îi judecă, îi ponegresc și-i batjocoresc pe călugări (stihurile 1813–1817);
- apologia vieții și virtuților monahale; pentru viața de privațiuni și pentru răbdarea ocărilor, monahii vor moșteni împărăția cerurilor (stihurile 1818–1838);
- oamenii trebuie să caute binecuvântarea monahilor, căci aceștia îi poartă pe toți în rugăciunile pe care le înalță către Dumnezeu (stihurile 1818–1834);
- Alexandru Iliăș este sfătuit să caute binecuvântarea monahilor, căci Dumnezeu, pentru rugăciunile acestora, îi va da viață lungă, îl va ține în scaun până la adânci bătrânețe și-i va supune dușmanii (stihurile 1835–1847);
- Dumnezeu ascultă rugăciunile monahilor, căci aceștia au viață sfântă, smerită, curată și își petrec timpul cinstindu-L și slăvindu-L (stihurile 1848–1850);
- destinatarul sfaturilor este dator să-i trateze pe monahi cu evlavie, să-i cinstească și să le poarte de grijă, iar Dumnezeu nu va întârzia să-l răsplătească pe măsură (stihurile 1851–1856).

Comparând capitolul al unsprezecelea al *Învățăturilor* lui Matei al Mirelor cu traducerea publicată de egumenul Melchisedec în 1642, constatăm urmarea cu fidelitate a originalului, cu mici excepții, pe care le vom detalia în cele ce urmează. Așadar, diferențele dintre original și traducere constau din:

- adăugarea unor cuvinte, pentru explicitarea contextului: „cu slavoslovie” (versul 12);
- adăugarea unor cuvinte și eliminarea altora, în funcție de importanța pe care le-o acordă traducătorul: „Τὰ γέλοια τῶν κοσμικῶν βαστοῦσι καὶ τὸ βάρος

- [Râsurile și greutatea mirenilor le poartă]” (stihul 1828) este tradus prin „Râsurile și graiurile mirenilor le obicnesc” (versul 32);
- omiterea unor cuvinte, din pricina nedecodării corecte a mesajului: „Ce ca îngerii lui să aibă” (versul 54), în loc de „Și, ca pe îngerii lui, Dumnezeu să vă aibă”;
 - soluții stângace de traducere: „Că Dumnezeul cel svânt o va plăti/ Și în ceea lume ce va să vie o va da” (versurile 57–58), în loc de „καὶ ὁ Θεὸς ὁ ἅγιος θέλει σου τὸ πληρώσει, καὶ εἰς τὴν μέλλουσαν ζωὴν νὰ τὸ ἀνταποδώσῃ [Căci Dumnezeu cel sfânt pentru aceasta îți va plăti/ Și în viața viitoare pentru aceasta îți va răsplăti]” (stihurile 1853–1854);
 - înlocuirea frazei introductive repetitive „Ἀκόμη, ἐκλαμπρότατε, καὶ τοῦτο νὰ ποιήσῃς [Încă, prealuminate, și aceasta să faci]” (stihul 1857), printr-o formulare mult mai generală „Ἀșa se cade tuturor, creștini blagosloviți” (versul 1) ;
 - înlocuirea apelativelor prin care Matei al Mirelor îl desemnează pe destinatarul *Învățăturilor* sale, prin substantive mult mai generale, potrivite contextului *Învățăturilor preste toate zilele*: vocativul „ἐκλαμπρότατε [prealuminate]” (stihul 1797) este înlocuit prin „creștini blagosloviți” (versul 1), „τέκνον μου [copilul meu]” (stihul 1837) este înlocuit prin „creștinilor blagosloviți” (versul 41), iar „διὰ τὴν ἀφεντίαν σου [pentru domnia-ta]” (stihul 1842), prin „pentru creștini” (versul 46);
 - înlocuirea singularului substantivelor și verbelor prin plural, pentru adaptarea textului la publicul-țintă al traducerii;
 - omiterea unor stihuri care nu se potrivesc în noul context: „Ἔς τὸν θρόνον σου τὸν ὑψηλὸν, ἡμέρας νὰ σοῦ δώσῃ [pe tronul tău cel înalt, zile să-ți dăruiască]” (stihul 1844).

În concluzie, observăm urmarea cu fidelitate a originalului și operarea unui număr mic de modificări, ce țin în primul rând de publicul căruia se adresa volumul tipărit de Melchisedec în 1642. Alte modificări se referă la omisiuni sau adăugiri nesemnificative, care nu afectează semnificativ sensul și nici nu impietează în vreun fel asupra mesajului celor două texte parentetice.

BIBLIOGRAFIE

BIANU, HODOȘ 1903	Ioan Bianu, Nerva Hodoș, <i>Bibliografia românească veche: 1508–1830</i> , vol. I, București, 1903.
EEDEN 1985	W. van Eeden (ed.), <i>Învățături preste toate zilele (1642)</i> , vol. 1. <i>Introduction et étude linguistique</i> . Tome II. <i>Texte, index des mots, glossaire et facsimiles</i> , Amsterdam, 1985.

- GHERMAN 1992 Mihai Gherman, *Versificație și retorică în literatura română la începutul secolului al XVIII-lea*, în *Revista de istorie și teorie literară*, XL, 1992, nr. 1–2: 149–154.
- GHEȚIE 1986 Ion Gheție, *Învățăături preste toate zilele* [recenzie], în *SCL*, anul 37, nr. 4/ 1986: 348–350.
- LEGRAND 1881 E. Legrand, *Bibliothèque grecque vulgaire*, t. II, Paris, p. 231–277.
- MAREȘ 1986 Al. Mareș, *Willem van Eeden, Învățăături preste toate zilele* (1642) [recenzie], în *LR*, anul 35, nr. 6/ 1986: 543–544.
- POPESCU 1984 Violeta Popescu, *O personalitate culturală a Câmpulungului din veacul al XVII-lea: Melchisedec din Peloponez*, în *Studii și comunicări*, III (1984), 57.
- RĂDULESCU 2012 Maria-Venera Rădulescu, *Melchisedec, primul egumen al Mănăstirii Dlăgopolskia („Negru Vodă” din Câmpulung)*, în *Argesis. Studii și comunicări*, seria Istorie, tomul XXI, 2012: 29–46.
- SAPOVICI 2018 Anca Mihaela Sapovici, *Sfaturile lui Matei al Mirelor către Alexandru Iliș: tematică, retorică, limbaj*, în *Revista de istorie și teorie literară*, anul XII, nr. 1–4/ 2018: 171–179.
- SAPOVICI 2015 Anca Mihaela, Sapovici, *Sfaturile lui Matei al Mirelor către Alexandru Iliș: între tradiție și inovație*, în *Proceedings of the International Conference „Contacte lingvistice și culturale în spațiul românesc – contacte lingvistice și culturale românești în spațiul european”*, Iași, 16–18 September 2015, Roma, Aracne Editrice, 2016: 407–418.
- ZAMFIRESCU 1969 Dan Zamfirescu, *Literatura română veche (1402)*, vol. II, introducere, ediție îngrijită și note de G. Mihăilă și Dan Zamfirescu, București, 1969.

“THEY WERE ALSO GIVEN THE BINDING AND THE LOOSING, AND THE KEYS OF HEAVEN, TO CLOSE AND OPEN”: THE TWO ADVICES OF MATTHEW OF MYRA, FROM THE VOLUME *TEACHINGS FOR ALL DAYS*, PRINTED IN 1642 IN CÂMPULUNG

Abstract

Two of Matthew's of Myra parenetic works appear in the volume *Teachings for all days* (*Învățăături preste toate zilele*), printed in 1642 in Câmpulung, in a translation offered by Melchisedech, abbot of Dormition Monastery in Câmpulung, Wallachia. Comparing the two versions of the teachings, the original and the translation, we notice that the translator's interventions in the text are minimal and refer, in general, to insignificant omissions or additions, as well as to a series of changes related to the audience to which the *Teachings* were addressed.

Cuvinte-cheie: învățăături, Matei al Mirelor, literatura secolului al XVII-lea, Melchisedec din Peloponez, traducere.

Keywords: teachings, Matthew of Myra, 17th Century Literature, Melchisedech of Peloponnese, translation.

Institutul de Lingvistică al Academiei Române
 „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
 București, Calea 13 Septembrie, nr. 13
 mihaela.sapovici@gmail.com

Cristinel Sava

DOUĂ EXEMPLARE INEDITE ALE UNOR TIPĂRITURI DE LA SFÂRȘITUL SECOLULUI AL XVIII-LEA

1. INTRODUCERE

Zestrea manuscrisă și tipărită a vechii culturi românești este foarte vastă, mai amplă în orice caz decât cea cuprinsă în depozitele bibliotecilor de pe teritoriul românesc sau de aiurea. Uneori, copii, adesea fragmentare, ale diferitelor texte nu sunt nici măcar cuprinse în cataloage, fie cele publicate, fie cele interne ale bibliotecilor, cum este cazul celor două copii ale cărții populare *Cele douăsprezece vise în tâlcuirea lui Mamer*¹ descoperite de noi în fondul Bibliotecii Academiei Române². Dar pe lângă aceste fragmente uitate în colbul depozitelor, mai există și manuscrise ori tipărituri care așteaptă să fie descoperite în diverse locuri din țară³. Două astfel de exemplare recent intrate în arhiva Editurii Viață și Sănătate vom prezenta în articolul de față: un exemplar din prima ediție românească a lucrării lui Nicodim Aghioritul *Carte folositoare de suflet despărțită în trei părți* (1799) și un exemplar din ediția din 1793 a *Molitvenicului*.

2. DESCOPERIREA EXEMPLARELOR

Editura Viață și Sănătate este o editură confesională, patronată de Biserica Adventistă de Ziua a Șaptea din România, specializată în publicarea de cărți și

¹ Pentru o ediție a acestei cărți, vezi Ion Gheție și Alexandru Mareș (coord.), *Cele mai vechi cărți populare în literatura română*, vol. VIII: *Cărți populare de prevestire: Cele douăsprezece vise în tâlcuirea lui Mamer. Învățătură despre vremea de apoi a prorocului Isaia*. Studii monografice, ediție și glosar de Alexandru Mareș, București, 2003.

² Cf. conferința ținută de noi la 7 noiembrie 2019 în cadrul Conferințelor Academiei, organizate de Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, în ciclul „Limba română și relațiile ei cu istoria și cultura românilor”, cu titlul *Două copii necunoscute ale „Celor 12 vise în tâlcuirea lui Mamer”*, precum și articolele individuale corespondente: Cristinel Sava, *O nouă versiune a „Celor douăsprezece vise în tâlcuirea lui Mamer”*, în *Limba română*, LXVII, nr. 3–4, 2018, p. 341–367, și idem, *O versiune ardelenească inedită a „Celor douăsprezece vise în tâlcuirea lui Mamer”*, în *Limba română*, LXIX, nr. 1, 2020, p. 49–66.

³ De exemplu, la 16 septembrie 2022, Biblioteca Batthyaneum anunța pe pagina sa de Facebook faptul că o echipă de studenți condusă de prof. univ. dr. Adinel Dincă, de la Universitatea Babeș-Bolyai, a descoperit în arhiva Bisericii Evanghelice „Sfânta Margareta” din Mediaș o colecție impresionantă de tipărituri, manuscrise și documente, însumând aproximativ 140 de volume, aproximativ 60 de documente originale și aproximativ 10 registre administrative ale parohiei Mediaș din secolele al XVII-lea – al XVIII-lea, care păstrează fragmente de manuscrise medievale.

reviste din domeniile teologie, spiritualitate, sănătate, educație și familie. Are o rețea de librării la nivel național, Librăriile „Sola Scriptura”, unde oamenii pot aduce și diverse cărți pentru a fi date la topit, acestea fiind transportate la sediul editurii de șoferul care face aprovizionarea librăriilor. În toamna anului 2021, pe când încă lucram ca redactor la editura respectivă, directorul editorial m-a sunat pentru a mă informa că, la sortarea cărților primite pentru topit, printre ele s-au găsit și două exemplare din niște tipărituri vechi. Au fost salvate și preluate pentru a fi introduse în arhiva editurii, neștiindu-se însă cine le-a lăsat și în ce librărie. Prin urmare, nu se cunoaște cine a fost ultimul proprietar al lor și nici zona din care provenea acesta.

3. DESCRIEREA EXEMPLARULUI DIN CARTE FOLOSITOARE DE SUFLET DESPĂRȚITĂ ÎN TREI PĂRȚI

Carte folositoare de suflet despărțită în trei părți este traducerea în română a unei lucrări a monahului atonit Nicodim Aghioritul (1748/1749⁴–1809), originar din insula grecească Naxos, pe numele său de mirean Nicolae Callivurțis⁵. În jurul anului 1778, auzind de Paisie Velicovschi, pornește spre Moldova să-l cunoască, însă este întors din drum de furtună și nu își mai atinge scopul⁶.

Are o activitate literară prodigioasă, de ordinul miilor de pagini scrise. O cifră exactă este greu de stabilit, întrucât diverși autori publică liste diferite ale scrierilor sale. Astfel, monahul Theoclitos din Mănăstirea Dionisiou de la Muntele Athos enumeră 97 de titluri, într-o lucrare tipărită în anul 1959⁷, Constantinos Papoulidis întocmește o listă de 69 de lucrări editate și 37 needitate, totalizând un număr de 106 titluri, într-un studiu monografic publicat în anul 1966⁸, Ioan Kolitsaras ne furnizează o listă cu 101 titluri⁹, iar monahul atonit Nicodim Bilalis ne furnizează o listă de 117 titluri, din care 80 de lucrări publicate și 37 nepublicate¹⁰.

⁴ În privința anului nașterii sunt propuse două date, la diferență de un an între ele. Dimitrie V. Economidis (*Nicodim Aghioritul [1748–1809]*, Tipografia Cărților Bisericești, București, 1941 [extras din revista *Biserica Ortodoxă Română*, LIX, (1941), nr. 1–2], p. 3), pe baza lucrării lui Sathas, *Neοελληνική φιλολογία* (Atena, 1868), optează pentru anul 1748, în timp ce Konstantinos Karaisaridis (*Viața și opera Sfântului Nicodim Aghioritul*, ed. a II-a revăzută și adăugită, cuvânt-înainte de Virgil Cândea, prefață de pr. prof. dr. Nicolae D. Necula, București, Anastasia 2000, 2000, p. 29), aducând ca argument faptul că „aproape toți cei care s-au ocupat de Sf. Nicodim sunt de acord asupra anului nașterii lui, adică anul 1749” (p. 217, nota 6), se pronunță pentru această dată, considerând părerea lui Sathas drept „izolată și nesustținută de documente” (*loc. cit.*).

⁵ Economidis, *op. cit.*, p. 3.

⁶ *Ibidem*, p. 9; Karaisaridis, *op. cit.*, p. 35.

⁷ Theoclitos Monahul, *Άγιος Νικόδημος ὁ Ἀγορείτης*, Atena, 1959, *apud* Karaisaridis, *op. cit.*, p. 45.

⁸ Constantinos Papoulidis, *Nicodème l’Hagiorite (1749–1809)*, în *Θεολογία*, 1966, *apud* Karaisaridis, *op. cit.*, p. 46.

⁹ I. Kolitsaras, în *Ἀκτίνας*, 16, 1953, *apud* Karaisaridis, *op. cit.*, p. 46.

¹⁰ Nicodim Bilalis, *Όσιος Νικόδημος ὁ Ἀγορείτης – 1749–1809*, Atena, 1969, *apud* Karaisaridis, *op. cit.*, p. 47.

În lista aceasta se înscrie și un *Exomologhitarion* (manual de spovedanie) – numele prescurtat sub care este tipărită lucrarea începând cu a treia ediție¹¹ –, publicat în anul 1794, la Veneția, în tipografia lui Nicolae Glykis¹², tradus în românește sub titlul: *Carte folositoare de suflet, despărțită în trei părți, dintru care cea dintâiu cuprinde învățătură către duhovnic, a doao, canoanele Sfântului Ioan Postnicului, iar a treia, sfătuire către cel ce să ispoveduiască*. După cum îi spune și numele, cartea cuprinde trei părți: prima parte este dedicată duhovnicului, în care se enumeră calitățile pe care trebuie să le aibă acesta, a doua parte cuprinde canoanele Sfântului Ioan Postitorul, explicate și comentate de autor, iar a treia parte se adresează celui ce se spovedește, instruindu-l și lămurindu-l despre importanța acestei taine a spovedaniei.

Fiind, la momentul apariției, unică în genul ei¹³, a avut multe ediții; iarăși, numărul edițiilor variază la diverși autori: astfel, Theoclitos, din mănăstirea Dionisiou, spunea că a avut, până în 1955, când scria el, șapte ediții, Grumel menționează nouă ediții, iar Constantinos Papoulidis menționează zece¹⁴. La scurt timp, în 1799, același an în care a apărut și ediția românească, a fost tradusă și publicată și în limba turcă, cu litere grecești, la Constantinopol¹⁵. Se pare că, înainte de ediția din 1794, s-ar mai fi publicat una în 1787¹⁶. Prima parte a cărții, cuprinzând învățătura pentru duhovnici, s-ar fi retipărit separat în 1804¹⁷.

Pe teritoriul românesc, traducerea publicată în 1799 este prima ediție, un in-quarto de 12 file nenumerate + 145 de file numerotate¹⁸, urmată, peste numai un an, în 1800, de o alta. Ambele sunt tipărite la București: prima ediție este tradusă de călugării cărturari Gherontie și Grigore, de la Mănăstirea Neamț, și este tipărită de tipograful Stanciu Popa și Dimitrie Petrovici; a doua, republicarea aceleiași traduceri, este tipărită doar de Stanciu Popa. Ambele ediții sunt patronate de mitropolitul Țării Românești Dositei Filitti, care suportă și cheltuielile de tipărire¹⁹. A doua ediție este tipărită cu aceeași prefață, aceleași versuri și stemă și aceeași introducere; ceea ce diferă este numărul de pagini – aceasta având 12 file nenumerate + 157 de file numerotate – și faptul că textul este încadrat într-un chenar²⁰.

În *Bibliografia românească veche* sunt înregistrate alte două ediții: una tipărită în 1819 la Iași, în tipografia metropolitană, de Stratonic Ieromonahul și Antonie M(onah), sub patronajul mitropolitului Moldovei Veniamin Costache²¹, și

¹¹ Karaisaridis, *op. cit.*, p. 221, nota 46.

¹² Economidis, *op. cit.*, p. 15.

¹³ Karaisaridis, *op. cit.*, p. 53.

¹⁴ *Ibidem*, p. 53–54.

¹⁵ *Ibidem*, p. 54.

¹⁶ Economidis, *op. cit.*, p. 15, nota 2.

¹⁷ *Ibidem*, p. 15.

¹⁸ În legătură cu număratoarea filelor, vezi *infra*.

¹⁹ Ioan Bianu și Nerva Hodoș, *Bibliografia românească veche: 1508–1830*, vol. II: 1716–1808, Socec & Co., București, 1910, p. 411–413, 416–417 (siglată de aici înainte BRV, II).

²⁰ BRV, II, p. 417.

²¹ Ioan Bianu, Nerva Hodoș și Dan Simonescu, *Bibliografia românească veche: 1508–1830*, vol. III: 1809–1830, Socec & Co., București, 1912–1936, p. 292–293 (siglată de aici înainte BRV, III).

o a treia ediție bucureșteană, din 1827, tipărită de Matei Băbeanul, sub patronajul mitropolitului Țării Românești Grigorie al IV-lea Dascălul, cu cheltuiala unui anonim „iubitoriu de Hristos”²². Tipografiile acestei din urmă ediții fie nu au avut cunoștința de ediția tipărită la Iași, fie au considerat că primele două ediții, fiind tipărite la interval de numai un an, sunt una și aceeași ediție, deoarece consideră că ediția pe care o puneau sub tipar este a treia, fapt menționat și în foaia de titlu, și în prefață. Karaisaridis preia această informație, dând la rândul său ediția din 1827 ca a treia, și menționează că în 1898 apare a cincea ediție, fără a da date bibliografice despre aceasta²³. Numărul total al edițiilor, în 1987, anul publicării primei ediții a lucrării lui Karaisaridis, era de 20, adică 21, dacă emendăm numerotarea sa. Între acestea, se numără și o traducere nouă datorată lui Alexandru Elian și publicată în 1986, la Timișoara²⁴. Conform lui Karaisaridis, de la ediție la ediție se constată un progres real privind sistematizarea materialului în comparație cu edițiile grecești²⁵. După publicarea lucrării lui Karaisaridis, au mai apărut ediții noi sau reeditări: în 2007 la editura Fotini, din Galați, sub îngrijirea protosinghelului Teodosie Paraschiv, reeditată apoi în 2010 și 2013 la editura Egumenița, tot din Galați, iar în 2014, la editura Adenium, din Iași²⁶; pe foaia de titlu a acestei ultime ediții se specifică faptul că a fost tipărită a treisprezecea oară, dar în studiul introductiv sunt enumerate doar nouă ediții anterioare: București, 1799, 1827; Iași, 1819; Timișoara, 1986, 1997; București, 1928; Râmnicu Vâlcea, 1995; Galați, 2001, (Editura Bunavestire); București, 2005 (Editura Bizantină).

Exemplarul de față se prezintă în stare bună și conține 11 file nenumotate și 139 numerotate (spre deosebire de exemplarul unicat de la BAR, care are 12 file nenumotate și 143 numerotate²⁷); are, așadar, doar cinci file lipsă: din rândul filelor nenumotate lipsește fila a doua a scării, iar dintre cele numerotate lipsesc filele 81–84.

Volumul a fost recondiționat de proprietarul său, fapt învederat de tăieturile laterale, care au micșorat foile, reducându-le la dimensiunile de 19 × 14,5 cm, spre deosebire de exemplarul BAR, care are 21 × 16 cm. De asemenea, la recondiționare, copertile inițiale au fost înlocuite cu unele de mucava, iar pe cotor se poate citi

²² BRV, III, p. 528–529.

²³ Karaisaridis, *op. cit.*, p. 207.

²⁴ Sfântul Nicodim Aghioritul, *Carte folositoare de suflet. Sfătuire către duhovnic*, traducere din grecește de prof. Alexandru Elian, Timișoara, Editura Mitropoliei Banatului, 1986.

²⁵ Karaisaridis, *op. cit.*, p. 207.

²⁶ Sfântul Nicodim Aghioritul, *Carte folositoare de suflet. Sfătuire către duhovnic: Despărțită în trei părți, dintre care cea dintâi cuprinde Învățătură către duhovnic, a doua Canoanele Sfântului Ioan Postitorul, iar a treia Sfătuire către cel ce se spovedește*, publicată cu aprobarea și binecuvântarea Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române și acum tipărită a treisprezecea oară, studiu introductiv și note de Protosinghel Teodosie Paraschiv, Iași, Adenium, 2014.

²⁷ Deși număratoarea originală a filelor merge până la 145, numărul total de file este 143, situație datorată unor sincope în număratoarea, în special pe filele finale ale cărții, unde număratoarea trece de la f. 129 la f. 132, urmată de f. 131 în locul f. 133.

titlul în alfabet latin: „Carte folositoare de suflet”; după aspectul cotorului și a titlului gravat pe el, presupunem că recondiționarea a avut loc probabil în secolul al XX-lea. Învelișul copertilor este scorojit și desprins pe alocuri, iar cel al cotorului mai este prins doar de coperta a doua.

Tipăritura conține însemnări și mai vechi, și mai noi, atât în alfabet chirilic, cât și în alfabet latin (scriere de mână). Fiind o carte despre spovedanie, cu cea mai mare parte din materie destinată duhovnicilor, probabil că a aparținut unuia sau mai multor duhovnici. De altfel, unele însemnări (scrise în alfabet latin și parțial indescifrabile) par să indice acest lucru: „Duhovnic R<indescifrabil>” (f. 1^r), „Duhovnic Paho<...>” (f. 53^r). Conform unei alte însemnări, tot în alfabet latin, știm, de asemenea, că a fost dăruită de un anume Constantin Stoica în 1935 unuia dintre proprietari (poate ultimul): „Dăruită de Costantin Stoica în anul 1935” (prima filă a scării).

O însemnare extrem de importantă pentru identificarea unuia dintre proprietari, care se întindea pe f. 7^r–12^r, în alfabet chirilic, a fost tăiată la recondiționarea tipăriturii, nemaifiind lizibil decât începutul ei: „Să să știe de când a<m> ve<n>i tu eu, popa <...>”.

Pe f. 92^v este scris de mână, în alfabet chirilic, un scurt cântec despre minunea transformării apei în vin de către Isus:

„Fără de începutu, fără de sfârșitu
 (f)ost-au Dumnezeu²⁸ Cuvântu.
 Precu<m> lui Dumnezeu²⁹ place
 precu<m> nu<n>ta³⁰ <a>u vrut a să face.
 Da' la masă cene au fostu?
 (F)ost-au și Isus chemat și³¹ maica sa.
 (Ia)tă vin³² că n-aju<n>gea,
 nemenea nu cuteza
 (p)re I<s>us a-l întreba.
 Numa maică-sa au cutezat,
 (p)re Isus au <în>trebat:
 «O, fiiul meu ce<l> prea dulce,
 (ia)tă vin³² că nu ne-ajunge.»
 Iar Isus au porî<n>ci³³
 (ș)ase vase
 pline³⁴ rase,

²⁸ Scris: ДѢМИНЕѢѢ.

²⁹ Scris: ДѢМЕНЕЗЕѢ.

³⁰ După acest cuvânt este scris și apoi tăiat cu o linie: *ne să face*.

³¹ Scris: ше.

³² Scris: веѢ.

³³ Scris: поречеѢ.

³⁴ Scris: плене.

vase ce era tocmit³⁵
 (...)ă cu răştine<l>e (?)³⁶ făcute,
 le-au pus Isus pă <m>asă.
 Isus le-a blagoslovitu³⁷,
 apa <v>inu³⁸ s-a prefăcutu
 și au zis să dea la <n>unu
 să guste vinu³⁹ dă<-i> bun.
 Dacă bea, <s>ă înveselește,
 atunci⁴⁰ și³¹ dă<-i> pro<s>tu primește⁴¹.
 Dar masa u<n>de mi-eu fos<t>u?
 La zelot în casă au fu”.

O serie de alte însemnări în alfabet latin sunt, în majoritatea lor, greu de descifrat integral: „S<indescifrabil> paranteză (?)” (f. 4^r), „A ta, fiule, mai nainte” (f. 26^r), „<indescifrabil> întru pricepere” (f. 86^r), „<însemnare indescifrabilă>” (f. 97^r), „Stefan Marin Ursu. Solomon” (f. 121^r)

Pe rectoul ultimei file se află un pomelnic, scris în alfabet chirilic: „Morți: Nica, Stancea, Stoica. Vii: Stan, Călina, Mariia, Ion, Anghelina, Costandin. Dujmanii: Ion, Vasile, Radu” (f. 145^r)

Pe versoul ultimei file, care este alb, sunt o serie de însemnări, toate în alfabet chirilic, scrise de trei mâini diferite. O primă mână, logofătul Vișan, a scris o mică poezioară și alte două însemnări:

– „Frunză verde, iasomie, / Mă suii în deal la vie, / Mă dusei la prăvălii, / Luai o coală de hârtie”;

– „Cu multă⁴² plecăciune mă-nchin dumitale, logof<ete> Vișane. Mă⁴³ rog să faci bine să me<r>gi cu me<ne> la Duminica Mare, cu caru meu, cu boi<i> mei. Ș-am scris eu, logofăt Vișan”;

– „Să-m iau o rogojână și pește și ia<r>bă de pușc<ă> și să vi<nim> amândoi aca<să>”.

Pe baza trăsăturilor de limbă din puținele însemnări ale sale (j rostit dur⁴⁴, perfectul simplu [deși poezii de tipul celei scrise de logofătul Vișan puteau circula

³⁵ Scris: мѣѣте.

³⁶ Scris: рѣщинеѣ; altă lecțiune posibilă: răştineie. După acest cuvânt este scris și apoi tăiat cu o linie: era.

³⁷ Scris: благословенѣ.

³⁸ Scris: <в>енѣ.

³⁹ Scris: венѣ.

⁴⁰ Scris: аѣнѣ; altă lecțiune posibilă: atunci.

⁴¹ Scris: премеѣе.

⁴² Scris: мѣѣте.

⁴³ Scris: ме.

⁴⁴ Ion Gheție, *Baza dialectală a românei literare*, Editura Academiei, București, 1975, p. 140–141 (siglată de aici înainte Gheție, BD).

și în alte regiuni], *e* medial aton închis la *i* în *vi<nim>*⁴⁵), logofătul Vișan pare a fi din regiunea sudică a teritoriului dacoromân, posibil din Oltenia.

4. DESCRIEREA EXEMPLARULUI DIN *MOLITVENIC*

Molitvenicul este o carte de ritual ortodox cuprinzând rânduiala Sfințelor Taine, diverse rugăciuni, învățături canonice și îndrumări tipiconale ș.a.⁴⁶. Originea *Molitvenicului* a fost trasată până în secolul al VIII-lea, în *Evhologhiul* din Codicele Barberin⁴⁷. Primele molitvenice au fost scrise în limba greacă, iar dintre acestea, importantă pentru spațiul românesc a fost ediția publicată la Veneția de Nicolae Glykis, în 1691, care a stat la baza traducerii în limba română a *Molitvenicului*⁴⁸.

Întrucât foaia de titlu lipsește, pentru identificarea tipăriturii, un indiciu important a fost o foiță inserată în interiorul exemplarului: „Molitifelnicu costă 100 lei”. Prin comparația cu edițiile molitvenicelor deținute de Biblioteca Academiei Române, am identificat și ediția exactă, și anume cea tipărită în 1793, în timpul primei domnii a lui Alexandru Constantin Moruzi (1793–1796), la Râmnic, sub patronajul și cu cheltuiiala episcopului Nectarie al Râmnicului, tipografi fiind Dimitrie sin popa Mihai și Gheorghie sin popa Constantin, iar supervizorul tipăririi și cel care a asigurat fondurile necesare fiind Grigorie ierodiacon, economul Episcopiei Râmnicului⁴⁹. Este a nouăsprezecea ediție românească, conform listei întocmite de Ioan Floca⁵⁰.

Din punctul de vedere al cuprinsului, ediția de față este identică cu edițiile anterioare tipărite la Râmnic, cele din 1768 și 1782, care preiau în totalitate ediția din 1758 tipărită la Râmnic, la care adaugă piese din ediția publicată la Iași în 1764, piese noi sau din alte ediții anterioare⁵¹.

Exemplarul nu este conservat la fel de bine ca celălalt. Legătura este cea originală, cu sfoară, în coperți de lemn îmbrăcate în piele. Ornamentația coperților este tocită. Formatul este in-quarto, cu dimensiunile filelor de aproximativ 15,5 × 20 cm, având 4 file nenumerotate + 360 de file numerotate; din exemplarul de față lipsesc însă primele 4 file nenumerotate, conținând foaia de titlu și scara, și primele 3 file numerotate din materia propriu-zisă, totalul filelor rămase fiind de 357.

Exemplarul a fost recondiționat, lucru care se vede din legătura la coperta 1, realizată dintr-un material textil lipit peste cele trei sfori groase cu care este legat

⁴⁵ Gheție, BD, p. 105–106.

⁴⁶ Ioan Floca, *Molitifelnicul ortodox*, în *Mitropolia Ardealului*, VII, nr. 1–2, 1962, p. 93.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 95.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 95–96.

⁴⁹ Cf. și *ibidem*, p. 113, și BRV, II, p. 355.

⁵⁰ Floca, art. cit., p. 113.

⁵¹ *Ibidem*, p. 110, 111, 113.

cotorul, și din tăieturile marginilor observabile pe ultima filă, unde o însemnare este distrusă prin tăiere. Recondiționarea este făcută de o manieră grosolană, existând cel puțin două astfel de recondiționări: în cadrul celei dintâi, marginile filelor deteriorate au fost completate cu hârtie gălbuie, iar textul, acolo unde lipsea, a fost completat de o mână necunoscută în alfabet chirilic, cu cerneală neagră, sau lăsat necompletat; la a doua recondiționare, filele au fost reparate folosindu-se o hârtie albăstruie, iar textul a fost completat de două mâini în alfabet latin de secol XX. Pe f. 117 și 118, hârtia albăstruie cu care fuseseră reparate marginile s-a desprins, putându-se observa urme ale hârtiei, precum și ale adezivului folosit pentru lipirea lor.

Filele deteriorate sunt concentrate în anumite porțiuni din carte: „Rânduiala sfântului maslu”, f. 45^r–70^r; „Rânduiala osfeștaniei ceii mici”, f. 70^v–79^v; „Rânduiala osfeștaniei ceii mari”, f. 80^r–89^v; „Rânduiala pogrebaniei mirenilor”⁵², f. 99^r–120^v; și diverse rugăciuni cuprinse între f. 265 și f. 296. Completările textului pe filele deteriorate s-au făcut de către trei persoane: un autor necunoscut completează textul pe f. 45^r, 46^r, 47^v, 58^r, 59^v, 61^v, 64^v, 67^v, 68^{r-v}, 74^r, 75^v, 76^{r-v}, 109^v, 110^v și 111^{r-v}, cu cerneală neagră; al doilea autor, N. Corneliu, cel care semnează în mai multe locuri din carte (f. 4^r, 73^r, 105^r, 360^v și coperta 3), completează textul pe f. 71^{r-v}, 72^v, 73^r și 75^r, cu cerneală de culoare mov; iar al treilea autor, necunoscut, completează doar pe f. 72^r și 73^r, cu cerneală neagră și în alfabet chirilic; unele file deteriorate sunt doar reparate fără ca textul lipsă să mai fie adăugat (f. 69^{r-v}, 70^{r-v}). Primii doi autori au scrisul asemănător.

Exemplarul a aparținut probabil unei mănăstiri, conform unei însemnări a lui N. Corneliu de la f. 73^r: „De ținut minte: azi, 12–13 noiembrie 1921, ger afară, stau în chilie. Gravăm, facem priveghere, măne Sf. Ion Gură de Aur. N. Corneliu”; acest lucru explică și de ce scrisul celor doi autori care au completat textul în alfabet latin este asemănător. N. Corneliu mai are o însemnare pe f. 360^v: „Păcătosul rob, smeritul între smeriți, N. Corneliu” și una pe coperta 3: „N. Corneliu monah”. Alte însemnări: „Cetiu-amu și eu pre acest Molifelnecu” (f. 359^v), în alfabet chirilic; „Amvrosie (?) ieromonah” (f. 360^r), în alfabet chirilic; „Toader Vasile Chiar<indescifrabil>” (coperta 3), în alfabet latin, cu scris asemănător cu cel al lui N. Corneliu, posibil chiar al lui; „Dumitru Chir<indescifrabil>” (coperta 3), în alfabet latin; o însemnare în alfabet chirilic, din 1862, indescifrabilă (coperta 3).

Pentru o eventuală localizare a autorilor de însemnări, singurul element care ar putea fi de folos este forma *măne*, cu atestări vechi în Moldova, Transilvania, Banat și vestul Olteniei⁵³; în prima parte a secolului al XX-lea, forme fără îepentetic ale unor cuvinte din aceeași serie au fost atestate în aceleași regiuni⁵⁴. Dar nu există altă trăsătură fonetică ce ar putea corobora această circumscriere

⁵² Tip.: МИРЪНИЛОС.

⁵³ Gheție, BD, p. 112–113.

⁵⁴ *Atlasul lingvistic român*, publicat de Muzeul Limbii Române din Cluj, partea I de S. Pop, vol. II, Cluj, 1938, harta 49; Gheție, BD, p. 111.

dialectală, iar dacă ținem cont de grafia *smerți* pentru „smeriți” din altă însemnare a aceluiași N. Corneliu, putem conchide că este o simplă omitere grafică și că N. Corneliu e posibil să fi fost chiar muntean.

CONCLUZII

Fiind în principal cărți de slujbă sau menite să ajute preotul în îndeplinirea atribuțiilor sale, ambele exemplare au aparținut unor oameni ai bisericii: unui sau unor duhovnici în cazul *Cărții folositoare de suflet*, respectiv unei mănăstiri în cazul *Molitvenicului*. Nu știm cine a fost ultimul proprietar al celor două exemplare, nici din ce regiune provine.

TWO NEWLY-DISCOVERED COPIES OF TWO PRINTED BOOKS FROM THE END OF THE 18TH CENTURY

Abstract

The article describes two copies discovered by accident among several books destined to be recycled. The first one is a copy of the first Romanian translation (from 1799) of a work by monk and theologian Saint Nicodemus (the Hagiorite), *Exomologetarion*, a guide for confessors, and the second one is a copy of the 1793 Romanian edition of the *Euchologion*.

Cuvinte-cheie: Nicodim Aghioritul, *Exomologhitarion*, descoperire, exemplare inedite, *Molitvenic*.

Keywords: Saint Nicodemus the Hagiorite, *Exomologetarion*, discovery, new copies, *Euchologion*.

*Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
București, Calea 13 Septembrie, nr. 13
savacristinel@yahoo.com*

Maria Stanciu Istrate

ASPECTE ALE CONVERSIUNII ÎNTR-UN ROMAN POPULAR DE LA JUMĂTATEA SECOLULUI AL XVII-LEA*

Cercetarea lexicului romanului popular *Varlaam și Ioasaf*, tradus de Udriște Năsturel după un original slavon la jumătatea secolului al XVII-lea, a scos la iveală foarte multe cuvinte apărute prin conversiune. Potrivit *Gramaticii de bază a limbii române*, „procedeu de conversiune, procedeu morfosintactic prin excelență, realizează trecerea între clase în absența mărcilor derivative”¹. Așadar, se manifestă atât la nivel morfologic, prin preluarea mărcilor flexionare ale noii categorii gramaticale, cât și sintactic, noul cuvânt apărând în contexte nespecifice clasei din care provine². Numit și conversie ori schimbare a valorii gramaticale, acest procedeu de formare a cuvintelor este moștenit din latină, de unde a fost luat și dezvoltat și în celelalte limbi romanice³.

Foarte mulți dintre termenii apăruiți prin conversiune, întâlniți în *Varlaam și Ioasaf*, sunt astăzi arhaisme, însă în epoca lui Năsturel trebuie să fi reprezentat soluțiile cele mai bune în echivalarea cuvintelor slavone corespondente. În mare parte este vorba despre termeni abstracti, unii dintre ei aparținând teologiei ori filosofiei. Exemplele analizate în continuare au fost extrase din cea mai veche și mai fidelă copie păstrată a traducerii lui Năsturel, aflată în ms. rom. 588⁴ de la BAR București. Manuscrisul, care datează de pe la 1670, cuprinde atât redacția românească, cât și originalul slavon aflat la baza ei. Compararea termenilor românești cu cei slavoni corespondenți ne va permite să vedem în ce măsură s-a supus traducătorul canoanelor originalului.

*Lucrarea a fost susținută la *Al optulea Simpozion Internațional de Lingvistică* (București, 29–30 septembrie 2022), organizat de Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti” și a fost elaborată în cadrul proiectului „Soluții digitale inteligente pentru cercetarea și diseminarea literaturii române vechi și premoderne”, acronim INTELLIV, cod PN-III-P4-PCE-2021-0300, finanțat de Unitatea Executivă pentru Finanțarea Învățământului Superior, a Cercetării, Dezvoltării și Inovării (UEFISCDI), prin contractul de finanțare nr. PCE 127/2022, încheiat cu Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu” al Academiei Române.

¹ *Gramatica de bază a limbii române*, București, 2016, p. 14.

² *Ibidem*.

³ Cristina Gherman, *Schimbarea valorii gramaticale*, în *Formarea cuvintelor în limba română din secolele al XVI-lea – al XVIII-lea*, coord. Magdalena Popescu-Marin, București, 2007, p. 271.

⁴ Vezi Maria Stanciu Istrate, *Reflexe ale medievalității europene în cultura română veche. „Varlaam și Ioasaf” în cea mai veche versiune a traducerii lui Udriște Năsturel*, București, 2013.

1. SUBSTANTIVE PROVENITE DIN ADJECTIVE⁵

Trecerea adjectivului în clasa gramaticală a substantivului se produce frecvent în româna veche, datorită „elementelor comune existente în flexiunea celor două categorii implicate în proces”⁶.

În textul analizat, cele mai multe exemple aparțin clasei de adjective substantivate prin procedeul articulării cu articol hotărât, la care se adaugă însă și alte forme de substantivare.

Adjectivul *bun* cumulează mai multe sensuri de-a lungul narațiunii, în funcție de gen sau de număr. Așa cum vom vedea, polisemantismul apare însă și în cadrul aceleiași forme.

Forma de masculin articulată cu articol hotărât *bunul* este folosită uneori cu sensul „ceea ce corespunde cu morala, binele”: *Iară durearea creștinilor în puțină vreamă iaste, iară dulcele lor și bunul lor fără-moarte iaste* (20^v). *Bunul* este glosat marginal de Năsturel prin *binele*; în versiunea slavonă îi corespunde adjectivul *Доброє*, glosat de Miklosich prin gr. *ἀγαθός* și lat. *bonus* (v. Miklosich, *Lexicon*, s. v. *Доброє*). Glosa marginală *binele*, pe care Năsturel avea probabil de gând să o valorifice în versiunea finală a romanului, probează faptul că pentru sensul discutat *binele* nu era încă perceput ca fiind varianta cea mai potrivită. *Binele* cu sensul de „obiect al moralei ca știință” este considerat în DEX un calc semantic după gr. *ἀγαθός* și germ. *das Gut*. Traducerea lui Năsturel atestă un calc semantic cu model direct în sl. *Доброє* și indirect în gr. *ἀγαθός*, calchiat în slavonă.

Bunul apare consemnat și cu sensul „avere, bogăție”: *Și tot bunul ce va fi având împăratul nu se potrivește cu aceea puiatră* (33^v); cf. în sl. (Вѣса) *Добраа*.

Cu sensul „persoană care respectă valorile morale și sociale”, *bunul*⁷ traduce sl. *Благы*: *Iară bunul carele au fost aicea muncit pântru greșale ce-au greșit, acolo va fi moșnean bunătăților* (62^v).

În sfârșit, forma de feminin plural *bunele*⁸, având sensul „fapte bune, binefaceri” echivalează sl. *Блага* și apare de mai multe ori pe parcusul narațiunii: *Și ceia ce vor fi făcut bunele, mearge-vor în viața de veac* (63^v); *iși-vor ceia ce-au făcut bunele cătră înviiarea vieții* (66^v).

Într-un alt context, aceeași formă pare să aibă sensul „calități, virtuți”: *deaca ară auzi ca aceastea de la împăratul, sfătuind ceale bune, da-va răspuns ca acela, cum „să nu zăbovești, împărate, cu aceale lucruri bine sfătuite”* (18^v); cf. în sl. *Благоє*, glosat marginal *Благоє*, care reprezintă forma neregulată de comparativ, feminin plural a adjectivului *Добра*, sinonim cu *Благоє*.

⁵ Pentru alte exemple din această categorie, înregistrate în epoca veche, vezi Cristina Gherman, *op. cit.*, p. 271–275, DHLR, II, p. 291–293; ILRLEV, p. 225, 438.

⁶ Vezi Cristina Gherman, *op. cit.*, p. 271.

⁷ Vezi, *infra*, *răul*

⁸ Vezi, *infra*, *realele*.

La singular, *dulcele*, folosit în antiteză cu termenul *durere*, are sensul „plăcere, bucurie”: *Că dulcele cestor de aici iaste în vreame scurtă, iară durearea lor pururea iaste și necurmată* (20^{F-V}); cf. în sl. *сладкое*.

Forma de plural *dulcile* denumește „acele aspecte atrăgătoare și efemere ale vieții, care aduc bucurie, satisfacție, dar care îl îndepărtează ori îl țin pe om departe de spiritualitate”: *Iară dulcile noastre în puținea vreame sânt aicea, apoi acolo de tot sânt nimic, ce numai chin și munci în veaci netrecuți ne agonisesc* (20^F); cf. în sl. *сладкая*.

În pilda citată parțial în continuare se înregistrează patru adjective devenite substantive fie cu ajutorul articolului definit, fie prin articulare cu articol demonstrativ sau adjectival, fie prin numărare, un indiciu al frecvenței procedurii în textul analizat: *Puse ș-altă pildă înainte, răducându-ș cu aceasta. Semnând nește zeace feate, dentru cari cincī amu înțeleapte* (cf. în sl. *пѣмъ оубо мѣдрыхъ*), *iară cincī nebune* (cf. în sl. *пѣмъ же юродивыхъ*); *dici ceale nebune*, (cf. în sl. *юродивыхъ*) *luându-ș eale candilele lor, nu-ș luară și unt cu sine. Iară înțeleaptele-ș* (*мѣдрыхъ*) *luară unt (cu untul acesta semnează agonisirea bunătăților). Dici fu (zice) la miiazănoapte strigare: („Iată, vine ginerele), ieșiți-i întru întimpinare!” (Miezul nopții arată neștiința zilei aceia). Atuncea se sculară toate featele acealea. Și ceale gătite ieșiră întru întimpinarea ginerelui și întrară cu dânsul la nuntă. Și ușa fu închisă. Iară ceale negătite* (cf. în sl. *неготовыхъ*) *(pre cari cum se-au căzut chematu-le-au nebune* (cf. în sl. *юродивыхъ*)), *văzând că le se sting candilele, se duseră să-ș cumpere unt* (72^{F-V}). Contextual, *înțelept* intră în relație de sinonimie cu *gătit* „persoană pregătită pentru întreprinderea unei acțiuni, a unui eveniment important”, iar *nebun* „persoană lipsită de judecată dreaptă, de rațiune; persoană nesocotită, nechibzuită” cu *negătit*. Totodată, cele două perechi de sinonime sunt în relație de antonimie.

Pământesc „ceea ce este specific firii omului, ceea ce este omenesc”, în opoziție cu ceea ce este spiritual: *Și aiurea închipuiaște pre împărăția ceriului unui om împărat, carele făcu nuntă feciorului-ș (într-acesta chip vrând să arate oamenilor celor smeriș și proști și numai la ceale pământești cugetători), veselii și strălucirea den lucruri cu cari era ei deprinși și le cunoștea* (70^V–71^V); cf. în sl. *земная*.

Răul „persoană care încalcă valorile morale și sociale” traduce sl. *злыи*: *ca deaca-ș va lua sufletul trupul său, răul ce au priimit aici binele, acolo muncit va fi pântru cealea ce au greșit aici* (62^V).

Forma de feminin plural *realele*, prin opoziție cu *bunele*, amintită anterior, denumește „faptele rele, răutățile, păcatele”: *Iară ceia ce au făcut realele, toți păgânii și păcătoșii merge-vor în munca veacului, carea se chiamă gheena* (63^V); cf. sl. *злая*. *Așa sânt și ceia ce se-au lipit cătră frumusețele ceștii lumi (...) iubind realele în locul bunelor și învățându-se răotate în loc de bunătate* (122^V–123^F); cf. sl. *злая*. Într-un alt context, aceeași formă denumește, conjunctural, „neajunsurile”,

în opoziție cu binele: *Și pre un sărac, anume Lazăr, carele zăcea lângă poarta lui, nu-l băga nimic în seamă, atâta cât nici den fărâmele ce cădea den masa lui nu-i da. De-acia, murind ei amândoi, săracul acela, puroiosul, fu dus de înger în poala lui Avraam (într-acesta chip chemând răpaosul direpților), iară bogatul acela dat fu văpăii amarălor munci, în iad. Cătră carele și Avraam grăia: „Luatu-ți-ai tu binele tău în viața ta, iară Lazar așijderea **realele**. Daci acum cesta se mângâie, iară tu te muncești”*. Consemnăm, totodată, în alt context, termenul sinonim *răotăți*, în relație antonimică cu *bunătăți*: *Auzi-vor ceia ce sânt în mormânturi glasul Fiului lu Dumnezeu și vor ieși: ceia ce-au făcut **bunătăți**, cătră învierea vieții, iară ceia ce au făcut **răotăți**, cătră învierea judecării* (62^v). În versiunea slavonă, termenului *bunătăți* îi corespunde *БЛАГА*, iar *răotăți* traduce sl. *ЗЛАА*. Așadar, Năsturel a echivalat cei doi termeni slavoni fie prin *bunele*, respectiv *bunătăți*, fie prin *realele* și, respectiv, *răotăți*.

Rătundul „suprafață în formă de disc sau de cerc; boltă cerească (?)”: *Că stealele toate și **rătundul** și toată podoaba ceriului, lumina lor nu-ș vor da* (74^r); cf. în sl. *крѣ*. Prezența lui *rătund* cu acest sens în traducerea lui Năsturel devansează atestările din DLR. Cea mai veche atestare din dicționarul-tezaur pentru *rotund* ca substantiv este în poezia *Nunta Zamfirei*, scrisă de G. Coșbuc, unde termenul analizat are sensul metaforic „globul pământesc”⁹: *Ca ieri cuvântul din vecini / S-a dus ca astăzi prin străini, / Lăsând pe toți, din cât afund, / O mie de crăimi ascund, / Toți craii multului **rotund** / De veste plini*.

În următorul context avem a face cu cinci substantive formate prin conversiune din adjective cu ajutorul articolului hotărât, denumind, pe de o parte „ceea ce este netrecător, ori veșnic” (*vecuitoarele, neputredele, nevechitoarele*) și, pe altă parte, „ceea ce este efemer, putrescibil ori care are o durată limitată în timp” (*vremeștile, putredele*): *Dea-ți Domnul **vecuitoarele** în locul **vremeștilor** și în locul **putredelor, neputredele și nevechitoarele*** (283^{r-v}); cf. în sl. *ДАЖДА ТИ ГЪ ВЪ ВРЕМЕННИХЪ МѢСТО ВѢЧНАА, ВЪ ТЛѢННИХЪ МѢСТО НЕТАНАА И НЕВВЕТШАЮЩАА*. Remarcăm aici preferința traducătorului de a echivala sl. *ВѢЧНАА* prin *vecuitoarele* în loc de *veacinicele*, cum procedeează în alte contexte (*nădejile veacinice – ВѢЧНЫМЪ НАДЕЖДАМЪ* 6^r). Totodată, *vremeștile*, cuvânt neatestat în DLR, corespunde sl. *ВРЕМЕННИХЪ*, pentru care, în alte contexte, Năsturel folosește ca termen echivalent adjectivul substantivat *vremenice*¹⁰: *De vream ce întrebi, împărate, începătura de unde-m fu mie a nu băga în seamă pre ceaste **vremenice** și a mă lipi cu totul cătră nădejile veacinice, ascultă!* (6^r).

⁹ Vezi DLR, s. v. *rotund*.

¹⁰ În legătură cu acești temeni, vezi Maria Stanciu Istrate, *Denumiri ale efemerului într-un roman religios din veacul al XVII-lea, tradus de Udriște Năsturel*, în *Actele celui de-al 11-lea Colocviu internațional al Departamentului de lingvistică (București, 9–10 decembrie 2011)*, București, 2012, p. 317–323.

Dintre exemplele analizate cele mai multe reprezintă substantivări prin articularea adjectivului cu articol hotărât: *bunul, bunele, dulcele, dulcile, putredele, neputredele, nevechitoarele, răul, realele, rătundul, vecuitoarele, vremeștile*, mai rar cu articol adjectival: *ceale bune, ceale nebune, ceale pământești, ceaste vreme nice*. Aceștia li se adaugă câteva exemple de substantivare cu ajutorul prepozițiilor¹¹: *(de) șezători și (cătră) tribuitori*, ori cu ajutorul numeralului¹²: *cinci amu înțeleapte, cinci nebune*.

În ceea ce privește forma adjectivului substantivat se observă diferențe semantice atât în funcție de gen, cât și în funcție de număr. Remarcăm, totodată, că cele mai multe exemple sunt forme de plural.

Nu în ultimul rând, am observat că în unele situații traducătorul optează pentru soluții diferite în echivalarea cuvintelor slavone. Astfel, formele slavone de plural *БЛГАА* și *ЗЛААА* au fost echivalate fie prin *bunele* și *relele*, fie prin *bunățăți* și *răotăți*. Soluții diferite de traducere am observat și în cazul sl. *ВЪЧНААА*, echivalat fie prin *veac nice*, fie prin *vecuitoare*, sau al lui *ВРЪМЕНИИХЪ*, tradus fie prin *vremeștile*, fie prin *vreme nice*.

2. SUBSTANTIVE PROVENITE DIN VERBE LA INFINITIV¹³

Narațiunea cuprinde un număr impresionant de substantive derivate din formele de infinitiv lung care denumesc o acțiune, un proces, un procedeu ori un tratament¹⁴. Procedeu are atestări numeroase în româna veche. În monografia dedicată limbii române din secolul al XVI-lea, Ovid Densusianu înregistrează 80 de substantive derivate din infinitive lungi¹⁵.

Prezentăm în continuare, câteva dintre infinitivele lungi cu valoare de substantiv, întâlnite pe parcursul narațiunii analizate aici:

acoperire „timiditate, sfială”: *Propoveaduia, dară nu cu o frică sau cu vre <o> acoperire, ce foarte cu bună-îndrăzneală mântuitorul numele lu Dumnezeu (1^v)*; cf. în sl. *покръвеніе*¹⁶ „velamen”; *acoperire* este glosat marginal prin *sfială*;

descoperire „revelație”: *Acesta, dentru o dumnezeiască descoperire ce i se ivi lui, știu de feciorul împăratului (32^v–32^r)*; cf. în sl. *ꙋкръвеніа*;

ieșire „plecare”: *Ioasaf, după ieșire lu Varlaam, să deade pre sine rugii (183^r)*; cf. în sl. *ꙋшествіи*;

ispitire 1. „punere la încercare, la probă”: *Iară el, fiind înțelept și chipzuit, cunoscă că cu greu priimi împăratul cuvintele lui și cum că acea ispitire a lui cu*

¹¹ Vezi Ioana Diaconescu, *Substantivarea adjectivului în limba română*, în SMFC, III, p. 200.

¹² *Ibidem*.

¹³ Vezi Elena Carabulea, Magdalena Popescu-Marin, *Exprimarea numelui de acțiune prin substantive cu formă de infinitiv lung și de supin*, în SMFC, IV, p. 277–320; DHLR, II, p. 293–308.

¹⁴ Vezi Elena Carabulea, Magdalena Popescu-Marin, *op. cit.*, p. 277.

¹⁵ DHLR, II, p. 302–308.

înșălăciune era (20^v); cf. în sl. **ИСПЫТАНІЕ**; 2. „examinare atentă, cercetare”: *Și cu neînșelătoare întrebare și cu ispățire și cu cercare, aflată fu mie calea adevărului* (204^v–205^r); cf. în sl. **ИСПЫТАНІЕ**^m;

ispoveduire „confesiune, mărturisire”: *în iad pocăință nu iaste, nici ispoveduire* (93^r); cf. în sl. **ИСПОВѢДАНІА**;

înomenire „incarnare, întrupare”: *noi toată tocmeala înomenirei lu Dumnezeu den sfintele bune-vestiri ne-am învățat* (59^r); cf. în sl. **ВЪЧЛѢСТВѢ**. Dicționarul lui Miklosich nu înregistrează termenul **ВЪЧЛОВѢЧСТВО**, la care pare să trimită forma abreviată din versiunea slavonă, ci cuvântul **ВЪЧЛОВѢЧЕНИК** „humanitas”.

jălcuire „tânguire, lamentare”: *întru nemângăiată jălcuire (...) sfârșind viața aceasta și cu năravul făcură-se înger* (106^r); cf. în sl. **РЫДАНІИ**;

micșorare „slăbiciune, pasiune, viciu”: *iaște mănios și pizmătar și cu bășău și de pohte aprins și de jaloste cuprins și multe micșorări având* (218^v); cf. în sl. **ОУМЛЕНІА**;

mutare „schimbare”: *Și cunosc cu duhul pre cela ce prevedearea cea denafară nu era lesne a se cunoaște, drept acea minunată mutare și schimbare cu carea se schimbăse* (282^v); cf. în sl. **ПРЕЛОЖЕНІА**;

oprire „cumpătare”: *Iară poama sau roada duhului iaste dragostea, bucuriia, pacea, lunga-răbdare, bunătatea, miloserdiia, credința, blândețea, oprirea, sfinția sufletului și a trupului* (86^{r-v}); cf. în sl. **ВЪЗДРЪЖАНІЕ** „continentia”, ap. Miklosich, *Lexicon*, s. v.;

ostășire „curaj, vitejie”: *Și cu bună ostășire ostășază, având credință și bun gând, cu bune lucrure mărturisit, gonind (sau urmând) dreptatea* (170^v); cf. în sl. **ВОИЧСТВО**^m „exercitus”, ap. Miklosich, *Lexicon*, s. v. **ВОИЧСТВО**;

puteare „permisiune, voie, acord”: *luo puteare de la tată-său să iasă neoprit den curțile sale cât va vrea* (24^r); cf. în sl. **ВЛАСТ** „potestas”, ap. Miklosich, *Lexicon*, s. v. **ВЛАСТЬ**;

vedeare 1. „înfățișare, chip, aspect”: *Cine sânt aceștea, că văierată e vedearea lor?!* (28^v); cf. sl. **ВИДѢНІЕ** „visus”, ap. Miklosich, *Lexicon*, s. v.; 2. „vedenie, viziune, revelație”: *Iară lucru necurmat era lui rugă și lucrarea minții. Și toată vreama vieții lui întru vederi se sfârșăia, duhovnicești și cerești, cât nice ceas, nici jumătate de ceas nu lăsa el a trece fără aceaea, de când se sălășui în pustia aceaea* (285^r); cf. în sl. **ВИДЕНІИХ**;

vestire „Evanghelie”: *Că altă vestire, ce se zice Evanghelie, nu mai iaste, nici altă credință, fără aceaea carea iaste propoveduită de apostol și de cei părinți purtători de Dumnezeu, pre la multe fealiuri de săboară mărturisită și săborniceștii beseareci dată* (169^r); cf. în sl. **БЛАГОВѢЩЕНІК**. Cuvântul românesc traduce doar a doua parte a compusului slavon, transpus în alte contexte în forma calchiată *bună-vestire* (59^r, 124^r, 162^r).

Comparând derivatele românești cu corespondentele lor slavone, se observă că acestea redau, în marea lor majoritate, derivate abstracte de la verbe cu sufixele

-аник, -еник, care formau în slava veche derivate abstracte neutre¹⁶. Excepție fac **ВЪЧЛОВѢЧЕСТВО** (**ВЪЧЛѢЧЕСТВѢ**) – *înomenire*, **ВОЙНѢСТВО** (**ВОИСТВО**^м) – *ostășire*, derivate neutre abstracte cu sufixul -СТВО, și **ВЛАСТЬ** (**ВЛА**^т) – *putere*. În ceea ce privește substantivele **ИСПЫТАНИК**, **ИСПОВѢДАНИК**, **ВИДѢНИК**, echivalate de traducător prin *ispitire*, *ispoveduire* și *vedeare*, consemnăm coexistența în limba veche a dubletelor *ispitanie*¹⁷, *ispovedanie* și *vedenie*, în care sufixul slavon este păstrat neschimbat.

3. SUBSTANTIVE PROVENITE DIN SUPIN

O serie de substantive provin fie din forme de supin, fie din forme de participiu. Identitatea formală dintre cele două categorii face destul de dificilă clasificarea lor¹⁸. Din acest motiv, unii cercetători ai limbii vechi le includ în aceeași categorie¹⁹. Elena Carabulea și Magdalena Popescu-Marin observă că dacă substantivul provenit dintr-un supin exprimă „ideea de proces, de acțiune sau rezultatul unei acțiuni”, substantivul derivat din participiu „indică obiectul acțiunii sau autorul ei, așadar denumește mai ales obiecte animate”²⁰. În *Gramatica limbii române* se precizează, de asemenea, că distincția dintre cele două tipuri de substantive de origine verbală este de natură semantică: „supinul substantivat este un postverbal abstract, denumind acțiunea, starea sau evenimentul, parafrazabil prin «faptul de a», în timp ce participiul substantivat este un postverbal nonabstract, denumind Agentul sau Pacientul, parafrazabil printr-o propoziție relativă «cel care a făcut, a suferit o acțiune / stare», «ceea ce rezultă dintr-o acțiune, stare»”²¹.

creșcut 1. „creștere”: *Și așa, cu creșcutul câte puțin, mare sfârșenie face* (171^r); cf. **РАЩЕНІЕ**^м „augere, crescere”; 2. „vârstă”: *În ceale zile de demult, când eram eu încă tânăr cu creșcutul, auziu un cuvânt bun și de spăsenie* (6^r), cf. în sl. **ВЪЗРАСТО**^м; *sânt prunc încă cu creșcutul duhovnicesc* (125^v); cf. în sl. **ВЪЗРАСТО**^м **ДХОВНЫ**^м;

¹⁶ Vezi A. Meillet, *Etudes sur l'etymologie et le vocabulaire du vieux slave*, Paris, 1905, p. 460. Pentru căile de pătrundere ale sufixelor *-enie* și *-anie* în limba română și pentru productivitatea lor, vezi Vadim Rudeanu, *Sufixele -anie și -enie în limba română*, în SMFC, II, București, 1960, p. 101–106.

¹⁷ Vezi ILRLEV, p. 207.

¹⁸ Vezi Gh. Bulgăr, *Despre unele locuțiuni românești*, în SCL XI, 1960, nr. 3, p. 398 ș. u.

¹⁹ Vezi DHLR, II, p. 293–302; ILRLEV, p. 224.

²⁰ Elena Carabulea, Magdalena Popescu-Marin, *op. cit.*, p. 281.

²¹ *Gramatica limbii române. I. Cuvântul*, București, 2005, p. 581.

*ieșit*²² „plecare, ieșire”: *Și deaca murim, întru neființă ne topim noi, oamenii, au mai iaste cumva altă viață după ieșitul de aice?* (57^r); cf. în sl. по иѣшествіи; *întăreaște-mă a fi într-această bună mărturisire până la ieșitul sufletului* (202^r); cf. în sl. конечнаго издыханія. Sintagma *ieșitul sufletului* a mai fost atestată în secolul al XVII-lea la Dosoftei²³. În traducerea lui Năsturel constituie o echivalare aproximativă a frazeologismului slavon, care putea fi tradus și prin *ultima suflare*.

purces 1. „plecare”: *Iară Ioasaf, după purcesul lu Varlaam, deade-se rugăciunii* (183^r); cf. în sl. по ѡшествіи; 2. „mișcare, deplasare”: *clătirea (ce se zice purcesul) den loc în loc* (148^r); glosa internă nu apare în varianta slavonă.

săvârșit „scop, țință, încheiere”: *Ce, de vream ce aduseș, o, tată, lucrurile mele la arătare, iani ascultă dară săvârșitul voiei mele ce iaste* (197^r); cf. în sl. конецъ.

zisă „voră, afirmație”: *Iară acel bărbat creștin întru nemic nu băgă în seamă zisa săracului* (17^v); cf. în sl. реченіе.

Cu excepția substantivelor feminine *lăcuită* și *zisă*, celelalte forme de supin se încadrează în clasa neutrelor. În același timp, fiind abstracte verbale care denumesc acțiunea asemenea infinitivelor cu formă lungă, toate substantivele derivate din forme de supin sunt la singular²⁴.

4. SUBSTANTIVE PROVENITE DIN PARTICIPIU

căzut „persoană decăzută, coruptă, pervertită, păcătos”: *Și pre noi, căzuții, rădicat-ai* (182^v); cf. în sl. падшиѣ;

cunoscut „persoană pe care o cunoaștem”: *Eu pre aceștea mi-am câștigat părinți, pre aceștea frați, pre aceștea priatnici și cunoscuți* (11^v); cf. în sl. знаемшиѣ;

greșit „păcătos”: *Derept aceaea, nu ținea mânia greșiților, ce cerând tu iertare păcatelor, iartă și tu celora ce-ți greșesc* (276^r); cf. în sl. грѣшающіиѣ;

însărăcit „care a sărăcit”: *Derept aceaea, bine apropiat fii celor ce ți se roagă și-ți deșchide urechile cătră cei însărăciți (adecă cătră ceia ce-au căzut în sărăcie)* (276^r); cf. în sl. нищавшиѣ;

lăcuită „locuință”: *Și-ș au lăcuitele lor unii de tot în duintă și în singurătate săvârșind nevoința lor* (104^r); cf. în sl. жилища. Aceeași formă a fost atestată încă din secolul al XVI-lea în CP², CTd., CT, CC², PO²⁵. În paralel, în PO apare și forma de masculin *lăcuit*²⁶.

²² Vezi, *infra*, substantivul *ieșit* provenit din participiu.

²³ Vezi DA, s. v. *ieși*.

²⁴ Vezi Matilda Caragi-Marioțeanu, *Moduri nepersonale*, în SCL, XIII, nr. 1, 1962, p. 35.

²⁵ DHLR, 297.

²⁶ *Ibidem*.

născut, ieșit „ființă care a căpătat viață; p. ext. Isus Hristos”: *Așa creade dară aceastea, iară a ajunge chipul născutului sau al ieșitului, să nu întrebi, că neajuns iaste* (164^v); cf. în sl. *обра³ рождества или исхождениа*;

nevăzut „care nu se vede sau nu se poate vedea, care nu se lasă sau nu poate fi văzut”: *Că văzutele sânt în vreamă scurtă, iară nevăzutele sânt vecuitoare* (286^v); cf. în sl. *невидимлаа*;

rătăcit „persoană care greșește prin purtare, prin atitudine”: *pre rătăciț întors-ai și greșiților păcatele iertat-ai* (182^v); cf. în sl. *завлѣждших*;

văzut „tot ceea ce se vede sau se poate vedea”: *carele toate văzutele și nevăzutele ții și le păzești, nu mă lăsa a umbla pre urma voiei trupului* (183^v); cf. în sl. *видимлаа*.

5. SUBSTANTIVE PROVENITE DIN ADVERBE

Adverbele devin substantive prin articulare cu articol hotărât. În limba veche, derivatele de acest tip reprezintă adaptări ale traducătorilor la formele slave pe care le echivalează²⁷. Textul analizat nu prezintă foarte multe exemple din această categorie. Puținele derivate de acest tip pe care le-am înregistrat apar însă de mai multe ori pe parcursul narațiunii:

binele 1. „ceea ce este util, favorabil, prielnic, ceea ce aduce un folos cuiva” are peste 20 de ocurențe: *Lepădând de-aciia diiavolul tot binele și luând firea răului, rădică pizmă pre om, văzând pre sine surpat dentr-atâta slavă și pre acela rădicat la atâta cinste* (44^v); cf. în sl. *блѣга*; *ca deaca-ș va lua sufletul trupul său, răul ce au priimit aici binele, acolo muncit va fi pântru cealea ce au greșit aici* (62^v) cf. în sl. *блѣга*; 2. „faptă bună”: *Că el socotia că-ș face lui acel bine cu binele ce vedea alții de la dânsul* (262^v); în slavonă lui *acel bine*, căruia îi este propriu sensul menționat anterior, îi corespunde *добро* *вно*, iar formei articulate *binele* îi corespunde substantivul *блѣгодѣланіе*²⁸. Așadar, *bine* cu valoare de substantiv traduce deopotrivă formele slavone *блага*, *добро* și *блѣгодѣланіе* „beneficium”, cel din urmă având în slavonă sensul concret „fapte bune”.

dăstulul „abundență, belșug”: *Iată, acum, cum ai poruncit, nicio nevoie n-am lăsat de ce au fost cătră podoaba praznecului și cătră dăstulul jirtvelor* (235^v); *Iară acesta, trimețându-ș naintea sa bogăție, era trăind întru mult dăstul și hrană nesfârșită având* (119^v); cf. în sl. *вбилии* „abundantia” (ap. Miklosich, *Lexicon*, s. v. *овилии*).

nedăstul „eșec; insuficiență”: *Și iarăș se ocărăia pre sine, unde nu era desăvârșit totdeuna întru ajunare, pântru neputința trupului, cugetând cum*

²⁷ DHLR, II, 308.

nedăstulul lor nu den neputința firei iaste, ce den nevoia preagetului (103^{r-v}); cf. în sl. *недоста́тки*; *Și nedăstulul* mulțemirei meale să-l umple singur Domnul, carele biruiaște cu plata darurilor pre ceia ce iubesc pre dânsul (182^r); cf. în sl. *недоста́тки, недоста́ток* „defectus”, ap. Miklosich, *Lexicon*, s. v. *недоста́тъкъ*.

6. ADJECTIVE PROVENITE DIN VERBE LA PARTICIPIU

Textul analizat prezintă foarte multe ocurențe ale formelor verbale de participiu folosite cu valoare adjectivală. Dintre acestea am selectat doar câteva exemple:

adevărită „adevărat, veritabil”: *Cade-se dară după luarea botezului și a adevăritei cunoștințe și a înnoirei și după învrednicia fecioriei și după gustarea dumnezeieștilor taine, cu toată vârtutea să ne întărim, ca să nu cădem* (96^v); cf. în sl. *исти́наго*; *lor le iaste dăstul postul pustiei și acela-l socotesc ei să fie bucata cea adevărită* (161^v); cf. în sl. *исти́нсю*;

adeverit „adevărat, veritabil”: *Și de dumnezeiescul Duh fiind îndemnat, lumină-l cu adevărita cunoștință a lu Dumnezeu* (163^r); cf. în sl. *исти́ным*;

hrănit „gras”: *Și învrednicindu-l cinstei ceii dentâiu, praznic bucurat făcu pântru aflarea lui, junghind vițelul cel hrănit* (94^v); cf. în sl. *оупита́ны*;

învescut „acoperit, îmbrăcat”: *Că cum vrea fi cu cununa curăției învescut și cu vășmântul dereptății îmbrăcat, cugeta de-acia bogăția pământescă cumu e nestătătoare* (262^r); cf. în sl. *вблѣче́нѣ*;

mohorât „roșu-cărămiziu”: *îmbrăcat în caftane mohorâte și roșii* (70^r); cf. în sl. *вагрѣницѣ и чрѣвленицѣ*;

mohorâțit „roșu, înroșit”: *Și de vor fi păcatele tale ca mohorâțite, ca zăpada le voi albi* (84^v); cf. în sl. *вагрени*; (adj. *вагрѣнъ* „purpureus”).

plecat „supus, ascultător”: *el singur, sau cu cuvinte plecate, sau cu multe fealiuri de dichise a munci, să va pleca a spune și fără voia lui minciunile și înșelăturile ce-au grăit, de-au făcut pre domnu meu, pre fiiul tău, a nu se ținea de învățăturile părintești* (185^v); cf. în sl. *поко́рными*;

rușit „roșu, înroșit”: *Iară de vor fi ca rușite, ca lâna le voiu albi* (84^v); cf. în sl. *чрѣвлени*;

spart „rupt, uzat, tocit”: *El întimpină doi bărbați cu nește haine sparte și întinate îmbrăcaț, cu feațele scăzute și foarte neagre* (38^r); cf. în sl. *раздра́нным*;

văierat „sărman, deplorabil, vrednic de milă”: *Cine sânt aceștea, că văierată e vederea lor?* cf. în sl. (28^v); cf. în sl. *вѣдно*;

zmult „smuls”: *De-acia, câștigând și pre Dumnezeu ajutător, trăiaște învârtoșat și nu lesne zmult dentr-însele* (172^r); cf. în sl. *истръже́на*.

7. CONCLUZII

Analiza noastră a scos la iveală faptul că procedeul formării de noi cuvinte prin schimbarea clasei gramaticale este foarte bine reprezentat în narațiunea tradusă de Udriște Năsturel. Comparația termenilor românești cu corespondentele lor slavone a demonstrat că de cele mai multe traducerea urmează îndeaproape originalul, cele mai multe exemple de conversiune fiind impuse de textul străin. Cercetarea noastră a reliefat și situația în care, pentru același termen slavon, Năsturel a oferit soluții diferite de echivalare, valorificând resursele lexicale existente ori creând termeni noi.

SIGLE

- DA = *Dicționarul limbii române*, sub conducerea lui Sextil Pușcariu, tomul I (părțile I–III), tomul II (părțile I–III), București, 1913–1948.
- DEX = *Dicționarul explicativ al limbii române*, ediția a III-a revăzută și adăugită, București, 2016.
- DLR = *Dicționarul limbii române (DLR)*, serie nouă, tomul VI–XIV, 1965–2010.
- Miklosich, *Lexicon* = Franz Miklosich, *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum. Emendatum auctum*, Wien, Scientia Verlag Aalen, 1963.
- DHLR = Ov. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*. Tomul II, *Le seizième siècle*, Paris, 1938.
- ILRLEV = *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532–1780)*, coordonator Ion Gheție, București, 1997.
- SMFC = *Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, vol. II–IV, București, 1960–1967.
- CP² = Coresi, *Psaltirea slavo-română*, [Brașov, c.1583], ed. Stela Toma: *Coresi, Psaltirea slavo-română (1577) în comparație cu psaltirile coresiene din 1570 și din 1589*, București, 1976.
- CTd. = *Codicele Todorescu*, ms. rom. BAR 5484, ed. N. Drăganu, *Două manuscrise vechi. Codicele Todorescu și Codicele Marțian*, București–Viena–Lepizig, 1914.
- CC² = Diaconul Coresi, *Carte cu învățătură* (1581). Publicată de Sextil Pușcariu și Alexie Procopovici. Vol. I, *Textul*. București, 1914.
- PO = *Palia*, Orăștie, 1582. *Palia de la Orăștie*, ed. V. Pamfil, București, 1968.

ASPECTS DE LA CONVERSION DANS UN ROMAN POPULAIRE DU MILIEU DU XVIIÈME SIÈCLE

(Résumé)

Le lexique du roman populaire *Varlaam et Josaphat*, traduit par Udriște Năsturel du slavon au milieu du XVII-ème siècle, comprend de nombreux mots formés par conversion. La comparaison des termes roumains avec les mots slaves correspondants a montré que la traduction suivait souvent l'original et que la plupart des exemples de conversion était imposée par le texte étranger. Notre recherche a également mis en évidence la situation dans laquelle, pour un même terme slave, Năsturel proposait des solutions d'équivalence diverses, en utilisant des ressources lexicales existantes ou en créant de nouveaux termes.

Cuvinte-cheie: conversiune, roman popular, *Varlaam și Ioasaf*, româna veche, participiu, substantive verbale.

Mots-clé: conversion, roman populaire, *Barlaam et Josaphat*, roumain ancien, noms verbaux.

*Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
București, Calea 13 Septembrie, nr. 13
maria.istrate10@gmail.com*

Emanuela Timotin

REȚETELE MEDICALE MANUSCRISE, O SURSĂ INSUFICIENT EXPLORATĂ PENTRU STUDIAREA TERMINOLOGIEI BOTANICE ROMÂNEȘTI

Terminologia botanică românească a fost cercetată, de-a lungul timpului, de specialiști în diverse domenii – botaniști, folcloriști, lingviști – care au evidențiat inventarul său bogat, originile diverse ale denumirilor plantelor, utilizările variate ale acestora și importanța lor în credințele religioase ale românilor și în medicina tradițională¹. Deși cercetările lingvistice consacrate acestei terminologii s-au înmulțit în ultimul timp, mărturie stând trei teze de doctorat consacrate relativ recent subiectului², studiile dedicate începuturilor acesteia, bazate pe documente din secolele al XVI-lea – al XVIII-lea, sunt încă puțin numeroase³. Între ele, cercetările lui Gheorghe Chivu ocupă un loc aparte⁴.

¹ Dintr-o bibliografie amplă, amintim mai ales Z. C. Panțu, *Plantele cunoscute de poporul român. Vocabular botanic cuprinzând numirile române, franceze, germane și științifice*, București, Institutul de Arte Grafice, 1906 (ed. a II-a: 1929); Al. Borza, *Dicționar etnobotanic, cuprinzând denumirile populare românești și în alte limbi ale plantelor din România*, București, Editura Academiei Române, 1968; V. Butură, *Enciclopedie de etnobotanică românească*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1979; T. Brill, *Legendele românilor, II. Legendele florei*, București, Editura „Grai și Suflet-Cultura Națională”, 1994; Maria Purdela Sitaru, *Etnomedicină lingvistică*, Timișoara, Editura Amarcord, 1999; Sim. Fl. Marian, *Botanica poporană română*, 3 vol., ediție critică de Aura Brădățan, Suceava, Editura Mușatinii, 2008.

² Vezi Carmen Scarlat, *Analyse étymologique, sémantique et cognitive des désignations de la flore sauvage en roumain*, thèse soutenue à l'Université Stendhal – Grenoble III, 2008; Viorica Velecico, *Terminologia populară a plantelor medicinale*, Universitatea din Suceava, 2016; Irina Vlădescu, *Terminologia botanică românească. Între tradiție și modernitate*, București, Editura Universității din București, 2020.

³ Pentru o descriere generală a rețetelor medicale din manuscrisele românești, vezi I. C. Cazan, *Texte de folclor medical*, în *Cercetări literare*, II, 1936, p. 55–78. Pentru un glosar slavo-român cuprinzând nume de plante și redactat între ultimul sfert al veacului al XVII-lea și 1704, vezi M. Gaster, *Chrestomatie română. Texte tipărite și manuscrise [sec. XVI–XIX], dialectale și populare*, Leipzig–București, vol. I, 1891, p. 355–357; Magdalena Georgescu, *Cea mai veche listă cu nume românești de plante*, LR, XXX, 1981, nr. 1, p. 13–21; pentru o listă de plante alcătuită de preotul calvin Benkő József din zona Brașovului, publicată sub denumirea de *Nomina vegetabilium* în 1783, vezi ediția lui Ion Coteanu, *Prima listă a numelor românești de plante*, București, Institutul de Lingvistică Română, 1942. Vezi și Al. Borza, *Cele dintâi publicații botanice străine cu numiri de plante „românești”*, în *Buletinul Grădinii botanice din Cluj*, XXIV, 1994, p. 118–130; idem, *Numiri românești de plante în vocabulare și dicționare din secolele al XVII-lea – al XVIII-lea*, în CL, III, 1958, p. 199–218; Irina Vlădescu, *op. cit.*

⁴ Dintre contribuțiile sale asupra subiectului, vezi *Nume de plante în Dictionarium valachico-latinum*, în *Limba română. Controverse, delimitări, noi ipoteze*. Actele celui de al 9-lea Colocviu al

Articolul de față se oprește asupra câtorva rețete medicale din ultimul sfert al veacului al XVIII-lea, conservate într-un manuscris bănățean, păstrat în Biblioteca Academiei Române din București sub cota ms. rom. 3093, și urmărește să evidențeze importanța lor pentru cunoașterea istoriei terminologiei botanice românești⁵. Observațiile de aici se bazează pe ediția câtorva file din manuscris (f. 144^v–150^v) pe care o pregătim în vederea publicării în *Crestomația limbii române vechi*, vol. al III-lea, 1716–1780⁶.

Manuscrisul este un miscelaneu realizat în cea mai mare parte (f. 1^r–151^v) de o mână anonimă, care folosește constant litera Ț pentru a nota vocala medie anterioară /e/. Codicele cuprinde <Pravile> (f. 1^r–53^r), <Cronologie biblică> (f. 53^v–54^r), *Soboarele sfinților părinți* (f. 54^r–55^r), *Întrebări și răspunsuri filozofești și procești, când s-au întrăbat împăratul Leont cu dascali și cu filozofi*⁷ (f. 56^r–74^r), *Pilde filozofești de învățatură la tot omul* (f. 74^v–91^r), *Povestea împăratului Alexandru de Machedoniia* (f. 92^r–144^v), <Rețete medicale> *Pintru leacuri arată* (f. 144^v–151^v), <Versuri patriotice> (f. 152^r–154^r), <Socoteli și însemnări diverse> (f. 154^v–157^v)⁸.

Filele 152^r–154^r sunt scrise de o mână târzie. Paginile 55^v și 91^v sunt lăsate albe de copistul principal al codicelui, inclusiv al rețetelor care ne interesează aici, pe ultima dintre acestea fiind scrise dezordonat câteva însemnări.

O însemnare cu chinovar marchează data realizării codicelui: „Sfârșitu-s-au deplin această sfântă carte cu ostănița mea, celui mai în lăuntru nu<mi>t, iară mai mult cu ajutorul lui Dumnezeu la anul 1776, în luna octomvrie, în 10 zile” (f. 91^r). O notă ulterioară arată că miscelaneul era în posesia unui pastor din Buziaș (jud. Timișoara): „Nicolae Popescu, păstori sufletesc, lăcuitori în Buziaș” (f. 157^r).

Catedrei de limba română (București, 4–5 decembrie 2009), vol. I, București, Editura Universității din București, 2010, p. 333–340; *Nume de plante în texte vechi românești*, în *Proceedings of the Second International Conference on Onomastics “Name and Naming” Onomastics in Contemporary Public Space*, Baia Mare, May 9–11, 2013, Cluj-Napoca, Editurile Mega – Argonaut, 2013, p. 1000–1015; *Prima listă de plante și începuturile terminologiei botanice românești*, în Gh. Chivu, Oana Uță-Bărbulescu (ed.), *Ion Coteanu – in memoriam*, București, Editura Universității din București, 2014, p. 95–100; *Cuvânt-înainte*, în Irina Vlădescu, *op. cit.*, p. 7–9. Vezi, de asemenea, și ediția traducerii realizate de Petru Maior în 1812: Franz von Heitl, *Învățătură pentru prăsirea pomilor, scrisă de Haintl Franțisc, domnul Râșpacului și Necsingului, a multe învățate și iconomicești soțietăți împreună soț. La Buda, în Crăiasca Tipografie a Univer<sității> Ungurești, 1812*, transcriere de Gh. Chivu și Aristina Valea, în E. Pavel (coord.), *Școala Ardeleană*, vol. IV, București, Fundația Națională pentru Știință și Artă, 2018, p. 265–273.

⁵ Rețetele medicale din acest codice au fost menționate pasager și în I. C. Cazan, *art. cit.*, p. 73.

⁶ Volumul, coordonat de Alexandru Mareș și realizat de Liliana Agache, Maria Stanciu Istrate, Al. Mareș, Anca Sapovici, C. Sava și Emanuela Timotin, va apărea în 2023.

⁷ Pentru acest text, vezi și Al. Ciorănescu, *Întrebări și răspunsuri*, în *Cercetări literare*, I, 1934, p. 59.

⁸ Prezentarea de aici ameliorează tacit descrierea miscelaneului din G. Ștrempele, *Catalogul manuscriselor românești din Biblioteca Academiei Române*, vol. II, București, Editura Științifică și Pedagogică, 1983, p. 453.

Copistul anonim al codicelui scrie foarte frumos și îngrijit: pe fiecare filă delimitează prin două chenare spațiul în care urmează să-și introducă textul; titlurile și numeroase inițiale sunt scrise cu cerneală colorată; frontispiciile anumitor texte prezintă entrelacs-uri și miniaturi (f. 1^r, 56^r). De asemenea, el numerotează filele pe care le-a scris, iar numerotarea sa arată că, pentru el, primele 55 de file alcătuiau un grupaj unitar. Un al doilea grupaj unitar, numerotat de el de la 1 la 139, cuprinde *Întrebările și răspunsurile filosofoștii și prorocești...*, *Alexandria și Rețetele medicale*.

Codicele este foarte important pentru cunoașterea terminologiei botanice din secolul al XVIII-lea. Unii termeni sunt deja cunoscuți, ei fiind atestați întâi în altă lucrare bănățeană din jurul anului 1650, *Dictionarium Valachico-Latinum*, dicționarul anonim român-latin cunoscut multă vreme în literatura de specialitate mai ales sub numele de *Anonymus Caransebesiensis*⁹.

(1) **curcubețe(a)** s. f. „plantă cățărătoare, dovleac” (< lat. *cucurbita*): „să zdrobească *curcubețe*¹⁰” (f. 149^r); „și *curcubețeauo* să amesteci¹¹” (f. 150^r). Termenul, sub forme diferite¹², are cea mai veche atestare în *Dictionarium Valachico-Latinum*¹³, adjectivul *curcubenos* fiind atestat ulterior în *Lexiconul slavo-român* al lui Staico Grămăticul, realizat în perioada 1660 – 1670¹⁴. În veacul al XVII-lea, în 1688, forma *curcubețea* apare în *Biblia de la București* (IV Regi 4, 39)¹⁵.

⁹ Pentru acest text, vezi *Dictionarium Valachico-Latinum. Primul dicționar al limbii române*, studiu introductiv, ediție, indici și glosar de Gh. Chivu, București, Editura Academiei Române, 2008. Pentru datarea dicționarului, vezi idem, *Anonymus Caransebesiensis – manuscris românesc de la mijlocul secolului al XVII-lea*, în LL, I-II, 2003, p. 21–27. Dicționarul a fost numit de-a lungul timpului atât *Anonymus Caransebesiensis* (vezi Gr. Crețu, *Anonymus Caransebesiensis. Cel mai vechi dicționar al limbii române, după manuscriptul din Biblioteca Universității din Pesta*, în „Tinerimea română”, s.n. I, 1898, p. 320–380), dar și *Anonymus Lughosiensis* (vezi B. P. Hasdeu, *Anonymus Lughosiensis. Cel mai vechiu dicționar al limbii române, după manuscriptul din Biblioteca Universității din Pesta*, în „Columna lui Traian”, IV, nov-dec. 1883, p. 406–429).

¹⁰ Scris: коуркубецѣ. Altă interpretare: *curcubețea*.

¹¹ Scris: амѣстѣчи.

¹² Pentru formele acestui cuvânt, vezi *Dicționarul etimologic al limbii române* (DELR), ediție electronică, <https://delr.lingv.ro/?searchTerm=curcubețea&includeVariants=true> (consultat 23 octombrie 2022).

¹³ Vezi *Dictionarium Valachico-Latinum*, op. cit., p. 96, v. 2164–2166.

¹⁴ *Dicționarul limbii române*, ediție anastatică după *Dicționarul limbii române* (DA) și *Dicționarul limbii române* (DLR), București, Editura Academiei Române, 2010, vol. II, s.v.; DELR, s.v. Expresia *peapene curcubenos* glosează termenul slavon лубениц; vezi ms. rom. BAR 312, f. 209^v. Pentru identificarea scribului dicționarului, vezi D. Strungaru, *Începuturile lexicografiei românești*, în *Romanoslavica*, XIII, 1966, p. 148–151. Pentru opera lui Staico, un important traducător din a doua jumătate a veacului al XVII-lea, vezi Al. Mareș, *Note filologice despre Staico Grămăticul* (1. Câteva clarificări biografice; 2. Prima traducere românească a *Patericului*; 3. O traducere necunoscută a lui Staico Grămăticul; 4. Două expresii cărturărești), în Gh. Chivu, Oana Uță-Bărbulescu (ed.), *Ion Coteanu – in memoriam*, op. cit., p. 249–259.

¹⁵ Vezi Irina Vlădescu, op. cit., p. 198; DELR, s.v. *curcubetă*.

(2) **jale** s. f. „salvie” (< magh. *zsálya*): „*jale*¹⁶... să bea” (f. 150^v). Termenul apare întâi în *Dictionarium Valachico-Latinum* sub forma *jalie*¹⁷.

(3) **mătrăgună** s. f. „plantă erbacee otrăvitoare folosită în farmacopeea tradițională” (cf. alb. *matërgonë*; gr. *μανδραγόρα*; lat. *mandragora*): „să beai o boabă¹⁸ de¹⁹ *mătrăgună*” (f. 149^v); „*mătrăguna* cu semântă²⁰ cu tot să le²¹ pisăzi” (f. 150^r). Cu aceeași formă, termenul a fost atestat întâi în *Dictionarium Valachico-Latinum*²².

(4) **țârțăriță** s. f. „plantă leguminoasă, tip de mazăre” (< *țârțără* + *-iță*): „*țârțăriță* și linte sălbatecă²³ să fiarbă” (f. 146^v). Sub aceeași formă, termenul apare întâi în *Dictionarium Valachico-Latinum*²⁴.

Câțiva termeni botanici întâlniți în rețetele bănățene din 1776 sunt atestați întâi tot în *Dictionarium Valachico-Latinum*, dar în vocabularul româno-latin termenii românești sunt lipsiți de corespondentul lor latin, ceea ce face sensul lor dificil de precizat²⁵:

(5) **rânsă** s. f. „nume dat inflorescenței masculine a unor arbori; mâțișor, mugur” (< v. sl. *ржа*): „*rânsă* de¹⁹ salcă” (f. 144^v); „*rânsă* de¹⁹ plop negru” (f. 145^r). Cu aceeași formă, termenul apare și în *Dictionarium Valachico-Latinum*²⁶. Ulterior, *rânsă* apare într-un document din Rășinari din veacul al XVIII-lea²⁷.

(6) **seamenic (siminic)** „numele mai multor plante erbacee din familia compozeelor, siminoc” (< bg. *смин*): „să fiarbă lilion vânat cu *siminic* și să-l bea” (f. 146^r), „*siminic* sărat să bea” (f. 146^v); „și *seamenic*... să bea” (f. 150^v). Termenul apare întâi în *Dictionarium Valachico-Latinum*²⁸.

¹⁶ Scris: жалѣ.

¹⁷ Vezi DLR, *ed. cit.*, vol. VII, s.v. *jale*; *Dictionarium Valachico-Latinum, op. cit.*, p. 116, v. 3873.

¹⁸ Scris: блабѣ.

¹⁹ Scris: дѣ.

²⁰ Scris: сѣмънць. Altă interpretare: *sămânță*.

²¹ Scris: лѣ.

²² Vezi DLR, *ed. cit.*, vol. IX, s.v. *mătrăgună*; *Dictionarium Valachico-Latinum, op. cit.*, p. 100, v. 2501.

²³ Scris: сълбаѣкъ.

²⁴ Vezi DLR, *ed. cit.*, vol. XVII, s.v. *țârțăriță*; *Dictionarium Valachico-Latinum, op. cit.*, p. 79, v. 726.

²⁵ Pornind de la aceeași observație, Al. Borza (*art. cit.*, 1958, p. 202) a conchis că autorul dicționarului româno-latin era un cunoscător mai bun al plantelor și al numirilor populare ale acestora decât autorii care îi serviseră drept sursă. Gh. Chivu (*art. cit.*, 2010; *art. cit.*, 2013, p. 1002) a insistat, la rândul său, asupra bunelor cunoștințe de botanică ale autorului anonim al dicționarului.

²⁶ Vezi DLR, *ed. cit.*, vol. XIII, s.v. *rînsă*¹; *Dictionarium Valachico-Latinum, op. cit.*, p. 114, v. 3715.

²⁷ Vezi N. Iorga, *Scrisori și inscripții ardelene și maramureșene*, (Studii și documente, XII), București, Sococ, 1906, p. 231. În ediția a treia a dicționarului lui H. Tiktin, se consemnează că termenul apare și în jurul anului 1758; vezi <https://tdrg.solirom.ro/>, s.v. *rânsă*. Trimiterea la Șt. Pașca, *Nume de persoane și nume de animale în Țara Oltului*, București, Monitorul Oficial, 1936, p. 311, este însă eronată.

²⁸ Vezi DLR, *ed. cit.*, vol. XIV, s.v. *siminoc*; *Dictionarium Valachico-Latinum, op. cit.*, p. 117, v. 3964.

(7) **steregoaie** s. f. „numele a două plante erbacee din familia liliaceelor” (et. nec.)²⁹: „să beai ... o țiră de¹⁹ *steregoaie*³⁰” (f. 149^v). Termenul este atestat ca *sterigoaie* în *Îndreptarea legii* din 1652³¹ și ca *steregoanie* în *Dictionarium Valachico-Latinum*³². Apare sub aceeași formă ca în manuscrisul bănățean și în glosarul slavo-român cuprinzând nume de plante și redactat între ultimul sfert al veacului al XVII-lea și 1704³³.

O serie de nume de plante cunosc atestări anterioare, în alte lexicoane.

(8) **iarbă-mare** expr. „plantă cu frunze mari și flori galbene”: „rădăcină de¹⁹ <i>arbă-mare să o ușce” (f. 145^v); „să rozi rădăcină de¹⁹ <i>arbă-mare” (f. 149^v). Expresia este atestată în glosarul slavo-român cu nume de plante redactat între ultimul sfert al veacului al XVII-lea și 1704³⁴, dar și în dicționarul latin-român al lui Theodor Corbea, realizat în perioada 1691–1697³⁵.

(9) **sporiș** „numele mai multor plante erbacee cu tulpina ramificată, sporici” (< scr. *sporiš*, ucr. *спориш*)³⁶: „Și *sporiș* să-l rupă din al treilea nod și să-l fiarbă” (f. 146^v); „*sporișul* să-l rupi din nodul cel mai din sus” (f. 150^v). Termenul este atestat, sub aceeași formă, și în glosarul slavo-român cuprinzând nume de plante deja menționat³⁷.

Numeroase nume de plante par a-și găsi însă aici cea mai veche atestare:

(10) **broșan** s. n. „probabil boroșlean, iederă” (< mgh. *borostyán*)³⁸: „frunză de¹⁹ *broșan*” (f. 146^v), „să bea și *broșan*” (f. 146^v). Cu forma *broștean*, apare în secolul al XIX-lea, în *Lexiconul de la Buda*³⁹.

(11) **colelie** s. f. „plantă ierboasă, cu tulpini numeroase lungi și foarte subțiri, acoperite de peri albi și moi și semănând cu un mănunchi de pene albe; colilie” (< v.sl. *kovyli*, scr. *kovilje*, ucr. *kovyle*, *kovyl'*)⁴⁰: „*colelie* să o fiarbă în leașie” (f. 145^v).

²⁹ Vezi DLR, *ed. cit.*, vol. XV, s.v. *stirigoaie*.

³⁰ Scris: *creperoe*.

³¹ Vezi <https://tdrg.solirom.ro/>, s.v. *steregoaie*; vezi și *Îndreptarea legii. 1652*, ed. Colectivul pentru vechiul drept românesc condus de acad. A. Rădulescu, București, Editura Academiei RPR, 1962 (Adunarea izvoarelor vechiului drept românesc scris, 7), p. 546.

³² Vezi *Dictionarium Valachico-Latinum*, *op. cit.*, p. 122, v. 4380.

³³ Pentru ediția acestui lexicon, conservat în ms. rom. BAR 2456, vezi M. Gaster, *op. cit.*, p. 355–357; Magdalena Georgescu, *art. cit.* Pentru acest termen, vezi M. Gaster, *op. cit.*, p. 355; Magdalena Georgescu, *art. cit.*, p. 14.

³⁴ Vezi M. Gaster, *op. cit.*, 356; Magdalena Georgescu, *art. cit.*, p. 15; DLR, *ed. cit.*, vol. VI, s.v. *iarbă*.

³⁵ Al. Borza, *art. cit.*, 1958, p. 209. Pentru acest dicționar, vezi Teodor Corbea, *Dictiones Latinae cum Valachica interpretatione*, ediție de A.-M. Gherman, vol. I: studiu introductiv, note și text, Cluj-Napoca, Clusium, 2001.

³⁶ Vezi DLR, *ed. cit.*, vol. XV, s.v. *sporici*.

³⁷ M. Gaster, *op. cit.*, p. 355; Magdalena Georgescu, *art. cit.*, p. 14.

³⁸ Vezi DLR, *ed. cit.*, vol. I, s.v. *boroșlean*.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ Conform DELR, s.v. *colilie*, termenul cunoaște cea mai veche atestare într-un lexicon manuscris trilingv din 1802–1803.

(12) **gutâie** s. f. „fructul gutuiului” (< *gutui*)⁴¹: „*gutâi* uscate să mănânce” (f. 147^v); „*gutâie* să mănânce” (f. 149^r).

(13) **iorgovan** s. m. „liliac” (< sb. *jorgovan*)⁴²: „rădăcină de *iorgovan* alb” (f. 145^v); „rădăcină de¹⁹ *iorgovan* să usuce” (f. 149^v), „să fiarbă *iorgovan* vânat în vin” (f. 150^v).

(14) **lilion** s. m. „nume dat mai multor specii de plante din familia liliaceelor sau iridaceelor” (< magh. *lilium*)⁴³. Termenul apare mereu însoțit de cuvinte care denumesc culori, fiecare expresie având o valoare proprie. *Lilion alb* „lăcrămioară”: „să zdrobească *lilion alb* cu mneare” (f. 145^v); *lilion galben* „crin galben”: „să fiarbă *lilion galben* să bea” (f. 145^v); *lilion vânat* „stânjenel”: „să fiarbă *lilion vânat*” (f. 146^r); „*lilion vânat* cel de¹⁹ grădină să moie în apă să bea” (f. 147^r); „rădăcină de¹⁹ *lilion vânat* de¹⁹ grădină să bea cu oțat” (f. 148^v).

(15) **măsălarium** s. m. „plantă erbacee otrăvitoare folosită în farmacopeea tradițională, măselariță” (< *măsele* + *-ariță*)⁴⁴: „sămânță de¹⁹ *măsălarium*” (f. 144^v).

Mai rar, manuscrisul bănățean cuprinde și nume de plante neconsemnate încă în lucrările lexicografice.

(16) **arâniță** s. f. „rostopască, planta *Chelidonium majus* L.” (< magh. *aranyfű*): „să zdrobească grăunțele de muștariu și rădăcină de *arâniță* și să-i sufle⁴⁵ în nări” (f. 145^r)⁴⁶.

În concluzie, termenii analizați au origini diferite, mai ales maghiară (*arâniță*, *broșan*, *jale*, *lilion*), ceea ce se explică prin originea bănățeană a copistului manuscrisului. Mulți dintre ei sunt creații românești (*gutâie*, *iarbă-mare*, *măsălarium*, *țârțăriță*) ori au o origine slavă (*coelie*, *rânsă*), eventual sârbă (*iorgovan*) sau bulgară (*seamenic* / *siminic*). Mai rare sunt cuvintele moștenite (*curcubețea*). Unii termeni au o formă mai apropiată de etimon decât cea considerată principală în româna contemporană (*sporîș*).

Analiza rețetelor din manuscrisul bănățean arată că acestea sunt o specie de texte foarte importantă pentru a cerceta dinamica terminologiei botanice românești, cum sunt, de altfel, și lexicoanele, între care un loc aparte îl ocupă glosarele incluzând nume de plante. Între acestea, rețetele prezintă contextele în care erau utilizate numele de plante respective, devenind, astfel, o sursă privilegiată pentru studierea terminologiei botanice.

⁴¹ Vezi DLR, *ed. cit.*, vol. VI, s.v. *gutui*. În ediția a treia a dicționarului lui H. Tiktin, se consemnează că termenul, ca apelativ, este înregistrat în 1598 într-un document din Țara Românească, pe baza informației din D. P. Bogdan, *Glosarul cuvintelor românești din documentele slavo-române*, București, Tipografia cărților bisericești, 1946, p. 165; vezi <https://tdrg.sollirom.ro/>, s.v. *gutui*.

⁴² Vezi DLR, *ed. cit.*, vol. VI, s.v. *iorgovan*.

⁴³ Vezi DLR, *ed. cit.*, vol. VIII, s.v. *lilium*.

⁴⁴ Vezi DLR, *ed. cit.*, vol. IX, s.v. *măselariță*.

⁴⁵ Scris: софлѣ.

⁴⁶ Îi sunt recunoscătoare colegului și prietenului meu dr. Cristian Gașpar (Central European University, Viena), care m-a ajutat să explic acest cuvânt și să-i precizez etimonul.

MANUSCRIPT MEDICAL INSTRUCTIONS.
A LESS EXPLORED GENRE FOR THE STUDY OF THE ROMANIAN
BOTANICAL TERMINOLOGY

(Abstract)

The article focuses on several medical instructions preserved in a Romanian manuscript written in Banat, in 1776 (MS 3099, Romanian Academy Library in Bucharest), and discusses sixteen words relevant for the history of the Romanian botanical terminology. The study shows that, in the 17th and 18th centuries, manuscript medical instructions and bilingual / multilingual vocabularies are the most important categories of Romanian texts which refer to botanical terminology. Manuscript medical instructions have not been thoroughly studied so far.

Cuvinte-cheie: rețete medicale manuscrise, terminologie botanică, dicționar, manuscris din Banat.

Keywords: manuscript medical instructions, botanical terminology, vocabulary, manuscripts written in Banat.

*Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
București, Calea 13 Septembrie, nr. 13
etimotin@yahoo.com*

Dicționar de termeni oficiali din limba română actuală (DOF), Ioana Vintilă-Rădulescu (coord.), Cristiana Aranghelovici, Ana-Maria Barbu, Iulia Barbu Comaromi, Teodora Codiță Toroipan, Emanuela Dima, Ana Iorga Mihail, Florin Negruțiu, Mariana Neț, Nicoleta Petuhov și Ioana Vintilă-Rădulescu, Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan–Alexandru Rosetti”, București, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2022, 624 p.

În anul 2022, a apărut sub egida Academiei Române lucrarea intitulată *Dicționar de termeni oficiali din limba română actuală*, prescurtată cu acronimul DOF. Coordonatoarea lucrării este doamna Ioana Vintilă-Rădulescu. Alături de studii ale limbilor romanice (precum occitana și gascona), aceasta este specialistă în lexicografia normativă a limbii române (v. DOOM₃)¹. Dicționarul cuprinde 624 de pagini și are următoarea structură: o serie de tabele inițiale cu abrevieri, semne speciale și semne pentru indicarea pronunțării, împreună cu domeniile inventarului și autorii literelor (p. 5–9); o introducere, care cuprinde probleme teoretice legate de metodologia dicționarului, semnată de coordonatoare (p. 11–17); o bibliografie (p. 18); un capitol de „explicații privind structura dicționarului” (p. 19–24); dicționarul propriu-zis, DOF, care cuprinde literele de la A la Z (p. 25–605); un glosar final, care oferă indicații de ortoepie și de ortografie și care prezintă termenii (puțin numeroși) care nu apar în DOF, deoarece aceștia sunt incluși, dar neexplicați în legi (p. 607–624).

Echipa care a elaborat dicționarul este formată din (foști și actuali) membri ai Sectorului de Romanistică al Institutului de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan–Alexandru Rosetti”: Ana-Maria Barbu (litera A), Ana Iorga Mihail (literele B, D), Cristiana Aranghelovici (litera C), Emanuela Dima (literele E, R), Florin Negruțiu (literele F, G, L, Ș, T, U), Nicoleta Petuhov (literele H, N, S), Iulia Barbu Comaromi (litera I), Mariana Neț (literele Î, K, M, V, W, Y), Ioana Vintilă-Rădulescu (literele O, Ț, Z) și Teodora Codiță-Toroipan (litera P). În ceea ce privește glosarul final, autorii sunt: Ana-Maria Barbu (literele A, F, G, L), Cristiana Aranghelovici (literele B, C, D, P), Emanuela Dima (literele E, R), Nicoleta Petuhov (literele H, N, S), Iulia Barbu (litera I), Mariana Neț (literele Î, M, T, Ț, V), Ioana Vintilă-Rădulescu (litera O) și Teodora Codiță-Toroipan (litera P).

După cum explică coordonatoarea dicționarului (Ioana Vintilă-Rădulescu) în introducere, deși sunt specializați, o serie de termeni au o largă circulație în limba română actuală. În ciuda frecvenței lor în uz, acești termeni sunt fie total absenți, fie nerecenzați ca atare în dicționarele limbii curente, ca DEX-ul², cu sensurile și cu valorile gramaticale asociate sensurilor speciale sau cu sintagmele specializate în componența cărora intră (de exemplu, sintagma *agent economic*): v. de exemplu, *național, oficial și primitor*, nerecenzate în DEX cu valoarea gramaticală de substantiv, calchiată după limbile franceză și spaniolă, ci numai cu funcția gramaticală de adjectiv; v. și cuvintele *transfrontieră*

¹ *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, ediția a III-a revăzută și adăugită, Ioana Vintilă-Rădulescu (coord.), Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, București, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2021.

² *Dicționarul explicativ al limbii române*, 1998, 2009, 2012; 1998: Ediția a II-a, Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”. București, Editura Univers Enciclopedic; 2009: *Dicționarul explicativ al limbii române*. Ediția a 2-a, revăzută și adăugită, Academia Română (București), Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, București, Editura Univers Enciclopedic Gold; 2012: *Dicționarul explicativ al limbii române*, ediție revăzută și adăugită. București, Editura Univers Enciclopedic Gold (DEX).

și *transfrontiere* (p. 13, 17). Mai putem cita și sintagma de genul neutru *adaos comercial* (cf. glosar, p. 608). În general, după cum rezultă din introducerea teoretică a dicționarului, lucrarea cuprinde un repertoriu neologic al limbii române: „Pentru a rezolva parțial lacunele semnalate am întreprins, la Institutul de Lingvistică « Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti » al Academiei Române, elaborarea unui *Dicționar de termeni oficiali din limba română actuală*, înțelegând prin aceștia, în primă instanță, termenii oficializați prin legislație. Am examinat în acest scop legile adoptate în primele două decenii de după Revoluția din 1989 (anii 1990–2009), când s-au pus bazele noii legislații, caracterizate printr-un spirit preponderent diferit de al celei anterioare anului 1990. Prin *termeni* înțelegem cuvinte, sintagme și abrevieri, dar nu și elemente care nu sunt de natură lexicală (precum simbolurile)” (*Introducere*, p. 17).

După cum o arată bibliografia noastră pe această temă, cu excepția anumitor dicționare de terminologie sau de neologisme și/ sau de împrumuturi³, care sunt destul de rare și rămân izolate, majoritatea dicționarelor de terminologie scrise în limba română sunt exclusiv specializate în anumite domenii umaniste sau tehnice, nefiind elaborate de filologi-lingviști și lipsindu-le perspectiva normativă asupra limbii (v. domeniile economie, drept, afaceri, muzică, artă, antropologie, cinematografie, construcții, droguri, sociologie, filozofie, religie, teologie, estetică, biologie, psihiatrie și psihologie, medicină, cinegetică, știința solului, cosmonautică, informatică, cuvinte și expresii latinești și eline sau anglicisme în limba română etc.). Spre deosebire de alte dicționare, DOF este mai cuprinzător și stabilește câteva reguli normative prescriptive implicite, dar și o zonă de limbă comună a lexicului terminologic (specifică oricăror terminologii care desemnează domenii ale vieții curente), cuprinzând și sintetizând un ansamblu larg de domenii care sunt vizate de legislație. Dintre acestea, cităm numai: „administrație”, „agricultură”, „botanică”, „meteorologie”, „muncă”, „navigație”, „piscicultură”, „politică”, „poștă”, „prelucrarea datelor”, „protecție civilă”, „finanțe”, „fiscalitate”, „fizică”, „foraj maritim”, „geografie”, „industrie”, „juridic”, „medicină”, „mediu”, „sănătate”, „transporturi”, „turism”, „industria tutunului”, „urbanism”, „utilități”, „vamă”, „veterinar”, „viticultură”, „zoologie”, „zootehnie” și altele (v. Lista domeniilor la p. 8–9). Unele dintre aceste domenii sunt „supraordonate”, cum sunt medicina și transporturile, deci, în definițiile sensurilor, uneori în cazul sinonimiei sensurilor, ele sunt tratate ca atare (p. 20).

Literele Q și X lipsesc din inventarul DOF, fiind probabil considerate ca străine, dacă se află la inițiala cuvintelor (v. DOOM₃). Există trei tipuri mari de categorii de fapte conform cărora ar putea fi clasificat inventarul termenilor oficiali: 1) împrumuturi din limbi străine neadaptate (sau „străinisme” neadaptate), mai puțin numeroase, ca *broker*, *broker de asigurare* și *holding de asigurare*; 2) străinisme adaptate, care sunt cel mai adesea termeni românești calchiați după termeni străini traduși (în textele de legi românești stabilite după texte străine), ca de exemplu sintagma masculină românească *ordonator de credite*, calchiată după sintagma masculină franceză, mai frecvent folosită la plural, *ordonateurs de crédits*, sau sintagma de genul neutru românească *organ competent*, calchiată probabil după sintagma masculină, frecventă în terminologia franceză, *organe compétent*; în această categorie, franțuzismele sunt foarte numeroase; și 3) creații neologice interne ale limbii

³ Dicționare speciale românești: Cristina Călărășu, *Dicționar de terminologie a profesiunilor actuale*, București, editura Universității din București, 2004; Florica Dimitrescu, *Dicționar de cuvinte recente* (DCR), ediția a doua, București, Editura Logos, 1997; Elena Epure, *Dicționar de cuvinte împrumutate din limba engleză* (Dicționar școlar), București, Editura All Educațional, 2004; Florin Marcu, *Noul dicționar de neologisme*, București, Editura Academiei Române, 1997; Florin Marcu, *Marele dicționar de neologisme* (MDN), București, Editura Saeculum I. O., 2000; Cristina Popescu, Ecaterina Crețu, *Dicționar de cuvinte și expresii latinești și eline în contexte literare românești. Abrevieri latinești*, București, Editura Humanitas Educațional, 2003.

Alt exemplu: *Lexiconul tehnic român*. Elaborare nouă, întocmită prin îngrijirea Consiliului Național al Inginerilor și Tehnicienilor (CNIT), de un colectiv sub conducerea acad. prof. dr. ing. Remus Răduleț, vol. 18: *Trol – Z*, București, Editura Tehnică, 1966.

române, dintre care menționăm sintagma feminină românească din silvicultură *ocupare temporară a terenului*, substantivul masculin din domeniul vânătorii *odorivector*, sintagma de gen neutru din administrație *act care privește raporturile cu parlamentul* sau sintagma masculină românească, foarte lungă, *posesor al bunului cultural care a părăsit ilegal teritoriul unui stat comunitar*. Faptele din a treia categorie sunt numeroase.

Din păcate, cel mai adesea, neologia internă (categoria a treia de mai sus) se manifestă prin crearea unor sintagme care au, desigur, avantajul de a fi ușor înțelese, dar care pierd din concizie, fiind lungi, iar uneori chiar foarte lungi. Astfel, după cum precizează însăși coordonatoarea dicționarului, numeroase sintagme românești au 10 – 14 cuvinte, în timp ce terminologia oficială franceză este mult mai succintă⁴ (Introducere, p. 13). Tendința generală a faptelor este de adaptare la limba română, prin calchiere, ca în sintagma românească de genul neutru *personal de întreținere*, care a fost calchiată probabil după sintagma franceză masculină *personnel d'entretien*. Inventarul cuvintelor înregistrate în DOF, deși cuprinde zone de lexic specializat (v. sintagma feminină utilizată la plural *paste textile*), este în ansamblul său foarte accesibil vorbitorilor de limbă română uzuală, de exemplu ca în sintagmele de genul neutru *pașaport al calului* și *pașaport european pentru arme de foc*.

DOF este un repertoriu de cuvinte supuse normei descriptive, care înregistrează și transcrie termenii și definițiile lor aprofundate și specializate, așa cum apar aceștia în textele legilor românești cuprinse în perioada 1990–2009, excluzând legile abrogate până în 2009 inclusiv. Totuși, coordonatoarea DOF face o serie de recomandări normative prescriptive. Astfel, în introducere, Ioana Vintilă-Rădulescu precizează că termenii și definițiile lor românești sunt mai lungi decât cele franceze, poate pentru că au fost create de legislatorii români, care au fost preocupați de evitarea echivocului, dar fără a-i consulta pe lingviști. În schimb, „în cazul termenilor oficiali francezi, cei care au adoptat termenii și definițiile lor sunt comisiile ministeriale de terminologie, care le-au elaborat cu consultarea Academiei Franceze; este de presupus că aceste definiții reprezintă o sinteză a celor existente în diverse texte de specialitate” (v. *Introducere*, p. 14, 17). De asemenea, în DOF, termenii și definițiile acestora au fost corecți din punctul de vedere al corectitudinii limbii, acolo unde în redactarea legilor au fost întâlnite erori, iar în glosarul final se găsesc indicații de ortoepie și de ortografie (v. DOF, p. 25–605; *Glosar*, p. 607–624).

Dicționarul, fiind și normativ, autorii lui consideră că în dubletele în care apar un cuvânt străin și unul românesc (prin „cuvânt” desemnându-se aici o unitate lexicală simplă sau complexă), dacă acestea sunt sinonime, cuvântul românesc este cel principal: de exemplu, în dubletul sinonimic ce cuprinde sintagmele de genul neutru din domeniul financiar *acord de netting* și *acord de compensare bilaterală*, cuvântul românesc *acord de compensare bilaterală* este termenul principal, iar termenul străin *acord de netting* este sinonimul cuvântului românesc. Problema rețelei de sinonime este rezolvată prin procedeul trimiterii (cu săgeată verticală ↑) realizate în cadrul definițiilor lexicografice, prin care se trimite de la un articol de dicționar la altul, permițând, astfel, să se înregistreze toți termenii speciali.

Dicționarul de termeni oficiali din limba română actuală (DOF) este un material inedit și valoros pentru lingvistica românească, necesar înțelegerii și normării fenomenului lexical specializat contemporan, care prezintă și zone de limbă comună.

ANTONIA CIOLAC

Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
București, Calea 13 Septembrie, nr. 13
antonia.ciolac@lingv.ro

⁴ Journal officiel de la République Française, *Dictionnaire des termes officiels de la langue française*, Édition janvier 1994, Délégation générale à la langue française, citat de Ioana Vintilă-Rădulescu.

Mihaela Ilioiaia, *Non-canonical subject marking in Romanian. Status and evolution of the mihi est construction*, Universiteit Gent, Faculteit Letteren en Wijsbegeerte, 2021, 278 p.

Cartea reprezintă versiunea finală a tezei de doctorat susținute și publicate de către Mihaela Ilioiaia în Belgia, la Universiteit Gent, Faculteit Letteren en Wijsbegeerte. Autoarea este absolventă a universității sus-numite. Teza de doctorat a fost coordonată de prof. dr. Marleen Van Peteghem (Universiteit Gent).

Alte publicații ale autoarei sunt: Mihaela Ilioiaia, 2020, *Productivity of the Roumanian mihi est Pattern* (*Revue roumaine de linguistique*, 65, 1, p. 49–67); Mihaela Ilioiaia (în pregătire), *Toward canonical marking of core arguments in Romanian? The case of plăcea*; Mihaela Ilioiaia, Marleen Van Peteghem (în pregătire), *Dative Experiencers with Nominal Predicates in Romanian. A Synchronic and Diachronic Study*.

Tema tezei de doctorat pe care o propune Mihaela Ilioiaia este tiparul sintactic *mihi est* (de ex., *mi-e dor*). Structura este considerată de autoare din perspectiva mai largă a subiectului non-canonic (aici în cazul dativ: *mi*, din *mi-e foame/sete/frică*, p. 19). Sunt examinate din perspectivă tipologică realizările concrete pe care acest tipar le are în limba română.

Autoarea arată că tiparul *mihi est* are o pondere scăzută în sistemul gramatical al românei. Această pondere explică interesul relativ limitat al sintacticienilor români. În general, aceștia au formulat observații descriptive sau normative în studii de orientare preponderent tradițională. Se cunosc și unele abordări ale construcției din perspectivă chomskyană. Realizatorii edițiilor filologice ale textelor românești vechi au înregistrat prezența construcției sub influența cultă a modelului sintactic latin, începând cu secolul al XVI-lea (p. 19–20).

Comparativ cu acest tip de tratare, strict sintactică, ceea ce trezește un interes deosebit la abordarea propusă aici de Mihaela Ilioiaia este realizarea unui studiu cantitativ al datelor faptice, utilizând o metodologie modernă, digitală. Cu ajutorul acestei metodologii, autoarea propune prima cercetare complexă a tiparului *mihi est* din română, din perspectivă sincronică și diacronică, formulând observații detaliate, de mare precizie, într-o viziune nouă asupra obiectului studiat.

Obiectivele principale urmărite sunt formulate în *Introducere (Introduction)*, p. 22–24):

- interpretarea teoretică a raportului dintre constituenți, pe baza bibliografiei internaționale moderne; autoarea adoptă interpretarea structurii *mihi est* ca incluzând un subiect non-canonic;
- evoluția structurilor de tipul *mihi est* în română.

Structura lucrării este clară, adecvată tematicii discutate. Materia propriu-zisă este organizată în nouă capitole.

Capitolul 1. *Introduction* (p. 19–27) prezintă întrebările, ipotezele și structura tezei.

Capitolele: 2. *The subject: towards a universal definition*, 3. *Subjecthood properties in Romanian* (p. 29–100) au caracter teoretic. Acestea tratează distincția dintre subiectele canonice (adică cele în nominativ) și subiectele non-canonice care au rolul tematic de Experimentator, indicând mai ales ființa care suportă o stare sau o schimbare de stare (cazul este dativul, de ex. *mi-e frică*, sau acuzativul, de ex. *mă doare în gât*, p. 57–60). Autoarea ridică și problema necesității de a studia în diacronie subiectele non-canonice (în alt caz decât nominativul). Se discută despre codificarea (adică exprimarea) subiectului și proprietățile lui sintactice: realizarea subiectului în cazul nominativ, acordul verbului cu subiectul, Experimentatorul în acuzativ sau în dativ, topica (ordinea cuvintelor), fenomene de „legare” sintactică (engl. *binding*), fenomene de control al subiectelor implicite ale verbelor nonfinite (adică la mod nepersonal – infinitiv, gerunziu etc.), fenomene de „ridicare” (engl. *raising*), „ștergere” (nerealizarea sintactică a) subiectului imperativelor, „ștergere” (nerealizarea sintactică a) subiectului în stilul „telegrafic” (exprimarea eliptică), neexprimarea cuantificatorilor (engl. *bare quantifiers*) la inițială de propoziție.

Capitolele: 4. *The mihi est construction as a complex predicate construction*, 5. *Corpus and methodology*, 6. *Nouns entering the mihi est construction*, 7. *Identifying the subject of the mihi est construction*, 8. *Productivity of the mihi est construction* (p. 101–236) reprezintă partea cea mai extinsă a tezei și includ studiul aprofundat al problematicii pe baza analizei de corpus.

Capitolul 9. *Summary and conclusions* (p. 237–249) sintetizează observațiile.

Lucrarea conține și secțiuni de concluzii parțiale la capitolele 3, 6, 7.

Lucrarea este completată de secțiunile: *Acknowledgements* (p. V–VII), *List of Abbreviations* (p. IX–X), *List of Tables* (51 de tabele, p. XI–XII), *List of Figures* (56 de figuri, reprezentări grafice, p. XIII–XIV).

Corpusul analizat este descris în capitolul 5. Sursele de material sunt variate stilistic, reprezentative pentru întreaga perioadă lingvistică atestată prin texte continue (secolele al XVI-lea–al XX-lea). Pentru secolul al XXI-lea a fost folosit corpusul *roTenTen16* (conținând material datat 2016; <https://app.sketchengine.eu/>; p. 123); eșantioanele de limbă aparțin, în general, uzului actual nonstandard din mediul online (presă, bloguri etc.), cu multe elemente de oralitate. Pentru perioada anterioară materialul a fost extras din texte reprezentative pentru începuturile limbii române literare scrise (documente administrativ-juridice, texte originale culte, traduceri religioase etc.); textele au fost consultate în ediții filologice (accesibile mai ales în format electronic; p. 125).

Cadrul teoretic și metodologic este preponderent cel al gramaticii generative, fiind integrate, de asemenea, elemente de gramatică numită „a construcțiilor” sau „construcționistă” (engl. *Construction Grammar*). Perspectiva de abordare este tipologică: este relevantă specificitatea limbii române cu privire la structura *mihi est*.

Autoarea a realizat o analiză de corpus și a formulat observații precise, cantitative. Rezultatele sunt prezentate sub forma unor reprezentări grafice extrem de sugestive și sub formă de tabele.

Cercetarea a fost completată cu o anchetă lingvistică realizată pe bază de chestionar online (p. 190–219).

În opinia mea, rezultatele cele mai utile ale acestei cercetări constau în analiza cantitativă a datelor. Analiza și interpretarea materialului lingvistic este realizată atent și corect. Modul de expunere este clar, riguros.

Bibliografia lucrării este bogată. Au fost consultate studiile românești și străine de referință în domeniu. Lista bibliografiei este riguros alcătuită. Bibliografia este corect asimilată și integrată în textul lucrării sau în note. Citarea este completă, cu indicarea precisă a paginilor.

Cartea se adresează specialiștilor din domeniul lingvisticii: profesori, cercetători, studenți.

BEATRICE-ANDREEA CĂLIN PETCU

Școala Gimnazială nr. 192

București, Str. Subcetate, nr. 15

Universitatea din București

Școala Doctorală Litere

**INDICELE REVISTEI *LIMBA ROMÂNĂ*
PE ANUL 2021**

A. AUTORI*

A

Adam, I. **551**
Adameșteanu, G. **551**
Agârbiceanu, Ion 15, 549, **557**
Alecsandri, Vasile **10, 19, 553, 556, 558, 569**
Alexandrescu, Gr. **558**
Alexi, Ioan **118**
Anghel, D. **22**
Antoși, G. **19**
Ardeleanu, C. 19
Atanasiu, M.-B. 102
Avram, M. **391, 392, 425, 439, 448, 467, 475, 478**

B

Babeș, V. **14**
Babić, Gordana 91
Bacalbașa, C. **20**
Baiculescu, G. 549
Bakhtin, Mikhail Mikhailovich **28, 41**
Balș, G. **506**
Balzac, Honoré de **575**
Barac, Ioan 15
Barborică, E. **391**
Barbu, A.-M. **529**
Barcianu, D. P. **10**
Barnovschi, D. V. **20**
Baronzi, Z. **565 -570**
Bălăcescu, C. 18
Bărbulescu, Ilie **502, 504**
Beldiman, Al. **555**
Bene, Francisc **118**
Berechet, Șt. Gr. **102**
Bezpal'ko, O. P. **505**
Bianu, I. 73, 91, 96, 98, 99, **101, 511**
Bittel, Adriana **365**

Blandiana, Ana **365**
Bogdan, Ioan **506, 507**
Boioc Apintei, Adnana **347, 493**
Bojčuk, M. K. **505**
Bolliac, Cezar 53, 56
Boțulescu de Mălăiești, Vlad **118**
Brăescu, Raluca **355, 465**
Brâncuș, G. **450, 477, 478, 480, 493**
Bres, Jacques **30, 36, 38, 41**
Briquet, C. M. **513, 516**
Buchi, Éva **118**
Budai-Deleanu, I. **20, 118**
Burger, Johann **118**
Burlec, L. 53–56, 60, 62
Busuioc, Monica **6**
Buzatu, Gh. **28, 40**
Byck, J. **20**

C

Camilar, E. 19
Căndrea, I.-A. 95, 99, **101, 111, 503, 511**
Cantemir, D. **10, 44, 50, 56, 119, 549**
Carabulea, E. **379, 415, 423, 424**
Caracaș, R. 99
Caragiale, I. L. **552, 555**
Caragiale, M. I. **568**
Caragiali, C. 18
Carp P. P. 36, 38
Cartoian, N. **94**
Călărașu, Cristina 117, **479**
Călinescu, A. **30**
Călinescu, George 15
Câmpeanu, P. M. **475**
Chauveau, J.-P. **118**
Chitoran, I. **467, 469**
Chivu, G. **20, 50, 99, 111, 117, 119, 511, 560**
Ciobanu, F. **391**

* Indicele de autori a fost alcătuit de Romona Corbeanu.

- Ciobanu, Șt. **505**
 Ciocârlan, I. 19
 Cioran, E. 19
 Cipariu, **24, 358**
 Codru-Drăgușanu, I. 568
 Combiescu, M. **512, 514**
 Conachi, C. **50, 557**
 Conachi, P. **44**
 Constantinescu, N. **567, 569**
 Constantinides, Efthalia 91
 Corbea, D. **20**
 Corbett, G.G. **415, 417, 420**
 Coresi **9, 15, 47, 95, 506**
 Costin, M. **44, 51**
 Costinescu, D. **10**
 Costinescu, Mariana **19, 92, 99, 502**
 Coteanu, I. **477, 478**
 Crișan-Körösi, Ștefan **118**
 Croitor, Blanca **348, 354, 363, 364, 368, 369, 378, 415, 427, 435**
 Crystal, D. **467**
- D**
- Dadykin, A. V. **515, 516**
 Darmesteter, A. **6, 11**
 Dauș, L. **571-574**
 Dediu, Cristina **355, 35, 361**
 Deirdre, Wilson **41**
 del Marmol, Ferdinand **516**
 Densusianu, Ovid 501
 Deppermann, Arnulf **33, 41**
 Diaconescu, I. **462**
 Dianova, T. V. **515, 516**
 Dima, Cristina-Ioana 91, 92, 99, 100, **511**
 Dimitrescu, Florica 117, **479**
 Dincă, Raluca **355, 357, 361**
 Dinică, Andreea **361, 376, 379**
 Dosoftei, 57, 73, 74-76, 83-85, 91, 102, 119
 Dragomirescu, Adina **348, 350, 354, 355, 361, 426, 450, 477, 478, 480**
 Dragu (Corbeanu), Ramona Cătălina **355, 357, 361**
 Drăghicescu, J. **529**
 Du Bois, John W. **33, 41**
 Duma, Ioan 56-58, 61, 62
 Dumas, Al. **564, 566, 569, 575**
 Dumitriu, P. 19
- E**
- Eineder, G. **514, 515**
 Eliade, M. 19
- Eminescu, Mihai 119, 572
 Engel, U. **529**
 Episcopescul, Ștefan Vasile 15
 Esipova, V. A. **516**
- F**
- Faca, C. 18
 Filimon, N. 549
 Fugariu, F. **20**
- G**
- Găitânaru, Șt. 113
 Geană, Ionuț **355, 357, 361, 486**
 Geraklitov, A. A. **516**
 Gheorghe, M. **360, 361, 444**
 Gherman, A.-M. **118**
 Gheție, Ion **4, 95, 111, 367, 477, 501, 503, 505, 550**
 Ghibănescu, Gh. 99, 101
 Ghica, S. **364**
 Ghinea Vrancea, S. **20**
 Giurescu, Dinu C. **102**
 Golecu, I 15
 Graur, Al. **391, 479**
 Grecu, Doina **118**
 Guțu Romalo, Valeria 117, **359, 361, 415, 424**
- H**
- Hasdeu, B. P. 9, **539**
 Hatzfeld, A. **6, 11**
 Heliade-Rădulescu, Ion 15, 568
 Herbs, T. **530**
 Hodoș, N. 91
- I**
- Ilie, Cornelia **27, 33, 41**
 Ionescu, A. **529**
 Ionescu, E. 19
 Ionescu, Veronica 488, 490
 Iordan, I. **364, 476, 477, 478**
 Iorga, Nicolae 3, **20, 53, 103, 364, 552**
 Ispirescu, P. 569
 Ivireanul, Antim 92
 Izverna, M. **571-574**

J

Jagić, V. 97
 Jeffreys, Elizabeth M. **94**

K

Kogălniceanu, M. **10, 34, 549**
 Kostjuhina, L. M. **516**

L

Laiu-Despău, O. **391, 412**
 Laucevičius, E. **513, 516**
 Laurian, A. T. **8**
 Lazăr, Gheorghe **118**
 Liiceanu, Gabriel **365**
 Lința, Elena **100, 102**
 Littré, Émile **6, 9**
 Lowden, J. H. **95**
 Lupu, C. **117**
 Lupu, Roxana **391, 399**

M

Macedonski, A. **23**
 Maiden, Martin **467, 476, 477**
 Maior, P. **21, 118**
 Maiorescu, T. **31, 365**
 Maniu Montan, Nicolae **118**
 Manolescu, Nicolae **365**
 Marcu, F. **354**
 Mareș, Alexandru **4, 21, 63, 111, 113, 501, 505, 513, 550, 560**
 Marian, Sim. Fl. **502, 503, 506**
 Massim, I. C. **8**
 Mateevici, Al. **19**
 Mazilu, Marius **65, 116**
 Meyer-Lübke, W. **460**
 Micu, S. **20, 118**
 Mihail Iorga, Ana **415, 463, 486**
 Mihail, Zamfira **100**
 Mihail, P. **100**
 Mihăescu, Gib I. **19**
 Miklosich, F. **43, 48, 51**
 Millo, M. **18**
 Mioc, Damaschi **506**
 Mironescu, G. G. **29, 36**
 Mironescu, I. I. **20**
 Miron-Fulea, Mihaela **391, 398, 399**
 Mitterpacher, Ludwig **118**
 Mîrza, M. **102**

Moxa, Mihail **65, 113, 114**
 Munteanu, E. **95**
 Murgu, E. **20**
 Mușat, R. **391**
 Mutalâp, D. **91, 511**

N

Naum, G. **566-569**
 Năsturel, Udriște **43, 114, 115**
 Neculce, I. **549**
 Nedelcu, Isabela **117, 394, 415, 423, 426, 476**
 Negruzzi, C. **554**
 Nepomuk Neuhold, Johann **118**
 Nicolae, Alexandru **455**
 Nicula Paraschiv, Irina **360, 361, 415, 420, 426**
 Niculescu, Alexandru **117**
 Nikolaev, V. **512**
 Noailly, Michèle **361**
 Nølke, Henning **27, 41**
 Nowakowska, Aleksandra **41**
 Nuță, Ion **391**

O

Ocinicova-Pelin, Valentina **97, 100**
 Odobescu, Al. **113**
 Ollănescu-Ascanio, Dumitru Constantin **15**

P

Paler, Octavian **369**
 Panaitescu, P. P. **97, 101, 501, 506**
 Pană Dindelegan, Gabriela **117, 348, 350, 354, 357, 359, 360, 361, 368, 379, 436, 443, 448, 450, 452, 463, 476-479, 493**
 Pann, Anton **44, 364, 573**
 Pas, I. **567-570**
 Pavel, E. **20, 118**
 Păcurariu, Mircea **506, 507**
 Pârvulescu, Ioana **365**
 Perez, I. **113**
 Pervain, I. **54, 55, 61**
 Petre-Govora, Gheorghe I. **113**
 Petrescu, C. **571**
 Philippide, A. **10, 12**
 Pierrel, J.-M. **118**
 Pitiriciu, S. **391**
 Piurariu-Molnar, Ioan **15**
 Popescu Teiușan, I. **20**
 Protici, P. **20**
 Purdela-Sitaru, Mirela **391, 392**
 Pușcariu, Sextil **5, 6, 8, 11, 12, 17, 24**

R

Racine, J. **9**
 Răileanu, V. **391**
 Rizescu, I. **111**
 Roman, I. I. 98
 Rosetti, Al. **476**
 Rousselot de Surgy, Jacques-Philipbert **118**
 Russo, A. **358**

S

Sala, Marius 5, **392**
 Samijlenko, S. P. **505**
 Sandu-Timoc, C. 19
 Sava, Cristinel 73
 Savin, E. **529**
 Sbiera, G. **19**
 Schepkina, Maria 97
 Schweickard, W. **391**
 Scriban, A. **116, 367, 369, 370, 379**
 Seche, L. 10, 11
 Simonescu, Dan 55, 60, 61
 Smith, J. C. **467**
 Sperber, Dan **32, 41**
 Stan, C. **467, 469**
 Stanciu Istrate, M. 51
 Stănescu, Al. 564, 565–567, 569
 Stere, C. 19
 Steriu, M. **529**
 Stoicescu, N. 102
 Stoichițoiu-Ichim, A. **391**

Ș

Șăineanu, C. **570, 572, 573**
 Șăineanu, L. **367, 379, 546, 564**
 Șincai, Gheorghe **118**
 Ștefănescu, Ariadna **27, 41**
 Ștrempel, G. 96, 99, 100, 511

T

Taranenko, I. J. **505**
 Tărățeanu, V. 19
 Tempea, Radu 53–55
 Teodorescu, Claudius **6**
 Teodorescu, G. Dem. **19**
 Teodorescu, Mirela **95**

Theodorescu, C. 19
 Thomas, A. **6, 11**
 Timotin, A. 100, **118**
 Timotin, Emanuela 91, **118, 119, 511**
 Titulescu, N. 33
 Tudor, C. V. **29**
 Tulbure, V. 19
 Turdeanu, E. **102**

Ț

Țircovnicu, V. **20**

U

Uritescu, D. **467**
 Urs, Otilia **118**
 Ursu, Despina **14**
 Ursu, N. A. **14**, 54–57, 60–62, 73, 74
 Ușurelu, Camelia **117**
 Uță-Bărbulescu, Oana **118**

V

Valea, Aristina **118**
 Varlaam **9, 48, 57, 514**
 Vasilache, V. **572-574**
 Vasiliu, L. **467**
 Vianu, Tudor **23**
 Vieru, G. 19
 Vinea, I **557**
 Vișniec, Matei **14, 19**
 Volceanov, George **379**
 von Franckenstein, Valentin Franck 57
 von Heintl, Franz **118**
 Vornic, T. 19
 Voronca I. 19

W

Wedgwood, C. V. **516**
 Wibiral, F. R. **516**
 Wilson, D. **32**

Z

Zafiu, Rodica **117, 362, 394, 417, 460, 477**
 Zgraon, Florentina 514
 Žovtobrjuch, M. A. **505**

B. CUVINTE*

ENGLEZĂ

accessorize 367
advertorial 367
afterschool 367
all right 382
baby 376, 377, (~ carrot) 376, (~ eggplant) 376,
 (~ spinach) 376
chat 469
follower 348
glasses 420
iliberall 367
iliberallism 367
leggings 421
manager 470
morphophonology 467
palliation 367
relocate (to ~) 367
respondent 367
restart 367
scissors 420
share 470
sneakers 421
social media 367
stand-up comedy 367
summative 366
tanzanite 367
target 470
terminotics 370
ticketing 351
tongs 420
trance 351
trousers 420, 421
Tweed 348
ultras 367
underground 351
voodoo 351
wellness 351
zip (to ~) 367

FRANCEZĂ

acceptabilit  366

am rindien
anse 565
arbitragiste 366
border 366
clarifier 367
compulsif 366
continuatif 366
doubler 566
 mulsifiant 367
emulsion 367
envelopper 367
limousine 408
montagnes russes 367
orth se 367
palliation 367
petit port 565
pistolet 408
redoubler 566
riant,-e 572
Rimmel 348
risquer 569
taille 567
tentures 567
t te- -t te 358

GERMANĂ

Pastoration 367
Schengen 348

ITALIANĂ

bistorino 408

LATINĂ

balneum Mariae 407
ligusticum 409
mus Armenius 410
-ora 476
pectora 476
pectus 476
tempora 476
tempus 476

* Indicele de cuvinte a fost alcătuit de Marius Mazilu.

MAGHIARĂ

borgonya 409

ROMÂNĂ**A**

a 505

-a 351, 368, 388, 396, 426, 435, 436, 437,
438, 443

a- 372

aalenian 399

abaca 352, 438

ablațiune 442

abia (de/de- ~) 387

abia-abia 367

-abil 368, 369

ablație 442

abonat 456, 460

aborigen 459

abrudean 393

abrudeancă 393, 396

absenteist 460

absorbant 461

abstract 459

abstracție 441

abstracțiune 441

absurd 456, 460, 463

absurdul 460

abțibilde 488, 489

abțibilduri 488, 489

abulic 459

aburind 365

abuzator 371

abuzator 460

-ac 369, 405

acaju 358

ачаля 503

acasă (pe/pe- ~) 387

acătării 358

accelera 366

accelerare 366

accelerat 365, 385

acceptabilitate 366

accesoriza 367

accessoriu 367

aceea (de/de- ~) 387

ачеля 503

acesta 44

acheuleean 399

acidifiant 366

acmu 70, 71

acolo (de/de- ~) 387

acqua tofana 404

acri (a i se ~) 366

acrostihuri 478

acta 419, 422, 426, 429

acte 477

acturi 47

acum/acuma 388, (de/de- ~) 387

acumu 70, 71

acuși 381, 384

acut 365, 385

ad hoc 384

ad interim 384

adagietto 351, 493

adamască 405

adamit 397

adamsită 402

adaptativ 366

adăositori 67

adăositoriu 67

adânc 365

adâncuri 478, 479

addenda 424, 425, 427, 428, 436, 437

addende 424, 425, 427, 428

adecvat 365, 381, 385

adendă 424, 425, 427, 428, 436, 437

adende 424, 425, 427, 428

adevărat 365, 384, 385

adeziv 461

ad-hoc 355, 359, 384, 482

adidas 406

adineaori 387

adineaori 387

ad-interim 355, 359, 384

adnominal 366

adonis 398

adoptator 460

adormițele 418, 427, 429

adresabilitate 371

aducție 442

aducțiune 442

adulator 460

adult 459

adunător 458

adversativă 365

aerocluburi 478

aerosol 367

aerosolizare 367, 369

afară (de/de- ~) 387

afazic 459

afemeiat 460

afgan 395, 410

afgană 396

- afirma (a se ~) 366
 afixoid 366
 african/~că 394
 africană 372
 africanist, (~ă) 399
 africanistică 399
 africanoloagă 399
 africanolog, (~ă) 399
 africanologie 399
 africanat 457, 461
 africată 464
 afrikaans 358
 afro 356
 afro- 372, 374
 afro-american 372, 374
 afro-americană 372, 374
 afro-diziac 404
 afro-jazz 351, 356, 487, 494
 afro-jazzuri 487, 494
 afterschool 487
 afterschooluri 487, 493
 afumat, -ă 9
 afurisit 460
 afuzali 409
 aga 449, 450, 452
 agaricacee 409
 agat 402
 agatârs 423
 agatârși 423
 agonale 419, 429
 agragator 371
 agramat 460
 agro- 374
 agroforestier 374
 agropensiune 374
 aheean 395
 ai 69, 71
 aieva 356
 aikido 352, 493
 airbus 408
 aiurit 459
 -aj 369, 407, 478
 ajunge (a se ~) 366
 ajutoare 420
 akadian 395
 akadiană 396
 -al 368, 369, 405
 al 505
 alabandină 402
 alabastru 403
 alamandin 402
 alarmist 459
 alămuri 478
 alături (~ de) 381, 386
 alb 459, 463
 albaiulian/~că 393
 alb-albaștri 376, 416, 419, 422, 428, 429
 albian 400
 albinos 459
 alb-negru 358, 463
 alb-negrul 463
 alb-roșii 376, 416, 419, 422, 428, 429
 albușe 489
 albușuri 489
 alb-violeți 376, 416, 419, 422, 428, 429
 alcooltest 366
 aldin 411
 -ale 422, 426, 427
 alemandă 396
 alergător 460
 alergen 461
 ales 460
 alese (pe/pe- ~) 387, 388
 alestâncă 405
 alexăndrean/~că 393
 algerian/~că 394
 algonkian 400
 alia (a se ~) 366
 alibi 476
 alibiuri 476
 alică/alice 438, 439
 alimenta (a se ~) 529, 532, 533, 534
 alipi (a se ~) 568
 aliturgic 372
 -aliu 371
 alivencile 429
 allegretto 351, 493
 all-inclusive 356
 all-right 382, 383
 Almageste 421, 429
 alocuri (pe ~) 381, 386
 alocuțiune 28
 alsacian 395, 410
 alsaciană 396
 altminteri (de/de- ~) 387
 alto 356
 altruist 459
 alunea 440
 alunele 418, 427, 429
 alunică 440
 alzheimer 410
 amalgamare 31
 amalgame 488, 490
 amalgamuri 488, 490

- aman (la ~) 385
 amanete 490, 492
 amaneturi 490, 492
 amantlâc 371
 amantlâcuri 493
 amar 365
 amazoană 398
 amazonian 369, 395
 amazonit 403
 amărât 456, 459
 ambidextru 459
 ambițios 459
 ambulanțier 370
 american 394, 460
 americană 372, 394
 americano – nord-coreean 376, 377
 americană 405
 americu 401
 amerindian 370
 amerindiancă 370
 amharică 396
 amical 461
 amicie 573
 aminti (a-și ~) 532
 amnezic 459
 amoniac 402
 amonit 409
 amper 400
 -an 365, 368, 369
 anacronisme 479
 anale 418, 429
 analecte 418, 429
 analgie 374
 analgo- 374
 analgognozie 374
 analgosedare 374
 analgotimie 374
 anart 423
 anarți 423
 andaluz 395
 andaluzit 402
 andantino 493
 andezit 403
 andorran 395
 andro- 374
 androcentrism 374, 494
 andro-centrism 487
 andro-centrisme 487
 androcentrisme 494
 anemic 459
 anestezic 457, 461
 anxionist 460
 angajat 460
 angajator 460
 anglaise 396
 angli 419, 429
 anglie 405
 anglofil 397
 angolez 395
 angora 405
 angro 356
 angrosist 460
 angström 400
 ani 69, 71
 an-iarnă 384
 animal 476
 animale 476
 animator 460
 animatul 460
 animist 460
 anno Domini 383, 384
 anonimiza 368
 anorexic 370, 371
 -ant 368, 369, 460
 antalgic 461
 ante- 374
 antemergător 368, 374, 457
 ante-mortem 356, 383
 antepronunța 374
 antete 490
 anteturi 490
 anti 356, 357
 anti- 373, 397
 antialgic 363
 antiamerican 463
 antiavort 357, 373
 antibioticoterapie 373
 antiblocare 357
 antibulling 494
 antibullinguri 494
 antibullying 357, 373
 anticalcar 357, 373
 anticearcăn 357, 360, 373, 461, 464
 anticeaușism 373, 494
 anticeaușisme 494
 anticeaușist 373, 460
 anticelulitic 373
 antici 419, 429
 anticipare 416, 417, 427, 428, 429, 456, 463
 anticornculapte 357
 anticoronavirus 357, 373
 anticorupție 357
 anticriză 357
 anticvă/anticeva 437, 438

- antidogmatic 373
antidopping 357
antidoturi 478
antidrog 357
antidumping 351, 357
antieuropean 373
antievreiesc 373
antifading 357
antifascist 460
antifraudă 357, 373
antifumat 357, 373
antifungic 373
antifurt 357
antigândaci 357
antiglont 357
antihipertensiv 373
antihrist 398
antiimigrație 373
antiincendiu 357
antiincendiu 373
antiîmbătrânire 357, 373
antiînghet 357, 373
Antile 421
antimafia 357
antimemorii 419, 429
antimeridian 373
antimicotic 373
antiMicrosoft 357
antimigrație 357, 373
antimonarhist 460
antimoralism 373, 494
antimoralisme 494
antinazist 373, 460, 463
antinoroi 357
antioxidant 461
antiparalelă 373
antiparazitar 373
antipersonal 357
antiperspirant 373
antipolio 356, 357
antipornografic 357, 373
antiProTV 357
antipsihotic 373
antiputinist 397
antirachetă 357
antiradar 357
antireformă 357, 373
antireformist 373, 463
antirid 357, 373
antiriduri 493
antisărăcie 357
antisovietic 373, 397, 463
antistatic 461
antistreptolizina O 373
antișoc 357
antitanc 357
antitartru 357
antitero 356
antitetanos 357
antitotalitar 373
antitrafic 357, 373
antitrust 357
antițișănișm 373
antivaccinist 373
antiviral 461
antivirale 478
antivirus 357
antivirusuri 493
antonică 409
antrenorat 363
antreprenoriat 369
antreu 478
anume 360
anunțuri 478
an-vară 384
anvelopa 367
anvelopare 367
anvelopă 367
anxio- 375
anxiogen 375
apărător 460
ape 478
aperto 356
aplauda 529, 531
aplauze 429
aplecate 416, 419, 422, 428, 429
apolo 398
apropiat 68, 460
apropiat 68
apucat 460
apuntamente 422, 429
APV-uri 478
Aquaride 421
aquitan 395
-ar 368, 369, 373, 410, 460, 478
arab 394
arabă 396
aragaz 407
aragonez 395
aragoneză 396
aragonit 401
aramaică 396
arameean 395
araucaria 409

- arăboaică 394
 arădean/~că 393
 arătați (vă ~) 82
 arbitragist 366
 arbitrajist 366
 arbitrajistă 369
 arbitrajită 366
 arborete 492
 arboreturi 492
 arc 488
 arcane 422, 429
 arce 477, 488
 arcuri 477, 488
 ardelean/~că 394
 ardeleanca 396
 ardenez 395, 410
 -are 367, 369
 arestat 460
 argapiguri 493
 argentinian 394
 argentiniancă 370, 394
 argeșean/~că 393
 argonaut 410
 argotism 366
 argou 478
 argumental 369
 argus 398
 arhi- 374
 arhiaglomera 374
 arhiconcept 374
 arlechin 398
 armean/~că 394
 armeană 396
 armeneasca 396
 arminden 409
 Armindenii 417, 421, 429
 armoarii 422, 429
 ARN 487, 497
 arnăuțeasca 396
 ARN-uri 494
 articol 475
 artificii 420
 artinskian 399
 artist-cetățean 363
 arză (să ~) 81, 83
 asasin 398
 ascultoi 67
 ascultoiu 67
 asediator 460
 asemenea 358, 359, 360, (de/de-) 387
 asexual 372
 asfaltene 420, 429
 Asia Mică 366
 asiatic 395
 asigurat 460
 asiguratoare 363
 asigurator 363
 asimptomatic 372, 464
 asirian/~că 394
 asiriană 396
 ASLO 449, 451
 Aslo 451
 Aslouri 451
 ASLO-uri 451, 452
 -asm 478
 asociat 460
 aspirator 461
 aspirină 404
 asta (de/de-) 387
 asterisc 478
 astrahan 405
 asupra 531
 asupritor 460
 -aș 369, 460, 478
 așa 360, (și/și- ~) 387
 așijderea 66
 așijderea/așijderi 388
 așijdirea 66
 aștaptă 82
 așteaptă 82
 aștepta (a se ~ la) 532
 -at 369, 478
 atale 488, 492
 atare 358
 atât/atâta 388
 atenian 395
 ateu 459
 athonit 393
 ATI 494
 ATI-uri 494
 atlant 393
 ATM-uri 493
 atrial 363
 atribuibil 369
 atroce 356
 atropină 404
 atu 476
 atunci 388
 atunci 388, (de/pe ~) 386
 atuuri 476, 488, 492
 ATV-uri 493
 -au 478
 auctorial 369
 audio 356

- audiobook 350
audiobookuri 493
audio-video 356
august 411
a-uri 479
austenită 403
australian/~că 394
austriac 395
autist 459
auto 356
auto- 373
autoadministra 363
autoamfibie 373
autobloca 373
autocarantina 373
autocitare 373
autocolant 461
autocolante 478
autocorecta 373
autocunoaștere 373
autodeclara 373
autodenunț 373, 493
autodesemna 373
autodetermina 373
autodezvolta 373
autodidact 459
autodirija 373
autodistruge 363
autoevalua 363
autoimun 364
autoinjector 373
automarfar 373
automat 373
automatizabil 369
autopromova 373
autopropune 373
autoprotecție 373
autorecenza 373
autoreglementare 373
autosușine 373
autovaccinuri 478
autunian 399
auxiliar 461
auză (să ~) 81, 83
auzi 82
avar 459
AVC-uri 493
avertizor 366
aviofobie 375
avramă 409
ayahuasca 352
azer 395
azeră 396
azi-iarnă 384
azile 481, 482
aziluri 481
azi-vară 384
Azore 421
- Ă**
-ă 368, 369, 435, 436, 437, 439, 440, 443, 476, 477
ă 505
-ăciune 369
ăl 504, 505
ӕ 505
âr 504, 505
ӕр 505
-ăraie 370
-ărie 370
- Â**
â 505
âl 504, 505
âr 504, 505
- B**
babbit 403
babuvist 460
baby spanac 350, 375, 376
baby-boom 349, 350
babysitting 351
bacantă 398
bacara 403
bachelită 403
backup 349
backupuri 493
badge 350
badge-uri 493
badlands 420, 423, 425, 429
Badlands 421, 429
badlandsuri 425, 428
badminton 411
bain-marie 407
baionetă 408
balboa 410
Balcani 421
bale 419, 429
balegă 483
balneo- 372, 374
balneofizioterapeut 374
balneofizioterapeută 372, 374
Балне 505

- banane 377
 banatit 402
 bancabil 369
 bandeletă 364
 banjo 476
 bantu 358, 359
 barbatul 65
 barbă-albastră 398
 barbecue 349, 350
 barbecue-uri 493
 barbituric 404
 barbotină 406
 bariș 405, 406
 barremian 399
 barter 350
 bartere 350
 bartonian 399
 basarabean/~că 394
 basc 395
 bască 396
 basedow 410
 basma 351
 bathonian 399
 batist 405
 batistă 405
 baud 400
 bauxită 402
 bavarez 395
 bazalt 402
 bazilicale 417, 420, 422, 429
 bazinal 369
 băbăluc (din ~) 385
 băcăuan/~că 393
 băiețică 347, (lui ~) 348
 băiețică 364
 băimărean/~că 393
 bălegar 483
 bălegare 483
 bănațean/~că 394
 bărbat 65, 458
 bărbată 458
 bărbatul 65
 БЪРБАТЪ 504
 БЪРБАТЪ 504
 băscuță 371
 băsmăluță 364
 bătauș 460
 bătrân 456, 459
 bătrânel 459
 bătrâni 456
 bătrâni 456
 bătrâni 455, 456
 bătrânul 455, 457
 БΑΤΡΑΡΟΥ 504
 bătrânului 455
 băută 347
 băute 347
 băutei 347
 bălbe 348
 bălbei 348
 bărfitor 459
 bărlădean/~că 393
 bărsană 410
 bărsancă 410
 bătă 357
 BBC 451
 beat 356
 bec 357
 béchamel 352, 404, 494
 béchameluri 494
 begonie 409
 bej 358
 bel 400
 belarus 395
 belciugure 477
 belea 357
 bele-arte 422, 429
 beletristică 462, 463
 belgi 419, 429
 belgian/~că 394
 belgrădean/~că 394
 belinograf 406
 belotă 411
 bemberg 405
 bendix 406
 bengalez 395
 bengali 358, 396, 410
 bente 422, 429
 bentonit 402
 berăreasă 364
 berăriță 364
 beril 402
 beriliu 401
 berkeliu 401
 berlină 408
 berlinez 396
 Berlinul de Vest 366
 Berlinul Occidental 366
 bermudă 406
 Bermude (Insulele ~) 421, 429
 berneveci 418, 420, 422, 429
 bernsteinist 397
 bertă 406

- berton 408
beseareca 84
beserică 68
besi 419, 429
best-of 487, 494
best-of-uri 494
beta- 374
betablocant 374
betacoronavirus 374
betacoronavirusuri 493
beteag 459
beton 357
bețiv 459
bi- 374
bic 408
BIC 494
bice 476, 489
bici 476
biciuri 489
BIC-uri 494
bigot 459
bihorean/~că 394
bikini 406
bine 365, (de ~, de rău) 384
binedispus 376
bineînțeles/bine-nțeles 387
bine-mersi 376, 384
binețe 422, 429, (a da ~) 420, 421
binișorul (cu ~) 384
binominal 374
bio 356, 359
bio- 372, 373
bioactiv 373
biocombustibil 364
biodegrada 373
biogeografă 373
biometric 373
biorezonanță 373
biosecuritate 373
biosiguranță 373
biostatistician 373
biostatisticiană 372
bioterorism 373
bipartidism 374
birasial 374
birman 395
birmană 396
Birmania 395
biruitor 460
bis 355, 360
bisearică 68
bisel 406
bistouri 408
bistrițean/~că 393
bisturiu 408
bizantin 395
bizantinism 399
bizantinist 399
bizantinistică 399
bizantinolog 399
bizantinologie 399
blat (pe ~) 384
БЛАТЕ 504, 505
blatist 364
blatistă 369
blăjean/~că 393
blândă 84
blândețe 84
blesteme 489
blestemuri 489
bleu 358
bleumarin 358
bleumarini 358
blindate 478
blister 478
blockbuster 350
blockbustere 350
blogger 349
bloggeriță 371
blogging 351
blond 459
bluejeans 406, 418, 423, 426, 427, 429
blugi 417, 418, 429
blushuri 493
bluză 406
BMW 408
boaceturi 477
boarding passuri 493
boberă 369
bodaproste (de ~) 384
bodaproste 365
bodoni 411
bodyuri 479
boem 398
boemă 398
bogat 459
boghead 402
bogomil 398
böhmit 402
boiar 69
boiari 69
boiaru 69
bold 356, 487, 494
bolduri 494

- bold-uri 494
 bolero 476
 bolerouri 476
 bolivar 410
 bolivian/~că 394
 boliviancă 370
 bolnavii 456
 bolnavul 456
 bolohoveni 422, 429
 bondoc 459
 bongoase 422, 429
 bono (pro ~) 383
 borda 366, 367
 bordare 367
 bordelez 395
 bordo 358, 406
 borfașă 369
 borium 402
 borșar 364
 boschet 367
 boschetizare 367, 369
 bosniac 395
 boson 402
 bossa-nova/bossa-novă 436
 bostonian 396
 bosumfla (a se ~) 532
 botoșănean/~că 393
 botul calului (la ~) 384
 bovaric 364
 bovarism 398
 box 405
 boxeri 416, 418, 428, 429
 brad 467, 468
 Brahmane 421, 429
 brand 408
 brandenburg 406
 brandui 368
 brazilian 369, 396
 brasiliancă 370
 brașoavă 411
 brașovean 393
 brașoveancă 393, 408
 braunit 402
 brazilian/~că 394
 БРЪБАТЪ 504
 brădet 467, 468
 brăduleț 469
 brăduț 469
 brăilean/~că 393
 brăileanca 396
 brâie 476
 brânci (pe ~) 384
 brânzeturi 418, 429
 brâu 476
 breaking news 416, 423, 426, 427, 428, 429, 494
 breaking news-uri 428, 494
 breaking newsuri 494
 bretea/bretelă 439
 breton 395
 bretonă 396
 bric 358
 briceaguri 489
 bricege 489
 brici 365
 brizbrize 489
 brizbrizuri 489
 bronho- 374
 bronhoalveolar 374
 bronhopneumopatie 374
 bronz 403
 browning 408
 browser 349, 350
 browsere 350
 bruceloză 410
 brucină 404
 bruxellez 395
 bube-dulci 419, 429
 bucată 425
 bucate 417, 418, 422, 425, 429
 bucăți 425
 buci 417
 bucle 356, 360
 buco- 374
 buco-maxilo-facial 374
 bucovinean/~că 394
 bucureștean/~că 393
 budapestan/~că 394
 budism 397
 budist 397
 bugeta 368
 bugetar 459
 buhur 405
 buhușean/~că 393
 bujie 407
 buletă 370
 bulgar 394
 bulgară 396
 bulgăreală 364
 bulgăroaică 394
 bull-terrieri 349
 bulughină 409
 bungee-jumping 351
 burghez 459

- burka 352
 burnout 351, 493
 burundez 395
 buștean 384
 buticar 364
 buy-back 351
 buzoian/~că 393
- C**
- ca 396
 cabarete 489
 cabareturi 489
 cache 349, 350
 cache-pot 350, 352
 cadeaște (nu ~) 65
 cadmie 402, 403
 cadmiu 401
 Caetide 421
 caiafă 398
каие 505
 cairot 395
 calabrez 395
 calabrian 400
 calcedonie 402
 caldeean 395
 caledonian 400
 calende 419, 429
 calevri 418, 420, 422, 429
 calic 459
 calico 405
 calificativ 461
 californiu 401
 calipso 396
 call center 350
 call centere 350
 calmant 457, 461
 calvin 398
 calvinism 397
 cambodgian 395
 cambrian 400
 camelie 409
 camembert 404
 cameramană 369
 camerunez 395
 campanian 396, 399
 camping 478
 campos 420, 423, 426, 429
 cana 439
 canadian/~că 394
 canadiană 406
 canal 488
 canale 418, 422, 429, 488
 canaluri 488
 canar 410
 cancel 351
 cancelară 369
 candel 356
 canea 439
 canibalism 398
 cannelloni 417, 418, 423, 426, 427, 428, 429
 caolin 402, 403
 caolinit 403
 cap 476
 capabilitate 364, 371
 cap-coadă 384
 capete 476
 capita (per ~) 383
 capitalist 460
 capitularii 419, 430
 capverdian 395
 țara 82
 caracașicuri 422, 430
 caracul 405, 410
 caraib 395
 Caraibe 416, 421, 430
 carale 476, 490
 caramea/caramelă 439
 caramel 356, 461
 caransebeșcan/~că 393
 carantina 367, 368
 carantină 369
 carantinare 367
 caravani 418, 420, 422, 429
 carboloy 403
 carceral 364
 cardiac 459
 cardigan 406
 cardiologic 364
 carierist 460
 cariocă 408
 carmaniolă 406
 carmin 358, 461, 463
 carminul 463
 carnabat 410
 carnalit 402
 carne 424
 carouri 490
 carpaccio 351
 Carpați 421
 cartaginez 395
 carter 406
 cartezian 397
 cartezianism 397
 carul (cu ~) 385

- CAS 347, 487
 casanova 398
 casație 441
 casațiune 441
 casă 468
 Casco 356, 360
 casele 69
 cash 356, 461
 cashe-uri 493
 castană 409
 casteluri 477
 castilian 395
 castiliană 396
 casting 483
 castinguri 483, 486
 casual 356, 382, 383
 CAS-ul 347
 ășul 82
 cașmir 405
 catalan 395
 catalige 429
 cataroai 348
 cataroi 348
 caterincă 408
 catrafuse 422, 429
 catwalk 350
 catwalkuri 493
 caucazian 395
 cauper 406
 cază (să ~) 81, 83
 -că 368, 370, 372, 393
 cădea (a se ~) 366
 cădească (să ~) 65
 cădeaște (nu ~) 65
 călărășean/~că 393
 cămașă 364
 cămășoai 364, 365, 371
 cămășoi 364, 365
 cămin 488
 cămine 488
 căminuri 488
 căpșunăriță 371
 căpuș 483
 căpușa 368
 căpușuri 483
 кышъри 504
 cărni 424
 cămuri 424, 478
 cărți 420
 cărucior 467
 căruț 467
 căscat 459
 căsoi 468
 căsuță 468
 cășar 364
 călți 429
 călțișori 429
 câmpulungean/~că 393
 când 84, (nu știu ~; de nu știu ~; până nu știu ~)
 386
 cându-ți 82
 cânta 84
 cântători (pe la ~) 385, 417
 cântece 84
 cârd 469
 cârdișor 469
 cârpișoară 371
 cășlegi 419, 429
 căști 476
 cât (atât... ~ și; ~ privește; nu știu ~; cine știe ~)
 386
 câteodată 387
 CD-player 450
 CD-writer 450
 -ce 356
 cea 84
 ceacșiri 418, 420, 422, 429
 ceaie (să ~) 83
 ceapă-franțuzească 375, 376
 ceas (~ de ceas) 386
 CEC-uri 452
 cedar 404
 ceh 394
 cehă 396
 cehoaică 394
 cehoslovac 395
 cei 70, 71
 centenar 461
 centrafrican 395
 centrafricancă 370
 central-european 376
 Cenușăreasa 366
 cer 67
 cerb-lopătar 375, 376
 cerchez 395
 cercheză 396
 cerci 419, 429
 cerdace 490
 cerdacuri 490
 cere (a-și ~) 80, (a ~) 80
 cereală 409
 cerebele 489, 490
 cerebeluri 489, 490
 ceremoniale 489, 492

- ceremonialuri 489, 492
 ceriu 67, 401
 cernavodean/~că 393
 ce-ș 82
 ce-și 81
 cești 70, 71
 ce-ți 82
 ceylonez 395
 CFR 448
 chakra 353, 438
 chakre 353
 challenge 350
 chardonnay 403
 charleston 396
 chartreuse 403
 chat 469, 471
 chatbot 350
 chateaubriand 404
 chattian 400
 chatui 469, 470, 471
 chebap 487
 chebapuri 487
 check-in 351
 cheddar 404
 cheesecake-uri 493
 chef 352
 chefliu 459
 chembrică 405
 cherry 356, 360
 chesecake 349, 350
 chianti 403
 chibrite 489
 chibrituri 489
 chif-chif 384
 chihuahua 350, 410
 chilian 395
 chimicală 423
 chimicale 423
 chimico-farmaceutic 376
 chin 469
 chinez 394
 chineză 396
 chinezărie 411
 chinezoaică 394
 chinui 469
 chiostece 490
 chiostecuri 490
 chipie 490
 chipiuri 490
 chipure 70
 chirilică 411
 chirurgă 369
 chișinăuian 369
 chișinăuian 394
 chișinăuiancă 370, 394
 chitic 384
 ciabatta 351, 438
 cicero 356
 ciclamen 358, 461
 ciclicitate 364
 -cid 478
 CIM-uri 452
 cinema 476
 cineși 81
 cinste 80
 cioarec 424
 cioareci 424
 cipriot 395
 circumstanția 366, 367
 circumstanțiere 367
 cirenaic 397
 cis- 374
 cisgen 356, 374
 citat 461
 citochinic 370
 citrice 417, 418, 426, 429
 city-break 350
 ciuculete 365
 ciufut 459
 ciupit 463
 ciuvaș 395
 ciuvașă 396
 civil 461, 463
 claie peste grămadă 384
 clar 365, 367
 clarifia 367
 claxon 407
 clătitărie 370
 clei 357
 cleistogamică 370
 clementină 409
 cleptoman 459
 click 350
 clickuri 493
 clipboarduri 493
 clitic 461, 464
 clitoridian 369
 clorhidric 459
 closed 356
 cloș 356, 461
 clujean/~că 393
 clustere 350
 clusteriza 368
 CNP-uri 448, 493

- co- 373
coaforuri 493
coarne 488
Coasta de Fildeș 366
coautor 373
cobalt 402
cobaltină 402
coca-cola 404
cocie 408
cocioace 490
cociocuri 490
coclauri 430
cocoșat 459, 460
coda/codă 427, 436
codaș 460
codecizie 373
codependent 373
codi (a se ~) 532
coedita 373
cofactor 373
cofăriță 364
cofeturi 418, 430
cogeamite 360
cogenerare 373
coinfecție 373
coîmprumuta 373
cola 404
colagen 461
colant 420, 457, 461
colanți 420
colapsa 368
colchicină 405
colectiv 461
colir 483
colire 486
coliruri 483
colivăreasă 370
colo- 374
colo-colo (de ~) 385
colofoniu 405
colombină 398
colon 410
coloniale 418, 422, 429
colonizator 460
color 356
colorectal 374
colt 408
colții-babei 418, 429
colțunii-popei 418
colțunii-popii 429
columbian 395
columbiu 401
comati 419, 422, 429
comic 460
comicul 460
comisară 369
comiții 422, 429
comodo 383
comorbiditate 373
compatibiliza 368
compensate 417, 463
compensator 461
complete 492
completuri 492
complex 488
complexe 488
complexuri 488
complice 358
comportamental 369
compozit 424
compozit 424, 425
compozite 417, 424, 425
compresor 461
compulsiv 366
comuneros 423, 426, 429
comunicator 371
comunist 459, 460
concentrator 371
condei 476
condeie 476
condensat 462
condiționalitate 371
condoleanțe 417, 429
confetti 423, 426, 427, 428, 429
confuzie 441
confuziune 441
conga 396, 438
congolez 395
congregaționist 460
congresist 460
coniac 403
conlocuitor 460
consilii 476
consiliu 476
consolator 460, 464
conspiraționism 371
conspiraționist 371, 460, 464
constatator 460
consumabil 424, 425, 462, 464
consumabile 424, 425
consumator 460
consumerism 371
consumerist 371
contabilicește 368, 384

- contactless 356, 359, 382, 383
contagios 459
contagiozitate 371
container 478
conté 408
contenție 368
contenționă 368
contestatar 460
contextualiza 368
continuativ 366
contra 356
contraceptiv 462
contractor 460, 464
contrafagotist 371
contrainformații 417, 429
contraplanuri 493
contrario (per a ~) 383
contratenor 375
contributivitate 371
contributoare 370
convalescent 459
convocator 462
cookie 349, 493
cookies 493
cool 350, 356
coordonare 31
copil-problemă 375, 376
coprezent 373
coprezență 373
copt 463
copy-paste 351
corai 358, 462
corăbia 425
corăbii 425, 429
corb 384
Cordilieri 416, (Anzii ~) 421, 430
córdoba oro 410
cordovan 405
corectiv 462
coreean 395
coreeană 395, 396
corelativ 462
coriambic 370
corijabil 369
corintian 395
corn 488
cornean 365
corneean 365
cornflakes 418, 423, 426, 430
cornier 462
cornurele 427, 430
cornuri 488
corona- 373
coronal 366
coronasceptic 373
coronavirus 373
corporatist 460
corrigenda 419, 422, 426, 430
corsican/~că 394
cortesuri 426
cortesuri 428, 430
corturele 426
corturile 422, 426, 430
cosânzeană 398
coslujitor 373
cosmetice 417, 418, 422, 427, 429
cosmetice 430
coson 411
costandă 411
costarican (~ă) 395
coșciuge 489
coșciuguri 489
coșcogea 359
coșcogeamite 359, 360
coșmaresc 370
cotidian 462
cotizant 460
cotlete 427
cotlete 419, 422, 429
cotleți 419, 422, 427, 429
cotnari 403
cotropitor 460
couch 350
coulomb 347, 400
Coulomb 347
coulombi 347
country 356
covelină 402
cover 350
coveruri 493
COVID 450, 451
covidic 370
COVIZI 450, 451
covrig 365, 384
cozondraci 418, 422
cozondraci 422
cracauer 403, 404
cracovian 395
cracoviană 396
crainicuri 494
craiovean/~că 393
crane 490
cranuri 490
crash 350

- cravată 406
 cravatieră 369, 370
 crazy 356, 359
 кръвоури 504
 crăciuniță 409
 crăvească 81
 crâșnic 407
 credibil 372
 credibiliza 368
 creditor 460
 crem 358, 462
 crematoriu 462
 cremonă 407
 crepdeșin 405
 crești 82
 creștin 459
 creștin-democrat 376, 459, 463
 cretin 459
 creton 405
 creț 459, 463
 criminal 459
 criminalist 364
 cripta 368
 cripto- 374
 criptomonedă 374
 cristal 488
 cristale 488
 cristalin 462
 cristaluri 488
 cristiană 411
 cristic 370
 crișean/~că 394
 critic 462
 croasant 480
 croasante 480
 croasanți 480
 croat 395
 croată 396
 crobizi 419, 429
 cronic 385
 cronicară 369
 crown 356
 crucifixe 489, 490
 crucifixuri 489, 490
 crud 467
 cruditate 423, 425
 crudități 423, 425
 crupe 418, 422, 429
 cruzime 467
 CT 449
 CT-uri 448, 493
 cu 386, 529
 cuantificabil 369
 cuban 395
 cubanez/~ă 395
 cubitus 483
 cubitusuri 483
 cuc 384
 cuceritor 459, 460
 cui 384
 cuișoare 417, 418, 430
 culcuși 368
 culturist 371
 culturistă 369
 cum (~ se cade; nu știu ~; cine știe ~) 386
 cumișel 364
 cum-necum 385
 cum-necum/cum, necum 388
 cumpănă 407
 cumsecade 360, 386
 cumsecadele 361
 cunctator 398
 cunoscător 460
 cupaja 368
 cupidon 398
 cupru 401
 curaçao 403
 curajos 459
 curat 462, 463
 curatoriat 369
 curăție 68
 curând 66, 71
 cureție 69
 curie 400
 curiu 402
 curmeziș (în ~) 385
 curmezișul (de-a ~) 385
 cursieră 370
 curund 66, 71
 curvar 460
 curvăsăreală 370
 curveaște 68
 cusător 364
 custer 350
 cutezător 459
 КΟΥΒΕΛΑ 504
 cuvântător 460
 CV 449
 cvadrigemeni 429
 cvadrupli 429
 cvasi- 374
 cvasinormal 374

cvintupli 429
CV-urile 448

D

dacian 400
daco-get 376
dacomanie 375
dactila 368, 371
dactilem 370
dafnie 409
dagă 408
dagherotip 406
dagherotipie 407
daiboj (pe ~) 384
dakota 396
dalie 409
dalmat 395
dalmată 396
dalmatică 406
dalmațian 410
dalomită 402
daltonism 410
damasc 405
damaschinaj 407
dambalgiu 459
dame 420, 430
danaidă 408
dandism 398
dandy 398
danez 395
daneză 396
danian 400
darwinism 397
darwinist 397
date 430
dăngănit 483
dăngănituri 483
dărabe 490
dărăburi 490
dâmbovițean/~că 394
dânsul 70
DDT 451
de 66, 71, 80, 372, 386
de- 372
dea (să ~) 84
de-a moaca (pe ~) 384
deaca 65
deacă 65
ДѢВЯТЬ 505
ДѢВАРЬ 505
deasupra (pe ~) 386

debrețin 404
deburaj 483
deburaje 483
debușee 490
debușeuri 490
debutant 464
decarbonificare 372
decembrist 460
deceuri 416, 422, 428, 430, 493
deci- 401
decibel 401
decident 464
declanșator 460
declarant 460
decolorant 462
decomitere 372
deconcentra 372
deconcentrate 416, 427, 428, 430, 463, 493
decredibiliza 372
decrețel 370
dedesubturi 478
dedramatiza 372
defavorizat 460
defibrila 372
degrade 476
degradeuri 476
dejean 369
dejeancă 370
delcou 407
delega 366
delegare 366
delete 351
ДЕЛОУГЪ СЕ 501, 504
demâneța 66
demâneată 66, 71
dement 459
demi- 374
demidulce 374
-demie 373
demisec 459
demografă 369
demotiva 372
dendro- 374
dendrocronologic 374
denigrator 459
dente (al ~) 383
denunțuri 478
deocamdată 387
deodată 387
deonomastic 372
depilaturi 493

- deportat 460
depresor 365
depresorie 365
depresorii 365
depresoriu 365
deputată 372
deputăție 371
derbi 476
derept 66, 71
deresponsabilizare 372
dermato- 374
dermatoame 481, 482
dermato-cosmetic 374
dermatomuri 481
dermatoveneric 374
des- 372
descalificant 369
descălțat 463
descăzut 483
descăzuturi 483
deschis 384
descoperi 56, 60
descreierat 460
descrescendo 383
deseară/diseară 387
desecretiza 372
desicant 464
designeră 349
designere 349
despărțitor 462
destoinic 67, 71
deștăra 364, 372
deșănțat 460
deșchizi 82
deșert 69
de-și 81
detartrant 462
detectivă 369
detentoare 370
detimbra 372
detox 356
detoxifia 372
de-urile 478
device 350
devize 430
devonian 399
dez- 372
deadaptativ 372
dezesescaladare 372
deindustrializare 372
dezinfecant 464
dezinfecante 464
dezinfecanți 464
dezvoltator 371
di- 374
di 66, 71
dia- 373, 374
diacritic 462
diamantice 418, 422, 426, 430
diaspora/diasporă 436, 437
diasporean 369
diastratic 373
diatopic 374
dicendi 356
dictafon 407
dictando 356
dicție 441
dicționar-tezaur 375, 376
dicțiune 441
diesel 407
dietetică 462, 463
diferențiator 371
digeste 419, 430
digliceridă 374
dimineața 66, 71
dinamovist 397
dinașian 399
dinsul 70
dinții 82
diplomat 460
dipnoi 419, 430
diregi 83
dirept 66, 71
direptate 83, 84
direptului 83
dires 417
dis- 372
discipolă 369
disco 356
discreditant 369
disfuncțional 372
dismatur 372
dispeceră 369
disponibiliza 367
disponibilizare 367
disponibilizat 460
distopic 370, 371
distopie 371
ditai 359
ditamai 359, 360
ditroit 402
divan 481, 488
divane 481, 488
divanuri 481, 488

- dizolvabil 369
 djiboutian 395
 DJ-ii 450
 DJ-ul 450
 Doamne-mi 81
 doauo (a ~) 67, 71
 doberman 409
 dobitoăscă 82
 doborâtură 364
 doboș 404
 dobrogean/~că 394
 doc 487
 doctrinar 460
 docu- 373
 docudramă 373
 documentar 373
 docuri 487
 dodii 422, (a vorbi în ~) 420, 421, 430, (a umbla în ~) 430
 doi (ai ~) 70
 doile (al ~) 70
 dolar 411
 dolby 407
 doldora 356
 doljean/~că 394
 dominican 395
 Domnia Voastră 347
 domnia-voastră 347
 donjuan 398
 donjuanism 398
 donquijote 398
 donquijotism 398
 dormean/~că 393
 dorohoian/~că 393
 dos 468
 dosar-plic 375, 376
 dosi 468
 dostoinic 67, 71
 doua (a ~) 67
 două (de ~ ori) 386
 dovedibil 369
 doxă 411
 drag 457, 458
 dragonadă 423
 dragonade 423
 dramatic 366
 dramaturgă 369
 dramoletă 364
 draperii 567, 568
 drăgaica 396
 drăgaică 411
 drăgănele 422, 430
 drăguț 357
 drege-strică 357, 376
 drept 458, 462, 463
 dreptaci 459
 dreptul 83
 dresuri 418, 422, 430
 drețe 416, 418, 422, 428, 430
 drezină 408
 drive-in 356
 drogtest 375
 drujbă 407
 drum 476
 drumline 481, 482
 drumlinuri 481, 482
 drumuri 476
 dry 356
 DSP-uri 448
 DSP-uri 493
 dublu 567
 dublu clic 494
 dublu click 494
 dublu click-uri 494
 dublu clicuri 494
 dublu clikuri 494
 duce (a se ~) 532
 duco 404
 duduuit 483
 duduuituri 483, 486
 duglas 409
 duhovnicie 364
 duium 483
 duiumuri 483
 dulcăță 82
 dulce-acrișor 376
 dulceață 70
 dulceției 70
 dulceții 70
 dulcețuri 479
 dulcic 370
 dulcinee 398
 dulgheriță 371
 dum-dum 356
 duminicile 385
 dumitriță 409
 Dumnezeu 69, 82
 dunăre 357, 384
 dunărean/~că 394
 duplex 356
 duplicitarism 371
 duraluminu 403
 durligi 418, 422, 426, 430
 dus-întors 357
 duși 81

E

e 505

e 505

e- 374

-e 350, 370, 426, 435, 436, 437, 450, 462, 464, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 488, 489, 490, 491, 492, 493, 497

-ea 370, 440, 441

-cală 370

-ean 365, 368, 369, 393

-cancă 393, 394

-easă 370

-easca 396

eastmancolor 407

ebola 438

e-book 350

e-bookuri 493

ecarisaj 483

ecarisaje 483

ecarlat 358

ecarte 483

ecarteuri 483

eclere 481, 482

ecleruri 481

eclipsuri 477

eco 356

eco- 374

e-comerț 374

economii 420

ecosez 358, 405

ecoseză 396

ecotichet 374

ecotoxicitate 374

ecoturism 374

ecou 30

ecru 358

ecuadorian 395

edam 404

edilaj 483

edilaje 483

editabil 369

educator 456

eficace 356

eficaciu 358

egerie 398

egiptean/~că 394

egipteană 396

egiptiană 411

egirin 402

egrenaj 483

egrenaje 483

eholot 483

eholoturi 483

-cică 370

eifelian 400

einstein 400

einsteinii 402

EKG 449

EKG-uri 452

-el 370, 440

elamit 395

elamită 396

eldorado 481, 482

eldoradouri 481

-ele 370, 426, 427

electrocasnice 416, 427, 428, 430, 463, 493

electrodinamuri 478

electronice 427

electronice 416, 427, 428, 463, 493

electroșocuri 478

elefanturi 477

elenism 483

elenisme 483, 485

elenist 399

elenistică 399

elev-model 375

elevă-model 375, 376

elinvar 403

elipsă 30

Elizee (Câmpiile ~) 421, 430

elvețian/~că 394

elzevir 411

-em 370

emendada 419, 422, 426, 430

eminescianism 399

eminescolog 399

eminescologie 399

emirat 430

Emiratele Arabe Unite 421

emmental 404

emojiuri 493

emulsie 367

*emulsifia 367

emulsifiant 367

emulsificant 369

enclaviza 368

endo- 374

endo-exocrin 374

eneacord 483

eneacorduri 483

englez 394, 460

engleză 396, 460

englezoaică 394

- enie 370
 enter 351
 entertainment 494
 entertainmenturi 494
 enunțuri 478
 epicureu 397
 epicurism 397
 epidemie 373
 epigon 398
 -er 350, 370, 450, 478
 -eră 370
 erbiu 401
 -ere 369
 -erie 370
 erija (a se ~ în) 532
 erinie 424
 erinii 424
 -esă 370
 -esc 370
 escape-room 350
 escarpen 356
 esofage 489, 490, 492
 esofaguri 489, 490, 492
 esperanto 396
 espresso 481, 482
 espressor 371
 espressouri 481
 establishment 494
 establishmenturi 494
 estonian 394
 estoniană 396
 estoniacă 370, 394
 eșafode 489
 eșafoduri 489
 -ește 368, 384
 -etă 370
 -ete 476, 477
 eterist 397
 eternitate 572
 ethno-rock 487
 e-ticketing 351
 etilotest 375
 etiopian 394
 etiopiană 396
 etiopiacă 370, 394
 etnicitate 371
 etno-rockuri 487
 etracurricular 374
 etrareducere 374
 etrusc 395
 etruscă 396
 -eț 370
 eu- 374
 -eu 478
 eubiotic 374
 eumenidă 423
 eumenide 423
 euro- 372, 373
 euro 411
 eurobarometru 373
 eurobond 373
 eurodeputat 373
 eurodeputată 372, 373
 eurojargon 373
 europarlamentar 373
 europarlamentare 417, 427, 463
 european/~că 394
 europene 463
 europenism 371, 494
 europenisme 494
 europiu 401
 eurosceptic 373
 euroscepticism 373, 494
 euroscepticisme 494
 evidențiator 371
 evreime 364
 ex- 374
 ex ante 383
 ex post 383
 excerpte 419, 430
 exegetă 369
 exempli gratia 383
 exempli gratia 384
 exit 494
 exituri 494
 exo- 374
 exo-endocrin 374
 exorcism 483
 exorcisme 483
 exprese 481, 482
 expressis verbis 383
 expresuri 481, 482
 ex-sovietic 374
 extenso (in ~) 383
 extra 356
 extra- 374
 extracomunitar 374
 extra-extrafin 374
 extraopțiune 374
 extrasezoane 483
 extrasezon 483
 extravilan 456
 extremis (in ~) 383
 -ez 370, 410

F

- fabulatoriu 371
 face (ș-or ~) 82, (a ~ să înțeleagă) 572
 face to face 382
 facelift 494
 facelifturi 494
 facelift-uri 494
 facilitatoare 370
 facilitator 371
 factice 356
 faeton 408
 fai 483
 faianțar 407
 faianțare 407
 faianțatoare 407
 faianțator 407
 faianță 403
 fain-frumos 376
 fair 356
 faiuri 483
 fake 350, 356
 fake news 494
 fake newsuri 494
 fake news-uri 494
 fake-uri 492
 falafel 494
 falafele 494
 falafeluri 494
 fals 462
 fanfare (en ~) 384
 farad 400
 farin 356, 375
 fashion 356, 359
 Fastele 421, 430
 fatalist 459, 460
 fată-mare 364
 faună 409
 faza 368
 fazan 410
 făcători 67
 făcătoriu 67
 făcuși 80
 făgărășean/~că 393
 făloșenie 370
 fălticenean/~că 393
 fărădeleage 80
 fărăleage 80
 fără-sfârșenie 47, 48, (impărăție ~) 47
 făt-frumos 398
 fășait 484
 fășaituri 484, 487
 FBI 347
 FBI-ul 347
 Februali 421, 430
 fecale 419, 430
 feces 80
 fedeleșe 490
 fedeleșuri 490
 federalist 460
 fel și chip (în ~) 386
 felendreș 405
 felicitări 420
 femeie-jandarm 375, 376
 feminism 494
 feminisme 494
 feng shui 359
 feng-shui 356
 fenician 395
 feniciană 396
 fenotip 484
 fenotipuri 484
 ferfeniță 384
 ferice 356
 fermecătorul 460
 fermiu 402
 feroce 356
 ferodo 494
 ferodou 407, 495
 ferodouri 494
 fertilizant 364
 fertilizator 371
 fes 406
 fesfesele 418, 422, 427, 430
 festivale 489
 festivaluri 489
 fetească 403
 fi 81, (să ~ie) 81, (să ~i) 81, (firea) 81
 fiacru 408
 fiară 81
 ficțional 366
 fie-iertat 376
 fifty-fifty 356, 382, 383
 figurat (la ~) 386
 figură 30
 fijian 395
 -fil 397
 filaliu 405
 filet 488
 filete 488
 fileturi 488
 filipinez 395
 filmuleț 370
 filo- 374
 filoromân 374

- filorus 374
 filoslav 374
 filosoficește/filozoficește 384
 final 462
 financiar-bancar 376
 financiar-contabil 376
 finanțe 420, 430
 finisator 368, 371
 finish 495
 finishuri 495
 finish-uri 495
 finlandez 395
 firmă-căpușă 375, 376
 fiscalist 371
 fiscalistă 369
 fiscalizabil 369
 fistichiu 384
 fiting 478
 fito- 374
 fitofarmaceutic 374
 fitonutrient 374
 fitopatologic 374
 fiță 423
 fițe 423, 428
 fix 462
 fixație 364
 fixism 484
 fixisme 484
 fizioterapeută 372
 flagrant 366
 flaimoc 398
 flamand 395
 flashmob 350
 flashmoburi 493
 flămânzilă 398
 flecar 459
 fleț 459
 flex 407
 floră 409
 florentin 395
 floricele 416, 418, 420, 428, (de ~) 430
 flori-de-paie 418, 430
 Florii 421, 430
 flower power 351
 flu 356
 flyer 350
 flyere 350
 FMI 449
 FMI-ul 450
 -fob 397
 foc 384
 focaccia 351, 438
 focșănean/~că 393
 focus 471
 focusa 368, 471
 foiasă 425
 foie-gras 352
 foioase 417, 418, 425, 430
 foios 458
 folder 349, 350
 foldere 350
 folk 356, 359
 folkul 359
 follower 349
 followeri 348
 fondant 458
 fonematică 364
 fonemică 364
 fonolit 484
 fonolite 484
 forhenduri 478
 formă-tip 375
 formularistic 370
 formular-tip 375
 forsterit 402
 forte 356
 fortissimo 383
 forțos 371
 fost 460
 foto 356
 foto- 372, 374
 fotojurnalist 374
 fotojurnalistă 372, 374
 foxtrot 396
 frai 357
 fraier 459
 frame 349
 francez 394, 460
 franceză 396, 460
 franceză-română 357, 376
 francezo-român 376
 franciu 401
 franco 356
 franklin 400
 franțuz 394
 franțuzoaică 394
 franzelă 403, 404
 frappé 352
 frasnian 399
 frăsuială 370
 frecăței 418, 422, 430
 frecventabil 364
 freelancer 349
 freelanceri 349

- freo 68
fresh 350, 356
freudism 397
freun 68, 71
frez 358
frezie 409
fricando 487
fricandouri 487
fricativă 464
fricos 459
frideric 411
frigider 407
friulan 395
friulană 396
frontierist 371
fructul-pasiunii 375, 376
frullato 487
frullatoruri 487
frumi 357
frumos 357, 459, 460, 463, 467, 468
frumosul 460, (cu ~) 386
frumsește 82
frumsețări 67
frumușel 467, 468
fruntarii 416, 422, 428, 430
frunțaș 459
frunzar 364
fucsia 358, 406
fucsie 409
fucsină 404
fufuie 491
fufuiuri 491
fuga-fuga 367
fuga-fuguța 367
fugato 484
fugatouri 484
fuguța 384
fulgi 420
full 356
full-time 356
fumé 356, 360
fumuri 417
funcție 441
funcționabil 369
funcțional 385
funcționalitate 371
funcțiune 441
funeralii 430
fungi 418, 430
fungic 370
furăciune 369
furioso 383
furnizabil 369
fuscel 370
fustanelă 406
fustă 406
fustiță 406
fuște 370
fușteică 370
fuștel 370
- G**
gabineturi 477
gablonz 406
gabonez 395
gaci 418, 420, 422, 430
gadolinu 402
gagarinit 402
gaibarace 419, 422, 430
gal 400
galben 458
galben-pai 358
galenți 418, 420, 430
galician 396
galilean 395
galițian 396
galiu 401
gallé 352
galléuri 493
galoș 406
galvanism 407
galvanizare 407
galvano 484
galvanouri 484
gambetă 406
gamer 349
gameri 349
gardenia 409
gardiancă 370
gardist 365
garmond 411
garnetă 407
garnierit 402
gasconadă 398
gastro- 374
gastro-esofagian 374
gauss 401
gay 356
gaz 405
gazetăriță 371
gazpacho 352, 495
gazpachouri 495
găgăuz 395
găitan 406

- gălățean/~că 393
 găletuță 371
 gălețică 370
 găta (a se ~ la ceva) 80, (a se ~ spre ceva) 80
 gătează 81
 gândi 529, 534, (a ~ la) 535
 gâtlegău 348, 364, 495
 gâtlegăul 348
 gâtlegăuri 495
 gealăie 490
 gealăuri 490
 geamblac 407
 geamparale 420, 430
 geantă-plic 375
 Gemeni 416, 421, 430
 Gemenii 421, 430
 general 458
 generalist 459
 generic 462
 genomic 370
 gențianacee 409
 gențiană 409
 genuchele 68, 71
 genuchelor 69
 genunchele 69, 71
 geo- 374
 geolocalizare 374
 geopoliticiană 374
 georadar 374
 georgian 395, 400
 geostrategic 374
 gerberă 409
 german 395
 germană 396
 germaniu 401
 germicidal 369
 gerontocratic 375
 gestațional 369
 gestiona 364
 gestionabil 369
 gestiune 364
 get-beget 356
 geto-dac 376
 GFG-ul 450
 rr 501, 504
 ghanez 395
 ghebri 419, 422, 430
 ghem 488
 gheme 488
 ghemuri 488
 gherghină 409
 gherlă 411
 ghilimea 424
 ghilimele 411, 420, 424, 430
 ghilotină 406
 ghinionist 460
 ghisman 404
 giardia 410, 437
 giardiază 410
 gibon 409
 gigea 356, 357
 gilbert 401
 gin-rummy 495
 gin-rummyuri 495
 gips-carton 375
 giurământuri 477
 giurgiuvean/~că 393
 giuvaerica 426
 giuvaericele 418, 422, 430
 glaciație 442
 glaciațiune 442
 glaucom 478
 glicemic 370
 glockenspiel 484
 glockenspieluri 484
 glonț 384
 glossy 356
 GN 450
 goblen 405
 godin 407
 gol 462
 golf 565
 golfuleț 565
 gomenol 405
 goalkeeper 349
 gorgonzola 351, 404
 gospel 356
 gospodar 462
 gotlandian 400
 graffiti 424, 425, 484
 graffitiuri 424, 425, 484, 486
 graffiti-uri 486
 grafic 458
 grafică 463
 graham 404
 granulit 484
 granulite 484
 grav 385
 grăia 68
 grăiia 68
 grăiți 82
 grămadă 384
 grășit (au ~) 69

- grăie 490
 grâne 430
 grej 358
 grena 358
 greșit (au ~) 69
 greutăți 420
 grevist 397
 gri 358
 grifon 409
 grijaște 69
 grijă 69
 grije 69
 griji 420
 grisaille 487
 grisaille-uri 487
 gri-șobolan 358
 griuri 487
 grog 404
 groggy 356
 grosiere 422, 430
 gruie 490
 gruiuri 490
 grup-țintă 375
 guarani 352, 358, 411
 guatemalez 395
 guinee 411
 guineean 395
 gușat 460
 guturaie 490
 guturaiuri 490
- H**
- habaneră 396
 habarnist 371
 habotnic 459
 hacking 350
 hafniu 401
 hair styling 495
 hair stylinguri 495
 hairstilistă 349, 369
 hairstiliste 349
 hairstyling 495
 hairstylinguri 495
 hairstyling-uri 495
 hair styling-uri 495
 hairstylist 349
 haitian 395
 haloimăs 495
 haloimăsuri 495
 hamace 489, 490
 hamacuri 489, 490
 hamburg 409
 hamburger 403, 404
 hand-made 356
 handicap 478
 hardware 484
 hardware-uri 484
 harghitean/~că 394
 harpagon 398
 harpie 417
 Harpii 417
 harpii 417
 harți 419, 430
 hashtaguri 493
 hataia 405
 hațegan/~că 393
 hațegana 396
 haute couture 352
 hauterivian 399
 havaiană 408
 havan 406, 495
 havană 404
 havanuri 495
 hawaiian 395
 hawaiiană 396
 hălăduială 370
 hățașe 490
 hățașuri 490
 hârlăuan/~că 393
 hârșovean/~că 393
 hârțogăraie 370
 hârțogărie 370
 hedonist 459
 hegelian 397
 hegelianism 397
 heirupism 371
 helvețian 400
 hematoame 490
 hematom 490
 henry 401
 henț 478
 hepato- 374
 hepatoprotector 374
 hepta- 374
 heptatlonist 371
 heptatlonistă 369
 heptavalență 374
 heri 81
 hermină 410
 hertz 401
 hetero- 374
 heterociclic 374
 heteronim 462
 heterosexual 459

hexa- 374
 hexavalență 374
 Hiade 430
 Hiadele 421
 hiatal 369
 hidramnios 487
 hidramniosuri 487
 hidră 409
 hidro- 374
 hidroalcoolic 374
 hidroameliorații 430
 hieri 81
 hi-fi 356
 high fidelity 356
 high-class 356
 high-definition 356
 high-tech 359
 high-tech/hi-tech 356
 himalayan 369
 hindi 358, 396
 hinduism 397
 hindus 395
 hindustani 358, 396
 hiper 356
 hiper- 374
 hiperactiv 374
 hiperclinică 374
 hiperimun 374
 hipersonic 375
 hipertext 357, 495
 hipertexte 495
 hip-hop 356
 hipiot 459
 hipno- 375
 hipnoterapie 375
 hipnotizator 460
 hipo 359
 hipo¹ 356, hipo² 356
 hipocratism 410
 hipostil 462
 hippy 356
 hi-tech 359
 hoarbă 80
 hoată 372
 hobbit 349
 hobbyuri 487
 hocheistă 369
 holender 407
 hollywoodian 369
 holmiu 401
 homo 356, 359
 homofob 375

homofobie 375
 homosexual 459
 hondurian 395
 horcăit 484
 horcăituri 484
 HoReCa 450
 horezean/~că 393
 horodinca 396
 horribile dictum 383
 horror 356
 hortensie 409
 horthist 371
 hostess 349
 hostesse 349
 hotel 488
 *hotele 488
 hoteluri 488
 hotline 484
 hotline-uri 484, 486
 house 356
 hrișcar 410
 hrișcă 409, 410
 hub 350
 hughenot 397
 huligan 398
 huliganism 398
 humorean/~că 393
 hunedorean/~că 393
 hunic 370
 hurmuz 409
 husit 397
 husitism 397
 husky 349
 hușean/~că 393
 huște 418, 422, 430
 hypermedia 350

I

i 382, 505
 и 505
 -i 352, 353, 368, 426, 427, 428, 464, 470,
 476, 477, 478, 481, 483, 493
 -ia 368
 iacobin 397
 iacobinism 397
 -ial 368, 369
 -ială 370
 ialomițean/~că 393
 -ian 368, 369, 397, 410
 ianuarie 411

- iar(ă) 57, 81
 -iat 369
 iati 495
 iati-uri 495
 iavaș-iavaș/iavaș, iavaș 384, 388
 IBAN 449
 -ibil 368,369
 ibric 488
 ibrice 488, 489
 ibricuri 488, 489
 -ic 368, 370, 373
 -icale 427
 -ică 370, 440
 ice tea 484
 ice tea-uri 484, 486
 iceberg 356, 359
 icră 424
 id est 383
 ide 419, 430
 idealist 456, 459
 -idian 369
 idiot 459
 idiș 358
 ido 358
 idolatru 459
 -ie 407, 442, 443
 iele 419, 430
 -ier 370
 -ieră 370
 iernile 385
 ieșean/~că 393
 iezuit 397
 iezuitism 397
 -ifica 368
 igienico-santiar 376
 igienizant 368, 369
 ignat 411
 ignorant 459
 -ii 426
 ileană 409
 ilfovean/~că 394
 iliberal 367
 iliberalism 367
 ilmenit 403
 im- 372
 -ime 371
 imineu 406
 IMM 449, 452
 impacta 368
 importator 460
 impredictibilitate 371
 impredictibil 372
 impresară 369
 impresionist 460
 improvizator 460
 imuno- 375
 imunodepresie 375
 imunodeprimat 375
 -ină 405
 inca 358
 incaș 395
 incognito 356
 incult 459
 independentist 364
 independist 460
 indian 394, 395, 405
 indian 405
 indiană 394
 indiană 404
 indianism 399
 indianist/~ă 399
 indianistică 399
 indicator 458, 460
 indigo 358, 406
 indispensabili 418, 430
 indispensabiliza 368
 indo- 375
 indo-europenist 375
 indo-europenistă 375
 indoor 356, 382
 indubitabil 385
 ineficace 356
 inelar 458
 inema 66
 inevitabil 385, 456, 459, 460, 463
 inevitabilul 460
 infarcte 481, 482
 infarcturi 481, 482
 infecționist 371
 infern 484
 inferne 486
 infernuri 484
 infinit 458
 inflamator 365
 inflamatoriu 365
 influencer 349
 influșuri 477
 info 373
 info- 373
 infochioșc 373
 infodemie 373
 infografic 373
 in-folio 355, 462
 info-război 373

- informatică 373
 informație 373
 infra- 375
 infractogen 375
 infralegal 375
 infrapaginal 375
 -ing 478
 inhibitor 457
 inimă 66
 injecta 373
 injecto- 373
 injectomat 373
 injecție 373
 in-octavo 356
 inovativ 371
 inovator 371
 inox 356, 462, 464
 in-plano 356
 in-quarto 356
 inspirațional 369
 instant 356
 insuflat 55, 56, 60
 Insulele Shetland 421
 insulindependent 376, 459
 integralist 460
 integrare 30
 intelectual 459
 inter- 373, 374
 interacție 365
 interacțiune 365
 interbibliotecar 373
 interbibliotecă 357, 359, 374
 interclinic 374
 intercluburi 357
 interconfesional 374
 interfon 407
 interfrastic 374
 intergenerațional 374
 intermodal 374
 internațional 385
 interoperabil 374
 interprofesional 374
 interreligios 374
 intersectorial 374
 intervențional 369
 interviu 478
 intestato (ab ~) 384
 intra- 375
 intradermic 375
 intradomiciliar 375
 intrajudețean 375
 intraoperator 375
 intraspitalicesc 375
 intrânduri 478, 479
 invar 403
 investițional 369
 Ioan 56
 ionatan 409, 459
 iordan 426
 iordane 411, 426, 430, (a umbla cu ~) 420, 421
 iordanian 395
 -iot 371
 iPad 349
 iperige 418, 430
 iperită 402
 iPhone 349
 iPhone-uri 493
 iPod 349
 ipohondriac 369
 ipsos 484
 ipsosuri 484
 irakian 394
 irakiancă 370, 394
 iranian 394
 iraniancă 370, 394
 -ire 367
 irlandez 395
 irlandeză 396
 IRM 451
 ironicale 427
 Irozii 416, 421, 430
 ISBN 452
 ISBN-uri 448, 450
 -isim 371
 islamism 397
 islamofob 375
 islandez 395
 islandeză 396
 -ism 368, 371, 373, 396, 399
 israelian 394
 israeliancă 370, 394
 israelit 397
 -ist 368, 371, 399
 isteric 459
 istericale 422, 426, 430
 -istic 370
 -istică 370, 399
 istriot 371
 istoromân/~că 394
 istoromână 396
 -ișoară 371
 -ișor 371
 -it 371, 397

- IT 449
 italian/~că 394
 italiană 396
 italică 411
 italianism 399
 italienist 399
 italianistică 399
 -itate 368, 371
 -ită 371
 IT-ist 450, 451
 ITP 449, 495
 ITPuri 495
 ITP-uri 495
 IT-ul 450
 ițari 417, 418, 420, 430
 -iță 368, 371
 ițărași 418, 422, 430
 -iu 371, 401, 405, 478
 iubească 68
 iubitori 67
 iubitoriu 67
 iudă 398
 iudeo- 375
 iudeo-creștin 375
 iugoslav 395
 iulie 411
 iunie 411
 iute-iute 367
 iuți 82
 Iuvenalii 421, 430
 -iv 371
 ivorian 369, 395
 ivrit 358
 -iza 368, 372
 -izare 367, 369, 407
 izmană 420
 izmene 420
 izoletă 370
 izomorfism 484
 izomorfisme 484
- Î**
 împărate 85
 Ἰμπεράτωρ 504
 împlă 66, 71
 împrejururi 479
 împrăștiată 571
 împrumuta 31
 în 85, 531
 înaintaș 460
 înainte (~ de) 386
 înălțător 462
 înălțime 567
 încălțări 418, 422
 încetinitorul (cu ~) 386
 încet-încetisor 367
 închis 385
 îndelung 385
 îndoii (a se ~) 566
 îndoit 566
 îndrumător 462
 Ἰνδρῶν 505
 înfrământa (nu o va ~) 67, 71
 înfrumseța (nu o va ~) 67, 71
 înfrumsețat 67
 îngrijitor 460
 înlesni (a ~ să-și explice) 572
 înlocuitor 460
 înmulți 468
 înnegri 468
 înnoi 571
 înnopta 347
 înotător 460
 Ἰνσῆρ 501, 504
 înserat/înserate (pe ~) 388
 însoțitor 460
 înspăimântă 85
 înspre 531
 înstreinați-s 82
 însura (se va ~) 69, (să va ~) 69
 înșală 85
 înșălătură 69
 înșelătură 69
 Ἰνσῆρ 505
 întăritor 458
 întâiași dată 384
 întâmplător 385
 întorsurean/~că 393
 într(u) 386
 într-adevăr 386
 într-adins 386
 întrecute (pe ~; pe- ~) 387
 întreg 458
 întreit 385
 întreolaltă 387
 întreținut 460
 înțeleage (se va ~) 69
 înțeleage (oiu ~) 82, (se va ~) 69
 învățat 460
 Ἰνσῆρ 504
 învecina (a se ~ cu) 532
 învingător 460

învinuit 460
 ⚭⚭⚭⚭⚭⚭⚭⚭ 504
 ⚭⚭⚭⚭⚭⚭⚭⚭⚭ 504
 ⚭⚭⚭⚭⚭⚭⚭⚭⚭⚭ 504
 îți 82

J

jacard 405, 406
 jachetă 406
 jack 406
 jacuzzi 407, 484
 jacuzziuri 484
 jainism 397
 jais 484
 jaisuri 484
 jalapă 409
 jale 82
 jamaican 395
 jamaică 403
 jambon 356
 jam-session 351, 495
 jam-sessionuri 495
 jam-session-uri 495
 jandarmeriță 371
 jansenism 397
 jansenist 397
 japon 405
 japonez 395
 japoneză 396
 javanez 395
 javelizare 407
 jazzman 349
 jazzmeni 349
 jazzuri 487
 jăluința 69
 jeans 418, 423, 426, 427, 430
 jeanși 418, 423, 428, 430
 jeep 408
 jeleu 478
 jerse 405, 493, 495
 jersey 490
 jerseu 406
 jerseuri 490, 495
 jeun (à ~) 384
 jian/~că 393
 jiana 396
 jianca 396
 jianul 396
 jieneasca 396
 jihadism 371
 jihadist 371

joben 406
 joc 81, 385, 411
 joile 385
 joint venture 481, 482, 484
 joint-venture 481
 joint venture-uri 481, 484
 jojoba 438
 josean/~că 393
 joule 401
 joystick 349, 350
 judeațe 81
 județu 81
 junimism 397
 junimist 397
 jurasic 400
 jurnalistă 372

K

kabuki 352, 356
 kaghebișt 371
 kakemono 484
 kakemonouri 484
 kaki 358, 487
 kakiuri 487
 kalașnikov 408
 kalmâc 395
 kalmăcă 396
 kamikaze 352, 493
 kantian 397
 kantism 397
 kantianism 397
 keynesism 397
 karaoke 352
 karate 352
 karmic 370
 kazah 395
 kârgâz 395
 kebab 487
 kenyan 395
 KGB 448
 kickboxing 351
 kieserit 402
 kievean 396
 kimberlit 402
 kimmeridgian 399
 kippa 353, 438
 kippei 353
 kiribatian 395
 kitschos 371
 kittsian 395
 koblenzian 399
 kosovar 395

- kung-fu 353
 kungurian 399
 kurd 395
 kuweitian 395
- L**
- ла 505
 labio- 375
 labiolectură 375
 labrador 410
 labradorit 402
 laburist 460
 lac 476
 lacrima-Christi 409
 lactat 458
 lactate 417, 418, 430, 456
 lamarckism 397
 lamarckist 397
 lambert 401
 lamblie 410
 laminaj 484
 laminaje 484
 lancasterian 397
 lancasterianism 397
 landenian 400
 landler 396
 landou 408
 lanital 404
 lansaj 484
 lansaje 484
 laotian 395
 lapili 420, 431
 lapon 395
 laponă 396
 lapți 419, 431
 lard 484
 larduri 484
 larg 385, 462
 lasagna 351, 438
 lassalleanism 397
 lași (nu ~) 81
 latin 395
 latinism 399
 latinist 399
 latino 356
 latinoman 397
 latinomanie 396
 latinoromanic 376
 lațe 419, 430
 laude (cum ~) 384
 laureat 460
 lavalieră 406
- lawrențiu 402
 lazane 418, 422, 430
 лъ 504
 lămuri 572
 лъггъры 501, 504
 lăpturi 422, 430
 -lâc 371
 lănet 424, 425
 lăneturi 424, 425
 -le 70, 426, 427, 439, 476, 477
 -lea 70
 leadership 495
 leadership-uri 495
 leadershipuri 495
 legănat 484
 legănături 484, 485
 legist 460
 legitimist 460
 leishmania 410
 leishmanioză 410
 lemur 424
 lemuri 424
 lemurian 410
 lenjuri 418, 422, 431
 lento 356, 383
 leoarcă 357, 384
 leoparduri 477
 lesbi 356
 lesbian 395
 lesbiană 356, 397
 lesbianism 397
 lesothian 395
 letalitate 371
 leton 395
 letonă 396
 lettre (avant la ~) 384
 leucit 484
 leucite 484
 leucoplaste 418, 431
 leuștean 409
 leva/levă 436, 437
 levantin 395, 400
 levantină 405
 leviatan 407
 LGBT 356, 360, 449
 liberal-democrat 376
 liberalism 495
 liberalisme 495
 liberian 395
 libertă 369
 libido 484

- libidouri 484
 lideră 369
 lidity 402
 liechtensteinian 395
 light 356
 like 350
 lila 358
 liliput 358
 limetă 370
 limonit 484
 limonite 484
 limuzină 408
 lin 385
 lingurea 440
 lingurică 440
 liniștit 385
 linotip 407
 linotipie 407
 linotipist 407
 linți 419, 422, 431
 lipăit 484
 lipăituri 484
 lipidemie 373
 lipiodol 404
 lipișan 410
 lipovean/~că 394
 listerioză 410
 liștav 384
 literă-consoană 375
 literă-suport 375
 literă-vocală 375
 litiatic 370
 litoral 462
 litotoame 481, 482
 litotomuri 481, 482
 lituanian 395
 lituanian 394
 lituaniană 396
 lituaniancă 370, 394
 liude 495
 liude-uri 495
 live 356
 livrator 371
 llanos 420, 423, 426, 431
 llanos 431
 lobbist 371
 lobelie 409
 loca 367
 locale 417, 427, 463
 locație 442, 443
 locațiune 442, 443
 lockdown 495
 lockdownuri 495
 lockout 495
 lockouturi 495
 locure 476
 locuri 476
 locvace 356
 -log 399
 logic 385
 -logie 399
 logogriife 490
 logogrifuri 490
 lohie 423, 425
 lohii 423, 425
 lombard 395
 londonez 395
 lossier 349
 lotrit 402
 lovele 422, 427, 428, 430
 lu 70, 71
 Lucarii 421, 431
 lucrează 81
 lucru 476
 lucrure 476
 lucruri 476
 lucruri 70
 ludian 400
 ludlow 407
 ludovic 411
 ludwigit 402
 lugojean/~că 393
 lugojeana 396
 lugol 404
 lui 70, 71
 lulea 384
 lumea 84
 luminal 404
 lungancă 370
 luni 385
 Lupercalii 421, 431
 lurex 405
 lusitanian 400
 lut 487
 luteran 397
 luteșian 400
 luteșiu 401
 luturi 486
 luxemburghez 395
- M**
- maastrichtian 368, 369, 395, 400
 macao 411
 macate 490

- macaturi 490
 macedonean/~că 394
 macedoneană 396
 macedoromân/~că 394
 macedoromână 396
 macferlan 406
 mach 401
 machedoancă 394
 machedon 394
 machiavelism 398
 machiaverlâc 398
 macmahon 404
 macro 356
 macro- 375
 macrocomandă 375
 macrocosmos 484
 macrocosmosuri 484
 madipolon 405
 madlenă 404
 madrigale 490
 madrigaluri 490
 madrilen 395
 mafiot 397
 magazinaș 369
 magdalenian 400
 magenta 358, 406
 maghiar 395
 maghiară 396
 maghrebian 395
 magic 459
 magna cum laude 384
 magnet 402
 magnezie 402
 magnezit 402
 magneziu 401
 magnico 403
 magnolie 409
 magot 410
 mahmudea 411
 mahomedan 397
 mahomedanism 397
 mai 358, 411
 maillehort 403
 mainte 80
 majolică 403
 mal- 375
 malacov 406
 maladaptiv 375
 malaez 395
 malaeză 396
 malaga 403
 malagueña 396
 malawian 395
 malaysian 395
 Maldive 417
 maldivian 395
 maledicție 442
 maledicțiune 442
 malformat 375
 malgaș 395
 malgașă 396
 malian 395
 mallorquin 395
 malnutrit 375
 maltez 395
 malteză 396
 malthusian 397
 malthusianism 397
 malversație 442
 malversațiune 442
 mama-natură 375
 mamifer 476
 mamifere 476
 -man 397
 management 470
 manageră 369, 470
 manageria 368, 470
 managerial 470
 manageriere 470
 managiui 470
 manciurian 396
 manelist 371
 manelistă 369
 maneliza 368
 mangaliot 371, 394
 mangaliotă 394
 mani 419, 431
 manila 405
 manilovism 398
 mantră/mantra 436, 437
 maoism 397
 maoist 397
 mapa 367
 mapare 367
 maramureșean/~că 394
 maratoane 491
 maraton 411
 maratonuri 491
 mare 55, 56, 58, (de două ori mai ~) 567
 marea 84
 margă (să ~) 68, 71
 marghiloman 404
 marginalia 419, 422, 426, 431
 marian 364

- mariaș 411
 marijuana 404
 maro 358
 marocan 395
 marocană 396
 marochin 405
 marochine 491
 marochiner 405
 marochinuri 491
 marsiliez 396
 martensită 403
 martie 411
 martin 409
 martini 351, 404
 marșea 385
 marți 411
 marxism 397
 marxism-leninism 397
 marxist 397
 marxist-leninist 397
 mascara 350
 mască 384
 masle 491
 masluri 491
 mass-media 427, 438, 443, 444
 mass-mediie 427, 438, 444
 mass-mediiei 438
 mastifica 368
 mașinist 460
 -mat 373
 mate-info 373
 matelazbest 487
 matematică 373
 materno-fetal 376
 matrimoniale 417, 427, 463
 maur 395
 mauritanian 369, 395
 mauritian 395
 maxi 356
 maxim 462
 maximalist 371
 maxime 492, (~ de temperatură) 488, 492
 maximuri 492, (~ de pedeapsă) 488
 maxwell 401
 maya 358, 396
 mayaș 395
 mazagran 403
 mazagrane 491
 mazagranuri 491
 mazur 395
 mazurcă 396
 măciucă 384
 mădularuri 477
 mămic 371
 mămicule 371
 mănunchi 384
 măr 384
 mărgărele 422, 431
 mărgăritariuri 477
 mărgea 440
 mărgică 440
 măricică 440
 măriuță 409
 мѣрѣя 504
 măruntaie 419, 431
 mărunțică 440
 mătânie 431
 mătăsuri 479
 măturele 418, 427, 431
 mâni 83
 mânille 83
 mântuire 570
 mâzdă 80
 meargă (să ~) 68
 mearge 84
 mecena 398
 mecenat 398
 med 393
 medieșean/~că 393
 meduză 410
 mega- 375, 401
 megadiversitate 375
 megahertz 401
 megapixel 375
 megawatt 401
 megeră 398
 meglenoromân/~că 394
 meglenoromână 396
 megohm 401
 megohmmetru 406
 mehedințean/~că 394
 melanezian 395
 melodium 484
 melodiumuri 484
 memorii 419, 431
 mendeleeviu 402
 mendre 422, 431, (a-și face ~le) 420, 421
 mentorat 369
 mercerizare 407
 mercur 401
 merg 81
 merinos 356
 meritocrație 375
 mers 463

- merțan 369, 408
mesalină 398
mesap 393, 424
mesapi 424
mesapică 396
mesianism 397
mesopotamian 395
meși 418, 420, 422, 431
meta- 375
metadată 375
metal 478
metalazbesturi 487
metale 489
metaluri 478, 489
metanoia 352
meteo 356
metodist 460
mexican/~că 394
mezi 431
mezocarp 484
mezocarpuri 484
micelar 369
micenian 395
miceniană 396
miciurinișm 397
miciurinișt 397
micro- 374, 401
micro 493
microamper 401
microampermetru 406
microcipa 374
microcoulomb 401
microfotoradiografie 374
microîntreprindere 374
micronezian 395
micronutrient 374
microohm 401
microplastic 374
microradiografic 374
microvolt 401
microvoltmetru 406
microwatt 401
micșunea 440
micșunică 440
midi 356
mieloame 490, 491
mieloblast 484
mieloblaste 484
mielom 490
mielomuri 491
mielușea 440, 443
mielușei 419, 431
mielușică 440, 443
miercuri 411
mierte-fierte 422, 431
mijloc 484
mijlocuri 484
milanez 396, 405
mili- 401
miliamper 401
miliampermetru 406
milivolt 401
milivoltmetru 406
milkshake 350
millerit 402
mimico-gestual 376
mincinos 458
mincioage 491
mincioguri 491
minciunea 440
minciunică 440
mincuni 82
mini 356
mini- 374
minibar 374
minicalculator 374
minifocar 374
minifotbal 364
miniinvaziv 374
minim 462
minimalism 495
minimalisme 495
miniserial 374
miniserie 374
ministeriabilă 369
ministrant 369
ministră 369
mîntal 385
minuturi 418, 431
mioame 491
miomuri 491
miop 459
miorea 440
miorică 440
mirănești 69
mireanești 68
mirenești 68, 69
mirmidon 398
miroase 418, 422, 425, 431
miros 425
miscellanea 419, 422, 426, 431
mischiu 403
misir 410
mișea 82, 84

- mișto 357
 miștocar 460
 mitică 398
 miticism 398
 mitologice 427
 miuță 371
 mixte 420, 426, 431
 moaște 431
 moca 403
 modaliza 368
 modelabil 369
 modeme 491, 492
 modemuri 491, 492
 mofturos 459
 mohican 395
 moldavit 402
 moldovalah/~ă 394
 moldovean/~că 394
 moldoveneasca 396
 molișoare 418, 431
 moloh 398
 molos 410
 momițe (a umbla cu chichițe și ~) 420, 421
 momițe 422, 431
 momșoane 431
 mongol 395
 mongolism 410
 mono 356
 mono- 374
 monobloc 357
 monogliceridă 374
 monoloage 489
 monologuri 489
 mononuclear 374
 monostrat 374
 monovalență 374
 montagnes russes 352
 monteur 352, 367
 monteuză 352, 367
 montgolfer 406
 montmorillonit 402
 monțian 400
 moravuri 431
 morfină 404
 morfism 371
 morfofonologie 467
 morfonologie 467
 mormânturi 477
 morminte 477
 moroșan/~că 394
 mort 460
 moscovian 400
 moscovit 395
 Moși 421, 431
 moșmoane 422
 motocoasă 375
 motorizate 417, 431
 mototol 458
 motrice 356
 mountain bike 367
 mov 358
 movă 358
 mozambican 395
 mozzarella 437
 мрътърія 504
 мрътърія 504
 мрътърііле 504
 мръг' 504
 mucări 422, 426, 431
 muiarea 68
 muiarile 68
 muieri 68
 muierile 68
 mult 468, 469
 multi- 374
 multifamiliar 374
 multigenerațional 374
 multimedia 357
 multipartid 357
 multiplex 357
 multirezistent 374
 multisistem 357, 374
 mulțișor 469
 muntean/~că 394
 munteneasca 396
 muntenegrean/~că 394
 munți 82
 mureșean/~că 393
 mureșeanca 396
 murind 460
 murindă 460
 murinde 460
 murinzi 460
 muscat 356
 muscovit 402
 muselină 405
 musli/müsli 418, 423, 426, 431
 must 495
 must-uri 495
 mutualist 460
 mv 504

N

- nadiceancă 408
 nadolean/~ă 410
 nadoleancă 410
 naht 357
 nainte (mai ~) 80
 namibian 395
 nanghin 405
 nano- 375
 nanoparticulă 375
 napoleon 411
 napolitan 395
 napolitană 404
 -nar 369
 narativ 495
 narrative 495
 narcisism 398
 nașpa 357
 NATO 449, 451
 natur 356
 național-liberal 364
 navă-școală 375, 376
 navetist 460
 nazuri 422, 431, (a face ~) 420, 421
 năsăudean/~că 393
 năvărlui 419, 422, 431
 ne- 372
 neaglomerare 372
 neagrat 372
 neamț 394
 neanderthalian 369, 400
 neant 484
 neanturi 484
 nebulizare 369
 nebulizator 371
 necazuri 420
 neclătit 80
 неклъкѡта 504
 necomercial 372
 neconform 372
 neconsemnare 372
 neconstituționalitate 372
 necrologe 489
 necrologuri 489
 nectarii 418, 431
 nedestoinic 67
 nedireaptă 83
 nediscriminatoriu 372
 nedostoinic 67
 neerlandez 395
 neerlandeză 396
 nefinalizat 372
 nefrecventabil 372
 nefuncționare 372
 negativa 368
 negru 459, 468, (la ~) 386
 negruvodean/~că 393
 neimplementat 372
 neîndestulare 372
 neletal 372
 neluare 372
 nemedical 372
 nemeean 369
 nemica 66, 71
 nemțean/~că 393
 nemțoaică 394
 nemutat 80
 nenecesar 372
 nenegociabil 372
 neo 356, 359
 neo- 375
 neodarwinism 397
 neodihnă 372
 neogreacă 396
 neohegelian 397
 neohegelianism 397
 neokantian 397
 neokantianism 397
 neomalthusian 397
 neomalthusianism 397
 neomarxism 375, 397, 495
 neomarxisme 495
 neomarxist 375, 397
 neoplatonism 397
 neosalvarsan 404
 neotestamentar 375
 neparlamentar 372
 neper 400, 401
 nepereche 357
 neplăceri 420
 neprietenește 372
 neprofesional 372
 neprofesionalism 495
 neprofesionalisme 495
 neprofesionism 372
 neptunism 397
 neptuniu 401
 nereidă 410
 nerelevant 372
 nerespectare 372
 nerezident 372
 nes 404
 nescafe 404

- nesfârșit 47, 48, (împărăția ~ă) 47,
 (mângâierea cea ~ă) 47
 nesi 357
 nesimțit 357
 nespecific 372
 nestresant 372
 nesubtipat 372
 netezască 82
 netratabil 372
 network 351, 495
 networking 351
 networkuri 495
 network-uri 495
 neuro- 375
 neuroanestezie 375
 neuronal 369
 neuronavigație 375
 neuroștiință 375
 neutralizator 368, 371
 neutre 479, 484
 newsletter 350
 newslettere 350
 newton 401
 newyorkez 396
 next 383
 ng 501, 504
 nicaraguan 395
 nicăieri/nicăierea 388
 nice 80
 nichel 402
 niciodată 387
 niciodinioară 387
 nicosian 396
 nicotină 405
 nigerian 395
 nihilist 460
 nimica 66, 71
 nimicuri 478, 479
 ningău 364
 ninja 356
 niobiu 402
 nisip 478
 nisipuri 478
 nișel 384
 nișeluş 384
 nivel 488
 nivele 488, 492
 niveluri 488, 492
 niznai 357
 noauole (al ~) 70
 noauolea (al ~) 70
 nobeliu 402
 nod 469
 no-deal 356, 359
 noduleț 469
 noduros 469
 nolens volens 384
 non- 374
 nonasertiv 374
 nonbinar 374
 nonconformist 460
 noncontact 357, 374
 nonesențial 374
 nonformal 374
 noninvaziv 374
 nonius 408
 nonprofit 357
 nonrăspuns 374
 nonstop 357, 359
 non-UE 357, 360, 374
 nonverbal 374
 nopțile 385
 nord 372
 nord-african 376, 394
 nord-africană 372, 375
 nord-africancă 394
 nord-american/~că 394
 nord-coreean/~că 394
 nord-vietnamez 395
 norvegian/~că 394
 norvegiană 396
 nouă-metri 375, 376
 novecento 351
 novecentoul 351
 novice 358
 noviciu 358
 nu 529
 nume 476, (~ predicativ) 364
 numerologic 370, 371
 numerologie 371
 nu-mi 81
 nu-și 81

O
 o 505
 -o 493
 -oaică 393, 394
 oaie 407
 -oaie 371
 oară (prima ~) 386
 oarze 416, 422, 428, 431, 481, 482
 obicei 489
 obiceiie 492
 obiceiuri 489, 492

- obo 357
 obosit 357
 observator 460
 observațional 369
 obsidian 402
 oceriza 368
 ochelar 424
 ochelari 417, 417, 431
 ocheșele 418, 427, 431
 ocheșică 440
 ochiometric 368, 370
 ochit 487
 ochituri 487
 ocean/~că 393
 ocru 358
 octuor 484
 octuoruri 484
 ocupant 460
 odată (nici o ~) 386
 odăjdii 418, 431
 odicolon 405
 odihnește 84
 oersted 401
 ofertant 460
 office 356
 offline 351, 356, 359
 offshore 350
 ofsaid 478
 ofuri 478, 479
 ogrinji 418, 422, 431
 ohm 401
 ohmmetru 406
 -oi 371
 OK 356, 360, 449, 450, 451, 495
 OK-ul 450
 OKuri 495
 OK-uri 495
 olan 411
 olandă 405
 olandez 395
 olandeză 396
 olăreasă 364
 olimpiadă 411
 oliv 358
 oltean/~că 394
 -om 490
 omătuțe 418, 431
 omenia 67
 omeniia 67
 omorî 529
 OMS-ul 448
 omucide 481
 omuciduri 481
 -ona 368
 onanie 398
 onanism 398
 ONG 452
 online 351, 356, 359
 open 356, (~ space) 356
 operație 442, 443
 operaționaliza 368
 operațiune 442, 443
 opritori 422, 431
 optant 369
 optativ condițional 495
 optative condiționale 495
 optometric 370, 371
 optometrie 371
 opturi 478, 479
 opunția 409
 -or 371
 oralo-maxilo-facial 376
 oranj 358
 oraș-martir 375, 376
 orașuri 477
 oră 476
 orădean/~că 393
 orb 459
 orchestratoare 370
 ordovician 400
 organdi 405
 -oriu 371
 orșovean/~că 393
 orteză 367
 ortodont 375
 ortodontic 370
 orzuri 481
 -os 371
 osanale 431, (a cânta ~) 420, 421
 oscilo- 375
 oscilobatant 375
 oseminte 431
 osfințească (să-l ~) 70
 ostiliza 368
 ostinato 356
 ostroveanca 396
 osvințească (să-l ~) 70
 -ot 371, 397
 OTAN 451
 otoman 395
 ottocento 351
 ottocentoul 351
 ucrainean 505
 oțel 425

oțele 422, 425, 431
 oțeluri 425
 -ou 478
 outdoor 356
 outsider audience (engl.) 27
 ovăzuri 492
 oveze 492
 OZN-uri 448

P

P.S.-uri 448
 pac 417
 paella 352
 paintball 351
 pair (au ~) 384
 pakistanez 395
 paladiu 401
 palate 489
 palaturi 489
 palauan 395
 palestinian 394
 palestiniancă 370, 394
 pali 358
 palia 367
 paliație 367
 palmer 407
 panama 405
 panamez 395
 Panatenee 421, 431
 pandecte 418, 431
 pandemie 373
 pandișpan 404
 pandoră 408
 pane 356
 panonian 400
 panoptice 491
 panopticumuri 491
 panromânism 397
 pantalon 406, 420, 424
 pantaloni 421
 pantofar 366
 pantume 491
 pantumuri 491
 papesă 370
 papua 358
 papua-neoguineean 395
 para- 375
 parafarmacie 375
 paraguayean 395
 parai 422, 431
 paraziți 431
 parcherizare 407

pardesie 489
 pardesiuri 489
 pardonabil 369
 Parentalii 421, 431
 parfum 357
 pari (al ~) 383
 parizer 403, 404
 parizian/~că 394
 parkinson 410
 parkinsonism 410
 parlamentare 417, 427, 463
 parmen 356
 parmezan 404
 parși 419, 431
 part 424
 parteneriate 487
 part-time 356
 partyuri 479
 пар'ци 505
 parți 424
 pas (~ cu pas) 386
 pasatoare 370
 pasator 371
 pascal 401
 pas-de-deux 352
 passant (en ~) 384
 pasteurizare 407
 pasteurizator 407
 pastorație 367
 pașapoarte 489
 pașaporturi 489
 paște 423
 paștele cailor (la ~) 385
 paști 423
 pat 468
 patagonez 395
 patefon 407
 patinsonare 407
 patrie 372
 patrihoată 372, 375
 patrihoț 372, 375
 Patruzeci de Sfinți 421, 431
 pavană 396
 pavecernie 66
 pavecernii 66
 pavilionar 369
 pavlichian 397
 pavlichiană 397
 pavlichiancă 397
 pavlovism 397
 pazvangiu 397
 pazvant 397

- pazvantlâu 397
pazvantoglu 397
păcală 398
păcănele 370, 416, 417, 420, 422, 427, 428,
431
păcăni 417
păiușe 491
păiușuri 491
păr 468
păresimi 419, 422, 431
păros 468
pășcănean/~că 393
pătlăgea 440, 441
pătlăgică 440
pătuț 468
păzește 82
până 386
pânea 83
pântec 424
pântece 424
pânzeturii 431
păș-păș 357, 360
PCR 347
PCR-uri 347
PC-uri 493
pdf-uri 450
pe 386, 531
pecan 356
pecarizare 407
pecerist 450
pechinez 410
peching 405, 487
pechinguri 487
pedes (per ~) 384
peeling 350
peelinguri 493
peer-review 351
pegas 410
peleți 416, 428, 431
pelincile-Domnului 420, 431
pembe 357
penalizator 371
penați 419, 431
pendinte 356
penelist 371
penin 403
pensionabil 369
penta- 375
pentavalență 375
penteleu 404
pentruceuri 428
pepelea 398
pepit 358
pepsi 404, 482
pepsi-cola 404
pepsiuri 482
perfecționism 364
performance 350
pergament 405
permalloy 403
permeabiliza 368
permian 400
persan 395
persană 396
perseide 419, 431
personam (in ~) 384
perspicace 356
pertinax 403
peruan 395
peruș 410
peruvian 395
pesedist 371
pesedizare 450
peste 531
pesto 351
peșin 356, 357
Pești 416, 421, 431
petrel 410
petromax 407
petrosin 404
petroșenean/~că 393
PET-uri 450
pe-urile 478
PFA-uri 493
phoenix 409
piaie (să ~) 83
piarză (să ~) 81
PIB 347
PIB-uri 347, 450
picătoare 484
picător 484
picături 420
picătea 441
picățică 441
pichetar 369
picioroange 426, 431
piciorong 426
picurător 371
pedestale 491, 492
pedestaluri 491, 492
piei-roșii 419, 422, 431
pielicea 441
pielică 441
piemontez 395

- piepturi 476
 piercing 350
 piersică 409
 piesuliță 371
 pietonal 364
 pietonaliza 368
 PIN-uri 450, 493
 pipăite (pe ~) 385
 piramidon 404
 pistol 408
 pișătoare 62
 pita 438
 piteștean/~că 393
 piure 476
 pizza 351, 427, 436, 437, 444
 pizză 351, 427, 436, 437
 pizzer 370
 plano (de ~) 384
 plasmodesme 418, 431
 platonism 397
 plămânărea 440
 plămânărică 440
 pleată 424
 plecate 419, 422, 431
 Pleiadele 421, 431
 plete 419, 424, 428, 431
 plexiglas 403
 plin (din ~) 386
 ploieștean/~că 393
 plointe 357
 plurale 479
 plutonian 397
 plutoniu 401
 PMR 448
 poale-n-brâu 420, 431
 poame de pământ 418, 422, 431
 poamele-mâței 418, 422, 431
 poate-poate 367, 384
 pocaianie 66
 pocaianii 66
 podiatră 369
 podiatric 370, 371
 podiatrie 371
 poeticele 426
 poftescă (să nu ~) 70
 pohtă 70
 pohtescă (să nu ~) 70
 pohti (va ~) 70
 poise 400, 401
 polaroid 407
 polcă 396
 poli- 375
 polielee 491
 polieleuri 491
 polinesaturat 375
 polish 495
 polish-uri 495
 poliș 403, 404, 495
 polișuri 495
 politic (deținut ~) 385
 politicele 422, 431
 politraumă 375
 polonez 395
 poloneză 396
 poloniu 401
 pom 469
 pomeți 419, 431
 pomișor 469
 pompierisic 385
 ponce 356
 poncife 491
 poncifuri 491
 pop 356, 359
 poplin 405
 popoare 476
 poponar 369
 popor 476
 populațional 369
 populism 484
 populisme 479, 484
 porc 467
 porcușor-de-Guineea 375, 376
 porno 356
 port- 375
 portaj 369
 portîncărcător 375
 portland 403
 portlandian 400
 porto 403
 portocală 409
 portorică 395
 portughez 395
 portugheză 396
 portuleț 565
 poruncă 82
 post- 374
 postac 369
 postacă 369
 postadoptie 357, 374
 post-Brexit 357, 360, 374
 posteriză 357, 374
 postexternare 357, 374
 postgust 374
 postinfecțios 374

- postintervenție 357, 374
 postmeridian 366
 post-mortem 356
 post-pandemic 357
 postpandemie 357, 374
 post-partum 356
 post-post-scriptum 484
 post-post-scriptumuri 484
 postprocesare 357, 374
 post-scriptum 484
 post-scriptumuri 484
 postsovietic 374
 posttranzacție 357, 374
 postvaccinal 374
 POS-uri 478, 493
 potențiator 371
 potroacă 357, 359, 360, 384
 potroace 360, 418, 419, 426, 431
 potroacei 360
 potroc 426
 poturei 418, 422, 431
 poturi 418, 420, 422, 431
 pozar 369
 pozitiva 368
 praghez 396
 prahovean/~că 393
 pralină 404
 prăznicar 364
 pre- 374
 pre 66
 pre dinsul 70
 прѣкълькѣторю 504
 preajmă (de prin/din ~) 386
 precampanie 374
 precoace 374
 precoce 356, 360
 precocele 361
 precolaps 374
 predicativ suplimentar 375
 predicativă suplimentară 375
 predictibil 369
 predictibilitate 371
 preepidemic 374
 prefectă 369
 prefierbe 374
 prefinanța 374
 preliminarii 431
 premium 356, 359
 prenadez 404
 preot 67
 preoțească 69, (să se ~) 67
 preoți 67
 preoția 67
 preparative 417, 431
 preparatoriu 364
 prepay 356, 359
 preplăți 374
 preprăji 374
 preprimar 374
 preraphaelit 397
 prescriptiv 366
 prescriptivism 366
 prespapier 484
 prespapier-uri 484
 prespitalicesc 374
 prestator 371
 prestidigitatoare 370
 presto 351
 preuteasa 67
 preuția 67
 prevenibil 369
 preventiv 385
 prezidențiale 417, 427, 456, 463
 pri 66
 priapism 410
 prietenie 573, 574
 prima (~ dată) 386
 prim-amorez 375, 376
 primeni 570, 571, (a se ~) 571
 princeps 356
 prinză (să-l ~) 69
 prinze (să-l ~) 69
 prisoase 422, 431
 prisoseaște 84
 privească 81
 pro 356
 pro- 374, 397
 proamerican 397
 probiotic 374
 problematizant 369
 procedura 368
 proceduriza 368
 procesator 368, 371
 procuroare 370
 prodecana 369
 prodemocrație 357, 374
 proeuropean 374, 397
 profesie 441
 profesiune 441
 profitabilitate 364
 progresuri 477
 proiect-pilot 375, 376
 prolegomene 418, 422, 426, 431
 prolepsă 30
 prometiū 402

- pruntozil 404
 propice 356
 propilee 431
 propițiu 358
 proporții 431
 prora/proră 436
 prorată 374
 prosciuto 351
 prosecțional 374
 prostdispus 376
 prostil 357
 protetician 369
 proteticiană 369
 proteu 409
 protocronism 484
 protocronisme 484
 proton 402
 proudhonism 397
 proudhonist 397
 pro-UE 357, 360, 374
 prova/provă 436
 prudentțial 369
 prudentțialitate 371
 prusac 395
 prusian 395
 psihic 385
 psihometric 370, 371
 psihometrie 371
 psihoterapeutic 370
 pubise 491
 pubisuri 491
 public-țintă 375, 495
 publicuri-țintă 495
 puci 478
 puf 375
 pufarin 375
 pufarine 375
 pufoșenie 370
 pugilistă 369
 pui 431
 pulan 369
 pumă/puma 437, 438
 puncte 477
 puncte-puncte 375, 416, 420, 428, 493
 puncturi 477
 punk 356
 pupa/pupă 436
 purcea 440
 purcel 467
 purcică 440
 pursânge 357
 pururi/pururea 388
 pusu-ți 82
 pușche 439
 pușchea 439
 putirință 364
 PUZ-uri 493
 puzzolană 403
- Q**
- qatarez 395
 QR 495
 QR-uri 495
 quaker 369
 quakeră 349, 369
 quakere 349
 quechua 358
 quiche lorraine 352
 quinoa 352
 quisling 398
- R**
- rabiț 484
 rabițuri 484
 radio 356, 476
 radius 484
 radiusuri 484
 raflan 406
 rai 476
 ralanti 487
 ralantiuri 486, 487
 ramazanlâc 364
 rapace 358
 rapidist 397
 rapoarte 488
 raport 488
 raportabil 369
 raporturi 488
 rar 468
 Rarițele 421, 432
 rast 484
 rasturi 484
 rașel 407
 ratite 419, 431
 ravioli 418, 423, 426, 427, 428, 432
 raw 356, 382, 383
 rază 81
 raznocinți 432
 razocinți 419
 ръ 504
 răbdătoriu 69
 rădăuțean/~că 393
 răotate 67
 răpească (să ~) 81
 răpi (a-și ~) 80, (a ~) 80
 rări 468

- răsălităieri după-amiază 376
 răsălităieri-diminează 376
 răsălităieri-noapte 376
 răsălităieri-seară 376
 răsălităseară 376
 răsădești 82
 răsăritean/~că 394
 răsăpimăine după-amiază 376
 răsăpimăine după-masă 376
 răsăpimăine-diminează 376
 răsăpimăine-noapte 376
 răsărei 422, 432
 răsănoase 417, 418, 431
 rău 459, 460
 răul 460
 răutate 67
 răvarsă 83
 răzbubuit 487
 răzbubuituri 487
 răzlețără 84, (să ~) 82
 rămlean 393
 rămnicean/~că 393
 rânduri-rânduri 385
 răsă-plânsu (de ~) 385
 răsănoavean/~că 393
 răuri-răuri 385
 răzător, -oare 572
 RCA 495
 RCA-uri 495
 RDG 448
 RDG-ul 450
 re- 367, 372
 reace 84
 reality show-uri 493
 realoca 372
 rebdătoriu 69
 rebrandui 372
 rechizite 431
 recoltor 371
 recombinant 369, 372
 reconstructiv 364
 recontamina 372
 recredibiliza 372
 recruoate 370
 rectoră 369
 recycle bin 495
 recycle binuri 495
 redegist 364
 redirecționa 372
 reșalonare 372
 refegist 364
 refinanța 372
 regale 491
 regaluri 491
 regăsibil 369, 372
 regățean/~că 394
 regeste 419, 431
 reggae 356
 reghimenturi 477
 regretabil 385
 reinfecție 372
 reinventa 372
 relatinizare 372
 relatoare 370
 relator 366
 relaxa 366
 relaxat 366
 reloca 367
 relon 405
 rem (in ~) 384
 remaieur 352, 367
 remedial 369
 remodela 372
 remoulade 352
 renet 356
 renglotă 409
 reniu 402
 reordona 372
 reparativ 371
 repede-repede 376
 repede-repejor 376, 384
 repetitiv 366
 replay 485
 replayuri 485, 486
 replica 368
 reporni 372
 reporterită 371
 rezoziționa 372
 represalii 417, 431
 reptilian 369
 reromanizare 372
 resoarte 488
 resort 488
 resorturi 488
 respirator 365
 respiratoriu 365
 respondent 367
 respondentă 369
 restart 367, 495
 restarturi 495
 restart-uri 495
 restricționa 368
 reșitean/~că 393
 retailer 349

- retard 356
 retesta 372
 retez 487
 rezeze 487
 retinian 369
 retro 356
 retroversie 364, 442
 retroversiune 442, 443
 reutiliza 372
 reutilizabil 369, 372
 revizita 372
 rezidențiat 485
 rezidențiate 485
 rezoluție 365, 442, 443
 rezoluțiune 365, 442
 rezolvitor 371
 RFG 448
 rhodesian 395
 rhytoane 486
 rhyton 485
 rhytonuri 485
 rickettsia 410
 salmonelă 410
 rickettsioză 410
 ricotta 351
 riesling 403
 Rigips 348
 rigips 403, 495, 495
 rigipsuri 495
 rimel 404
 ρήσφις 505
 rizoto 485
 rizotouri 485
 RMN 449, 451
 RMN-uri 450
 robinet 407
 rocaille 356, 360
 rockeriță 371
 rockuri 487
 rococo 356
 rodomontadă 398
 rofii 419, 422, 432
 rogăciune 67
 rogodele 418, 422, 427, 432
 roman 395
 roman-document 375
 roman-fluviu 375, 376
 romanist/~ă 399
 romanistică 399
 romașcan/~că 393
 român/~că 394
 românaș 394
 română 396
 româncuță 394
 român-francez 357, 376
 românist, (~ă) 399
 românistică 399
 româno-american 376
 româno-americană 375
 românofob 375
 româno-francez 376
 romergan 404
 RON 450
 RONI 450
 röntgen 401, 407
 roquefort 352, 404
 roș-albaștri 375, 416, 419, 427, 428, 432, 463
 roșiorean/~că 393
 roșu-aprins 376
 roșu-carmin 358
 rotaprint 485
 rotaprinturi 485
 rotavirusuri 493
 roto- 375
 rotopercutor 375
 rotoșele 418, 432
 rotoșele-albe 418, 432
 rotund 467
 rotunji 467
 rotunjică 440
 rotunjoare 418, 432
 rotunjor 467
 router 350
 routere 350
 roz 358
 Rozalii 421, 432
 rozaliu 371
 roz-bombon 358, 376
 roze 358, 360, 385
 rozeuri 485
 roze-uri 486
 roznovean/~că 393
 RRL-uri 448
 RRR-ul 448
 rubarbă 409
 rucola 351, 438
 rudacee 420, 432
 rudiști 419, 432
 rugăciune 67
 rugbi 411
 rugbistă 369
 rupelian 400
 rupte (pe ~) 385
 rus 394

- Rusalii 421, 432
 ruso – nord-corean 376, 377
 rusoaică 394
 rusofob 397
 ruteniu 401
 rutherford 401
 rwandez 395
- S**
- s 426, 427
 sablaj 485
 sablaje 485
 sabreră 369
 sacâz 405
 sadea 356
 sadism 398
 sadomaso 356
 sado-masochism 397
 sadomasochism 496
 sadomasochisme 496
 sado-masochist 397
 safe 356, 382, 383
 safism 398
 sağace 358
 sahariană 406
 sahelian 395
 saigonez 396
 sake 485
 sakeuri 485
 salmonelă/salmonella 436
 salon 357
 salsa/salsă 427
 salvadorian 395
 samă 82
 sami 356, 358
 samoan 395
 samoană 396
 samsareală 370
 sancționator 371
 sanda 439
 sandală 439
 sandou 485
 sandvici 404
 sanitar-veterninar 376
 sanmarinez 395
 sansouri 485
 santonian 400
 sară 69, 71
 sarcoptic 370
 sardea 410
 sardonix 402
 SARS 450, 496
- SARS-uri 496
 satană 398
 satanist 397
 satelitar 369
 satin 405
 satir 398
 satulungean/~că 393
 saturn 401
 Saturnalii 421, 432
 saturnism 410
 saudit 395
 sauvignon 403
 savarină 404
 savart 401
 savoiard 395
 saxofon 408
 saxon 395
 săbărelul 396
 săbor 66
 săborul 66, 71
 săcelean/~că 393
 sălăjean/~că 393
 sănătos 384
 săpunar 364
 sărac 456, 459
 săruri 420, 432
 să-și 81
 sătmărean/~că 393
 sân 564
 sănișoară 564
 sănișor 564
 sânnicolean/~că 393
 sănteți 82, 84
 sânuț 564, 565
 Sânziene 421, 432
 sârb 394
 sârbă 396
 sârboaică 394
 sârbocroat 376
 sârbo-croat 395
 sârbocroată 364
 sârbo-croată 396
 scandinav 395
 scandiu 401
 scanner 350
 scanere 350
 scază (să ~) 81, 83
 scăpa 570
 scăpare 569, 570
 scâncăză 82
 scâncează 81
 scânteiuțe 418

- scânteiuțe 432
 scârbe 420, 422, 432
 scârța-scârța 367
 scenarită 371
 scepticism 373
 schelălăituri 485, 486
 schelălălit 485
 schematism 485
 schematisme 485
 schi 476
 schiabil 369
 schiatlonist 371
 sciento- 375
 scientometric 370, 371
 scientometrie 371, 375
 scopolamină 405
 scos-apropiat 375
 scotch 404
 scoți 419, 432
 scoțian 395
 screening 350
 сръбници 504
 screeninguri 493
 script 493, 496
 scripture 419, 422, 432
 scripturi 493, 496
 scrutine 481, 482
 scrutinuri 481, 482
 scumpeate 84
 se 82, 505
 seară 69
 seate 84
 sebeșean/~că 393
 sechelar 369
 secondhand 356, 359
 secvențiere 369
 seicento 351
 seicentoul 351
 selecțiuni 419, 432
 selfie 350
 selfie-uri 493
 semantism 485
 semantisme 485
 semi- 375
 semimaraton 375
 semimuscă 357
 semitonuri 478
 sendvici 404
 senegalez 395
 seniorat 487
 seniorate 487
 senonian 400
 sepia 358
 seppuku 352
 septuor 485
 septuoruri 485
 sequoia 409
 sero- 375
 seroepidemiologic 375
 seroprevalență 375
 settecento 351
 settecentoul 351
 setting 350
 sever 385
 severinean/~că 393
 sevillan 396
 sexism 496
 sexisme 496
 sexy 356
 seychellez 395
 seychelleză 396
 sfânt 83
 sfânta-ți 82
 sfântu-așteaptă (la ~) 384
 сфършимъ не 504
 sfârșit 70
 sferctodot 376
 sfînția 83
 sfînț 398
 сфърши вою 504
 сфършипеле 504
 сфършипелу 504
 сфършимову не 504
 сфършире 504
 сфършире се 504
 сфърширъ 504
 sgraffito 485
 sgraffitouri 485
 shake 350
 sharui 470
 sheqel 353
 sheqeli 353
 sherui 470
 shetland 405
 shimmy 485
 shimmyuri 485
 shoddy 487
 shoddyuri 487
 shopping center 485
 shopping centere 485
 shopping center-uri 486
 shortcuturi 493

- shortening 485
 shorteninguri 485
 showbiz 487
 showbizuri 487
 showbusiness 351
 shutdown 351
 siberian 395
 sibian/~că 393
 sicilian 395, 400
 siciliană 396, 400
 SIDA 450
 siderem 371
 sideremie 371
 siemens 401
 sienit 402
 sierraleonez 395
 sifilis 410
 sighişorean/~că 393
 sigur 367
 sigur-sigur 367
 silabisitor 371
 silen 409
 silezian 395
 siliconic 370
 sill 485
 silluri 485
 sill-uri 486
 silurian 400
 silvanit 402
 silvoameliorații 432
 simering 407
 simpa 356
 simpatic 356
 simțământ 574
 simțimânt 574
 sinaiot/~ă 394
 sinăian/~că 393
 sincroane 496
 sincron 496
 sinergic 370, 371
 sinergie 371
 single 356
 singurică 440
 sino- 375
 sino-japonez 375
 sinolog, (~ă) 399
 sinologie 399
 sinteaze 420
 sinteze 432
 sionist 397
 siriacă 396
 sirian 395
 sisal 409
 sistemic 370
 sitografie 375
 skanderberg 411
 skanderberg 496
 skanderberguri 496
 skocking 356
 slăbească (să ~) 81
 слѣпа воѣ 504
 slătinean/~că 393
 slide 350
 slide-uri 493
 slim 356
 slobozean/~că 393
 slobozi 82
 slogane 491
 sloganuri 491
 slot machine 496
 slot machine-uri 496
 slot-machine 496
 slot-machine-uri 496
 slovac 395
 slovacă 396
 sloven 395
 slovenă 396
 slujesc 69
 sluji (de-a) 71
 slujirea (de-a ~) 71
 smardi 371
 smardoii 371
 smart 356, 382
 smartphone 349
 smearenie 68
 smerenie 68
 smithsonit 402
 smoothie-uri 493
 SMS-uri 493
 sneakerși 421
 snooker 349
 snookere 350
 soarele-și 81
 soboare 481, 482
 soborul 66, 71
 soboruri 481, 482
 social 385
 sodomie 398
 soffioni 423
 soffioni 426, 427, 428, 432
 soft 356
 softist 371
 softistă 369

- software 485
 software-uri 479, 485
 sold-out 356
 solilocuri 491
 solilocvii 491
 solo 356
 somalez 395
 somali 358, 396
 somatiza 369
 somatizare 369
 somelieră 369
 someșan/~că 394
 someșeana 396
 somnic 370
 somnografie 375
 somonat 369
 sopran 356
 soră 468
 sorry 382
 sos 478
 sosuleț 370
 sosuri 478
 sottovoce 356
 sotto-voce 383
 soul 356
 spadasină 369
 spaghete 417, 418, 432
 spanac 377
 spanioaloaică 394
 spaniol 394, 395
 spaniolă 396, 460
 sparge-val 482, 487
 sparge-valuri 482, 487
 spartachiadă 411
 spartan 395
 spațiu-timp 375
 spărat 357
 speaker 349
 speakeriță 371
 spețer 406
 sperieți 432, (a umbla cu ~) 420, 421
 speze 432
 spicuri 477
 spinetă 408
 spirtoase 416, 417, 418, 427, 428, 432
 spital-tampon 375, 376
 spițuri 422, 432
 sporiu 83
 spre 66, 531
 spri 66
 sprintenică 440
 srilankez 395
 staccato 351, 356, 383
 stahanovist 398
 stahanovist 371, 398
 stambol 411
 standard 356, 359
 standbye 356, 359
 start 367
 staruri 476
 stas 356, 385
 stat-continent 375, 376
 state 477
 statisticiană 372
 statură 567
 statuturi 477
 stângaci 459
 stânge 82
 stefanian 400
 stefanit 402
 stentor 398
 stereo 356
 stick 350
 sticker 350
 stickere 350
 sticlăraie 370
 стпльнѣ 504
 stokes 401
 stradivarius 408
 Stradivarius 408
 stranier 366
 strat 373
 stră- 372
 strămoșii 69
 stră-străbun 372
 stră-străbunic 372
 stră-străbunică 372
 strânge (s-or ~) 82
 streaming 496
 streaminguri 496
 streaming-uri 496
 stretching 351, 496
 stretchinguri 496
 street dance 496
 street dance-uri 496
 street food 496
 street fooduri 496
 stremoșii 69
 stretching 496
 stretchinguri 496
 strica (a se ~) 529, 532
 stronțiu 401
 strugurii-ursului 418, 432
 struțocămilă 375
 stuc 485

- stucuri 485
 studii 476
 stupărit 485
 stupărituri 485
 SUA 449
 sub- 375
 subaltern 459
 subbibliotecar 364
 subcontractor 375
 subdivizie 375
 subfinanța 375
 subinspector 364
 subordonare 31
 subprogram 366
 subrau 478
 subsecretară 375
 subtipat 369
 sucevean/~că 393
 sud-african/~că 394
 sud-american/~că 394
 sudanez 395
 sud-coreean/~că 394
 sudoku 353
 sud-vietnamez 395
 suedez 395
 suedeză 396
 suflee 489
 suflet-pereche 375
 sufleuri 489
 sugiuc 485
 sugiucuri 485
 sui-generis 356
 sulfuric 459
 sumativ 366
 sumănărie 371
 sumănărit 371
 sumeață 81
 summa cum laude 384
 sunet-consoană 375
 sunet-semiconsoană 375
 sunet-semivocală 375
 sunet-tip 375
 sunet-vocală 375
 supă-cremă 375, 376
 super 356
 superansamblu 374
 superbisim 371
 supercelular 374
 supercomputer 367
 supereroină 374
 supererou 374
 superghețar 374, 493
 superghețari 493
 superlaser 374
 superlong 356
 Superluna 374
 supermodel 374
 superparoxiton 374
 superrefractor 374
 supi 357
 suportiv 371
 supra- 374
 supracontrol 374
 supradiagnostica 374
 supragăti 374
 supraglobal 374
 suprainfecta 374
 supraspecializare 374
 supratitrare 374
 surâzător 573
 surcea 440
 surcică 440
 surd 459
 surdocecitate 375
 surfer 349
 surfistă 349, 369
 surfiste 349
 surinamez 395
 surmenaj 482
 surmenaje 481
 surmenajuri 481
 surori 468
 sushi 353, 496
 sushi-uri 496
 sustenabil 369
 sustenabilitate 371
 suvenir 492
 suveniruri 492
 SUV-uri 493
 svârșit 70
 swahili 358
 swazi 358, 393, 396
 SWIFT 496
 swifturi 496
 SWIFT-uri 496

 Ș
 șaizecist 371
 șale 419, 432
 șalvari 418, 432
 șampanie 403
 șantajabil 369
 șantane 491
 șantanuri 491

șantung 405
 șantunguri 487
 șaorma 427, 437, 444
 șaormă 427, 437, 444
 șaormerie 370
 șapte-metri 375, 376
 șarlotă 404
 șarpe-cu-clopoței 375, 376
 șatrang 420, 422, 432
 șădea 82
 șăzi 82
 șăzut 69
 școală-după-școală 375, 376
 șefime 371
 șemineu 478
 ше́ньк 505
 ше́ньи 505
 șerpi 69
 șevalete 489
 șevaleturi 489
 șezut 69
 și 81
 șiace 491
 șiacuri 491
 șiboaie 491
 șiboiuri 491
 șic 356
 și-mi 81
 șimiuri 485
 și-urile 478
 шибни 505
 шибък 505
 șmirghelui 368
 șoimane 419, 432
 șontâc 359, 360, 384
 șontâc-șontâc 357, 359, 360, 367, 384, 388
 șontâc, șontâc 388
 șoprute 491
 șopruturi 491
 șoricu 364
 șoșele 427, 432, (cu ~ și momele) 420, 421
 șovin 398
 șovinism 398
 șpăgar 369
 șrapnel 408
 ștăbime 371
 știrist 371
 știristă 369
 șulare 491
 șularuri 491
 șut 348
 șuți 348

șvab 394
 șvaițer 403, 404
 șvăboaică 394

T

TAB 449
 tabane 491
 tabanuri 491
 table 420
 tablou 476
 tablouri 476
 tabu 478
 TAB-uri 450
 taburi 493
 tadjic 395
 tae bo 351, 352
 taekwando 352
 taiwanez 370, 395
 talamus 485
 talamusuri 485
 tale quale 384
 taler 411
 talie 567
 talmudism 397
 talmudist 397
 ta-mi 81
 tam-nisam 357
 Tanagra 370
 tanagretă 370
 tanga 356
 tantal 402
 tantalite 481, 482
 tantalituri 481, 482
 tanzanian 395
 tanzanit 367, 402
 tapet 567
 taraboace 491
 tarabocuri 491
 tarabostes 419, 422, 432
 tarabulus 406
 tarantulă 410
 tarapangele 418, 422, 427, 432
 ta-ra-ta-ta 367
 tare 80
 target 470
 targeta 470
 targetare 349, 359, 370
 targheta 470
 tarlatan 405
 tartar 356
 tartuffism 398
 tatuatoare 370

- tatuator 371
 tablărie 370
 tăcute (pe ~) 388
 tăieței 417, 432
 tăiței 418
 tălmăci 571, 572
 tămâie 357
 tătar 394
 tătăroaică 394
 tălhărășug 364
 tânăr 456, 459
 tânărul 457
 tândală 398
 tânjeală 370
 târgoviștean/~că 393
 târgujan 364, 393, 460
 târgujiancă 370, 393
 târgumureșan 393, 460
 târgumureșeancă 393
 târlici 418, 422, 432
 târnăvean/~că 393
 târșait 487
 târșaituri 487
 târșit 487
 târșituri 487
 team 485
 teamă (să să ~) 69, (să se ~) 69
 teamuri 485
 team-uri 486
 teatral 367
 teatralizare 367, 369
 teatre 476
 teatru 476
 tebecist 459
 tecucean/~că 393
 tegumentar 369
 tehnică 371
 tehnic-economic 376
 tehnă 356
 tel- 373
 tele- 374
 teleconsultație 374
 telefon 373
 telefoto 485
 telefotouri 485
 telemedicină 374
 telemuncă 374
 teleormănean/~că 393
 teleporta 374
 telesalariat 374
 teșcoală 374
 televiziv 371
 telverde 373
 tembel 459
 temnice 491
 temnicuri 491
 tenace 358
 tenesă 424, 425
 tenesme 424, 425
 tensiona 368
 tensional 369
 tequila 348, 403, 438
 tequila 438
 tequilei 348
 tergal 405
 teribilist 460
 terme 432
 termen-limită 376
 termen-vedetă 376
 terminică 370
 terminus 485
 terminusuri 485
 termo- 375
 termogen 485
 termogene 485
 termometriza 368
 termopan 403, 485
 termopane 485
 termos 407
 termoscaner 350
 termoscanere 350
 termoviziune 375
 terorizant 369
 tesla 401
 tete-à-tete 356, 384
 tetra 356
 tetraplegic 370, 371
 tetraplegie 371
 texte 477
 textile 432
 texturi 477
 thailandez 395
 tibet 405
 tibetan 395
 tibetană 396
 ticketingul 351
 tifos 357
 tigrișor 371
 timbre 488
 timbru 488
 timbruri 488
 timf 411
 timișean/~că 394
 timișorean/~că 393

- timpi-record 496
 timp-record 376, 496
 timpuri 476
 tindalizare 407
 tine-mi 81
 tinerețe 68
 tinerețe 68
 tineri 456
 tinerică 440
 tinerii 456, 457
 tinturi 567, 568
 tipizat 424, 425, 486
 tipizate 417, 424, 425, 428, 486
 tipo 356
 tirolez 395
 tiroleză 406
 tix 496
 tixuri 496
 тоащи 505
 to do list 496
 to do listuri 496
 to do list-uri 496
 tocmăgi 418, 422, 432
 tocmăi/tocma' 387
 tocmală 68, 71
 tocmeală 68, 81, 565
 tocmi (a se ~) 566
 tocmi (a fi ~) 566
 togolez 395
 tokenuri 493
 tokiot 395, 396
 tolerabilitate 371
 toluen 405
 tonifia 367
 tonifiere 367
 topaz 402
 topless 356, 382, 383
 toplițean/~că 393
 topologic 370, 371
 topologie 371
 topper 350
 toppere 350
 -tor 368, 371, 460
 toriu 402
 torr 400, 401
 tortonian 400
 tory 356
 toscan 395
 toscană 396
 tot-teren 357
 toți 82
 tovărășică 364
 trabuce 489
 trabucuri 489
 trac 395
 tracă 396
 traco-dac 395
 tracolog 399
 tracologie 399
 tractaturi 477
 traheo- 375
 traheobronșic 375
 trainer 349
 training 485
 traininguri 485, 486
 tralala 357
 traminer 403, 485
 traminere 485
 trance 356
 trance-ul 351
 trans 356
 trans- 374
 transconfesional 374
 transcripțe 493, 494
 transcripțuri 494
 transdisciplinar 374
 transfobie 374, 375
 transfrontieră 357, 374
 transgen 357, 374
 transilvănean/~că 394
 transnistrean 374
 transpartinic 374
 transsaharian 408
 transsiberian 408
 tranzacționism 371, 496
 tranzacționisme 496
 trapist 403, 404
 trasabilitate 371
 trasaj 485
 trasaje 485
 traseism 371, 496
 traseisme 496
 traseist 371
 tratative 417, 432
 trattoria 351
 trattoria 427, 437
 trattorie 351, 427, 437
 travertin 402
 trei (ai ~) 70
 treile (al ~) 70, 71
 treilea (al ~) 70, 71
 trei-leșeștile 420, 432
 tremolit 403
 trendy 356, 382, 383

tricapel 357
 trimis 460
 trimiți 82
 trinidadian 395
 triplet 425
 tripleți 425, 432
 triplu-sec 376
 tripoli 402
 Trisfetitele 417, 421, 422, 432
 troian 395
 trol 493
 troli 493
 trolling 496
 trollinguri 496
 trolling-uri 496
 tropic 432
 Tropice 421
 trotteur 356, 360
 trotușean/~că 393
 trupească 68
 tsunami 352
 tui 476
 tuiuri 476
 tul 405
 tulcean/~că 393
 tului 401
 tumoră/tumoare 438, 439
 tunele 489, 492
 tuneluri 489, 492
 tuneturi 477
 tunisian 394
 tunisiancă 370, 394
 tupeist 371
 tura 368
 turbionar 369
 turc 394
 turcă 396
 turchestan 409
 turcism 411
 turcoaică 394
 turcoaz 358, 406
 turcoază 402
 turdean/~că 393
 turingit 402
 turkmen 395
 turkmenă 396
 turnean/~că 393
 tur-operator 376
 tutor 365
 tutorat 369
 tutore 365
 tutorial 369

tutti 383, 423, 426, 427, 428, 432
 TVA 449
 TVA-ul 450
 TVA-uri 478
 tweed 405
 tztziki 352
 tztzikiul 352

Ț

ț-ai 82
 țais 357
 țară-gazdă 376
 țară-satelit 376
 țarigrădean/~că 394
 țăcăni 366
 țăcănit 366
 țândărică 398
 țărănă 85
 Țările de Jos 421, 432
 țările române 432
 țarnă 85
 țentaurisuri 477
 țepui 368
 ție (să ~) 82, 83
 -ție 441
 țigănim 371
 țî-i 82
 țîind 82, 83
 țîmire 491
 țîmiruri 491
 țîn 82, 83
 țîncvais 487
 țîncvaisuri 487
 țîntirime 491
 țîntirimuri 491
 -țîune 441, 442, 443
 țî-vor 82
 țîmburușe 491
 țîmburușuri 491
 țînder 485
 țîndere 485
 țîrlu-burlu 357

U

u 382
 ucidearea 68
 uciderea 68
 ucrainean/~că 394
 ucraineană 396
 udemerist 371
 ugandez 395
 -ui 368, 469

- ul 450
 ulcea 440, 441, 444
 ulcică 440, 441, 444
 ulei 478
 uleiuri 478
 -uleț 370
 -uliță 371
 uliuliu 357, 360
 ulster 406
 ultra 356
 ultra- 374
 ultraaglomerat 374
 ultraperformant 374
 ultraprosesat 374
 ultraslim 356
 ultrasofisticat 374
 ultrași 367, 416, 419, 422, 428, 432
 ultraviolete 416, 427, 428, 432, 463
 umple 71, (să se ~) 66, (să ~) 66
 umplem (să ~) 66
 una (a o ține ~ și bună) 384
 uncropul 485
 uncropule 485
 unde (cine știe ~, de nu știu ~, pe nu știu ~)
 386
 underground 356
 undergroundul 351
 undrea 411
 unele 66
 unghi 476
 unghiuri 476
 ungur 394
 unguraș 393
 ungurean/~că 394
 ungureasca 396
 ungueroaică 394
 uni 356
 uniformizant 369
 unile 66
 unisex 356
 universalie 425
 universalii 425, 432
 universalii 425
 unsprezece metri 376
 unt 485
 unt de cacao 496
 unt-de-cacao 376
 untdelemn 485
 untdelemnuri 485, 486
 unturi 485, (~ de cacao) 496
 UPU 449, 450, 496
 UPU-uri 496
 urale 432
 uralit 403
 uranic 370
 uraniu 401
 -*ură 476
 urdă 485
 urde 485
 urdu 358
 -ure 70, 476
 urgentist 371
 -uri 70, 350, 351, 352, 426, 450, 462, 475,
 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483,
 488, 489, 490, 491, 492, 493, 497
 urlați 422, (a se duce pe ~) 420, 421
 urnești 82
 urs-brun 376
 URSS 448
 uruguayean 395
 USA 449
 USB-uri 450
 uscătura 440
 uscăturică 440
 uscătea 440
 uscățele 440
 USLA 449, 450
 uslaș 450, 451
 ustilagine 432
 ușor-ușor/ușor, ușor 388
 ușurică 440
 UTC 448
 utecist 364, 450, 451
 utemist 364
 UTM 448
 utopie 396, 397
 utopism 397
 -uță 371
 uvarovit 403
 uzbek 395
 uzbekă 396
 uzi 408, 419, 432
- V**
 vacanta 368
 vaccinologie 375
 vadă 468
 vagine 491
 vaginuri 491
 valah/~ă 394
 valanginian 400
 valentinit 403
 valeriană 409
 validator 368, 371

- valma (de-a ~) 385
 valon 395
 valonă 396
 valorem (ad ~) 384
 valvârtej 357
 vamaioț 371
 vameșă 369
 vanadiu 402
 vapori 432
 vardist 365
 varec 485
 vareci 485
 varia 419, 422, 432
 varice 419, 432
 varză 357, (~ de Bruxelles) 376
 vasilicale 417, 426
 vasiliscuri 477
 vasistase 491
 vasistasuri 491
 vasluian/~că 393
 vatmaniță 365
 vază (să nu ~) 81, 83
 vād 468
 вадме 504
 vātmaniță 365
 vāz (să ~) 81, 83
 vāzui 468
 vālcea 441
 vālvoi 347
 vānāt 406
 vānātoriu 83
 vāncează 81
 vāntoase 419, 432
 vārf 479
 vārfuri 479
 veac 43, 44, 45, 46, 49, 50, (de ~) 46, 47, 50,
 (de ~i) 46, 49, (den ~) 49, (în ~i) 49, (în
 ~i nesfârșiți) 49, (în ~ii veacilor) 49, (în
 ~ul veacului) 49, (bucurie de ~) 46, 47,
 (bunătăți de ~) 46, 47, (focul de ~) 46, 47,
 (împărăție de ~) 47, (mântuire de ~) 47,
 (munca ~ului) 45, 46, (muncile de ~) 47,
 (neputrezire de ~) 47, (rușănea ~ului) 46,
 (scârbă de ~) 47, (~ul aceasta) 43, (viața
 ~ului) 43, 45
 veacinic 47, 48, 49, 50, (bogăție ~ă) 48,
 (moarte ~ă) 48, (nădejdie ~e) 48,
 (slobozie ~ă) 48, (viață ~ă) 48
 vedda 358
 Vede 421, 432
 vede 468
 vedem 468
 vei (te ~ protivi) 71
 velință 405
 veloce 358
 veloci 358
 velodromuri 478
 venetic 411
 venețian 396
 venezuelean 395
 venturimetru 407
 verbe 477
 verburi 477
 verde-deschis 376
 verde-închis 376
 verde-praz 358
 verde-smarald 358
 вєрксн 505
 veri (te ~ protivi) 71
 vermores 407
 vernier 408
 vernil 358, 406
 veronal 405
 vestală 398
 Vestalii 421, 432
 veșnic 50
 veșnicie 572
 vexile 491
 vexiluri 491
 viață 44, 68
 vibice 419, 432
 vibrafonist 371
 vibrafonistă 369
 vibrato 383, 485
 vibratouri 485
 vice- 375
 vicerectoră 369
 vicerectoră 375
 video 356
 video- 375
 videoeditorial 375
 videojurnalist 375
 videojurnalistă 375
 videoproiector 375
 videoproiecție 375
 vienez 396
 vietnamez 395
 vietnameză 396
 viiață 68
 vilișoară 371
 villafranchian 400
 viloi 371

- viluță 371
 vin 478
 vinațe 491
 vinațuri 491
 vineri 411
 vinete 377
 vinil 485
 viniluri 485
 vintage 356, 382, 383
 vintră 424
 vintre 419, 422, 424, 432
 vinuri 478
 violet 358
 violetă 358
 violete 358
 violeți 358
 viorea 441
 VIP/vip 451
 vipuri 451, 476
 virucid 375
 virusa 368
 virusuri 491
 viruși 491
 vi-s 81
 viscer 424, 425, 486
 viscere 424, 425, 428, 486
 vise 477
 visiting professor 350
 visuri 477
 vitiligo 485
 vitiligouri 485
 vițea 440, 441
 vițică 440, 441
 vivace 356
 vizionarism 496
 vizionarisme 496
 vlăjgană 369
 vlăjgancă 370
 vlogger 349
 vloggeriță 371
 vlogging 351
 vloguri 493
 voce (sub ~) 384
 voi (nu ~) 67
 voiaje 489, 492
 voiajuri 489, 492
 voiu (nu ~) 67
 volens nolens 384
 volens-nolens/volens, nolens 388
 voleuri 491
 volhinian 400
 volt 400
 voltairianism 397
 volt-amper reactiv 376
 volute 491
 voodoo-ul 351
 vorace 358
 vorbă 80
 voucher 350, 478
 vouchere 350
 voyeurism 352, 371, 496
 voyeurisme 496
 vrajmașii 65
 vrăjitori 67
 vrăjitoriu 67
 vrăjmașii 65
 vrăjmașului 65
 вpъпѣтл 504
 вpъпѣтлѣ 504
 вpъпѣтлѣк 504
 вpъпѣтлѣкѣ 504
 вpъпѣтлѣкѣкѣ 504
 вpъпѣтлѣкѣкѣкѣ 504
 вpъпѣтлѣкѣкѣкѣкѣ 504
 вpъпѣтлѣкѣкѣкѣкѣкѣ 504
 вpъпѣтлѣкѣкѣкѣкѣкѣкѣ 504
 vrâncean/~că 394
 vrea 71
 vreun 68, 71
 VSH 496
 VSH-ul 450
 VSH-uri 496
 vulcanizare 407
 vulcanocarst 485
 vulcanocarsturi 485
 vulnerabiliza 368
 vuvuzea 370
 вв 504

W
 walkman 407
 water-balast 487
 water-balasturi 487
 watt 401
 wattmetru 407
 web 350, 351
 Web 496
 web design 496
 Web designuri 496
 Web design-uri 496
 weber 401
 webermetru 407
 webinar 350
 webinare 350

webografie 376
 website-uri 493
 Weburi 496
 Web-uri 496
 wellnessul 351
 wenge 358
 westfalian 400
 whig 356
 whiskey-uri 493
 wigwam 485
 wigwamuri 485
 willemite 403
 wireless 356, 382, 383
 wok 350
 workshop 349
 workshopuri 479, 493
 würm 400

X

xerox 407
 X-ulescu 366

Y

yală 407
 yemenit 395
 yorkian 400
 ypresian 400
 yterbiu 401
 ytriu 401

Z

zace 81
 zagara 405
 zaharica 426
 zaharicale 418, 422, 432
 zaharuri 418, 432
 zaibăr 404, 496
 zaibăre 496
 zair 411
 zairez 395
 zambian 395
 zaporojean/~că 394
 zaporojeanca 396
 zăhărele 418, 422, 432
 zălăuan/~că 393
 zâmbitor 573
 zâmbre 419, 420, 432
 zbârci 364
 zbârlog 357
 zdrăngănică 370
 zdronca-zdronca 367
 zeamil 404

zeci 417
 zeciuri 422, 432
 zepelin 408
 zero 476
 zerouri 476
 zi 82
 ziare 476
 zice (oi/va ~) 82
 zimbile 491
 zimbiluri 491
 zimnicean/~că 393
 zinnwaldit 402
 ziori 80
 zip 367, 496
 zipa 367
 zipuri 496
 zip-uri 496
 zmeuret 485
 zmeureturi 485
 zoare 80
 zombi 356
 zoom 350, 496
 zoomuri 496
 zoom-uri 496
 zori 427, 432
 zorii 427
 zorile 427
 zoroastrism 397
 zulu 358
 zumaricale 418, 422, 432
 zvâc 485
 zvâcuri 485, 486
 zvonistică 370

RUSĂ

greekă 409, 410

SLAVĂ

БЕ²КОНЕЧНАГО ЦР²ТВІА 47
 БЕСКОНЬЧЬНЬ 48
 БЛ²ГАА В²ЧНАА 46
 БЛАГОД²ТИ В²ЧНЫА 47
 БОГАТ²СТВО В²ЧНОЕ 48
 ВЪ В²КЫ 49
 ВЪ В²КИ БЕ²КОНЕЧНЫА 49
 ВЪ В²КЫ И ВЪ В²КЪ В²КА 49
 ВЪ В²ЧН²КЪ Л²ЩЦ²К 45
 ВЪ Л²КЪ В²ЧН²Ю 45
 В²КА СЕГО 50

- вѣкъ 43, 44, 49, 50
 вѣцѣ 44
 вѣчень 46
 вѣчная скръвь 47
 вѣчнѣю жизнь 45
 вѣчнѣю скръвь 47
 вѣчнѣй 43, 46, 49
 вѣчны^м надежда^м 48
 вѣчнѣ (...) жи^ни 48
 вѣчьнѣ 47, 48, 49, 50
 дшѣвнѣю (оувымнѣ) и вѣчною смѣртѣю 48
 жив^ом вѣчнѣй 45, 48
 жи^ни ... прѣносѣщнѣи 48
 жизнь вѣчнѣю 45
 житѣю ... вѣ^зконечномѣ и вѣчномѣ 48
 житѣа 44
 мѣкы вѣчныа 47
 нетлѣнѣе вѣчное 47
 нетлѣник вѣчнок 47
 радость вѣчнаа 46
 радости вѣчныа 46
 освобожденѣе вѣчное 48
 спасенѣе вѣчное 47
 стѣдѣ вѣчнѣй 46
 смѣрти вѣчныа и вѣ^зконечныа 48
 стѣшенѣе вѣ^зконечное 47
 угнѣ вѣчнѣй 47
 угню вѣчномѣ 46
 угна вѣчнаго 46
 Ѡ вѣка 49
 Ѡ вѣко^ѣ 49
 царство вѣчнок 47
 црствѣа ... вѣ^зконечнаго 47
 цр^твѣи вѣ^зконечнѣ^м 47
 цр^тво вѣ^зконечное 47

INDICE DE MATERII*

- ACRONIM, ~le în DOOM³ 447-454
ADAPTARE, ~a ortografică și ortoepică a adjectivelor invariabile 360
ADJECTIV, ~e invariabile în DOOM³ 355-362; ~e nume de culori 358, ~e glotonime 358
ADJECTIV, substantivizarea ~ului în DOOM³ 455-465; subclase de adjective care admit substantivizarea 460-461
ADVERB, ~e în DOOM³ 381-389
ARHAISM, ~e în traduceri 563-576
AUTOR, ~ul *Plângerii sfintei mănăstiri a Silvașului* 53-64
BIBLIOGRAFIE, ~a noii ediții a DLR 5-27, 539-562; istoricul ~ei 8; îmbogățirea surselor ~ei 16-17; siglarea surselor ~ei 23-25; 539-548
CALC, ~uri frazeologice după slavonă 47-48
CODICE, ~ vechi românești 91-110
COMPUNERE, ~ în DOOM³ 363-380
CONSTRUCȚIE INJONCTIVĂ, tip de integrare 34-36
CONTEXT, ~ semantic, ~ sintactico-semantic 530
CONVERSIUNE, ~a adjectivului în DOOM³ 455-465
DATARE, ~a prin filigran a manuscriselor *Imnului Acatist* 511-525; ~a surselor bibliografice 548-559
DEMONIM, ~e în DOOM³ 393-396
DEONOMASTIC, nominale ~e în DOOM³ 391-413
DERIVARE, ~ în DOOM³ 363-380; alternanțe morfofonologice în ~ în DOOM³ 467-473
DIALOGISM, figuri ale ~lui interlocutiv anticipativ 27-43
DICȚIONAR, ~ explicativ; ~ de valențe 529-530
DISCURS, calitățile ~ului parlamentar 27-43; nivelul microstructural al ~ului 28
ECOUL, figură a dialogismului interlocutiv anticipativ 38-40
ELIPSA, figură a dialogismului interlocutiv anticipativ 36-38
ETNONIM, ~e în DOOM³ 393-396
FIGURĂ, ~le dialogismului interlocutiv anticipativ 30
FILIGRAN, datarea prin ~ a manuscriselor *Imnului Acatist* 511-525
FLEXIUNE, ~a substantivelor feminine în DOOM³ 435-445
FONETICĂ, aspect ~e în *Pravila din 1640* 65-70; aspecte ~e în *Psalmii* lui Dosoftei 80-84
FRANCEZĂ, traduceri românești din literatura ~ 563-576
GEN, distribuția pe ~uri a împrumuturilor în DOOM³ 347-354
GENUS ALTERNANS, 475-477
GLOTONIM ~e în DOOM³ 396
IMNUL ACATIST, cele mai vechi versiuni ale ~ 91-110; datarea manuscriselor românești ale ~ 511-525
ÎMPRUMUT, ~uri substantivale recente în DOOM³ 348-353; ~uri adverbiale în DOOM³ 381-389
INTEGRAREA, figură a dialogismului interlocutiv anticipativ 31-32
ÎNTREBARE-ECOUL, tip de integrare 32-33
LITERATURĂ, traduceri românești din ~a franceză 563-576
MANUSCRIS, datarea ~lor românești ale *Imnului Acatist* 511-525
MANUSCRIS, relația dintre ~ și tipărirea *Pravilei din 1640* 65-72; psalmi dosofteieni în copie ~ă 73-89, însemnare pe ~ul *Psaltirii Voronețene* 500-509
MORFOLOGIE, aspect ~e în *Pravila din 1649* 70-71
NEUTRU, concurența pluralelor ~lui 475-500

* Indicele de materii a fost alcătuit de Andreea Dinică.

- PLURALIA TANTUM, substantivele ~ în DOOM³ 415-434
POLITONIM, ~e în DOOM³ 393-396
PRAVILA din 1640, relația dintre manuscris și tipăritura ~ei 65-72; 113-116
PREFIX, ~e în DOOM³ 372
PREFIXOID, ~e în DOOM³ 373-375
PROLEPSA, figură a dialogismului interlocutiv anticipativ 30-31
PSALTIRE, ~a lui DOSOFTEI 73-76
PSALTIREA VORONEȚEANĂ, 111-113; copistul ~e 500-509
REFLEXIV, prezentarea ~lui în dicționare 532-534
ROMÂNĂ, primul text scris în limba ~ 3-4, dicționare ale ~e 329-536; traduceri în ~ din literatura franceză 563-576
SCRISOAREA LUI NEACȘU, primul text scris în limba română 3-4
SEMANTICĂ, clasificarea ~ a substatantivelor pluralia tantum în DOOM³ 417-421
SEMNIFICAȚIE, dicționare centrate pe ~ 530
SENS, definirea ~lui în dicționare 529-537, dicționare centrate pe ~ 530
SIGLĂ, ~e ale surselor bibliografice 23-25; 539-547
SUBSTANTIV, ~e feminine în DOOM³ 435-445
SUFIX, ~e în DOOM³ 368-371
TIPĂRITURĂ, relația dintre manuscris și ~a *Pravilei din 1640* 65-72
TRADUCERE, ~a perifrastică din slavonă 49
TRADUCERE, ~i românești din literatura franceză 563-576
VALENȚĂ, dicționar centrat pe ~e 530
VARLAAM și IOASAF 43-51
VEAC, etimologie, sensuri, frazeologie 43-51

SUMARUL REVISTEI *LIMBA ROMÂNĂ* PE ANUL 2021

COMEMORARE

1. ALEXANDRU MAREȘ, O jumătate de mileniu de la primul text scris în limba română, **1**, p. 3–4.

LEXICOGRAFIE

2. MONICA BUSUIOC, Despre spiritul înnoitor în alcătuirea bibliografiei noii ediții a *Dicționarului limbii române* (I), **1**, p. 5–25.
3. ANA MARIA BARBU, Comparație între sensurile verbale definite într-un dicționar explicativ și unul de valențe, **3–4**, p. 529–537.
4. MONICA BUSUIOC, Despre spiritul înnoitor în alcătuirea bibliografiei noii ediții a *Dicționarului limbii române* (II), **3–4**, p. 539–562.
5. MARIANA NEȚ, Arhaisme și termeni învechiți în traduceri românești din literatura franceză (1858–2014), **3–4**, p. 563–576.

PRAGMATICĂ

6. CEZAR BĂLĂȘOIU, Virtuțile histrionice și agonistice ale figurilor dialogismului interlocutiv anticipativ în discursul parlamentar românesc, **1**, p. 27–41.

FILOLOGIE

7. MARIA STANCIU ISTRATE, *Veacul acesta* versus *viața veacului* într-un manuscris de la jumătatea secolului al XVII-lea, **1**, p. 43–51.
8. ALEXANDRU MAREȘ, Cine a fost autorul *Plângerii Sfintei Mănăstiri a Silvașului?*, **1**, p. 53–64.
9. MARIUS MAZILU, Relația ms. rom. BAR 2471 cu tipăritura *Pravilei* din 1640. Aspecte fonetice și morfologice, **1**, p. 65–72.
10. CRISTINEL SAVA, Patru psalmi dosofteieni într-o copie manuscrisă de la finalul secolului al XVIII-lea, **1**, p. 73–89.
11. EMANUELA TIMOTIN, DANIEL MUTALĂP, Cele mai vechi versiuni manuscrise românești ale *Imnului Acatist*. Manuscrise și copiiști, **1**, p. 91–110.
12. ALEXANDRU MAREȘ, Copistul *Psaltirii Voronețene*, **3–4**, p. 501–509.
13. DANIEL MUTALĂP, Când au fost realizate cele mai vechi versiuni manuscrise românești ale *Imnului Acatist?*, **3–4**, p. 511–527.

GRAMATICĂ

14. ADNANA BOIOC APINTEI, Distribuția pe genuri a noilor împrumuturi din DOOM³, **3–4**, p. 347–354.

15. RALUCA BRĂESCU, Adjectivele invariabile în limba română actuală, **3-4**, p. 355–362.
16. BLANCA CROITOR, Derivare și compunere în DOOM³, **3-4**, p. 363–380.
17. ANDREEA DINICĂ, Variația adverbială în DOOM³, **3-4**, p. 381–389.
18. MIHAELA GHEORGHE, Nominale deonomastice în DOOM³, **3-4**, p. 391–413.
19. ANA IORGA MIHAIL, Substantivele *pluralia tantum* în DOOM³, **3-4**, p. 415–434.
20. ISABELA NEDELCU, Variație în marcarea formei de singular a substantivelor feminine în DOOM³, **3-4**, p. 435–445.
21. GABRIELA PANĂ DINDELEGAN, Statutul acronimelor în DOOM³, **3-4**, p. 447–454.
22. IRINA PARASCHIV, Aspecte privind substantivizarea adjectivului. Observații pornind de la DOOM³, **3-4**, p. 455–465.
23. CAMELIA STAN, Alternanțe morfofonologice în derivarea lexicală din româna actuală, **3-4**, p. 467–473.
24. ANDRA VASILESCU, Normarea pluralelor neutre în DOOM³. Concurența -e/-uri, **3-4**, p. 475–500.

RECENZII ȘI NOTE BIBLIOGRAFICE

25. ALEXANDRU MAREȘ, *Psaltirea Voronețeană*. Ediție facsimilată după manuscrisul 693 al Bibliotecii Academiei Române. Coordonator: Gabriela Dumitrescu, București, Editura Stefadina, 2020, 165 p. (dintre care, facsimilate, p. 15–162), **1**, p. 111–113.
26. MARIUS MAZILU, *Pravila de la Govora*, studiu introductiv, studiu lingvistic, ediție de text și indice de cuvinte de Ștefan Găitănanu, Editura Universității din Pitești, 2020, 504 p. (p. 238–417 cuprind facsimile), **1**, p. 113–116.
27. EMANUELA TIMOTIN, Gh. Chivu, *Limbă și cultură. Studii de istorie a limbii române literare*, București, Editura Academiei Române, 2019, 334 p., **1**, p. 117–119.